

Juha Järvelä

Kaksi maailmaa?

Sukupuoli Mika Waltarin
kirjailijakuvassa, teksteissä ja niiden
vastaanotossa 1925 - 1939

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 206

Juha Järvelä

Kaksi maailmaa?

Sukupuoli Mika Waltarin kirjailijakuvassa, teksteissä
ja niiden vastaanotossa 1925 - 1939

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Historica-rakennuksen salissa H320
kesäkuun 13. päivänä 2013 kello 12.

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2013

Kaksi maailmaa?

Sukupuoli Mika Waltarin kirjailijakuvassa, teksteissä
ja niiden vastaanotossa 1925 - 1939

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 206

Juha Järvelä

Kaksi maailmaa?

Sukupuoli Mika Waltarin kirjailijakuvassa, teksteissä
ja niiden vastaanotossa 1925 - 1939

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2013

Editors

Kustaa H. J. Vilkuna

Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Harri Hirvi

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Jyväskylä Studies in Humanities

Editorial Board

Editor in Chief Heikki Hanka, Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Petri Karonen, Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Paula Kalaja, Department of Languages, University of Jyväskylä

Petri Toiviainen, Department of Music, University of Jyväskylä

Tarja Nikula, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä

Raimo Salokangas, Department of Communication, University of Jyväskylä

URN:ISBN:978-951-39-5220-4

ISBN 978-951-39-5220-4 (PDF)

ISSN 1459-4331

Copyright © 2013, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2013

ABSTRACT

Järvelä, Juha

Two separate worlds? Gender in the authorial image, works and reception of author Mika Waltari between the years 1925 and 1939.

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2013, 267 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4331; 206)

ISBN 978-951-39-5220-4 (PDF)

This doctoral dissertation examines gender in the authorial image, works and reception of Finnish author Mika Waltari (1908–1979) between the years 1925 and 1939. These are approached from a gender historical perspective. Sources for the study are both the author's text from the period and the book reviews about them. The study concerns the meanings which are attributed to "men" and "women" in these sources.

Mika Waltari became a highly debated author in the late 1920s, when his first novel, *Suuri illusioni* ('The Grand Illusion', 1928) was published. Waltari's early books were taken as serious debates about modern youth. As a highly productive writer, who achieved great success, questions were raised as to whether Waltari was mainly a commercial writer. It was repeatedly asked if his works represented entertainment. The authorial image of Mika Waltari became manlier and more serious in the 1930s, partly because his works reflected Finnish national ideals at the time of its publication.

The topic of the World War I's influence on gender relations was discussed in Waltari's early works. In his first novel a new healthier generation is introduced. The new generation's sexual relations are problem-free because of the openness and comradeship between man and woman. Decadent men and women are seen as part of a vanishing old generation. The changing of women is often represented positively in Waltari's 1920s works.

Many Waltari's works of 1930s deal with changing family life. Man is no any longer authority in family and modern values don't respect his knowledge. This caused much debate. In 1930s Waltari's works no longer favor companionship marriages. Gender difference means that women and men cannot really understand each other. Man's and women's roles are not seen as changing but eternal.

Keywords: 1920s, 1930s, authorial image, gender history, gender roles, literature, reception

Author's address	Juha Järvelä Department of History and Ethnology P.O. Box 35 (H) FIN-40014 University of Jyväskylä Finland
Supervisors	Professor Kustaa H. J. Vilkkuna Department of History and Ethnology P.O. Box 35 (H) FIN-40014 University of Jyväskylä Finland Adjunct Professor Heli Valtonen Department of History and Ethnology P.O. Box 35 (H) FIN-40014 University of Jyväskylä Finland
Reviewers	Adjunct Professor Ritva Hapuli School of History, Culture and Arts Studies FIN-20014 University of Turku Finland Adjunct Professor Kai Häggman The department of Philosophy, History, Culture and Art Studies P.O. Box 59 FIN-00014 University of Helsinki Finland
Opponent	Adjunct Professor Maarit Leskelä-Kärki School of History, Culture and Arts Studies FIN-20014 University of Turku Finland

ESIPUHE

Tutkimuksen valmistumisen iloihin kuuluu tilaisuus kiittää. Kaikessa työssä pohjana on se toisten antama tuki, joka on tähän asti tuonut. Ihmiset elämässäni ovat luoneet pohjan sille ajattelulle, joka nyt on kirjaksi asti päätynyt. Tämän tutkimuksen ituja voi löytää niin lapsuudenkodin kirjahyllystä kuin lukuisista seminaareista ja keskusteluista ystävien kanssa.

Olen saanut tehdä tutkimusta omaan työtapaani sopivalla vapaudella. Kiitos siitä ohjaajilleni professori Kustaa H. J. Vilkunalle ja dosentti Heli Valtoselle. Heiltä olen tietänyt saavani aina tarvittavan tuen. Olen voinut heidän kommenttiansa ja neuvojensa jälkeen turvallisin mielin viedä tekstiäni eteenpäin. Saman tunteen ovat tuoneet tutkimukseni esitarkastajien dosentti Ritva Hapulin ja dosentti Kai Häggmanin kommentit ja parannusehdotukset. Kiitos niistä.

Työtäni ovat kommentteillaan auttaneet eteenpäin lukemattomat ihmiset. Väsymättömästi eri vaiheissa työtäni ovat lukeneet FT Laura-Kristiina Moilainen ja FT Pasi Saarimäki. Kiitos teille! Kiitos myös muille tekstejäni lukeneilla ja kommentoineilla, erityisesti FM, YTM Hanna-Mari Husulle, FM Kirsi-Maria Hytöselle, FT Heli Kanaselle, professori Tiina Kinnuselle, FT Susanna Niiraselle, FM Matti Roitolle ja FT Arja Turuselle.

Laajasta aineistosta, jonka kanssa olen saanut työskennellä nämä vuodet, suurin kiitos menee Jyväskylän yliopiston kirjaston henkilökunnalle. Työ ei olisi mahdollista ilman Fennica-kokoelmaa ja lukemattomia ihmisiä, jotka ovat sitä hoitaneet. Kirja-arvosteluista kiitän WSOY:n ja Otavan arkistojen henkilökuntaa. Yliopiston kirjasto on tarjonnut minulle myös työtilat, kiitos niistä ja kiitos kaikille työhuoneeni näiden vuosien aikana jakaneille.

Tutkimuksen teko ei onnistu ilman taloudellista tukea. Sitä ovat antaneet erityisesti Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitos sekä Humanistinen tiedekunta. Niitä johtaneita professori Jari Ojalaa ja dekaani Petri Karosta kiitän luottamuksesta työhöni. Tukea ovat antaneet myös Ellen ja Artturi Nyysösen säätiö sekä Suomen kulttuurirahasto Aino, Astrid ja J. V. Elialan rahastosta.

Ilman perhettä ja sukua en tässä olisi. Kiitos Heidi, että tulit elämäni. Kiitos veljelleni Tuomolle, vanhemmille ja isovanhemmille: Maisalle ja Sepolle, Anna-Liisalle ja Taunolle, Inkalle ja Einolle.

Jyväskylässä 10.5.2013

Juha Järvelä

SISÄLLYS

ABSTRACT
ESIPUHE
KUVIOT JA TAULUKOT
SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	9
1.1	Sukupuoli kirjailijakuvassa, teksteissä ja vastaanotossa historiantutkimuksen kohteena.....	9
1.2	Tutkimustehtävä, keskeiset käsitteet ja metodit	13
1.3	Lähdeaineisto, tutkimuksen kontekstit ja rakenne	19
2	SUKUPUOLET NYKYAJAN MUUTOKSISSA.....	23
2.1	Kirjailijan tulo julkisuuteen.....	23
2.1.1	Esikoisromaanilla kuulusuuteen	23
2.1.2	Kirjailija päähenkilönä.....	26
2.1.3	Kohti objektiivista kuvausta?	30
2.1.4	Kirjailijan ja arvostelijoiden odotukset kasvavat.....	34
2.2	Nykyajan mies - urheilija vai dekadentti?	38
2.2.1	Ongelmallisia nykyajan miehiä.....	38
2.2.2	Kirjailija tekee itsestään miestä	47
2.2.3	Kirjailijasta tehdään mies	51
2.3	Nykyajan nainen - äiti vai seikkailija?	58
2.3.1	Uhkaava nainen ja seksuaalisuus	58
2.3.2	Moderni nainen miehen silmin	61
2.3.3	Moderni nainen äitiyden valinnan edessä.....	66
2.4	Seksuaalisuus ja seurustelu nykyaikana	73
2.4.1	Ongelmallinen vietti	73
2.4.2	Nykyajan toverillinen seurustelu.....	78
3	1930-LUVUN TASAANTUMINEN JA MUUTOKSEN JUURET.....	84
3.1	Vakiintuva kirjailija julkisuudessa	84
3.1.1	Helsingin menneisyyden kuvaajaksi.....	84
3.1.2	Objektiivinen vai puolueellinen kirjailija?	95
3.1.3	Paluu nuorison käsittelyyn.....	109
3.2	Nykyajan sukupuolten historiallinen pohja	113
3.2.1	Maalta kaupunkiin muuttavan miehen yksilöityminen.....	113
3.2.2	Sivistyneen miehen luonto.....	119
3.2.3	1700- ja 1900-lukujen kauneusihanteet.....	126
3.3	Nykyaikainen koti, perhe ja kasvatust.....	129
3.3.1	Nuoret parit ja instituutio	129
3.3.2	Kuriton nuoriso ja vanhemmat	133
3.3.3	Kirjailijan perhe	140

4	LUONNOLLISTEN SUKUPUOLTEN AIKA?	145
4.1	Kasvava maine ja tuotanto	145
4.1.1	Kirjoituskilpailujen voittaja	145
4.1.2	Kirjailijan vastaus kritiikkiin	154
4.1.3	Salapoliisiromaaniko Waltarin omin laji?.....	160
4.2	Luonto ja ihminen.....	164
4.2.1	Luonnolliset ja luonnottomat miehet ja naiset.....	164
4.2.2	Yhteiskunta ja luonnollinen rakkaus.....	171
4.3	Vuosikymmenen lopun miehet ja naiset.....	173
4.3.1	Minkälaisen rakkauden vuoksi rouva Skrof kuoli?	173
4.3.2	Pääkaupungin nuoria naisia.....	178
4.3.3	Nuoret miehet ja vanhojen viisaus	181
5	SUKUPUOLTEN MAAILMAT KIRJAILIJAKUVASSA, TEKSTEISSÄ JA VASTAANOTOSSA.....	185
5.1	Kirjailijakuvan kehitys	185
5.2	Uusi ja vanha miehisuus	188
5.3	Ongelmallinen seksuaalisuus	190
5.4	"Uusi nainen" ja luonnollisuus.....	192
5.5	Perhe nykyajassa.....	194
	SUMMARY	196
	LÄHTEET	200
	LIITTEET	231

1 JOHDANTO

1.1 Sukupuoli kirjailijakuvassa, teksteissä ja vastaanotossa historiantutkimuksen kohteena

Mika Waltari julkaisi 1937 naistenlehti Hopeapeilissä pakinan *Mies ja nainen – kaksi maailmaa*. Kirjoituksen otsikko väittää sukupuolieron niin suureksi, että miehet ja naiset muodostavat omat maailmansa. Waltarin tuotannossa miesten ja naisten erilaisuus ja usein hankala suhde nousevat silmiinpistävästi usein esiin. Erityisesti kirjailijan vuosina 1945–1964 julkaisemissa laajoissa historiallisissa romaaneissa on mieleenpainuva määrä miehiä, jotka kärsivät julmien naisten kynsissä. Tämänkaltaiset toistuvat asetelmat saattavat kuitenkin johtaa näkemään Waltarin tekstien mies- ja naiskuvan monoliittisempänä kuin se on.

Waltarin tekstien miesten ja naisten maailmat eivät olleet pysyviä, eivätkä säröttömiä. Tutkin näiden maailmojen rakentumista Mika Waltarin kirjailijakuvassa, teksteissä ja niiden vastaanotossa sotien välisenä aikana. Sukupuolten rakentuminen teksteissä ei ollut yhden miehen työtä, vaan otan huomioon myös tekstien aikalaislukemisen, jota työssä edustavat ammattilukijoiden, lehti- en kirjallisuusarvostelijoiden, näkemykset. Tutkimuksen aineistona ovat kaikki tutkimusajanjaksoilla julkaistut Waltarin tekstit ja niitä käsittelevät arvostelut.¹ Tarkasteltava ajanjakso alkaa Waltarin ensimmäisestä julkaisemasta teoksesta *Jumalaa paossa* (1925) ja päättyy vuoden 1939 loppuun, jolloin talvisota muutti merkittävästi Waltarin kirjallista työtä. Vapaa kirjailija siirtyi valtion palvelukseen. 1920- ja 1930-lukujen valitseminen tutkimusajankohdaksi pohjautuu siihen, millaisena muutosajana sukupuolten välisissä suhteissa ensimmäisen maailmansodan jälkeiset vuodet eurooppalaisessa keskustelussa koettiin.² Suuremmat muutokset tulivat Suomessa toki vasta toisen maailmansodan myötä ja rakenteelliset uudistukset 1960-luvulla.

---

¹ Ks. Liitteet 1 ja 2; ks. suppeampi bibliografia Musikka 1958.

² Ks. esim. Hapuli et al. 1992, 105–109; Hapuli 1995, 153–220; Hapuli 2000, 88–98; Roberts 1994; Sølund 2000; Turunen A 2011, 28–33.

Kirjallisuus oli sotien välisessä Suomessa asia, joka ymmärrettiin merkitykselliseksi. Symbolista merkitystä kuvaa se, että Tasavallan presidentti osallistui yleensä keskeisiin kirjallisiin tapahtumiin ja eduskunnassa puhuttiin vakavasti kotimaisen kirjallisuuden arvosta.³ Myös Mika Waltari näki teksteillään historiallista merkitystä. Romaanissa kirjailijaa itseään muistuttava hahmo toteaa piirtäneensä pienen naarmun aikansa otsaan.⁴ Vaikka tutkimukseni lähtee etsimään historiallisuutta erilaisista asioista, mitä Waltari luultavasti tarkoitti, on hyvä huomata, että kirjailija itse käsitti työnsä historiallisen merkityksen.

Kirjallisuus oli aluetta, jossa ajatukset muuttuneista sukupuolten välisistä suhteista tulivat elämään. Se tarjosi havainnollisesti kuvan esimerkiksi siitä, mitä naisen suurempi vapaus tai näkyminen julkisuudessa merkitsi. Monille lukijoille kirjallisuus oli se, missä he näkivät modernit suurkaupungit sekä nykyaikaiset naiset ja miehet. Kirjallisia kuvauksia voi verrata Waltarin ystävän Yrjö Saarisen maalaukseen *Tanssiva Pariisi* (1930). Hyvinkääläisen tanssiravintolan mainokseksi laadittu teos näytti pienen kauppalan asukkaille suuren maailman, johon voitiin suhtautua niin ihastuksella kuin pelollakin. Waltarin tekstien kohdalla tarkastelen miten tämä suhtautuminen näkyi sadoissa kirjallisuusarvosteluissa, joita ilmestyi Helsingin Sanomista Jämsän Lehteen, Hakka-peliitasta Hopeapeiliin.

Kirjailijan elämäkertaan liittyviä asioita on huomioitu tutkimuksessa. Niitä käsitellään vain alaviitteissä silloin, kun ne eivät kuulu varsinaisen tutkimustehtävän piiriin ja tarjoavat siten vain lisätietoa lukijalle. Tutkimuksessa olen ottanut huomioon ongelman, jonka elämäkerralliset tiedot voivat aiheuttaa, jos ne pääsevät refleктоimattomasti ohjaamaan tutkimuksen kulkua.⁵ Waltarin kohdalla tämä merkitsee erityisesti 1970-luvun kirjailijahaastatteluissa teoksistaan antamia tulkintoja. Aikaisemmassa tutkimuksessa niiden merkitys on korostunut. Waltari-tutkimuksen ensimmäinen merkittävä vaihe olikin haastatteluiden yhteydessä 1970–1980-luvulla. Tällöin Ritva Haavikko, Päivi Huuhtanen ja Onerva Kylmämetsä-Kiiski julkaisivat useita artikkeleita Waltarista.⁶ Haavikon artikkelituotannosta on myöhemmin ilmestynyt kokoomateoskin⁷. Toinen merkittävä vaihe on 1990-luvulla, jolloin ilmestyivät ensimmäiset kokonaisesitykset Waltarin romaaneista ja näytelmistä, Markku Envallin *Suuri illusionisti* ja Panu Rajalan *Noita palaa näyttämölle*. Rajala julkaisi myös 2008 Waltarin elämä-

³ Häggman 2012, 331.

⁴ *Surun ja ilon kaupunki* (1936) 105.

⁵ Kun suomalainen kirjallisuudentutkimus lähti irtautumaan elämäkerrallisesta perinteestään tekstilähtöisten teorioiden käyttöön, tekijä säilyi usein mukana. Kirjailijan käsitykset ovat saattaneet olla edelleen auktoriteettiasemassa ohjaamassa tutkimusta ja vahvistamassa teoksista tehtyjä tulkintoja. (Lappalainen 1993, 149–150; Huhtala ja Riikonen 2000, 305.)

⁶ Esim. Haavikko 1978; Haavikko 1982a; Huuhtanen 1972; Huuhtanen 1976; Kylmämetsä-Kiiski 1980; Kylmämetsä-Kiiski 1982. Waltariin kohdistuva kiinnostus 1970-luvulla näkyy esimerkiksi Yrjö Hosiaisloman selvityksessä kirjailijoista, jotka ovat tutkituimpia kirjailijoita Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuudentutkimusluetteloiden mukaan. 1970-luvulla Waltari oli kuudenneksi tutkituin. (Hosiaisloma 1987, 7).

⁷ Haavikko 2008.

kerran *Unio Mystica*.⁸ Haavikon ja Rajalan tutkimuksissa korostuu biografistisuus, joka myös Envallilla on mukana. Kirjailijan elämän ja teosten kytkökset ovat olleet Waltari-tutkimuksessa vahvasti mukana, vaikka suuntausta on yleisesti kritisoitu jo vuosikymmeniä.⁹

Tutkimusta on julkaistu runsaasti sen jälkeen, kun Ritva Haavikko 1980-luvun alussa esitti Waltarin jääneen hämmästyttävän vähän tutkituksi siihen nähden, kuinka paljon häntä luetaan. Jyrki Nummen mukaan Waltaria koskevan tutkimuksen ongelma ei olekaan määrällinen vaan laadullinen. Tutkimusta on julkaistu vähän alan tieteellisissä aikakauslehdissä. Julkaistut teokset ovat Waltarin tuotannon yleisesittelyjä ja täyttävät laajan lukijakunnan vaatimuksia.¹⁰ Samansuuntaista ilmiötä voi havaita Waltaria koskevissa opinnäytetöissä. Aihe on kiinnostanut alkuvaiheessa, mutta ei enää pidemmälle. Tutkimusajanjaksoani koskevia pro gradu -töitä löytyy yli kolmekymmentä, mutta väitöskirjoja vain yksi.

Aiempi tutkimus on suurimmaksi osaksi ollut vahvasti biografistista. Kirjallisuudentutkimuksessa biografistinen tutkimus sisältää ajatuksen kirjallisuudesta kirjailijan yksilöllisenä itseilmaisuna. Teosten merkitys palautuu kirjailijan persoonallisuuteen ja elämänvaiheisiin.¹¹ Kirjailijaelämäkerran kirjoittamisessa henkilöhistoriaan liittyvien merkitysten selvittäminen voi olla hyödyllistä.¹² Kun halutaan katsoa kaunokirjallisten teosten merkityksen rakentumista laajemmin, lähestymistapaa pitää muuttaa. Vaikka teoksessa olevan tietyn kuvauksen takana olisikin kirjailijan yksityinen kokemus, merkitykset, joita kuvaus historiallisessa tilanteessa muodostaa, eivät välttämättä liity kirjailijan kokemukseen.

Uudenlaista lähtökohtaa Waltarin tutkimiseen edustaa myös ainut aiemmin ilmestynyt Waltariin keskittynyt väitöskirja. Taru Tapioharjun *Tyttö kaupungissa: Uuden naisen diskurssi Mika Waltarin 1920- ja 1930-luvun Helsinkiromaaneissa* on tutkimusajanjaksoltaan ja teemoiltaan lähellä tätä tutkimusta. Lähestymistavassa on kuitenkin merkittäviä eroja. Waltarin teksteissä ja niitä koskevassa aikalaisaineistossa Tapioharjun keskeinen käsite ”uusi nainen” ei näy. Sekä aikalaiset että myöhempi tutkimus ovat käyttäneet sitä kattokäsitteenä, joka sisältää monia naistyyppejä, joiden kautta naisten muutokseen liitettyjä pelkoja ja ihanteita työstettiin. Käsite sai eri toimijoilla hyvin erilaisia merkityksiä.¹³ Tapioharju tutkii, miten uusi nainen puhuttiin Waltarin Helsinkiromaaneissa, vaikka ei pystykään määrittelemään käsitteelle selkeää sisältöä.¹⁴ Tulkinnessa kirjailijan intentiot ovat vahvasti läsnä. Tapioharju esittää, että ne aukeavat tarkalla lähiluvulla.¹⁵ Käytännössä hän myös nostaa esiin teksteistä

⁸ Envall 1994; Rajala 1998; Rajala 2008.

⁹ Kritiikistä ks. esim. Koskela ja Rojola 2000, 17–21.

¹⁰ Haavikko 1982b, 7; Nummi 2009, 21.

¹¹ Koskela ja Rojola 2000, 19; vrt. romantiikan kirjailijakäsityksestä esim. Kaarto 2008, 163–164.

¹² Vrt. Paavolainen J 1983, 154–160.

¹³ Immonen et al. 2000, 8–9.

¹⁴ Tapioharju 2010, 12, 41.

¹⁵ Tapioharju 2010, 311.

kohtia, joita pitää kirjailijan kannanottoina.¹⁶ Tämä tulkintatapa sisältää oletuksen, että kirjailijalla oli käsiteltävään ilmiöön jokin tietoinen tai tiedostamaton kanta, joka heijastuu hänen teoksiinsa. Itse en koe tällaista lähtöoletusta tarpeellisena. Tutkiessaan miten ”uusi nainen” puhuttiin, Tapioharju käsittelee paljon kerronnan sukupuolittuneisuutta käyttäen patriarkalisuus-käsitettä, jonka sisältöä hän ei tarkemmin avaa.¹⁷ Tällaisena käsite jää epähistorialliseksi, ilman aikaa ja paikkaan sitomista, eikä ole hyödyllinen tiettyyn historialliseen tilanteeseen kohdistuvassa tutkimuksessa.

Tutkimuksessani kaunokirjallisuus on samanaikaisesti tutkimuksen kohteena ja lähteenä.¹⁸ Kohteena se on siltä osin kuin tutkimus tarkastelee Waltarin tekstejä sukupuolten rakentajina. Lähteenä Waltarin kaunokirjalliset tekstit toimivat kirjailijakuvassa ja tekstien vastaanotossa tapahtuvaan sukupuolten rakentumiseen. Historiantutkimuksessa kaunokirjallisuuden käyttö lähdemateriaalina on laajentunut selvästi 2000-luvun aikana.¹⁹ Sen käyttötavasta ei vallitse kuitenkaan yksimielisyyttä. Näkemykset voi kärjistä ääripäiksi, joista toisessa kaunokirjallisuus määritellään sen todellisuussuhteen kautta. Tällöin siitä pitää ikään kuin kuoria pois kaikki muu paitsi faktat, jotka liittyvät joko kirjoittamisajankohtaan tai kuvattavaan aikaan. Toisessa ääripäässä korostetaan tekstien omaehtoisuutta ja -lakisuutta. Näin tekee historianfilosofiaa tutkinut Kalle Pihlainen, joka korostaa kaunokirjallisen tekstin eroa muista lähteistä. Hänelle on merkittävää tekstin teoksellisuus ja teoksen luonne autonomisena kokonaisuutena, joka synnyttää oman maailmansa. Tällöin kaunokirjallista teosta tulisi tarkastella ensisijaisesti itsenäisenä, omaehtoisena viittausjärjestelmänä. Historioitsijan tehtävä ei ole määritellä, mitä teos kertoo kirjoitusajankohdastaan, vaan mitkä teoksessa esiintyvät ajatukset ovat merkityksellisiä suhteessa aktuaalitodellisuuteen.²⁰ Tähän näkemykseen nojautumalla irtaudun vertailemasta, onko Waltarin kuvaus ”todenmukaista” ja voin keskittyä siihen mitä tekstit tekevät.

Toisena tutkimukseni päälähde ovat teosten alkuperäiset vastaanottotekstit. Tällaista kaunokirjallisuutta koskevaa keskustelua on käytetty rajallisesti historiantutkimuksen lähteenä, vaikka se voi nostaa esiin aikanaan kipeitä kysymyksiä. Kaunokirjallisuuden vastaanotto voi toimia lähdeaineistona varsinkin silloin kun tutkitaan murroksia vaikeasti hahmotettavissa ihmisten identiteettiin ja maailmankuvaan liittyvissä ilmiöissä.²¹ Tutkimuksessani tämä tekstejä käsittelevä aineisto samalla sitoo niitä konteksteihin, aikaan ja paikkaan.

Kun tutkimus keskittyy tekstien rakentamaan sosiaaliseen todellisuuteen, sen pohjana on käsitys todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta. Tällöin teksteissä esiintyvät representaatiot eivät ainoastaan esitä todellisuutta vaan konst-

¹⁶ Esim. Tapioharju 2010, 169, 258, 281.

¹⁷ Esim. Tapioharju 2010, 121, 127, 183, 276.

¹⁸ Vrt. Oinonen ja Mähkä 2012, 271–276.

¹⁹ Uutta historiantutkimusta, jossa käytetty kaunokirjallisuutta aineistona esim. Moilanen 2008; Tuohela 2008; Bagerius & Lagerlöf Nilsson (red.) 2011; Martikainen 2012; Salmela 2012. Kaunokirjallisuuden käytöstä yleisemmin Häggman 2001a.

²⁰ Pihlainen 2001, 304–306, 309–310; Pihlainen 2003, 348–349.

²¹ Häggman 2001a, 20

ruoivat sitä ja antavat sille merkityksiä.²² Tämä ei tarkoita materiaalisuuden kieltämistä vaan sen ymmärtämistä, että on mahdollista ajatella maailmaa vain antamalla sille merkityksiä.²³

Merkityksien antamisesta on kyse myös historiankirjoittamisessa. Tutkimuksen teko on luonteeltaan konstruoivaa. Lähtökohtanani on tutkimuksen teko totuuden tuottamisena ja muovaamisena sen sijaan, että se nähtäisiin neutraalina historian rekonstruoimisena.²⁴ Tutkimusprosessi ja tutkija eivät ole neutraaleja. Tutkija tuo tekstiin oman historiansa eli kokemuksensa, sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristönsä eli kontekstinsa.²⁵ Tutkimuksen teolle ei ole merkityksetöntä se, että olen lukenut Waltarin tekstejä pitkällä aikavälillä. Oma lukukokemus on tuonut esiin sitä, miksi teksteistä nauttii, miksi ne tuottavat tiettyjä tunteita. Tekstit eivät ole minulle vain neutraalia materiaalia.

Oma suhde teksteihin on mukana tutkimuksen teon prosessissa. Tämä usein hermeneuttiseksi kehäksi kuvattu prosessi tarkoittaa jatkuvaa keskustelua aikaisemman tutkimuksen ja lähteiden kanssa.²⁶ Lähdeaineistosta tehdyt löydöt ovat vieneet lukemaan uutta tutkimusta ja tutkimuksen lukeminen on johtanut uusiin kysymyksiin. Esimerkiksi kirjailijakuvan kohdalla tutkimuksessa alkuaan oli hyvin vähän kysymyksiä, mutta lähdeaineistossa toistuvat teemat ja esiinnoitukset uudet asiat ovat vieneet kontekstoivien tutkimusten äärelle. Kirjailijakuvan osalta aineistosta on läpikäyty keskeisten teosten vastaanottoaineisto järjestyksessä, joka on tuonut eri asioita eri teosten kohdalla esiin. Näin relevantit kontekstit ovat avautuneet lähdeaineiston myötä.

1.2 Tutkimustehtävä, keskeiset käsitteet ja metodit

Tutkimustehtäväkseni olen määritellyt sukupuolen Mika Waltarin kirjailijakuvassa, teksteissä ja niiden vastaanotossa 1925–1939. Tämä tarkoittaa sitä, miten sukupuolet rakentuivat teksteissä ja niistä käydyissä julkisissa keskusteluissa. Tätä rakentamista tutkin tarkastelemalla, millaisia merkityksiä ”miehiin” ja ”naisiin” edellä mainituissa aineistoissa liitettiin. Merkitysten rakentamista saatettiin tehdä silloinkin, kun sanojen tasolla ei puhuttu sukupuolista. Tämän vuoksi on tarpeen tarkastella esimerkiksi sitä, kuinka teoksissa ja niiden vastaanotossa käsiteltiin uusia ja vanhoja sukupolvia. Tämän keskustelun kautta puhuttiin myös sukupuolesta.

Tutkimustehtävä tuo esiin työn keskeiset käsitteet. Niiden kautta avautuu tutkimuksen teoreettinen ja metodinen pohja. Tutkimustehtävän ensimmäinen käsite on *sukupuoli*. Historiantutkimuksessa sukupuolen käsitettä on käsitelty

²² Hall 1997a; Hall 1997b, 15–29; Suoninen 2009; Pietinen ja Mäntynen 2009, 11–48, 53–63.

²³ Rossi 2010, 268.

²⁴ Vrt. Scott 1999a, 7; Rojola 2004, 28, Kalela 2000, 55–56.

²⁵ Rojola 2004, 36; Hyrkkänen 2002, 215; Kinnunen 2001, 54–57; vrt. Kalela 2000, 71–75, Ollila 2010, 23–27.

²⁶ Ks. esim. Kinnunen 2001, 56; Ollila 2010, 24; Leskelä-Kärki 2006, 79–81, vrt. Kalela 2000, 92–93.

erityisesti Joan Scott, joka on nostanut sukupuolen (gender) analyyttiseksi kategoriaksi. Scott näkee sukupuolihistorian tehtäväksi tutkia sitä, miten sellaiset luokitukset kuin miehet ja naiset saavat merkityksensä erilaisissa historiallisissa yhteyksissä.²⁷ Scottin mukaan sukupuoli on sosiaalisten suhteiden elementti, joka perustuu havaittuihin sukupuolten välisiin eroihin ja ensijainen tapa, jolla merkityksellistetään valtasuhteita.²⁸

Sukupuolen problematisoinnissa sukupuolieron käsite on myös hyödyllinen. Pirjo Markkolan mukaan sukupuolieron tähdentäminen auttaa pitämään mielessä, että jako miehiin ja naisiin on merkityksellinen kategoria, jolla aikalaiset jäsensivät maailmaansa. Tämä jäsentämistapa alkoi aikaisempaa yhtenäisemmällä tavalla koskea kaikkia miehiä ja naisia modernisoituvassa yhteiskunnassa.²⁹

Joan Scottin hahmottelema ajatus sukupuolihistoriasta on siis tutkimustehtäväni pohjalla. Tarkastelukohteena ovat merkitykset, joita naiseuteen ja mieheyteen on liitetty kirjailijakuvassa, kirjailijan teksteissä ja kirjailijan teosten vastaanottoteksteissä. Näin tutkimukseni voi määrittää sukupuolihistorialliseksi. Se kytkeytyy naishistorian ja -tutkimuksen perinteeseen,³⁰ johon kuuluu myös kriittinen miestutkimus. Tällaisessa lähtökohdassa korostetaan itsereflektiota, huomioidaan valtasuhteet ja tiedostetaan tutkijan ja aiheen sosiaalinen paikantuminen. Eräistä muista miestutkimuksen suuntauksista kriittinen miestutkimus eroaa siinä, että sen sukupuolikäsitys ei ole essentialistinen, miehiyyden muuttumattomuutta korostava.³¹

Miehiin liitettyjen merkitysten tulkinnessa käytän apuna maskuliinisuuden käsitettä. Arto Jokisen mukaan välttämättä ei ole olemassa mitään psykologista, sosiaalista tai fyysistä piirrettä, joka esiintyisi kaikissa eri miehissä ja jonka voisi nimetä maskuliinisuudeksi. Maskuliinisuudessa itsessään ei ole substanssia, perustaa, joka tuottaisi maskuliinisuuden. Jostain tulee maskuliinista kun se nimetään sellaiseksi. Yhden maskuliinisuuden sijaan miestutkimuksessa yleensä puhutaan useista maskuliinisuuksista.³² Käsitettä käytetään laajasti, mutta sitä on myös kritisoitu. Arkikäytöstä tuttua sanaa käytetään usein ilman selkeitä määritelmiä.³³ Maskuliinisuus tarkoittaa tässä tutkimuksessa sellaisia kulttuurisia ja sosiaalisia merkityksiä, joita yhteiskunnassa liitetään miehiin. Se tarkoittaa asioita, joita ajatellaan ”tyypillisiksi” tai ”normaaleiksi” miehille sekä

²⁷ Scott 1999a, 6-8; Scott 1986/1999, 42-45; Scott 1999c, 25-27 ; Östman 2000, 279-280; Kinnunen 2001, 50-51; Ollila 2010, 105. Myös feministisessä kirjallisuudentutkimuksessa sukupuoli voidaan nähdä analyyttisenä kategoriana (Rojola 2004, 26).

²⁸ Scott 1986/1999, 42; Östman 2000, 280.

²⁹ Markkola 2002, 16; Markkola 2003, 135. Eron käsitteestä sukupuolentutkimuksessa ks. tarkemmin Rojola 1996.

³⁰ Ks. Scott 1986/1999, 31; Scott 1999b, 200; Ollila 2010, 91-94; vrt. Markkola 1997, 157-159.

³¹ Jokinen A 2010, 137-138; Kivimäki V 2004, 347; Hearn, Lattu ja Tallberg 2003, 18-19; ks. myös Soilevuo Grønnerød 2005, 19-21; Soilevuo Grønnerød 2008, 15-25, Jokinen A 1999, 15-30, Sipilä 1994.

³² Jokinen A 2003, 12-13; ks. myös Connell 1999.

³³ Soilevuo Grønnerød 2005, 38; Soilevuo Grønnerød 2008, 19-23.

sitä kuinka määritellään ideaalinen mies ja mitä piirteitä pidetään epätoivottavina miehessä. Näitä merkityksiä voidaan nähdä myös naisissa.³⁴

Siinä missä maskuliinisuus on tämän tutkimuksen yhteydessä lähes kokonaan tutkimuskäsite, jota aikalaiset eivät käyttäneet,³⁵ ”miehisyydestä” ja ”miehistymisestä” puhuivat niin Waltari kuin hänen teostensa arvostelijatkin. 1920–1930-lukujen kirjoittajille ”miehisuus” tuntui tarkoittaneen yksiselitteisen myönteisiä asioita ja on sikäli lähellä myöhemmässä miestutkimuksessa käytettyä tapaa viitata käsitteellä miehisuus (manliness) ihanteisiin ja ajatuksiin siitä millainen ihanteellisen miehen tuli olla.³⁶

Toinen käsite, joka tutkimustehtävässä nousee esiin, on *kirjailijakuva*. Kirjailijakuvalla tutkimuksessa tarkoitetaan kuvaa, joka kirjailijasta tiettyinä aikoina luodaan ja välitetään edelleen laajemmalle vastaanottajajoukolle. Tämä kuva on se osa yleisestä kirjailijamielikuvasta, jota voidaan käytettävissä olevilla lähteillä tutkia.³⁷ Tarkastelu kohdistuu julkisuudessa rakentuvaan Mika Waltariin ja niihin merkityksiin, joita häntä käsiteltäessä liitettiin ”mieheen” ja ”naiseen”. Koska merkitykset eivät syntyneet irrallaan yhteisöjen ja yhteiskunnan konteksteista, on tarpeen tarkastella myös Waltarin kirjailijakuvaa laajemmin, esimerkiksi (kirjallisuus)poliittisten puolien osalta. Kirjailijakuvan tarkastelussa kyse ei ole aktuaalisesta henkilöstä ja hänen elämästään, vaan siitä kuvasta, joka julkisuudessa kirjailijasta oli. Siksi ei ole oleellista, miten Waltari itse koki asiat, jollei hän ilmaissut kokemuksiaan julkisuudessa. Keskeistä kirjailijakuvan suhteen ei ole, mitä Waltari teki teksteillä, vaan mitä tekstit tekivät Waltarista.

Kaikkia 1920- ja 1930-luvun yleisön käsityksiä Mika Waltarista ei voida lähteiden rajoitusten vuoksi tutkia. Tutkimus pyrkiikin tarkastelemaan julkisuudessa esiintyneistä näkemyksistä rakentuvaa kirjailijakuvaa sen kannalta, millaisia merkityksiä kuvassa annettiin sukupuolille. Näiden merkitysten ymmärtämiseksi on tarpeen tarkastella myös muita kirjailijakuvan puolia. Kun tarkastellaan Waltarin kuvan kehittymistä kypsäksi miehiseksi kirjailijaksi, täytyy tarkastella myös hänen suhdettaan viihteeseen ja populaarikulttuuriin, jotka usein liitettiin naisiin ja feminiinisyteen.

Kolmas tutkimustehtävässä mainittu käsite on *teksti*. Puhun tutkimukseni kohdalla Waltarin teksteistä käytännöllisistä syistä, koska aineistoni käsittää laajan joukon erilaisia tekstejä, niin lyriikkaa, proosaa kuin asiatekstejäkin. Käsitteen käyttö siis on enemmän käytännöllinen kuin kannanotto kirjallisuuden tutkimuksen pohdintoihin teoksen ja tekstin suhteesta.³⁸

³⁴ Ahlbäck 2010, 28. Maskuliinisuuskäsitteestä yleisesti ks. Ahlbäck 2010, 20–35; Jokinen A 2003; Jokinen A 2010, 128–136; Soilevuo Grønnerød 2005, 38–41; Soilevuo Grønnerød 2008, 19–23; Nevala-Nurmi 2012, 46–50.

³⁵ Mahdollisesti ainut kerta kun Waltari käyttää tutkimusaineistossa käsitettä on hänen arvostellessaan Helvi Hämäläisen romaanin *Tyhjä syli*, jossa Waltari näkee miehen maskuliinisen voiman vetoavan lasta kaipaavaan naiseen. (*Runoilijarealistin uusi romaani* (1937)).

³⁶ Ks. käsitteestä miehisuus (manliness) esim. Ahlbäck 2010, 29; Nevala-Nurmi 2012, 46; Frigård 2008, 46.

³⁷ Hypén 1999, 12–13.

³⁸ Teoksesta ja tekstistä kirjallisuudentutkimuksessa ks. esim. Keskinen 2008. Tässä tutkimuksessa teksti viittaa pelkästään kirjoitettuihin aineistoihin, vaikka käsitettä on mahdollista käyttää myös laajemmassa merkityksessä (ks. esim. Jalava 2006b, 27).

Tekstiin liittyy oleellisesti kysymys tekijästä, määrittelee hän tutkimustehtävässään käsiteltäviä tekstejä kirjailijan nimi. Kirjallisuudentutkimuksessa viime vuosikymmeninä suhtautuminen tekijän tutkimiseen on ollut pääsääntöisen kielteinen, vaikka perinteinen biografistinen tutkimus on ollut käytössä yhä uusissa kirjailijaelämäkertoissa ja toisaalta useissa uusissa teoriasuuntauksissa tekijä on ollut jopa lähtökohtana.³⁹ Waltarin kohdalla kirjallisuudentutkimuksessa tekijä on ollut tiivistä mukana. Tekijän näkemyksillä ja erityisesti vuosikymmeniä myöhemmillä tulkinnoilla on ollut vahva rooli.

Waltarin tekijyyttä voi lähteä ajattelemaan uudelleen tekijätutkimuksen klassikoiden avulla. Roland Barthesin essee ”Tekijän kuolema” (1968) kritisoi tapaa, jolla kirjallisuudentutkimuksessa tekstile annetaan pysyvä tekijään pohjautuva merkitys. Kirjallisuudentutkimuksen tehtävä on tällöin etsiä tekstistä kirjailija ja hänen antamansa merkitys.⁴⁰ Elämäkerrallisuuden painottuneessa Waltari-tutkimuksessa klassinen kritiikki tuntuu osuvalta. Tekstien lukemisessa kirjailija on yleensä ollut mukana, ja hänen omille ja häneen liittyville tulkinnoille on annettu erityinen paino. Ajatus kirjailijan tuotannon kokonaisuudesta on painanut näkymättömiin muodostettuun kokonaisuuteen sopimattomia tekstejä.⁴¹

Elämäkerrallisessa tutkimuksessa on ajoittain ollut ensisijaista löytää henkilöhaamojen esikuvat Waltarin henkilöhistoriasta. Tämä on hämärtänyt mahdollisuuden nähdä esimerkiksi intertekstuaalisia yhteyksiä, joita Waltarin tekstit tarjoavat ilman tekijään puuttumistakin.⁴² Waltarin tekstien intertekstuaalisissa tulkinnoissa tekijä on helposti läsnä, koska kirjailija käytti aineistonaan myös kaunokirjallisuutta ja tarjosi myöhemmissä haastatteluissa tietoja lähteistään.⁴³ Kirjallisuutta aineistonaan käyttävälle historian tutkimukselle lukijan vapauttaminen tekstin ainoasta ”oikeasta” merkityksestä,⁴⁴ avaa mahdollisuuden nähdä menneisyyden erilaisia lukutapoja. Samaa Waltarin tekstiä voidaan lukea eri tavoin eri aikoina.

Myös Michel Foucault on käsitellyt tärkeällä tavalla tekijyyttä. Artikkelissaan ”Mikä tekijä on?” hän tarkastelee tekijän luomista kirjallisuusinstituutiosta. Prosessissa kirjailijanimi toimii luokittelun välineenä, mikä yhdistää tietyt tekstit ja erottaa ne toisista. Kirjallisuusinstituutioiden toiminta ei ole myöskään ylihistoriallista, vaan tekijänimen merkitys on vaihdellut eri aikoina. Foucault kiinnittää huomiota siihen, kuinka kirjailijanimen pohjalta tekstien välille nähdään erilaisia yhteyksiä. Vaikka teksteissä olisi ristiriitoja ja toisiinsa sopimattomia elementtejä, ajatellaan että niille löytyy selitys tekijän tietoisesta ajattelusta tai tiedostamattomasta.⁴⁵

³⁹ Kurikka 2006, 15. Uudesta tekijätutkimuksesta ks. Kurikka ja Pynttari (toim.) 2006.

⁴⁰ Barthes 1968/1993, 114–116; ks. myös Hyttinen 2012, 28–29.

⁴¹ Ks. Karkama 1998, 18–19. Tämä koskee erityisesti sodanaikaisia propagandakirjoituksia. Muuten perusteellisesta Sirkka Musikan bibliografiastakin puuttuvat tuotanto, joka ”liittyy sodanaikaiseen palveluun Tiedoitustaloksessa.” (Musikka 1958, 85).

⁴² Intertekstuaalista tulkintaa Waltarista on osaksi tehnyt mm. Markku Envall (1994).

⁴³ Ks. Kurjensaari 1958, 68–69.

⁴⁴ Ks. Rojola 1993, 109.

⁴⁵ Foucault 1969/1977, 123, 125–126, 128; Kaarto 2008, 175–176; vrt. kirjoituksen lyhyempi versio Foucault 1970/2006, erit. 11.

Foucault'n ajattelua seuraten tutkimuksessa erotetaan kirjoittava subjekti ja kirjallisuusinstituution tuottama tekijäfunktio, kirjailijanimi.⁴⁶ Henkilö Mika Waltari, joka fyysisesti pääosin kahden sormen tekniikallaan kirjoitti tekstejä, joita julkaistiin Mika Waltarin nimellä ja eräillä salanimillä, eroaa kirjailijanimestä Mika Waltari, joka rakentuu sosiaalisesti. Kirjailijanimeä rakensivat kaikki Waltarin nimellään julkaisemat tekstit. Kirjailijanimi asettuu siten lähelle tutkimuksen keskeisiin käsitteisiin kuuluvaa kirjailijakuva.

Myös Waltari kiinnitti huomiota kirjailijanimeen. Hän julkaisi erityisesti viihteellisiä tekstejä salanimillä ja käsitteli niiden käyttöä kirjailijaoppaassaan. Siinä hän ei suositellut niiden käyttöä, koska nimen luominen on kirjailijan vaikein tehtävä. Salanimeä käyttäessä pitäisikin käyttää aina samaa salanimeä. Jokainen kirjoitus kasvattaa nimeä ja helpottaa kirjoitusten myyntiä. Runot ja kokonaiset teokset Waltarin mukaan tulisi julkaista oikealla nimellä, koska teoksen saaminen julkisuuteen on jo ansio ja runous edellyttää aina taiteellista pyrkimystä.⁴⁷ Waltari kiinnitti huomiota taloudellisten seikkojen lisäksi siihen, miten erilaisten julkaisujen arvostus vaihtelee. Waltarin kirjailijanimen ja kirjailija-kuvan rakentumisen kohdalla kysymys tekijän intentioista on siksi aiheellinen.

Vaikka tekijän intentiot eivät kuulukaan tutkimuksen keskeisiin kysymyksiin, käsittelen niitä silloin kun ne nousevat aineistosta selkeästi esiin. Tämä koskee erityisesti tutkimusaineistoon kuuluvia asiatekstejä, joissa käsitellään samoja teemoja kuin teoksissakin. Tekijän intentioille ei sinänsä anneta suurempaa merkitystä kuin muille tekstissä oleville asioille. Lea Rojolan mukaan ilman tekijän huomioimistakin teksti tarjoaa tiettyjä lukumalleja toisia luonnollisempina. Tekstiä on mahdollista lukea "uskollisesti" kiinnittäen huomiota siihen, mitä teksti tarjoaa, ja jättää kysymättä kysymyksiä, joihin teksti ei rohkaise. Tällainen on johtanut esimerkiksi siihen, että suomalaista kaunokirjallisuutta ei ole haluttu analysoida rodullisesta näkökulmasta, koska sitä ei tekstissä itsessään problematisoida.⁴⁸

Viimeinen tutkimustehtävään kuuluva käsite on *vastaanotto*. Sitä tutkitaan reseptiotutkimuksessa. Vaikka siinä on erilaisia suuntauksia, sen yleiseksi periaatteeksi voi nähdä merkityksen muodostumisen vastaanotossa, lukijan aktiivisen roolin merkityksen muodostamisessa ja merkityksen kontekstuaalisuuden.⁴⁹ Merkitykset, joilla sukupuoli rakentuu teksteissä syntyvät siis tekstin vastaanotossa. Tätä tutkin siltä osin kuin aikalaisvastaanottoa on mahdollista tutkia, ammattilukijoiden kohdalta.

Kirjallisuudentutkimuksessa reseptiotutkimuksen juuret ovat 1960-luvun saksalaisessa yliopistomaailmassa, vaikka aiheeseen liittyvää tutkimusta tehtiin sitä aiemmin.⁵⁰ Hans Robert Jauss esitti reseption historiallisena ilmiönä ja teoksen ymmärtämisen vaativan sen oman kontekstin ja oman ajan vastaanoton tuntemista. Tämän historiallistamisen myötä teoksen merkitys nähdään lukijoi-

⁴⁶ Ks. myös Hyttinen 2012, 28–29.

⁴⁷ *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 134–135.

⁴⁸ Rojola 2004, 38.

⁴⁹ Kovala 2007, 177.

⁵⁰ Tiirakari 1997, 16; Kovala 2007, 179–180.

den ja aikakauden mukana muuttuvana.⁵¹ Tiettyyn historialliseen reseptioon kohdistuvassa tutkimuksessa Jaussin ajatukset ovat edelleen toimivia saamastaan kritiikistä huolimatta.⁵² Ajatus historiallisesta merkityksen muutoksesta onkin tässä tutkimuksessa keskeistä. Reseptiotutkimusta on usein kritisoitu eliittilukijoiden näkökulmasta kun on tutkittu sanoma- ja aikakauslehdissä julkaistuja arvosteluja. Historiallisen aineiston kohdalla ne kuitenkin muodostavat ainoan laajan vastaanottoaineiston.

Kirjallisuusarvostelut kattavat vain pienen osan tutkimusajanjakson luki-joista. Ne edustavat osaltaan myös tiettyjä eliittilukijoita. Osa heistä oli kirjallisuuden ammattilaisia. Uudessa Suomessa, Helsingin Sanomissa, Hufvudstadsbladetissa ja Svenska Pressenissä arvostelijoina olivat ammattikriitikot sekä johtavat kirjallisuudentutkijat. Pienemmissä lehdissä kulttuuriosastoista vastasivat yleistoimittajat. Useimpien lehtien toimitukset olivat pieniä, ja arvostelujen kirjoitus muodosti hyvin rajoitetun osan toimittajien työstä.⁵³ Kirjallisuusarvostelut eivät myöskään olleet suorien lukukokemusten kirjaamista vaan kuuluivat tiettyyn kirjoittamisen lajiin. Ne eivät myöskään olleet irrallisia lehdestä, vaan niiden täytyi tiettyssä määrin liittyä sen yleisempään poliittiseen tai aatteelliseen linjaan. Ajanjaksolla lähes kaikki lehdet olivat poliittisesti sitoutuneita.⁵⁴

Tutkimuksessa tarkastelen tekstin kirjoittajaa diskurssianalyttisten perinteiden mukaisena tekstin sisäisenä toimijana. Tällöin kirjoittaja tarkoittaa sitä, mikä tekstiin rakentuu, ei aktuaalista kirjailijaa. Tekstin puhujan erottaminen reaalisesta kirjailijasta on tärkeää, että voidaan välttää kirjoittajan tarkoitukseen viittaaminen ja vapaudutaan tulkitsemaan sitä, mitä tekstissä tullaan tehneeksi. Kun siirryn käsittelemään tekstin vastaanottoa ja sitä miten teksti rakensi kirjailijakuva, reaalin kirjoittaja astuu mukaan. Tieto tai oletus siitä on vaikuttanut tekstin vastaanottoon.⁵⁵ Myös reseptiotekstien kirjoittajalla on merkitystä silloin kun kirjoittajan nimi on tuonut tekstile arvovaltaa tai muuten vaikuttanut siihen suhtautumiseen. Kun tekstillä on ollut kirjoittajanimenä esimerkiksi Rafael Koskimies, sitä on luettu todennäköisesti asiantuntijan kannanottona. Toisaalta monissa kirjoituksissa kirjoittajan nimeä merkittävämpää on se, että teksti antaa ymmärtää edustavansa niin sanotun tavallisen lukijan mielipidettä.

Aineisto ei kata kaikkia potentiaalisia lukutapoja, sillä kirjallisuusarvostelijat edustavat vain rajallista osaa lukijakunnasta. Naisia arvostelijoissa oli vähemmistö ja käytännössä kaikki Waltarin tekstejä käsitelleet kirjallisuuden auktoriteetit olivat miehiä.⁵⁶ Kaikki lukijat eivät ole välttämättä jakaneet heidän

⁵¹ Jauss 1970/1983, 199–201, 208–213; Kovala 2007, 183; Alanko-Kahiluoto 2008, 228.

⁵² Kritiikistä ks. esim. Tiirakari 1997, 17–18; Koskela ja Rojola 2000, 111–112.

⁵³ Ammatillisista kulttuuritoimittajista Sevänen 1994, 78–79; Keränen 1984, 131–133, 152–161. 1920–1930-luvuilla sanomalehtien toimituksissa oli kolmesta neljään toimittajaa lehteä kohden. Kuusipäiväisissä lehdissä oli keskimäärin 5–6 toimittajaa mutta suurissa jokapäiväisissä lehdissä toimittajia oli kaksikymmentäluvun alussa 10–11 ja kolmekymmentäluvun lopussa 17–18 (Salokangas 1987, 359).

⁵⁴ Ks. Koivisto J 1999, 184; poliittiseen linjaan sitoutumisesta sanomalehdistössä ks. Salokangas 1987, 327–346; Sevänen 1994, 75–79.

⁵⁵ Vuori 2004, 97–99.

⁵⁶ Arvosteluista, joissa kirjoittajan koko nimi tiedossa, on naisten kirjoittamia noin 18 prosenttia. Noin kolmannes naisten kirjoittamista arvosteluista ilmestyi vasemmisto-

lukumallejaan ja teoksissa näkemiään merkityksiä. Lukija voi vastustaa institutionaalisesti annettuja tapoja lukea, mutta hän ei voi olla irrallaan aikakautensa ja kulttuurinsa lukemisen käytännöistä. Lea Rojolan mukaan ajatus, että tekstissä ei ole mitään, mikä takaisi sille ennalta jotkut merkitykset, on yhtä yksinkertaistava kuin ajatus siitä, että tekijä yksin tekee tekstin. Teksti artikuloi luku-paikkoja, jotka ovat luonnollisemman tuntuisia kuin toiset.⁵⁷

1.3 Lähdeaineisto, tutkimuksen kontekstit ja rakenne

Tutkimuksen kysymyksenasettelusta seuraa aineistonvalinta. Koska työ käsittelee julkisuudessa rakentuvia sukupuolia, ensisijaisena aineistona ovat julkaistut tekstit. Lähdeaineisto käsittää kaikki Waltarin 1925–1939 julkaisemat tekstit. Niistä on liitteenä bibliografia.⁵⁸ Muutamia – lähinnä lyhyitä – yksittäisiä tekstejä lukuun ottamatta kaikki luettelon tekstit ovat myös olleet käytettävissä tutkimuksessa.⁵⁹ Myöhemmin julkaistuja tai käsikirjoitukseksi jääneitä ajanjaksolla kirjoitettuja tekstejä ei siis sisälly ensisijaiseen aineistoon. Painetussa asussa julkaistujen tekstien lisäksi esitetyt näytelmät voi katsoa julkaistuksi näyteltyinä.⁶⁰ Sama koskee myös elokuvakäsikirjoituksia. Painamattomat näytelmät ja elokuvakäsikirjoitukset olen kuitenkin rajannut ensisijaisesta aineistosta pois. Ne otan huomioon Waltarin kirjailijakuvaan rakentavina.⁶¹

---

lehdissä. Kirjallisten auktoriteettien kohdalla rajatapauksena voi ajatella kirjastolaitoksen kannalta merkittävää Helle Kannilaa (Cannelin), joka arvosteli tutkimusajanjaksolla kuusi Waltarin teosta (ks. Järvelä 2010). Vaikutusvaltainen kriitikko Anna-Maria Tallgren arvosteli vain yhden Waltarin teoksen. Hänen päätoimiminen kriittikontyönsä päättyi jo 1925. (Krogerus 1988, 18.)

⁵⁷ Rojola 2004, 40.

⁵⁸ Liite 1. Tekstien ja kirjailijanimien selvityksessä käytetty pohjana Musikka 1958; Kylmämätsä-Kiiski 1980; de Casseres ja Salomaa 1988; de Casseres ja Salomaa 1999; Hürvonen 2000. Työssä korvaamattomana apuna on ollut Sirkka Musikan laatima Mika Waltarin juhlakirjassa 1958 julkaistu Waltarin tekstien ja niitä koskevien arvostelujen bibliografia. Työn perusteellisuutta kuvaa, että julkaisemani bibliografia sisältää vain 77 Waltarin kirjoitusta, joita Musikan luettelossa ei ole. Ensisijaisesta aineistosta on rajattu pois Asmo Alhon piirtämä Kieku ja Kaiku -sarjakuva, johon Waltari kirjoitti vuodesta 1934 lähtien tekstit. Sarjakuvan tekijäksi mainittiin niiden julkaisun yhteydessä vain Alho. Julkisuudessa maininnat Waltarin tekijyydestä jäivät myös yksittäisiksi, eikä sarjakuva näin vaikuttanut tutkimusajanjaksolla Waltarin kirjailijakuvaan.

⁵⁹ Tutkimuksessa ei ole ollut käytettävissä kirjoituksia Kadotettu paratiisi (Jouluilta 1927), Luostarikammio (Pikkukirkon joulu 1927), Sokea mies (Jouluilta 1928), Kuokkala – impreonisseja (Terijoen kylpylälehti 1931:2), Kirjateollisuusasioimisto osakeyhtiö 1910–1935 (1935), Joululahjamme 1939 (Pellervo 1939:11).

⁶⁰ Hyttinen 2012, 15.

⁶¹ Painettuina näytelmistä julkaistiin tutkimusajanjaksolla *Jättiläiset ovat kuolleet* (WSOY 1930), *Kuriton sukupolvi* (WSOY 1936), *Akhaton, auringosta syntynyt* (SKS 1937) ja *Hämeenlinnan kaunotar* (Karisto 1939). Myös *Yö yli Euroopan* (1937) painettiin tekijän kustannuksella, mutta sitä levitettiin vain bibliofiilipainoksena, eikä se ollut käytettävissä edes tieteellisissä kirjastoissa ilman tekijän lupaa. Näytelmäesityksenä julkaistiin painamattomat näytelmät *Mies rakasti vaimoaan* (ensi-ilta 1937) ja *Ilmeellinen Joosef* (ensi-ilta 1939). Alkuperäiskäsikirjoitukset Waltari laati yksin tai yhteistyössä toisen kirjoittajan kanssa elokuvaan *VMV 6* (1936), *Kuriton sukupolvi* (1937), *Vieras mies tuli*

Toisen suuren ensisijaisen lähdeaineiston muodostavat Waltarin teoksia 1925–1939 käsittelevät kirjallisuusarvostelut tutkimusajankohdalta. Luettelo arvosteluista on tutkimuksen liitteenä. Luettelossa ovat myös teosta koskevat pakinat. Laji on erikseen merkitty.⁶² Luettelossa mainituista tunnetuista arvosteluista tutkimuksessa on ollut käytettävissä 89 prosenttia. Suurin osa käytetyistä arvosteluista on peräisin WSOY:n ja Otavan arkistojen lehtileikekokoelmista. Arvostelujen tekijöiden nimet ovat usein arvosteluissa merkittynä vain nimikirjaimilla tai muulla lyhenteellä. Tutkimuksessa olen selvittänyt mahdollisuuksien mukaan oikeat tekijännimet.⁶³ Tutkimuksen liitteenä olevassa luettelossa 37 prosentissa arvosteluista on kirjoittajan koko nimi tiedossa. Muissa tapauksissa nimestä ei ole tietoa tai sitä ei voi yksiselitteisesti yhdistää tiettyyn henkilöön. Tekstin sujuvuuden vuoksi mainitsen tiedetyt kirjoittajat nimillään, vaikka ne olisivatkin olleet arvostelun yhteydessä merkittynä vain lyhenteinä. Aikalaisluukijoille ainakin tunnetuimpien kirjoittajien nimien lyhenteet olivat todennäköisesti tuttuja.

Lähdeaineistona on myös käytetty aikalaiskirjallisuutta, artikkeleja, muistelmia ja laajaa aikakauslehtiaineistoa sekä teoksia koskevien lehdistödebattien mukaan rajattuja sanomalehtiaineistoja. Waltarin elämäkerran ja omien tulkintojen lähteenä on käytetty Ritva Haavikon toimittamaa teosta *Kirjailijan muistelmia*⁶⁴. Kirjailijan kuoleman jälkeen julkaistu teos koostuu toimittajan muokkaamasta 1970-luvulla suoritettujen kirjailijahaastattelujen materiaalista, jota alun perin ei tarkoitettu julkaistavaksi. Haastattelujen pohjana oli strukturoitu runko ohjaamassa haastattelun kulkua.⁶⁵ Haastattelussa kirjailija vastasi kysymyksiin eikä vapaasti muistellut. Ajoittain tutkimuksessa käytetty tapa puhua teoksesta Waltarin muistelmina hämärtääkin sen syntyvaiheita. Teoksen yhteydessä on aina muistettava sen toimittajan ja muiden haastattelijoiden osuus tekstin synnyssä.⁶⁶ Kirjailijahaastatteluun tulee suhtautua samalla tavoin lähdekriittisesti kuin muuhunkin muistitietoaineistoon. Se on jälkikäteistä tulkintaa kerrotuista asioista ja jälki haastattelutilanteesta, eikä esimerkiksi kuvatusa teoksen kirjoitusprosessista.⁶⁷ Waltarin kohdalla ajallinen etäisyys tämän tutkimuksen kohde-aikaan oli vähintään 30 vuotta ja asema oli muuttunut kiistelystä nuoresta kirjailijasta elämänsä loppupuolella olevaksi akateemikoksi. Siinä missä varhaisten tekstien kirjoittaja oli julkisuudessa kypsytön nuori poika,

---

taloon (1938), *Helmikuun manifesti* (1939) ja *Seitsemän veljestä* (1939). Elokuvista tarkemmin Uusitalo ja Toiviainen 2010, 17–57.

⁶² Liite 2. Kustantajien leikekokoelmista löytyneet muutamat arvostelut, joissa ei ole päiväystä tai arvostelun julkaisseen lehden nimeä, on jätetty luettelosta ja tutkimusaineistosta pois.

⁶³ Nimimerkkien selvityksen lähteenä ovat Sirkka Musikan (1958) Waltarin tekstien bibliografia, Maija Hīrvosen (2000) teos *Salanimet ja nimimerkit* ja L. A. Salavan (1958) salanimi- ja kirjailijanimiluettelo.

⁶⁴ Waltari 1980.

⁶⁵ Haavikko 1980a. Yleisesti Suomen akatemian haastatteluhankkeesta 1971–1977 ks. Kivilaakso ja Ratinen 2010, 163–167; Haavikko ja Sala (toim.) 1987.

⁶⁶ Jos kirjailijahaastattelu kuuluisi tutkimuksen keskiseen aineistoon, tulisi tutkijan käyttää alkuperäisiä nauhoitteita ja litterointeja, joissa haastattelijoiden rooli näkyy paremmin. Tässä tutkimuksessa aineisto on kuitenkin pelkästään sekundaarinen.

⁶⁷ Ks. Makkonen 1982, 4–10.

oli tekstien kommentoija suurin piirtein niin pitkälti kirjallinen patriarkka, kuin Suomessa 1970-luvulla pystyi olemaan.

Aikaisemmassa tutkimuksessa kirjailija itse on ollut usein tärkein konteksti. Tämä ei riitä. Tutkimukseni kuuluu perinteeseen, jossa tutkimuskysymykset ja konteksti kulkevat yhdessä, ja jossa tutkijan aktiivista roolia korostetaan. Konteksti on itsessään metodinen valinta ja tulkinta.⁶⁸

Kontekstien määrittäminen tapahtuu hermeneuttisella periaatteella. Aineiston lukeminen tuo esiin kysymyksiä, joiden avulla työtä kontekstoidaan. Kontekstoiva tutkimuskirjallisuus taas luo uusia kysymyksiä. Työssä ei ole primäärikonteksteja, jotka olisi voinut tietää etukäteen. Näin ollen konteksti ei siis ole lähtökohta, vaan tutkimusprosessissa syntynyt tutkimustulos, relevantti konteksti.⁶⁹ Asioita on siis parempi liittää yhteyksiin, jotka tuottavat uutta tietoa, kuin etsiä ”oikeaa” yhteyttä, jossa niitä pitäisi käsitellä. Waltarin tekstien kohdalla aiemmassa tutkimuksessa melko hallitsevana kontekstina on ollut Waltarin henkilöhistoria. Toisaalta silloin kun on etsitty intertekstuaalisia yhteyksiä, kontekstina on ollut ennen Waltarin teoksia tai samoihin aikoihin ilmestynyt kirjallisuus. Tässä tutkimuksessa teksteissä käsiteltäviä asioita on viety laajempiin yhteyksiin, ennen muuta Suomessa ja Euroopassa 1920–1930-luvuilla käytyyn keskusteluun muuttuneiksi koetuista sukupuolten välisistä suhteista.⁷⁰

Laajempaan eurooppalaiseen kulttuuripiiriin liittäminen on Waltarin kohdalla tarpeen. Hän tuns Euroopassa käytyä keskustelua ja oli osaltaan välittämässä sitä Suomeen. Erityisesti 1920-luvun teksteissä vaikutteet näkyvät hyvin selvästi, vaikka ei ottaisiakaan huomioon Waltarin henkilöhistoriaa. Tässä ei kuitenkaan ole kyseessä vaikuteanalyysi. Kontekstoinnilla ei etsitä sitä mistä Waltarin vaikutteet tulivat tai miksi hän ne omaksui, vaan sitä mitä Waltarin teksteissä tehtiin.⁷¹

Työ on jaettu kolmeen laajaan käsittelylukuun (luvut 2-4), joista ensimmäinen kattaa noin vuodet 1925–1931, toinen 1932–1936 ja kolmas 1937–1939. Jaottelu ei merkitse, että Waltarin tekstit olisi jaettavissa tällaisiin kausiin. Se on kuitenkin teeman kannalta sujuva valinta. Luvuissa voidaan käsitellä myös asioita, jotka eivät sisälly luvun aikarajaukseen silloin kun se on asiayhteyden kannalta järkevämpi. Esimerkiksi romaania *Appelsiininsiemen* (1931) ja näytelmää *Kuriton sukupolvi* (ensi-ilta 1936) käsitellään samassa alaluvussa (3.3.2.) teemallisen yhteytensä vuoksi.

⁶⁸ Ks. Hyrkkänen 1995, 51; Hyrkkänen 2002, 200–203; Liljeström 2004, 146; Rojola 2004, 36; Ollila 2010, 19.

⁶⁹ Ks. Hyrkkänen 1995, 55–57; Hyrkkänen 2002, 201, 215; Kovala 2001, 68–88.

⁷⁰ Esim. Conor 2004; Hapuli et al. 1992; Hau 2003; Helén 1997; Immonen et al. (toim.) 2000; Koivisto 2000; Koivunen 1999; Koivunen 2003; Melman 1988; Onnela (toim.) 1992; Roberts 1994; Søland 2000; Turunen A 2011; Vehkalahti 2000b; sukupuolen käsittelystä kaunokirjallisuudessa ajanjaksolla ks. esim. Juutila 1999; Spinkkilä 2000; Melkas 2006; Koivisto 2011; Martikainen 2010; Mauriala 2005; sukupuolesta ja lainsäädännöstä aikakaudella Nousiainen ja Pylkkänen 2001; Pylkkänen 2009, 84–122; sukupuolen käsittelystä opaskirjallisuudessa Räisänen 1995; Männistö 2003; Helén 1997; sukupuolesta suomalaisen asevelvollisuusarmeijan kohdalla ks. esim. Ahlbäck 2010; Ahlbäck 2006a; Kivimäki V 2004.

⁷¹ Vaikuteanalyysista ks. Hyrkkänen 2002, 137–157.

Työn rakenne seuraa tutkimustehtävää siten, että jokaisen pääluvun ensimmäinen alaluku käsittelee Waltarin kirjailijakuvaa. Jokainen teos ja sen aikalais kommentointi muokkasivat tätä kirjailijakuvaa, joka toimi pohjana sille, kuinka teoksia luettiin. Alaluvut 2.1., 3.1. ja 4.1. muodostavat siten tarinan Waltarin kirjailijakuvan kehittymisestä tutkimusajanjaksolla. Tutkimuksen viimeinen luku kokoaa tulokset yhteen. Sen viisi alalukua käsittelevät kronologisesti tutkimuksen keskeiset teemat.

2 SUKUPUOLET NYKYAJAN MUUTOKSISSA

2.1 Kirjailijan tulo julkisuuteen

2.1.1 Esikoisromaanilla kuuluisuuteen

Mika Waltari nousi julkisuuteen esikoisromaanillaan *Suuri illusio* syksyllä 1928. Keväällä Waltari oli julkaissut yhdessä Olavi Paavolaisen kanssa runokokoelman *Valtatiet*, jota käsiteltiin ennen kaikkea manifestina, uuden ajan airueen eikä pelkkänä runoteoksena. Paavolaisen runot mainittiin teoksen tärkeimmäksi anniksi ja Waltari nimettiin eteväksi oppipojaksi.⁷²

Waltarin esikoisteos *Jumalaa paossa* oli ilmestynyt jo 1925. Sen oli Merimieslähetyksen kustannettavaksi tilannut Waltarin setä, Suomen Merimieslähetyksen seuran johtaja, Toivo Waltari. Teoksesta tilaaja karsi pois ”elämän eli ’aistillisuuden’” hengen kuten Waltari kirjeessään Jalo Sihtolalle totesi.⁷³ Teoksen opettavaisuutta korostettiin sen mainonnassa esittämällä sen perustuvan todellisuuspohjalle.⁷⁴ 71-sivuinen kertomus⁷⁵ levisi enimmäkseen seuran piirissä. Ainoaksi kirjallisuusarvosteluksi todennäköisesti jäi Waltarin isän ystäviin kuuluneen Bror Hannes Päivänsalon kirjoitus Uudessa Suomessa.⁷⁶ Merimieslähetyksen julkaisuissa Waltari esiintyi lähinnä pastori Toimi Waltari -vainajan poikana,⁷⁷ isänsä kautta määriteltynä.

Seuraavana vuonna Waltari julkaisi Kristian Korpin nimellä kauhunovellikokoelman *Kuolleen silmät* ja 1927 uskonnollisten runojen kokoelman *Sinun ristisi juureen*. Waltarin kirjalliset verkostot näkyvät jo runokokoelman arvosteluissa, Länsi-Suomeen myönteisen arvostelun kirjoitti Unto Koskela, Waltarin

---

⁷² Koskimäki 1992, 227–228.

⁷³ Kirje julkaistu teoksessa Waltari 1980, 112.

⁷⁴ Merimiehen ystävä 1926:5-6, 94.

⁷⁵ Ritva Haavikko (2008, 160–161) on kutsunut teosta myös romaaniksi, Markku Envallin (1994) Waltarin romaanien kokonaisuudessa sitä ei ole käsitelty.

⁷⁶ Haavikko 2008, 163; Waltari 1980, 113. Waltari itse arvosteli 1926–1927 Päivänsalon teoksia Helsingin Sanomiin (ks. Liite 1).

⁷⁷ Esim. Merimiehen Ystävä 1926:2, 30; Merimiehen Ystävä 1926:5-6, 94.

raumalainen ystävä. Merimiehen ystävään kirjoittanut Toivo Winter mainitsee Waltarin kirjoittaneen usein merimieslähetysten julkaisuihin.⁷⁸

Kauhunovellikokoelma *Kuolleen silmät* sai vähän julkisuutta. Erääksi syyksi voi nähdä, että kustantaja Schildt oli suomenkielisellä puolella pieni ja suomenkielisten kustantajien syrjimä.⁷⁹ Mahdollisesti ainoat teoksen arvostelut olivat Uudessa Suomessa ja Arvosteleavassa kirjaluetelossa, jossa teosta ei pidetty suositeltavana kirjastoihin. Sen katsottiin edustavan jotenkin epävertvettä kirjallisuudenlajia.⁸⁰ Kirjailijanimi Kristian Korppi ei ollut erityisen salainen, mutta sitä ei tässä vaiheessa myöskään julkisesti yhdistetty Waltariin. Seuraavana vuonna V. I. Mikkonen mainitsi *Sinun ristisi juureen* -kokoelmasta kirjoittaessaan Waltarin Kristian Korpiksi, *Kuolleen silmien* tekijäksi. Hän ihmetteli oliko Waltarissa kaksi ihmistä, koska tuhlaajapojan paluu kauhunovellien epätodellisesta ympäristöstä uskon maailmaan ei tuntunut vakuuttavalta.⁸¹ Waltarin tuotanto olikin jakaantunut tuolloin kahteen erilaiseen kirjailijanimeseen. Omalla nimellään hän julkaisi 1925–1926 esimerkiksi uskonnollisia runoja, salanimillä kauhua ja viihdettä.⁸² Kirjailijanimistä Kristian Korpin tuotanto näytti tällöin kovin erilaiselta kuin Mika Waltarin. Kirjallisesta läpimurtovuodestaan 1928 lähtien Waltari käytti enää harvoin julkaisuissaan salanimiä. Kirjailijan oma nimi sai tästä lähtien kantaa kaikki hänen erilaisiin teksteihinsä liitetyt merkitykset.

Suuren illusionin ensimmäiset arviot olivat myönteisiä, muutaman päivän sisään ilmestyneissä Vaasan, Karjalan, Uuden Suomen ja Kalevan arvosteluissa tekijää pidettiin vähintään merkittävänä lupauksena. Karjalan arvostelija, kirjailija Viljo Kojo, tosin jo viittasi ajatusten olevan osittain ulkomaista lainatavaraa. Muutaman päivän myöhemmin Elsa Enäjärvi esitti Helsingin Sanomissa muuten myönteisessä arvostelussaan, että teoksen ilmeinen esikuva oli Michael Arlenin *Vihreä hattu* (*The Green Hat* 1924, suom. 1925).⁸³ Tähän yhteyteen,⁸⁴ kuten muihinkin ulkomaisiin vaikutteisiin⁸⁵ viitattiin myöhemmin useissa arvosteluissa. Yhteys Arlenin teokseen oli kirjailijan taiteilijuuden ja vakavasti otettavuuden kannalta ongelmallinen, koska Arlen luokiteltiin viihdekirjailijaksi, jota Suomessa kustansi heikkotasoiseksi koettu Minerva.⁸⁶

Waltarin esikoisromaani alkaa minäkertojan, toimittaja Hartin saapumisella Helsingissä yöaikaan maineeltaan epämääräisen madame Spindelin salonkiin. Hart tapaa täällä kirjailija Hellaksen ja nuoren naisen, Caritas Holmin. Molemmat miehet rakastuvat Caritakseen ja matkustavat myöhemmin tämän perässä Pariisiin. Romaanissa nämä hahmot esitetään vanhan, sodanajan eläneen suku-

⁷⁸ Länsi-Suomi 30.3.1927; Merimiehen Ystävä 1927:5-6.

⁷⁹ Waltari 1980, 126; Hellemann 2002, 126–127, Virtanen 1958, 221.

⁸⁰ Arvosteleva luettelo 1926, 127–128; ks. myös Järvelä 2010.

⁸¹ Pohjois-Savo 23.4.1927.

⁸² Ks. Järvelä 2013, Liite. Salanimistä ks. Kylmämätsä-Kiiski 1980; Casseres ja Salomaa 1988; Casseres ja Salomaa 1999.

⁸³ Vaasa 15.11.1928; Karjala 18.11.1928; Uusi Suomi 18.11.1928; Kaleva 18.11.1928; Helsingin Sanomat 23.11.1928. Teosten yhteisistä piirteistä ks. HUUHTANEN 1976.

⁸⁴ esim. Pohjois-Savo 1.12.1928; Työläisnuoriso 5.12.1928; Ylioppilaslehti 1928:13.

⁸⁵ esim. Iltalehti 29.12.1928; Karjala 18.11.1928; Valvoja-Aika 1928:11–12.

⁸⁶ Waltari 1980, 196; ks. Virtanen 1958, 236, Leskelä-Kärki 2006, 138.

polven edustajina. Heitä verrataan Hartin Pikkuveljeen ja hänen tyttöystäväänsä, jotka edustavat uutta sukupolvea. Caritas valitsee Hellaksen, mutta tämä tekee teoksessa itsemurhan, koska on sairastunut syfilikseen ja haluaa säilyttää rakkauden illuusion puhtaana. Romanin lopussa Hart jää Helsinkiin Caritaksen jatkaessa seikkailujaan maailmalla ja Pikkuveljen tyttöystävineen lähtiessä Petsamoon moottoripyörämatkalle.

Ensimmäiset arvostelut muodostivat tiettyssä mielessä pohjan myöhemmillä.⁸⁷ Uuden Suomen Rafael Koskimies, dosentti ja kirjallisuusvaikuttaja, nosti teoksen ainulaatuiseksi tapaukseksi kotimaisessa kirjallisuudessa. Suomen Sosialidemokratissa vakuutettiin sen olevan syksyn merkittävin kirjallinen teko. Erik Kihlman Nya Argusissa totesi sen olevan yksittäinen tapaus suomalaisessa kirjallisuudessa.⁸⁸ Teoksen saama kritiikki olikin enemmän sen moraalialue koskevaa, sen kirjalliseen arvoon täysin kielteisesti suhtautuvaa arvostelua ei löydy.

Teoksen kritiikit rakensivat kirjailijasta merkittävää tekijää. Hänet nostettiin Tulenkantajien kirjailijaryhmän kärkinimiin,⁸⁹ esitettiin usein nimenomaisesti runoilijana⁹⁰ ja lahjakkuutena⁹¹. Runoilijasta puhumisen proosan yhteydessä voi ajatella tarkoittavan kirjoittajan taiteilijuuden korostamista. Kirjailijuus esitettiin myös usein luontaisena, V. A. Koskenniemen mukaan Waltarilla oli taiteilijaveri. Kirjailijan jo siihen mennessä esiintynyt monipuolisuus nousi myös esiin, yhtäläillä asiana, joka teki vaikeaksi muodostaa hänestä kuvaa.⁹² Ainoastaan Aamulehden Roland af Hällström esitti epäilyksen, että monipuolisuus on etenkin tekijänpalkkioiden kannalta kiitollista.⁹³ Muuten tässä vaiheessa ei esiintynyt epäilyjä että Waltari kirjoittaisi rahasta.

Suomalaisista kirjailijoista Waltaria verrattiin Eino Leinoon, varsinkin tämän helsinkiläisromaaneihin.⁹⁴ Nimimerkki Augustinus, tulenkantajien piiriin kuulunut toimittaja Tauno Tattari, esitti Waltarissa olevan nuorukaisen neroutta, jollaista oli aiemmin tavattu vain Leinossa.⁹⁵ Vertaus on sikäli merkittävä, että se liittyy 1920–1930-lukujen yleisempään suomalaisen runouden rintamajakkoon: Leinon boheemin, epätasaisen, runsaan tuotannon kannattajiin ja Koskenniemen hallitun tyylin ihailuun.⁹⁶ Elmer Diktoniuksen Elantoon kirjoittama arvostelu ilmestyi vasta seuraavan vuoden syksyllä, joten Diktonius saattoi verrata teosta Unto Karrin *Sodomaan*, jota Otava mainosti vastakirjaksi Waltarin teokselle. Diktoniuksen mukaan Karrin teos oli liian samanlainen vastakirjaksi.

⁸⁷ Esimerkiksi Pohjois-Savon (1.12.1928) arvostelija V. I. Mikkonen toteaa Koskimiehen olevan oikeassa, teos on kirjailijan sydänverta.

⁸⁸ Uusi Suomi 18.11.1928; Suomen Sosialidemokraatti 12.12.1928; Nya Argus 1929:7;

⁸⁹ Esim. Kansan Työ 14.12.1928

⁹⁰ Esim. Maaseudun Tulevaisuus 22.11.1928; Kaleva 18.11.1928.

⁹¹ Esim. Sininen Kirja 1928:9.

⁹² Esim. Karjala 18.11.1928; Koskenniemi Valvoja-Ajassa (Valvoja-Aika 1928:11–12).

⁹³ Aamulehti 9.12.1928

⁹⁴ Esim. Nya Argus 1929:7.

⁹⁵ Pohjolan Sanomat 4.12.1928; ks. myös Nya Argus 1929:7.

⁹⁶ Leinon ja Koskenniemen vastakkainasettelusta ks. Krogerus 1992, 152; Häikiö 2010, 74–75, 79; Häggman 2001b, 186. Myös Waltari näki kirjailijaoppaassaan suomalaisen runouden jakaantuneena kahteen päävirtaukseen, leinolaiseen ”boheemiin” ja koskenniemeläiseen ”porvarilliseen” (*Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 87). Kirjailijahaastattelussa 1970-luvulla hän piti Koskenniemeä itselleen läheisempänä (Waltari 1980, 96; Rajala 2008, 62).

Myös Unto Seppänen esiintyi arvosteluissa nuorena tekijänä, johon Waltaria verrattiin.⁹⁷

Arvostelijat ottivat huomioon myös tekijän iän. Waltarin nuoruus teki teoksesta saavutuksen.⁹⁸ Osa näki teoksen todistavan kypsyneisyydestä. Sen sijaan Roland af Hallström näki teoksen ongelmaksi tekijän tekeytymisen vanhemmaksi kuin todellisuudessa oli. Sama toistuu muissakin arvosteluissa, tekiää ei pidetty kypsyneenä.⁹⁹

Nuoren tekijän nähtiin myös tuoneen kirjallisuuteen uuden ryhmän ja alueen: helsinkiläisen sivistyneistön.¹⁰⁰ Ajankuvauksena teoksen realistisuutta ei juuri epäilty, vaikka Riihimäen Sanomissa arvostelija epäilikin liiallisen realistisuuden olevan vaarallista arvostelukyvottomälle lukijalle. Lisäksi hän arveli teoksen kuvan sivistyneistöstä olevan liian jyrkkä. Samoin Maaseudun Tulevaisuuden arvostelija kysyi onko tarpeellista kuvata näin paljon kielteistä. Kuvausten todenperäisyyteen puuttui myös professori V. A. Koskenniemi Valvoja-Ajassa todeten tekijän puhuvan vain itsestään, eikä ajastaan yleisemmin. Toista ajatusmaailmaa edustettiin Satakunnan Kansassa ja Pyrkijässä, joissa ongelmaksi nousi, ettei teoksessa ollut ihanteellista nostavaa ainesta, toiveita laitettiin vain siihen että teos saisi ajattelemaan.¹⁰¹

Kirjoittamisen motiiveista ei esiintynyt epäilyksiä. Muutamat arvostelijat näkivät tekijällä olleen vilpittömän tarkoituksen ratkaista nuoremman polven elämäkysymyksiä.¹⁰² Rafael Koskimies mielsi teoksen lopulta saarnaksi ja julistukseksi, jossa turmeltunut nykyaika tuomitaan tuhoon ja tulevalle polvella on terveys ja onni.¹⁰³ Teoksen nähtiin myös asettavan ajan sairauden mittasuhteiksi, ¹⁰⁴ käsittelevän boheemisuutta uudella tavalla: ottavan esiin sen tyhjyyden tunnon,¹⁰⁵ ja kuvastavan sodanjälkeisen intellektuellin nuorison henkistä hätää.¹⁰⁶ Kristilliseltä näkökannalta teoksen sanomaksi voitiin nähdä, että vain uskon ihme pelastaa nykyajan nuorten pinnallisessa elämässä.¹⁰⁷

2.1.2 Kirjailija päähenkilönä

Suuren illusionin menestystä seurasi tuottelias kausi Waltarille. 1929 julkaistiin satukokoelma *Dshinnistanin prinssi* ja runokokoelma *Muukalaislegioona*, jotka olivat kirjoitetut jo aiemmin.¹⁰⁸ Jälkimmäisen runoja ei otettu mitenkään innostuneesti vastaan, esimerkiksi Lauri Viljanen ei pitänyt teosta onnistuneena. Ra-

⁹⁷ Elanto 31.10.1929; ks. esim. Ylioppilaslehti 1929:7; ks. myös Tarkka 1980, 431.

⁹⁸ Esim. Aamu 1929:1; Vaasa 15.11.1928.

⁹⁹ Roland af Hällström Aamulehdessä (Aamulehti 9.12.1928); Lahti 22.10.1936.

¹⁰⁰ Ks. esim. Uusi Suomi 18.11.1928; Helsingin Sanomat 23.11.1928; Jämsän Sanomat 3.5.1929; Kunnallisia Sanomia 30.11.1928; Uusmaalainen 19.12.1928.

¹⁰¹ Riihimäen Sanomat 28.11.1928; Maaseudun Tulevaisuus 22.11.1928; Valvoja-Aika 1928:11–12; Satakunnan Kansa 21.11.1928; Pyrkijä joulunumero 1928.

¹⁰² Erityisesti Uusi Aika 15.12.1928; ks. myös Suomen Nainen 1928:27–28; Riihimäen Sanomat 28.11.1928.

¹⁰³ Uusi Suomi 18.11.1928.

¹⁰⁴ Uusmaan Työmies 18.12.1928.

¹⁰⁵ Viikko-Sanomien 24.11.1928.

¹⁰⁶ Tulenkantajat näyttenumero 1928.

¹⁰⁷ Gulin et al. (toim.) 1929, 186.

¹⁰⁸ Waltari 1980, 222–223.

fael Koskimies, joka oli aiemmin nostanut Waltarin mestariluokkaan, oli tosin myönteinen.¹⁰⁹ Satukirja sen sijaan sai myönteisen vastaanoton. Sadut koettiin aatteellisiksi ja tervehenkisiksi.¹¹⁰ Laatokassa korostettiin kirjan todistavan, ettei Waltari ole niitä jotka käyttävät aistillisia aiheita vain saadakseen lukijapiiriä. Samaan asiaan puututtiin Opettajain lehdessä, jossa todettiin joidenkin liittävän *Suuren illusionin* takia Waltariin jotain sopimatonta ja epätervettä. Lehden mukaan kyseisessä teoksessa Waltari kuitenkin saarnasi uutta ja tervettä sukupolvea. Ei tarvitse epäillä onko Waltarin seura lapsille sopivaa, vaan satukirjan saattoi antaa lasten käsiin. Myös Arvostelevassa luettelossa kirjaa suositeltiin lasten ja nuorten kirjastoihin.¹¹¹

Merkittävämpi oli syksyllä ilmestynyt *Yksinäisen miehen juna*. Lajityypillisesti teos ei ole yksiselitteinen, kustantaja mainosti sitä matkaromaanina, tutkimuksessa teoksesta on erilaisia määrittelyjä. Teos joka tapauksessa kertoo Waltarin matkasta kesällä 1929 Eurooppaan ja Konstantinopoliin (eli Istanbuliin). Teoksen alkupuolen tapahtumia Waltari kuvasi myös matkan aikana eri lehdistä kirjoittamissaan matkakirjeissä.¹¹²

Aikalaisarvostelijoillekin teoksen lajityyppi oli arvoitus. Vertailukohtaa suomalaisen matkakirjan huippuvuonna 1929 toki oli.¹¹³ Varsin yleisesti teos esitettiin omalaatuisena matkakirjana,¹¹⁴ ajoittain matkakirjan ja romaanin sekoituksena¹¹⁵. Matkakirjana erikoislaatuisuus yhdistettiin varsinkin siihen, että teos ei edustanut esimerkiksi objektiivista¹¹⁶, asiallista¹¹⁷ tai kansatieteellistä¹¹⁸ kuvausta vieraista seuduista. Useampi kirjoittaja myös kiinnitti huomiota siihen, että arviot maista ja kansoista ovat omakohtaisia ja satunnaisia.¹¹⁹ Kaunokirjailijallekin siis nähtiin mahdolliseksi objektiivinen kuvaus, matkailijan olisi kokeumuksellaan mahdollista esittää tarkempi kuva. Teoksessa nähtiinkin kirjailijan itsetunnustusta,¹²⁰ jolloin oli mahdollista myönteisesti tulkita, että teoksen tärkeimmät havainnot ovat sisäisiä eivätkä ulkoisia.¹²¹

Omakohtaisuutta tai subjektiivisuutta pidettiin sekä kielteisenä piirteenä että vahvuutena. Kielteistä oli juuri muun jääminen taustalle kirjailijan ollessa etualalla.¹²² Kaikki eivät nähneet tätä ongelmana. Elmer Diktonius esitti Elannossa teoksen tutustuttavan Waltariin ja kysyi kukapa häneen ei haluaisi tutustua. Suomen Naisen nimimerkki Tuulia, kirjailija Tyyni Tuulio, piti tyyliä myön-

¹⁰⁹ Viljanen Helsingin Sanomissa (Helsingin Sanomat 7.4.1929); Koskimies Uudessa Suomessa (Uusi Suomi 14.4.1929).

¹¹⁰ Ks. esim. Suomen Sosialidemokraatti 13.4.1929; Tampereen Sanomat 26.4.1929.

¹¹¹ Laatokka 30.4.1929; Opettajain lehti 1929:20; Arvosteleva luettelo 1929.

¹¹² Järvelä 2006, 24, 62; Hosiaisuus 2007, 162.

¹¹³ Hapuli 1995, 104.

¹¹⁴ Esim. Kaiku 1.12.1929; Laatokka 4.1.1930; Savonmaa 28.12.1929; Sosialisti 5.12.1929; Uusi Suomi 24.11.1929; Uusmaan Työmies 7.12.1929.

¹¹⁵ Esim. Rovaniemi 26.11.1929; Uusi Suomi 24.11.1929.

¹¹⁶ Kansan Lehti 28.11.1929.

¹¹⁷ Savonmaa 28.12.1929.

¹¹⁸ Kokkola 19.12.1929.

¹¹⁹ Esim. Kokkola 19.12.1929; Karjala 1.12.1929.

¹²⁰ Aamulehti 13.1.1930.

¹²¹ Esim. Etelä-Saimaa 21.12.1929.

¹²² Arvosteleva luettelo 1929; ks. myös Suomen Sosialidemokraatti 11.12.1929; Etelä-Saimaa 21.12.1929; Tähtystäjä 30.11.1929.

teisenä sitä, että kirjailija oli rehellisesti itsekeskeinen, vaikka epäilikin että arvostelijat kauhistuisivat mikäli nainen kirjoittaisi samalla tavalla. Taiteelliselta kannalta asiaa tarkasteli V. A. Koskenniemi, joka näki omakohtaisuuden teoksen voimana, kykynä taiteellisesti ilmaista mitä vaistoaa, tuntee ja ajattelee.¹²³

Koska sisäinen korostui, osa arvostelijoista katsoi että teos oli minäkertojansa, kirjailijan kehitysteos. Kehitystä pidettiin – esimerkiksi Rafael Koskimiehen romaaniteoriassa siten kun sen Waltari ymmärsi – romaanin edellytyksenä.¹²⁴ Samoin Waltari esitti kirjailijaoppaassaan 1935, että romaanin tunnusmerkkeihin kuuluu kehitys. Romaani kuvaa tietyn kehityskulun alusta johdonmukaiseen loppuun asti.¹²⁵ Turun Sanomien arvostelijan mukaan teoksessa kaipaus houkuttelee miehen matkaan, jolta hän palaa takaisin tavallaan pettyneenä ja uutta lumousta tavoittelevana ikuisena etsijänä. Matkan varrella hänessä on kuitenkin tapahtunut suuri henkinen kehitys. Hän on sielullisesti kokonaan toinen mies palatessaan kuin matkaan lähtiessään.¹²⁶ Kirjailijan kehitystarinaa pyrkivät selvemmin kirjoittamaan Perä-Pohjan ja Rovaniemen arvostelijat. Heidän mukaansa nuorukaisesta varttui teoksessa täysi mies.¹²⁷

Tämänkin teoksen arvosteluissa nousi esiin tekijän nuori ikä. Elmer Diktonius näki teoksen nimeksi sopivan paremmin ”Yksinäisen suomalaisen nuorukaisen junan”. Diktonius katsoi tekijän esiintyvän maailmanmattina mutta olevan sisimmältään reilu ja turmeltumaton.¹²⁸ Useat muutkin arvostelijat kokivat vilpittömän nuoruuden, pojanmielen, aseistariisuvaksi.¹²⁹ Maaseudun Tulevaisuuden arvostelija esittikin, että kirjan viehätys piilee siinä, että Waltari esittää mielipiteensä avoimesti ja ujostelematta. Tällöin kuvattiin

nykyisen aikamme matkakuumeista nuorisoa, joka saatuaan viimein toiveensa toteutumaan ja pudistettuaan isänmaansa tomut vähäksi aikaa jaloistaan, huomaa matkustavansa pettymyksestä toiseen, kunnes entistä mieluummin painuu takaisin kotikulmilleen.¹³⁰

Avointa kertomista itsestä pidettiin arvosteluissa naiivina tapana, vaikka ei välttämättä kielteisenä. Sylvi-Kyllikki Kilpi esittää, että teoksen nuorta miestä luuli koulupojaksi, jolle tämä kertoisi suorittaneensa kandidaatintutkintoa:

Orpouden tunteen painostamana hän ostaa itselleen matkatoveriksi sametista valmistetun koiran, pienen leikkikalun, jonka puolesta saa sitten taistella epäluuloisia tullimiehiä vastaan. Mieleen tulee välittömästi herttainen ja suloinen tyttölapsi, joka ulkomaailman käsityksen mukaan on jo naimaiässä, mutta joka itse vielä hellittelee vanhaa nukkeansa piironkilaatikossa.¹³¹

¹²³ Elanto 16.12.1929; Suomen Nainen 1929:26–27; Koskenniemi Valvoja-Ajassa (Valvoja-Aika 1929:11–12).

¹²⁴ Waltari 1980, 228–229, 307–308, 387.

¹²⁵ *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 150.

¹²⁶ Turun Sanomat 1.12.1929; ks. myös Aamu 1929:10; Sininen Kirja 1929:8–9; Uusmaan Työmies 7.12.1929.

¹²⁷ Perä-Pohja; Rovaniemi 26.11.1929; ks. myös Kajaani 23.12.1929.

¹²⁸ Elanto 16.12.1929.

¹²⁹ Valvoja-aika 1929:11–12; Suomen Nainen 1929:26–27.

¹³⁰ Maaseudun Tulevaisuus 5.12.1929.

¹³¹ Kansan Lehti 28.11.1929; ks. myös Kansan Työ 10.12.1929.

Suomenmaan V. I. Mikkosesta tekijä ei ollut mielenkiintoinen naiivissa avomielisyydessään, itkuherkkyydessään ja keikaroinnissaan. Hänelle Waltari oli unipulvereita syövä nuorimies, joka kulki koiranukke kainalossaan.¹³² Waltarin käytös teoksessa sai vielä kaksi vuotta myöhemmin erään arvostelijan ”terveen miehisen luonnon” nousemaan vastarintaan.¹³³ Arvostelijat kritisoivat itsestään kertovan kirjailijan tunteellisuutta, itsekeskeisyyttä ja avomielisyyttä. Piirteet voi nähdä vastakkaisina järjelle ja objektiivisuudelle, maskuliiniseksi koetuille piirteille. Romanttisessa taiteilijuudessa miestaiteilijaa täydensivät luovat feminiiniset piirteet, kuten tunteellisuus. Myös univaikeuksiin yhdistetty herkkyyks kuuluu feminiinisiin piirteisiin, jotka intellektuellista tai taiteilijassa oli hyväksytty.¹³⁴ 1920-luvun lopulla tällaiset piirteet ainakin nuoren miehen kohdalla, joka ei vielä ollut todistanut miehisyttään, otettiin vastaan kielteisesti.¹³⁵

Kirjan loppupuolen seikkailukuvauksia osa arvostelijoista piti lapsellisen naiiveina.¹³⁶ Kohdat, joissa Waltari joutuu ryöstön uhriksi ja tappelee useampaan kertaan, eivät ilmeisesti soveltuneet muuhun kuvaan nuoresta kirjailijasta.

Waltarin lahjakkuutta ei juuri kiistetty vaikka hänen tuotantonsa jakoikin mielipiteitä.¹³⁷ Arvovaltaiset Koskimies ja Koskenniemi vakuuttivat Waltarin olevan synnynnäinen kirjailija. Myös Työläisnuorisossa pidettiin Waltarin tyylistä, vaikka tekstissä ei nähty sisältöä.¹³⁸ Synnynnäiseksi osa koki myös matkustamisen. Waltari esitettiin synnynnäisenä kulkurina, joka matkavietin ja leivottoman veren ajamana toteutti matkansa.¹³⁹

Waltarin tuotannon runsaus ja monipuolisuus herättivät myös keskustelua. Hämeen Kansan arvostelija muistutti, että Waltaria oli kutsuttu kirjalliseksi kameleontiksi, mutta korosti että tämä ei ole kuitenkaan pelkkä muotikirjailija. Muuhun kuin taiteelliseen pakkoon kirjoittamisen motiivina viittasi lähinnä Maaseudun Tulevaisuuden arvostelija epäilemällä että teos oli luotu enemmän jokapäiväisen leivän tarpeesta kuin sisäisestä luomisen pakosta ja olost.¹⁴⁰

Teoksessa voi ajatella kehitystarinan, jossa matkaan lähtenyt Waltari vapautuu entisistä harhaluuloistaan ja kypsyy aikuiseen työelämään. Tällaiseen tulkintaan päätyi esimerkiksi Aamun arvostelija. Aamulehden O. A. Kallio näki tässä myös teoksen hyödyllisyyden, muiden ei tarvitse enää lähteä toteamaan samaa. Useampi lehti näki teoksen kuvauksen ongelmallisena. Kirjojen hankintoja kirjastoihin ohjaavassa Arvosteleavassa luettelossa nähtiin teoksen olevan vailla merkitystä jos päähenkilö on poikkeushenkilö. Jos se taas kuvaisi yleisemmin nuorisoa, ilmiö olisi surullinen. Myös Keski-Pohjanmaan arvostelija katsoi, että kirjailijan olisi pitänyt tulla kosketuksiin myönteisten ilmiöiden

¹³² Suomenmaa 18.12.1929.

¹³³ Loviisan Sanomat 30.10.1931.

¹³⁴ Ks. Kähkönen 2004, 141–143, 299; Johannisson 2012, 75, 208–209; Rojola 1992, 51.

¹³⁵ Vrt. Hapuli 1993, 114.

¹³⁶ Laatokka 4.1.1930; Uusmaan Työmies 7.12.1929.

¹³⁷ Ks. esim. Savonmaa 28.12.1929.

¹³⁸ Koskimies Uudessa Suomessa (Uusi Suomi 24.11.1929); Koskenniemi Valvoja-Ajassa (Valvoja-Aika 1929:11–12); Työläisnuorisoso 18.12.1929.

¹³⁹ Ks. esim. Helsingin Sanomat 13.12.1929; Länsi-Savo 19.12.1929; Hämeen Sanomat 10.1.1930; Tähystäjä 30.11.1929.

¹⁴⁰ Hämeen Kansa 4.2.1930; Maaseudun Tulevaisuus 5.12.1929.

kanssa ja kirjoittaa teos, jonka voisi antaa esikuvaksi. Vahvimmin vastaan oli Kotimaan arvostelija, jonka mukaan teos ei sopinut kristitylle, eikä kenellekään niille, jotka vaativat kirjallisuudelta kohottavaa ja jalostavaa sisällystä. Arvostelija korosti, että taidetta ei voi tehdä vain taiteen vuoksi.¹⁴¹

2.1.3 Kohti objektiivista kuvausta?

Vuonna 1930 Waltarilta ilmestyi vain yksi teos. Syyksi tähän voi ajatella tällöin suoritettua varusmiespalvelusta. Kun *Jättiläiset ovat kuolleet* ilmestyi syksyllä 1930, sen lähtöasetelmat olivat hyvät. Teos sisältää seitsemän novellia ja näytelmän, josta koko kirjan nimi tulee. Näytelmä oli tulossa ensi-iltaan kansallis-teatterissa.

Ensi-ilta oli 25.2.1931. Suurista odotuksista kertoo, että eräässä arvostelussa kerrottiin näytelmän olevan tulossa Tampereen teatteriin. Siellä sitä ei kuitenkaan koskaan esitetty.¹⁴² Kansallisteatterissakaan esityksiä ei tullut lopulta kuin kuusi. Ensi-illan vastaanotto ei ollut mitenkään murskaava, vaan esitys sai lehdissä näkyvyyttä etusivuilla ja kielteisetkin kritiikit olivat pääosin hellävaraisia.¹⁴³ Kirjan ilmestyessä näytelmän heikkous oli kyllä yleisesti huomattu asia. Vaikka esimerkiksi kirjailija Viljo Kajo ja Uuden Suomen Rafael Koskimies pitivätkin näytelmää mielenkiintoisena,¹⁴⁴ useimmiten siinä nähtiin ongelmia¹⁴⁵.

Näytelmää ilmeisesti kannatteli sen heikkouksista huolimatta Waltarin kasvanut maine. Joissain arvosteluissa Waltari saatettiin nostaa nuoren polven jopa merkittävimpänä tekijänä tai Kauppalehden arvostelijan tapaan todeta syksyllä ilmestyneen kaksi mielenkiintoista teosta: Waltarin ja Sillanpään. Vertailu Sillanpään oli merkittävää, koska kirjailija laskettiin mestariksi. Vuotta aikaisemmin Otava oli ostanut Sillanpään koko tuotannon oikeudet, mahdollisesti Nobel-odotusten vuoksi.¹⁴⁶

Eräät arvostelijat viittaavat Waltarin oletettuun yleisöön. Nuorten naisten kerrottiin kutsuvan kirjailijaa Mikaksi ja näytelmän keränneen varsinkin naisyleisöä teatteriin. Eräitä novelleja pidettiin lähinnä koulutyttöjen tyydykkeeksi kirjoitettuna. Tämän voi nähdä viittauksena viihdekirjallisuuteen, jonka kuluttajaksi stereotyyppisesti nähtiin nuoret naiset.¹⁴⁷

Kansan Lehdessä julkaistussa arvostelussa Sylvi-Kyllikki Kilven mielestä Waltarin tuotannossa yhdistyy merkillisesti hento, melkein naismainen tun-

¹⁴¹ Aamu 1929:10; Aamulehti 13.1.1930; Arvosteleva luettelo 1929; Keski-Pohjanmaa 12.12.1929; Kotimaa 26.11.1929. Myös *Suomen kirkon elämää* -teoksen kirjallisuuskatsauksessa Waltarin teoksen todettiin menneen luvallisen rajojen yli (Gulin et al. (toim.) 1930, 139).

¹⁴² Ruovesi 15.10.1930; Panu Rajalan (2004) Tampereen teatterin historiassa näytelmästä ei ole mitään mainintaa.

¹⁴³ Rajala 1998, 27, 31–33.

¹⁴⁴ Kajo Karjalassa (Karjala 12.10.1930); Koskimies Uudessa Suomessa (Uusi Suomi 19.10.1930); ks. myös Kaleva 12.10.1930; Pohjois-Savo 21.10.1930; Vaasa 10.10.1930.

¹⁴⁵ Esim. Hämeen Kansa 19.12.1930; Ilkka 11.10.1930; Itä-Savo 17.1.1931; Maaseudun Tulevaisuus 4.11.1931; Kauppalehti 9.12.1930.

¹⁴⁶ Kauppalehti 9.12.1930; ks. Orivesi 6.11.1930; Käkisalmen Sanomat 17.1.1931; Kyrönmaa 19.12.1930; Häggman 2001b, 313; Tarkka 1980, 410–412.

¹⁴⁷ Rovaniemi 11.10.1930; Ylioppilaslehti 7.3.1931; Lahti 7.10.1930; Lappalainen 1993, 200; Hapuli 1995, 58–59; ks. myös Krogerus 1992, 110–112.

nelmallisuus ja karu, koristelematon miehekkyyys. Työläisopiskelijassa julkaisutussa arvostelussa Kilpi tosin piti miehekkyyttä pikemminkin teennäisenä poikamaisena karkeutena.¹⁴⁸ Useat arvostelijat kokivat Waltarin teoksessa pääseen irti erikoisuuksien tavoittelusta, nykyaikaisten efektien käytöstä ja fraasien käytöstä, jossa suhteessa hänen myös nähtiin miehistyneen. Eletyn elämän puuttumiseen, kirjallisuudesta tai amerikkalaisista elokuvista kopioitujen mallien käyttöön kiinnitti huomiota myös Kilpi.¹⁴⁹

Samoin tuotteliaisuus oli osaltaan ongelmallista ja sen epäiltiin jopa joltaneen laadun heikkenemiseen.¹⁵⁰ Suoraan kielteisesti ei suhtauduttu siihen, että osa novelleista oli aiemmin ilmestynyt aikakauslehdissä, korkeintaan viitauksissa oli kevyttä huumoria, kuten Ruoveden arvostelijan heitossa, että Waltarilla oli myös osuuksia ”kirjallisissa yhtiöissä”. Tällä ilmeisesti tarkoitettiin Waltarin Armas J. Pullan kanssa yhdessä salanimellä kirjoittamia tekstejä.¹⁵¹ Arvosteluissa ei vedetty tiukkaa rajaa oikean kirjallisuuden ja aikakauslehdissä julkaistujen novellien välillä, kuten esimerkiksi Waltari itse teki kirjailijaoppaassaan viisi vuotta myöhemmin.¹⁵²

Waltarin nuoruus herätti edelleen huomiota. Turun Sanomissa todettiin novellin *Puhtain nuoruus* todistavan, että Waltari, joka on hekumoinut turmeluneisuudella, ei kuitenkaan ole sellainen millaiseksi itsensä on mieluiten kuvaillut. Elmer Diktoniuksenkaan mielestä tekijän varhaiskypsä kyynisyys ei pystynyt peittämään hänen hyvää sydäntään. Kirjailija Kersti Bergrothkin ihmetteli kuinka nuori ruusuposkinen poikanen oli kirjoittanut tuollaisia teoksia.¹⁵³

Karjalaan teoksen arvostellut kirjailija Viljo Kojo ihmetteli miksi Waltarin täytyy kirjoittaa asioista, joita ei tunne. Hän esitti tavan soveltuvan toveripiiriin, jossa voi esiintyä maailmanmiehenä, mutta kirjassa ne eivät vakuuta. Kolme päivää myöhemmin Kajaanin arvostelija toisti samoja ajatuksia samoin sanoin. Sama toistuu useissa muissakin arvosteluissa. Waltaria moitittiin nuoreksi ihmiseksi, joka keikaroi kokeneisuudellaan, väsähtäneisyydellään ja passiivisella suhtautumisellaan elämään. Kaikki eivät pitäneet tällaista rehellisenä.¹⁵⁴

Waltarin aiemmassa tuotannossa todettiin olleen voimakkaan subjektiivinen sävy.¹⁵⁵ Uuden teoksen myötä kirjailijan voitiin mieltää siirtyneen tiedostamattomasta tietoiseen kuvaukseen. Mahdollisesti juuri kolmannen persoonan käyttö kerronnassa sai arvostelijan kokemaan Waltarin siirtyneen objektiiviseen kertoma- ja kuvaustapaan. Tällainen objektiivisuus koettiin terveenä ja se otet-

¹⁴⁸ Kansan Lehti 25.10.1930; Työläisopiskelija 1930:8.

¹⁴⁹ Ks. Rovaniemi 11.10.1930; Arvosteleva luettelo 1930; Kajaani 15.10.1930; Kilpi Kansan Lehdessä (Kansan Lehti 25.10.1930).

¹⁵⁰ Kansan Työ 8.10.1930.

¹⁵¹ Ruovesi 15.10.1930; ks. myös Kansan Lehti 25.10.1930; Turun Sanomat 22.12.1930. Ensimmäinen Pullan ja Waltarin yhdessä kirjoittama seikkailuromaani *Keisarin teko-hampaat* ilmestyi 1931 kirjailijanimellä Kapteeni Leo Rainio.

¹⁵² *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 101–102, 117–119.

¹⁵³ Turun Sanomat 22.10.1930; Diktonius Elannossa (Elanto 30.10.1930 ks. myös Työtoveri 1930:6); Bergroth Sinisessä Kirjassa (Sininen Kirja 1930:5-6).

¹⁵⁴ Karjala 12.10.1930; Kajaani 15.10.1930; Ilkka 11.10.1930; Suomenmaa 18.12.1929.

¹⁵⁵ Helsingin Sanomat 26.10.1930; Ylioppilaslehti 1931:1.

tiin myönteisesti vastaan. Lauri Viljanen näki Helsingin Sanomissa pyrkimyksessä kirjailijan halua kehittyä.¹⁵⁶

Sekä novellien että näytelmän aihepiiriä pidettiin rohkeana. Erityisesti näytelmän aihe, abortti oli harvoin käsitelty. Ajankohtaisuutta aiheessa oli, koska laittomista raskaudenkeskeytyksistä annetut tuomiot kasvoivat selvästi 1920-luvulta lähtien.¹⁵⁷ Näytelmän vastaanotossa kyseessä koettiin olevan vakavat yhteiskunnalliset asiat. Näitä vakavia asioita käsittelevän kirjailijan motiiveihin ja kirjojen vaikutukseen suhtauduttiin useammalla tavalla. Selkeitä ongelmia Waltarin tuotannon moraalissa näkivät valkoisen Suomen kristillismoralistista mentaliteettia ylläpitäneet Suomen Sotilaan ja Kotimaan arvostelijat. Waltarin tuotanto lähestyi dekadenssikirjallisuutta, arkaluontoisia asioita teos katsoi liian alhaiselta kannalta. Kirjailijanhan tulisi päinvastoin olla kansanjohdaja ja kansan parhaiden henkisten ajatusten tulkki. Teoksen mahdollista hyötyä lasten vanhemmille pidettiin pienenä verrattuna nuorille ja kehittymättömille lukijoille tulevaan haittaan. Waltarilta puuttui kokonaan siveellinen vastuuntunto.¹⁵⁸ Toiset, jotka eivät epäilleet Waltarin myönteistä tarkoitusta, katsoivat kuitenkin taitoa puuttuvan.¹⁵⁹ Suomen Sosialidemokraatissa Waltaria kiitettiin sovinnaisuuksista piittaamattomaksi nuorison elämään vaikuttavien ilmiöiden käsitteijäksi. Näytelmäesityksen samaan lehteen arvostellut Untamo Utrio totesi kuitenkin Waltarilta puuttuvan yhteiskunnallisen ulottuvuuden ja käsittelyn jäävän vain yksilösiveelliselle, moraalisen kysymyksen tasolle. Sama argumentti toistui myöhemmin puolueen raittiuslehdessä julkaistussa arvostelussa. Aborttiin päätyneiden naisten hädänalainen asema olikin puolueessa ollut taustalla, kun abortista annettujen rangaistusten lieventämistä oli naisten taholta ajettu jo pitkään. Sen laillistamisesta keskusteltiin tulevina vuosina.¹⁶⁰

Sosialistin arvostelija näki Waltarin selkeänä yhteiskuntakriittikkona, jonka näytelmä oli realistinen vastalause vallitsevia oloja ja moraalikäsitteitä vastaan. Arvostelija totesi Minna Canthin herättäneen aikanaan myrskyn realismillaan ja kysyi, kuinka Waltarin teokseen tullaan suhtautumaan.¹⁶¹ Vasemmistolaistenkin lehtien arvosteluissa Waltarin yhteiskunnallinen näkemys siis voitiin kokea oikeansuuntaisena. Toisaalta yhteiskunnallista puolta aborttiin eivät kaivanneet pelkästään vasemmistolaiset arvostelijat. Kokoomuksen Aamulehdessäkin yhteiskunnallisuuden nähtiin puuttuvan teoksesta. Teoksen tarjoamat motiivit eivät antaneet abortin teolle edes näennäistä moraalista oikeutusta.¹⁶²

Waltari saatettiin esittää inhimillisenä nuorison ymmärtäjänä, joka puhuu nuorisolle sen omalla kielellä.¹⁶³ Hämeen Kansan arvostelija näki piirteen kris-

¹⁵⁶ Helsingin Sanomat 26.10.1930; ks. Valvoja-Aika 1930:10; Ylioppilaslehti 1931:1; Uusi Suomi 19.10.1930; Turun Ylioppilaslehti 1931:1; Suomen Sosialidemokraatti 26.10.1930.

¹⁵⁷ Rajala 1998, 39; Helén 1997, 32; Mattila 1999, 60.

¹⁵⁸ Suomen Sotilas 1930:13–15; Kotimaa 18.11.1930.

¹⁵⁹ Maaseudun Tulevaisuus 4.11.1930; Raitis Kansa 1931:10.

¹⁶⁰ Suomen Sosialidemokraatti 26.10.1930; Suomen Sosialidemokraatti 26.2.1931; Raitis Kansa 1931:10; Helén 1997, 33, 39–40; ks. Rajala 1998, 40.

¹⁶¹ Sosialisti 8.11.1930.

¹⁶² Aamulehti 2.11.1930.

¹⁶³ Ks. esim. Laatokka 25.10.1930.

tinuskon kautta: kirjailija julistaa evankeliumia eikä laki hairahtuneille. Vasemmistolainen Sylvi-Kyllikki Kilpi katsoi Waltarin tuntevan myötätuntoa eroottisen elämän tuskaisissa sokkeloissa tasapainoa ja aatteellista selvyyttä etsivää ihmistä, erityisesti nuorta naista, kohtaan.¹⁶⁴

Waltarin pyrkimysten moraalisuuteen uskottiin laajasti, tekstien takana esitettiin olevan korkean siveellisen tunteen.¹⁶⁵ Asioiden realistisen kuvaus oli mahdollista nähdä myös niitä parantavana. Sosiaalidemokraattisen Vapauden arvostelija näki Waltarin kuvaustavasta puuttuvan kiihoittavan, salamyhkäisen värityksen, jolloin luonnollisia, arkojakin asioita kuvataan realistisesti. Varovaisempaa uskoa asiaan edusti samaa puoluekantaa edustava Eteenpäin, joka piti ikävänä väkijuomien ja huumausaineiden suurta osuutta kertomuksissa, mutta näki toisaalta näki niiden teoksissa johtavan syvään pessimismiin tai turmaan.¹⁶⁶ Kielteisiä asioita sai kuvata, kunhan esitti niiden kielteiset seuraukset. Taiteen vapaudesta arvostelijat eivät kirjoittaneet.

Alkuvuodesta 1931 ilmestyi asepalveluskuvaus *Siellä missä miehiä tehdään*. Teoksessa Waltari kuvaa muistelmaluontoisesti omaa 1930 alkanutta asevelvollisuusaikaansa. Teoksen alussa Waltari sijoittaa sen puolustusvoimista käytyyn keskusteluun.

Meidän armeijastamme on puhuttu ja kirjoitettu paljon pahaa. Tämä kirja pyrkii olemaan yksinkertainen kuvaus elämästä joukko-osastossa kaunistelematta ja salaamatta varjopuoliakaan. Siitä atmosfääristä, jossa meidän aikanamme miehiä tehdään. Olen kirjoittanut sen minä-muodossa siksi, että omat elämäkseni eivät millään tavoin oleellisesti eroa kenen muun tahansa kokemuksista ja ajatuksista.¹⁶⁷

Tästä niin sanotusta pahan puhumisesta, johon Waltari viittaa, selvimpänä esimerkkinä pidettiin Pentti Haanpään novellikokoelmaa *Kenttä ja kasarmi*, joka oli ilmestynyt 1928. Waltarin teos koettiin yleisesti vastakirjaksi Haanpäälle. Haanpää kuvasi teoksessa varsin armottomasti puolustusvoimia, sellaisena kun hän näki ne 1920-luvulla. Haanpäällä oli ongelmia saada teokselle kustantajaa. *Kenttä ja kasarmi* myös sai vastaansa arvosteluryöpyn, jonka seurauksena Haanpää oli vuosia kustantajien boikotissa.¹⁶⁸

Waltarin teos otettiin vastaan myönteisesti ei-sosialistisissa lehdissä.¹⁶⁹ Kirjailijan muista teoksista poikkesi sen saama laaja huomio suojeluskuntia ja puolustusvoimia lähellä olevissa lehdissä.¹⁷⁰ Useat arvostelijat näkivät että te-

¹⁶⁴ Hämeen Kansa 19.12.1930; Kansan Lehti 25.10.1930; Kilpi Työläisopiskelijassa (Työläisopiskelija 1930:8).

¹⁶⁵ Satakunnan Kansa 11.10.1930; ks. myös Hämeenkyrön Sanomat 24.10.1930; Kannaksen Lehti 14.10.1930; Savo 9.11.1930; Ylä-Vuoksi 26.11.1930; Etelä-Suomi 21.10.1930.

¹⁶⁶ Vapaus 1930:6; Eteenpäin 11.2.1931.

¹⁶⁷ *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) 5.

¹⁶⁸ Ks. Häggman 2001b, 345; Karonen 1985, 40–78.

¹⁶⁹ Ks. esim. Etupyörä 1931:4; Hämeen Sanomat 29.3.1931; Hämeenkyrön Sanomat 17.4.1931; Kajaani 5.5.1931; Kaleva 17.4.1931; Kuormarenki 19.6.1931; Lieksan Sanomat 10.4.1931; Maakansa 27.3.1931; Nuijasoturi 1931:6; Orivesi 2.4.1931; Pohjolan Vartio 1931:7–8; Rovaniemi 9.4.1931; Satakunnan Kansa 3.4.1931; Savo 3.4.1931; Savon Sanomat 28.3.1931; Savonmaa 16.4.1931; Spes Patriae 1931; Suomen Sotilas 1931:16–17; Taistelija 1931:4; Uudenmaan Sanomat 2.4.1931; Vaasa 1.4.1931.

¹⁷⁰ Teos arvosteltiin mm. Hakkapeliitassa, Lotta Svärdissä, Etupyörässä (Polkupyöräpataljoona 1:n (poikien) oma lehti), Kuormarengissä (Raahen suojeluskuntapiirin kuu-

oksessa olevan oikean hengen. Waltarin todettiin antaneen armeijalle täyden tunnustuksen. Kirjoittajat todistelivat myös, että Waltari kirjoittaa todenmukaisesti, realistisesti ja objektiivisesti. Hänellä on herkkä havaintokyky ja psykologinen vaisto. Hakkapeliitan arvostelija vakuutti, ettei teoksen pidä puuttua kenenkään puolustushenkisen kirjastosta.¹⁷¹

Heikkoutta löydettiin teoksen subjektiivisuudesta. Karjalan äänen Servus toivoi, että Waltari olisi kirjoittanut muutenkin kuin subjektiivisesti. Rafael Koskimieskin näki teoksen jatkona Waltarin enemmän tai vähemmän itsekohtaisten teosten sarjassa. Aamulehden O. A. Kallion toivoi Waltarin miehistyvän ja löytävän oman kutsumuksensa. Kallio näki Waltarin tuotannon kilpailevan Eino Leinon nuoruudentuotannon kanssa monipuolisuudessa, joskin Leino oli tässä vaiheessa kypsä mies, kun Waltarin kirjallisesti vielä lapsenkengissä.¹⁷²

Vasemmistolaisissa lehdissä näkyy mahdollisesti ensi kertaa epäily Waltarin suhteen. Elannossa Elmer Diktonius totesi Pentti Haanpään *Kentän ja kassarmien* tehneen rehellisemmän vaikutuksen. Hänelle Waltari ja Haanpää kuvasivat eri maailmoja. Samoin Työläisnuorison arvostelija esitti akateemisen koulutuksen saaneen Waltarin kokemusten poikkeavan vaikka kansakoulun käyneen kokemuksista.¹⁷³ Työväenopisto-lehden kirjoittaja piti Waltaria joko lellitetyinä tai hänen kirjoittaneen sovinnaisuudella, ”josta määrätynlaisen mielialan omaavat lukijat pitävät.” Waltarin ja Haanpään tilanteiden eroa eivät tosin nähneet vain vasemmistolaiset. Myös Vilho Suomi näki Ylioppilaslehdessä kirjoittajien eron: Haanpää oli jätkä, Waltari maisteri ja runoilija, joka ei vastaa asevelvollisten enemmistöä. Arvostelu osaltaan toisteli Haanpäästä luotua kuvaa, jota tämä myös itse ylläpiti. Hänet oli julkisuuteen nimenomaan esitelty tukkijätkänä, alkuperäisen ja alkuvoimaisen suomalaisuuden edustajana. Kirjailijana Haanpää ei todellisuudessa ollut mistään pystymetsästä tullut, koska jo hänen isänsä ja isoisänsä olivat kirjoittaneet.¹⁷⁴

2.1.4 Kirjailijan ja arvostelijoiden odotukset kasvavat

Appelsiininsiemenen ilmestyessä syksyllä 1931 Waltari oli jo arvostelijoille ja lukijoille tuttu. Teoksen ilmestyessä Waltari itse esitti sen siihenastisen tuotantonsa merkittävimpana.¹⁷⁵ Kustantaja mainosti teosta kirjana, joka on herättänyt kes-

---

kausijulkaisu), Nuijasoturissa (Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirien tiedonantolehti), Pohjolan Vartiassa (Pohjolan suojeluskuntapiirin tiedonantolehti), Suomen Sosialissa (Suomen armeijan ja suojeluskuntain yhteinen viikkolehti), Taistelijassa (Suojeluskuntain yliesikunnan julkaisu), ja Ilveksessä (Keski-Suomen rykmentin poikainlehti).

¹⁷¹ Arvosteleva luettelo 1931; Ilmajoki 4.6.1931; Liitto 8.4.1931; Lotta-Svärd 1931:8; Ilves 1931:5; Karjala 12.4.1931; Hakkapeliitta 1931:25–26.

¹⁷² Karjalan Ääni 12.5.1931; Uusi Suomi 2.4.1931; Aamulehti 1931.

¹⁷³ Elanto 16.4.1931; Työläisnuoriso 15.4.1931; ks. myös Eteenpäin 13.4.1931.

¹⁷⁴ Työväenopisto 1931:4–5; Ylioppilaslehti 1931:11; Häggman 2001b, 339, 342; Sallamaa 1996, 13; Karonen 1985, 10–11; Lappalainen 1993, 47; Hapuli 1995, 53; Koivisto J 1999, 186.

¹⁷⁵ ”Appelsiininsiemen” [Artikkeli] (1931). Tekijän jälkikäteen näkemys oli erilainen, 1970-luvulla kirjailijahaastattelussa Waltari piti teosta epäonnistuneena. (Waltari 1980, 225). Teoksesta on otettu uusintapainoksia Waltarin kuoleman jälkeen 1980-

kustelua.¹⁷⁶ Teoksesta otettiin ilmestymisvuotenaan kolme painosta. Seuraavana vuonna se oli käsitellyimpiä romaaneja Olavi Paavolaisen *Suursiivouksessa*, jossa Paavolainen kritisoi nuoren kirjallisuuden tasoa ja liiallista menestystä. Sekä suorasta että peitetymmästä kritiikistä suuri osa kohdistui Waltariin.¹⁷⁷

Teoksen huomiota herättävyys liittyi sen aihepiiriin, nykyaikaiseen nuoriin, jonka seurustelu- ja avioelämää teoksessa kuvataan vuoden verran huhtikuusta 1930 lähtien.¹⁷⁸ Teoksen päähenkilönä¹⁷⁹ on nuori helsinkiläinen ylioppilas Irene, jonka koti edustaa suomenkielistä sivistyneistöä, isän ollessa professori. Irenen ja hänen veljensä suhde vanhempiinsa on etäinen. Teoksen alkupuolella Irene elää huvittelee elämää ja tapailee naimisissa olevaa tuomari Waldhoffia. Myöhemmin hän rakastuu nuoreen arkkitehti Ilmariin, jonka kanssa hän avioituu. Avioliitossakin Irene kaipaa kodin ulkopuolelle, mutta hyväksyy teoksen lopussa äidiksi tulon.

Waltari tarjosi uuteen teokseensa lukuohjeen kustantajansa Kirjojen maailma -lehdessä. Useat arvostelijoista viittaavat suoraan kyseiseen tekstiin,¹⁸⁰ joten lehti levisi laajasti myös heille. Waltari kertoi suunnitelleensa teosta jo kolme vuotta. Hän piti siihen verrattuna aiempia teoksiaan vain vähäpätöisinä välitöinä. Näin kirjailija asetti odotukset teoksen suhteen korkealle.

Waltari kertoi pyrkineensä kuvaamaan uutta sukupolvea

sellaisena, miksi sen suurimmalta osaltaan käsitän, – tyytymätöntä, kypsytöntä, harhailevaa sukupolvea, joka on saanut liian paljon ja joka tahtoo aina enemmän, – jonka pyrkimykset kohdistuvat materiaalsiin arvoihin, joka kuvittelee löytävänsä onnen matalassa, hajanaisessa nautintoelämässä. Individuaalinen onnenpyrkimys sen nykyaikaisessa, pettävässä muodossa on teokseni pohjana. Sen kautta olen joutunut koskettelemaan nykyaikaisen perhe-elämän rikkonaisuutta ja nuorison eroottista problemaa.

Waltari esittää käsittelynsä yleispäteväksi, toteamalla että teoksen kaksi nuorta päähenkilöä, siis Irene ja Ilmari, eivät millään tavoin huomattavasti eroa ihmisten suuresta joukosta. Kirjailijan tehtäväksi hän näkee vain kuvata. Kirjailijalla ei ole oikeutta moralisoida tai arvostella. Waltari kertoo yrittäneensä kirjoittaa objektiivisen romaanin, jossa kaikki asiat ja tapahtumat nähdään kirjan henkilöiden silmin.¹⁸¹ Romaanissa siis henkilöiden tuli puhua, ei ns. kaikkietävän kertojan. Pyrkimyksen vaikeudesta kertoo sekin, että Kirjojen Maailmassa julkaistussa artikkelissa Waltari tekee selkeitä tulkintoja kuvaamastaan aikakaudesta. Romaanissa Waltari pyrki vain kuvaamaan, mutta artikkelissa hän esitti

---

luvulta lähtien. Tutkimuksessa sitä ovat käsitelleet Tuula Kruth (1982) kirjallisuuden pro gradu-työssään sekä lyhyesti Markku Envall (1994) ja Panu Rajala (1982, 2008).

¹⁷⁶ Ylioppilaslehti 1931:22, 413.

¹⁷⁷ Ks. Paavolainen O 1932, esim. 13, 77, 115. Ks. myös Tarkka 1980, 430–432; Mauriala 2005, 281–282.

¹⁷⁸ Sillä että Waltari myöhemmin (Waltari 1980, 223) kertoi teoksen kuvaavan hänen oman avioliittonsa alkuaikojia, ei ole tässä merkitystä. Asia ei tullut ilmestymisaikana esiin Waltarin kertomana eikä käyttämissäni teoksen arvosteluissa.

¹⁷⁹ Kirjallisuudentutkimuksessa ei ole tosin vallinnut yksimielisyyttä kuka teoksen päähenkilö on (ks. Envall 1994, 23).

¹⁸⁰ Ks. esim. Kaiku 3.11.1931; Lalli 14.11.1931; Loviisan Sanomat 30.10.1931; Rovaniemi 17.10.1931; Ruovesi 18.12.1931; Savo 22.11.1931.

¹⁸¹ ”Appelsiininsiemen” [Artikkeli] (1931).

perhe-elämän muuttuneen rikkonaiseksi ja nuorison pyrkivän materialistisiin arvoihin ja matalaan nautintoelämään.

Useat arvostelijat ottivat kantaa onko tekstissä esitetty pyrkimys objektiivisuuteen toteutunut. *Appelsiininsiemenen* kohdalla objektiivisuus tulee esiin paljolti myös siksi, että suomalaisessa keskustelussa kirjallisuutta ei useimmiten verrata kirjalliseen perinteeseen vaan ns. todellisuuteen.¹⁸² Objektiivisuuteen liittyi myös kysymys siitä, onko teoksen kuvaus nuorisosta totuudenmukaista. Suuri osa arvostelijoista näki Waltarin pyrkineen rehelliseen kuvaukseen¹⁸³ ja jopa saavuttaneen sen¹⁸⁴. Ajatus tasapuolisen kuvauksen mahdollisuudesta oli vahvana arvosteluissa, jotka julistivat Waltarin saavuttaneen täysobjektiivisuuden.¹⁸⁵ Vain Turun Ylioppilaslehdessä esitettiin suoraan Waltarin epäonnistuneen yrityksessään.¹⁸⁶

Teos saattoi olla arvostelijoista totuudenmukainen, mutta tuliko asioita esittää sillä tavalla? Realismin meneminen liian pitkälle esiintyi kielteisenä asiana kun teosta saatettiin pitää liian realistisena.¹⁸⁷ Lallin arvostelija ei pitänyt kuvausta tasapuolisena, kokonainen ajankuvaus vaatisi kuvaamaan levottoman nuorison lisäksi myös terveesti tuntevia vaistonvaraisia nuoria.¹⁸⁸ Suomen Sosialidemokraatissa teosta ei pidetty sensaatiotakuksena, mutta muita epäilijöitä oli. Savo-lehdessä jopa epäiltiin Waltarin pelkäävän painoksien vähenemistä, jollei teoksissa ole tarjolla julkaisukelpoisuuden rajalla liikkuvaa erotiikkaa.¹⁸⁹

Kuvausta siis pidettiin pääosin totuudenmukaisena tai sellaiseksi pyrkivänä. Waltari oli saatesanoissaan esittänyt taiteilijan tehtäväksi vain kuvata aikaansa. Kansan Työn arvostelija piti kielteisenä, ettei kirjailija yrittänyt ratkaista ongelmia.¹⁹⁰ Kuvauksen nähtiin kuitenkin usein tuottavan myönteisiä tuloksia, olemaan vanhemmille opettavainen, tympäisemään lukijoita kuvaamastaan elämästä ja toimivan herätysshuutona ajasta. Tällöin teoksen tie johti lopulta ihanteisiin.¹⁹¹

Muutamit arvostelijat suhtautuivat lähtökohtaisesti myönteisesti kirjailijaan, lahjakkaana ja nuorten kirjailijoiden eturiviin kuuluvana.¹⁹² Ylioppilaslehdessä Vilho Suomi ei innostunut teoksesta, mutta piti kirjailijaa nuoren kirjallisuuden kiinnostavimpana tapauksena.¹⁹³ Silloin kun Waltarin suosiota pidettiin liiallisena, moite kohdistui samalla koko nopeasti menestykseen nousseeseen tulenkantajien ryhmään.¹⁹⁴ Elmer Diktonius kirjoitti myönteisesti Waltarin te-

¹⁸² Ks. Sevänen 1994, 93; Jokinen K 1997, 42–46; Alapuro 1997, 185.

¹⁸³ Esim. Kaleva 6.11.1931; Naisten ääni 1931:21; Hufvudstadsbladet 30.10.1931; Liitto 1.11.1931; Keskisuomalainen 3.11.1931.

¹⁸⁴ Karjalanmaa 24.10.1931; Kokkola 31.12.1931; Lahti 17.10.1931; Maakansa 30.3.1932.

¹⁸⁵ Karjalan ääni 9.2.1932; Sosialisti 12.12.1931.

¹⁸⁶ Turun Ylioppilaslehti 1931:13.

¹⁸⁷ Laatokka 22.11.1931; Warkauden Lehti 14.11.1931.

¹⁸⁸ Lalli 14.11.1931.

¹⁸⁹ Suomen Sosialidemokraatti 18.10.1931; Savo 22.11.1931; muista ks. esim. Kansan Työ 12.11.1931; Ylioppilaslehti 1931:19.

¹⁹⁰ Kansan Työ 12.11.1931.

¹⁹¹ Kaiku 3.11.1931; Maakansa 30.3.1932; Uusi Aura 16.11.1931; Imatra 1931:45; Kaleva 6.11.1931; Karjalanmaa 24.10.1931.

¹⁹² Itä-Savo 10.11.1931; Jämsän lehti 23.10.1931; Kokkola 31.12.1931.

¹⁹³ Ylioppilaslehti 1931:19.

¹⁹⁴ Savon Sanomat 22.10.1931; Loviisan Sanomat 30.10.1931; Ilkka 5.11.1931.

oksesta hyvänä journalistiikkana. Kehun saattaa tulkita myös vihjauksena, ettei teos kuulunut taidekirjallisuuteen.¹⁹⁵ Aiempi tuotanto oli myös aikaansaanut odotuksia. Useampi arvostelija esitti Waltarin kuvauksessa olevan maneeria, itsensä toistoa ja samaa kuin aiemmassa tuotannossa.¹⁹⁶

Useat arvostelijat näkivät teoksen kaipaavan kypsymistä,¹⁹⁷ osa myös tekijän, kuten O. A. Kallio, joka olisi kaivannut tekijän kehittyvän – viitaten hänen aiempaan teokseensa – vielä siellä missä miehiä tehdään.¹⁹⁸ Elmer Diktonius piti Waltarin tuotannon peruspiirteinä turmeltumatonta poikamaisuutta.¹⁹⁹ Kahdeksan vuotta vanhempi kirjailijakollega Lauri Viljanen totesi Helsingin Sanomissa Waltarin olevan varhaiskypsä, vaikka käsittelynsä onkin hänen ikäkaudelleen kuuluvan subjektiivisella tasolla. Kypsymättömänä kirjoitetaan subjektiivisesti, omista kokemuksista lähtien, mutta (miehen) aikuisuuteen kuuluu nousu katsomaan asioita objektiiviselta tasolta. Ajatus objektiivisesta kuvauksesta kertomataiteen arvona löytyy esimerkiksi V. A. Koskenniemen romaani-teoriasta. Loviisan Sanomien arvostelija esitti suorimmin epäilystä Waltarin miehuudesta. Hän muisteli vielä *Yksinäisen miehen junaan*, jossa kirjailija ei ollut täyttänyt miehen mittoja.²⁰⁰

Arvostelijat rakensivat teoksen luotettavuutta todellisuuden kuvaajana. Eräs heistä esittikin, että koska kukaan ei esittänyt vastalauseita nuorison kuvauksesta, nuorison elämän täytyy todella olla kuvatun laista.²⁰¹ Nuorison vastalauseita tuli esiin julkisesti vain Uuden Auran arvostelua seuranneessa debaattissa. Arvostelija Eino Tikkanen näki teoksen paljastuskirjaksi nuorisosta, lajissaan pätevimmäksi ajankuvaukseksi nykyajasta ja sukupolvesta, jonka koulujuhlatkin ovat muodostuneet ”kapakka- ja bordellimaisiksi orgioiksi.” Vanhemmille hän suositteli teosta vakavien ajatusten herättäjänä. Arvosteluun vastannut nimimerkki ”Nykyaikainen nuori” piti tulkintaa liioiteltuna, Waltarin kuvaus päti vain osaan nuorisoa ja arvostelijan tulisi tuntea edes kotikaupunkinsa nuoret. Teoksessa ei edes ollut tapahtumia, joihin sopisi Tikkasen nimitykset. Tikkanen vastasi samantien ja vakuutti tuntevansa nuoret ja häneen kohdistetun kritiikin vain todistavan nimimerkin kuuluvan kuvattuun nuorison osaan. Keskusteluun yhtyi muutama päivä myöhemmin myös nimimerkki ”Vanhanaikainen nuori”, joka vakuutti nykyään pilkattavan vanhanaikaiseksi, jos ei juo, polta ja lennä jokaisen miehen avattuun syliin.²⁰²

Nuorisokysymys ylipäänsä otettiin vakavasti. Yksinäiseksi ääneksi jäi Rafael Koskimiehen toteamus siitä, että teoksen nuoriso ei ole järin mielenkiintoista, kuvatut synnit ja seikkailut kun ovat varsin lapsellisia.²⁰³ Waltari esitettiin

¹⁹⁵ Elanto 2.11.1931; Nya Argus 1932:3.

¹⁹⁶ Karjalanmaa 24.10.1931; Kotimaa 20.10.1931; Lahti 17.10.1931; Länsi-Uusimaa 17.11.1931.

¹⁹⁷ Esim. Turunmaa 31.10.1931.

¹⁹⁸ Aamulehti 19.12.1931.

¹⁹⁹ Nya Argus 1932:3; ks. myös New Yorkin uutiset 15.12.1931.

²⁰⁰ Helsingin Sanomat 16.10.1931; Loviisan Sanomat 30.10.1931; Valkama 1985, 123.

²⁰¹ Laatokka 22.11.1931.

²⁰² Uusi Aura 16.11.1931; Tikkanen 1931; Nykyaikainen nuori [nimim.] 1931; Vanhanaikainen nuori [nimim.] 1931.

²⁰³ Uusi Suomi 25.10.1931

yleisesti aiheen asiantuntijana. Onni Tolvanen totesi enemmän osan teoksen olevan nähtyä, koettua ja tunnettua. Osa, kuten Elmer Diktonius, tosin teki varauksen, etteivät tunteneet nuorten maailmaa.²⁰⁴ Useat arvostelijat korostivat, että vaikka teoksessa on heikkoutensa, se toimii hyvänä ajankuvana, joka kertoo myös tulevaisuuden ihmiselle aikakaudesta.²⁰⁵ Mielenkiintoista kyllä, samaan viittaavat myöhemmät kirjallisuudentutkijat Markku Envall ja Panu Rajala, jotka 1980–1990-lukujen horisontista pitävät teosta hyvin ajasta kertovina ja historian tutkimuksen lähdemateriaaliksi sopivana.²⁰⁶

2.2 Nykyajan mies – urheilija vai dekadentti?

2.2.1 Ongelmallisia nykyajan miehiä

Mika Waltarin varhainen tuotanto, kuten myöhempikin suurelta osin, rakentuu miespäähenkilöille. Waltari tosin itse saattoi sanoa naista päähenkilöksi omaelämäkerrallis pohjaisissa teksteissä, joissa on kirjailijaa lähellä oleva miespuolinen minäkertoja.²⁰⁷ Uuden ajan ongelmien käsittelyssä keskeistä hänen teoksissaan onkin miten ne vaikuttavat miespäähenkilöiden elämään.

Ensimmäisessä kirjana julkaistussa Waltarin teoksessa, Merimieslähetykselle tilaustyönä kirjoitetussa *Jumalaa paossa* (1925), miehen elämän vaikeudet eivät sinänsä esiinny aikakauden muutokseen liittyvinä, vaikka samoja teemoja Waltari käyttää myöhemmin käsitellessään nykyajan ongelmia. Teoksen taustalla on tietenkin myös sen luonne tilaustyönä, tuhlaajapoika-teema edellyttää kapinaa. Teoksen päähenkilö, nuori Aarne, kapinoi perinteistä arvomaailmaa vastaa. Kari Mäkinen toteaa, että nuori Waltari kytkee *Jumalaa paossa* -teoksessa uskonnonvastaisuutta kuvatessaan kommunismin, Nietzschen, alkoholismin ja väkivaltaisuuden. Kun teoksen merimiespappi vielä julistaa kristityn elämän päämääräksi isänmaan hyväksi toimimisen, Waltarin teksti on uskollinen 1920-luvun kansankirkolliselle arvomaailmalle.²⁰⁸

Jumalaa paossa -teoksen nuori päähenkilö lähtee merille. Merimieselämässä hän tutustuu alkoholiin ja siveettömiin naisiin. Suurkaupungin yö esitellään teoksessa synnin tienä, joka johtaa helvettiin. Päähenkilö päätyy maantieteellisestikin mahdollisimman kauas kodista, Australiaan. Merimieslähetyksen tilaamassa tekstissä pelastus löytyy katumuksesta ja merimiespapista, joka opastaa Aarnen puhdistumaan työllä ja raittiilla elämällä. Merimieheksi Aarnen ei pidä jäädä, hänen kotimaansa tarvitsee häntä. Siellä häntä tulee motivoimaan esi-isien työ. Tällä kaikella hänestä tulee kansalainen. Työn ja raitistumisen aikaansaama muutos näkyikin hänessä kotimaata lähestyttäessä. Ulkonäkö on

²⁰⁴ Tolvanen Arvosteleavassa luettelossa (Arvosteleava luettelo 1931); Diktonius Elannossa (Elanto 2.11.31); ks. myös Karjalanmaa 24.10.1931; Valvoja-Aika 1932:1.

²⁰⁵ Esim. Kokkola 31.12.1931.

²⁰⁶ Rajala 1982, 16; Envall 1994, 26.

²⁰⁷ Esim. novelli *Tyttö, joka tahtoi elää* kokoelmassa *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 43–70; Waltari 1980, 202.

²⁰⁸ Mäkinen K 1989b, 100.

parantunut, silmät eivät enää ole arat ja katsetta kaihtamattomat. Muutos saa palkintonsa, kotona äiti ja rakastettu Sylvia odottavat. Työpaikan Aarne saa Sylvian isältä.²⁰⁹

Aarnen parannusta voi verrata huonoon elämään rypemään jääneen merimiestoverinsa saamaan rangaistukseen, joka on sairastuminen. Jumala on rangaissut häntä jo maanpäällä kamalimmalla mahdollisella tavalla. Mies mätäneee elävältä.²¹⁰ Vaikka tautia ei mainita suoraan, kuvaus Holgerista viittaa yleisiin tuolloisesta valistuksestakin tuttuihin syfiliskuviin. Vaikka kyseessä ei ollut yleisin sukupuolitauti, siitä oli tullut valistuksessa pahin uhkakuva tuhoisuutensa ja perinnöllisyytensä vuoksi.²¹¹ Tilaustyön luonteesta huolimatta esikoisteoksen teemat toistuvat Waltarin varhaistuotannossa.²¹² Synti kytkeytyy seksuaalisuuteen ja synnin palkka on tuhoava sairaus. Aikuisessa miehekkyydessä työ on keskeinen piirre ja sen palkitsee sekä nainen että vanhempi, johtavassa asemassa oleva mies.

Teoksessa tarjotuissa ratkaisuisa sen sijaan on mukana uudenaikainen mies. Päähenkilön käännäyttävä merimiespappi on nykyaikaisen urheilullinen nyrkkeilijä. Nyrkkeilevä pappismies ei sinänsä ole pelkästään Waltarin keksintöä, vaan sen voi liittää yleisempään kristinuskon ja ruumiinkulttuurin yhdistäviin suuntauksiin.²¹³

Merkittävämmiin nykyajan miehet nousevat esiin läpimurtoteoksessa *Suuri illusione* (1928). Kirjan miespäähenkilöt toimittaja Hart ja maisteri Hellas ovat nuorehkoja miehiä, jotka ovat kuitenkin eläneet maailmansodan ajan. 1920–1930-luvun kirjallisuudessa usein esiintyvä teema oli maailmansodan aiheuttama suuri muutos miesten ja naisten suhteissa.²¹⁴

Kristian Korppi -nimellä julkaistussa tarinassa, joka ilmestyi 1927, sota on tehnyt jotakin miehille. Tarinan minäkertoja kohtaa selittämättömiä asioita. Hän yrittää selittää sen sillä, että rintamalta palanneet miehet ovat herkkiä hermojärkytykselle ja hallusinaatioille. Tekstissä sota esiintyy miehiä järkyttävänä asiana. Waltarille tyypillisen kaksoisselityksen mukaisesti selittämättömät asiat voivat johtua joko yliluonnollisesta tai niille on tieteellinen selitys, joka tässä tapauksessa on sotaneuroosin aiheuttamat hallusinaatiot. Tarinan taustalla oli se, että ensimmäinen maailmansota oli tuonut julkisuuteen uuden oireen, sotaneuroosin. Sodan jälkeen esillä oli miesten hermostuminen, kun hysteria oli aiemmin liitetty lähinnä naisiin. Konkreettisesti asia nousi esiin Suomessa miehittäessä sotaveteraanien soveltuvuutta varusmieskouluttajiksi.²¹⁵

Ensimmäisen maailmansodan järkyttävyys esiintyy myös Monte Carloon sijoittuvassa tarinassa, joka ilmestyi 1930. Siinä kirjailijaa itseään muistuttava minäkertoja tapaa putkassa rotevan miehen, jolla on ruskeat, miehekkäät kas-

²⁰⁹ *Jumalaa paossa* (1925) 23–25, 28, 58, 61, 65–68.

²¹⁰ *Jumalaa paossa* (1925) 59–60.

²¹¹ Ks. Helén 1997, 158; Koivunen 1995, 112–123; Mattila 1999, 266.

²¹² Vrt. Haavikko 2008, 160–163.

²¹³ Ks. Mosse 1996, 49–50. Muscular Christianity -käsitteestä suomalaisessa yhteydessä ks. Ahlbäck 2010, 170; Meinander 1994, 183–184.

²¹⁴ Ks. ranskalaisesta kirjallisuudesta ja keskustelusta Roberts 1994.

²¹⁵ *Kolme kiväärinkuulaa* (1927), 36; Ahlbäck 2010, 135; Showalter 1985, 167–170; Näränen 1995, 49; ks. myös Helén 1997, 288. Waltarin kaksoisselityksestä ks. Envall 1994.

vot ja joka muistuttaa enemmän pohjoismaalaista kuin saksalaista. Mies osoitautuu kuitenkin saksalaiseksi ja kertoo kohta elämäntarinansa. Ensimmäiseen maailmansotaan osallistumisesta hän kertoo alun innostuksesta, mutta myöhemmästä pettymyksestä. Saksalaisen mukaan sodassa taistelivat koneet, eivätkä enää ihmiset. Sodan jälkeen maassa oli miljoonia hermosairaita sotilaita. Saksalaisen kertojankin hermot ovat luhistuneet taloudellisen jälleenrakennuksen aikana. Hänen sankaruutensa on myös osoittautunut arvottomaksi: hänen kunniamerkkinsä eivät kelvanneet edes panttilainajalle.²¹⁶

Waltarin tekstin kuvaus maailmansodan vaikutuksesta muistuttaa eurooppalaisessa kirjallisuudessa esitettyjä näkemyksiä siitä miten sota oli murtautunut miesten hermot.²¹⁷ Myös useat *Suurta illusionia* arvioineet kirjoittajat viittasivat juuri tähän vaikutukseen. He puhuivatkin yleisesti maailmansodanjälkeisestä nuorisosta, viittaamatta suomalaisen nuorison kohdalla kuitenkin merkittävämpään sisällissotaan. Euroopassa, esimerkiksi Ranskassa ja Saksassa sota oli tuottanut myös todellisia, mm. demografisia, muutoksia.²¹⁸

Suuressa illusionissa henkilöt jakautuvat uuteen ja vanhaan sukupolveen – iällisesti kyse ei ole kuitenkaan varsinaisista sukupolvista, kuten jo Koskenniemi nosti esiin.²¹⁹ Vanha sukupolvi on maailmansodan ajan elänyttä ja heissä näkyvät sodan vaikutukset. Nuori sen sijaan on jättänyt ongelmat taakseen. Arvostelijoiden näkemykset tämän sukupolvijaon todellisuudesta vaihtelivat. Kirjallisesti orientoituneempi Aamulehden arvostelija Roland af Hällström esitti Waltarin henkilökohtaisesti kuuluvan nuorisoon ja näki päähenkilöiden olevan enemmänkin eurooppalaisesta kirjallisuudesta, Michael Arlenilta ja Maurice Dekobralta, tulevia yleiseurooppalaisia ”sodanjälkityyppejä”, joiden istuttaminen suomalaiseen kirjallisuuteen on vaikeaa. Kirjallisuuteen perehtynyt kriitikko siis etsi vertailukohtaa kirjallisuudesta ja esitti siis kuvattujen hahmojen olevan kirjallista alkuperää, eikä suomalaista todellisuutta. Samansuuntaista kritiikkiä esitti Elsa Enäjärvi, jonka mukaan teoksesta puuttuu ylösnousseen suomalaisuuden hurmio, joka Suomen nuorisolla oli. Myöhemmän puolisonsa Martti Haavion lailla Enäjärven voi laskea tulenkantajien kansalliseen linjaan, jossa yhteydessä suomalaisella nuorisolla voi nähdä tarkoitetun Akateemisen Karjala-Seuran jäseniä.²²⁰ Samaan järjestöön viittasi V. A. Koskenniemi korostaessaan teoksen sukupolvijaon teennäisyyttä ja sitä kuinka Waltari yleistää omia kokemuksiaan koko sukupolveen, vaikka voimakkaimman ylioppilasjärjestön jäsenet olivat hengeltään täysin vastakkaisia Waltarin kuvaamille esteettis-sentimentaalille kosmopoliiteille.²²¹

Kirjallisiin esikuviin viittasi myös Tulenkantajat-lehden näytenumerossa teoksen arvostellut Erkki Vala, jolle teos kuitenkin oli ensimmäinen jossa sodanjälkeinen intellektuelli suomalainen nuoriso herää henkiin. Hugo Jalkanen sen

²¹⁶ *Toinen yö Monte Carllossa* (1930) 5-9.

²¹⁷ Esim. Hapuli 1996, 258–263; Kitunen 2007, 130.

²¹⁸ Ks. Roberts 1994, 95.

²¹⁹ Envall 1994, 20–21; Koskenniemi Valvoja-Ajassa (Valvoja-Aika 1928:11–12).

²²⁰ Aamulehti 9.12.1928; Elsa Enäjärvi Helsingin Sanomissa (Helsingin Sanomat 23.11.1928); Saarenheimo 1966, 40–41.

²²¹ Valvoja-Aika 1928: 11–12; Häggman 2001b, 347.

sijaan piti Iltalehdessä sodanjälkeisestä sukupolvesta puhumista varsinaisena uskonkappaleena, jolla voidaan puolustella degeneroituneiden yksilöiden luhistumista. Jalkanen ei nähnyt esitetyissä ilmiöissä mitään uutta, vaan esitti miehen erotiikan pysyneen samana ja uudenaikaisen naisenkin edustavan vain ikiaikaista hetaira-tyyppiä.²²² Tulkinnassaan Jalkanen yhdisti modernin naisen vapautuneemman seksuaalisuuden lähinnä jonkinasteiseen prostituutioon.

Laatokan arvostelija koki Waltarin vahvan sukupolvijaon johtuvan hänen nuoruudestaan, joka johtaa turmeltuneisuuden korostamiseen ja toisaalta uuteen polveen asetettuun suureen toivoon.²²³ Nuoren halukkuuteen esiintyä vanhana ja kaiken kokeneena viittasivat monet muutkin.²²⁴ Myös vaikutusvaltainen kriitikko Rafael Koskimies piti tätä nuoruuden pateettisuutena, mutta näki turmeltuneisuuden ja tulevan polven terveyden vastakkainasettelussa myös paljon totta.²²⁵ Muiltakin ajatus uudesta, terveestä, aatteellisesta sukupolvesta sai vastakaikua.²²⁶ Sosiaalidemokraattisessa Kansan työssä sen sijaan pidettiin kuvausta uudesta nuorisosta heikkona, koska tekijä ei tunne nykyaikaisen työväen parissa syntynyttä sivistystä. Todenmukaisena sen sijaan lehdessä pidettiin maailmansodanjälkeisen ajan kuvausta. Rappion takana nähtiin olevan maailmansota ja porvariston itsekäs maailmankatsomus.²²⁷

Suuren illusionin minäkertojassa, toimittaja Hartissa, hahmottuvat monet nykyajan miesten ongelmat. Hart pyrkii olemaan kylmän käytännöllinen rationaalinen mies. Jo hänen nimensä viittaa varsin naiivisti kovuuteen.²²⁸ Teoksessa miehen itsekontrolli ja itsensä hallitseminen eivät kuitenkaan ole ongelmattomia. Ongelmaksi hahmottuu reflektointi. Hän saa kuulla teoksessa olevansa henkilö, joka pysähtyy kaiken uuden edessä miettimään ja kadottaa näin kaiken elämän hurman.²²⁹ Hän näkeekin itsensä kylmän järkevänä, käytännöllisenä ja hieman pessimistisenä miehenä, jonka elämä häviää itse-erittelyyn.²³⁰ Nykyajan ihmiset reflektoivat kaikkeen, eivätkä pysty elämään. Jo aiemmin Waltari viittasi teksteissään ajatukseen, että kulttuuri-ihmiset eivät toimi luonnon, vaistojojensa mukaan. Tämä piirre on mukana jo *Kuolleen silmissä*, jonka novellissa *Punainen kolmio* nuoren miehen aistit eivät syty naisten kanssa itse-erittelyn vuoksi. Tuntemisen sijaan mies katselee itseään ulkopuolelta kylmästi ja objektiivisesti.²³¹

Waltarinkin lukeman Nietzschen ajattelussa vaistonvarainen elämä ohitti kaiken muun. Sitä Nietzschen mukaan pyrkivät kahlehtimaan niin yksipuolinen intellektuaalisuus kuin kristinusko ja sen moraalit. Tällainen suora eläminen nousi esiin myös ekspressionistien ajattelussa, jossa korostui yksilön elämykset

²²² Tulenkantajat näytenumero 1928; Iltalehti 29.12.1928.

²²³ Laatokka 14.3.1929.

²²⁴ Lahti 24.11.1928; Maaseudun tulevaisuus 22.11.1928; Pohjois-Savo 1.12.1928.

²²⁵ Uusi Suomi 18.11.1928.

²²⁶ Ks. esim. Etelä-Suomi 15.1.1929; Karjala 18.11.1928; Länsi-Savo 7.5.1929; Riihimäen Sanomat 28.11.1928; Uusmaan Työmies 18.12.1928.

²²⁷ Kansan Työ 14.12.1928.

²²⁸ Ks. Envall 1994, 14.

²²⁹ *Suuri illusioni* (1928) 197; vrt. *Suuri illusioni* (1928) 70.

²³⁰ *Suuri illusioni* (1928) 252.

²³¹ *Kuolleen silmät* (1926) 127–130.

ja tunteet valmiiden kulttuurin rakenteiden sijaan. Nietzsche oli esittänyt vaistomaisen välittömyyden taiteen tunnuksiksi. Yleensäkin vuosisadan alun anti-positivistisessä ajattelussa, kuten Henri Bergsonilla, intuitio nousi merkittäviksi välineeksi saada tietoa asioista, joihin järjen opitut rakenteet olivat liian jäykkiä. Käytännössä Bergsonin teoreettista ja spekulatiivista ajatusta intuitiosta ainakin hänen vastustajansa lukivat vaiston ja tahdon korostamisena, intuition populaarissa merkityksessä.²³²

Waltariin vaikuttivat merkittävästi filosofi Henri Bergsonin ajatukset hänen akateemisen opettajansa Hans Ruinin välityksellä.²³³ Bergson esitti että ihmisellä on järkeä vanhempi ajatusväline, intuitio, vaistomainen ominaisuus, jonka järki ja päättely ovat työntäneet taka-alalle. Sen avulla oli mahdollista saada kosketusta olemassaolon olennaiseen, irrationaaliseen puoleen. Bergsonilla syvimpänä syynä oli luova elämänvoima, jota ei voitu kuvata loogisin käsittein eikä sen vaikutusta voinut ennustaa. Intuition kautta oli saavutettavissa todellinen tieto maailmasta.²³⁴

Suoraa elämistä Waltari esitti löytyvän Paul Morandin runoista, joissa on hänen mukaansa rajaton vaikutelmien jano, ei moraalialla vaan toimintaa. Waltarin tekstien monet mieshahmot käyttäytyvät kuitenkin toisin. Itsehillintä oli heille ideaali, mutta tunteiden peittäminen johti myös ongelmiin.²³⁵ *Suuren illusionin* minäkertoja, toimittaja Hart, esittää olevansa elämäntarkastukseltaan kylmä ja käytännöllinen tai ainakin pyrkivänsä siihen. Tämä ei kuitenkaan ole helppoa miehelle, jolla on aistillinen luonne ja taipumus juomiseen.²³⁶ Itsehillintä on ollut keskeisiä miehisyyteen eli ideaaliseen maskuliinisuuteen liitettyjä piirteitä länsimaissa ja erityisesti protestanttisessa maailmassa.²³⁷ Ideaali oli ristiriidassa arvokkaaksi nostetun vaistomaisuuden kanssa.

Suuren illusionin toinen miespäähenkilö maisteri Hellas on kyyninen kirjailija, jonka salaisena ongelmana on nuoruudessa saatu syfilis-tartunta. Hellaksella kuvataan olevan ivalliset, kalpeat kasvot ja pistävät silmät. Kalpeus liittyy Hellaksen yläluokkaisuuteen ja taiteelliseen dekadenssiin. Sen sijaan nousevan urheilullisuuden tunnusmerkkeihin kuului rusketus. Hellaksen hahmo sisältää runsaasti vuosisadan vaihteen dandy-hahmojen piirteitä. Naisellisen dandyn tilalle esimerkiksi Raoul af Hällströmin teksteissä haluttiin 1920-luvulla nostaa moderni toiminnallinen mies.²³⁸ Itseään Hellas kutsuukin teoksessa tuhoutuvaksi vanhan maailman edustajaksi,²³⁹ jossa voi nähdä viitteen degeneraatiokäsityksiin. Samalla tavalla oireellisesti esimerkiksi Lauri Viljanen esitti kirjailija

²³² Mäkinen K 1989b, 31–34; Huuhtanen 1979, 45; Klinge 1983, 21; Nygård 2003, 436.

²³³ Huuhtanen 1982, 299. Toinen merkittävä Waltarin akateeminen opettaja, Rolf Lagerborg, suhtautui sen sijaan Bergsonin intuitioon nuivasti varsinkin tieteen alalla ja suositteli sitä vastaan tunteiden voittamista ja Kantia (Jalava 2005b, 425; Kemppainen 1991, 25; ks. myös Nygård 2003, 428–434).

²³⁴ Klinge 1983, 21; Mäkinen K 1989b, 32.

²³⁵ Esim. *Pinnan alla* (1930) 41; *Johtaja ja yksityissihteeri* (1929) 10–11.

²³⁶ *Suuri illusio* (1928) 49.

²³⁷ *Välähdyksiä Pariisista* (1930) 97; *Suuri illusio* (1928) 47; Mosse 1996, 48; Ahlbäck 2010, 175.

²³⁸ *Suuri illusio* (1928) 12; Haavisto 2011a, 98; Hapuli 1995, 69–70, 171–176. Vrt. Olavi Paavolainen dandy-hahmona Hapuli 1995, 217.

²³⁹ *Suuri illusio* (1928) 282–283.

André Giden homoseksuaalisuuden vuosisadan lopun perintönä,²⁴⁰ jolloin hän liitti homoseksuaalisuuden vuosisadan vaihteen dekadenssiin.

Hellaksen kohdalla teoksessa viittaillaan biseksuaalisuuteen ja jo hänen nimensä sisältää viitteen homoseksuaalisuuteen, jota yleisesti yhdistettiin hellenismiin. Hellas katselee teoksessa poikia ihaillen heidän kauneuttaan ja teoksessa häntä kutsutaan hermafrodiitiksi.²⁴¹ Tähän yläluokkaisen rappeutumisen ja seksuaalisen dekadenssin kuvaukseen teoksessa liittyy vielä vampyyrin piirteitä. Suudellensa Caritaksen kättä Hellaksen hampaat välähtävät, jonka jälkeen käsi vuotaa verta. Vampyrismiin on usein liitetty homoseksuaalisuus ja aristokraattinen dekadenssi.²⁴²

Teoksen arvostelijat nostivat lopulta Hellaksen hahmoa vähän esiin. Hahmo oli mahdollista lukea melko neutraalisti rappiolle joutuneena runoilijana tai nuorena kirjallistaiteellisena herrana, joka sortuu boheemielämän tyhjyyteen. Maalaisliittolaisen Hämeen maa -lehden arvostelijan näkemys Hellaksesta erikoisen sairaana tyyppinä jäi poikkeukseksi.²⁴³

Teoksessa Hellakselle rakennetaan suorastaan Kristus-hahmoinen sankarirooli. Lopussa syfilistä sairastava kirjailija tekee itsemurhan, koska ei halua tuhota rakkauden illuusiota.²⁴⁴ Tähän sukupuolitaudin romantisointiin, joksi Waltari sitä myöhemmin sanoi,²⁴⁵ arvostelijat suhtautuivat eri tavoin. Kun arvostelija kutsui miehen tautia alatyylisyyttä lähestyen vanhaksi kupaksi, hän poisti siitä romanttisuutta.²⁴⁶ Puhumalla satunnaisesta nuoruudenhairahduksesta vältyttiin mainitsemasta sukupuolitauteja.²⁴⁷ Eräs lukutupa oli nähdä teoksen romanttisen hengen mukaisesti Hellaksen sankarikuolema tapauksena, jota paatuneinkaan lukija ei unohda.²⁴⁸

Hellaksen edustaman vanhan sukupolven tilalle astuvan uuden sukupolven edustajana *Suuressa illusionissa* esiin nousee minäkertojan Pikkuveli, joka on hänelle tärkeä. Teoksessa hänellä ei ole nimeä, Markku Envallin mukaan juuri sen vuoksi, että Pikkuveli on sukupolvi-tyyppi, uuden sukupolven edustaja, jota nimen esittäminen yksilöisi liikaa.²⁴⁹ Terminä pikkuveljestä puhuminen liittää hänet Waltarin omaan nuorempaan veljeen, joka useissa teksteissä mainitaan vain pikkuveljenä. Tämä osaltaan selittää miksi aikalaislukijat saattoivat

²⁴⁰ Lappalainen 1993, 77.

²⁴¹ *Suuri illusioni* (1928) 35, 112–113; Kalha 2005, 118, 206; Karkulehto 2007, 163; Waters 1998, 166; vrt. Hapuli 1993, 112; Envall 1994, 14. Olavi Paavolaisenkin tapa käyttää käsitettä hellenismi teoksessa *Nykyaikaa etsimässä* (1929) on monimerkityksinen (ks. Kalha 2005, 157; Hapuli 1995, 213). Yksinkertaistavassa elämäkerrallisessa käsittelyssä Hellaksen voisi yhdistää hahmon esikuvan Olavi Paavolaisen monipuoliseen seksuaalisuuteen ja sukupuolisuuteen (ks. Mauriala 2005, 65–95).

²⁴² Heiskanen 1998, 29; *Suuri illusioni* (1928) 39–40; Hapuli 1992, 17.

²⁴³ Esimerkit järjestyksessä Itä-Savo 15.1.1929; Viikko-sanomat 24.11.1928; Hämeen Maa 11.12.1928.

²⁴⁴ Ks. Mäkinen K 1989b, 256; Huuhtanen 1976, 65; Waltari 1976, 95–96.

²⁴⁵ Waltari 1980, 200.

²⁴⁶ Vapaus 14.12.1928. Ks. myös esim. Iltalehti 29.12.1929

²⁴⁷ Laatokka 14.3.1929.

²⁴⁸ Uusmaan Työmies 18.12.1928.

²⁴⁹ Envall 1994, 14.

yhdistää teoksen minäkertojan ja Waltarin.²⁵⁰ Iältään pikkuveli on jo kahdeksannellatoista. Hän määrittyy uuden sukupolven edustajaksi mm. radioharrastuksensa ja urheilullisuutensa kautta, vaikka hän ei pääsekään koulun joukkueeseen. Tärkeä osa uutta sukupolvea on kuulua joukkoon. Pikkuveljelle se merkitsee omaa koulua ja luokkaa. Hänelle nykyajan subjekti on ”me”.²⁵¹ Pikkuvelikin pääsee koulupoikajoukkonsa kollektiiviin, vaikka ei joukkueeseen niin kuitenkin kentän laidalle kannustamaan.

Kolme vuotta myöhemässä *Appelsiininsiemenessä* Irenen veli Kai on samankaltainen hahmo, vaikka ero nuorempien ja hiukan vanhempien välillä ei olekaan enää yhtä suuri. Kain kuvaajana Waltari sai kiitosta. Eräät arvostelijat näkivät Waltarin lahjakkuuden varsinkin – tai ainoastaan – koulupoikien kuvaajana,²⁵² jossa yhteydessä saatettiin viitata myös Waltarin lyhyeen iälliseen välimatkaan.²⁵³ Kai luettiin myös joissain tapauksissa jatkoksi Waltarin aiempien teosten, lähinnä *Suuren illusionin* ja *Yksinäisen miehen junan* pikkuveli-hahmolle, jolloin Kain ja hänen tyttöystävänsä suhde yhdistetään *Suuren illusionin* Pikkuveljen ja hänen tyttöystävänsä ”luonnollisempaan” seurusteluun, jossa on vapauduttu aiempien aikojen tekopyhydestä.²⁵⁴

Suurta illusionia seurasi *Yksinäisen miehen juna*, jonka päähenkilönä oli kirjailija itse. Teosta käsittelem seuraavassa alaluvussa. Matkakirjan jälkeen julkaisutujen laajempien teosten, *Jättiläiset ovat kuolleet* -näytelmän ja *Appelsiininsiemenromaanin*, miespuoliset päähenkilöt muistuttavat eräiltä piirteiltä toisiaan. Molemmat ovat vaatimattomasta taustasta lähteneitä opinnoillaan ja työllään akateemiseen ammattiinsa tulleita. Näytelmän Birger tekee psykologista tutkimusta ja haluaa olla tiedemies, vaikka hän ystävänsä Yrjön mukaan pysyy kuitenkin aina runoilijana. Myös romaanin Ilmari on arkkitehti, jonka työ ei paljon eroa kirjailijan työstä.²⁵⁵

Hahmojen voi joiltain osin ajatella pohjautuvan kirjailijaan itseensä. Romaania *Appelsiininsiemen* kirjailija itse myöhemmin sanoi kihlusaikansa ja avioliittonsa alkuaikojen kuvaukseksi ja kirjallisuudentutkijoista Panu Rajala on yhdistänyt *Jättiläiset ovat kuolleet* -näytelmän Waltarin elämään.²⁵⁶ Aikalaisarvostelijat eivät teoksia näin kuitenkaan lukeneet. *Jättiläisten* Birgeriä, tiedemiestä ja *Appelsiininsiemenen* Ilmaria, arkkitehtia, ei yhdistetty kirjailijaan itseensä. Ilmarin kohdalla yhtäläisyyksiä tosin on,²⁵⁷ mutta Waltarin vuosikymmeniä myöhempi ilmoitus saattaa liiaksi ohjata ajattelemaan hahmoa kirjailijaan itseensä perustuvana.

²⁵⁰ Esim. *Pikkuveli lähti leiripäiville* (1928); *Joulu, samettikoira ja minä* (1928); *Syyskuu* (1929); ks. Waltari 1980, 186.

²⁵¹ *Suuri illusioni* (1928) 48, 81, 102, 115–118.

²⁵² Esim. Elanto 2.11.31; Loviisan Sanomat 30.10.1931; yleisemmin lasten kuvaajana esim. Keski-suomalainen 3.11.1931; Lahti 17.10.1931 murrosikäisten nuorten kuvaajana.

²⁵³ Esim. Lahti 17.10.1931

²⁵⁴ Ruovesi 18.12.1931. Pikkuveljeen Kain yhdistävät A.A.R. Kaiku-lehdessä (Kaiku 3.11.1931) ja Vilho Suomi Ylioppilaslehdessä (Ylioppilaslehti 1931:19).

²⁵⁵ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 221; Envall 1994, 24; ks. myös Palmgren 1989, 134.

²⁵⁶ Waltari 1980, 223; Rajala 2008, 204–205.

²⁵⁷ Envall 1994, 22, 24

Näytelmän alussa Birger on hermostunut, kiihkeä ja odottava. Ajatusmaailmaltaan hän on myös idealistinen, joka korostuu vertailussa näytelmän toiseen mieshahmoon, ystävänsä Yrjöö, jonka kuvataan olevan näennäisen veltto, kyyninen ja välinpitämätön. Yrjön puheenvuorot usein katsovatkin Birgerin näkemyksiä toiselta, ns. realistiselta tai maalliselta kannalta. Tästä ääriesimerkinä on Yrjön rauhallinen, asian tavanomaisuutta korostava suhtautuminen aborttiin.²⁵⁸

Näytelmässä Birger on odottanut Elinan tapaamista jo kohta puolitoista vuotta ollessaan ulkomailla. Hän rakastaa edelleen tätä ja on alkanut uskoa itseensä. Nainen ihailee eniten miehessä sitä, että tämä kykenee tekemään työtä. Mies onkin suorittanut kandidaatin tutkinnon kahdessa vuodessa näyttääkseen naiselle, että kykenee siihen. Miehen asema ja identiteetti rakentuu sekä naisen että omissa silmissä työnteolla. Työn korostus Suomessa liittyi sekä agraarisiin että keskiluokan ihanteisiin.²⁵⁹

Elinan ja Birgerin suhde ei esiinny tasapainoisena. Birger käyttää Elinan käytöksestä sanaa kylmyys, vaikka katuukin sitä myöhemmin. Hän kokee kiertäneensä kulkukoirana Elinan ympärillä. Myös Elina valittaa, että hän on kiduttanut Birgeriä, pakottanut Birgerin tukahduttamaan miehen ylpeytensä, nöyryyttänyt pyytämään anteeksi jotain mihin Elina on syyppää.²⁶⁰ Sylvi-Kyllikki Kilpi kiinnitti arvosteluissaan huomiota siihen, että näytelmässä nuorukaisen unelmat ja kaipuun tuhoaa naisen järjellinen kylmyys ja määrätietoisuus.²⁶¹

Jotkut arvostelijoista kiinnittävät huomiota isyyden merkitykseen näytelmässä. Etelä-Suomen arvostelija piti hyvänä, että kun oli paljon puhuttu niin paljon äitiydestä, käsitellään myös isyyttä ja sen herättämiä tunteita. Arvostelija kysyi silti onko Birger-luonteita olemassa.²⁶² Mies onkin näytelmässä valmis luopumaan urastaan perheen elättämiseksi, tiede ei merkitse mitään elämän suurimman ihmeen rinnalla. Teoksessa Birgerille lapsi on elämän tarkoitus, suurinta mitä ihminen voi saavuttaa. Sen vuoksi voi uhrata kaiken.²⁶³ Hän murtaa saatuaan tiedon Elinan tekemästä abortista. Näytelmässä Birger esiintyy yksinään kohtauksessa, jossa hän lausuu Uno Kailaan *Poikani*-runon, joka ilmestyi kokoelmassa *Paljain jaloin* (1928). Kohtauksessa Birger kuvittelee isyyttä, koskettavansa lapsen päätä kädellään. Runo sisältää tässä yhteydessä merkityksen, jota julkisesti ei sen ilmestymisaikana sanottu, runo kertoo Kailaan omasta abortoidusta lapsesta. Sekä Birgerille että Kailaalle oma lapsi merkitsi kuole-

²⁵⁸ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 219, 312. Vastakkainasettelussa voi nähdä piirteitä Waltarin myöhemmässä tuotannossa keskeisestä kahtiajaosta idealisteihin ja realisteihin (ks. esim. Envall 1994, 57).

²⁵⁹ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 227–229, 231–232. Tutkinnon teosta kahdessa vuodessa todistaakseen, että kykenee tekemään työtä Waltari kertoo omana toimintanaan *Yksinäisen miehen junan* alussa. *Kirjailijan muistelmissa* kohtaa lainataan kuvaamaan Waltarin elämää tuolloin (Waltari 1980, 146–149; ks. myös Rajala 2008, 181). Työnteon merkityksestä sivistyneistölle ja nousevalle keskiluokalle ks. Ollila 2000, 70–71; agraarin suomalaisen miehen identiteetille ks. Moilanen 2008, 48–56; Löfström 1999, 160–163; Ahlbäck 2010, 17; Apo 2001, 253–256.

²⁶⁰ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 241, 243, 268.

²⁶¹ *Kansan Lehti* 25.10.1930; Työläisopiskelija 1930:8.

²⁶² *Etelä-Suomi* 21.10.1930. Ks. myös esim. *Lahti* 7.10.1930.

²⁶³ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 272, 278.

mattomuutta. Näytelmässä Birgerin abstraktia ja idealistista ajatusta lapsesta vastaan asettuu Yrjön toteamus, että lapsi kasvaessaan kuitenkin vieraantuisi hänestä.²⁶⁴

Birger julistaa itsensä syylliseksi tapahtumaan ja Elinan syyttömäksi. Näin näytelmän miespäähenkilöön tulee Kristus-hahmon piirteitä hänen pyrkiessään sovittamaan synnin toisenkin puolesta. Birgerin ratkaisuksi tulee sovittaa syntymättömän lapsen kuolema itsemurhallaan, joka mahdollistaa itsekkyyden säilyttämisen.²⁶⁵

Maaseudun Tulevaisuuden arvostelija näki teoksen kohdalla muutoksen aiempaan tahattoman raskauden käsittelyyn. Nuorten tekijöiden näytelmissä aiemmat osat olivat vaihtuneet niin, että kun ennen nainen kärsi yksin rakkausrikoksesta, niin nyt mies sovittaa sen raskaasti, jopa elämällään. Arvostelija pohti, onko nainen nyt miestä voimakkaampi, kun on vapaa aineellisesta riippuvaisuudesta. Waltarin teos poikkesikin tyypillisemmästä uuden naisen kuvauksesta, jossa naisen yritys työuraan ja oman seksuaalisuuden toteuttamiseen johtavat hänen tuhoonsa.²⁶⁶

Arkkitehti Ilmari on *Appelsiininsiemenessä* keskeinen nuori mieshenkilö,²⁶⁷ vaikka hän esiintyy teoksessa ensi kertaa vasta sen ensimmäisen neljänneksen jälkeen. Ilmari jatkaa Waltarin kuvaamia nuori, lahjakkaita miehiä. Waltarilla yleisen teeman mukaisesti Ilmarin isä on kuollut ja äidin elättämä perhe on vähävarainen.²⁶⁸ Ilmari muistuttaa näiltä piirteiltään kirjailijaa itseään.²⁶⁹ Teoksen arvostelijat kiinnittävät Ilmariin vain vähän huomiota, hahmo ei tuntunut yleisesti kiinnittävän huomiota. Arvostelijoille hän saattoi olla säyseä ja työteliäs köyhissä oloissa kasvanut äidinpoika²⁷⁰ tai tavallinen, keskinkertainen, nuori mies.²⁷¹ Kaikki eivät pitäneet kuvausta myöskään onnistuneena. Arvostelijat saattoivat nähdä hahmon esimerkiksi keskeneräisenä tai latteana.²⁷²

Teoksessa luokkaerot tulevat esiin. Keskeinen nuori mieshenkilö Ilmari kuuluu keskiluokkaan, kielteisiä piirteitä sisältävä sivuhenkilö tuomari Waldhoff ruotsinkieliseen yläluokkaan. Waldhoffin kutsuilla Ilmari kuvataan vaivaantuneeksi itseään ylempään säätyluokkaan kuuluvien seurassa. Ilmaria ei muutenkaan kuvata itsevarmaksi, vaan kokemattomaksi naisten seurassa. Tämä tuottaa hänen tulevalle puolisolleen Irenelle tuntee, että hän hallitsee miestä. Irenelle mies kuului tyyppiin, jonka rakkaus on nöyrää ja löytää tyydytyksensä

²⁶⁴ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 290–291, 310–311; Envall 2003, 71–72. Myös Kailaksen ystävä, runoilija Viljo Kajava, on viitannut Kailaksen lapsen abortointiin muistelmissaan (Kajava 1990, 178–180).

²⁶⁵ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 303–304, 316, 325.

²⁶⁶ Maaseudun Tulevaisuus 5.3.1931; uuden naisen kuvauksista ks. esim. Cunningham 2002, 95; vrt. Haavisto 2011b, 105–106.

²⁶⁷ Ks. määrittelyt teoksen päähenkilöstä Envall 1994, 23.

²⁶⁸ *Appelsiininsiemen* (1931) 148; esim. Envall 2007, 307.

²⁶⁹ Myös Waltarin avioliitto solmittiin samaan aikaan mihin romaanin tapahtumat sijoituvat, Ilmaria ja Waltaria yhdistää sekä akateeminen loppututkinto, että perheen toimeentulon miettiminen. Jopa Ilmarin tulot ovat yhtä suuret kuin mitä Waltari esitti tällöin vähimmäisvaatimuksena itselleen, jotta voisi solmia avioliiton. (Kruth 1982, 104–105.)

²⁷⁰ Kansan Lehti 31.10.1931.

²⁷¹ Ruovesi 18.12.1931.

²⁷² Ks. Liitto 1.11.1931; Loviisan Sanomat 30.10.1931.

rakastetun sortamana. Samanlaista kuvausta alistuvasta miehestä löytyy *Jättiläiset ovat kuolleet* -näytelmästä, jonka Birger tuntee itsensä kulkukoiraksi, joka on onnellinen silloinkin, kun sitä lyödään. Kunhan lyöjä on hänen rakastettunsa.²⁷³

Maalaisliittolaisen Lallin arvostelija koki Irenen ja Ilmarin kuuluvan Waltarin usein jo aiemmin kuvaamiin nykyajan aistihuuman ja intohimon kyllästämisiin ihmisiin. Arvostelija ei pitänyt uskottavana Ilmarin pyrkimystä paranukseen, koska hän tekee päätöksensä humalassa. Arvostelija piti Waltarin ongelmana sivistyksen rappioittaman oppineiston kuvaamista, vaikka kansassa olisi myös terveitä vaistonvaraisia nuoria. Sivistyneistöön kohdistamassa kritiikissään arvostelija oli linjassa lehtensä edustaman puolueen kanssa, jonka retoriikan herraviha koski sivistyneistöäkin.²⁷⁴ Romaanin Ilmari ei kuitenkaan aivan näin yksinkertaisesti edusta pelkkää nautintojen hakua. Vaikka hänellä on kokemuksia halpahintaisista eroottisista seikkailuista, hän ei ole kuitenkaan niistä kiinnostunut. Ilmaria ei myöskään loukkaa Irenen näennäinen kokeneisuus, koska hän vaistoa tämän pohjimmaisesta viattomuudesta. Molempien kerrotaan haluavan vapautua keinotekoisesta, teeskentelevästä ja puoliturmeltuneesta, minkä kaupunki heihin on syövyttänyt.²⁷⁵ Tekstin nuoria ei siis kuvata varsinaisesti turmeltuneiksi tai edes seksuaalisesti kokeneiksi, vaan asia esitetään vain pintana. Ensimmäistä kertaa Waltarin varsinaisessa tuotannossa kaupunki nostetaan esiin maaseutua keinotekoisempaan, pinnallisempaan ja epäterveellisempään. Samalla tavoin aikakauden yleisiä tunteja heijastavasti niin romaanin kuin näytelmänkin miespäähenkilön elämän ratkaisujatukseksi on lapsen saanti. Elämän tyhjyyden rinnalla suurin elämys olisi uuden elämän luominen.²⁷⁶

2.2.2 Kirjailija tekee itsestään miestä

Waltarin teksteissä kirjailijaan itseensä samaistettava minäkertoja on mukana alusta lähtien. Kirjailijaan yhdistettävä minäkertoja esiintyy tarinoissa alkuvaiheessa ennen kaikkea kuuntelijana²⁷⁷, myöhemmin, varsinkin *Yksinäisen miehen junassa* myös toimijana. Toisten ihmisten, oikeastaan vain miesten, kertomien tarinoiden kuuntelijan piirre tarinoissa myös säilyy. *Yksinäisen miehen junassa* ja sitä aiemmin Aitassa julkaistussa tarinassa kerrotaan kohtaamisesta baaritytön kanssa Sofiassa. Aitassa julkaistussa kertomuksessa kyseessä on skandinaavisen insinöörimiehen Pariisissa minäkertojalle kertoma tarina, kun taas *Yksinäisen miehen junassa* Waltari kertoo tarinan tapahtuvan itselleen, ja sijoittaa nyt ruotsalaiseksi määrittyvän insinöörin tarinan sivuhahmoksi.²⁷⁸

Waltari kuvasi vuoden 1929 matkaansa sekä jo matkan aikana lehdissä ilmestyneissä kertomuksissa, että teoksessa *Yksinäisen miehen juna*. Matkan aikana ilmestyneet matkakertomukset kuvaavat sen alkupuolta. Sitä myöhemmät kirjan tapahtumat ovat toiminnallisempia kuin alkuosa. Loppupuolella teoksen

²⁷³ *Appelsiininsiemen* (1931) 128, 135–136, 138–139; *Jättiläiset ovat kuolleet* (1931) 243.

²⁷⁴ Lalli 14.11.1931; ks. Häggman 2012, 253–254.

²⁷⁵ *Appelsiininsiemen* (1931) 143–145, 163–164.

²⁷⁶ *Appelsiininsiemen* (1931) 341–342; vrt. Tapioharju 2010, 261.

²⁷⁷ Esim. *Kello* (1925) 347; *Näkymätön johdattaja* (1926).

²⁷⁸ Ks. *Baarituolit vierekkäin* (1929); *Yksinäisen miehen juna* (1929) 120–133.

kertoja heittää saksalaismiehen kanssa yhteistyössä italialaisen parittajan mereen, pelastaa ravintolatyön häntä ahdistelevalta matkatoimistoagentilta, lyö häntä kähmivää munkkia Roomassa, tyrmää italialaisen dandyn leukaan suunnatulla iskulla ja peittoaa saksalaisen merimiehen, nyrkkeilijämestarin, Pariisissa.²⁷⁹ Waltarin elämäkerran lähteenä teosta käyttäneen Panu Rajalan mukaan teoksessa Waltari toistaa kokemuksiaan vähän värytystä lisäillen ja muuntaen.²⁸⁰

Teksteissä on kuitenkin tyypillisempää, että minäkertoja esiintyy tarinassa kertomuksen kuuntelijana sen sijaan että kertoisi omista kokemuksistaan.²⁸¹ Tämän voi ajatella todellisena Waltarin toimintatapana. *Kirjailijan muistelmissa* hän totesi monien teosten aiheiden pohjautuvan hänen kuulemilleen kertomuksille. Kuuntelemista hän suositteli jo kirjailijaoppaassaankin metodina tulevalle kirjailijalle, ihmiset kertovat mielellään itsestään.²⁸² Toisaalta aiemmin mainitsemani esimerkki saman tapauksen käytöstä tarinassa kuultuna ja *Yksinäisen miehen junassa* koettuna, viittaa siihen että tarpeen mukaan kokemuksia on voinut siirtyä kuulluiksi tarinoiksi. Samalla tavoin välttämättä ei ole sattumaa, että samanlainen muoto on myös tarinassa *Kaksi miestä kohtaa toisensa yössä*²⁸³, jossa minäkertojalle kerrotaan seksikokemuksesta.

Teksteissä Waltarin kirjoittaessa itsestään taiteilijuus nousee eri tavoilla esiin. Käsitellessään Tulenkantajia Vesa Mauriala esittää, että modernisoituvasa yhteiskunnassa taiteesta ja taiteilijuudesta tuli vaihtoehtoinen ja hyväksytty tapa ilmaista sosiaalisesti yksilöllisiä tunnekokemuksia. Taidevirtauksista tätä palveli erityisesti romantiikka. Yksilöllisten kokemusten arvostaminen ja luovuuden korostaminen olivat romantikoille olennaisia tavoitteita. Romantiikan käsitys taiteilijoista ei ole Waltarinakaan kirjailijakäsitykselle vierasta. Synnynnäisyys ja kirjoittamisen puolet, joita ei voi oppia, nousevat esiin esimerkiksi Waltarin kirjailijaoppaassa.²⁸⁴

Teksteissä esiintyy myös itseironiaa kohdistuen Waltarin ikään ja asemaan taiteilijana. Vuonna 1928 ilmestyneessä Pariisiin sijoittuvassa tarinassa päähenkilönä on nuori mies, joka on ollut sairaana mutta kirjoittaa nyt suurta traagillista romaania.²⁸⁵ Loppuvuodesta ilmestyneessä tarinassa Waltarin voi ajatella pilailevan vähän aikaa sitten ilmestyneen, Rafael Koskimieheltä loistavan arvostelun saaneen *Suuren illusionin* kustannuksella.²⁸⁶ Samalla tavoin Nuoressa voimassa julkaistu jutussa, joka on kirjoitettu kirjeen muotoon rakkaalle sedälle, Waltari luonnehtii itseään nuoreksi pennuksi, joka on saanut ensimmäiset runonsa julkaistuksi.²⁸⁷ Kirjoittajan nuoruuteen liittyvää leikittelyä löytyy muista-

²⁷⁹ *Yksinäisen miehen juna* (1929) 213–214, 237, 243, 252, 280.

²⁸⁰ Rajala 2008, 190; vrt. Rajala 2008, 118, 193.

²⁸¹ Ks. esim. *Miesihanne* (1929) 75; *Joulu-yö Atlas vuorilla* (1930); *Juttu valloitetusta vankilasta* (1929).

²⁸² Waltari 1980, 375; myös Kylmämetsä-Kiiski 1982, 173; *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 19.

²⁸³ *Kaksi miestä kohtaa toisensa yössä* (1930).

²⁸⁴ Mauriala 2005, 25–26; *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 9; ks. Ekström 2011, 35.

²⁸⁵ *Olipa kerran Pariisissa* (1928) 4–5.

²⁸⁶ Ks. Waltari 1980, 209–210.

²⁸⁷ *Modernismi, saxophon, D-juna ja minä* (1928) 403.

kin teksteistä.²⁸⁸ Neljäkymmentä vuotta myöhemmin Waltari esitti halunneensa tuolloinen vaikuttaa ikäistään kokeneemmalta ja kehittyneemmältä.²⁸⁹ Tällaisestakin esimerkkejä löytyy. Sadunkertoja, jonka voi yhdistää kirjailijaan itseensä, *Dshinnistanin prinssin* nimikertomuksessa ei ole enää itse kirkassilmäinen eli kuuluu nuorisoon, jolla on tulevaisuus.²⁹⁰

Toisaalta kun suuri yleisö samaisti *Suuren illusionin* minäkertojan toimittaja Hartin Waltariin itseensä, hän myöhemmin kertomansa mukaan koki sen olevan nöyryyttävästi ristiriidassa sen kanssa minkälainen hän todellisuudessa oli.²⁹¹ Tässäkin suhteessa *Yksinäisen miehen junan* minäkertoja on mielenkiintoinen. Se on toisaalta selkeästi Mika Waltari ja kertoo hänen matkastaan, josta kertovia tekstejä hän oli julkaissut jo aiemmin. *Yksinäisen miehen junan* kertoja eroaakin ainakin teoksen alkuosassa selvästi *Suuren illusionin* kertojasta Hartista, joka halusi olla kova, kyyninen, tässä kuitenkin välttämättä onnistumatta.²⁹² Waltari taas matkakirjan alkuvaiheessa opiskelijoiden seurassa ollessaan toteaa, että he ovat jo melkein miehiä. Hän ei myöskään peitä sitä, että asuu kotona pikkuveljen ja äidin kanssa ja että isähahmo on hänelle tärkeä.²⁹³ Tässä suhteessa Waltarissa on yhtä paljon *Suuren illusionin* Pikkuveljen piirteitä ja toisinkuin Hart, hän ei edusta kadotettua sukupolvea. Osaltaan tämä todistaa sen, ettei Waltari todellakaan kokenut Hartia omaksikuvakseen. Omalla nimellään julkaistuissa teksteissä Waltarin kapinallisuus porvarillista arvomaailmaakin kohtaan on vähäisempää. Eurooppalaisen kirjallisuuden uusia suuntauksia hän esitteli aiemmin mainitussa artikkelissa, joka oli kirjoitettu kirjeen muotoon seditälle. Tässä hän erosi eurooppalaisesta modernismista, joka vastusti porvarillista perhettä. Setä, jolle kirje oli osoitettu, voidaan olettaa perheystävä Jalo Sihitolaksi, jonka kanssa Waltari oli kirjeenvaihdossa.²⁹⁴

Kuten mainittua, *Yksinäisen miehen junaan* voi ajatella myös romaanina. Sellaisena se toimisi Waltarin kuusi vuotta myöhemmin esittämään romaanin ideaaliin, jossa romaani kuvaa tietyn kehityskulun alusta ratkaisevaan loppuun asti. Useimmiten kehitys tapahtuu romaanin päähenkilössä.²⁹⁵ Pohjana tällaiseen ajatteluun oli *Kirjailijan muistelmien* mukaan Rafael Koskimiehen romaanin teoria.²⁹⁶ *Yksinäisen miehen junaan* kehityksen voi nähdä kulkemassa opiskelijasta itsenäiseksi mieheksi, joka matkalla irtoaa haaveistaan ja päättyy lopuksi työntekoon. Matkan seikkailu sisältää myös kasvua. Italiassa hän joutuu tappelemaan. Hänen mielessään on silloin ylpeyttä ja tyytyväisyyttä. Hän on ensimmä-

²⁸⁸ Esim. Aili, *Bonzo ja Suuri saippuapallo* (1929) 9; *Kirje, joka kertoo ranskalaisista lapsista* (1928) 244.

²⁸⁹ Waltari 1968, 7.

²⁹⁰ *Dshinnistanin prinssi* (1929) 80.

²⁹¹ Waltari 1980, 186, 211; ks. Häggman 2001b, 337. Arvosteluissa *Suurta illusionia* kutsuttiin mm. alkupuolen osalta avainromaaniksi (Aamulehti 9.12.1928) sekä omista kokemuksista kirjoittamiseksi (Valvoja-Aika 1928:11–12).

²⁹² Esim. *Suuri illusioni* (1928) 47.

²⁹³ *Yksinäisen miehen juna* (1929) 13, 34, 37.

²⁹⁴ Takala 1990, 58. Ks. kyseinen teksti *Modernismi, saxophon, D-juna ja minä* (1928); ks. Waltari 1980, 50.

²⁹⁵ *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 150.

²⁹⁶ Waltari 1980, 228–229, 307–308, 387.

mäisen kerran lyönyt miehen lattiaan.²⁹⁷ Pariisissa maskuliinisen voiman kokemiseen tai esittämiseen tulee jatkoa.

Aamuyöllä on jossain Hallien pikkubaarissa saksalainen merimies, joka on Rouenista tullut tuhmaamaan palkkarahojaan. Hän on patologisessa humalassa, kiljuu saksalaisia hävyttömyyksiä ranskalaisille työmiehille, – tahtoo nyrkkeillä, – huutaa, että hän on laivaston keskisarjan mestari. Sanon vahingossa hänelle jotakin saksaksi, hän tunkee luokseni ja lyö minua niskaan. Vedän takaisin, – patron käskää meidät ulos. Menen rauhassa, mutta saksalainen tulee jäljessäni ja potkaisee minua. Se on liikaa. Vien hänet Chatelet’ en sillan alle. Siellä on tyhjää ja hiljaista, – siellä hän voi tapella. Hän lyö nyrkillään vasten suutani, niin että huuleni ovat seuraavana päivänä paksut ja turvonneet. Hänen nenästään tulee verta, – hän suuttuu, poimii katukiven maasta, lyö minua sillä silmien väliin niin, että putoan istumaan...

Hän jää sillan alle makaamaan, – tekisi mieli kierittää hänet Seine’iin, mutta jaksan hillitä itseni.²⁹⁸

Huolimatta tappelun tasaisuudesta, loppujen lopuksi Waltari *vie* miehen ulos, jossa *tämä* voi tapella. Viileä, kiihtymätön suhtautuminen jatkuu loppuun asti, itsehillintä pitää. Kohtauksessa itsehillintä toimii maskuliinisenä tuntomerkkinä.²⁹⁹ Teoksessa fyysiset yhteenotot tapahtuvat dandy-hahmon kanssa siis feminiinisyyden ja maskuliinisen sekoittavan miehen, homoseksuaalisen munkin kanssa ja (työväenluokkaisen) merimiehen, fyysisen voiman edustajan kanssa.

Suomalaiseen miehen rakentamiseen voi ajatella kuuluvan myös työn. Työsuoritusten kautta kasvetaan mieheksi.³⁰⁰ Matkan lopussa Waltari kiirehtii työnsä pariin. Jos teosta lukee taiteilijaromaanina, kyse on taiteilijasta, joka haluaa työnsä pariin.³⁰¹ Toisaalta jo ennen matkaa, *Yksinäisen miehen junan* alkupuolella, tulee ilmi, kuinka kertoja on päättänyt todistaa itselleen kykenevänsä tekemään työtä – ehkä siis täyttämään paikkansa miehenä. Loppupuolella hän toteaaakin olleensa aiemmin pehmeä ja tarvitsevansa kovuutta ja itseluottamusta.³⁰² Waltarin teksteissä 1929 esiintyy useampaan otteeseen ajatus siitä, että nuoruus unelmineen oli jäänyt taakse ja oli aika tarttua vakavaan työhön.³⁰³ Näistä esimerkkinä toimii *Muukalaislegioonan Valtatiet* -runo, joka on osoitettu Olaville eli Olavi Paavolaiselle. Runossa muistutetaan nuoruuden kiihkeistä päivistä, jotka ovat takana. He ovat lähteneet eri teille, mutta molemmat eteenpäin.³⁰⁴ Nuoruuden jättäminen taakse on siis vahvasti esillä vaikka nuoruuden valtateistä ei tuntuisi kauan olevan, otsikon mukainen kokoelmahan ilmestyi vuotta aikaisemmin.

Ahkerasti kirjallisia töitä tehneen Waltarin teksteissä toistuvasti puhutaan kirjailijan passiivisuudesta. Kun hän kirjoittaa itsestään hyödyttömänä ja tar-

²⁹⁷ *Yksinäisen miehen juna* (1929) 253.

²⁹⁸ *Yksinäisen miehen juna* (1929) 279–280.

²⁹⁹ Ks. Mosse 1996, 48.

³⁰⁰ Siltala 1994, varsinkin 119–124. Kirjallisissa kuvauksissa ks. Moilanen 2008, 61.

³⁰¹ Karttunen 1990, 173.

³⁰² *Yksinäisen miehen juna* (1929) 5, 284.

³⁰³ Mäkinen K 1989b, 209. Samanlaista ajatusta oli ilmeisesti yksityiselämässäänkin. Elsa Enäjärvi kirjasi 19.8.1928 päiväkirjaansa Waltarin puhuneen Martti Haavioille aikovansa vakiintua, kun *Suuren illusionin* julkaisun yhteydessä WSOY kaavaili Waltarista yhtiölle uutta prosaistia. (Eskola (toim.) 2000, 94–95; Sievänen-Allen 1993, 152–153).

³⁰⁴ *Muukalaislegioona* (1929) 38–39.

mottoman yksilönä, jonka aivot ovat huoneen kokoiset,³⁰⁵ voi ymmärtää puheena olevan ruumiillisen työn. Pakinassa, jossa nuoren kirjailijan vanhempi veli on RUK:ssa ja nuorempi suojeluskunnan poikakomppaniassa, kirjailija kokee että asepalvelus voisi parantaa hänenkin opintojen jälkeisen kumaran selkensä ja hermostuneisuutensa. Tässäkin tapauksessa kirjailija puhuu itsestään laiskana.³⁰⁶ Veljen ruumiilliset maskuliiniset harrastukset nousevat aktiivisemmiksi kuin kirjailijan henkiset. Asepalveluksen ruumiilliseen työhön liitetään tekstissä parantuvuus, ajattelutyöhön hermojen heikkeneminen. Hermojen heikkous yhdistettiin yleisemminkin ajattelutyön tekemiseen. Neurastanian alkuperäismuotoiluissa kyse oli nimenomaan henkisen työn ylläpitämien ihmisten sairaudesta. Valistuksessa hermoterveiden ylläpitoon tarjottiin urheilua ja ruumiillista maataloustyötä.³⁰⁷

Vuodesta 1929 lähtien teksteihin tulee myös seksuaalisesti kokenut kirjailija. Pääsääntöisesti yhdyntään asti viitataan vain kolmannessa persoonassa kerrotuissa tarinoissa³⁰⁸, poikkeuksena ovat *Yksinäisen miehen junan* kohdat, joissa tilanteen päättymiseen seksiin vihjataan.³⁰⁹ Novelleissa, joissa kirjailijaan yhdistettävä minäkertoja suhtautuu viileästi seksuaaliseen leikkimiseen ja tuntee vain pientä uteliaisuutta naisen suutelemiseen,³¹⁰ kirjailijan kokemus esitetään jo itsestänselvyytenä. Kaikkeen kyllästynyttä kirjailijaa enemmän nuoren Waltarin teksteissä ja hänestä kirjoitetuissa teksteissä esiintyy helposti rakastuva ja innostuva nuori mies.³¹¹ Kirja-arvosteluissa ei tosin ole nähtävissä vihjailuja Waltarin yksityiselämään, lähinnä vain epäilyjä seksuaalisuuden korostamisesta kaupallisen menestyksen turvaamiseksi.

2.2.3 Kirjailijasta tehdään mies

Maailmansodan kokenutta sukupolvea käsitelleissä Waltarin teksteissä sota esiintyy miesten mielenterveyttä murtavana aikakauden uuden länsimaisen kirjallisuuden tavoin. Sen sijaan varhaisissa Waltarin saduissa nuoret miehet tulevat sodassa miehiksi, ja pakinassa pikkuveli kasvaa mieheksi suojeluskuntatoiminnassa.³¹² Länsimaiseen aikalaikirjallisuuteen liittyvä ensimmäisen maailmansodan kuvaus ei estänyt Waltaria kuvaamasta nuoren tasavallan linjojen mukaisesti kokemuksia suojeluskunnasta tai asepalvelusta myönteisesti miehistävinä.

Miehistymisen ja kasvun Waltari esittää tapahtuvan myös itselleen. Teosta *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) edelsi joukko asepalvelusaikana kirjoitettuja sitä kuvaavia tekstejä, joista osa oli selkeästi kirjailijan itsensä minäkertojana sisältäviä, toiset kolmannessa persoonassa kerrottuja novelleja tai tarinoita. Osa

³⁰⁵ *Kevätsade* (1930), 74; ks. myös *Pikkuveli lähti leiripäiville* (1928) 29; *Olipa kerran Pariisissa* (1928) 4; *Suomalainen baari Montparnassella* (1930) 129.

³⁰⁶ *Pikkuveli lähti leiripäiville* (1928) 28–29.

³⁰⁷ Uimonen 1999, 102, 112; Halmesvirta 1998, 250; Halmesvirta 1995, 50–51.

³⁰⁸ Esim. *Kaksi miestä kohtaa toisensa yössä* (1930); *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 252–253.

³⁰⁹ *Yksinäisen miehen juna* (1929) 132–133, 286.

³¹⁰ *Mieshanne* (1929), 76; *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 46, 51–52.

³¹¹ Esim. *Oodi kevääälle* (1930), 274–275; Järvelä 2006, 67–68.

³¹² Järvelä 2006, 37–38.

aikaisempien tekstien aiheista ja kuvauksista on mukana myös varsinaisessa teoksessa.³¹³ Waltarin asepalveluskuvaushan voitiin nähdä vastakirjana Pentti Haanpään *Kentälle ja kasarmille* (1928). Näin Haanpään teos on sekä osa Waltarin teoksen kontekstia, että vertailukohta, joka auttaa näkemään paremmin millainen Waltarin teoksen ajatusmaailma oli ja millaista maskuliinisuutta se rakensi. Toinen tässä yhteydessä käsitteeseen tuleva teos on Waltarin *Palava nuoruus* (1935) asepalvelusaikoja kuvaavien jaksojensa osalta. Ajallisesti romaanin kuvaus ei sijoitu kauaksi Waltarin oman asepalveluksen suorittamisajasta. Osaltaan se edustaa kuitenkin varhaisemmasta teoksesta poiketen Waltarin pyrkimystä objektiiviseen kuvaukseen, joka näkyy myös muiden kuin henkilökohdistusten näkemysten huomioonottamisena.³¹⁴

Kustantajansa Kirjojen maailma -lehdessä Waltari esitti epäroineensa minä-muodon käyttöä, mutta päätyneensä siihen koska halusi luoda armeijasta mahdollisimman todellisen kuvan. Kirjoituksessa, samoin kuin teoksen esipuheessa, hän vakuutti etteivät hänen ajatuksensa ja tunnelmansa hänen käsittääkseen eronneet kenen tahansa muun elämyksistä. Waltari kielsi halunneensa tehdä kirjasta tendenssiteosta, mutta toivoi lukijoiden pystyvän jakamaan hänen armeijasta saamansa myönteisen käsityksen järjestelmänä, joka kasvattaa miehiä. Hän myös toivoi teoksen antaneen kuvan elämään vakavasti ja rohkeasti suhtautuvasta nuorisopolvesta.³¹⁵ Teoksessa ja aihepiiriin liittyvissä Waltarin kirjoituksissa miehistymisen voi tiivistää tapahtuvan oppimalla tottelemaan, ruumiillisen kunnon parantumisella ja tulolla osaksi miesten yhteisöä.

Siellä missä miehiä tehdään on kerronnaltaan minä-muotoinen. Se on siis jatkoa Waltarin kokemusten subjektiivisille esittelyille, joiden osuutta teoksissa osa arvostelijoista oli kritisoinut. Aiemmistä poiketen *minä* laajenee usein teoksessa myös *me*-muotoon, joka sisältää ajatuksen että Waltarin kokemukset ovat yhteisiä tunteja, eivätkä vain yhdestä tietystä taustasta tulevan henkilön kokemuksia. Miesten väliset erot häipyvät tekstissä. Tässä Waltarin teksti muistuttaa puolustusvoimien asevelvollisille suuntaaman Suomen sotilas -lehden kirjoituksia, joissa luokkaerojen esitetään katoavan kasarmien toveruudessa. Asepalveluksessa kansalaiset esitetään taustoistaan riippumatta tasavertaisina kansalaisina.³¹⁶

Waltarin kokemusten yleistettävyys oli asia, johon kritiikki tarttui. Pentti Haanpään kuvaamien henkilöhahmojen ja Waltarin kuvauksen välillä oli merkittävä ero siinä, että Waltari ei pettynyt asepalveluksen todellisuuteen. Tähän osaltaan vaikutti se sosiaalinen ympäristö, jossa hän palveli. Koulutuksensa takia Waltari valittiin heti johtajakoulutukseen. Hänen ryhmänsä koostui lähinnä koulutetuista pääkaupunkilaisista keskiluokkaisten perheiden pojista, joista

³¹³ Samantapaisia aiheita käytetty mm. tarinassa *Huhu kulkee...* (1930) ja *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) 84–85.

³¹⁴ Waltari aloitti RUK:n syyskuussa 1930 (Rajala 2008, 208), *Palavan nuoruuden* Juhani oli siellä jo maaliskuussa 1930. (Palava nuoruus (1935) 384). Teosten *Siellä missä miehiä tehdään* ja *Palava nuoruus* asepalveluskuvausten vertailusta ks. Envall 1984, 44–45.

³¹⁵ *Kuinka teos "Siellä missä miehiä tehdään" syntyi* (1931).

³¹⁶ Ahlbäck 2004, 147–148, 163.

useimmat pyrkivät reservinupseerikouluun. Tämän vuoksi he kokivat itsensä asevelvollisten eliitiksi ja osaksi sellaisina heitä myös kohdeltiin.³¹⁷

Taustan vaikutuksen Waltarin kokemuksiin nostivat esiin varsinkin vasemmistolaiset arvostelijat. Elmer Diktonius tiivistä asian niin, että *Kenttä ja kasarmi* sekä Waltarin teos kuvaavat eri maailmoita, Waltarilla kuvauksen kohteena oli aliupseerikoulu ja reserviupseerikoulu. Sosiaalidemokraattisen Eteenpäin-lehden arvostelija teki saman johtopäätöksen siitä kuinka Waltarilla on akateeminen pohja, Haanpäällä taas takanaan jatkän koulua ja elämän yliopisto. Kirjoitus jatkoi näin Haanpään jätkeyden romantisoitua, jossa korostui se kuinka tämä oli peräisin aidosta kansasta. Arvostelija huomautti paitsi Waltarin mahdollisuuksista kohota upseeriksi, niin myös sivistyneistön ja oppineiston ryhmästä, johon Waltari kuului ja jonka asepalveluksessa tapasi. Esimerkkinä tästä oli, että Waltari sai tehdä omia kirjoitustöitään majurin teltassa.³¹⁸

Vasemmistosta kukaan ei pitänyt Waltarin kuvausta kaikkia koskevana, mutta myös ei-sosialistisesta lehdistössä nostettiin esiin Haanpään ja Waltarin erilaiset lähtökohdat.³¹⁹ Jopa Suomenmaan V. I. Mikkonen näki, että erilaisista lähtökohdista saattoi päätyä erilaisiin, mutta silti avoimiin ja rehellisiin kuvauksiin. Arvostelija toki itse katsoi asepalveluksen tuottavan pääosalle kollektiivisen yhteenkuuluvaisuuden tunnon ja positiivisia muistoja. Myös Kalevan arvostelija koki maaseudulta tulleelle ruumiilliseen työhön tottuneelle erilaiseksi tilanteen kuin herraspojalle, jolle asepalvelus on eräänlaista urheilua. Ensin mainitun on vaikeampi sopeutua ruumiilliseen ja henkiseen syvämuokkaukseen, jota asevelvollinen joutuu kokemaan.³²⁰

Oppiminen tottelemaan korostuu jo teoksen alussa. Waltari esittää ainoaksi kunnianhimoiseksi, että kykenisi suhtautumaan oikein, alistumaan ja tottelemaan. Tärkeää on selvittää siinä missä muutkin täysin vieraalla elämänalueella. Ajatus, että ei tarvitse kuin noudattaa määräyksiä ja totella ilman omia ajatuksia ja huolia tuottaa hänelle myös tyydytystä. Kuriin alistumisen ja itsekurin suhde tulee esiin marssilla, jossa Waltari ei pysy kipeän jalkansa takia muiden tahdisa mukana. Hän ei ole vihainen upseerille, joka on määrännyt hänet jalka kipeänä marssimaan, vaan itselleen koska ei pysty samaan mihin muut. Tilanteen hän näkee nimenomaan haasteena itselleen käyttäytyä kuin mies.³²¹

Alistuminen koskee myös terveystarkastusta, jonka Waltari myöntää ensimmäisellä kerralla tuntuvan vastenmieliseltä ja ihmisarvoa alentavalta. Myöhemminkään vastenmielisyyden tunne ei häviä, vaikka hän myöntää tarkastuksen tarpeellisuuden. Kun asepalveluksessa peseytymistä ei tehdä enää yksin, ujestelu katoaa ja asevelvolliset alkavat tuntea itsensä todella miehiksi.³²² Todellisessa miehisyudessa ruumis ei siis ole intiimi.

³¹⁷ Ahlbäck 2010, 224–225.

³¹⁸ Diktonius Elannossa (Elanto 16.4.31); Eteenpäin 13.4.1931.

³¹⁹ Forssan Lehti 29.4.1931; Pohjois-Savo 2.4.1931; Ylioppilaslehti 1931:11; myös Olavi Paavolainen Helsingin Sanomissa 8.4.1931; ks. Ahlbäck 2010, 300.

³²⁰ Suomenmaa 5.4.1931; Kaleva 17.4.1931.

³²¹ *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) 8, 81–82; Ahlbäck 2010, 225–226.

³²² *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) 113.

Myöhemmin tavoitteen kerrotaan myös toteutuneen. Waltari kertoo olevansa ylpeä, että oli vastaan sanomatta kyennyt alistumaan pahimmissakin paikoissa. Hän oli voittanut itsensä. Kuriin alistuminen esiintyy näin miehisenä saavutuksena, jossa nuoruuden itsekkyyden tilalle tulee vastuuntuntoinen aikuisuus. Alistumisen hän esittää suurimpana ja vaikeimpana taitona. Se edellyttää väärän itsetunnon ja kehittymättömän yksilöllisen uhman hioutumista pois. Tätä tietä miesten välille kasvaa tiedostomaton yhteenkuuluvaisuuden tunne. Alistumisen ja kurin Waltari esittää tienä voimakkaampaan itsetuntoon. Miehet lähtevät asepalveluksesta varustettuna paremmalla itseluottamuksella ja uhmalla elämää kohti. Näin miehet tulevat tulevan huomaamatta lähemmäs yhteiskuntaa ja alkavat haaveilla omasta kodista.³²³ Kasvu mieheksi merkitsee siten yhteiskunnan jäsenyyttä nuoruuden kapinan jälkeen, mistä yhtenä merkkinä on perheen perustaminen.

Waltarin teksti toteutti arvoja, joita Olavi Paavolainen oli esittänyt uuden aikaisen elämänmuodon vaativan arvostellessaan Pentti Haanpään *Kenttää ja kasarmia*. Paavolaisen mukaan uuden aikainen elämä vaati kurinalaisuutta ja säännöllisyyttä. Armeija toimisi paikkana, jossa ihmisistä muokattaisiin modernin yhteiskunnan vaatimuksiin soveltuvia. Tällainen ajattelu oli yleisempääkin vuoden 1919 jälkeen, jolloin varusmiehille tarkoitettujen lehtien miesideaali alkoi tarkoittaa ennen muuta kansalaisideaalia, joka ei rajoittunut enää sotilaana oloon. Kuri ei noussut esiin pelkästään armeijan tarpeena vaan myös yhteiskunnan järjestyksen vuoksi.³²⁴ Myös Waltarin teoksen arvosteluissa kiinnitettiin huomiota kuriin sopeutumiseen. Eräät kirjoittajat kokivat selvänä, että parempi kansanainees suhtautuu oikealla tavalla näihin kysymyksiin tai että kulttuuri-ihminen kyllä pääsee pienten seikkojen yli. Tällaiseen tulkintaan myös Waltari itse päätyi *Palavassa nuoruudessa* (1935), jossa päähenkilö havaitsee sivistyneen ihmisen olevan helpompi tottua kuriin kuin kehittymättömien työläispoikien. Hän katsoi kaikkeen todelliseen kulttuuriin sisältyvän perustavana aineksena kyvyn hillitä itseään ja alistua henkiseen kuriin.³²⁵

Waltarin asevelvollisuusaikaa koskevien tekstien ajatus itsehillinnästä myötäilee paljolti sitä, kuinka Suomen sotilaassa käsiteltiin itsehillintää miehi-
senä hyveenä. Teksteissä itsehillintä nousee todelliseksi vapaudeksi. Itsehillintä elinikäisenä kamppailuna ilman lopullista voittoa liittyy myös kristilliseen teologiaan. Waltarille ajattelutavan omaksumisen voi nähdä luontevana huomioon ottaen hänen kristillisen taustansa ja nuoruuden yhteydet kristillisiin nuorison puhtausihanteisiin, joita esimerkiksi NMKY:ssä edistettiin, vaikka hänen teksteissään niihin suhtautuminen ei ollut yksiselitteisen myönteistä.³²⁶

Alistuminen on Waltarille myös hyödyllistä, vaikka hän ei sitä itse nosta-
kaan esiin. Siitä palkitaan tulevaisuudessa asemalla eliitissä, jota suoraan osoit-

³²³ *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) 113–115, 121, 166–167; Ahlbäck 2010, 265–266.

³²⁴ Hapuli 1995, 54–55; Ahlbäck 2006b, 60; Ahlbäck 2004, 144–145.

³²⁵ Karjalan Ääni 12.5.1931; Nuijasoturi 1931:6; *Palava nuoruus* (1935) 376.

³²⁶ Ahlbäck 2010, 174–176; kristillisestä sukupuolivalistuksesta teksteissä ks. esim. *Suuri illusioni* (1928) 64, jossa mainitun valistajan esikuva oli Eelis Gulin (Mäkinen 1989, 274; ks. myös Waltari 1964, 110–111; Waltari 1980, 132). NMKY:stä ja sukupuolivalistuksesta ks. esim. Jalava 2013; Markkola 2007, 61.

taa valitseminen johtajakoulutukseen.³²⁷ Teoksessa samoin kuin myöhemmässä *Palavassa nuoruudessa* (1935) reserviupseerikoululaiset todetaan Suomen nuorison parhaimmistoksi. Sodan tullessa heidän pitää johtaa joukkoja ja kuolla ensimmäisinä. Romaanissa esitetäänkin, että jos sosialistien tavoin kansa ajatellaan jakautuneena kahteen luokkaan, hallitseva luokka on valmis antamaan sodassa ensimmäisen uhrin.³²⁸ Romaanissaan Waltari viittaa ensimmäisen maailmansodan kokemuksiin reserviupseerien suurista menetyksistä. Teksteissä johtava asema esiintyy pikemminkin uhrauksena kuin etuoikeutena.

Waltari esittää asepalveluksen ruumiillisen rehkimisen puhdistavana. Vastakohtana hän esittää kirjoitustyönsä, joka on henkisesti kuluttavaa. Aiemmissa teksteissään hän on itseironisesti kuvannut itseään ruumiillisesti heikkona, aivoiltaan ylikehittyneenä. Käsittelemieni Waltarin tekstien työnkuvaukset viittaavat henkiseen työhön ainakin minäkertojien ja muiden päähenkilöiden kohdalla. Työn raskaus on hermostumista ja väsymistä kuten *Suuren illusionin* toimittaja Kortteella.³²⁹ Henkisen työn seuraukset olivat sellaisia, jotka kuuluivat intellektuaaliseen identiteettiin, mutta olivat epäilyttäviä maskuliinisuuden kannalta. Waltarin teksteissä armeijan harjoitukset mahdollistavat tällaisen korjaantumisen ja henkisen työn tekijänkin kuulumisen miesten joukkoon.³³⁰

Esimerkiksi marssia Waltari kuvaa ruumiillisina tuntemuksina: hiki, limakalvoihin tunkeutuva maantien pöly, jano, väsymys, puutuminen ja nälkä, joita seuraa ihana lepo. Mielessään hän vertaa sitä kodin kesäamuihin, jolloin vain loikoili sängyssä. Vertailua voisi tehdä myös *Yksinäisen miehen junan* kuvaukseen opiskeluaajan jälkeisestä unettomuudesta ja hermostuneisuudesta. Levätesä marssin jälkeen fyysisen onnentunteen kerrotaan olevan sellainen, jota muualla ei voi saavuttaa. Tekstin voi nähdä seurailevan terveydenhoitolehdissäkin esitettyä käsitystä, että koulunkäynnin aiheuttamat hermoterveysongelmat korjataan urheilulla.³³¹

Waltarin kuvauksessa onnea löytyy myös ulkoilmaelämästä, jossa kädet ovat likaiset, mutta ruumis hyvin terve. Asepalvelus merkitsee tältä osin vapautta aiemman elämän koulukurista ja keskiluokkaisesta perhe-elämästä. Samalla se on myös viimeinen huoleton poikuuden vaihe ennen aikuisuuden vastuita ja huolia. Tekstissä karkea ja maskuliininen ulkoilmaelämä romantisoituu kaupunkilaiselle.³³²

Waltarin ja Pentti Haanpään kuvauksissa sulkeisista ja sisäpalveluksesta on merkittävä ero. Haanpään armeijatarinoissa ylettömät sulkeiset ja sisäpalvelus ovat vastoin agraarin maskuliinisuuden keskeisiä arvoja, henkilökohtaista autonomiaa ja miehen arvoa hyödyllisellä työllä perhettään elättävänä. Ruumiillisen työn tekijälle armeijan harjoitukset olivat tuottamatonta työtä. Haan-

³²⁷ Ahlbäck 2010, 265.

³²⁸ *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) 215–216; *Palava nuoruus* (1935) 383–384.

³²⁹ Ks. *Suuri Illusio* (1928) 7–8; myös *Suuri Illusio* (1928) 121; *Pikkuveli lähti leiripäiville* (1928) 28.

³³⁰ Ks. esim. *Leirin sunnuntai* (1930) 206; ks. hermostumisesta ja älyllisyydestä Johannisson 2012, 208–229; käsityksistä opiskelun vaikutuksesta hermoihin Uimonen 1999, 112; Halmesvirta 1995, 50–51.

³³¹ *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) 70–72, 76.

³³² *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) 34, 40; Ahlbäck 2010, 241–242, 249–250.

pään kuvaamille ruumiillista työtä tekeville miehille asepalvelus ei voinut vahvistaa maskuliinisuutta toisin kuin Waltarin kuvaamille keskiluokkaisille kaupunkilaispojille, joiden tarvitsi vielä todistaa miehekkyyttään. Waltarin halukkuus todistaa kykenemistään siihen mihin muutkin miehet muistuttaa tutkimuksessa esitettyjä tulkintoja siitä, kuin modernissa kaupunkilaisessa yhteiskunnassa maskuliinisuudesta tuli asia, joka miesten täytyi todistaa.³³³

Teoksessa Waltari kuvaa tuloaan osaksi kollektiivia, miesten yhteisöä. Tässä mielessä asepalvelus vastaa Waltarin aiemmissa teksteissä esiintyneisiin toiveisiin nuorista ihmisistä työskentelemässä yhteisten päämäärien eteen.³³⁴ Waltarin ensimmäiset kokemukset asepalvelukset korostavat toverien ystävällisyyttä ja tukea tulokkaalle. Asevelvollisten toveruus onkin teoksen avainteema. Kollektiiviin kuulumisen Waltari esittää onnena. Hän on löytänyt toveruuden kauniin vilpittömän riemun.³³⁵ Tällainen runollinen läheisyyden tunne ei kuitenkaan ole asia, josta voisi suoraan miesten kesken puhua. Asepalvelusta kuvaavassa kirjoituksessa toveruutta kuvataan salaisena onnena.³³⁶ Miehet ovatkin keskeisiä teoksessa, heidän välisestä lämpimästä toveruudesta Waltari kirjoittaa useaan otteeseen ja vain kerran pidemmästi naisten merkityksestä miehille. Vaikka hän oli tavannut tulevan vaimonsa jo ennen asepalveluksen alkamista ja seurustelu oli johtamassa avioliittoon, hänestä ei mainita teoksessa mitään.³³⁷

Teoksessa Waltari esittää nuoruuden yksilöllisten hullutusten olevan ohi. Hän on nyt vain pieni osa väkevää kokonaisuutta. Tämä kokonaisuus tarkoittaa ennen muuta sotilaiden toveriyhteisöä, vaikka Waltari viittaa myös kansakuntaan tai isänmaahan. Waltarin tekstissä asepalveluksen rasitukset ja jopa nöyryyttävät kokemukset nostetaan myönteiseksi sillä, että ne rakentavat identiteettiä ryhmän osana.³³⁸

Kollektiivinen miesten yhteisö sisälsi myös itseä ylemmät. Waltari tuntuu sisäistäneen saman ajatusmaailman, joka heijastuu varusmiehille tarkoitetuissa lehdissä. Anders Ahlbäckin mukaan niiden ihanteissa patriarkalisessa armeijassa varusmiehet ovat poikia ja upseerit vahvoja, oikeudenmukaisia isähahmoja.³³⁹ Toverillinen yhteys Waltarilla syntyy myös kokelaisiin, lähimpiin esimiehiin. Tässä apuna on että yksi heistä on vielä entinen norssilainenkin, samasta koulusta kuin Waltari.³⁴⁰ Siinä missä upseerit ovat isähahmoja, kokelaat asettuvat jonkinlaiseen isoveljen asemaan.

Isoveljet myös opastavat miehet heteroseksuaaliseen maailmaan. Teoksessa upseeri muistuttaa iltalomalle lähteville miehille varuskunnan maineen riippuvan siitä kuinka hyvin miehet osaavat suudella tyttöjä. Heteroseksuaalisuus yhdistää miehiä tekstissä sotilasarvosta riippumatta. Puheessa esitetty masku-

³³³ Ahlbäck 2010, 221, 268, 283; Envall 1984, 43.

³³⁴ Ks. esim. *Modernismi, saxophon, D-juna ja minä* (1928) 404; *Suuri illusioni* (1928) 292–293.

³³⁵ Ahlbäck 2010, 249; *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) 28, 121.

³³⁶ *Rykmentti marssii* (1930).

³³⁷ Ahlbäck 2010, 276, 278; Waltari 1980, 115–221.

³³⁸ *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) 87; Ahlbäck 2010, 226, 267.

³³⁹ Ahlbäck 2004, 139–140.

³⁴⁰ *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) 32.

liinisuus ei ollut kuitenkaan kaikkien hyväksymää sotienvälisessä Suomessa. Kirkon Kotimaa-lehden nimimerkki Kasvattaja paheksui upseerin sanoja, koska armeijan pitäisi olla myös siveellisen tunteen kasvatustulos.³⁴¹

Waltarin kuva julkisuudessa oli ollut sekä esiintymistä maailmanmiehenä, että nuorena ja kehittyvänä poikana. Kirjailijan julkisessa kuvassa häntä oli yhdistetty toisaalta esikoisromaanin kovapintaiseen minäkertojaan, toisaalta kuvattu nuorena poikana. *Siellä missä miehiä tehdään* -teoksessa korostuu Waltarin nuoruus. Tekstissä varusmiehet ovat poikia, lapsia, joiden ei tarvitse ajatella, vaan nauttia aurinkoisena päivänä leikistä ja siitä, että kädet ovat likaisia. Aikuisuuden vakavuus ja tulevaisuuden miettiminen puuttuvat vielä suurilta pojilta, joilla poikien ilot ja murheet. Näin Waltarille varusmiehet olivat koiranpentuja, joita kasvatetaan siinä missä Pentti Haanpäälle he olivat piiskattuja koiria.³⁴²

Teoksen nimenmukainen miehistyminen tapahtuu vähitellen. Todellinen elämä odottaa vaatimuksineen miehiä tulevaisuudessa. Kirjailijan lähtiessä siviiliin hän ottaa tavoitteeksi elää vakavammin ja miehekkäämmin kuin ennen.³⁴³ Tietyllä tasolla sama teema miehistymisestä, joka *Yksinäisen miehen junnassa* oli keskeistä, toistuu asepalveluskuvauksessa. Aiemmassa keskeistä oli vakava tarttuminen työhön, nyt myös perheen perustaminen. Teoksen unelma avioliitosta, perheestä ja omasta kodista tarkoittaa kypsää porvarillista miehuutta.³⁴⁴ Itsensä kuvaaminen poikana ei ole ongelma, kun teos kuvaa kehitystä mieheksi. Teoksen loppuasetelmassa Waltari on mies, joka voi lähteä elämään paremmin varustautuneena.

Waltarin kuvaamana muutos varusmiehissä on suuri. Kerronta kuvaa kuinka heidän kaikkien itseluottamus ja vastuuntunto on kasvanut. Asepalvelus on merkinnyt koetusta, jonka läpäiseminen antaa luottamuksen siviilissäkin pärjäämiseen. Tekstin argumentit ovat tuttuja Suomen sotilas -lehdestä. Varusmiesten kehityksen seurauksena Waltari kertoo ajatuksen kodista hahmottuvan mielessä ja useiden menevänkin palvelusaikana tai heti sen jälkeen kihloihin. Waltarin tapa kuvata varusmiehet asepalveluksen kautta aikuistuvina miehinä huipentuu heidän tuloonsa velvollisuudentuntoisiksi kansalaisiksi, joiden edessä häämöttää täysi miehisuus avioliiton ja isyyden kautta.³⁴⁵

Ajatus asepalveluksen miehistävästä vaikutuksesta säilyi Waltarilla myöhemminkin. Esimerkiksi *Jälkinäytöksessä* (1938) sivuhenkilönä esiintyy tykkimies, jonka kuvataan miehistyneen asepalveluksessa. Muuten ironiaa käyttävässä romaanissa tykkimiehen kehitys kuvataan vakavasti viisautta ja kokemusta teoksessa edustavan tuomarin havaintona.³⁴⁶

³⁴¹ *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) 163; Kotimaa 1.4.1931.

³⁴² *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) 36, 96, 138, 212–213; Ahlbäck 2010, 226.

³⁴³ *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) 144–145, 241. Mielenkiintoisesti kysymys ei pelkästään ehkä ole teokseen rakennetusta kehityskertomuksesta, koska Waltarin varusmiesaikana kirjoittamissa ja julkaisemissa teksteissä samat ajatukset ovat jo olemassa. Elämään syntyvä vakavampi suhtautuminen tulee melko samoin sanoin myös kirjoituksessa *Leirin sunnuntai* (1930) 207, 219.

³⁴⁴ Ahlbäck 2006b, 64.

³⁴⁵ *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) 172; Ahlbäck 2010, 267, 279.

³⁴⁶ *Jälkinäytös* (1938) 186.

2.3 Nykyajan nainen – äiti vai seikkailija?

2.3.1 Uhkaava nainen ja seksuaalisuus

Mika Waltarin tuotannossa toistuvana teemana on eroottinen rakkaus tuhon piiriin tuovana voimana. Tätä tuhoavuutta teksteissä yleensä edustavat naiset. Teeman yleisyyttä Waltarin tuotannossa Ritva Haavikko on selittänyt elämäkerrallisilla syillä eli nuoren Waltarin ja runoilija Elina Vaaran traumaattisella rakkaussuhteella 1926.³⁴⁷ Riippumatta siitä, miksi Waltari kirjoitti näin paljon tuhoavasta rakkaudesta, hänen teksteissään voi nähdä yhteyksiä kirjallisuuteen, jota hän oli lukenut. Nuorelle Waltarille tärkeitä olivat useat vuosisadan vaihteen dekadenssin teokset. Mario Prazin klassisen tulkinnan mukaan *femme fatale* hahmo kehittyi 1800-lopulla ja vuosisadan vaihteessa ja korvasi aiemman byronilaisen sankarin, miehen, joka kiduttaa naisia.³⁴⁸ Vaikka Prazin tulkintaa on kritisoitu yksinkertaistavaksi, eikä tuhoava mieskään kirjallisuudesta hävinnyt,³⁴⁹ tuhoavan naisen malli kirjallisuudessa Waltarilla oli jo valmiina.

Naisen ja seksuaalisuuden vaarat tulevat ilmi jo *Jumalaa paossa* -teoksessa. Sen päähenkilöltä Aarnelta jää maailmalle lähtiessä kotiin äiti ja morsian, johon rakkaus on puhdasta. Merimiehen elämään kuuluvat kapakat ja naiset, joihin liittyy mielikuva liasta ja saasta. Päähenkilö pelastuu merimiespapin avulla, mutta hänen sukupuolitautiin kuoleva merimiestoverinsa toimii muistutuksena, että Jumala rankaisee seksuaalisiin synteihin syyllistynyttä.³⁵⁰ Sukupuolitauti muodostuu merkittäväksi juonen osaksi myös *Suuressa illusionissa*, jossa toisen miespäähenkilön maisteri Hellaksen toiminnan taustalla on paljolti hänen salaamansa syfilisartunta, joka asettaa rajat hänen toiminnalleen. Toisin kuin suomalaisen ns. kuppaelokuvan kukoistuskaudella 1940-luvulla³⁵¹, 1920-luvulla syfilis oli vielä symbolisen uhkakuvan lisäksi oikea uhka ja pelättävä asia. Hoitamaton syfilis aiheutti vaikeita ihottumia, hermosto-, rusto- ja luustovaurioita sekä eräissä tapauksissa kuoleman. 1800-luvulla käytetyt hoitomuodot olivat jo sinänsä pelottavia. 1910-luvulla otettiin käyttöön salvarsaani, jolla saatiin parempia tuloksia. Nuori Waltarikin pelkäsi hukanneensa elämänsä johonkin ”hotellin pimeään porraskäytävään” ensimmäisellä Pariisin matkallaan 1927, koettuaan ensimmäiset seksikokemuksensa prostituoitujen kanssa.³⁵²

Symbolisena uhkakuvana syfilis oli toisaalta peräisin Michael Arlenin *Vihreä hattu* -teoksesta (suom. 1925), jolla oli *Suureen illusioniin* merkittävä vaikutus.³⁵³ Syfiliksen representaatioilla oli myös pitkä historiansa. Valistuksen aika-

³⁴⁷ Haavikko 1982a, 342–344; Haavikko 2008, 551–554. Ainut Haavikon mainitsema ”tuhoava mies” löytyy vasta näytelmästä *Gabriel, tule takaisin* (1945). Haavikkokin mainitsee teeman yhteydet kirjalliseen perinteeseen (Haavikko 1982a, 316; Haavikko 2008, 517–518).

³⁴⁸ Praz 1930/1970, 201, 216; ks. myös Gay 1984/1999, 200–213.

³⁴⁹ Lyytikäinen 1997, 138.

³⁵⁰ *Jumalaa paossa* (1925) 3–25, 59–60.

³⁵¹ Koivunen 1995, 108, 129.

³⁵² Häkkinen 1995, 178–180; Waltari 1980, 198.

³⁵³ Huuhtanen 1976; Waltari 1980, 197; *Vihreästä hatusta* ks. Melman 1988, 65–75.

kaudella syfilisotilaan tyyppikuvaksi nousi moraalisesti ja fyysisesti turmeltu nainen, joka uhkasi miehiä. 1800-luvun lopussa syfiliksen saastuttama naisruumis syrjäytti viikatemiehen kuoleman tyyppikuvana. Tällöin syfiliksen uhrina alettiin esittää miestä, jonka tartunnan lähteenä oli prostituoitu ruumis. Näihin miehiin Hellaskin kuuluu, hänen tartunnan lähteensä ei tosin ole prostituoitu, vaan häntä vanhempi nainen, joka tartutti miehen tahallaan.³⁵⁴ Useat kirjallisuusarvostelijat kiinnittivät kohtaan huomiota.³⁵⁵ Maalaiskunnassa ilmestyneen lehden näkökulmasta tauti on hankittu kaupungin irstailuista.³⁵⁶

Prostituoidut kuuluvat tuhoaviin naisiin muutenkin. *Suuressa illusionissa* femme fataleksi voi tulkita prostituoidun, joka on miehen kannalta (henkisesti) saavuttamaton ammattinsa vuoksi.³⁵⁷ Teoksen minäkertoja Hart joutuukin pariisilaisessa kahvilassa vaikeaan tilanteeseen:

Heräsin jonkun naisen katseeseen. – Hän ei kääntänyt silmiään pois, vaan jatkoi tuijotustaan kylmästi ja välinpitämättömän tutkivasti. Tuota veltoa, kapeaa tyyppiä, jonka alapuoli työntyy eteenpäin seistessä. Tukka aivan kullanvärinen, lyhyt, tietysti värjätty. Herrat pitävät vaaleaverisistä. Maalattujen silmien katse kylmensi koko ruumistani³⁵⁸

Pelottavuus johtuu ilmeisesti siitä, että kohtauksessa teoksen tarkkaileva minäkertoja, Hart, joutuu katseen kohteeksi. Tarkkailu ja katselu koettiin yleensä naiselle sopimattomaksi. Julkisella paikalla vain mies tarkkaili, ja siellä yksin liikkuvalla naisella oli aina kunnianttomaksi lukemisen vaara. Prostituoitu pystyikin tekemään toisin kuin muut naiset. Toisaalta 1800-luvun lopulta lähtien, jolloin prostituoidun käyttäminen alkoi olla salattavaa ja hävettävää, prostituoitujen asiakkaille oli helpotus, että nainen otti heihin yhteyttä, jolloin he saattoivat siirtää itsensä uhrin, vietellyn asemaan, joka vähensi teon paheellisuutta.³⁵⁹

Seksuaalisuus ja kuolema liittyvät yhteen myös Kristian Korpin nimellä ilmestyneessä kauhunovellikokoelmassa *Kuolleen silmät. Kirjailijan muistelmissa* Waltari itse tulkitsi tämän johtuneen kehitysiän tukahdutetusta seksuaalisuudesta ja sen aiheuttamista ahdistustiloista. Patoutumat purkautuivat kauhunovelleihin. Tulkinta on myös päätyynyt osaan kirjallisuudentutkimusta.³⁶⁰ Waltarin tulkinnan voi nähdä pohjautuvan freudilaiseen sublimaatioteoriaan jossa esitetään sukupuolisen kiihottuneisuuden sublimoiminen eli jalostuminen esimerkiksi taiteellisen toiminnan lähteeksi.³⁶¹ Freud esitti kulttuurin viettivoimien tukahduttajana, jolloin ne sublimoivat, jalostuvat muihin tarkoituksiin ja

³⁵⁴ Koivunen 1995, 130; *Suuri illusioni* (1928) 276.

³⁵⁵ Ks. esim. Itä-Savo 15.1.1929; Lahti 24.11.1928.

³⁵⁶ Jämsän Sanomat 3.5.1929.

³⁵⁷ Aalto L 1990, 29–30.

³⁵⁸ *Suuri illusioni* (1928) 187.

³⁵⁹ Hapuli et al. 1992, 102–103; Häkkinen 1995, 73.

³⁶⁰ Waltari 1980, 141; kirjallisuudentutkimusta jossa Waltarin tulkintaa on käytetty esim. Rissanen 1982, 14.

³⁶¹ Freud 1971, 142; Kalha 2005, 289, 293; ks. myös Huuhtanen 1982, 301. Waltarin voi nähdä omaksuneen psykoanalyttista tulkintaa, vaikka hän suhtautuikin psykoanalyysiin 1937 taaksejääneenä ilmiönä (*Vaaskiven Sillanpää-biografia* (1937); Ihanus 1994, 292) ja ironisoi psykoanalyttista biografista kirjallisuudentutkimusta *Neljässä päivänlaskussa* (1949) (Kylmämetsä-Kiiski 1992, 146–147).

toimivat kulttuurityön käyttövoimana. Samalla tavoin Waltari esitti erotiikan silloin kun se on julkisesti kiellettyä tai halveksittua, voivan pukeutua valepukuihin, joita asianomainen henkilö itse ei tajua. Idea on myös vahvasti esillä hänen pro gradussaan.³⁶²

Waltari teki itsestään freudilaista tulkintaa jo 1920-luvulla, esimerkiksi pohtien miksi hänelle tuomet ovat erotiikan ja kaipauksen symboli. Selityksenä hän piti jotain unohtunutta lapsuuselämystä. Freud oli esittänyt jo 1900-luvun alussa symbolin olevan yhteydessä varhaislapsuuden seksuaalielämyksiin. Sen lisäksi, että Waltari oli tutustunut Freudin teoksiin tehdessään pro graduaan, Freud oli syvyyspsykologisen ajattelun kärkinimenä saanut runsaasti sijaa eurooppalaisessa kulttuurissa ensimmäisen maailmansodan jälkeen. *Suuressa illusionissa* Freudin opit neurooseista ja unielämästä symboleineen tulevat näkyviin romaanin henkilöiden keskusteluissa, kun nämä pohtivat ja potevat omia neuroosejaan. *Suuressa illusionissa* taidetta ei kuitenkaan käsitellä freudilaisen sublimaatioajatuksen kautta kuten Waltarin pro gradussa.³⁶³

Waltarin gradussakin merkittävä motiivi seksuaalisuuden tukahduttamisesta kristinuskossa tulee esiin *Kuolleen silmät* -kokoelman novelleissa *Talvinen suojaapäivä* ja *Pyhän Barbaran kuva*. *Talvisessa suojaapäivässä* raamattua lukeva vaimo on tehnyt miehensä, Paronin, elämästä ikävän. Kartano on muuttunut synkäksi ja raskaaksi. Reen hopeakulkusetkin vaimo on kieltänyt syntinä ja maallisenä koreiluna. Mies myrkyttää vaimonsa, mutta kuolee pian itsekin. Hänen vaimonsa on luvannut tulla hakemaan häntä, koska mies on liian kevytmielinen elääkseen yksin. *Pyhän Barbaran kuvassa* kirkkotaidetta entisöivällä taiteilijalla on suhde papin vaimon kanssa. Seksuaalisuus liittyy sadomasokistiseen kärsimyksen kirkon kuvissa pyhästä Barbarasta kiduttajien käsissä. Novellissa luvaton suhde johtaa kuolemaan.³⁶⁴

Toisissakin Kristian Korpin nimellä julkaistuissa teksteissä naiseen ja seksuaalisuuteen yhdistyy uhkaavuutta. Naisten silmissä ja lupausta ja uhkaa. Nainen voi vaikuttaa mielipuolelta ja lopulta hän on miehelle sfinksin arvoitus.³⁶⁵ Kristian Korpin tekstien kuvasto on peräisin vuosisadan vaihteen taiteesta. Vuosisadan vaihteen symbolisteille keskeinen sfinksi oli kreikkalainen, joka on nainen, jolla on leijonanvartalo ja siivet. Sfinksin arvoitus sai virikkeensä Sofokleen näytelmästä kuningas Oidipus. Sfinksi, naisen ja eläimen yhdistelmä oli erittäin suosittu vuosisadan vaihteen taiteessa. Sitä oli mahdollista kuvata myös ilman eläimen piirteitä, naista vain ihmisen näköisenä eläimenä.³⁶⁶

Vaaralliset naiset eivät nuoren Waltarin teksteissä esiinny pelkästään kauhunovelleissa. Uskonnollisessa runokokoelmassa *Sinun ristisi juureen* uhkaava nainen kuvataan Sodoman synniksi ja Baabelin yöksi. Naisen katse on kuin käärmeen tai saatanan. Runon lähtökohdaksi Waltari on merkinnyt Raamatusta

³⁶² Freud 1971, 292-293; Waltari 1980, 141; Mäkinen K 1989b, 279-280; Huuhtanen 1982, 301; ks. myös pro gradun lyhennelmä Waltari 1978, 161.

³⁶³ *Impressioita kesästä* (1929) 4; Freud 1971, 76; Mäkinen K 1989b, 176; Huuhtanen 1982, 301; Ihanus 1994, 229; ks. myös Heiskanen 1998, 33-34.

³⁶⁴ *Kuolleen silmät* (1926) 44-49, 64-67, 70.

³⁶⁵ Esim. *Sun silmäs* (1926) 66; *Kolme kiväärinkuulaa* (1927) 34.

³⁶⁶ Lyytikäinen 1997, 104, 257; Dijkstra 1986, 325-332; ks. myös Kalha 2005, 123.

Saarnaajan 7:26, jossa Saarnaaja kertoo löytäneensä kuolemaa katkeramman, naisen joka on verkko, jonka sydän on paula ja kädet kahleet.³⁶⁷ Kokoelmassa myös sen tuhlaajapoika esittää haluavansa nöyryä sen jälkeen kun on tuntenut nautinnon ja synnin. Runossa synti esiintyy likaisuutena ja pelastaminen puhautena. Kun vielä miestä ovat raadelleet runossa intohimot ja synnit, niin synti, likaisuus ja seksuaalisuus on kytketty tiiviisti yhteen.³⁶⁸ Lajityypistä riippumatta, niin kauhunovelleissa kuin uskonnollisissa runoissakin, syntisyys ja seksuaalisuus liittyvät yhteen.

Kohtalokkaat naiset ovat teksteissä nimenomaan naisia eivätkä tyttöjä. Vanhemmat naiset kiehtovat ja uhkaavat kauhunovelleissa tai tartuttavat sukupuolitaudin mieheen romaanissa.³⁶⁹ Sen sijaan novellissa minäkertoja ei pidä täytenä naisena tyttöä, joka on nuori ja passiivinen. Nainen ei siis ole passiivinen vaan viattomasta työstä kehittynyt aktiivinen muoto.³⁷⁰ Aktiivisuus, naisen oleminen tekijänä, on ilmeisen uhkaavaa ja pelottavaa.

Kahtiajaon taustalla voi nähdä keskiluokkaisen avioliiton ikäeroihanteen, joka sisälsi myös hierarkisen ulottuvuuden. 1800-luvun sivistyneistön piirissä miehet avioituivat selvästi naisia vanhempina. Säätyläisavioliitoissa oli harvinaista, että nainen oli miestä vanhempi. Trendi vain vahvistui vuosisadan loppupuolella.³⁷¹ Toisaalta esiaviollinen suhde vanhempaan naiseen oli mahdollinen.³⁷² Isähahmo Jalo Sihtola jopa suositteli nuorelle Waltarille suhdetta vanhempaan naiseen.³⁷³ Nuoren miehen näkökulmasta tämä on voinut tarkoittaa itseä vanhempien naisten kytkeytymistä seksuaalisuuteen siinä, missä nuoremmat ovat potentiaalisia puolisoita.

2.3.2 Moderni nainen miehen silmin

Maailmansodan jälkeen miesten ja naisten roolien koettiin olevan muutoksessa. Nuoren Waltarin voi nähdä käsitelleen teemaa runsaasti. Kai Häggmanin mukaan Waltari toi Suomessa esille *Suuressa illusionissa* 1920-luvun uuden naisen. Tälle polkkatukkaiselle, impulsiiviselle, tupakkaa polttavalle, tangoa tanssivalle ja seksuaalisesti aktiiviselle tyyppille ei ajan Suomesta löytynyt elävää vastinetta.³⁷⁴ Vastineen mahdollinen puuttuminen reaalityönnästä ei estänyt sitä, että tyyppistä keskusteltiin muun muassa Waltarin teosten arvosteluissa runsaasti.

Naisen aseman muuttumista Waltari esitteli jo matkakirjoituksissaan. Esimerkiksi vuoden 1928 Pariisi tarjosi ihmeteltävää. Waltari pohti oliko nyky-

³⁶⁷ *Sinun ristisi juureen* (1927) 33; Raamattu Saarnaaja 7:26 (Raamattu 1992).

³⁶⁸ *Sinun ristisi juureen* (1927) 16–17.

³⁶⁹ Ks. *Kuolleen silmät* (1926) 129–143; *Suuri illusioni* (1928) 145.

³⁷⁰ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 48. Samanlaisen ajatuksen Waltari esitti *Kirjailijan muistelmissa* pohtiessaan *Fine van Brooklyn* (1938) -pienoisromaanin naishahmon ja *Sinuhe egyptiläisen* (1945) Neferneferneferin eroja (Waltari 1980, 326), sekä todetessaan kuinka *Sinuhe egyptiläisen* kannalta oli merkittävää kun näki Berliinissä 1938 kuningatar Nefertitin patsaan, johon sisältyivät ”samalla kauneuden lisäksi kaikki naisen mahdollisuudet petosta myöten.” (Waltari 1980, 357).

³⁷¹ Häggman 1994, 86–87.

³⁷² Ks. esim. Koivisto 2000, 277.

³⁷³ Waltari 1980, 116.

³⁷⁴ Häggman 2001b, 337.

hetken Pariisin symboli naispuolinen taksikuski, jonka tapa ajaa uhkarohkeasti ja haukkua toisia autoilijoita olivat kuin miehen. Waltarin mukaan Pariisi oli myös alkanut harrastaa urheilua amerikkalaiseen tapaan. Nyrkkeily oli muodissa naisilla. Nyrkkeilyn mainitseminen ei välttämättä ole pelkästään sattumaa, koska laajemmin nyrkkeily oli 1920-luvulla noussut kulttuurieliitin suosioon ja siihen yhdistettiin filosofisia merkityksiä.³⁷⁵ Naisten kohdalla nyrkkeilyn mainitseminen rakensi merkittävää eroa 1800-luvun porvarilliseen kulttuuriin, jossa naisen heikkous oli nostettu lähes ideaaliksi. Esimerkiksi Snellmanin ajattelussa sivistyksen myötä naisten ruumiilliset ja henkiset ominaisuudet eriytyivät miehestä. Naisten naisellisuus lisääntyi ruumiillisen työn jäädessä taakse.³⁷⁶ Tekstissä rakentuu ero nykypäivän ruumiillisesti terveiden, jopa vahvojen ja aiemman kulttuurin heikkouden välillä. Muutos oli myönteinen eikä tarkoittanut naisten muuttumista miehille vastenmielisiksi. Waltarin mukaan nykyajan mies rakasti enemmän jäntevää, autoa ajaessa ruskettunutta kättä kuin hajuvedentuoksuista valkoista pehmeyttä.³⁷⁷ Rusketus ja urheilullisuus olivat korvanneet aiemman heikkoutteen ja ulkoilmaelämältä suojautumiseen perustuneen naisihanteen. Keinotekoisuus hajuveden muodossa sai jäädä taakse.

Merkittävin Waltarin 1920-luvun naishahmoista on Caritas, *Suuren illusionin* moderni nainen, joka määrittelee itsensä moderniksi sillä, että hänellä on rohkeutta maalata huulensa, hän on opiskellut ja pitää Kantia ja Goethea vanhanaikaisina.³⁷⁸ Eräs 1920-luvun populaarikulttuurin keskeisiä naishahmoja oli flapper. Aikalaiskäsitteenä sana ei esiintynyt suomenkielisessä keskustelussa, mutta englanninkielisessä maailmassa se oli aikalaisille tuttu jo F. Scott Fitzgeraldin teoksista. Flapperia kuvattiin esimerkiksi puoliksi tytöksi, puoliksi naiseksi, joka on huimapäinen, mutta käytännöllinen seikkailijatar. Hän antautuu seksuaalisiin seikkailuihin vaaroista piittaamatta, koska tuntee keinot, joiden avulla voi välttyä ikäviltä seurauksilta. Häntä oli mahdollista ajatella tyttönä, jolle seikkailut olivat vain välivaihe ennen äitiyttä.³⁷⁹ Caritaksessa flapperin piirteet yhdistyvät Waltarin uhkaavien naisten piirteisiin. Teoksen minäkertojalle Caritas on samaan aikaan sekä nuori tyttö, joka puhuu uhmamielisen vapaasti, keimailee ja haluaa seikkailuja että kylmä, maalattu, ylpeä ja uhkaava nainen. Pisimmälle kuvaus huolettomasta seikkailijattaresta menee, kun Caritas matkustaa Eurooppaan itävaltalaisen viulunsoittajan kanssa, jonka hän hylkää kyllästyttyään.³⁸⁰ Poikamiestyttönä hän ei ole vielä niin ongelmallinen Hartille, mutta aikuinen nainen on pelottava. Maininta maalatusta naisesta yhdistyy siihen, että teoksessa aikakaudella yleisen tavan mukaan useimmiten prostituoituja kuvatessa termeihin kuuluu maalattu nainen. Meikin käyttäminen onkin yksi piirre, jonka maisteri Hellas nostaa teoksessa esiin kysyessään Caritakselta mikä

³⁷⁵ *Pikakuvia tämän päivän Pariisista* (1928) 10; Weitz 2007, 314.

³⁷⁶ Uimonen 1999, 67; Häggman 1994, 188; Jalava 2006, 10; Ollila 2000, 205–207. Naisten heikkousihanteesta taiteessa ks. Djikstra 1986, 25–26.

³⁷⁷ *Nykyajan romantiikkaa* (1928) 13.

³⁷⁸ *Suuri illusio* (1928) 14.

³⁷⁹ Conor 2004, 209–252; Hapuli 1995, 262–263; Melman 1988, 15–37; ks. myös flapperista suomalaisessa elokuvassa Koivunen 1995, 203–209; ks. myös Helén 1997, 219.

³⁸⁰ *Suuri illusio* (1928) 20, 210. Kyseistä kuvausta aikalaisarvostelija Elsa Enäjärvi piti teoksen kaikkein kliseisimpänä. (Waltari 1980, 213.)

oikeastaan on tämän ja prostituoidun ero. Kysymys kytkee teoksen aikakaudella länsimaisessa keskustelussa esillä olleeseen kysymykseen siitä kuinka kunnialliset naiset erotetaan toisista tilanteissa, jossa naisia on yhä enemmän julkisuudessa. Aiemmin keskiluokkaiset naisten ei sopinut liikkua julkisessa tilassa yksin. Suomessa rajojen hämärtymistä käsitteli Olavi Paavolainen teoksessa *Nykyaikaa etsimässä*.³⁸¹

Moderni nainen Caritas yhdistyy teoksessa vuosisadan vaihteen kulttuurin pahojen naisten kuviin ainakin paikoitellen. Kuten aiempien Waltarin teosten naiskuvauksissa, hänenkin arvoituksellisuuttaan kuvataan sfinksin ja arvoituksen kautta. Salaperäinen naisen ja eläimen yhdistelmähän oli vuosisadan vaihteen symbolistien suosikkiteemoja. Toinenkin vuosisadanvaihteen suosikkihahmo on mukana. Caritas pyytää teoksen alkupuolella Hartilta leikkisästä, että tämä toisi hänelle Pekingin keisarin pään vadilla. Keisarilla tarkoitetaan maisteri Hellasta.³⁸² Vuosisadan vaihteen pahojen naisten kuvastossa Salome, prinsessa, joka tanssillaan viettelee Herodes Antipaksen katkaisemaan Johannes Kastajan pään, joka toimitetaan hänelle kultavadilla, on perushahmoja. Raamatussa Salomen motiivi on, että Johannes on kieltänyt Herodesta elämästä Salomen äidin, Herodeksen veljenvaimon kanssa. Oscar Wilden näytelmässä, joka ensiesitettiin Suomessa 1905, Salomen motiivina sen sijaan on, että Johannes on kieltäytynyt seksistä hänen kanssaan. Wilden Salome sopii Waltarin yhteyteen mielenkiintoisesti: romaanin perusajatuksia on, että Hellas ei (sairautensa vuoksi) antaudu Caritaksen viettely-yrityksille, joka ensiksi saa Caritaksen rai-vostuneeksi, mutta on myöhemmin tärkeää hänen kasvulleen naiseksi.³⁸³

Yksinäisen miehen junan flapper -hahmona voi pitää naista, jonka Waltari nimeääkin seikkailijattareksi. Nuorten seurueessa minäkertoja tutustuu reippaaseen vaaleaan naiseen, joka on urheilullinen ja hän on seikkailujen suhteen tasavertainen miehen kanssa. Seikkailullisen nuoren naisen täytyy kuitenkin kuulua Waltarin kannalta samaan ryhmään, jotta hän olisi mielenkiintoinen. Kun hänen Berliinissä tapaamansa nainen paljastuu konttoritytöksi, hänen mielenkiintonsa katoaa.³⁸⁴ Tekstissä nainen muuttuu tyypiksi, jota Waltari vertaa aikaisempaan tietoonsa ja tulkitsee sen läpi. Hän viittaa lukeneensa juuri kyseisenlaisista konttoritytöistä, jotka etsivät vapaapäivänään seikkailua. Maalta kaupunkiin elämyksiä hakemaan tullut alemmaan yhteiskuntaluokkaan kuuluva nainen olikin yleinen stereotyyppinen kuva, joka yhdistettiin viihdekulttuurin kuluttajiin.³⁸⁵ Seikkailijatyttöihin ei yhdisty uhkaavuutta, joka naisten kohdalla teksteissä usein oli tullut esiin. Seikkailijatyttö voi pinnan alla olla avuton ja peloissaan, kuten novellissa, jossa minäkertoja vie tapaamansa tytön hotelli-huoneeseensa. Mies ja tyttö nukkuvat yhdessä ilman seksiä.³⁸⁶ Kun tyttö ei ole vielä naisen tavoin uhkaava, hänen suhteensa mieheen voi olla toverillinen.

³⁸¹ *Suuri illusioni* (1928) 36, 188; Häkkinen 1995, 32; Conor 2004, 48; Søland 2000, 26; Hapuli 1992, 113; Hapuli 1995, 140, 158.

³⁸² *Suuri illusioni* (1928) 27, 50–51.

³⁸³ *Suuri illusioni* (1928) 236–237, 240; Raamattu 1992, Matt 14: 3–11; Dijkstra 1986, 380–401; Jalava 2005b, 282; Mäkinen H 1997, 124–125; ks. myös Hapuli 1992, 115.

³⁸⁴ *Yksinäisen miehen juna* (1929) 45–46, 225, 239.

³⁸⁵ Conor 2004, 53; Weitz 2007, 275.

³⁸⁶ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 29–30, 33–34, 39–40.

Engelmallisiin moderneihin naisiin kuuluu sen sijaan suomalainen taiteilijatar Lisbeth, jonka *Yksinäisen miehen junan* minäkertoja tapaa Pariisissa.

Tuolla on pöytä, jonka ympärillä istuu tuttavita. Lisbetkin on siellä. Tietysti, – olisi pitänyt arvata, ettei hän voi kauankaan pysyä Suomessa. Hän on edelleen kaunis, – hänellä on valkea, kylmä iho ja maailman pisimmät silmäripset. Tietysti hän on taas juonut, [...] Jumala, miten paljon hän on ehtinyt elää parissa kuukaudessa, – enemmän kuin koskaan ennen. Lisbet rakastaa naisia, – tai ainakin hän kokeeteeraa sillä. Tässä ilmapiirissä se on aivan luonnollista – täällä ei ole muuta kuin turmeltuneisuutta, sortumista, nopeaa alaspäinmenoa. Normaalisuus on täällä koomillista. – Juominen tuhoaa Lisbetin, hän voisi olla sympaattinen, miellyttävä ja kaunis, mutta saatuaan itseensä määrätyn määrän alkoholia muuttuu hän kokonaan. Hänen kasvonpiirteensäkin muuttuvat julmiksi ja paksuiksi, hän puhuu raampia kuin kukaan mies, syleilee vieraita naisia baarissa.³⁸⁷

Lisbetin homoseksuaalisuus esitetään mahdollisesti teeskentelynä – samaan tapaan kuin *Suuren illusionin* madame Spindelin kohdalla. Molempien odotetaan saavan elämäntavallaan huomiota.³⁸⁸ Tässä mielessä Lisbet muistuttaa dekadentin kirjallisuuden, esimerkiksi Charles Baudelairen, lesbo-hahmoja, jotka olivat nuoria, kauniita, eksoottisia kapinallisia, mutta myös turmeltuneisuutensa marttyyreita. Tässä voi nähdä sekä Waltarin käyttävän kirjallista konventiota että kirjallisen konvention, joka toimi esikuvana käyttäytymiselle. 1920-luvun suurkaupungeissa, ennen kaikkea Pariisissa ja Berliinissä, tulivat esiin ”näkyvät” lesbot kohtaamispaikkoinaan baarit, klubit ja tanssiaiset. Lilian Faderman on esittänyt dekadentin kirjallisuuden tuoneen mallin nuorille boheemeille naisille, jotka uhmasivat työssään perinteisiä rooleja. Aikaisempi näkymättömyys oli mahdollista murtaa vain korostamalla uutta identiteettiä. Maalaisille ja ulkomaalaisille kaupunkien seksuaaliset alakulttuurit muodostivat ihmettelyn mahdollistavan turistikohteen.³⁸⁹ Homoseksuaalisuus sinänsä esitetään Waltarin tekstissä turmeltumisena, ei modernin homoseksuaalisuuskäsityksen mukaisesti ihmisen piirteenä, jossa mielessä homoseksuaalisuus on esiintynyt vasta 1800-luvun lääketieteestä lähtien.³⁹⁰

Novellissa *Miesihanne* minäkertoja tapaa uudenaikaisen koulutyttö, joka käyttää alkoholia ja jolla on jo monta seurustelusuhdetta takana. Tyttö on ollut poissa koulusta ja karannutkin joskus kotoaan. Lopulta tyttö tapaa miehen, jota hän pitää todellisena miehenä, koska tämä lyö häntä. Tyttö on kaivannut miestä, joka uskaltaa käskä häntä.³⁹¹ Kapinallinen nuori on siis kaivannut itsensä kuriin laittajaa. Muissakin Waltarin novelleissa kuvataan naisia, jotka rakastavat väkivaltaisista miehiä. Miehen väkivaltaisuus kiehtoo naisia seksuaalisesti.³⁹² Täl-

³⁸⁷ *Yksinäisen miehen juna* (1929) 269–270.

³⁸⁸ Ks. *Suuri illusioni* (1928) 32; vrt. Mauriala (2005, 156) joka kertoo tulenkantajamiesten seksuaalisista kokeiluista, jollaisista ei kuitenkaan piirin naisten kohdalla ole jäänyt tietoja.

³⁸⁹ Hapuli 1989, 31, 74–75; Faderman 1981/1997, 358–359; Lütgens 1997, 98; Weitz 2007, 50.

³⁹⁰ Hekma 1989, 173; Weeks 1989, 99–108; Hapuli 1989, 28–45; Kalha 2005, 24. Vrt. Löfström 1999, 165.

³⁹¹ *Miesihanne* (1929) 75–76.

³⁹² *No 21* (1928) 7; *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 99, 110. Myöhemmin sama piirre esiintyy romaanissa *Mies ja haave* äitihahmon kuvauksessa (*Mies ja haave* (1933) 23–25).

lainen kuva naisesta, joka haluaa tulla alistetuksi, oli vuosisadan vaihteen kirjallisuudessa ja kuvataiteessa yleinen. Tieteellisen leiman sille antoi Richard von Krafft-Ebing, joka esitti alistumisen olevan luonnollista naisille, jotka usein salassa ovat tyytyväisiä miehen dominoivaan käyttäytymiseen.³⁹³

Waltarin tekstien tavassa kuvata moderneja naisia toistuvat siis useat vuosisadanvaihteen kirjallisuudesta tutut naiskuvat. Siirtyminen eksoottisista kauhunovelleista ja seikkailukertomuksista nykyajan kuvaamiseen ei merkinnyt jyrkkää katkosta kuvauksessa, vaan nykyaikaisissa naisissa on piirteitä eksoottisesta Salomesta tai sfinksin arvoituksesta. Riippumatta siitä, miksi Waltari kirjoitti aiheista, kuvauksen konventioissa ja kielessä heijastuvat vuosisadan vaihteen kirjallisuus ja aatemaailma.

Suuressa illusionissa esiintyy myös ongelmaton moderni naispuolinen henkilö. Hän on Pikkuveljen tyttöystävä, joka jo ikänsä puolesta ei edusta uhkaavaa aikuista naista. Samalla tavoin kuin Pikkuveljen hänet voi katsoa sukupolvea kuvastavaksi tyypiksi, jota ei sen vuoksi teoksessa nimetä. Tämän nimettömyyden vuoksi hän joutuu olemaan tässäkin tekstissä vain Pikkuveljen tyttöystävä, miehen kautta määritelty nainen. Pikkuveli kertoo työstään kuvailemalla ensiksi tämän ulkonäköä, silmiä jotka ovat siniset kuin teräs.³⁹⁴ Tämän jälkeen hän voi puhua luonteestakin:

hän on niin reilu. Hänen kanssaan voi puhua kaikista asioista – moottoripyöristä ja radiosta. Ja hän osaa ajaa autoa. Minä pidän hurjasti hänestä. Hän voimistelee ja tanssii... yksin nimittäin. Hänellä on oikein kaunis vartalo.³⁹⁵

Silmät ovat teoksessa tärkeät. Caritaksen silmät olivat loistavat, salaperäiset ja eksoottiset. Pikkuveljen tytön silmien teräs liittää hänet teknologiseen nykyaikaan, kun sinisyys yleisesti eurooppalaisessa ja kristillisessä kulttuurissa viittaa henkisyys ja totuuteen.³⁹⁶ Nykyaikaan tyttö liittyy myös olemalla kiinnostunut Pikkuveljen radioamatööriharrastuksesta. Myös tanssi on tytön kohdalla luonnollista urheilua, jota harrastetaan yksin. Vertailukohta löytyy Hartin ja Caritaksen tangosta Pariisissa, jossa pari liukuu hurmiossa pitkin lattiaa ja mielikuvissa Rio de Janeiroon asti.³⁹⁷ Pikkuveljen tyttö on kiinnostunut selvästi asioista, joita poikien on tapana harrastaa, Waltarin teksteissä usein kielteisessä mielessä kuvattujen naiselliseksi kutsuttujen asioiden sijaan. Hän edustaa myönteistä versiota modernista naisesta, jonka tuntomerkkeihin kuuluu aiempaa suurempi vapaus, johon naisten autoilu tyypillisesti liitettiin.³⁹⁸

Minäkertoja näkee tytön ensimmäistä kertaa valokuvassa

suurennettu amatöörikuva, joka esitti urheilupukuista tyttöä auton vieressä hikisenä ja ruskeana nojautumassa auton jäähdyttäjää vasten. Se ei ollut mikään erikoisen kaunis kuva. Tyttö, housut jalassa, oli kohottanut kätensä kuin tervehdykseen vielä huohotta-

³⁹³ Djikstra 1986, 101–102.

³⁹⁴ *Suuri illusioni* (1928) 154.

³⁹⁵ *Suuri illusioni* (1928) 155.

³⁹⁶ Esim. *Suuri illusioni* (1928) 20, 126, 133, 222; Biederman 1989/2002, 340; ks. myös Huuhtanen 1976, 58–59. Biederman 1989/2002, 340.

³⁹⁷ *Suuri illusioni* (1928) 81, 103, 211–212.

³⁹⁸ Wintle 2002, 72; Koski 2000, 129–133.

en jonkin ponnistuksen jälkeen. Se ei ollut mikään erikoisen kaunis kuva, mutta siinä oli kiehtovaa, hurmiokasta nuoruutta, joka sai minut melkein huokaisemaan.³⁹⁹

Tässä, kuten muuallakin teoksessa, ruskeus liittyy vitaliteettiin, elinvoimaisuuteen. 1920-luvun alastomuusliikkeessä auringon paahtamien ja luonnon ympäristöissä kuvattujen ruumiiden uskottiin menettävän eroottisuutensa ja ilmentävän vain terveyttä, voimaa ja kauneutta. Vastakohtapareissa ruskeus asettuu tässä samalle puolelle terveyden kanssa. Vastakohtaksi voi nähdä kirjailija Helaksen kalpeat kasvot.⁴⁰⁰

Moderni nainen on teoksen minäkertojalle tarkkailun ja analyysin kohde. Elokuvateatterissa minäkertoja katselee veljensä tyttöystävää.

Lyhyt, pirteä turkistakki, pieni, päänmukainen hattu hiukan huolimattomassa asennossa, reippaat askelet ja solakka, poikamainen vartalo. – Silkkisukat tietysti, mutta niiden alla oli kylmää vastaan trikoosuojukset. Sen saattoi arvata. – Puuteria, se kuului asiaan, mutta ei liikaa. Kasvot hiukan tuota japanilaista, euraasialaista kirsikan-kukkatyyppiä, – mutta silmät olivat siniset ja harmaat, nauravat ja rohkeat. Sellaiset silmät, jotka katsovat maailmaa omanaan ilman teeskentelyä ja kokeeteerausta.⁴⁰¹

Tytöllä on puuteria, mutta hän ei kuitenkaan ole maalattu nainen, ei Caritaksen tapaan uhkaava. Kasvot viittaavat johonkin itämaiseen. 1800-luvun eurooppalaisessa taiteessa japanilainen nainen tarkoitti käytännössä jonkinlaista geishastereotypiaa, hentoa, nukkemaisuutta, puolittain viatonta ja puolittain mystistä erotiikkaa.⁴⁰² Silmät kuitenkin palauttavat tytön reippauteen aistillisuuden sijaan. Hän voi olla samalla sekä miehen silmää miellyttävä että reipas ja järkevä. Pikkuveljen tyttöystävä täyttää naisellisuuden ulkoiset merkit samalla kun hän on uudenaikainen. Pikkuveljen ollessa urheilullinen, miehekäs tyyppi, sukupuolten hierarkia ei käänny pääläelleen. 1800-luvulla syntynyt moderni urheilu sisälsi käsityksen, että urheilussa mies saattoi osoittaa miehisyytensä ja pojista tehdään miehiä. Urheilu mahdollisti miehisen identiteetin selventämisen. Siinä korostuivat miehisyiden ihanteet kuten kilpailullisuus, itsekontrolli, ruumiinkaraisu, toveruus ja sankaruus.⁴⁰³

2.3.3 Moderni nainen äitiyden valinnan edessä

Nykyajan tytöt olivat 1920-luvun naistenlehtien perusteella runsaasti keskusteltu ongelma. Tähän ongelmanuorisoon kuuluvat useat Waltarin kuvaamat nuoret naiset. Ongelmallinen nuoruus ei lehtien käsittelyssä jäänyt vain koulutytöihin, vaan jatkui myös yliopistossa opiskeleviin ja jo työelämään siirtyneisiin naisiin. Tästä vaarojen ajasta naistenlehtikeskustelussa oltiin huolissaan. Huoli muuttuneista naisista oli myös yleisemmin eurooppalainen kysymys.⁴⁰⁴

³⁹⁹ *Suuri illusioni* (1928) 156.

⁴⁰⁰ Esim. *Suuri illusioni* (1928) 12; Hapuli 1995, 208–209; Hapuli 1993, 103–105

⁴⁰¹ *Suuri illusioni* (1928) 159.

⁴⁰² Kortelainen 2002, 359.

⁴⁰³ Hapuli 1995, 184–185; Hapuli 1993, 107.

⁴⁰⁴ Vehkalahti 2000a, 7; eurooppalaisesta keskustelusta Roberts 1994.

Sotienvälistä aikaa on kuvattu kotitalousideologian läpitunkemaksi. Äitiys ja perheenmännnyys olivat nostettu ammatiksi sekä tasa-arvon perusteeksi.⁴⁰⁵ Pääsääntöisesti naisten toiminta oli mahdollista äitinä tai yhteiskunnallisen äitiyden kautta. Väestön vähenemistä pelkäävässä Ranskassa julkisuudessa käytiin laajaa keskustelua, jossa esiintyi huoli siitä haluavatko naiset äideiksi.⁴⁰⁶ Sama huoli ei ollut myöskään Waltarin teoksista käydyssä keskustelun perusteella tuntematon Suomessa. Waltarin kuvaamista naisista kaksi, *Jättiläisten* Elina ja *Appelsiininsiemenen* Irene joutuvat valitsemaan tulevatko äidiksi. Näytelmän Elina on työssäkäyvä, selkeästi uraa luova, vaikka uraa ei esitetä näytelmässä täyttää tyydytystä tuovana. Tulevaisuudessaan Elina näkee vain raskaat vuodet ja kuoleman. Näytelmässä tahaton raskaus tuo valintatilanteen. Lapsen isä Birger ehdottaa naimisiinmenoa, johon Elina ei kuitenkaan suostu. Sen sijaan hän tekee abortin, mutta toteaa myöhemmin murhanneensa elämän pelkästä itsekkyydestä. Birger tekee itsemurhan, koska on osallistunut elämän tuhoamiseen. Kari Mäkinen tulkitsee näytelmässä tukahduttavan sovinnaismoraalin nousevan syylliseksi elämän tuhoutumiseen. Abortti nähdään pahempana kuin aviottoman lapsen saaminen. Näytelmässä normijärjestelmän tilalle asetettiin vitalistinen, elämän omiin tarpeisiin perustava erosmyönteinen etiikka.⁴⁰⁷

Maailmansodan jälkeisessä Ranskassa käytiin laajaa debattia ajatuksesta, että sota oli muuttanut naisten käyttäytymistä. Sodan vapauttamat nuoret naiset käyttäytyisivät kuin miehet eivätkä enää haluaisi lapsia. Vaikka ajatukselle ei tilastollisesti ole pohjaa, niin se kuitenkin huolestutti, jopa traumatisoi ranskalaisia miehiä ja naisia.⁴⁰⁸ Samanlaista pelko löytyy näytelmän arvosteluista, esimerkiksi Kansan Työn arvostelijan mukaan näytelmän kuvaaman isyyden äitiyden arvo oli maailmansodan jälkeen arveluttavasti laskenut ihmisten keskuudessa.⁴⁰⁹ Näytelmä saatettiin jopa tulkita kannanotoksi nykyajan itsestä vapauden halua vastaan. Sellaisessa ei oman mukavuuden vuoksi haluta liittyä renkaaksi sukupolvia yhdistävään ketjuun.⁴¹⁰ Varsinaisia väestöpoliittisia puolii arvostelijat eivät nostaneet esiin. Myöhemmin erityisesti lääkärit vastustivat aborttia esittäen sen vähentävän syntyvyyttä. Väestöpoliittinen vaikuttaja Rakel Jalas vastusti vuosikymmen Waltarin näytelmän jälkeen muusta kuin terveysystistä tehtävää ehkäisyä ja aborttia kansan elinvoiman turvaamiseksi. Tässä ajattelussa 1920–1930-lukujen keskiluokkaiset ”uudet naiset” asettivat oman mukavuutensa ja nautintonsa yleisen edun edelle.⁴¹¹

Vaikka esimerkiksi Sylvi-Kyllikki Kilpi totesi näytelmässä olevan vanhan teema uudessa muodossa,⁴¹² niin useat arvostelijat nostivat teeman erityisen

⁴⁰⁵ Esim. Ollila 1993, 57–70, 104–127; Sulkunen 1989, 83–87; Heinonen 1998, 30–45; Markkola 1999, 9–10; Lepistö 1994, 210, 213–217; Kokko M 1998, 146–151; Lähteenmäki 1995, 247–251, 306.

⁴⁰⁶ Roberts 1994, 120–137.

⁴⁰⁷ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 237–238, 271–273, 300, 316–318; Mäkinen K 1989b, 283.

⁴⁰⁸ Roberts 1994, 6.

⁴⁰⁹ Kansan Työ 8.10.1930.

⁴¹⁰ Ylä-Vuoksi 26.11.1930.

⁴¹¹ Helén 1997, 40–42, 212–219.

⁴¹² Kansan Lehti 25.10.1930. Kilven toinen arvostelu teoksesta (Työläisopiskelija 1930:8) oli samansuuntainen, vaikka hän esitti myös sukupuolielämän kysymysten olevan

ajankohtaisena tai nykyajan ongelmana esiin. Esimerkiksi Kalevassa näytelmän kerrottiin vievän nykyajan levottoman ja abnormin verenkäynnin keskelle.⁴¹³ Romaanista ja näytelmästä käydyssä keskustelussa siis abortti nähtiin nykyajan liittyvänä ongelmana, joka liittyi naisten itsenäistyneeseen asemaan ja harkintaan lasten hankinnasta, joka tulkittiin itsekkyydeksi.

Näytelmässä eteen tullessa valintatilanteessa mies lupaa luopua urastaan elättääkseen perheensä. Naiselle esteenä ovat kuitenkin yhteisön paineet. Hän esittää joutuvansa sen vuoksi jättämään työnsä ja menettäisi vapautensa ja riippumattomuutensa, joiden saavuttamiseksi hän oli koko elämänsä taistellut. Elinalle on myös ongelma, että hän on vanhempi kuin Birger – ja vaikka se ei Birgerille merkitse, se Elinan mukaan merkitsee naiselle.⁴¹⁴ Ikäeron merkitystä voi katsoa keskiluokkaisten ihanteiden kannalta. 1800-luvun sivistyneistön piirissä miehet avioituivat selvästi naisia vanhempina. Säätyläisavioliitoissa oli harvinaista, että nainen oli miestä vanhempi. Tällainen kehitys myös vahvistui vuosisadan loppupuolella. Ikäerolle nähtiin myös lääketieteellisiä perusteita. Esimerkiksi lääketieteellinen auktoriteetti Konrad Reijon mukaan kannatti huolehtimista siitä, että avioliitossa aviomies olisi vaimoaan vanhempi, koska Englannista saadun näytön mukaan samanikäisten avioliitot aiheuttivat voimattomia lapsia. Työväestön keskuudessa oli vielä 1800-luvulla tavanomaista, että vaimo oli miestä vanhempi. Määrä kuitenkin väheni 1900-luvulle tultaessa. Keskustelussa uudesta avioliittolaista 1900-luvun alusta sen säätämiseen 1929, huolehdittiin lähinnä etteivät tytöt menisi naimisiin liian varhain, kun eivät vielä olleet henkisesti ja fyysisesti kypsiä äideiksi. Toisaalta miehen alinta avioitumisikää ajettiin jatkuvasti korkeampana kuin naisen.⁴¹⁵

Äitiyden suhteen Elina vakuuttaa, että jokainen nainen olisi onnellinen jos saisi olla äiti. Hän kuitenkin toteaa, että äidiksi tulo tapahtuu tuskien kautta, uuden elämän luominen vaatii laskeutumista helvettiin.⁴¹⁶ Elinan kaipaama malli on itsenäinen nainen, joka voi saada lapsen ilman avioliittoa.

Jos kerran nainen vähitellen on päässyt itsenäistymään, jos nainen kykenee elättämään itsensä ja perheenkin ehkä paremmin kuin joku mies – eikö silloin ole selviö, että naisella täytyy olla oikeus saada synnyttää lapsi, vaikka hän ei haluaisikaan mennä avioliittoon. – Mutta ei, sitä pidetään häpeänä, epämiellyttävänä, vastenmielisenä ilmiönä.⁴¹⁷

---

eurooppalaisessa kirjallisuudessa maailmansodan jälkeen ehkä enemmän kuin koskaan käsiteltyjä, mahdollisesti Sigmund Freudin teorioiden vuoksi.

⁴¹³ Ks. Hämeenkyrön Sanomat 24.10.1930; Kansan Työ 8.10.1930; Kauppalehti 26.2.1931; Käkisalmen Sanomat 17.1.1931; Raitis Kansa 1931:10; Ruovesi 15.10.1930; Kaleva 12.10.1930.

⁴¹⁴ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 272–273. Elämäkerrallisena selityksenä ikäeron korostamiseen näytelmässä ja sitä miksi nainen nostaa sen esteeksi, voi katsoa tietysti Waltarin omien kokemusten pohjalta suhteissa Elina Vaaraan ja Astrid Jäppiseen (Rajala 1998, 47, Rajala 2008, 160–161).

⁴¹⁵ Häggman 1994, 86–87; Halmesvirta 1995, 40–41; Markkola 1994, 51; Mattila 1999, 262–264.

⁴¹⁶ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 278.

⁴¹⁷ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 282.

Elina vetoaa siis vapauteen, jota esimerkiksi Olavi Paavolainen oli esittänyt. Hänen mukaansa työnteon mahdollistama taloudellinen riippumattomuus oli mahdollistanut myös naisten eroottisen riippumattomuuden, naimattomuus ei ollut enää häpeällistä ja naisella on tulevaisuus ilman miestäkin.⁴¹⁸ Maailmansodan jälkeisessä Euroopassa kyseinen ajatus ei ollut mitenkään ainutlaatuinen. Ranskassa, jossa huoli oletetusta kansan pienenemisestä oli suuri, nostettiin esiin ajatuksia naimattoman äitiyden tukemisesta. Radikaalilla ajatuksella oli pohjansa oletuksessa sotatappioiden aiheuttamasta miespulasta, joka pakottaisi naisia naimattomuuteen.⁴¹⁹ Tähän ranskalaiseen keskusteluun viitattiin näytelmän arvostelussa sosiaalidemokraattisessa lehdessä. Kirjailija Romain Rolland oli käsitellyt yksinäisen naisen oikeutta saada lapsi avioliiton ulkopuolella. Arvostelijan mukaan Waltari ei kuitenkaan ollut näytelmässä päässyt kysymyksen yhteiskunnalliseen puoleen asti, vaan käsitteli sitä vain yksilösiveelliseltä kannalta.⁴²⁰

Suomessa aviottomaan äitiyteen liittyi kielteinen leima. Katriina Kokon mukaan vuosisadan alussa porvarillinen moraalirinnasti aviottomat äidit ja prostituoidut, joiden erona oli että edellä mainituilla oli vielä mahdollisuus parantua. 1930-luvun tilannetta kuvaa yksinhuoltajaäidin kohtelu Helmi Hämäläisen romaanissa *Katuojan vettä*, jossa tuleva äiti joutuu lähtemään keskiluokkaisesta työpaikasta raskauden tultua ilmi. Jatkossa tarjolla on vain raskasta ruumiillista ulkotyötä.⁴²¹

Valintoja tekevä ja järkeilevä Elina muodostui arvoitukseksi arvostelijoille. Untamo Utrio ei ollut yksin todetessaan että Elinan – nykyaikaisen virkanaisen – olevan kummallisen vastakohtainen luonne. Lauri Haarla huomasi ristiriidan muuten itsenäisen olemuksen ja yleisen mielipiteen pelon välillä.⁴²² Näytelmässä Birger esittää useampaan kertaan Elinan käytöksen kylmyydeksi, vaikka pitääkin lopulta sanaa vääränä. Naisen kylmyyteen on viitattu myös myöhemmin kirjallisuudentutkimuksessa.⁴²³ Mitä tämä Elinan kylmyys oikeastaan on? Birger käyttää termiä Elinan väittäessä, että hän ei ole mustasukkainen Birgerin muille naisille. Yksinkertaisen kylmää ja järkevää naista teoksessa ei kuitenkaan esiinny. Mies näkee naisessa useaan kertaan intohimon. Abortin teon jälkeenkin kylmyys ja järkevyys nousee teoksessa esiin. Elina kokee murhaneensa elämän pelkästä itsekkyydestä, koska ei halunnut uhrata mitään omasta kylmästä ja järkevästä elämästään.⁴²⁴ Kun naisen työura jää näytelmässä kylmäksi ja järkeväksi asiaksi, ääneenlausumattomana vertailukohdaksi muodostaa perheen lämpö.

Näytelmän naisluonnetta useat arvostelijat syyttivät teoreettiseksi. Lauri Viljasen mukaan

⁴¹⁸ Paavolainen O 1929, 400–401.

⁴¹⁹ Roberts 1994, 165–167.

⁴²⁰ Raitis Kansa 1931:10.

⁴²¹ Kokko K 1996, 96, 113.

⁴²² Utrio Suomen Sosialidemokraatissa (Suomen Sosialidemokraatti 26.2.1931); Haarla Ajan Sanassa (Ajan Sana 26.2.1931).

⁴²³ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 241; Rajala 1998, 49.

⁴²⁴ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 241–242, 259, 300.

näytelmän naispäähenkilön epäuskottavan järkeilevä ja epähieno tapa suhtautua sekä mieheen että lapseen tässä asiassa riistää draamalta kaiken yhteiskunnallisen ja inhimillisen kantavuuden.⁴²⁵

Anna-Maria Tallgren katsoi, että kukaan nainen ei voi uskoa näytelmän sankaritaren. Sosialistinkaan arvostelija ei pitänyt tiettyjä Waltarin kuvaamia naisluonteita, kuten Elinaa uskottavina. Ne ovat liian laskelmoivia, kylmiä ja kyynisiä.⁴²⁶

Teoksessa *Appelsiininsiemen* avioon siirtyvä Irenekään ei ole kotitalousideologian kannalta ideaalitapaus. Hän suunnittelee miehensä kanssa noutavansa yhteisen kodin ruuan talonsa keskuskeittiöstä.⁴²⁷ Hän siis haluaa ratkaista keskiluokkaistumisen tuottaman kysymyksen siitä, kuka tekee kotityöt kun ei enää ole varaa palvelijoihin, kotitalousideologiasta poikkeavalla tavalla. Keskuskeittiöajatus, jossa ammattilaiset tekevät ruuan, oli tietyllä tavalla vastakkainen kotitalousideologialle. Suomessa ideologisesti ajatusta ajettiin mm. työläisnaisliikkeessä vuosisadan alkupuolella. Käytännössä keskuskeittiötaloja rakennettiin Suomessa 1920-luvulla keskiluokkaisille ihmisille mahdollistamaan elämän ilman palvelijoita.⁴²⁸

Teoksessa kuvataan Irenen elämän muutos ylioppilasnuoresta vaimoksi ja tulevaksi äidiksi. Hahmo edustaa sellaista modernia tyttöä, joka nuoruuden seikkailujen jälkeen muuttuu perheenäidiksi. Teoksen alussa Irene haluaa uusia kokemuksia, värisyttäviä ja vaarallisia, pääsyä nopeampaan ja hurjempaan elämään sekä miestä, joka ei kysy vaan ottaa ilman muuta. Irene ei tunne vastuuta vaan haluaa herättää himoa. Irenen ruumis esitetään teoksessa itselleenkin tuntemattomana, vieraana, julmana ja vaativana.⁴²⁹ Naisen seksuaalisuus on teoksessa jotain hänelle itselleenkin tuntematonta. Osa arvostelijoista typistikin Irenen kokemuksia kaipaavaksi ruumiiksi,⁴³⁰ jonka aistillisuus saa ensimmäisen tyydytyksen Waldhoffin kokemuksen ja tekniikan avulla.⁴³¹ Useat arvostelijat esittävät Irenen itsekkäänä.⁴³² Arvostelijalle hän saattoi olla tyyppiä, joka etsiä elämään sisältöä matalista nautinnoista. Lopussa hän kuitenkin kehittyi tulevaisuuteen vakavasti suhtautuvaksi aviiovaimoksi.⁴³³ Ylioppilaslehden Vilho Suomi kuvasi Irenen olevan kiihkeästi elämää janoavan, vapaan, rohkean ja ylimielisen. Hänen mukaan kirjailija oli halunnut tehdä hänestä nykyaikaisen tyttötyypin, jolla on yhteyttä *Suuren Illusionin* Caritakseen.⁴³⁴ Teos esittää Irenellä olevan myös halun miesten hallitsemiseen. Irene kokee hallitsevansa ujoa Ilmaria, joka on hänen seurassaan poika, eikä oikea aikamies. Irene myös kiusaa linja-autonkuljettaja Lehtistä jopa uimapukuisillaan ja muutenkin leikittelee

⁴²⁵ Helsingin Sanomat 26.10.1930.

⁴²⁶ Tallgren Aamussa (Aamu joulunumero 1930); Sosialisti 8.11.1930.

⁴²⁷ *Appelsiininsiemen* (1931) 340, 357.

⁴²⁸ Ks. Nevalainen 2012, 47–52, 83, 170; Ollila 1993, 68–69; Lepistö 1994, 205–210; Markkola 1994, 186–189; Sulkunen 1989, 83; Turunen A 2011, 342–343.

⁴²⁹ *Appelsiininsiemen* (1931) 8, 15, 21, 24.

⁴³⁰ Esim. Pohjois-Savo 20.10.1931.

⁴³¹ Ruovesi 18.12.1931.

⁴³² Esim. Lalli 14.11.1931; Ruovesi 18.12.1931.

⁴³³ Kaiku 3.11.1931.

⁴³⁴ Ylioppilaslehti 1931:19.

tällä. Lopun muutoksessa, jota arvostelijat kiittelivät, Irene kohtaa myös Lehtisen uudestaan ja pyytää anteeksi käytöstään.⁴³⁵

Arvostelijat puhuivat teoksen osalta myös koko sen kuvaamasta nuorisosta, jolla on vain hillitön elämänjano nauttia, johtavimpana voimana seksuaaliset vaistot.⁴³⁶ Maalaisliittolaisen Lallin arvostelijalle teoksen nuoret elivät laimenetussa muodossa samaa intohimon kyllästämää elämää, jota teoksessa eli dekadentti ruotsinkielinen tuomari.⁴³⁷ Nuorison ja vanhemman sukupolven välille ei tehty siten samalla tavoin eroa kuin Waltari *Suuressa illusionissa*. Kun arvostelija näki nuoren polven pelottavan ja sairaan rytmin kuitenkin raskaiden pettymysten kautta muuttuvan hedelmällisten voimien ja päämäärien etsimiseksi,⁴³⁸ romaanin nuorisolla oli toivoa. Teoksen lopun muutos tarkoitti nuorten siirtymistä yhteiskunnan jäseniksi.

Harvinaisesti teoksen kohdalla syntyi myös julkista sananvaihtoa, johon ainakin nimimerkkiensä mukaan nuoret ottivat osaa. Vastatessaan arvosteluun nuorison moraalista nimimerkki Nykyaikainen nuori vakuuttaa teoksen kuvauksen todenmukaisuutta, mutta huomauttaa, etteivät he kaikki ole kuitenkaan yhtä tyhjiä ja sensuaalistisia kuin Irene. Mielenkiintoisesti nuorisosta puolustelevastikin kirjoittava irrottaa itsensä kuvatusta hahmosta. Samalla tavoin Kaisa Vehkalahden tutkiman Naisten Ääni -lehden Nuorten palstalla palstalle kirjoittaneiden – tai ainakin sillä julkaistujen – nuorten kirjoittajien kirjeet jakoivat lehden käsityksen turmeltuneesta työstä, joka on turhamainen, koreilunhaluinen sekä käyttää alkoholia ja tupakkaa.⁴³⁹

Irene myös puhuu omasta paheellisuudestaan, vaikka hänellä ja ystävälään Mirrellä ei olekaan oikeasti seksikokemuksia. Myös Irenen tuleva puoliso Ilmari pitää hänen kokeneisuuttaan näennäisenä.⁴⁴⁰ Ilmarilla itsellään kokemuksia on. Tekstissä nuoren naisen seksuaalisuus, vaikka se ei olekaan johtanut seksikokemuksiin, esiintyy ongelmana, miehen kohdalla toteutuneetkaan kokemukset eivät ole sitä.

Tekstissä Irenen ja Kurt Waldhoffin seksisuhde ei onnistu. Irenen aiemmin toivoma miehen varmuus on kuitenkin liikaa. Jokin miehen liian raaka ja äkillinen liike pelästyttää tytön. Hänen mieleensä tulee muisto parin vuoden takaa, jolloin hänen kimppuunsa kävi mies. Irenelle pelästyminen on vaikea asia, joka saa hänet pohtimaan onko hän ”abnormi”.⁴⁴¹ Irene joutuu siis tekstissä pohtimaan onko hän seksuaalisesti epänormaali, kun hän ei kyseisessä tilanteessa halunnut miestä. 1800-luvun sivistyneistön käsityksen naisesta epäseksuaalisena olentona oli korvannut ajatus naisen normaalista mieheen kohdistuvasta seksuaalisuudesta, josta poikkeavat olivat epänormaaleja. Suomalaisessa kirjallisuudessa 1920- ja 1930-luvun taitteessa nuorten tekijöiden romaaneissa tästä normista poikkeavia homoseksuaaleja hahmoja esiintyi nykyajan ilmiönä.

⁴³⁵ *Appelsiininsiemen* (1931) 136, 186–187, 209, 505.

⁴³⁶ Kaleva 6.11.1931; ks. myös esim. Keskisuomalainen 3.11.1931.

⁴³⁷ Lalli 14.11.1931.

⁴³⁸ Kokkola 31.12.1931.

⁴³⁹ Nykyaikainen nuori [nimim.] 1931; Vehkalahti 2000a, 72.

⁴⁴⁰ *Appelsiininsiemen* (1931) 123, 145.

⁴⁴¹ *Appelsiininsiemen* (1931) 21, 110.

Sukupuoliseksi epänormaaliuden kuvaksi muodostui myös frigidin naisen stereotypia. Naisen haluttomuus oli aikakauden seksuaalipsykologien tutkimuskohteena yleinen.⁴⁴² Irenen tulkinta on, että pelko johtuu kasvatuksesta, ilmeisesti sen seksuaalisesta tukahduttavuudesta, eikä hänen tarvitsisi siitä välittää, koska hänellä oli mielestään oikeus hallita omaa ruumistaan. Myös raskauden pelko käy hänen mielestään, mutta sitäkin hänen ei tarvitse tuntea niin kokeen miehen kanssa. Naisen analyysi itsestään seurailee teemoja, joita aikakauden avioliittoneuvonnassa käsiteltiin. Raskaudenpelko tuotiin useissa yhteyksissä esiin yleisimpänä naisen kylmyyden aiheuttajana, mutta myös väärän kasvatuksen tai traumaattisten kokemusten merkitystä nostettiin esiin.⁴⁴³ Romaanissa nainen on vapautunut luonnolliseksi koettuun seksuaalisuuteen kun raskauttaakaan ei tarvitse enää pelätä ehkäisyvälineiden ansiosta, mutta tästä on myös seurannut pelko, ettei itse ole luonnollinen.

Ennen avioliittoa Irenen elämä on päämäärätöntä. Avioavaimonakin Irene tylsistyy kotona. Hän harkitsee yliopistossa opiskelun jatkamista, mutta tulee siihen tulokseen, että hänellä ei ole siihen tarpeeksi tarmoa. Työpaikan ottoakin hän harkitsee. Mutta sitä on vaikea saada ja palkka olisi niin pieni, että siitä ei olisi vastaavaa hyötyä. Irene tuntee elämänsä tyhjäksi. Hän havaitsee, että on erehtynyt elämän suhteen. Se olekaan vain syömistä, rakastamista, naurua ja seurustelua. Elämä vaatii myös jotakin.⁴⁴⁴ Kun nainen alkaa tuntea, että hänen tulisi tehdä elämässään jotain, niin hän alkaa ajatella lapsen hankkimista.

Jos he saisivat lapsen, silloin kaikki muuttuisi, saisi kirkkaamman ja kauniimman sisällyksen. Tämä heidän hedelmätön, turha yhteiselämänsä menettäisi kitkerän makunsa, uusi elämä, joka syntyisi heistä, antaisi hänenkin olemassaololleen syvän, pyhän tarkoituksen.⁴⁴⁵

Myöhemmin Irene havaitsee, ettei kuukautisia tule. Viikkojen kuluessa hän hättäänäntyy. Hänen nuori elämänjanoinen ruumiinsa rumentuisi muodottomaksi ja hirveäksi. Hän olisi sen jälkeen vanha nainen. Tällainen kuvaus naisesta, joka äitiyden kohdalla pelkää kauneuden menetystä, sai ehkä osaltaan arvostelijat puhumaan nuorten naisten pinnallisuudesta. Nainen harkitsee romaanissa aborttia. Olisihan hänellä oikeus elää, nauttia ja rakastaa kuten muidenkin. Lopulta hän kuitenkin kokee moraalisen vaistonsa nousevan vastarintaan. Hänen olisi kannettava seuraukset.⁴⁴⁶ Samalla tavoin kuin näytelmässä kyseessä ovat seuraukset nautinnosta ja valintatilanne, jossa on otettava vastuu.

Merkittävä muutos Ireneessä tapahtuu isän sairastuessa. Hän näkee elämän selkeämpänä ja kirkkaampana kuin ennen ja ymmärtää asioiden mittasuhteet. Aiempi elämä tuntuu olleen vain itsekästä, turhamaista ja halveksittavaa. Nyt elämästä oli mahdollisuus tehdä ehjää ja kokonaista. Uuden elämän syntymisen mahdollisuus samalla, kun hän on isänsä kuolinvuoteen ääressä, tuottaa Irenes-

⁴⁴² Helén 1997, 285, 292–293, 323; homoseksuaalisuuden kuvauksista sotienvälisessä Suomessa ks. esim. Tihinen 2007, 127–129; Hapuli 1995, 170–171; Huhtala 1989, 472–473.

⁴⁴³ *Appelsiininsiemen* (1931) 110; Helén 1997, 325–326.

⁴⁴⁴ *Appelsiininsiemen* (1931) 429–430.

⁴⁴⁵ *Appelsiininsiemen* (1931) 432.

⁴⁴⁶ *Appelsiininsiemen* (1931) 436, 446–449.

sä aavistuksen todellisesta onnesta. Sillä ei olisi tekemistä aistien tyydytyksen ja intohimon kanssa. Sellainen onni ei etsi omaa hyvänsä. Nykyaikainen nainen päätyy tekstissä aistillisesta rakkaudesta epäitsekääseen äidinrakkauteen, jota kuvataan Korinttolaiskirjeen (1. Kor. 13:5) tekstiä muistuttavin sanoin.⁴⁴⁷

Irene tajuaa myös, että lapsi, joka hänestä syntyisi, lähtisi hänestä välittämättä omille teilleen. Irene saisi kärsiä kaiken saman mitä vanhempansakin hänen takiaan ja se olisi hänelle sovitus.⁴⁴⁸ Irenen aiempi elämä asettuu siis tekstissä kielteiseen valoon ja hän sovittaa sen lapsen teolla. Irenen ajatuksissa yhdistyy *Jättiläiset ovat kuolleet* -näytelmän Birgerin ihanne uudesta elämästä ja Yrjön kyyninen ajatus siitä, että lapsi unohtaa vanhempansa. Kokonaisuudessaan ne kuitenkin yhdistetään myönteiseksi tai ainakin luonnolliseksi elämän kiertokulukuksi.

Arvostelijat ottivat lopun hyvin vastaan. Uuden Auran Eino Tikkanen esitti teoksen olevan pätevintä nykysukupolven kuvausta ja tulkitsee että Waltari haluaa osoittaa nuorison pakon taistella itsensä ylös tilanteestaan, jotta voisi ottaa paikkansa yhteiskunnassa ja inhimillisen kehityksen katkeamattomassa ketjussa.⁴⁴⁹ Sama ajatus elämän vakavuuden ja velvollisuuksista nousi esiin myös muilla arvostelijoilla,⁴⁵⁰ jopa niin että työ epäitsekäs työ, kieltäytyminen ja nöyryys nostettiin ainoaksi pelastukseksi.⁴⁵¹ Suomen Sosialidemokraattisakin Irenen todettiin löytäneen valoisampaan tulevaisuuteen kannustavia arvoja aiemman juurettoman elämän jälkeen. Samoin koki myös toiselta poliittiselta laidalta tuleva V. A. Koskenniemi.⁴⁵²

2.4 Seksuaalisuus ja seurustelu nykyaikana

2.4.1 Ongelmallinen vietti

Itämaisuus on usein esitetty länsimaisessa kulttuurissa toisena, jonka kautta itseä rakennetaan. Vuosisadan vaihteen dekadenttissa ja symbolistisessa kirjallisuudessa länsimaiselta kirjailijalta puuttuvat intohimot ja nautinto usein projisoitiin orienttiin. Kohtalokkaan naisen, femme fatalen, suosikkihakmotkin olivat usein historiallisia tai fiktiivisiä itämaan tyttöjä.⁴⁵³ Waltarin varhaisissa teksteissä eksoottisessa ympäristössä saattoi kuvata erotiikkaa ja käsitellä kiihkeämpiä tunteita kuin suomalaisen arkiympäristöön sijoittuvassa tekstissä.

⁴⁴⁷ *Appelsiininsiemen* (1931) 501–502. Raamattu 1992, 1. Kor. 13:5 mukaan rakkaus ei etsiä omaa etuaan.

⁴⁴⁸ *Appelsiininsiemen* (1931) 503.

⁴⁴⁹ Uusi Aura 16.11.1931.

⁴⁵⁰ Esim. Aamulehti 19.12.1931.

⁴⁵¹ Savon Sanomat 22.10.1931.

⁴⁵² Suomen Sosialidemokraatti 18.10.1931; Valvoja-Aika 1932:1. Suomen Sosialidemokraatin arvostelijan nimimerkistä on Tapioharju (2010, 267–268) päätelty, että kyseessä on Vilho Helanen. Tämä tuskin on mahdollista, koska aiemmin AKS:n puheenjohtajana toiminut Helanen tuki Lapuan liikettä ja kannatti myöhemmin IKL:ttä (Roiko-Jokela 1997, 11–12).

⁴⁵³ Lyttikäinen 1997, 141, 264.

Waltarin kuvaa itämaista rakensi osaltaan kirjallisuus, jota hän tuolloin luki. *Kuolleen silmät* -kokoelmassa on yhteyksiä Edgar Allan Poen, Friedebert Tuglasin ja Hanns Ewersin kauhunovelleihin. Waltarille läheisiä teoksia olivat lisäksi muun muassa Gustave Flaubertin *Salammô* ja orientalisti Pierre Lotin teokset, joka kuuluivat suosikkeihin myös tulenkantajien piirissä, yhdessä eksotiikan papittareksi kutsutun kreivitär de Noaillesin kanssa.⁴⁵⁴ Aistillisuus ja itämaisyydet yhdistyvät toistuvasti Waltarin varhaisissa, varsinkin Kristian Korpin nimellä julkaistuissa teksteissä.⁴⁵⁵

Kauhunovellien jälkeenkin Waltarin 1920-luvun teksteissä itämaisyydet ja seksuaalisuus yhdistyvät usein. Kokoelman *Muukalaislegioona* runossa *Aasia* itä esiintyy länttä elinvoimaisempana nautinnon, tuskan ja seksuaalisuuden alueena.⁴⁵⁶ *Suuren illusionin* toisessa miespuolisessa keskushahmossa Hellaksessa on merkittävää hänen rotuperintönsä.

Minä olen mielenkiintoinen sekoitus perinnöllisyyden kannalta. Isäni oli tuota raskasveristä, aistillista, itämaiseen vivahtavaa tyyppiä, joka on hiukan velto ja kiihkeä. – Äitini taas oli äärimmäisen herkkä ja hermostunut, älykäs, intelligentti, epäaistillinen. – He olivat siis aviopuolisoina mahdollisimman epäonnistunut pari. Minä olen sekoitus Itämaita ja Eurooppaa.⁴⁵⁷

Lapsuuden kodissa elämä oli ollut ikuista taistelua aistillisen seksuaalisuuden ja luonnottoman herkkyyden välillä.⁴⁵⁸ Kuvauksessa länsi ja itä selitetään selkeinä vastapareina: aistillisuus, kiihkeys ja velttous vertautuvat älyllisyyteen, herkkyyteen ja hermostuneisuuteen. Kyseessä on toki teoksen hahmon tekemä määritelmä, ei tekijän. Itämaiden seksuaalisuutta edustavat Waltarilla teorian tasolla myös juutalaiset. Hän näkee pro gradunsa mukaisesti uskonnon ja erotiikan yhteyttä juutalaisissa kuvatessaan heitä *Yksinäisen miehen junassa*.

Juutalaiset osaavat nautiskella, heissä on itämaiden raskasta, tummanpunaista kiihkoa, – he ovat intelligenttejä, viisaita ja useimmissa tapauksissa jollakin tapaa vastenmielisiä. – Mietin jälleen uskonnon ja erotiikan suhdetta, – noita kahta valtavaa virtaa, jotka niin kummallisesti ovat sekaantuneet toisiinsa. Onko vain sattuma, että maailman eroottisin kansa on synnyttänyt puhtaimman monoteismin?⁴⁵⁹

Toinen Waltarin varhaisissa teksteissä esiintyvä aistillisuuden mahdollisuus tulee esiin alkuperäisen ja luonnollisuuden kautta. Lähempänä luontoa ja alkuperäistä seksuaalisuutta esiintyi Waltarilla kuten monella muullakin ajan kirjoittajalla mustaihoiset.⁴⁶⁰ Suomalaisista kirjoittajista esimerkiksi Tatu Vaaskivi käsitteli teemaa kulttuurikriittisessä teoksessaan *Vaistojen kapina* (1937). *Suuressa illusionissa* minäkertoja tapaa mustaihoisen prostituoidun Pariisissa. Hänelle musta nainen edusti primitiivisyyttä, alkuperäisyyttä ja luontoa. Romaanissa

⁴⁵⁴ Saarenheimo 1969, 7; Waltari 1980, 93–95; Saarenheimo 1966, 87–88.

⁴⁵⁵ Ks. esim. *Satu kerjuri ja prinsessasta* (1926); *Kuolleen silmät* (1926) 101–102, 107; *Murtuvien siivon* (1926); *Hautausmaalla I-II* (1927).

⁴⁵⁶ *Muukalaislegioona* (1929) 57–58.

⁴⁵⁷ *Suuri illusioni* (1928) 142–143.

⁴⁵⁸ *Suuri illusioni* (1928) 143.

⁴⁵⁹ *Yksinäisen miehen juna* (1929) 56.

⁴⁶⁰ Vrt. Lappalainen 1993, 48–49.

naisella kuvataan olevan apinansuu ja eläimellisen suuret hampaat.⁴⁶¹ Myös muista Waltarin kirjoituksista löytyy esimerkkejä siitä, kuinka mustaihoisiin liitettiin alkuperäisyys ja luonnollisuus.⁴⁶² Pariisia kuvaavassa runossa (valkoi- sen) naisen ruumis on eläimellinen kuin mustan miehen huuto.⁴⁶³ *Suuren il- lusionin* minäkertojalle vieras eksoottinen värillisyyys ainoana voi tyydyttää suurkaupunkien uusien vaikutteiden nälkää. Hänelle neekeritanssit ja –musiikki merkitsevät paluuta primitiivisyyteen.⁴⁶⁴ Musiikki tarkoittaa jazzia, joka Euroopassa nähtiin äänekkäänä, riehakkaana ja lapsenomaisena ja yhdistettiin mustaihoisten piirteisiin. Yhdysvaltojen kaupungeista kotoisin oleva musiikki- tyyli nähtiin afrikkalaisena ja alkuperäisenä. Samalla tavoin esimerkiksi Yhdys- valloista kotoisin olevan tanssijattaren Josephine Bakerin kohdalla korostettiin afrikkalaista villeyttä. Hänen asusteisiinsa kuului esimerkiksi banaanihame. Euroopassa Baker ei saanut puuteroida ihoaan, koska villin kuului kiiltää. Suomalaisista kirjailijoista esimerkiksi Olavi Paavolainen kirjoitti Bakerista.⁴⁶⁵

Intohimot, vietit ja vaistot nousivat Waltarin teksteissä esiin vahvimmin etäännytettyinä eksoottisiin ympäristöihin tai vieraisiin etnisiin ryhmiin. Mahdollisesti kirkollisen taustansa vuoksi Waltarin varhaisissa teksteissä erotiikka esiintyy himona tai intohimona. Waltari saattoi myös saada vaikutteita syvyys- psykologiasta, jossa ihmisen tietoisuuden tavoittamattomissa oleva seksuaali- vietti vaikuttaa hänen käyttäytymiseensä. Varsinaisesti Freudin tuotantoon Waltari tutustui ilmeisesti 1928. Pro gradu -työssään Waltari esitti sukuvietin ihmisen vahvimpana viettinä, joka palveli elämää.⁴⁶⁶ *Jättiläiset ovat kuolleet* - teoksessa kirjailijaa muistuttava minäkertoja esittää, että seksuaalista halua voi nimittää kauniisti intohimoksi tai rumasti seksuaalivietiksi, mutta kumpaakaan se ei oikeasti ole.⁴⁶⁷ Tekstissä mies tuntee sekä romanttisemman tulkinnan, että tieteellisen käsityksen, mutta ei halua tyytyä kumpaankaan selitykseen.

Vietti nousee esiin erityisesti vuosien 1928–1930 teksteissä. Rakkauten ja vietin välinen ero tulee ilmi Waltarin kertoessa Paul Morandin tuotannosta: Morandin ensimmäisissä novelleissa esiintyvä eroottinen viettiliikunta ei ole rakkautta, koska siinä ei ole väkevää ja kuluttavaa voimaa. Morandin vietit ovat vain ulkokohtaista, hän pystyy suhtautumaan kuvattaviinsa kyllästyneen uteli- aasti.⁴⁶⁸ Nuoren Waltarin novelleissa vietit liikuttavat sekä miehiä että naisia. Naisilla kiihkeys purkautuu tai tulee esiin usein tanssiessa. 1920-luvulla se nähtiin laajemminkin tilanteena, jossa naisen erotiikka nousee esiin.⁴⁶⁹ Naisen ruu- mis voi teksteissä olla hänelle itselleenkin arvoitus ja jotain hallitsematonta.⁴⁷⁰

⁴⁶¹ Vaaskivi 1937, 285–290; *Suuri illusioni* (1928) 272; ks. myös *Yksinäisen miehen juna* (1929) 50.

⁴⁶² Esim. *Ruhtinasöitä* (1929) 55. Vrt. kirjoitus Paul Morandista, jossa eurooppalaisten intoa etsiä mustista primitiivistä elämäniloa kuvataan jo taakse jääneenä ilmiönä (*Paul Morand. Sodanjälkeinen ranskalainen kirjailija* (1929) 103).

⁴⁶³ *Paris, paris, paris, paris...* (1929) 289–290.

⁴⁶⁴ *Suuri illusioni* (1928) 271–272.

⁴⁶⁵ Weitz 2007, 51; Nenno 1997, 147, 153–154; Hapuli 1995, 81–82; Kaartinen 2004, 108.

⁴⁶⁶ Mäkinen K 1989b, 176, 279.

⁴⁶⁷ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 39.

⁴⁶⁸ *Paul Morand. Sodanjälkeinen ranskalainen kirjailija* (1929) 100.

⁴⁶⁹ Esim. *Ruhtinasöitä* (1929) 55; *Pinnan alla* (1930) 40; Frigård 2008, 116.

⁴⁷⁰ Esim. *Pinnan alla* (1930) 40–41.

Suuren illusioninkin Caritas kokee ensimmäiset seksikokemuksensa kokeneen miehen kanssa, eikä pysty hallitsemaan ruumistaan.⁴⁷¹ Vietin vaarallisuus oli asia, joka nousi esiin aikakauden seksuaalivalistuksessakin. Biologis-lääketieteellisessä ajattelussa vietti esiintyi tosiasiana. Jo vuosisadan vaihteen valistajilla vietti oli ollut asia, joka koskettaa niin naisia kuin miehiäkin. Naisten seksuaalinen haluttomuus oli katsottu kasvatuksen ja tapojen tulokseksi. Aiemmassa naisihanteessa oli ongelmattomasti ajateltu naisen äidillisyyden tekevän tästä siveän, mutta uusissa käsityksissä myös naiset joutuivat kohtaamaan vietin ongelmallisuuden.⁴⁷²

Nuoren Waltarin teksteissä esiintyy ajatus, että miehen seksuaalinen toiminta tulee vietistä. Novellissa vanha mies muistelee nuoruuttaan, joka oli täynnä häpeän tunnetta, katumusta ja sairauden pelkoa. Miehen vietti oli ollut niin säälimätön ja voimakas.⁴⁷³ Viettielämän vahvuus tulee esiin myös *Suuren illusionin* uutta sukupolvea edustavien rakastavaisten kesken. Minäkertoja pelkää nuorten epäseksuaalisen rakkauden vaaroja, koska liian kauan kestäneet suhteet ja kihlaukset ovat tehneet monista hysteerikkoja. Liian läheinen tyydyttämättömyys saattaa käydä tuskalliseksi.⁴⁷⁴ Pelko perustuu ajatukselle, että hystertia on yhteydessä seksuaalisuuteen. 1700-lähtien naisten hermotaudin oireita oli tulkittu seksuaalisuuteen liittyvänä sairautena, joka nimettiin kreikankielen kohtua tarkoittavan sanan mukaisesti hysteriaksi. 1800-luvun lopulla hysteriaa alettiin selittää keskushermostoon liittyvillä asioilla. Tällöin tuli mahdolliseksi myös ajatus miesten hysteriasta. Esimerkiksi Freud katsoi sairauden koskettavan molempia sukupuolia. Toisaalta vaikka sukupuolielimistä siirryttiin hermostoon ja aivoihin liittyviin selityksiin, käsitys sukupuolten eroista säilyi. Freudinkin käsityksissä seksuaalinen pidättyvyys tai tyydytyksen puute johtivat ahdistusneuroosiin. Suomalaisessa seksuaalivalistuksessa näkemykset pidättyväisyydestä vaihtelivat. Vaikka sen etuja pidettiin kiistattomina, myös uusien tieteellisten käsitysten esiintuomista vaaroista keskusteltiin.⁴⁷⁵

Seksuaalisuus, puhutaan siitä sitten viettinä tai himona, on teksteissä ongelmana jo nuoresta lähtien.⁴⁷⁶ Sadussakin prinssi saattaa nähdä kuumia ja punaisia unia.⁴⁷⁷ *Suuressa illusionissa* romaanin keskeisiä henkilöitä yhdistää seksuaalisen kehityksen tuskallisuus. Hellaksen seksuaalinen herääminen alkoi jo kouluaikana kun hän keksi synnin. Tämän jälkeen elämää leimasi taistelu lihan ja hengen välillä.⁴⁷⁸ Masturbaatio on romaanin kielenkäytössä synti, mutta aikalauskäsityksissä siihen liittyi myös vakavia terveydellisiä riskejä.⁴⁷⁹ Seksuaaliset ongelmat lisääntyvät nuorena ylioppilaana, kun vanhempi nainen kykeni herät-

⁴⁷¹ *Suuri illusioni* (1928) 234–235.

⁴⁷² Helén 1997, 178–181, 192.

⁴⁷³ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 133.

⁴⁷⁴ *Suuri illusioni* (1928) 164.

⁴⁷⁵ Uimonen 1999, 30–32, 72–73; Johannisson 1994, 151–160; Kortelainen 2003, 53, 366–367; Helén 1997, 185–188; Freud 1971, 25.

⁴⁷⁶ Esim. *Muukalaislegioona* (1929) 12.

⁴⁷⁷ *Dshinnistanin prinssi* (1929) 56.

⁴⁷⁸ *Suuri illusioni* (1928) 143–144.

⁴⁷⁹ Ks. esim. Halmesvirta 1998, 221–245; Mosse 1996, 60–61; Uimonen 1999, 53–54; Helén 1997, 182–183, 191; Männistö 2003, 60–62; vrt. Meinander 1994, 221.

tämään miehen perimässä olevan kiihkeyden.⁴⁸⁰ Hellaksen mahdollisuuksia pysyä rationaalisenä, puhtaana, haittaa romaanissa itämaisen verenperinnön sisältämä kiihkeys, itämaisuuteen liitetty aistillisuus, joka esitetään vastakohtana länsimaiselle järjelle. Vietin ongelma koskettaa teoksessa sekä naisia ja miehiä, josta selkein esimerkki on teoksen Pikkuveljen katumus siitä, että hän ei ole pitänyt ruumistaan puhtaana vaan tehnyt syntiä itseään ja elämää kohtaan. Keskustellessaan tyttöystävänsä kanssa, hän saa tietää, että tämäkin on kärsinyt samasta asiasta.⁴⁸¹

Suuressa illusionissa vietin vietävinä olleilla ihmisillä on kuitenkin toivoa. Romaanissa henkilöt jakautuvat uuteen ja vanhaan sukupolveen. Vanha on maailmansodan turmelemaa. Sukupolvea edustava kirjailija Hellas kertoo heidän olevan hermostunut ja järjetön huvitteleva sukupolvi, joka kantaa itsessään tuhoutumisen leimaa. Kaiken keskeltä kuitenkin nousee uusi sukupolvi, joka jälleen on täynnä uskoa, tarmoa ja yhteistyön kollektiivista hurmaa. Tämä murrosaikana elämän laki merkitsee heikkojen yksilöiden sortumista.⁴⁸² Elämän laki on siten sosiaalidarvinistinen ajatus heikkojen sortumisesta evoluution kappailussa. Heikon ja huonon tilalle tulee siis uusi ja terve sukupolvi, joka toimii kollektiivisesti täynnä uskoa ja tarmoa. Vahva sukupolvijako lähtee ekspressionismin aatemaailmasta. Kansainvälisessä ekspressionismissä konflikti vanhan ja nuoren sukupolven välillä oli yleisempiä ajatuksia. Vanhan aikakauden perikatoa vastaan asetetaan utopia uudesta ja paremmasta ajasta. Suomessa ajatusta edustivat varsinkin tulenkantajat.⁴⁸³

Romaanin ilmestymisvuonna ajatus uudesta sukupolvesta tulee useissa Waltarin teksteissä esiin. Waltari kirjoittaa kuinka uuteen aikaan ei kuulu turmeltuneisuus, luonnottomat paheet ja huumausaineet, vaan ne ovat ylimenokauden ilmiöitä, koska heikkojen yksilöiden täytyy sortua uuden maailman tieltä.⁴⁸⁴ *Suuressa illusionissa* kirjailija Hellas laskee itsensä elämään kelpaamattomaksi yksilöksi, jonka täytyy sortua uuden sukupolven tieltä.⁴⁸⁵ Hermostuneen, kalpean kirjailija Hellaksen kohdalla mieleen tulee 1800-luvun puolivälistä lähtien kirjallisuudessa esiintyneet erilaiset perinnöllisyysopit. Yleensä kysymys oli lähes aina perinnöllisestä degeneraatiosta. Dekadentissa kirjallisuudessa ominaispiirteensä oli, että ajatuksiin heikentyvistä sukupolvista yhdistyi ajatus hienostumisesta ja mieltymyksestä luonnottomuuteen.⁴⁸⁶ Samantapainen hahmo on myös ruotsinkielinen tuomari Waldhoff *Appelsiininsiemenessä*. Myöhemmin ruotsinkielisen yläluokan dekadentssi esiintyi Waltarilla myös komisario Palmu -kirjoissa, joissa se osaltaan liittyy myös dekkariperinteeseen.⁴⁸⁷

⁴⁸⁰ *Suuri illusioni* (1928) 145.

⁴⁸¹ *Suuri illusioni* (1928) 172.

⁴⁸² *Suuri illusioni* (1928) 282–284.

⁴⁸³ Lassila 1987, 124–125; Koskela 1999, 269; Lappalainen 1993, 53–54. Waltarilla sukupolvijako esiintyi jo julkaisemattomaksi jääneessä runokokoelmassa *Lauluja Saatanalle* (Haavikko 2008, 180). Sosiaalidarvinismista ks. Mattila 1999, 29–30.

⁴⁸⁴ *Modernismi, saxophon, D-juna ja minä* (1928) 403–404; ks. myös *Nykyajan romantiikkaa* (1928) 13–14.

⁴⁸⁵ *Suuri illusioni* (1928) 282–283.

⁴⁸⁶ Lyytikäinen 1997, 166.

⁴⁸⁷ Ks. Pyrhönen 2004, 28.

Homoseksuaalisuus esiintyykin Waltarin teksteissä useimmiten dekadenssin piirteinä, josta naispuolisena esimerkkinä toimii Pariisissa asuva suomalainen taiteilijatar Lisbet⁴⁸⁸ ja miespuolisena *Suuren illusionin* kirjailija Hellas. Uhkaavampina esimerkkeinä toimivat kyseisen teoksen madame Spindel sekä pariisilaisessa kapakassa nuorta merisotilasta ahdisteleva herra.⁴⁸⁹ Taiteilijankaan dekadentti homoseksuaalisuus ei ole vaaratonta. Kun minäkertoja tuntee rakastavansa Hellasta, kuten mies voi toista rakastaa, hänen täytyy täsmentää, että kyse on ihailusta ja kunnioituksesta.⁴⁹⁰ Ajatellen teoksen viitteitä Hellaksen biseksuaalisuuteen, vaikuttaisi siltä, että tässä on tarpeen määritellä miesten välinen rakkaus muuksi kuin homoseksuaalisuudeksi. Voimakkaampi eronteko homoseksuaalisuuteen löytyy seuraavan vuoden *Yksinäisen miehen junassa*, jossa minäkertoja lyö häntä ahdistelevaa katolilaista munkkia. Kohtauksen logiikka sopii Waltarin pro gradu -työn sisältämään ajatukseen uskonnon ja erotiikan yhteydestä. Italiaan, jossa mies teoksessa kohtaa homoseksuaalin, liittyi laajemminkin vuosisadan vaihteessa mielikuvia seksiturismista ja homoseksuaalisuuden vapaudesta.⁴⁹¹

Väkivalta liittyy seksuaalisuuteen muutenkin laajasti Waltarin teksteissä. *Jättiläiset ovat kuolleet* -näytelmän naispään henkilön Elinan on kihlattu raiskannut.⁴⁹² *Appelsiininsiemenessä* raiskaus esiintyy niin ajatuksena, yrityksenä, henkisenä kuin fyysisenäkin.⁴⁹³ Teoksessa ahdistelu ei myöskään ole pelkästään epätavallista poikkeusyksilöiden tekemää, vaan päähenkilö Irene on joutunut kokemaan sitä tavallisten, oman ryhmänsä miestenkin taholta. Teoksen törkeimmässä tapauksessa, ihanteellisen opiskelijatyttönsä raiskauksessa, tekijänä on suomalainen autoileva miesseurue, jotka ovat ehkä luulleet tyttöä palvelustytöksi.⁴⁹⁴ Teksteissä seksuaalisuuden ongelmallisuus ja väkivaltaisuus eivät rajoitu pelkästään poikkeusyksilöihin tai normeista poikkeaviin muotoihin.

2.4.2 Nykyajan toverillinen seurustelu

Vaikka naiset ovat usein nuoren Waltarin teksteissä pelottavia, teksteissä esiintyy myös tovereiksi kelpaavia tyttöjä. Tekstien ihanteita voi lähteä katsomaan ensiksi teksteissä kielteiseksi nostettujen asioiden kautta. Teksteissä kuvataan usein ivallisessa valossa romantiikkaan taipuvaa naista. Waltari epäilee, että naiset pettyvät varmaan kun nykyajan romantiikasta puhuessa hän puhuukin kumirenkaista. Samoin hän uskoo naisten pettyneen kun ajan mahtavimmassa elokuvassa *Metropoliksessa* ei ole loppusuudelmaa. Kielteisiin naisellisuuden piirteisiin teksteissä esitetään esimerkiksi tavarataloissa ilmenevä materialismi.

⁴⁸⁸ Ks. Järvelä 2006, 82–83. Lisbeth esiintyy teoksessa *Yksinäisen miehen juna* (1929) sekä kertomuksessa *Miehen paluu eli Romaanikirjailija Härkäsen kummallinen seikkailu* (1929).

⁴⁸⁹ *Suuri illusioni* (1928) 12, 194.

⁴⁹⁰ *Suuri illusioni* (1928) 169.

⁴⁹¹ *Yksinäisen miehen juna* (1929) 243; Kalha 2005, 138, 148. Tapauksen todenperäisyydestä ei ole mitään tietoa. Panu Rajala, joka ei yleisemminkään käsittele teoksen todenperäisyyttä, ei mainitse tapauksesta. Vaikka tapauksessa olisikin todenperäisyyttä, se on suodattunut Waltarin ajattelun ja tulkinnan läpi.

⁴⁹² *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 249.

⁴⁹³ Envall 1994, 27.

⁴⁹⁴ *Appelsiininsiemen* (1930) 96, 450–451.

Samansuuntaista suhtautumista löytyy Olavi Paavolaisen teksteistä.⁴⁹⁵ Toistuvana teemana on myös alemmaa yhteiskuntaryhmää oleva nainen, joka unelmoi suurkaupunkien ihmisvilinästä, jonka saattoi nähdä elokuvista ja rakkausromaaneista. Samanlainen hahmo esiintyy myös 1920-luvun saksalaisten intellektuellien teksteissä eräänä modernin ajan kuvana.⁴⁹⁶

Opettavaisin kerrontatapa löytyy Waltarin nuorille suunnatuista teksteistä. Vääränlainen naisellinen käytös, narsistisuus, esitetään sadussa Prinsessa Ruusuposkesta. Sadussa kaunis ja nuori prinsessa moittii kaikkien muiden ulkonäköä. Ongelma ratkeaa kun nuori mies laittaa prinsessan järjestykseen kertomalla, että tällä itsellään on ruma hattu, liian suuri nenä, rumat hampaat ja hirveän väärät sääret. Opikseen ottanut prinsessa meneekin tämän jälkeen miehen kanssa naimisiin.⁴⁹⁷

Nykyaikaisen prinsessan Waltari esitteli Nuoren Voiman joulunumerossa. Prinsessaksi nimetty koulutyttö kuvataan toki ensiksi kauniin ulkomuotonsa kautta, mutta hänen myös kerrotaan olevan luokkansa ainut, joka pitkäpalloa pelatessa osasi heittää ja lyödä palloa. Prinsessaan rakastuneen pojan suhde tähän on aluksi toverillinen eikä romanttinen, mutta lopuksi poika saa havaita prinsessalla olevan kuuman sydämen.⁴⁹⁸ Toverillisuus ja urheilullisuus eivät sulje miehen ja naisten rakkautta pois.

Puhtain nuoruus -novellissa naispäähenkilö on reipas tyttö, joka soittaa pianoa, lukee, tanssii, pukeutuu haalariasuun ja ajaa polkupyörällä ilman käsiä. Hänen huoneestaan löytyy pienoiskivääriä ja seikkailuja kirjoja ja hän haluaisi autotalille mekaanikon oppilaaksi. Poikaan, joka tarinassa on ihastunut häneen, tyttö suhtautuu reippaasti. Tyttö ei ota vakavasti sitä kuinka poika katselee romanttisesti hänen silmiään. Tästä huolimatta tekstissä tyttöä kuvataan myös ulkonäkönsä kautta.⁴⁹⁹ Novellin tyttö pojille tyypillisine harrastuksineen muistuttaa kovasti *Suuren illusionin* Pikkuveljen tyttöystävää. Tekstien tytöt voivat harrastaa pojille tyypillisiä harrastuksia ja pukeutua aiemmin vain miesten vaatetukseen kuuluneisiin päällyshousuihin, mutta ulkonäön naisellisuus säilyy. Myös rakkaus toiseen sukupuoleen säilyy ja novellissa se tekee lopulta reippaankin tytön epävarmaksi.⁵⁰⁰ Hahmoissa on samoja piirteitä kuin aikakauden tyttökirjallisuuden poikatyttöhahmoissa, jotka kuvaavat positiivisesti naisen identiteetin etsimistä. Poikamaisuus mahdollistaa seikkailun, mutta tyypillisesti hahmot eheytyvät lopulta miehen vaikutuksista naisiksi.⁵⁰¹

Eri yleisöille suunnatuissa teksteissä toistuvat samanlainen naisihanne sekä samat kielteiset naisellisuuteen liitettävät piirteet. Yksittäisten myönteisten uudenaikaisten naisten kuvauksien lisäksi Waltarin teksteissä nousee esiin laa-

⁴⁹⁵ *Studio 28. Ajatuksia filmistä* (1928) 10; *Nykyajan romantiikkaa* (1928) 13; ks. esim. *Parisin tavarataloja* (1927) 9; Paavolaisen käsityksistä Hapuli 1995, 143–146.

⁴⁹⁶ *Tähtisade* (1929) 31; Koivunen 1992, 190–194; Weitz 2007, 275; ks. myös *Yksinäisen miehen juna* (1929) 45–46, 201–202; *Johtaja ja yksityissihteeri* (1929) 10.

⁴⁹⁷ *Dshinnistanin prinssi* (1929) 46–52.

⁴⁹⁸ *Prinsessan joululahja* (1930).

⁴⁹⁹ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 10–17, 20. Kertomus on ilmestynyt alun perin Aitassa 1929 nimellä *Viisitoistavuotias*. Ks. Järvelä 2013, Liite.

⁵⁰⁰ *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 24.

⁵⁰¹ Hakala 2012, 104–107; Hapuli 1995, 162–163.

jempi ajatus uudesta sukupolvesta. Vaikka kirjailija epäili, että saattaisi olla itse turmeltunut ja heikko yksilö, häntä innosti ajatus olla osa uutta maailmaa kohti ponnistelevaa kollektiivia. Samalla tavoin *Suuren illusionin* lopussa kaivataan irti kaikesta sairaasta, turmeltuneesta ja heikosta.⁵⁰² Nuorten terveiden ihmisten joukko esiintyy myös Waltarin Nuoreen Voimaan kirjoittamassa runossa, jonka subjektina on *me*, nuoren maailman nuoret lapset. Sanoma kulkee tulenkantaja-ekspressionismin linjoilla, jossa subjektiksi tulevat massat.⁵⁰³

Uuden sukupolven luonnollisuus tarkoittaa Suuressa *illusionissa* kaksinaismoraalin puuttumista ja luonnollista suhtautumista ruumiiseen. Teoksen vanhempaa sukupolvea edustava minäkertoja toteaa, ettei hänen sukupolvensa osaa suhtautua lyhyisiin hameisiin luonnolliselta kannalta.

Saatoin todeta, että Pikkuveli oli ollut oikeassa sanoessaan hänen vartaloaan kauniiksi. Tein huomioita myös hänen polvistaan, ja totesin, että me, vanhempi sukupolvi, emme vielä kykene ottamaan lyhyitä hameita täysin luonnolliselta kannalta. – Minä ainakin katselin hänen polviaan melkein salaa ja peläten, että hän huomaisi katseeni. Ja kuitenkin tunsin, että hän olisi ihmetellyt, jos olisi huomannut minun ajatukseni.⁵⁰⁴

Vanhan sukupolven edustaja ajattelee, että uusi sukupolvi suhtautuu kauneuteen ilman seksuaalisuutta. 1920-luvun alastomuusliikkeessä eli ajatus, että silmälle voitaisiin palauttaa sen luonnollinen oikeus saada iloita kauneudesta. Kun tekopyhyys, salailu ja häpeä eivät enää verhoa ihmisruumista, uusi puhtaampi ja terveempi erotiikka on mahdollista. Ajatuksena oli, että alastomuudessa ei enää nähtäisi seksuaalisuutta, vaan ihmisruumiin kauneutta. Tätä kauneudenpalvontaa nostivat esiin myös tulenkantajat, joiden lehdessä pyrittiin poistamaan ruumiiseen liittyntä häpeää.⁵⁰⁵

Suuressa illusionissa uudella sukupolvella on tasa-arvoihanne sekä uusi suhtautuminen miehen naisen välisiin suhteisiin. Romanin Pikkuveli ja hänen tyttöystävänsä haluavat hankkia moottoripyörän, jonka sivuvaunussa tyttö voisi istua. Pariskunta voisi matkustaa sillä Petsamoon asti. Pojan veli, romanin minäkertoja Hart on ihmeissään ajatuksesta, että nuoret lähtisivät kahden, hänestä se on sopimatonta.⁵⁰⁶ Nuoret ihmettelevät:

Mehän elämme kahdenkymmenennen vuosisadan kolmatta vuosikymmentä. Ja jos meidän holhoojamme eivät uskalla kylliksi luottaa meihin, niin totisesti he ovat kuivettuneita peruukkeja. – Varjelkoon! – Teidän sukupolvenne ei nähtävästi kykene edes kuvittelemaan, että pojan ja tytön välillä voisi vallita puhdas toveruus.⁵⁰⁷

Puhtaan toverillinen pariskunta päättyy myöhemmin siihen, että sivuvaunua ei tarvitakaan, vaan he voivat vuorotellen ajaa toisen istuessa ajajan takana.⁵⁰⁸ Nuorten moottoripyörämatka sisältää vahvoja tasa-arvoisuuden esittämisen

⁵⁰² *Modernismi, saxophon, D-juna ja minä* (1928) 404; *Suuri illusioni* (1928) 292–293.

⁵⁰³ *Uuteen maailmaan* (1928) 71–72; Lassila 1987, 149–151.

⁵⁰⁴ *Suuri illusioni* (1928) 160.

⁵⁰⁵ Koivunen 1992, 172–173; Mäkinen K 1989b, 266; Hapuli 1993, 104.

⁵⁰⁶ *Suuri illusioni* (1928) 165.

⁵⁰⁷ *Suuri illusioni* (1928) 165–166.

⁵⁰⁸ *Suuri illusioni* (1928) 291.

elementtejä, eikä ole pelkkä toisinto amerikkalaisen elokuvan loppukohtauksesta.⁵⁰⁹

1920-luvulla ajatus siitä, että sukupuolten väliset suhteet olivat muuttuneet tasa-arvoistumisen myötä, oli esimerkiksi Olavi Paavolaisella. Paavolaisen mielestä erotiikka ei ollut uudelle sukupolvelle enää kaiken keskipiste, eikä toinen sukupuoli elämän suuri salaisuus. Uuden sukupolven nuoret voivat tehdä vaikka viikkokausien matkan yhdessä, ilman että heillä on suhde. Nainen ei ole mieheen sidottu vaan maksaa itse laskunsa. Samat opinnot ja mahdollisuudet työpaikan saantiin ovat tehneet naiset miehistä riippumattomiksi, jolloin voidaan olla myös eroottisesti riippumattomia, naimattomaksi jääminenkin ei ole häpeällistä.⁵¹⁰ Toveriavioliitto oli noussut myös merkittäväksi iskulauseeksi. Olavi Paavolainen katsoi 1929 kirjassaan *Nykyaikaa etsimässä*, että avioliittoa oli uudistettava, jotta naisten vapautumisesta seurannut sukupuolielämän kaaos voitaisiin ratkaista. Raoul af Hällström uskoi samaan aikaan, että toveriavioliitto olisi mahdollinen, poikatyttö muuttuisi oikean rakkauden myötä uskolliseksi nymfiksi.⁵¹¹ Ajatus muutoksesta oli mukana myös vuoden 1929 uudessa avioliittolaissa, jossa korostettiin avioliittoa sopimuksena, jonka mies ja nainen tekevät. He säilyttivät liitossa oikeudellisen itsenäisyytensä, joskin avioero, sopimuksen purku, ei ollut vapaata.⁵¹² Toisin kuin Waltarin teksteissä, laissa oli merkittävä kaksijakoisen kansalaisuuden elementti, jossa miesten ja naisten yhteiskunnalliset roolit ja toimintakentät erotettiin jyrkästi toisistaan. Sukupuoli-identiteetit legitimoitiin tunnustamalla aviovaimon ottavan osaa perheen eläntöön toiminnallaan kodissa ja hänelle myönnettiin itsenäinen asema kodin talouden hoidossa.⁵¹³

Waltarin esittämä kuva uuden sukupolven nuorista, Pikkuveljestä ja hänen tyttöystävästään esittää tasa-arvon positiiviset seuraukset. Minäkertoja kokee, ettei suhteessa ole mitään lihan värinää tai intohimoa tavanomaisessa mielessä. Tyttö ja poika käsi kädessä, tyttö nojaten pojan miehekkääseen olkapäähän edustavat ihaninta toveruutta, uutta onnellista näkemystä.

Se oli jotakin, joka oli paljon kauniimpaa, suurenmoisempaa. – Se oli ihaninta toveruutta, jossa ei ole mitään salaisuutta, ei mitään teeskentelyä eikä pakkoa. – Siinä ei ollut mitään hermosairasta, liian aikaisin kehittyntä aistillisuutta. Ja kuitenkin se oli enemmän kuin toveruutta.⁵¹⁴

Olavi Paavolainen uskoi, että vapaampi suhtautuminen alastomuuteen ja erotiikkaan tulisi merkitsemään parempia sukupuolten välisiä suhteita. Luonteva suhde ruumiillisuuteen synnyttäisi eroottisilta vaistoiltaan ehkä kiihkeämmän mutta terveemmän sukupolven.⁵¹⁵ Waltarilla luonteva suhde sen sijaan tuntuu vähentävän kiihkeyttä. Kari Mäkinen tulkitsee kohdan Waltarin kuvaamaksi ihannetilanteeksi, jossa erotiikan henkinen ulottuvuus oli jalostanut sukupuoli-

⁵⁰⁹ Vrt. Rajala 2008, 166.

⁵¹⁰ Paavolainen O 1929, 400–402.

⁵¹¹ Hapuli 1995, 162–163; Hapuli 1993, 118.

⁵¹² Ks. Nousiainen ja Pylkkänen 2001, 109–110.

⁵¹³ Sulkunen 1989, 93; Sulkunen 1987.

⁵¹⁴ *Suuri illusio* (1928) 164.

⁵¹⁵ Hapuli 1995, 153.

vietin. Uusi sukupolvi on vapautunut sekä kristillisestä seksuaalikielteisyydestä, että löytänyt synteisin erotiikan eri puolten, lihan ja hengen välillä.⁵¹⁶

Pikkuveljen ratkaisu seksuaaliongelmiaan perustuu paljolti itsekuriin. Teoksen minäkertoja lukee veljensä päiväkirjamaisesta tekstistä kuinka tämä on kärsinyt sukupuolisuudestaan. Hän on keskustellut tästä tyttöystävänsä kanssa. Pikkuveli sitoutuu tekstissä terveyteen, jotta ei jättäisi jälkipolvilla turmeltunutta rotua. Hän uskoo, että on olemassa ikuinen laki, jonka mukaan elämää vastaan rikkonut maksaa sen omalla tai tulevien sukupolvien tuskalla.⁵¹⁷ Seksuaalisia syntejä ei teoksessa enää uhkaa vain Jumalan vaan enenevässä määrin luonnon rangaistus degeneraation muodossa. 1900-luvun alkupuolella kristillisen siveellisyyden rinnalle tuli rationaalisen siveellisyyden ihanne. Kasvavien kansalaisten tuli noudattaa luonnonlakeja ja järjestää sukupuolielämänsä hygienian uusimpien tutkimustulosten mukaan niin, että se palveli kansakuntaa. Kehitysajatus, johon ajatus degeneraatiostakin kuului, sisälsi myös yksilöllisen kilvoittelun ulottuvuuden. Yksilö saattoi toiminnallaan vaikuttaa jättämäänsä perimään.⁵¹⁸ *Suuren illusionin* ajatus uudesta sukupolvesta tuntuukin pyrkivän palvelemaan sekä yhteiskunnallisia tarpeita että ratkaisemaan yksilön seksuaalisuudesta kokemaa ahdistusta.

Terveys tarkoittaa liikuntaa ja karaisua, joka voi parantaa heikentyneen rodun. Darwinin evoluutioteoria oli taustalla ajatuksissa, että rotu voisi alkaa myös heiketä. Johtava suomalainen hygieenikko Konrad ReijoWaara toi Suomeen 1900-luvun alussa kaupunkihygienian, jossa pyrittiin urbaanien ongelmien ratkaisemiseen. Kaupunki esiintyi hänen toimittamassaan Suomen Terveystieteidenlehden hermostuneisuuden ja henkisen rappion keskuksena, joka kulutti sinne maaseudulta tulevaa terveempää kansanosaa. Rodun heikkenemistä, degeneraatiota, aiheuttivat hänen mukaansa ulkoiset syyt kuten nautintoaineet ja taudit sekä sisäiset syyt, jotka olivat yhteiskunnan kannalta itse hankittuina vaarallisimpia. Sisäiset syyt tarkoittavat moraalisen rappiota, joka esiintyi kaupunkilaisia heikentäviä paheina. Niiden suhteen pahimmassa vaaravyöhykkeessä olivat kaupunkiin opiskelemaan tulleet ylioppilaat, jotka eivät tajunneet tai halunneet välttää viettelyksiä. ReijoWaara löysi rodunparantumisen toivon maaseudulta, jossa voisivat kasvaa terveet, voimakkaat, puhtaat ja viattomat suomalaiset naiset ja miehet.⁵¹⁹ Waltarin uusi sukupolvi sen sijaan ratkoo ongelmaa urheilulla, terveemmällä elämäntavoilla ja luonnollisemmiksi käsittämällään sukupuolten välisillä suhteilla, pakenematta kaupungista.

Suuren illusionin uuden sukupolven nuorten rakkaus oli vielä ilman liian aikaisin kehittyneitä aistillisuutta, joka toisaalta johti kysymykseen johtaako siitä seuraava tyydyttymättömyys ongelmiin. Vuoden 1930 teksteissä toisiaan rakastavien ihmisten seksi siirretään puhtaana kategoriaan. Waltarin novellissa mies on tavannut naisen, jonka kanssa hän on puhunut kuin he olisivat tunteet jo vuosikautia. Nainen on kuin kadotettu osa miestä. Mies tuntee itsensä

⁵¹⁶ Mäkinen K 1989b, 280.

⁵¹⁷ *Suuri illusioni* (1928) 172–173.

⁵¹⁸ Halmesvirta 2001, 77–78; Uimonen 1999, 82, 152, 190; ks. myös Greenslade 1994/2010, 163–165; Männistö 2003, 134–135.

⁵¹⁹ Halmesvirta 1995, 18, 25–26, 35–36, 44–45, 54.

puhtaaksi suudelmien jälkeen ja naisen kerrotaan esiintyneen seuraavana päivänä satunäytelmässä prinsessana, jonka voi nähdä symbolisena puhtaana pysymisenä. Seuraavana yönä he harjoittavat seksiä, mutta koska se tapahtuu ilman ehtoa ja ennakkoajatuksia, vapaasti, se ei ole synti.⁵²⁰ Novellissa moraalisesti hyväksyttävä sukupuoliyhteys ei ole riippuvainen mistään henkilöiden ulkopuolisista säädöksistä, eikä siis edellyttänyt yhteiskunnallisen normijärjestelmän huomioonottamista. Moraalisena arviointiperusteena olivat henkilöiden subjektiiviset vapauden ja rakkauden elämykset, jotka Waltari asetti kristillisen moraaliajattelun syntikäsitettä vastaan.⁵²¹

Samoin synnitön seksuaalisuus tulee esille näytelmässä *Jättiläiset ovat kuolleet*. Näytelmässä seksuaalikielteisyys, joka tiivistyy keskiaikaisessa kristillisyydessä, on elämää eteenpäin vievän voiman vastaista. Tämä tiivistyy ajatuksessa keskiajasta aikana, jolloin elämä alkoi synnistä. Näytelmän miespäähenkilö muistaa yön rakastettunsa kanssa elämänsä kauneimpana ja puhtaimpana muistona. Kohdassa tapahtuu seksin siirtäminen puhtaan puolelle pois likaisen, synnin kategoriasta. Puhtaan ja likaisen vastakkainasettelu kuitenkin edelleen säilyy. Sukupuoliyhteydessä näytelmän pari kokee mystisen kokemuksen. Tässä tapahtuu se Waltari 1920-lopun lyriikassakin ollut ajatus rakkauselämäyksestä, joka johtaa elämän mystiseen täyttymykseen, jossa ihminen saavuttaa kosketuksen jumalalliseen kokonaisuuteen, taivaaseen.⁵²²

---

⁵²⁰ *Kaksi miestä kohtaa toisensa yössä* (1930) 52–55, 85.

⁵²¹ Mäkinen K 1989b, 282.

⁵²² Mäkinen K 1989b, 278, 282–283; *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) 235, 270.

3 1930-LUVUN TASAANTUMINEN JA MUUTOKSEN JUURET

3.1 Vakiintuva kirjailija julkisuudessa

3.1.1 Helsingin menneisyyden kuvaajaksi

Vuosi Paavolaisen *Suursiivouksen* jälkeen Waltarilta ilmestyi syksyllä 1933 uusi romaani, *Mies ja haave*. Kirjailija oli tässä vaiheessa 25-vuotias yhden lapsen isä, joka kirjailijatyönsä ohessa teki kustantamolleen erilaisia toimitus- ja suomenustöitä.⁵²³ Suomennoksista eniten huomiota herätti Saksan kansallissosialistien kulttiteoksiin kuulunut Hans-Heinz Ewersin romaani *Horst Wessel*, jonka suomenkielisen laitoksen WSOY julkaisi 1933. Myöhemmin Waltari kertoi ajatuksen suomentamisesta olleen omansa ja pohjautuneen tuttuun nimeen, Ewersin kauhunovellit olivat vaikuttaneet häneen nuorena.⁵²⁴

Teoksen suomentaminen leimasi Waltaria poliittisesti. Suomen Sosialidemokraatissa Sylvi-Kyllikki Kilpi näki teoksen suomentamisen ainoaksi tarkoitukseksi natsipropagandan levittämisen. Suomentajan nimen Waltariin yleensä myönteisesti suhtautunut Kilpi jätti arvostelussaan mainitsematta. Oikeistosta kannanotot olivat myönteisempiä. Esimerkiksi WSOY:n mainoksessa siitä kerrottiin tulisevana viestinä uudesta Saksasta. Mainos lainasi Ilkassa ilmestynyttä arvostelua, jonka mukaan teoksessa ahdistettu kansakunta nousee kurjuudesta ihmisarvoiseen elämään. Waltarin ystävän kirjailija Unto Seppäsen teos vakuutti siitä, että Saksan nuorison kohtalo oli saanut vapauttavan täyttymyksensä. Kirjallista arvoa teoksella ei juuri nähty olevan. IKL:n Ajan Suunnassakin myönnettiin Ewersin sortuneen mauttomuuksiin, vaikka aihe oli ylevöittänyt tekijän. V. A. Koskenniemi totesi arvostellessaan saksankielisen alkuteoksen,

---

⁵²³ Rajala 2008, 256; suomennoksista ks. Musikka 1958, 137–139, Järvelä 2013, Liite.

⁵²⁴ Waltari 1980, 274–275.

ettei Ewersin aiempi tuotanto ollut sopusoinnussa teoksen vakavan kansanmartyyri-aiheen kanssa.⁵²⁵

Merkittävästi Waltarin poliittiseen kuvaan vaikutti hänen Suomalaisessa Suomessa 1933 julkaisemansa kirjoitus *Tyhjiä tynnyreitä eli kolinaa ammattikirjailijan aivokopassa*. Waltari luonnehti tekstissä päivälehtien kirjallisuusarvosteluissa vallitsevan kolme pääsuuntaa. Ensimmäinen oli pyrkimys eroon vuosien 1928–1930 katkonaisesta modernista proosasta ja siirtyminen hillittyyn sanontaan. Toisena oli kulttuuriliberaalinen suunta, jossa pyritään ranskalaistyyllisen psykologiseen romaaniin. Tämän ohella kannatettavia asioita olivat humanisuus, rauhanaate sekä valoisa usko tulevaisuuteen. Kolmanneksi oli yhteiskunnallinen suunta, jonka vuoksi teoksen on käsiteltävä sosiaalisia tai aatteellisia kysymyksiä. Näitä on ainoastaan työväenluokalla ja työläiskirjailijoilla, ei sivistyneistöllä.⁵²⁶ Viimeinen kohta viittaa samaan ajatukseen, joka oli keskeinen kaksi vuotta myöhemmin Waltarin vastatessa Lauri Viljaselle Helsingin Sanomissa tämän arvosteluun *Palavasta nuoruudesta*. Waltari väitti tällöin, että kriitikot näkivät vain työläiskirjailijoiden teoksissa yhteiskunnallisuutta. Tekstin voi nähdä viittaavan esimerkiksi Toivo Pekkanen *Tehtaan varjossa* -teokseen, joka oli ilmestynyt edellisenä vuonna. Pekkanen oli saanut aseman työläiskirjailijana, joka sopi myös porvarillisille piireille.⁵²⁷

Huomatuin kohta tekstissä oli kuitenkin Waltarin pohdinta ulkomaalaisen kirjallisuuden kääntämisestä Suomeksi. Kirjailija kertoi miettineensä katkerana kustantajien vanhoillisuutta kun uusia teoksia ei käännetä.⁵²⁸ Hän kertoi kuitenkin tulokseen, että

uusi ulkomainen kirjallisuus on a) epäsiiveellistä (siinä käsitellään runsaasti mm. seksuaaliproblemaa), b) myrkyllistä (so. älykäästä, repivää ja hajottavaa), c) yhteiskunnalliseen kumoukseen yllyttävää (Amerikka, Neuvosto-Venäjä ja Nuori-Ruotsi, kukin oman kehityksensä mukaisesti).

Waltari toteaa tällaisen kirjallisuuden synnyttävän sekä kiivaan vastustuksen, että kannatuksen, jotka molemmat ovat hedelmättömiä. Lisäksi kyseisellä kirjallisuudella ei olisi Suomessa kaupallista menestymismahdollisuutta. Hän toteaaakin ulkomaisen kirjallisuuden suomentamisen täysin tarpeettomaksi. Niillä, jotka noita ajatuksia kestävät ja joilla on niihin mielenkiintoa, voivat lukea muita teitä, varsinkin ruotsin kautta. Lisäksi Waltari käsittelee joitain kansainvälisiä kirjailijoita, todeten ainoaksi suureksi ranskalaiseksi nykyhetkessä André Giden, joka on vanha saarnaaja, homoseksualisti ja tällä hetkellä bolsevikki.⁵²⁹

⁵²⁵ Kilpi 1933; R 1933; Kirjojen maailma 1933: jouluku; Seppänen 1933; U. T. 1933; Koskeniemi 1933; vrt. Häikiö 2010, 324; ks. myös esim. Kansan Kuvalehti 1933:45, 29; Kansan Kuvalehti 1934:6.

⁵²⁶ *Tyhjiä tynnyreitä eli kolinaa ammattikirjailijan aivokopassa* (1933) 73.

⁵²⁷ Häggman 2001b, 431. Pekkanen itse tosin halusi irtautua työläiskirjailijan leimasta täysivaltaiseksi kirjailijaksi muiden joukkoon (Mäkelä 2002, 72). Raoul Palmgrenin 1930-luvun puolivälin marxilaisessa tulkinnassa Pekkanen ei kuulunut työläiskirjailijoihin vaan porvariston ja työväenluokan väliin (Kalemaa 1984, 67–68).

⁵²⁸ *Kirjailijan muistelmissa* Waltari kertoi esittäneensä kustantajille 1930-luvulla useiden kirjailijoiden kuten Hemingwayn suomentamista, mutta jääneensä ilman vastakaikua (Waltari 1980, 173).

⁵²⁹ *Tyhjiä tynnyreitä eli kolinaa ammattikirjailijan aivokopassa* (1933) 73–74.

Kirjoitusta siteerattiin varsinkin vasemmistolehdistössä, jossa voi sanoa tekstiä luetun Waltarin konservatiivisena vastustuksena uusille vaikutteille.⁵³⁰ Waltarin tyyliä ajatellen voi Panu Rajalan tavoin nähdä kirjoituksen pyrkineen ironiaan, tavalla joka ei kuitenkaan kaikille lukijoille avautunut. Konkreettisesti Waltari oli ajanut uuden ulkomaisen kirjallisuuden kääntämistä esimerkiksi Kerho 33:n toiminnassa.⁵³¹ Kokonaisuudessaan Waltarin maine alkoi varsinkin vasemmiston silmissä rakentua oikeistolaiseksi linjaksi, josta ensimmäinen merkki oli *Siellä missä miehiä tehdään* -teos. Tekstin luenta mahdollisti Waltarin yhdistämisen sellaiseen ulkomaisten vaikutteiden vastustamiseen, jota edusti esimerkiksi Suomen Kirjailijaliiton varapuheenjohtaja Eino Railon kuuluisa ohjelmapuhe 1935, jossa hän vaati kansallista omavaraisuutta myös kirjallisuuden alalle ja vastusti dekadenssikirjailijoiksi kokemiensa tekijöiden suomentamista.⁵³²

Vaikka Waltari ei ottanut poliittisesti kantaa, hän muun muassa kirjoitti 1933 kirja-arvostelun IKL:n kulttuurilehti Pohjatuuleen. Lehden avustamisesta esimerkiksi F. E. Sillanpää kieltäytyi tiukasti ja näkyvästi.⁵³³ Poliittisuus ei kuitenkaan ollut välttämättä eniten julkisuudessa Waltarista näkyvä piirre. Hän toisaalta toimi näkyvästi nuoren kirjallisuuden parissa Nuoren Voiman Liiton Kirjallisen harrastuspiirin johtajana. Liiton toiminnassa Waltari oli myös mukana perustamassa ja johtamassa Kerho 33:a. Kerhon nimi tulee sen perustamisvuodesta.⁵³⁴ Kirjallisen keskustelukerhon toiminta oli näkyvää ja kun sitä käsiteltiin tiheästi Nuori Voima -lehdessä, Waltarin osuus korostui.⁵³⁵ Muutenkin Waltari työskenteli liitossa nuorten kirjailijoiden ohjaustoiminnassa näkyvänä kirjallisuuden portinvartijana.⁵³⁶ Waltari toimi myös vuodesta 1932 lähtien Maaseudun Tulevaisuuden kirjallisuusarvostelijana. Lyhyet, usein esittelynomaiset arvostelut eivät merkinneet Waltarilta suurten kirjallisuuspoliittisten linjojen vetämistä. Kirjailijakuvan kannalta merkittävintä niissä oli Waltarin kirjallisuuskäsityksen laajuus. Tämä ilmeni siinä että hän saattoi kirjoittaa myönteisesti niin taidekirjallisuudesta kuin viihteestä.⁵³⁷

Waltarin asemaa myös kirjallisesti arvostettuna tekijänä kuvaa, että hänet huomioitiin jo 1929 O. A. Kallion teoksessa uudemmasta kotimaisesta kirjallisuudesta. Hans Grellmanin suppeassa saksankielisessä suomalaisen kirjallisuuden yleisesityksessä (1932) *Suuri illusioni* on nostettu vuoden 1928 kirjallisiin tapahtumiin. Sama toistui myös esimerkiksi Viljo Tarkiaisen *Suomalaisen kirjallisuuden historiassa* (1934). *Mies ja haave* -teoksen kannalta vaikuttava asia oli myös, että teoksesta luettiin radiossa vahvasti aatteellinen kohta eli lautamiesnon puhe Elialle. Waltari oli muutenkin esillä uudessa viestintävälineessä.

⁵³⁰ Ks. esim. Kirjallisuuslehti 1933:1 (näytenumero), 25; Kilpi 1933.

⁵³¹ Rajala 2008, 308; vrt. Häggman 2008, 356–357; Huuhtanen 1982, 296.

⁵³² Railon puheesta Häggman 2008, 357; Immonen 1987, 16; Paasivirta 1984, 432–433.

⁵³³ Rajala 1993, 68–70. Waltarin lehteen kirjoittama arvostelu on *Punajuova, kauneus jäi...* (1933).

⁵³⁴ Palén 1963, 289–295; Waltari 1980, 171–173.

⁵³⁵ Esim. Nuori Voima 1933:3, 92–93; Nuori Voima 1933:4, 124; Nuori Voima 1933:5, 56; Nuori Voima 1933:6–7, 205–206; Nuori Voima 1933:10, 301–302; Nuori Voima 1934: 6–7, 203–205.

⁵³⁶ Rajala 2008, 303–308.

⁵³⁷ Vrt. Rajala 2008, 315–317; ks. myös Tarkka 1980, 404.

Esimerkiksi hänen *Palavasta nuoruudesta* 1935 lukemansa ote radioitiin ja hän toimi radiossa myös kirjaselostajana.⁵³⁸

Toisaalta Waltarilla oli jo maine viihdekirjailijana. Tätä vahvistivat Armas J. Pullan kanssa yhteistyössä nimimerkillä Kapteeni Leo Rainio kirjoitetut teokset *Keisarin tekohampaat* (1931), *Älkää ampuko pianistia* (1932) ja *Punainen madonna* (1932). Tyyllillisesti teokset erosivat Waltarin muusta tuotannosta esimerkiksi karkean eri kansallisuuksiin kohdistuvan huumorin muodossa.⁵³⁹ Välttämättä Waltarin osallisuus teoksissa ei ollut suurelle yleisölle tunnettua, mutta lehtien kirjallisuusarvostelijoille ja kirjallisille piireille asia ei ollut tuntematon. Waltari myöhemmin mutkisti arvailuja kirjoittamalla arvostelun Leo Rainion teoksesta *Lempeä korvanleikkaaja*. Omaa teostaan Waltari ei sentään arvostellut, koska tässä vaiheessa nimimerkki oli enää Pullan käytössä.⁵⁴⁰

Nimeä yleisön tietoon tuova, mutta kirjallisen arvostuksen kannalta kyseenalainen oli myös Valentin Vaalan elokuva *Sininen varjo*. Waltarin julkaisemattomaan novelliin pohjautuva teos sai ensi-iltansa 26.3.1933. Kirjoittajan nimen merkitys näkyy siinä, että ainakin osassa mainoksia Waltarin nimi esiintyi ennen pääosanestittäjiä.⁵⁴¹ Elokuvan parissa Waltari jatkoi käsikirjoittajana kaksi vuotta myöhemmin ensi-iltaan tullessa seikkailuelokuvassa *VMV 6*.

Panu Rajalan mukaan vuoteen 1933 mennessä arvostelu oli jo pidemmän aikaa vaatinut Waltarilta vakavampaa panostusta kirjalliseen työhön. Uhkana oli vakiintua käsitys, että Waltari on vain nopeita ja keveitä voittoja hamuava pintaliitäjä.⁵⁴² *Mies ja haave* tuntui olevan vastaus tähän vaatimukseen. Waltarin valinta kirjoittaa teos, joka alkaa maaseudulta ja käsittelee suomalaisuuden nousua oli kaikin tavoin toivottu asia. Myös kustannustoimittajat olivat vuosikymmenen taitteessa alkaneet kaivata erityisesti kansallisia ja agraareja aiheita.⁵⁴³ Taustalla tässä oli jo Snellmanin kirjallisuuspolitiikka, jossa suomalaisen kansalliskirjailijan tuli edustaa pikemmin yhteisöllisyyttä kuin liberalistista individualismia, kuvata suomalaisuutta ja edistää sitä kirjoituksillaan.⁵⁴⁴

Mies ja haave aloitti Waltarin Helsinki-trilogian, joka kuvasi kaupungin nousua suomalaiseksi suurkaupungiksi. Ensimmäistä teosta ei kuitenkaan mainostettu trilogian osana, koska kustantaja piti sellaista kaupallisesti huonona ratkaisuna.⁵⁴⁵ Trilogian liittyminen Waltarin oman suvun historiaan ei noussut arvosteluissa juuri esiin. Aikalaislukijoille teos ei ollut kirja Waltarin suvun kehityksestä, jollaisena se myöhemmille lukijoille on näyttäytynyt.⁵⁴⁶ Tätä tulkin-

⁵³⁸ Kallio 1929, 260; Grellmann 1932, 71, 76; Tarkiainen V 1934, 336; Etelä-Suomen Sanomat 9.12.1933; Kohtaamispaikkana Akateeminen 1993, 32; Kurjensaari 1958, 31.

⁵³⁹ Teoksista ks. Rajala 2008, 239–241; teoksen *Punainen madonna* kansallisuuskuvauksesta ks. Immonen 1987, 243, 436.

⁵⁴⁰ Ks. Rajala 2008, 239, 242. Esimerkiksi Suomalaisen kirjallisuuden bibliografiassa teokset oli merkitty pelkästään Pullan nimiin (Pakarinen 1934, 599).

⁵⁴¹ Uusitalo ja Toiviainen 2010, 18. Mainoksista ks. Helsingin Sanomat 2.4.1933; Kansan Kuvalehti 1933: 14, 25.

⁵⁴² Rajala 2008, 253.

⁵⁴³ Mäkinen K 1989b, 323.

⁵⁴⁴ Kivimäki S 2002, 57.

⁵⁴⁵ Waltari 1980, 227; Envall 1994, 50.

⁵⁴⁶ Tutkimuksessa trilogian ja Waltarin sukuhistorian yhteyksiä ovat käsitelleet mm. Markku Envall (1994, 53) ja Panu Rajala (2008, 25–35, 258–226).

taa on vahvistanut osaltaan se, että *Kirjailijan muistelmat* toimittanut Ritva Haavikko on trilogiaa käsitelleeseen lukuun sijoittanut kuvitukseksi valokuvia kirjailijan isovanhemmista, vanhemmista ja sedän perheestä.⁵⁴⁷ Suvun vaiheiden kuvaaminen ei myöskään kirjailijalle ollut teoksessa tärkeintä. Markku Envallin mukaan Waltarilla oli teoksessa pyrkimyksenä tehdä henkilöistä tyypillisiä ja edustavia. Suvun edustajien avulla trilogiassa saadaan kuvattua tärkeimmät aatesuuntaukset, luokat ja ryhmittymät.⁵⁴⁸ *Mies ja haave* on selkeimmin historiallinen romaani, sen sijaan kehitysromaanin piirteitä löytyy kaikista trilogian osista.⁵⁴⁹ Myös kirjailija itse esitti, että teoksen tavoitteena oli kehitysromaanin. Envallin mukaan ensimmäisessä osassa mielikuvituksen osuus on suurin vähäisen sukhistoriallisen lähdeaineiston takia, toisessa perusaineistona isän kirjallinen tuotanto ja vanhempien kirjeenvaihto ja kolmas osa on kaunokirjallinen muistelma.⁵⁵⁰

Mies ja haave kuvaa nuoren Elias Kustaalan, myöhemmän Gustafssonin, elämää 1860-luvulta lähtien. Elias lähtee teoksessa kotitaltaan Hämeestä Helsinkiin etsimään töitä veljensä Laurin tavoin. Kotitila on päässyt rappiolle poikien isän juomisen takia. Eliaksesta tulee Helsingissä muurari, joka seuraa suomalaisen sivistyksen nousua esimerkiksi näkemällä Aleksis Kiven näytelmän *Lea* esityksen. Elias kartuttaa omaa sivistystään lukemalla ja haaveilee siitä kuinka hänen lapsistaan tulee eräänä päivänä suomenkielistä sivistyneistöä. Avioituttuaan uskonnollisen Marin kanssa Elias sortuu kuitenkin isänsä tavoin juomaan, kunnes uskoontulo tasaa hänen elämänsä. Tämä merkitsee teoksen kertojan mukaan Eliaksen kehityksen päättymistä, mutta hänen nuoruuden ihanteensa jatkavat elämää hänen pojissaan.

Yleisesti *Miehestä ja haaveesta* kirjoittaessa nostettiin esiin teoksessa esiintyvä suomalaiskansallinen haave sivistyksestä.⁵⁵¹ Arvosteluissa korostui juuri suomenkielisen sivistyksen halu. Niissä suomalaisella sivistyksellä tarkoitettiin nimenomaisesti suomenkielistä sivistystä.⁵⁵² Arvostelut olivat pääsääntöisesti suopeita. Poikkeuksena nousee esiin teosta heikkona pitänyt oli Onni Tolvasen kirjoitus Arvosteleavassa kirjaluetelossa.⁵⁵³ Waltarin tuotannossa monet nostivat teoksen heti hänen parhaakseen.⁵⁵⁴ Varauksellisempaa kantaa edustivat neljä ammattikriitikkoa tai kirjallisuuspiireihin kuuluvaa arvostelijaa, jotka näkivät teoksen alun parhaana Waltarin tekstinä, mutta pitivät loppua heikompana.

⁵⁴⁷ Ks. Tuomi 1991, 5.

⁵⁴⁸ Envall 1994, 48, 54, ks. myös Szopori Nagy 1986, 114–115. Pyrkimyksestä yleistettyyn, tyypillisyyteen Waltari puhuu *Kirjailijan muistelmissa* (Waltari 1980, 230–231; Envall 1994, 48; Skyttä 1995, 15).

⁵⁴⁹ Tuomi 1991, passim.

⁵⁵⁰ Waltari 1980, 228–229; Envall 1994, 48.

⁵⁵¹ Esim. Länsi-Suomi 9.11.1933; Pohjois-Pohja 25.11.1933; Pyrkijä 1933:12; Suupohjan Sanomat 20.10.1933; Turunmaa 25.10.1933.

⁵⁵² Esim. Kansan Työ 4.11.1933; Karjala 15.10.1933; Keski-Uusimaa 15.11.1933; Liitto 17.12.1933; Länsi-Suomi 9.11.1933; Naisten Ääni 22.11.1933; Pohjois-Pohja 25.11.1933; Pyrkijä 1933:12; Suomen Pienviljelijä 31.10.1933; Suupohjan Sanomat 20.10.1933.

⁵⁵³ Arvosteleva luettelo 1933.

⁵⁵⁴ Etelä-Suomi 7.11.1933; Imatra 1933:45; Kansan Työ 4.11.1933; Länsi-Suomi 9.11.1933.

Tatu Vaaskivi jopa kärjisti teoksen olevan kehitysromaani vain siinä suhteessa, että se kehittyi alkupuolen voitoista loppupuolen heikkouksiin.⁵⁵⁵

Teoksen käsittelyssä Waltarin kehitys kirjailijana nousi usein esiin. Tätä puolta myös teoksen mainonnassa korostettiin.⁵⁵⁶ Jo *Appelsiininsiemenen* yhteydessä oli nostettu esiin Waltarin siirtyminen minäkeskeisyydestä objektiivisyyteen, mikä liittyi ilmeisesti osaltaan minäkertojan väistymiseen kolmannen persoonan tieltä. Rafael Koskimies näki Uudessa Suomessa Waltarin ruvenneen *Miehessä ja haaveessa* objektiivisen ihmiskuvauksen kovaan urakkaan.⁵⁵⁷ Aihepiiriinkin liittyen Waltarin nähtiin nöyrästi hylänneen entiset innoittajansa,⁵⁵⁸ jättäen samalla nuorukaisen ylimielisyyden, joka oli johtanut miehuullisuutta ja kypsyneisyyttä edustuvaan teokseen⁵⁵⁹. Useiden arvostelijoiden mielestä teos edusti selkeää kehitystä ja myönteistä murrosta tuotannossa.⁵⁶⁰ Kirjailijan aikuisuuteen arvosteluissa tuntuu myös liittyvän vakaviin kirjallisiin tuloksiin pyrkiminen.⁵⁶¹ Waltaria ei näin koettu enää viihdekirjailijaksi, vaan hänen nähtiin pyrkivän vakaviin tuloksiin ja korkeampiin tarkoituksiin, kuten miehen tulee tehdä.⁵⁶²

Myös teoksen tyyli nostettiin esiin useissa arvosteluissa. Sen katsottiin muuttuneen nimenomaiseen miehekkääseen suuntaan.⁵⁶³ Eräs arvostelija tiivisti, että rauhallinen miehekkyyks oli korvannut aiemman kevyesti hypähtelevän rytmin. Samalla tavoin Lauri Haarla näki Ajan Suunnassa Waltarin jättäneen kielikeikaroinnin taakseen.⁵⁶⁴ Tyylin nähtiin muistuttavan Aleksis Kiveä,⁵⁶⁵ tai ainakin yrittävän hänen suuntaansa, vaikka ei kovin onnistuneesti.⁵⁶⁶ Muihin kirjailijoihin Waltaria ei verrattu kovin runsaasti. Vertailussa Waltarin voitiin esimerkiksi katsoa olevan vielä kaukana Sillanpään voimasta, mutta teoksen olevan parempi kuin Toivo Pekkasen *Tehtaan varjossa*.⁵⁶⁷

Vaikka kirjoitustyylin todettiin muuttuneen, niin edelleen Waltarin tekstissä nähtiin vanhoja ongelmia. Aamulehden O. A. Kallion mielestä lukija ei kaipaisi Waltarin pitkiä synnyttämisen kuvauksia ja niihin liittyviä asioita, joihin kirjailija hänestä tuntuu erikoistuneen. Myös Waltarin realismin raakuuteen viitattiin arvosteluissa.⁵⁶⁸ Tyylin lisäksi aihepiirin vaihdos innosti osaa arvoste-

⁵⁵⁵ Elmer Diktonius (Elanto 31.10.1933, *Nya Argus* 1934:2); Tatu Vaaskivi (Kaleva 29.10.33); Viljo Kojo (Karjala 15.10.1933) ja V. I. Mikkonen (Maaseudun tulevaisuus 21.10.1933).

⁵⁵⁶ Ks. esim. Lotta-Svärd 1933:17. Mainonnasta esim. *Kansan Kuvalehti* 1933:43; *Kansan Kuvalehti* 1933: 44.

⁵⁵⁷ *Uusi Suomi* 15.10.1933.

⁵⁵⁸ Esim. *Hyvinkään Sanomat* 10.11.1933; *Kansan Lehti* 11.11.1933.

⁵⁵⁹ *Satakunnan Kansa* 25.10.1933. Ks. myös *Keski-Uusimaa* 15.11.1933.

⁵⁶⁰ Ks. *Uudenmaan Sanomat* 21.10.1933; *Ylioppilas* 1933:16

⁵⁶¹ Esim. *Satakuntalainen* 4.12.1933.

⁵⁶² Ks. Mosse (1996, 109) suuremman asian puolesta toimimisesta maskuliinisena hyveenä.

⁵⁶³ Ks. esim. *Kansakoulun Lehti* 1933:22; *Pyrkijä* 1933:12.

⁵⁶⁴ *Pyrkijä* 1933:12; *Ajan Suunta* 30.10.1933.

⁵⁶⁵ *Pirkka* 1.11.1933.

⁵⁶⁶ *Työläisnuoriso* 8.11.1933; *Ylioppilaslehti* 1933:21.

⁵⁶⁷ *Satakunnan Kansa* 25.10.1933.

⁵⁶⁸ *Aamulehti* 3.11.33; raakuudesta mainitsi esim. *Kansan Lehti* 11.11.1933.

lijoista.⁵⁶⁹ Koska teoksen alkupuoli sijoittuu maaseudulle, pohdittiin myös miten maaseutukuvaus kaupunkilaiselta sujuu. Siinä nähtiinkin sekä onnistumista että luontevuuden puutetta.⁵⁷⁰

Useat arvostelijat löysivät teoksesta aatteellista sisältöä. Se saatettiin esittää Karjalan arvostelijan tavoin selkeän suoraselkäiseksi ja miehekkääksi tendenssiksi tai väljähtäneeksi vanhoillisuudeksi kuten Suomen Sosialidemokraattissa. Kun arvostelija tulkitsi teoksen vanhoilliseksi, kuten Haminan Lehdessä, teoksessa nähtiin tiedon johtavan päähenkilön onnettomuuksiin.⁵⁷¹ Tulkintaan voi ajatella vaikuttaneen aiemmin mainittu huomiota herättänyt *Tyhjiä tynnyreitä* -kirjoitus⁵⁷², joka kirjaimellisella, ironian huomioimattomalla luetavalla luetuna korosti uuden tiedon vaarallisuutta.

Vaikka uskonnon merkitys teoksen henkilöiden elämässä nousi esiin suuressa osassa arvosteluja, harvat viittasivat sen tarkoittavan Waltarin omaa vakaumusta. Yksittäinen arvostelija tosin saattoi nähdä teoksessa jonkinlaisen uusgruntvigilaisen tendenssin, jossa vakava kansallinen henki pohjautuu uskonnollisuuteen.⁵⁷³ Mielipiteitä jakoi teoksen viimeinen lause, jonka mukaan

kumma totuus on se, että ne miehet, jotka nuoruudessaan näkivät vuosisadan vaihtuvan ja joista tuli jotakin, olivat uskovaisten kotien lapsia, mutta monet muut hävisivät maineettomuuteen.⁵⁷⁴

Kiitosta lause sai esimerkiksi maalaisliittolaisen lehden arvostelijalta. Kritiikki tuli vasemmistolaisilta.⁵⁷⁵ Waltari itse korosti myöhemmin, että lauseen merkitys on sitä edeltävässä lauseessa, jossa uskovaisten kotien todettiin herättäneen lapset ajattelemaan. Uskoa seurasi kapina ja henkinen käymistila, joka oli kehityksen edellytys. Usko siis sinänsä ei synnyttänyt menestystä, vaan siitä johtuva kapinallisuus. Panu Rajala esittää Waltarin kirjoittaneen lopun ajatuksen oman tietonsa ja myöhemmän käsityksensä valossa.⁵⁷⁶ Kohta poikkeaaakin jälki- viisaudessaan muusta tekstistä, joka katsoo tilannetta tapahtuma-ajan kannalta.

Waltari toimi 1934 yhä näkyvästi Nuoren Voiman Liitossa ja muun muassa toimitti *Nuoret runoilijat 1934* -kokoelman. Hänellä oli siis selkeä asema nuorissa kirjallisuuspiireissä. Vaikka Waltarin tuotanto ja julkisuuskuva oli vakaavoitunut, hän silti esiintyi esimerkiksi mainostamassa Havin partavaahtoa.⁵⁷⁷ Mainoksessa esiintyminen oli omiaan herättämään kysymyksiä kirjailijan viihteellisyydestä, vaikka Waltari ei ollut ainoa kyseisissä mainoksissa esiintynyt

⁵⁶⁹ Ks. Lotta-Svärd 1933:17.

⁵⁷⁰ Onnistumisesta Rovaniemi 14.11.1933; Lapin Kansa 21.12.1933; luontevuuden puutteesta Haminan Lehti 16.11.1933; Suomalainen Suomi 1935:5.

⁵⁷¹ Karjala 15.10.1933; Suomen Sosialidemokraatti 20.10.1933; Haminan Lehti 16.11.1933.

⁵⁷² *Tyhjiä tynnyreitä eli kolinaa ammattikirjailijan aivokopassa* (1933).

⁵⁷³ Käkisalmen Sanomat 28.10.1933.

⁵⁷⁴ *Mies ja haave* (1933) 360.

⁵⁷⁵ Maalaisliittolainen lehti Liitto (Liitto 17.12.1933). Vasemmistolaisesta kritiikistä ks. esim. Työläisnuoriso 8.11.1933. Kritiikin vuoksi Waltari päätti jättää kohdan pois lyhentäessään trilogian teokseksi *Isästä poikaan* (1942) (Waltari 1980, 243).

⁵⁷⁶ *Mies ja haave* (1933) 359–360; Waltari 1980, 243, 251; Rajala 2008, 261.

⁵⁷⁷ Kansan Kuvalehti 1934:16, 25.

nuori kirjailija.⁵⁷⁸ Mainoksessa esiintymisen voi tosin nähdä myös kirjailijan myönteistä moderniutta korostavana, koska mainonta oli 1920-luvulla noussut muodikkaaksi ja mainostoimittajan työ muotiammatiksi.⁵⁷⁹ Partavaahtomainos myös esitteli nuoren kirjailijan kypsänä perheenisänä, jolle laadukas partavaah-to takasi perhesovun.

Helsinki-trilogian toinen osa *Sielu ja liekki* ilmestyi 1934. Teoksessa kuvataan Eliaan poikien Toivon ja Samuelin elämäkulkua 1800-luvun lopusta ensimmäiseen maailmansodan alkuun.⁵⁸⁰ Isänsä toivomuksen mukaisesti molemmat pojat päätyvät opiskelemaan Helsingin yliopistoon. Toivo tutustuu aikakauden aatevirtauksiin kuten tolstoilaisuuteen ja naisasialiikkeeseen ja rakastuu toivottomasti ylemmästä yhteiskuntaluokasta olevaan Helenaan. Idealistisen Toivon vastakohtana Samuel ottaa kylmän järjen ihanteekseen ja pyrki taloudelliseen menestykseen, joka ohjaa myös hänen avioliittovalintaansa. Toivo päätyy opettajaksi tyttökouluun ja suhteeseen 18-vuotiaan oppilaansa Marian kanssa. Suhteen aiheuttama syyllisyydentunto johtaa Toivon kriisiin, joka ratkeaa uskoontulolla. Maria ja Toivo menevät naimisiin ja Toivo opiskelee papiksi. Hän kuitenkin kuolee nuorena jättäen Marian kasvattamaan heidän pieniä lapsiaan.

Sielua ja liekkiä on myöhemmin luettu kirjailijan oman ilmoituksen mukaisesti kuvauksena Waltarin vanhempien kehityksestä.⁵⁸¹ Aikalaislukijat eivät kuitenkaan juuri nähneet teoksen yhteyttä kirjailijan henkilöhistoriaan. Suomen sosialidemokraattiin kirjoittanut Sylvi-Kyllikki Kilpi ilmeisesti arvostelijoista ainoana viittasi suoraan kirjailijan isään, Toimi Waltariin, teoksen päähenkilön Toivon mallina. Kilpi muisteli Toimi Waltarin palavia puheita, joita hän on kuullut lapsena Sörnäisissä ja koulussa tämän oppilaana.⁵⁸²

Waltarin kehitys kirjailijana nousi taas arvosteluissa vahvasti esille. Vertailua tehtiin aiempaa tuotantoon, jota kuvattiin esimerkiksi kokeilukautena, kirjallisenä keikarointina tai pinnallisuutena.⁵⁸³ Waltarin uutta vaihetta kuvattiin miehistymisenä, kypsymisenä ja syventymisenä.⁵⁸⁴ Tämä koski myös teoksen tyyliä. Nuoruuden riehakkaasta kerronnasta oli siirrytty tasaisempaan ja syvempiä henkisiä luotauksia tekevään tapaan.⁵⁸⁵ Tyylin muutos pidättyväisemmäksi merkitsi myös objektiivisuuden tuntua,⁵⁸⁶ jossa voi jälleen nähdä ajatuksen välittömän tuntuisen ja tunteellisen tyylin yhdistämisessä subjektivisuuteen ja pidättyväisyyden ja hallinnan, maskuliinisten piirteiden, yhdistämisestä objektiivisuuteen.

⁵⁷⁸ Muita Havin mainoksissa esiintyneitä kirjailijoita mm. Lauri Haarla (Suomen Kuvalehti 1933:19); Hilja Valtonen (Suomen Kuvalehti 1934: 26); Elina Vaara (Suomen Kuvalehti 1934, 1841) ja Elsa Heporauta (Suomen Kuvalehti 1935: 23).

⁵⁷⁹ Ks. esim. *Palava nuoruus* (1935) 391; Waltari 1980, 263.

⁵⁸⁰ Teoksessa mainituista historiallisista tapahtumista päätellen tapahtuma-aika on syksystä 1897 kesään 1914 (Envall 1994, 53–54).

⁵⁸¹ Esim. Envall 1994, 53; Rajala 2008, 25–27.

⁵⁸² Suomen Sosialidemokraatti 4.11.1934.

⁵⁸³ Esimerkit arvosteluista *Kansan Lehti* 17.11.1934; Suomen Sosialidemokraatti 4.11.1934; *Käkisalmen Sanomat* 1.12.1934.

⁵⁸⁴ Ks. esim. *Savon Sanomat* 17.11.1934; *Kansan Lehti* 17.11.1934; Suomen Sosialidemokraatti 4.11.1934; *Satakunnan Kansa* 2.12.1934.

⁵⁸⁵ Esim. *Kainuun Sanomat* 17.11.1934

⁵⁸⁶ *Maaseudun Tulevaisuus* 15.11.1934.

Kerronnan miehisyyteen kuului myös vakavuus.⁵⁸⁷ Waltarin nähtiin paris- sa viime romaanissaan löytäneen itsensä ja lähteneen etsimään budoarien ma- donnojen sijasta totuutta.⁵⁸⁸ Aiemmin Waltari oli kirjoittanut viihteellisesti ny- kyajan pintailmiöistä, nyt hän keskittyi kirjallisuuden varsinaiseen tarkoituk- seen. Kuvaa Waltarista naisten suosimana viihdekirjailijana edusti esimerkiksi Olavi Paavolaisen kirjoitus naistenlehti Eevassa. Enemmän tai vähemmän ku- vitteellinen ”konttorikaunotar” keskustelee siinä Paavolaisen kanssa Waltarin teoksesta. Nuori nainen puhuu silkisukistaan käyttäen slangia ja polttelee päi- vän 17. savukettaan. Uuden teoksen myötä hän ihailee Waltaria yhä enemmän, koska tästä on tullut vakava ja voimakas mies. Paavolaisen tekstissä Waltarin lukija siis rakentuu nuoreksi, kevytmieliseksi ja pinnalliseksi naiseksi. Paavolai- senkin jakaman hierarkian mukaan tämä ei ollut kaikkein arvokkainta yleisöä. Muissakin lehtijutuissa Waltari saatettiin yhdistää nimenomaan nuoreen nais- yleisöön.⁵⁸⁹

Yleisemminkin Waltarin tekstin nähtiin syventyneen. Kirjailija Tatu Vaas- kivi esitti Kalevassa Waltarin kyyneen ensimmäistä kertaa arvokkaaseen työ- hön ja pyrkineen lähestymään syvyyttä pinnan sijasta. Kotimaa-lehden Antti N. korosti toisista poiketen, että Waltari aiemmin oli käyttänyt taitojaan epäsiiveel- listen sukupuolisuhteiden ja riettaiden orgioiden kuvaukseen. Kirkon äänen- kannattaja oli tässä vaiheessa ainoa, jossa korostettiin varhaisemman tuotannon epäsiiveellisyttä. Siinäkin kirjailijassa katsottiin tapahtuneen sisäisen heräämi- sen ja syventymisen, tai ainakin olevan tapahtumassa.⁵⁹⁰

Kaiku-lehden Anna Leinonen poikkesi valtavirrasta toteamalla Waltarin aiemmin kirjoittaneen rohkeasti elävästä elämästä, ravistelleen totuttuja ajatte- lutapoja ja saaneen lukijan odottamaan mitä uutta paljastuisi nuorisosta. Arvos- telija ei nähnyt onnistuneena sitä, kuinka uudessa teoksessa Waltari oli etsinyt arvokasta aihetta historian tomuista. Hän kaipasi kypsyyneeltä kirjailijalta nyky- ajan kasvoja historian kertauksen sijaan. Useammin kuitenkin todettiin Walta- rin tehneen onnistuneen ratkaisun jättäessään nuorison ”kuivailemaan korvan- taustojaan”.⁵⁹¹

Yleisesti teos sai myönteisiä arvosteluita syksyn ja joulun parhaimmiston kuuluvana.⁵⁹² Myös tekijänsä parhaaksi teos nostettiin useissa arvosteluissa.⁵⁹³ Melko kriittisestikin teosta käsitellyt Olavi Paavolainen esitti teoksen olevan

⁵⁸⁷ Esim. Kansan Työ 23.11.1934

⁵⁸⁸ Länsi-Suomi 18.12.1934. Arvostelussa viitataan ilmeisesti Maurice Dekobran teok- seen *La Madone des sleepings* (1925). Teosta ei ollut suomennettu, mutta sitä kutsuttiin usein nimellä ”Makuuvaunujen madonna”. Esim. Olavi Paavolainen kirjoitti romaa- nista teoksessa *Nykyaikaa etsimässä* (1929) (Hapuli 1995, 58, 74; Tarkka 1980, 228).

⁵⁸⁹ Eeva 1934:12. Muista teksteistä, joissa Waltari yhdistettiin nuoreen naisyleisöön ks. esim. Seura 1935:30, 6. Paavolaisen näkemyksistä nuoresta naisyleisöstä Hapuli 1995, 58–59.

⁵⁹⁰ Kaleva 2.12.1934; Kotimaa 18.12.1934. Syventymistä käsitteli myös esim. Ajan Suunta 27.11.1934

⁵⁹¹ Kaiku 2.12.1934; lainaus Laatokka 8.11.1934.

⁵⁹² Itä-Savo 15.12.1934; Keski-Uusimaa 17.11.1934; Maakansa 21.11.1934; Lalli 20.12.1934. Muita erityisen myönteisiä Liitto 22.12.1934; Länsi-Suomi 18.12.1934; Maaseudun Tu- levaisuus 15.11.1934; Yhteishyvä 23.11.1934.

⁵⁹³ Forssan Lehti 21.12.1934; Hakaristi 28.12.1934; Kajaani 4.12.1934; Uudenkaupungin Sanomat 10.11.1934.

ihmiskuvauksessa voitto ja todistavan romaanitekniikan hallitsemisesta. Erityisen myönteisen suhtautumisen joukosta puuttuu kuitenkin vasemmistolainen lehdistö, jonka voi yhdistää osaltaan sekä teoksen aatteelliseen tulkintaan että kasvaneeseen käsitykseen Waltarin oikeistolaisuudesta ja vanhoillisuudesta. Waltarin poliittinen leima ei toisaalta ollut pinttynyt. Sosiaalidemokraattisessa Eteenpäin-lehdessä teoksen katsottiin etsivän totuutta eri luokkien ihmisiä ymmärtäen.⁵⁹⁴

Politiikan vasemmalta laidalta Raoul Palmgren esitti Kirjallisuuslehdessä Waltarin pyrkivän suhtautuvan sympatialla kaikkeen, mutta vähitellen sulkevan sympatiansa piiristä ne ilmiöt, jotka eivät kuulu hänen vanhoilliseen elämänpiiriinsä. Palmgren lainasi arvostelussaan Matti Salosta (Kurjensaari), jonka mukaan Waltari teoksessa toteuttaa syvästi konservatiivista perusluonnettaan. Palmgrenin mukaan perhe, isänmaa ja uskonto olivat Waltarin keskeiset käsitteet. Palmgrenille Waltarin tuotanto oli keskiluokan problematiikan leimaama ja kirjailija oli pikkuporvari, jolle ongelmat ovat aina eettisiä. Waltarilla ei ollut siten käsitystä materiaalisista ja sosiaalisista ongelmista.⁵⁹⁵

Viittauksellaan Matti Kurjensaareen Palmgren osoitti, että kritiikkiä olivat esittäneet myös liberaalit ei-sosialistit.⁵⁹⁶ Näihin kuuluva Lauri Viljanen totesi Waltarin teoksessa lieventäneen ilmeisen tietoisesti entisiä valistusvastaisia mielipiteitään esimerkiksi työväenliikkeen suhteen.⁵⁹⁷ Teoksen yhteiskunnallisuus nousikin aatteellisesti käsitellyksi asiaksi. Aiemmin Waltarin teksteissä monia kiusannut erotiikan tai ihmisruumiin kuvaus ei enää noussut ongelmaksi. Mauttomuuksista puhutaan vain parissa arvostelussa, joista toinen oli vasemmistolaisen Elmer Diktoniuksen Nya Argus -lehteen kirjoittama. Sen voi nähdä käsitelleen enemmän taiteellista tyyliä kuin moraalia.⁵⁹⁸

Myönteistä poliittista viestiä teoksessa näkivät muun muassa kahden koomuslaisen lehden arvostelijat. Teos esitettiin lahjaksi isänmaalliseen ajatteluun uudelleen herätetyille nuorisolle. Se saisi teoksesta puhdashenkisen pohjan ponnistuksilleen. Waltari itsekin saatettiin nähdä intomielisen sivistyneen kansallisen nuorison edustajaksi.⁵⁹⁹ Uskonnollista ja kansallista tendenssiä teoksessa nähtiin myös Työläisnuorisossa. Siinä mainittiin teoksen olevan kirjoitettu akateemisesti oppineen ja yhteiskunnan tunnustaman miehen näkökulmasta. Arvostelija esitti, että teoksessa kuvataan mielenkiintoisesti sivistynyttä keskiluokkaa, mutta ylimalkaisesti työläisten elämää.⁶⁰⁰ Sivistyneen keskiluokan ja erityisesti ensimmäisen polven sivistyneistön ongelman kuvaus nostettiin teoksesta muutenkin esille.⁶⁰¹

⁵⁹⁴ Paavolainen Suomalaisessa Suomessa (Suomalainen Suomi 1934:6); Eteenpäin 24.11.1934.

⁵⁹⁵ Kirjallisuuslehti 1935:1.

⁵⁹⁶ Matti Kurjensaari (1907–1988) oli 1930-luvulla liberaali tasavaltalainen, jolla oli vasemmistososympatioita. Nykypäivä-lehti, jossa hän oli päätoimittaja, oli sitoutunut Kansalliseen Edistyspuolueeseen. (Kalemaa 2005, 532.)

⁵⁹⁷ Helsingin Sanomat 11.11.1934.

⁵⁹⁸ Savo 15.11.1934; Nya Argus 1935:5.

⁵⁹⁹ Kajaani 4.12.1934; Vaasa 1.12.1934.

⁶⁰⁰ Työläisnuoriso 5.12.1934.

⁶⁰¹ Esim. Hufvudstadsbladet 22.11.1934; Uusi Suomi 18.11.1934; Lalli 20.12.1934.

Teoksen sanomaa pohdittiin myös sen kuvaaman ajan ja ilmestymisajan vertailuissa. Teos saatettiin nähdä tahallisenä tai tahattomana satiirina nykypäivästä.⁶⁰² IKL:n Ajan Suunnassa Waltarin teos nähtiin ajankohtaisena, koska se käsitteli suomalaisen sivistyneistön kulttuuritaistelua, jonka toista vaihetta käytiin juuri. IKL:n ajamaa kulttuuritaistelua edusti aitosuomalaisuus, joka näkyi muun muassa pyrkimyksenä Helsingin yliopiston suomalaistamiseen. Toiminnan ajankohtaisuus näkyy siinä, että vuodesta 1935 tuli merkittävin sukkunimien suomalaistamisen vuosi. Myös suomalaisen sivistyneistön asema ja tehtävä oli läheinen IKL:lle, joka oli kärjistetyksi katsoen keskiluokkaisen sivistyneistön liike.⁶⁰³ Arvostelijan näkemys osoittaa kuinka Waltarin tekstiä oli mahdollista lukea omaa poliittista näkemystä tukevana. Waltari ei korostanut tällaista tulkintaa, vaikka teoksessa esimerkiksi kielitaistelua käsitelläänkin. Samana vuonna hän tosin nosti radiokeskustelussa Aleksis Kiven Suomen kansalliskirjailijaksi Runebergin tilalle. Tämä oli mahdollista lukea myös kielipoliittisena kannanottona, varsinkin kun kysymykseen Runebergin asemasta kansallisuuskirjailijana oli perinteisesti liittynyt kieliriidan aineksia. Helsingin yliopiston ylioppilaskunnassa Runebergin juhlinta oli nostanut usein kielitaistelun pintaan. Samansuuntaisia tavoitteita Kiven suhteen oli laajemminkin suomenkielisellä sivistyneistöllä, kuten kirjallisuusvaikuttaja Viljo Tarkiaisella.⁶⁰⁴

Kansallissosialistinen Hakaristi-lehti näki myös *Sielussa ja liekissä* yhtäläisyyden nykypäivään, jolloin vallitsee samanlainen henkinen köyhyys. Samalla tavoin sitoutumaton ja vapaamielinen Forssan lehti näki kuvattuna aikana henkisen elämän olleen lamassa, joka rinnastaa sen kirjoitusajankohtaan. Toisenlainen näkökulma Waltarin historian ja nykyhetken käsittelyyn oli Olavi Paavolaisella. Suomalaiseen Suomeen kirjoittamassaan arvostelussa hän esitti Waltarin mielitelevän nykyajan muotia. Hänelle oli suoranaista historian vääristelyä, että vuosisadan vaihteen nuorison suuhun oli laitettu hitleriläinen mielikuva sarastavasta veren- ja raudankarvaisesta vuosisadasta.⁶⁰⁵

Mielipiteitä jakavaa aatteellisuutta oli myös teoksessa kuvattu uskonnollinen kehitys ja herätys. Ajan Suunnassa teoksen kuvaama herätys nähtiin henkisenä vapautena verrattuna silloisiin piireihin, jotka julistivat tieteellisyyden ylivoimaisuutta.⁶⁰⁶ Vasemmistolaiselle Raoul Palmgrenille uskonto oli teoksessa savuverho, joka heitettiin yhteiskunnallisten ongelmien ylle estäen vääryyksien poistamista.⁶⁰⁷ Palmgrenin ajatuksen voi nähdä seuraavan tässä tuttua marxilaista käsitystä uskonnosta turruttavana oopiumina.

⁶⁰² Uudenkaupungin Sanomat 10.11.1934.

⁶⁰³ Ajan Suunta 27.11.1934; Sulamaa 2011, 40–41, 44–45; Roiko-Jokela 2011, 81–86; Alapuro 1973, 53.

⁶⁰⁴ Waltari 1965, 119; Krogerus 1992, 25, 38–39; Krogerus 1988, 187–188; Häggman 2012, 322; Klinge 1968a, 54–55, 94–96; Klinge 1968b, 35–37, vrt. myös Paasivirta 1984, 294. Kirjallisuudentutkija Viljo Tarkiaisen (1879–1951), Maria Jotunin puoliso, toimi mm. Helsingin Yliopiston kotimaisen kirjallisuuden professorina 1924–1946 ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran esimiehenä 1934–1946 (Tarkiaisen K 2007, 657–658).

⁶⁰⁵ Hakaristi 28.12.1934; Forssan Lehti 21.12.1934; Suomalainen Suomi 1934:6. Forssan lehden suunnasta Ekman-Salokangas et. al. (toim.) 1988, 88.

⁶⁰⁶ Ajan Suunta 27.11.1934.

⁶⁰⁷ Kirjallisuuslehti 1935:1.

Teoksen käsittelyssä alkoi esiintyä jo teemoja ja rintamalinjoja, jotka tulisivat esiin trilogian loppuosan käsittelyssä eli ns. kirjallisuustaistelussa. Vasemmistossa Waltarin sekä kyvykkyys että halukkuus käsitellä eri yhteiskuntaluokkia tasapuolisesti kyseenalaistettiin. Oikeisto suhtautui myönteisesti politiikan käsittelyyn. Se piti teoksia oman poliittisen linjansa mukaisina. Liberaali ei-sosialistinen ammattikritiikki näki heikkouksia teoksessa sekä yhteiskunnallisessa, että taiteellisessa mielessä, vaikka suhtautuikin teokseen myönteisesti.

3.1.2 Objektiivinen vai puolueellinen kirjailija?

Kesken romaanitrilogian teon Waltari ehti 1935 julkaisemaan myös teoksen *Aiotko kirjailijaksi?* Teos liittyi Waltarin toimintaan Nuoren Voiman Liiton kirjallisen harrastuspiirin johtajana. Kustantaja mainosti sitä pakinaksi, jossa Waltari esiintyy ensi kerran humoristina. Sen tyyli oli varsin suorapuheinen ja kirjailija korostikin, että kyseessä ovat hänen omiin kokemuksiin pohjautuvat mielipiteensä, ei pyrkimys yleispätevyyteen.⁶⁰⁸ Luonteeltaan teos on käytännöllinen, selittäen jopa millaista paperia kirjailijan kannattaa käyttää, kuinka toimia kustantajan kanssa ja millaisia tekijänpalkkioita teoksista voi saada.

Kirjailijoiden taloudellinen asema nousi teoksessa jatkuvasti esiin. Waltari esitti kirjoittamisen olevan arvokas harrastus sivutyönä. Ammattikirjailijuudesta hän varoitti sen taloudellisen epävarmuuden ja kuluttavuuden vuoksi. Teoksessa toistuu ajatus siitä, että kirjailijat joutuvat tekemään kirjallisia tilapäistöitä elääkseen. Tähän liittyy myös selkeä jaottelu kirjailijoiden todelliseen tuotantoon ja tilapäisrunoihin ja -novelleihin, joita kirjoitetaan ansaitsemismielessä. Niiden puolustukseksi Waltari esitti, että kirjailijalla on oltava oikeus elättää itsensä ja perheensä kirjallisella työllä, joten on mieletöntä syyttää näitä mahdollisuuksia käyttäviä tekijöitä kauppakirjailijoiksi.⁶⁰⁹ Waltari itse kuului tästä syytettyihin tekijöihin. Tilapäiskirjoitukset ja joko tekijän tai arvostelijoiden välitöiksi kutsumat teokset eivät sopineet ajatukseen riippumattomasta taiteilijasta. Sen sijaan Waltarin tekstissä ammattikirjailija on sekä taiteilija että perheensä elättävä mies. Kirjailijuuskin tulee alueeksi, jossa voi osoittaa miehisyyttä työnteolla.

Kirjailijuudesta kirjoittaessaan Waltari käyttää romanttista taiteilijamyymiä, ja purkaa sitä. Romantiikan taiteilijaihannetta myötäillen Waltari esittää kirjoittamisen vaativan jotain synnynnäistä, jota ei voi opetella.⁶¹⁰ Sen sijaan yksityishenkilöinä Waltari korosti kirjailijoiden olevan tavallisia, pientä porvarillista elämää eläviä. Kirjailija ei voi olla boheemi, koska romaanin kirjoittaminen edellyttää ankaraa työtä ja itsekieltäytymistä. Waltari kehottaa kirjailijaa esiintymään julkisuudessa mahdollisimman vähän. Suuri yleisö pettyy aina tekijään

⁶⁰⁸ *Aiotko kirjailijaksi* (1935) 5-6; Rajala 2008, 308-309. Mainoksista esim. Suomen Kuvalehti 1935:13, 534.

⁶⁰⁹ *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 13-14, 97-98, 117-119.

⁶¹⁰ *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 9; Ekström 2011, 35-36, 115.

havaitessaan tämän olevan tavallinen, pieni ihminen.⁶¹¹ Sen sijaan kirjailijalle voi kaupallisesti olla eduksi ns. huono maine, joka lisää yleisön mielenkiintoa häneen ja hänen tuotantoonsa, vaikka maine ei perustuisikaan todellisuuteen.⁶¹²

Waltari kertoo niin kirjallisuudessa kuin elämässäkin olevan kaksi eri suhtautumistapaa, naturalistisen ja romanttisen. Edellinen näkee elämän mahdollisimman ”luonnollisena” eli rumana, jälkimmäinen taas mahdollisimman kauniina ja ihanteellisena. Nuoruudessaan ihminen heilahtelee näiden äärimmäisyyksien välillä, mutta vähitellen oppii näkemään elämän suhteellisen objektiivisessa valossa. Objektiivisen kirjailijan kohdalla vastakohtat sulautuvat niin sanotusti asialliseksi realismiksi.⁶¹³ Kuvaus heijastelee osaksi Waltarin oman tuotannon kehitystä, jonka alkuvaihetta leimaa äärimmäiseltä tuntuneet heilahdelliset, kuten peräkkäisinä vuosina ilmestynyt kauhunovellikokoelma *Kuolleen silmät* (1926) ja uskonnollinen runokokoelma *Sinun ristisi juureen* (1927). Romaanista *Appelsiininsiemen* (1931) lähtien Waltarin ääneenlausuttu tavoite oli kirjoittaa objektiivisesti sekä pyrkiä tasapuolisuuteen ja edustavuuteen. Tämä kehitys rakentui myös kirjallisuusarvostelijoiden teksteissä kuvauksena objektiivisuuden kasvusta miehistymisen myötä. Kirjailijaoppaassaan Waltari nostaa kirjailijan jatkuvan kehityksen tavoitteeksi. Kirjailijan tuli aina olla valmis kehittymään ja omaksumaan uutta. Laajemminkin jatkuva inhimillinen kehitys oli Waltarin keskeisiä arvoja.⁶¹⁴

Teoksessa Waltari puolusti myös viihdekirjallisuutta. Hän korosti, ettei hyvän kirjan tarvitse olla ikävä ja moitti arvostelijoita, jotka arvonantoa saadakseen julistivat hauskan ja jännittävän kirjan pintapuoliseksi, kevyeksi tai latteaksi. Ajanvietteen ja todellisen romaanin erona Waltari pitää sitä, että jälkimmäinen saa lukijansa ajattelemaan. Waltari esittää, että kirjailija romaanissaan haluaa saada lukijansa hivenen verran paremmiksi, viisaammiksi ja syvemmiksi kuin ennen.⁶¹⁵

Waltari mukaan kirjailijan ei pidä lähteä politiikkaan. Kirjailijan tehtävä on kuvata, ei julistaa. Sanoina joita kirjailija voi käyttää väärin Waltari mainitsee niin isänmaan kuin köyhälistökin, esittäen näin vältettäväksi sekä oikeistolaisen että vasemmistolaisen politiikan. Kaiken politiikan taustalla hän näki rahan, maineen ja vallanhimon. Samalla tavoin Waltari kritisoi kirjallisia kulttuurilehtiä siitä, että ne ovat jakautuneet puoluelinjojen mukaan. Waltari ironisoi sekä ilmestymisensä lopettanutta IKL:n Pohjatuulta että vasemmistolaisia Tulenkantajia ja Kirjallisuuslehteä. Jälkimmäisiin kohdistunutta kritiikkiä teoksesta voi huomata enemmänkin. Tendenssittömyydestä Waltari kehui myös Mihail Solohovin teosta *Hiljaa virtaa Don*. Tekstissä on vahvoja pyrkimyksiä puolueettomuuteen, kun yleisesti Neuvostoliittoon kielteisesti suhtautuva kirjailija nostaa esimerkiksi neuvostoliittolaisen teoksen, joka täyttää hänen romaani-ihanteensa.

⁶¹¹ *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 12, 176, 211. Sama kuva kirjailijasta pienenä ihmisenä toistuu seuraavana vuotena julkaistussa *Surun ja ilon kaupungissa* (1936) esim. 43, 228, 273, 314.

⁶¹² *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 21.

⁶¹³ *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 64–65.

⁶¹⁴ *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 75, 210. Ks. kehityksen keskeisyydestä Waltarin ajattelussa Haavikko 2008, 99–100; Envall 1994, 15; Waltari 1980, 461.

⁶¹⁵ *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 25, 161, 174.

Kirjallisuuden ja politiikan erottamiseen pyrkimystä voi nähdä myös siinä, että runoutta käsitellessään Waltari nostaa Katri Valan ainoaksi todella merkittäväksi vapaan mitan taitajaksi Suomessa. Vasemmistolaisen Valan tuotantoa Maaseudun Tulevaisuuteen arvostellessaan hän oli nostanut tämän runoilijana omaan luokkaansa, vaikka kritisoikin taistelurunoja puolueohjelman iskulauseita toistaviksi.⁶¹⁶

Waltari teki eron moniin hänen omaan tuotantoonsa liitettyihin asioihin. Erotiikan ylitarjonnasta usein syytetty Waltari korosti, ettei sukupuoliasioilla tule mässäillä, kapakkakuvauksista syytetty kirjailija esitti, ettei boheemin taiteilija-elämän kuvauksista voi saada mitään hyvää aikaan kuin suuri taiteilija. Esikoisromaanissaan minämuotoa käyttänyt kirjailija suosittelee sitä aloittelivalle kirjailijalle, koska se helpottaa kirjoittamista. Se antaa kuvaukselle sinänsä vakuuttavuuden leiman. Objektiiiviseen taiteeseen se ei kuitenkaan ilmeisesti johda, koska Waltari käsittelee asiaa otsikolla ”Subjektiiivinen kirjoitustapa”.⁶¹⁷

Teos otettiin lehdistössä pääosin myönteisesti vastaan. Waltarin humorististen neuvojen ottamista liian todesta pelkäsi tosin useampi arvostelija.⁶¹⁸ Pahimmillaan pelättiin tekstien kauppaamista koskevien neuvojen johtavan kirjoittajien sortumiseen rihkamakirjailijoiksi.⁶¹⁹ Waltarin kyyniseksi koettuun kuvaan kirjallisesta maailmasta suhtauduttiin useissa arvosteluissa kielteisesti.⁶²⁰ Erityisesti vasemmistolehdistössä kirjallisuuden kaupallista luonnetta käsiteltiin runsaasti, Waltarin kirjoitustyyliä esimerkiksi luonnehdittiin liikemiesmäiseksi.⁶²¹ Elmer Diktoniuskin piti eräiden neuvojen moraalista taustaa kyseenalaisena. Tällä hän ilmeisesti viittasi Waltarin neuvoihin siitä, miten erilaisiin julkaisuihin kirjoittaessa täytyy huomioida niiden aatteellinen suuntautuminen tekstinsä maailmankuvassa.⁶²² Suomen Sosialidemokraatissa Waltariakin keuhuttiin ensimmäiseksi porvarilliseksi kirjailijaksi, joka paljastaa porvarilliseen kulttuurin rappion, joka näkyy kirjallisuuden kaupallistumisessa. Tiukemmin samaa argumenttia jatkoi Kirjallisuuslehdessä Raoul Palmgren, joka piti teosta merkittävänä yhteiskunnallisena todisteena kaupallistuneesta kirjallisuudesta. Se oli Palmgrenin mielestä johtanut tähän kirjallisen prostituution oppaaseen.⁶²³ Waltarihan itse oli teoksessa vastannut jo aiemmin tällaiseen häneen kohdistuneeseen kritiikkiin puolustamalla kirjailijan oikeutta elättää itsensä ja perheensä nimenomaan kirjallisella työllä.

Kolmessa maalaisliittolaisessa lehdessä julkaistussa nimimerkki Urmakan, Urho Kittilän, arvostelussa kritisoitiin Waltarin väitettä, että kaikki politiikka johtaa samoihin alkulähteisiin, siis rahan, maineen ja vallan himoon. Kittilälle

⁶¹⁶ *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 74–75, 88, 95, 153, 203–204; *Katri Vala palaa elämään* (1934); Saarenheimo 1984, 330.

⁶¹⁷ *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 73–74, 17, 109.

⁶¹⁸ Esim. Helsingin Sanomat 7.4.1935; Käkisalmen Sanomat 18.4.1935; Savon Sanomat 9.4.1935; Arvosteleva luettelo 1935.

⁶¹⁹ Ajan Suunta 2.4.1935.

⁶²⁰ Esim. Helsingin Sanomat 7.4.1935.

⁶²¹ Työläisopiskelija 1935:4.

⁶²² Elanto 3.5.1935; *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 123–124.

⁶²³ Suomen Sosialidemokraatti 2.4.1935; Kirjallisuuslehti 1935:7; ks. myös Kansan Työ 13.4.1935.

Waltarin näkemys saattoi kuulostaa samansuuntaiselta kuin IKL:n parlamentarismin ja ”puoluevallan” vastustus, jossa puolueiden esitettiin ajavan isänmaan sijasta johtajiansa etua. Kirjassaan Waltari piikitteli toki myös IKL:n edustamaa ajatusta, että yksilön velvollisuudet ovat suuremmat kuin hänen oikeutensa.⁶²⁴ Vasemmistolaisissa lehdissä Waltarin näkemyksiä kritisoi laajemmin. Työläisopiskelijassa koettiin Waltarin sivuuttaneen yhteiskunnalliset näkökohdat, Eteenpäin-lehdessä taas sortuneen itse puolueellisuuteen kuvatessaan min-käsävyisiä kirjoituksia voi tarjota eri lehdille. Kansan Työssä Waltarin neuvon siitä, ettei pidä sekaantua politiikkaan, nähtiin ilmaisevan aitoa pikkuporvarillista säikähdyistä. Suomen Sosialidemokraatissa kirjallisuuden yhteiskunnallisuus nostettiin terveeksi vastavaikutukseksi pyrkimykselle erottaa taide muusta yhteiskunnallisesta todellisuudesta.⁶²⁵

Raoul Palmgren katsoi Waltarin kielteisen suhtautumisen taiteen julistavuuteen edustavan vanhoillista porvarillisuutta. Waltarin taideihanteena hän näki olevan keskustalaisen objektiivisen kuvaamisen, jonka hän itse sijoitti lainausmerkkeihin. Tällaista objektiivisuutta Palmgren kuvasi luokkaobjektiivisuudeksi, koska luokkayhteiskunnassa luokkaluonteisuus kuuluu kirjalliseen ajatteluun ja makuun. Vasemmistossakaan teosta ei käsitelty pelkästään kriittisesti. Sosialistin nimimerkki Mylläri kutsui kirjailijaa tuttavallisesti etunimellä ja piti teosta lähiaikojen huomattavimpiin ja hupaisimpiin kuuluvana.⁶²⁶

Laajempaa suhtautumista Waltariin voi tarkastella Seura-lehden lukijoilleen järjestämästä äänestyksestä. Äänestäjät saivat valita elossa olevista kirjailijoista kirjailijoista ne, joiden teokset heihin olivat välittömimmin vaikuttaneet eli miellyttäneet tai ilahduttaneet, joiden teokset olivat kirjallisesti arvokkaimmat sekä joille lukijat ennustavat kuolemattomuutta. Kyselyn tuloksissa kaikkien kategorioiden kärjessä olivat V. A. Koskenniemi ja F. E. Sillanpää sekä osin Santeri Ivalo. Waltari sen sijaan nousi kymmenen joukkoon tekijöissä, joiden teokset olivat vaikuttaneet lukijoihin, mutta ei enää kahdessa seuraavassa kategoriassa. Päinvastainen tilanne oli erityisesti kansallisen historian kuvaajina tunnetuilla Arvi Järventauksella ja Maila Talviolla, jotka jäivät lukijoiden miellyttämisessä Waltarin taakse, mutta koettiin kirjailijoina arvokkaammiksi.⁶²⁷ Yleisesti siis Waltarin voi nähdä sinänsä suosittuna, mutta ei arvostuksen kärjessä olevana.

Poliittisesti Waltari jakoi mielipiteitä. Vasemmistolainen Kirjallisuuslehti esimerkiksi kuvasi lokakuussa 1935 Waltaria taantumukselliseksi hurskahteluvaksi runoilijaksi, kulttuurinvastaiseksi kirjallisuusteoreetikoksi ja kauppa-kirjallisuuden pääprofeetaksi. Lehti paheksui sitä, että Waltarista oli ollut artikkeli sosiaalidemokraattisessa Kansan Voima -lehdessä.⁶²⁸ Waltari kelpasi tässä yhteydessä aseeksi, kun keskusteltiin siitä ovatko sosiaalidemokraatit tarpeeksi

⁶²⁴ Maakansa 4.3.1935; Keskisuomalainen 30.4.1935; Karjalanmaa 30.4.1935; Uola 1982, 62–63, 71–72, *Aiotko kirjailijaksi* (1935) 95; Kittilän näkemyksistä laajemmin Seppinen 2005, 186.

⁶²⁵ Työläisopiskelija 1935:4; Eteenpäin 25.5.1935; Kansan työ 13.4.1935; Suomen Sosialidemokraatti 2.4.1935.

⁶²⁶ Palmgren Kirjallisuuslehdessä (Kirjallisuuslehti 1935:7); Sosialisti 6.4.1935.

⁶²⁷ Seura 1935:39, 16–17; Seura 1935:47, 10.

⁶²⁸ Kirjallisuuslehti 1935:16, 406.

vasemmistolaisia. Kaksi numeroa myöhemmin samassa lehdessä Raoul Palmgren esitti tulenkantajien olleen keskiluokkaisen nuorison kapinaliike, joka törmättyään fasismiin jakaantui: toiset kääntyivät työväen puoleen, toiset, kuten Waltari, ryhtyivät luopioiksi.⁶²⁹ Työväen puoleen kääntyneillä Palmgrenin voi nähdä tarkoittaneen varsinkin Erkki ja Katri Valaa, jotka uudessa Tulenkantajat-lehdessä ja kirjailijaryhmä Kiilassa olivat siirtyneet selkeästi vasemmalle. Toisaalta puhumalla luopioista Palmgren rakentaa yhteyttä alkuperäisen Tulenkantajat-lehden ja vuodesta 1932 julkaistun vasemmistolaisen Tulenkantajat-lehden välille. Viimeksi mainitusta Waltari ja joukko muita tulenkantajiksi kutsuttuja kirjailijoita irtisanoutuivat julkisesti.⁶³⁰

Palavan nuoruuden kohdalla on sekä Waltarin omissa kommenteissa että aiemmassa tutkimuksessa noussut esiin sen saamat huonot arvostelut.⁶³¹ Suorat kommentit teoksen heikkoudesta jäivät kuitenkin yksittäisiksi maininnoiksi. Toisaalta yksittäisiä olivat myös hyvin positiiviset kirjoitukset, joissa esimerkiksi teos kohotettiin vuoden tai syyskauden parhaaksi. Teos tai trilogia, johon se kuului, pystyttiin näkemään myös Waltarin parhaana. Waltariin itseensä ja kirjalliseen eliittiin toki vaikutti vahvasti Lauri Viljasen varsin kielteinen arvostelu Helsingin Sanomissa.⁶³²

Suuri osa arvostelijoista katsoi teoksen päähenkilön kuvaavan kirjailijaa itseään ja tämän elämää.⁶³³ Ylioppilaslehdessä tosin huomautettiin kuvan muutuneen edellisistä teoksista.⁶³⁴ Romaani myös koettiin kirjailijan itsetilitykseksi, vaikka Kirjallisuuslehden Raoul Palmgren huomauttikin, että kirjailija oli jo tehnyt sen monella tavalla.⁶³⁵ Teoksen omaelämäkerrallisuus ei kuitenkaan ollut täysin itsestään selvä arvostelijoillekaan.⁶³⁶

Romaanissa päähenkilönä on trilogian aiemman osan päähenkilön poika Juhani. Isätön poika näkee nuorena sisällissodan ja kokee kouluaikoinaan yhteiskunnassa vallitsevan luokkavihan. Työväentalon tansseissa hänet pahoinpidellään herraspoikana. Kesätöissä hän havaitsee, että työväestö ei eläkään köyhemmin kuin hänen perheensä. Hän kokee varattoman, hiljaisen sivistyneen porvariston tarvitsevan puolustajaa. Opiskeluaikoinaan hän pysyttelee syrjässä joukkoliikkeistä, kuten AKS:sta. Juhani tutustuu nuoriin kirjailijapiireihin, mut-

⁶²⁹ Arvostelu teoksesta *Palava nuoruus* (Kirjallisuuslehti 1935:18–24).

⁶³⁰ Saarenheimo 1984, 185; Saarenheimo 2001, 126; Mauriala 2005, 263–264; Sallamaa 1994, 57–59.

⁶³¹ Ks. esim. Rajala 2008, 276–281. Kirjailijan mielikuva arvosteluista ks. Waltari 1980, 267.

⁶³² Helsingin Sanomat 29.10.1935. Teosta heikkona pitäneitä arvosteluita esim. Arvosteleva luettelo 1935; Elanto 10.1.1936. Vuoden tai syyskauden parhaaksi nostavia arvosteluja esim. Turunmaa 13.12.1935; Jämsän Lehti 15.11.1935; Länsi-Suomi 7.11.1935; Savon Sanomat 30.11.1935. Waltarin parhaana teosta tai trilogiaa pitivät Vaasa 1.1.1936; Varsinais-Suomi 16.4.1936; Ilta-Sanomat 4.11.1935; Keski-suomalainen 10.11.1935.

⁶³³ Ks. Ylä-Vuoksi 9.1.1936; Aamulehti 17.11.1935; Lahti 9.11.1935; Työläisopiskelija 1935:8; Maaseutu 12.5.1936.

⁶³⁴ Ylioppilaslehti 1935:21.

⁶³⁵ Länsi-Suomi 7.11.1935; Uudenmaan Sanomat 31.10.1935; Ajan Suunta 11.11.1935; Kirjallisuuslehti 1935:18–24; Pohjois-Savo 21.11.1935; Savo 12.12.1935.

⁶³⁶ Esim. Rovaniemen arvostelussa teoksesta puhutaan itsetilityksenä, mutta päähenkilö ei suoraan yhdistetä kirjailijaan (Rovaniemi 17.12.1935).

ta päättyy mainostoimistoon töihin. Hän avioituu työssäkäyvän ylioppilastyön kanssa. Heidän pieni perheensä elää vähävaraisena köyhinä aikoina, joita varjostaa sodan odotus.

Aiemmissa arvosteluissa tärkeänä pidetyn objektiivisuuden kannalta teos oli mielenkiintoinen. Kotimaan Yrjö Alanen esitti näin subjektiiviselta pohjalta lähtevän teoksen osoittavan, että Waltarin on mahdollista kehittyä suureksi objektiiviseksi kertojaksi.⁶³⁷ Waltarin kehityksestä tai kypsymisestä kirjailijana ei arvosteluissa tässä vaiheessa enää mainita usein.⁶³⁸ Trilogia ilmensi Waltarin kykenevän kirjoittamaan tuotantoa, jota kriitikot arvostivat. Matti Salonen (Kurjensaari) katsoi että vasta trilogian ensimmäisestä osasta lähtien Waltari oli kirjoittanut ammattimaisen vakavasti ja tietoisesti epiikkaa tavoitellen. Ajatuksessa ammattimaisuus saa saman sijan kuin monien arvostelijoiden puheessa miehekkyyys. Suuria tavoitteita kiiteltiin yleisesti, vain ammattikriitikko Kaarlo Marjanen suhtautui kriittisesti siihen, että teoksessa voi nähdä aikakaudelle tyypillisen tarpeen kirjoittaa ”suuri romaani”.⁶³⁹ Marjasen kritiikissä Waltarin romaanin laajuus ja oletetut tavoitteet vaikuttivat ulkoapäin tulleilta. Kirjailijahan todella oli trilogiassa kirjoittanut teoksen, joka tavoitteiltaan vastasi sitä mitä arvostelijoista suurin osa halusi.

Tyylin suhteen Waltari sai moitteita liiallisesta selostavuudesta, luetteloinnista ja sivumäärästä. Tatu Vaaskivi tiivistikin tekijän olleen trilogiassa enemmän kirjuri kuin kirjailija.⁶⁴⁰ Kielen karuuteen suhtauduttiin jälleen myönteisesti.⁶⁴¹ Mauttomuuksista ja karkeasta kielestä Waltaria moitittiin enää harvoin.⁶⁴² Arvostelijat olivat laajasti kiittäneet Waltarin tyylin miehistymistä, joka tarkoitti vakavuutta, tasaisuutta, rauhallisuutta ja hillintää. Poikkeavan mielipiteen esitti Kalevan arvostelija, jonka mukaan Waltarissa oli jotain feminiinistä ja hän onnistuu parhaiten siihen viittaavalla suppealla kuvauksella. Arvostelijan mukaan Waltari kykeni kirjoittamaan sievästi ja kultivoidun sirosti sekä kuvaamaan kauniisti rakkautta. Hän oli ollut tyylytaituri esimerkiksi *Yksinäisen miehen junassa*, mutta uusi teos edusti niin sanottua normaaliproosaa.⁶⁴³ Miehekäs karuus kielessä ei siis ollut kaikkien ihanne, vaikka enemmistö sitä kiitteli.

Punaisten vankien teloituskohtaus koettiin useassa ei-sosialistisessa lehdessä sekä vaikuttavaksi,⁶⁴⁴ että järkyttäväksi.⁶⁴⁵ Romaanissa sen päähenkilö Juhani seuraa toisten poikien kanssa vankien teloitusta hiekkakuopalla. Yksittäisen vangin mainitaan olevan ilkeännäköinen, mutta pääosin kuvauksessa vangit ottavat kohtalonsa vastaan työväenlauluja laulaen tai juroina maalais-

⁶³⁷ Kotimaa 10.12.1935.

⁶³⁸ Poikkeuksia esim. Savo 12.12.1935

⁶³⁹ Kurjensaaren arvostelu Nykypäivässä (Nykypäivä 1935:3); Marjasen Uudessa Suomessa (Uusi Suomi 24.11.1935).

⁶⁴⁰ Esim. Helsingin Sanomat 27.10.1935; Lahti 9.11.1935; Uusimaa 2.11.1935; Kylväjä 5.12.1935; Vaaskivi Suomalaisessa Suomessa (Suomalainen Suomi 1935:6).

⁶⁴¹ Esim. Maaseudun Tulevaisuus 31.10.1935; Turunmaa 13.12.1935; Nya Argus 1936:1.

⁶⁴² Esim. Satakunnan Kansa 10.11.1935; Kotimaa 10.12.1935.

⁶⁴³ Kaleva 6.11.1935.

⁶⁴⁴ Esim. Suomalainen Suomi 1935:6.

⁶⁴⁵ Esim. Pohjois-Pohja 7.11.1935; Valvoja-Aika 1936:2.

miesten tapaan. Osa pojista innostuu teloituksista, mutta Juhani huutaa lopulta kauhuissaan.⁶⁴⁶ Waltarin sisällissodan kuvausta Raoul Palmgren piti kuitenkin Kirjallisuuslehdessä kieron, koska lapsen näkökulma estää sodan syiden ja seurausten arvioimisen.⁶⁴⁷ Sosiaalidemokraattisissa lehdissä valitettiin kansalaissodan ajoilta otetun käyttöön kauhujuttuvaraston. Romaanissa mainitaan muutamalla rivillä pari punaisten tekemään murhaa, mutta varsinaisia kauhutarinoita kerrotaan romaanissa vain pikkupoikien selvästi liioitelluissa jutuisissa.⁶⁴⁸ Kun vertaa niitä sekä päähenkilön väkivallattomia kohtaamia punaisten kanssa monisivuiseen teloituskohtaukseseen, jälkimmäisen sisällyttämistä teokseen voi pitää pyrkimyksenä kuvauksen tasapuolisuuteen.⁶⁴⁹

Waltarin nähtiin yksittäisissä arvioissa kyenneen puolueettomuuteen,⁶⁵⁰ mutta useampi kyseenalaisti Waltarin kyvyn lausua objektiivista arviota ajataan ja esiintyä puolueettomana sivustakatsojana.⁶⁵¹ Esimerkiksi vasemmistolainen Elmer Diktonius ei Nya Arguksessa laajemmin pohtinut Waltarin poliittista näkemystä, mutta muistutti kuitenkin, että Waltarilla ei ole objektiviteettiä politiikan suhteen. Toisaalta Matti Salonen (Kurjensaari) moitti Waltarin persoonallisuuden tunteellisuutta, joka johtaa sovinnaiseen humanismiin: Waltari ymmärtää kaikkea ja kirjoittaa tasapuolisuudella niin, ettei lukija tiedä mitä päähenkilö ajattelee.⁶⁵²

Waltarin teoksen päähenkilön lausuma ajatus, että työväki ei tarvitse auttajaa vaan varaton, hiljainen, sivistynyt porvaristo, sai kokoomuslaisista lehdistä vastakaikua.⁶⁵³ Kaarlo Marjanen Uudessa Suomessa näki Waltarin kirjoittavan syvällisesti sivistyneistön ja työväestön vaikeasta ristiriidasta. Samoin Vaasa-lehdessä nähtiin Waltarin osuvan yhteiskunnallisessa kuvauksessa suurin piirtein oikeaan, vaikka hänellä siinä heikkoutta olikin. Sivistyneeseen keskiluokkaan kuulunut Lauri Viljanen kuitenkin esitti Helsingin Sanomissa, ettei Waltarin kuvaama keskiluokan asema pula-aikana herätä sellaista sääliä, kuin

⁶⁴⁶ *Palava nuoruus* (1935) 86–90.

⁶⁴⁷ Kirjallisuuslehti 1935:18–24. Arvostelun, joka kohdistui tiettyihin kuvauksiin ja esimerkiksi lapsen näkökulmaan voi nähdä Waltarin kannalta ongelmallisena, koska siinä kiistettiin hänen oman kokemuksensa todellisuus tai merkitys. Tämä ei tietenkään tarkoita, etteikö Palmgrenin näkökulmakin olisi perusteltu. Kuvausten perustuminen todellisuuteen ei sinänsä tarkoita, etteikö niiden käytöllä teoksessa, sillä tulkinnalla millä ne on teokseen kirjoitettu ja johtopäätöksiin joka niistä tehdään, olisi poliittista merkitystä tai Waltarilla poliittista motiivia. Waltarilla oli ainakin sivistyneen keskiluokan asian esiin nostamisessa tavoitteita.

⁶⁴⁸ Ks. Työläisnuorisio 20.11.1935; Suomen Sosialidemokraatti 10.11.1935; *Palava nuoruus* (1935) 61–62, 84.

⁶⁴⁹ Vrt. Rajala 2008, 269–270; Waltari 1980, 258. Juhanan ja punaisten tapaamisista ks. *Palava nuoruus* (1935) 52–53, 60–61. Teloituksia Waltari ei kerro lapsena nähneensä, vaan rakentaneensa kuvauksen kohtauksen erilaisista kuvauksista väritettynä oman mielikuvituksensa läpi (Waltari 1980, 255).

⁶⁵⁰ Ks. esim. Varsinais-Suomi 16.4.1936.

⁶⁵¹ Ks. esim. Ylioppilaslehti 1935:21.

⁶⁵² Nya Argus 1936:1; Kurjensaari Nykypäivässä (Nykypäivä 1935:3).

⁶⁵³ *Palava nuoruus* (1935) 230; ks. esim. Lahti 9.11.1935. Ritva Haavikon elämäkerrallisen tulkinnan mukaan Waltarista tuli suomalaisen keskiluokan kuvaaja osaltaan romaanissa kuvattujen kokemusten myötä (Haavikko 2008, 70). Sivistyneen keskiluokan asia nousee esiin romaanissa myös kuvauksena yliopisto-opiskelijoiden toimeentulo-ongelmista (*Palava nuoruus* (1935) 443), joita myös Waltarin vuotta aikaisempi aikauslehtiartikkeli (*Itsensä elättävä ylioppilas* (1934)) käsitteli.

kirjailija on luullut.⁶⁵⁴ Sivistyneistön heikentynyt asema oli yleisesti sotienvälisessä Suomessa keskustelua herättäneitä asioita. Puhuttiin ylioppilastulvasta kun yliopisto-opiskelijoiden määrä kasvoi vahvasti. Maailmansodan jälkeen virkamiesten palkkataso oli laskenut. Alempi virkamiehistö tosin saavutti jo 1920-luvun lopulla aiemman palkkatasonsa, mutta ylempi ryhmä joutui tyytymään asemansa keskiluokkaistumiseen. Sivistyneellä keskiluokalla oli poliittisesti vähän puolustajia. Vasemmistossa ja maalaisliitossa vallinnut herraviha kohdistui myös virkamiehistöön.⁶⁵⁵

Waltarin teoksen ajatus sivistyneen keskiluokan tuen tarpeesta torjuttiin yleisesti vasemmistolaisissa lehdissä. Raoul Palmgren esitti Kirjallisuuslehdessä, että teoksen päähenkilö on eräänlainen Pinneberg, joka julistaa sivistyneen köyhälistön hätää ja samalla uskollisuutta vallitsevalla järjestelmälle. Matti Salosen (Kurjensaari) mukaan teoksen päähenkilö ajauttomana tapahtumien virrassa. Kriitikoiden viittaus Pinnebergiin tarkoittaa Hans Falladan romaania *Kleiner Mann – was nun?* (1932, suom. *Mikä nyt eteen, Pinneberg?* 1933), joka kuvaa saksalaisen keskiluokkaisen perheen elämää lama-aikana. Teoksessa yhteiskunnalliset ongelmat jäävät yksilötasolle ja perheen ratkaisu epäkohtiin on vahvistaa yksityisyyttään perheidyillä rakentamalla. Esimerkiksi Toivo Pekkanen kritisoi sitä, että teoksessa vaikeudet voitetaan huumorin avulla.⁶⁵⁶ Pinnebergiläisyydestä muodostui 1930-luvun Suomessa oma käsitteensä, johon useat teoksen arvostelijatkin viittasivat,⁶⁵⁷ erityisesti teoksessa kuvatun avioliiton kohdalla.⁶⁵⁸

Suomen Sosialidemokraatissa Sylvi-Kyllikki Kilpi esitti, että teoksessa kirjailija paljastaa tietoisesti tai tiedostamatta koko edustamansa luokan, sivistyneen porvariston, avuttomuuden ja typeryyden. Teoksen kuvausta työväenluokasta hän piti kierona. Kilpi piti pienuuden osoituksena päähenkilön ajatusta siitä, että työväki ei tarvitse puolustajaa vaan sivistynyt keskiluokka. Hän totesi että taiteilijalta ei tarvitse aina odottaa objektiivisuutta, mutta keski-ikäiseltä ja akateemisen sivistyksen omaavalta mieheltä odottaisi kykyä nähdä laajemmin.⁶⁵⁹ Waltarin kypsyminen, saapuminen keski-ikään (kyseisellä hetkellä 27-vuotias) edellyttäisi siten subjektiivisuuden vähentämistä.

Samansuuntaista kritiikkiä esiintyy myös monissa muissa vasemmistolaisien lehtien arvosteluissa. Työläisnuorisossa esitettiin, että Waltarilla tuntuu olevan käsitys, että ammattitaitoisella työmiehellä ei saisi olla oikeutta ansaita niin paljon kuin kolme tuntia virastossa työskentelevällä papinleskellä. Waltarin nähtiin valittelevan työväestön palkkoja ja elintaso sivistyneistöön verrattuna.⁶⁶⁰ Waltarin ei nähty tuntevan työväkeä, eikä kuvaavan heitä oikein.⁶⁶¹ Mal-

⁶⁵⁴ Uusi Suomi 24.11.1935; Vaasa 1.1.1936; Helsingin Sanomat 27.10.1935.

⁶⁵⁵ Meinander 1999, 112–113; Häggman 2012, 253–256; Alapuro 1980,94–96; Alapuro 1973, 104–107; Jalava 2012, 30–33; Laine Kristiina 1989; Paasivirta 1984, 211.

⁶⁵⁶ Kirjallisuuslehti 1935:18–24; Kurjensaari Nykypäivässä (Nykypäivä 1935:3); Hartikainen 1993, 17, 24; Mäkelä 2002, 80.

⁶⁵⁷ Esim. Pohjois-Pohja 7.11.1935; Uudenmaan Sanomat 31.10.1935.

⁶⁵⁸ Esim. Suomen Sosialidemokraatti 10.11.1935; Valvoja-Aika 1936:2.

⁶⁵⁹ Suomen Sosialidemokraatti 10.11.1935.

⁶⁶⁰ Työläisnuoriso 20.11.1935; Työläisopiskelija 1935:8; ks. myös Uusi Aika 21.11.1935.

⁶⁶¹ Sosialisti 24.12.1935; Uusi Aika 21.11.1935; Työläisopiskelija 1935:8.

tillisemmin sama asia esitettiin setlementtiliikkeen Yhdysside-lehdessä: Waltari on epävarma liikkeessään työläisnuorison piirissä.⁶⁶² Kirjailijan voitiin esittää olevan poliittisesti muotikirjailija ja myötätuntoinen siihen suuntaan, josta hän saa myös tunnustusta.⁶⁶³ Waltarin siis vihjattiin tukevan oman etunsa vuoksi oikeistoa. Poliittinen argumentti käytti hyväkseen myös oikeiston taholta Waltariin liitettyä käsitystä muodin mukana muuttuvasta pinnallisesta kirjailijasta.

Palavan nuoruuden vastaanotto johti myös laajempaan polemiikkiin. Helsingin Sanomissa muutama päivän teoksen ilmestymisen jälkeen julkaistuun Lauri Viljasen arvosteluun Waltari vastasi.⁶⁶⁴ Hän kritisoi Viljasen lukeneen ja tehneen johtopäätöksensä teoksesta liian nopeasti. Tämä oli erityisen ongelmallista siksi, että Viljanen oli Waltarin mukaan johtava arvostelija, jonka mielipidettä muut seuraavat. Waltarin julkisen kuvan kannalta merkittävintä oli hänen ihmettelynsä siitä, miksi Viljanen ei arvosta hänen yritystään kuvata akateemisen sivistyksen saaneen ihmisen henkistä kehitystä. Kirjailija väitti arvostelijoiden nostavan merkittäväksi sen, että työläispiireistä kohonnut kirjailija on lukeutunut vähän biologiaa ja filosofiaa. Ironisesti Waltari kyseli miksi hänen pitäisi olla syntynyt Pitkäsillan pohjoispuolella. Heiton kärki oli siinä, että hän todella oli syntynyt Pitkäsillan pohjoispuolella.⁶⁶⁵ Kommentin pääasia kuitenkin oli, että Waltarin mielestä työläistäustaisia kirjailijoita kohdeltiin kritiikissä paremmin kuin opillista sivistystä saanutta. Osaltaan viittaus Pitkäsillan pohjoispuoleen voi nähdä kytkeytyvän myös siihen, kuinka *Palavassa nuoruudessa* nostetaan vähävaraisen sivistyneistön asiaa esiin. Opintoja suorittanut sivistyneistötaustainen mieskin saattoi olla syntyisin köyhemmältä alueelta.

Viljasen vastaus oli sovittava, hän vakuutti arvioidensa pohjautuvan vain taiteellisiin perusteisiin. Hän esitti *Palavan nuoruuden* sisältämien romaani-taiteellisten heikkouksien olevan sellaisia, että Waltari itsekkin ne myöhemmin tunnistaa. Helsinki-trilogiaa hän ei kokonaisuudessaan pitänyt heikkona, vaan nosti sen parhaimmaksi osaksi *Sielun ja liekin*.⁶⁶⁶

Varsinainen kirjallisuudentutkimuksessa kirjallisuustaisteluksi kutsuttu debatti alkoi Waltarin julkaistessa keväällä 1936 Uudessa Suomessa kirjoituksen *Kirjallisuutemme tienhaarassa*. Kirjoituksessa Waltari esitti, että aikakaudessa käytiin henkistä taistelua kaikilla inhimillisen elämän tahoilla. Tässä taistelussa yhteiskunnallista kumousta ajavat voimat pitivät kirjallisuutta erinomaisena aseena henkisen maaperän muokkaamiselle. Työn etulinjassa oli pari ääri-vasemmistolaisista kirjallisuuslehteä, joissa kirjallisuuden kriteerinä oli se, kuinka hyvin se pystyi edistämään luokkataistelua. Lehdet olivat pakottaneet myös aikaisemmin maltilliset sosiaalidemokraattiset lehdet omalle kannalleen. Suun-

⁶⁶² Yhdysside 1936:1.

⁶⁶³ Uusi Aika 21.11.1935.

⁶⁶⁴ Waltarin reaktion Viljasen osittain kuitenkin myönteiseen arvosteluun voi nähdä liittyneen häneen omiin korkeisiin odotuksiinsa teoksensa suhteen (ks. Rajala 2008, 275–281).

⁶⁶⁵ *Avoin kirje Lauri Viljaselle. Romaanin "Palava nuoruus" arvostelun johdosta* (1935); Rajala 2008, 278.

⁶⁶⁶ Viljanen 1935.

nilleen samoilla linjoilla oli myös uusi kulttuurilehti, joka oli julkaissut näytteenumeronsa edellisjoulun alla.⁶⁶⁷

Nimiä mainitsematta Waltari viittasi ennen kaikkea Tulenkantajiin ja Kirjallisuuslehteen, joita hän oli kritisoinut kirjailijaoppaassaan. Niiden keskeisiin kirjoittajiin kuuluneen kriitikko Raoul Palmgrenin silloisen näkemyksen mukaan kirjallisuutta tuli tarkastella yhteiskunnallisen luokkataistelun kannalta. Kriitiikin tehtävä oli työläisjoukkojen maun ja luokkatietoisuuden kasvattaminen.⁶⁶⁸ Ennen joulua aloittanut kulttuurilehti oli Matti Kurjensaaren toimittama Nykypäivä. Palmgren ja Kurjensaari olivat arvostelleet *Palavaa nuoruutta* kielteisesti ja erityisesti lehdistä vasemmistolaisimmassa, Kirjallisuuslehdessä, Waltaria oli arvosteltu ensimmäisestä numerosta lähtien.⁶⁶⁹

Waltari esitti, että äärimmäissuuntien taistellessa keskenään kulttuurihumanistien valinta oli vaikea. Henkisten työntekijöiden kulttuuririntama fasismia vastaan saattaisi kuulostaa hyvältä, mutta todellisuudessa se oli perustettu Moskovassa Kominternin toimesta. Kun porvarilliset kirjallisuusarvostelijat eivät ottaneet elämäntarkastuksellisesti kantaa ajan ilmiöihin vaan nojautuivat vanhentuneisiin esteettiseen periaatteisiin, he olivat vastuussa kirjallisuuden myrkyttymisestä. Waltarin mukaan vasemmistolainen yhteiskunnallinen julistus sai porvarillisilta arvostelijoilta aina myötätuntoa ja tukea. Materialistibiologinen elämäntarkastus katsottiin tieteelliseksi, kun taas idealismia tai henkisten arvojen kunnioittamista sisältävä romaania sai vastaansa vain ivaa. Yleisesti työväenopistoasteen käynyt katsottiin arvokkaammaksi kuin todellinen tieteellinen koulutuksen saanut.

Kirjailijoiden osana oli Waltarin mukaan joko mukautua siihen mitä arvostelijat heiltä halusivat tai jääminen yksin. Waltari väitti harvalukuisten porvarillisten kirjailijoiden elävän henkisessä puristuksessa. Waltari ei kannattanut pakkotoimenpiteitä, mutta vaati sanomalehdistöltä tukea kirjailijoille ja kannanottoa mihin suuntaan kirjallisuuden kehitystä viedään. Kritisoiemiensa arvostelijoiden nimiä Waltari ei maininnut, mutta viittasi selkeästi Lauri Viljaseen.⁶⁷⁰ Waltarin esittämä kuva nurkkaan alistetuista porvarillisista kirjailijoista oli tietysti absurdi, kun sitä vertaa vasemmistolaisien kirjailijoiden tilanteeseen. Sotienvälisessä julkisuudessa vahva jälkikäteiskontrolli toimi käytännössä paljon ennakkosensuurin tavoin. 1920-luvulla painokanteista pääosa kohdistui vasemmistolaiseen lehdistöön ja perusteena olivat rikokset julkista viranomaista ja yleistä järjestystä vastaan. 1930-luvulla kansallisiin symboleihin kohdistuneet loukkaukset kriminalisoitiin vielä yksiselitteisimmin.⁶⁷¹

⁶⁶⁷ *Kirjallisuutemme tienhaarassa* (1936). Kirjoitus julkaistu myöhemmin osin lyhennettynä Waltari 1980, 390–392. Nimitys kirjallisuustaistelu esiintyi 1936 sanomalehdistössä käydyn keskustelun jatkona helmikuussa Elannon kerhohuoneessa pidetyn Matti Kurjensaaren johtaman keskustelutilaisuuden niminä (ks. Kurjensaari 1962, 39).

⁶⁶⁸ *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 95; Karkama ja Sallamaa 1982, 23–25; Liikanen ja Manninen 1982, 8–9; Kalemaa 1984, 49–50; ks. myös HUUHTANEN 1979, 214.

⁶⁶⁹ Ks. esim. Kirjallisuuslehti 1933:1, 25, 1935:16, 406; ks. myös Waltari 1980, 275. Kirjallisuuslehden poliittisesta linjasta Liikanen ja Manninen 1982, 8.

⁶⁷⁰ *Kirjallisuutemme tienhaarassa* (1936). Tekstissä puhutaan arvostelijoiden lukijoita eksyttävistä merkkivaloista. Lauri Viljasen teos *Merkkivaloja* oli ilmestynyt 1929.

⁶⁷¹ Sevänen 1997, 46–47.

Kirjoittamalla porvarillisista kirjailijoista Waltari myös politisoi kirjallisuuden, jonka epäpoliittisuutta hän yleensä teoksissaan, muun muassa oppaassa *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) oli rakentanut. ”Porvarillista” kirjallisuutta oli yleisesti politisoitu vain vasemmisto, esimerkiksi Raoul Palmgren oli käsitellyt kirjallisuuden klassikkoja yhteiskuntaluokkansa edustajina. Näin Waltari, joka yleensä korosti kirjailijaa politiikan ulkopuolisena, puolueettomana ja objektiivisena tarkkailijana, sai aikaan itsestään kuvaa poliittisena kirjailijana.⁶⁷²

Waltari kirjoitti myös uuden kirjallisuuden sisäpiiristä, älymystöstä, joka muokkaa kirjallisuuden ideologiaa. Älymystön hän sijoitti kirjoituksessaan lainausmerkkeihin ja tällä tavoin rajasi itsensä siitä ulos. Älymystön muodostamista Suomeen oli muun muassa *Nykypäivä*-lehdessä käsitellyt Matti Kurjensaari.⁶⁷³ Waltari esitti, että tämän älymystön toimintaa ei tavallinen lukija tunne, vaan muodostaa käsityksensä kirjallisuudesta arvosteluiden perusteella. Waltari nosti kirjoituksessa kirjallisuuden merkityksen aikakauden näkemysten muodostajana korkealla ja korosti arvostelijoiden välittäjätehtävää ja vaikutusvaltaa.

Kun Waltari kirjoitti kansanrintamasta Kominternin toimintana, hänen tekstinsä liittyi Uuden Suomen kirjoittajiin. Sinänsä tekstissä tehty kytkös ei ollut väärä. Komintern oli elokuussa 1935 nostanut ohjelmaansa kansanrintaman muodostamispyrkimykset. Suomessa tulokset olivat SDP:n johdon haluttomuuden vuoksi vähäisiä ja tunnuksella oli merkitystä lähinnä kulttuurielämässä. Vasemmiston lisäksi tällaiseen toimintaan ottivat osaa muun muassa edistyspuolueen vasemmiston Vapaamielinen Ylioppilasyhdistys ja *Nykypäivä*-lehti sekä Nuoren Voiman Liiton Kerho 33.⁶⁷⁴ Viimeksi mainittu kerhohan oli Waltarin itsensä kolme vuotta aiemmin perustama. Kun hän kirjoituksessaan oli huolestunut siitä, että kapinallinen nuoriso sai vaikutteita ääri-vasemmistolaisista julkaisuista, kyse saattoi olla myös hänen omasta luomuksestaan.

Kirjoitukseen tuli useampia vastineita, esimerkiksi Heikki Asunta puolusti vahvasti Waltaria. Myös muualla lehdistössä kirjoitusta kommentoitiin seuraavien päivien aikana.⁶⁷⁵ Huomatuin vastine oli kuitenkin Kaarlo Marjasen kirjoitus, jossa hän torjui ajatuksen taiteen alentamisesta politiikan välikappaleeksi. Tällaista hän oli aiemmin nähnyt vain ääri-vasemmiston taholta yritettävän. Waltarin tekstin taustaksi hän oletti, että kun *Palava nuoruus* oli saanut vastaan sa kritiikkiä taiteellisen tasonsa vuoksi, Waltari vaati sille arvostusta oikean mielipidesuuntansa perusteella. Tätä hän piti ääri-vasemmiston taistelutapojen lainaamisena. Marjanen esitti Waltarin olleen oikeassa vasemmiston harjoitta-

⁶⁷² Waltari esitti kirjailijaoppaassaan kirjallisuuden tehtäväksi kuvaamisen, ei julistamisen. Kirjailijan on kohottava poliittisten ohjelmien yläpuolelle ja katsottava kaikista suunnista löytyvää hyvää ja huonoa avoimesti. Tietyn erikoissuunnan omaksuminen merkitsee Waltarin mukaan henkistä rajallisuutta (*Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 75–76). Palmgrenistä Kalemaa 1984, 50. Waltarin kirjailijan ihanteista ks. myös *Surun ja ilon kaupunki* (1936) 139, 273–274.

⁶⁷³ Koivisto 2011, 40–42.

⁶⁷⁴ Sallamaa 1994, 123; Rajala 2008, 282; vrt. Mauriala 2005, 268.

⁶⁷⁵ Asunta 1936. Uusi Suomi lainaa Muut lehdet -palstallaan mm. kokoomuslaisen Uuden Auran (Uusi Suomi 16.11.1936), IKL:n Ajan Suunnan (Uusi Suomi 18.1.1936), kokoomuslaisten Aamulehden (Uusi Suomi 20.1.1936) ja Savon (Uusi Suomi 21.1.1936) kirjoituksia aiheesta. Ks. myös Lappalainen 1999, 324–325.

man henkisen terrorin suhteen, mutta tehneen siitä väärät johtopäätökset. Porvarillinen arvostelu oli tehnyt arvotuksensa taiteellisin perustein niin Waltarin kuin muidenkin kohdalla. Waltari vastasi kirjoitukseen väittämällä Marjasen aliarvioivan vasemmistoradikaalien ja kulttuuririntaman tuhoisuutta. Marjanen vastasi olevansa siitä tietoinen ja nosti esiin työläistaustaisen Toivo Pekkasen, jota hän oli kiitellyt siitä, että tämä ei ollut lähtenyt poliittisten kuiskuttelijoiden matkaan vaan oli pysynyt taiteilijana.⁶⁷⁶

Kun Waltari oli viitannut eräiden nimeltämainitsemattomien teosten saamaan arvosteluun, Marjanen teki selväksi esiin keistä kirjailijoista ja mistä teoksista Waltari oli puhunut. Tämä osaltaan laajensi debatin merkitystä Waltarin kuvalle julkisuudessa, koska myös muille kuin kirjallisuuden sivistyksen omaaville selvisi mistä teoksista puhutaan. Marjanen nimesi Waltarin mielestä liian hyvät arvostelut saaneiksi Iris Uurron *Kypsymisen* (1935) ja Toivo Pekkasen *Ihmisten kevään* (1935). Waltarin mukaan ivan kohteeksi joutuneeksi teokseksi Marjanen nimesi Eino Railon romaanin *Kuin uni ja varjo* (1935). Marjanen esitti Waltarin itsensä kirjoittaneen hyvin myönteisesti Uurron teoksesta ennen kuin hänen oma romaaninsa sai kielteisiä arvosteluja. Pekkasen biologiaa Marjanen piti puhtaampana kuin Waltarin herkuttelua erotiikalla. Oppiarvolla pöyhkeilyä Marjanen piti tahdittomana.⁶⁷⁷

Waltarin teosten erotiikkaan viittaaminen oli myös tehokas argumentti, koska se liittyi arvosteluiden pitkään perinteeseen kommentoida Waltarin teosten seksuaalikuvausten määrää. Mielenkiintoisesti Marjasen vastineessa poliitikasta siirrytään seksuaalisuuteen, jota Waltarin alkuperäisessä kirjoituksessa ei ainakaan suoraan käsitelty. Marjasen kirjoitus nostaa seksuaalisuuden edelleen hyvin merkittäväksi ja uhkaavaksi asiaksi. Marjanen pitikin Waltaria huonona arvostelemaan toisia myrkyttämisestä, kun hän oli itse vaikuttanut teoksillaan nuorisoon turmelevasti. Enää Waltaria mainitsematta hän pitää pahimpana kirjallisuudenlajina sellaista, jossa kaksinaamaisesti moralisoidaan ja viivytään tiettyjen sulojen ja nautiskeluiden yksityiskohdissa. Myös poliittisesti Marjanen esitti Waltarin olevan häilyväinen, josta esimerkkinä oli tämän *Muukalaislegioonan* (1929) sisältänyt ihannoiva runo Feliks Dzeržinskistä, Neuvostoliiton salaisen poliisin Tšekan päälliköstä.⁶⁷⁸ Marjasen terävän vastauksen valossa Waltari näytti oman edun tavoittelijalta, joka muutti mielipidettään tarpeen mukaan.

⁶⁷⁶ Marjanen 1936a; *Kirjallisuutemme tienhaarassa – kaikesta huolimatta* (1936); Marjanen 1936b.

⁶⁷⁷ Marjanen 1936a. Kirjallisuudentutkimuksessa (esim. Lappalainen 1984, 41; Lappalainen 1999, 324) on usein viitattu Waltarin kritiikin kohdistuneen myös Helvi Hämäläisen romaaniin *Katuojan vettä* (1935) mutta sitä ei Marjanen kirjoituksessaan mainitse (Marjanen 1936a). Railon romaania, jonka Waltari oli arvostellut myönteisesti Maaseudun tulevaisuuteen (*Romaani nuoresta rakkaudesta* (1935)), Marjanen piti teoksena, jossa kunnan körttiläisistä oli tehty kiiltokuvia. Railo itse oli kannustanut Waltaria kirjoituksen *Kirjallisuutemme tienhaarassa* julkaisemiseen ja sai kirjallisuustaistelusta myös suurimman hyödyn noustessaan Kaarlo Marjasen tilalle Uuden Suomen kirjallisuuskriitikoksi (Rajala 2008, 281–284; Haavikko 1980b, 112, 117–120; Waltari 1965, 118–119; Waltari 1980, 275–276).

⁶⁷⁸ Marjanen 1936a.

Waltarin oma vakuuttelu, ettei kysymys ollut hänen henkilökohtaisista eduistaan,⁶⁷⁹ tuskin saavutti suurta vastakaikua.

Jatkuneessa julkisessa keskustelussa Waltarin ajatusten tueksi asettuivat kirkolliset piirit ja poliittinen oikeisto. Toiselle puolen jäivät kulttuuriliberaalit, vasemmiston jäädessä lähinnä syrjästäkatsojaksi. Kirkollisissa piireissä Waltarin teksti osaltaan jatkoi argumentteja, joita oli esitetty Mikkelin kirkkopäivillä loppiaisen aikana. Yrjö J. E. Alanen oli nostanut uuden kirjallisuuden sukupuoliset törkeydet esiin ja esittänyt, ettei kirjallisuusarvostelukaan herättänyt luottamusta, koska kulttuurin piireissä saattoi havaita kylmyyttä kristinuskoa kohtaan. Arvostelun vapautta nousivat puolustamaan erityisesti Lauri Viljanen ja Tatu Vaaskivi. Jälkimmäisen, joka harvoin otti kulttuuripoliittisesti kantaa, osallistuminen keskusteluun kuvaa sen merkitystä. Viljasen kritiikki kohdistui sekä oikealle että vasemmalle torjuen yleisesti poliittisen kirjallisuuden ja kirjallisuuskritiikin ohjelmallisena. Esteettisen arvostelun tärkeyttä kukaan ei keskustelussa kiistänyt, mutta sen painoarvo jakoi mielipiteitä.⁶⁸⁰ Waltari ei kahden Uudessa Suomessa julkaisemansa tekstin jälkeen keskusteluun enää osallistunut, mutta ne ja niitä seurannut keskustelu vahvistivat jo aiemmin muodostunutta kuvaa Waltarista oikeistolaisena kirjailijana. Tämän voi nähdä vaikuttaneen selkeästi sekä oikeistolaiseen että vasemmistolaiseen Waltarin teosten käsittelyyn jatkossa.

Kirjallisuustaistelun jälkeen ensimmäinen Waltarin julkaisema romaani oli *Surun ja ilon kaupunki*. Enemmistö arvosteluista oli myönteisiä. Jälleen useampi kirjoittaja viittasi Waltarin kypsyneen, vaikka esimerkiksi Antero Kajannon mukaan Waltarin lauseissa oli edelleen välittömyyttä ja huoletonta nuoruutta. Waltariin yhdistettiin myös tuotteliaisuus, johon esimerkiksi Helsingin Sanomien Lauri Viljanen lisäsi tuotannon improvisoidun luonteen. Ajatus viitannee siihen, että tuotannon tulisi olla suunniteltua, eikä tilanne kerrallaan etenevää. Toisensuuntaista kritiikkiä esitti Tatu Vaaskivi, jonka mielestä teos vaikutti liian laskelmoidulta. Tällaiseen kritiikkiin saatettiin yhdistää ajatus, että kirjailija ei pyri taiteeseen, vaan tekee vain ammattityötä.⁶⁸¹

Romaanin muoto pohditutti arvostelijoita. Teoksessa kuvataan yhtä päivää Helsingissä. Teos jakaantuu kaikkiaan 60 jaksoon, joissa yleensä keskushenkilö ja näyttämö vaihtuvat. Useammassa jaksossa esiintyviä keskushenkilöitä, eli päähenkilöitä löytyy teoksesta kaikkiaan 11.⁶⁸² Yhdistävänä tekijänä toimii ennen muuta kaupunki. Vain Arvosteleavan luettelon Onni Tolvanen piti teosta varsinaisena novellikokoelmana, vaikka muutkin saattoivat viitata novel-

⁶⁷⁹ *Kirjallisuutemme tienhaarassa – kaikesta huolimatta* (1936).

⁶⁸⁰ Huuhtanen 1979, 213–215; Rajala 2008, 281–282; Huuhtanen 1984, 34; Sallamaa 1994, 103; Mäkinen K 1989a, 159; Ihonen 1992, 99.

⁶⁸¹ Waltarin kypsymisestä ks. Häme 23.10.1936; Ilkka 29.10.1936; Kalajokilaakso 14.11.1935; Keskisuomalainen 17.10.1936; Kajanto Kansan Lehdessä (Kansan Lehti 22.10.1936); Helsingin Sanomat 18.10.1936; ks. tuotteliaisuuden kritisoinnista myös Tampereen Sanomat 20.10.1936; Uusi Aura 23.12.1936; Vaaskivi Suomalaisessa Suomessa (Suomalainen Suomi 1936:5); kirjailijasta ammattityön tekijänä ks. esim. Ahjo 1936:5.

⁶⁸² Envall 1994, 36.

listiseen tekniikkaan.⁶⁸³ Yleisesti teoksen muotoon liitettiin elokuvamaisuus,⁶⁸⁴ jossa Waltarin saatettiin nähdä liittävän kohtaukset yhteen ohjaajan tavoin.⁶⁸⁵ Rakenteen tekniikan useat yhdistivät samalla tavoin kuin tutkimuksessa Markku Envall myöhemmin, Sillanpään *Ihmiset suviyössä* (1934) -teokseen, vaikka Arvi Kivimaa korostikin Uudessa Suomessa Waltarin ”orkesterin” olevan räikeämpi kuin Sillanpään.⁶⁸⁶ Suomessa aivan uutenakin muotoa tosin esitettiin.⁶⁸⁷ Muodon onnistuminen herätti tosin yksittäisiä epäilyjä, merkittävimpänä Matti Salosen (Kurjensaari) väite, että se vaatisi terävämpää ja paljastavampaa kertojaa kuin Waltari.⁶⁸⁸

Varsinaisesti kielteiset arvostelut tulivat lähinnä vasemmistosta. Vasemmistolaisessa arvostelussa nousivat paljolti esiin samat asiat kuin vuotta aiemmin *Palavan nuoruuden* kohdalla. Raoul Palmgren nosti Kirjallisuuslehdessä Waltarin puutteeksi jälleen yhteiskunnan rakenteiden tuntemattomuuden, jolloin kirjailija ei näe muutoksen perussyitä tuotantovoimissa. Palmgrenin mielestä Waltari käsitteli julmaa todellisuutta upottamalla sen romantiikan, idealismin ja sentimentaaliuden usvaan. Untamo Utrio nosti Kuluttajain lehdessä Waltarin taas epäonnistuneen kommunisti Aarnen kuvauksessa, koska ei tunne työväestöä kylliksi. Hän moitti teosta myös pinnallisuudesta. Myös Maija Savutie nosti arvostelussaan Työläisopiskelijassa Waltarin heikkoudeksi juuri yhteiskunnallisen puolen eli pyrkimyksen puolueettomuuteen, joka kuitenkin aina jää porvarillisuuden piiriin. Sosiaalidemokraattisessa Työn Voimassa teosta pidettiin kehnona ja esitettiin Waltarin tuntevan teoksen sinimustanuorukaiseen veltoa myötätuntoa ja kuvaavan työväkeä nurjalla asenteella. Samaa puoluekantaa edustavassa Eteenpäin-lehdessä keuhuttiin teoksen ansioita, mutta kuten puolueen pää-äänenkannattajassa Suomen Sosialidemokraatissa moitittiin, ettei Waltari tunne työväestön elämää. Poikkeuksen muodosti Kansan Työ, jossa uskottiin, että tekijällä täytyy olla varsin hyvä eri kansalaispiirien tuntemus.⁶⁸⁹

Waltarin pyrkimys puolueettomuuteen huomattiin useissa arvosteluisissa.⁶⁹⁰ Siinä vasemmiston lisäksi ongelmaa näki myös Lauri Viljanen, jonka mukaan Waltarin tunteellinen kirjailijamyötätunto estänyt tekemästä valintaa eri ajatussuuntien välille. Matti Salonen (Kurjensaari) näki Waltarin porvarillisen sovinnaisena kuvaajana, jonka ei pitäisi yrittää käsitellä levottomia, eettisiä ratkaisuja tekeviä tyyppejä. Waltarilla olisi edellytyksiä kuvata suomalaista vanhoillista ja varakasta keskisäätystä, joka puolustaa kateellisena asemiaan ja up-

⁶⁸³ Arvostelevaluettelo 1936; ks. esim. Uudenmaan Sanomat 8.10.1936.

⁶⁸⁴ Uusi Aika 15.10.1936; Uusi Suomi 15.10.1936; Vaasa 17.10.1936; Elanto 16.10.1936; Karjala 10.10.1936; Sisä-Suomi 29.10.1936; Lahti 22.10.1936.

⁶⁸⁵ Oriveden Sanomat 29.10.1936.

⁶⁸⁶ Veikko 1936–37:5; Kainuun Sanomat 22.10.1936; Suomalainen Suomi 1936:5; Envall 1994, 40–42; Uusi Suomi 15.10.1936; Kirjallisuuslehti 1936:20–21.

⁶⁸⁷ Ks. Keski-suomalainen 17.10.1936.

⁶⁸⁸ Ks. esim. Loviisan Sanomat 2.2.1937; Kurjensaari Nykypäivässä (Nykypäivä 15.10.1936).

⁶⁸⁹ Kirjallisuuslehti 1936:20–21; Kuluttajain Lehti 28.10.1936; Työläisopiskelija 1936:7; Työn Voima 21.10.1936; Eteenpäin 7.11.1936; Suomen Sosialidemokraatti 18.10.1936; Kansan Työ 9.10.1936. Vrt. Rajala 2008, 296–297.

⁶⁹⁰ Esim. Tampereen Sanomat 20.10.1936.

poutuu itseensä, koska ulkopuolelta tuleva on liian uutta.⁶⁹¹ Kurjensaaren kuvaus tietysti tarkoitti, että tällainen ihmisryhmä on Waltarin tuntema, koska hän siihen kuuluu.

Poliittiseen keskustaan kuuluvissa lehdissä voitiin myös nähdä myönteisenä, että teoksessa kaikkeen yritetään suhtautua sovittaen ja rakentavassa mielessä.⁶⁹² Niissä Waltarilla voitiin nähdä olevan kykyä käsitellä yhteiskunnallisia kysymyksiä.⁶⁹³ *Surun ja ilon kaupungin* vastaanotossa näkyy kirjallisuustaistelun vaikutus. Yhteiskunnallisuus oli merkittävä tapa lukea teosta. Oireellisesti vasemmistolaiset lehdet eivät käsitelleet romaanin muotoa niin paljon kuin muut lehdet. Teoksessa esitetty tarkoitus kuvata kaupunkia puolueettomasti ei vakuuttanut kaikkia, eikä puolueettomuuden koettu riittävän.

3.1.3 Paluu nuorison käsittelyyn

Näytelmä *Kuriton sukupolvi* sai ensi-iltansa 28.10.1936 Tampereen teatterissa. Kansallisteatterissa näytelmän esitykset alkoivat 22.1.1937. Samana vuonna WSOY julkaisi sen myös kirjana. Kirjan kansipaperit ja nidotun laitoksen kansi olivat keltapohjaisia ja muistuttivat useimpien aikaisempien Waltarin teosten kansiä. Tämä muistettiin mainita myös mainonnassa, jossa todettiin teoksen olevan tutuissa keltaisissa kansissa.⁶⁹⁴ Kustantaja siis haki näytelmälle, joka kirjallisuuslajina oli pienilevikkisempää, myyntiä yhdistämällä sen ulkoasullisestikin tekijän aiempaan tuotantoon.

Useimmat näytelmää koskevat arvostelut käsitelivät esitystä näyttämöllä. Pelkästään kirjana sitä arvosteli harva. Kuitenkin Waltari esiintyi arvosteluissa selkeästi teoksen tekijänä, vaikka näyttelijäsuorituksia, ohjausta ja esitystä muutenkin kommentoitiin. Teoksen tekijänä, jolla useat arvostelijat näkivät olevan myös teoksella selkeää sanottavaa, pidettiin Waltaria.

Useat arvostelijat muistivat *Jättiläiset*-näytelmän kuuden vuoden takaa ja Waltarin nähtiin kehittyneen. Aiemman näytelmän heikkouteen vertaaminen oli taustalla kun näytelmää kehuttiin näytelmällisyydestä.⁶⁹⁵ Vastaanotto oli muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta myönteistä.⁶⁹⁶ Kielteisin arvostelu ilmestyi Savon Suunnassa ja se kohdisti kritiikkinsä teoksen nuorisokuvaukseen, jota se piti kielteisenä. Waltarin tuotantoa pitkään seurannut Elmer Diktonius piti näytelmää tekijänsä taitavimpana saavutuksena.⁶⁹⁷ Näytelmää pidettiin hauskana, vaikkakin juoneltaan psykologisesti epäuskottavana.⁶⁹⁸ Erityisesti

⁶⁹¹ Helsingin Sanomat 18.10.1936; Kurjensaari Nykypäivässä (Nykypäivä 15.10.1936).

⁶⁹² Ks. Savon Sanomat 15.10.1936.

⁶⁹³ Ks. Itä-Savo 24.10.1936; Pohjois-Savo 17.10.1936.

⁶⁹⁴ WSOY:n Kirjasanomat 1937:2, 3.

⁶⁹⁵ Ks. Helsingin Sanomat 23.1.1937; Nya Argus 1937:5; Pohjois-Savo 14.3.1937; Valvoja-Aika 1937:4.

⁶⁹⁶ Lievästi kielteisiä tai varauksellisia arvosteluja Nuori Karjala 15.3.1937; Nya Argus 1.3.1937; Ylioppilaslehti 13.3.1937.

⁶⁹⁷ Savon Suunta 1.4.1937; Diktonius Elannossa (Elanto 19.3.1937).

⁶⁹⁸ Ks. esim. Etelä-Suomi 3.4.1937; Maakansa 11.3.1937; Nya Argus 1937:5; Ylioppilaslehti 1937:4.

näytelmän loppuratkaisu, jossa perheen lapset muuttuvat isän toimeenpaneman kurin palautuksen seurauksena, ei monia vakuuttanut.⁶⁹⁹

Arvosteluissa muistettiin hyvin Waltarin aiempi tuotanto. Useat arvostelijat viittasivat hänen aiempaan nuorisoa käsitelleeseen tuotantoonsa.⁷⁰⁰ Waltarin nähtiin esimerkiksi oppineen ymmärtämisen lisäksi arvostelemaan nuorisoa tai näkemään siinä vikoja. Hugo Jalkanen näki Waltarissa tapahtuneen huomattavan kehityksen niistä vuosista, jolloin hän esiintyi uuden sukupolven myrsky- ja kiihkokauden julistajana.⁷⁰¹

Niin keveä kuin näytelmä olikin, sen nuorisokuvausta useimmat käsittelivät vakavasti.⁷⁰² Ylioppilaslehdessä näytelmän nähtiin käsittelevän nykyaikaisen perheen rikkiäisyyttä. Arvostelija koki olemassa olevaksi epäkohdaksi sen, että perheenjäsenet ovat vieraita toisilleen ja elävät omaa elämäänsä.⁷⁰³ Teoksen nuorison käyttäytyminen vanhempiaan kohtaan selkeästi tyrmistytti useita arvostelijoita.⁷⁰⁴ IKL:n Savon Suunnassa arveltiin Waltarin tahtovan uskotella että tällaisia turmeltuneita nuoria on olemassa. Tätä pidettiin nuorisoa loukkaavana. Lehti myönsi että jossain tulenkantajien piirissä kuvattuja tapauksia voi olla, mutta asetti sen vastakohtaksi ihanteellisen isänmaallisen nuorison, jonka näki ilmeisesti olevan tekijälle tuntematonta. Kritisoidessaan Waltarin kuvausta arvostelija siis asetti vastakkain taitelijanuorison, jossa näki mahdollisuuden turmeltuneisiin tyyppeihin ja itse edustamansa isänmaallisuuden. Nuorten ivalinen suhtautuminen isäänsä herätti muissakin arvostelijoissa huomiota. Tällaista käytöstä ei pidetty välttämättä uskottavana. Nuorisoseurojen äänenkannattajassa Pyrkijässä nähtiin huimana ja miehekkäänä nousuna näytelmän loppupuolella professorin suorittama nuorison kurinpalautus. Lehti tosin mainitsi, että seurojen esittäessä näytelmää kohta, jossa professori itse käyttää alkoholia, jätettäisiin pois, koska se heikentää hänen uskottavuuttaan toimia perheen tuomarina. Nuorisoseura-lehdessä teoksen moraalit nähtiin riittävänä, lopussa jopa liioiteltuna.⁷⁰⁵

Elmer Diktonius oli taas kerran niitä harvoja, jotka eivät nähneet ajankohdan nuorisoa erikoistapauksena. Hänestä näytelmän kuvaama sukupolvi ei ollut sen kummempi kuin aikaisemmatkaan. Myös Kaarlo Marjanen määritteli nuorison olleen aina yhtä pöyhistelevää.⁷⁰⁶ Arvosteluissa rakentui jälleen Waltarin asema nuorisokysymysten käsitelijänä. Waltari saatettiin niissä nostaa syvälliseksi nuorison tuntijaksi.⁷⁰⁷ Hänen asemansa suhteessa nuorisoon saatet-

⁶⁹⁹ Ks. esim. Nuorisoseura 1937:3; Pohjois-Savo 14.3.1937; Valvoja-Aika 1937:4.

⁷⁰⁰ Esim. Uudistuva Kasvatus- ja Opetustyö 1937:2.

⁷⁰¹ Ks. Hyvinkään Sanomat 16.3.1937; Maaseudun Tulevaisuus 23.1.1937; Jalkanen Uudessa Suomessa (Uusi Suomi 23.1.1937).

⁷⁰² Ks. esim. Pohjois-Savo 14.3.1937; Vaasa 12.3.1937; Arvosteleva luettelo 1937; Hyvinkään Sanomat 16.3.1937; Kansan Voima 17.4.1937; Karjala 7.3.1937; Lahden Teatteriuutiset 1937; Maakansa 11.3.1937; Uudistuva Kasvatus- ja Opetustyö 1937:2; Uusi Suomi 23.1.1937.

⁷⁰³ Ylioppilaslehti 1937:4.

⁷⁰⁴ Ks. Savon Suunta 1.4.1937; ks. myös esim. Kansan Voima 17.4.1937.

⁷⁰⁵ Savon Suunta 1.4.1937; Pyrkijä 1937:4; Nuorisoseura 1937:3.

⁷⁰⁶ Diktonius Elanto-lehdessä (Elanto 19.3.1937); Marjanen Suomalaisessa Suomessa (Suomalainen Suomi 1937:4).

⁷⁰⁷ Esim. Lahden Teatteriuutiset 1937.

tiin katsoa nyt jopa isälliseksi neuvojaksi⁷⁰⁸ tai objektiivisena nuorison havainnoiksi⁷⁰⁹. Tosin Waltarin voitiin myös nähdä käsittelevän teoksessa omaa ryhmäänsä, siis nuoria.⁷¹⁰

Suuri osa arvostelijoista löysi teoksesta selkeät arvot ja sanoman. Teoksessa saatettiin nähdä moralisointia myönteisessä mielessä.⁷¹¹ Tällöin teos voitiin sanoa terveelliseksi vitsaksi nuorille.⁷¹² Nuoressa Voimassa teoksen sanomaksi koettiin nuorison alistumisen yhteiskunnan kokonaisuuteen ja paluun työn ja järjestyksen tielle.⁷¹³ Näytelmän voitiinkin nähdä opastavan kuinka nuorisosta saadaan kelpo työntekijöitä yhteiskunnan rakentamiseen.⁷¹⁴ Uudistuva Kasvatus- ja Opetustyö -lehden arvostelija piti teosta todellisuudentuntoisena ja suositteli sitä kouluväelle. Teos todisti, että kasvatuksessa on tarpeen johto, joka määrää. Myös ammattikriitikko Kaarlo Marjanen näki teoksessa Waltarin pyrkimystä opettamiseen. Hän piti karrikoivaa opettamistapaa paremmin Waltarille sopivana kuin hänen aiempia kasvattajaneleitään.⁷¹⁵

Minkäänlaisia poliittisia allegorioita arvostelijat eivät näytelmässä nähneet. Suomen Sosiaalidemokraatissa tosin kuvattiin perheen isän näytelmässä muuttuvan tyranniksi, diktaattoriksi, mutta lupaavan lopussa demokratian palaavan kunhan se ei rämety. Kuvaus myötäilee näytelmän omia sanoja.⁷¹⁶ Vaikka Waltariin tässä vaiheessa varsinkin vasemmistossa suhtauduttiin epäluuloisesti, näytelmästä, jossa ei ole merkittäviä työläisrooleja, ei etsitty poliittista sanomaa. Esimerkiksi *Surun ja ilon kaupungin* kohdallahan työläiskuvausta moitittiin. Vuotta myöhemmin *Jälkinäytöksen* arvostelussa kiinnitettiin huomiota jopa muutamalla sivulla esiintyneeseen rikoksesta tuomitun palvelustytön kuvaukseen esimerkkinä Waltarin kielteisestä työläiskuvauksesta.⁷¹⁷

Vaikka mielipiteet Waltarista jakaantuivat 1930-luvulla monella tavoin, hän saavutti merkittävän aseman kirjallisissa instituutioissa. Suomen Kirjailijaliitossa Waltari toimi seitsenhenkisen johtokunnan jäsenenä 1931–1939. Kirjailijaliitto oli ajanjaksolla suomenkielisen taidekirjallisuuden edustaja, johon kuului vain murto-osa suomenkielisistä kirjailijoista. Jäseniä oli sotienvälillä noin kaksi sataa. Jäsentensä suhteen liitolla oli kriteerinsä, jotka tiukentuivat 1930-luvulla. Mukaan pyrittiin ottamaan vain taiteellisesti ansioituneita kirjailijoita, jolla liitto osaltaan sääteli kirjallisen arvohierarkian muodostumista. Yhdistyksellä oli käytännössä ns. puolivaltiollinen asema, se sai valtioneutukea ja sillä oli edustus niissä valtion lautakunnissa, joissa tehtiin päätöksiä valtion kirjallisista palkinnoista ja kirjailijaeläkkeistä.⁷¹⁸

⁷⁰⁸ Esim. Maakansa 11.3.1937.

⁷⁰⁹ Uusi Suomi 23.1.1937.

⁷¹⁰ Ks. esim. Lahden Teatteri uutiset 1937; Karjala 7.3.1937.

⁷¹¹ Esim. Kansan Voima 17.4.1937; Uusi Suomi 23.1.1937.

⁷¹² Vaasa 12.3.1937.

⁷¹³ Nuori Voima 1937:3.

⁷¹⁴ Maakansa 11.3.1937; ks. myös Helsingin Sanomat 23.1.1937.

⁷¹⁵ Uudistuva Kasvatus- ja Opetustyö 1937:2; Marjanen Suomalaisessa Suomessa (Suomalainen Suomi 1937:4).

⁷¹⁶ Suomen Sosialidemokraatti 23.1.1937. Ks. *Kuriton Sukupolvi* (1937) 126–127.

⁷¹⁷ Ks. Kansan Työ 6.11.1938. Kyseisessä arvostelussa viitattu kohta *Jälkinäytös* (1938) 107–109, 114.

⁷¹⁸ Sevänen 1994, 45–48.

PEN-klubin Suomen osaston johtokunnassa Waltari toimi 1932–1939. Kansainvälisen klubin tavoitteena oli rauhan ja kansojen välisen suvaitsevaisuuden edistäminen. Erkki Seväsen mukaan Suomen klubi poikkesi tästä sikäli, että se oli jo oman määritelmänsäkin mukaan vain seurusteluklubi. Kansainväliset toimintakehotukset kansalaisyhteisöiden puolustamiseen ja Saksan kirjailijoiden vainon tuomitsemiseen Suomen osasto yleensä torjui sillä perusteella, ettei se halunnut puuttua politiikkaan.⁷¹⁹ Waltarin asema klubissa siis ei ilmaissut erityistä kiinnostusta sananvapausasioihin, vaan oli yksi merkki ammatillisesta arvostuksesta.

Vallassa olevien kirjallisuuspriirien arvostuksesta kertovat myös valtionpalkinnot, joiden jaosta päättivät Valtion keskeisiin taidepoliittisiin elimiin kuuluvat vuonna 1918 perustetut taidelautakunnat. Waltarin kannalta merkittäviä olivat Kirjallinen asiantuntijalautakunta ja draamallinen lautakunta. Lautakuntien puheenjohtajat nimitti opetusministeriö, mutta muuten ne toimivat itsetäydennysperiaatteella. Kirjallinen lautakunta teki ehdotuksen omista uusista jäsenistään kuultuaan ensin valtakunnallisen kirjailijaliiton (suomen tai ruotsinkielisen) mielipidettä. Poikkeama tähän tuli sosiaalidemokraattinen ja maalaisliiton ajamana 1925, jolloin lautakuntiin valittiin opetusministeriön nimittämänä sosiaalidemokraattinen jäsen edustamaan työväestön taideharrastuksia. Lautakuntien jäsenet olivat pääosin korkeasti koulutettuja ja edustivat alan professionaalista eliittiä.⁷²⁰

Palkitsemisessa voi nähdä myös kysymyksen tuotannon suunnasta. Waltarin teoksista valtionpalkinnon saivat objektiiviseen kuvaamiseen pyrkivät kansallista historiaa kuvaavat teokset *Mies ja Haave* (1933) ja *Sielu ja liekki* (1934) sekä *Surun ja ilon kaupunki* (1936). Kansainvälisissä piireissä liikkuvat *Suuri illusioni* (1928) ja *Yksinäisen miehen juna* (1929) tosin saivat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran palkinnon 1930, joka merkitsi seuran linjan laventumista. Sama taho palkitsi Waltarin vielä 1938 näytelmästä *Kuriton sukupolvi*.⁷²¹ Waltarin teosten arvostelijat nostivat harvoin hänen saamansa palkinnot esiin. *Palavaa nuoruutta* (1935) käsiteltäessä ne pystyttiin näkemään sekä ansioina kuten Keski-suomalaisessa, että vasemmistolaisen Työläisnuorison arvostelijan lailla keskitasoisten porvarillisten piirien muotikirjailijan palkitsemisena.⁷²²

Waltari nousi 1920–1930-luvuilla eniten palkintoja ja apurahoja saaneiden kirjailijoiden listoille. Kirjallisuuspalkintoja hän sai viisi ja apurahoja kahdeksan. Koska hänen uransa vasta tällöin alkoi, se kertoo siitä kuinka hän saavutti nopeasti professionaalisen eliitin arvostuksen. Myös muita tulenkantajia palkittiin varhain, joten Erkki Sevänen luonnehtiikin heitä uudistajiksi, jotka saivat tukea valtakulttuuria edustaneelta professionaaliselta eliitiltä.⁷²³

⁷¹⁹ Sevänen 1994, 53, 104; Launonen (päätoim.) 1981, 489.

⁷²⁰ Sevänen 1994, 148–150.

⁷²¹ Sevänen 1994, 342, 477; Häggman 2012, 405–406.

⁷²² Keski-suomalainen 10.11.1935; Työläisnuoriso 20.11.1935.

⁷²³ Sevänen 1994, 337, 341–342; Hapuli 1995, 22–23; Mäkinen K 1989b, 300–307. Waltari itse kertoi, ettei vuoden 1937 jälkeen hakenut apurahoja ennen kuin Sinuhén jälkeisiin rahavaikeuksiin 1946 (Waltari 1957, 214–217; ks. myös Waltari 1980, 392). Sevänen mainitsema muualta 1939 tullut palkinto tai apuraha tarkoittanee salapoliisiromanikilpailun voittoa (ks. Sevänen 1994, 477).

Waltari nähtiin usein viihdekirjailijana tai ainakin siihen liukumassa olevana. Kuten on käynyt ilmi, hän oli kuitenkin kirjallisissa instituutioissa hyvässä asemassa. Tätä voi selittää sillä, että tiukin jako taidekirjallisuuteen ja viihteen tuli suomalaisen kirjallisuuden vasta sotien jälkeen modernismin vallatessa alaa kirjallisuudessa. 1950-luvun modernistit tekivät tiukemman eron taiteen ja viihteen välillä kuin sotienväliset kirjallisuuseliitit.⁷²⁴ Suomen Kirjailijaliittoon sen taidekirjallisuutta vartioivasta luonteesta huolimatta mahtui viihdekirjailijoita. Merkittävimpana liiton puheenjohtaja (1934–1939) Yrjö Soini (nimimerkki Agapetus).

3.2 Nykyajan sukupuolten historiallinen pohja

3.2.1 Maalta kaupunkiin muuttavan miehen yksilöityminen

Waltarin katseen kääntyminen oman suvun ja kotikaupungin historiaan 1930-luvulla on usein nähty aikalaisarvostelijoiden tapaan suurena muutoksena. Muutosta on helppo ajatella myös kiinnostuksen menettämisenä olemassa olevan hetken kysymyksiin. Kuten Kukku Melkas on huomauttanut Aino Kallaksen kohdalla, muutos oman ajan kuvaamisesta historialliseen romaaniin ei tarikoittanut, oman aikakauden kommentoinnin vähentymistä kuten varhemmin on väitetty.⁷²⁵ Näkisin, että myöskään Waltarin teosten aihepiirin siirtyminen historiaan ei vähentänyt niiden merkitystä kirjoittamisajankohdalleen tai poistanut kirjailijan mahdollisia omaan aikaansa vaikuttamista koskevia intentioita.

Kirjailijan intentioiden ja teoksen vaikutuksen pohdinnan kannalta asiaa monimutkaistaa Waltarin tapa käyttää kuvaamansa aikakauden kieltä. Markku Envallin mukaan Helsinki-trilogian kertoja on myös kuvaamisen ohella moraalinen arvottaja tavalla, joka näyttää merkitsevän sitoutumista kuvattun ajan arvomaailmaan.⁷²⁶ Teoksen kertoja, joka tietyiltä määrin näkee kuvattua hetkeä pidemmälle, tuntuu siis arvottavan asioita kuvaamansa ajan arvomaailman mukaan. Näin Waltarin intentioita on vaikeampi tekstistä suoraan hahmottaa ja toisaalta tekstin lukijat ovat voineet ajatella tekstin ja Waltarin arvomaailman samana, vaikka jo aikalaiskritiikissä oli pohdintoja siitä, ovatko kyseessä kirjailijan intentiot vai kuvattun aikakauden ajatusmaailman kuvaaminen.⁷²⁷

Pidän Waltarin Helsinki-trilogian kirjoittamisajankohtansa historiallista pohjaa rakentavana ja sitä vertailun kautta käsittelevänä. Kristillinen seksuaalietiikka on yksi teosten keskeisistä teemoista. Siihen kirjailijan henkilökohtainenkin suhde oli monimutkainen. Kolmesta kuvattusta sukupolvesta kaksi ensimmäistä kokevat trologiassa kristillisen seksuaalikielteisyyden ja luonnolliseksi kuvattun seksuaalisuuden ristiriidan. Osaltaan Waltari kirjoittaa seksuaalisuuden vapautumisen ja ”luonnolliseksi” tulon historiaa. ”Luonnollistumisessa”

⁷²⁴ Turunen R 1995, 29. Ks. myös Sevänen 1994, 173.

⁷²⁵ Melkas 2006, 18–19.

⁷²⁶ Envall 1994, 49.

⁷²⁷ Esim. Valvoja-Aika 1935:1.

selkeä piirre on tietysti sen kytkeytyminen heteroseksuaalisuuteen. Tällainen käsittely kytkeytyy laajempaan tapaan nähdä seksuaalisuus luonnollisena energiana, jota on aiemmin kahlittu, mutta joka kehityksen myötä vapautuu.⁷²⁸

Helsinki-trilogiassa siis käsitellään Waltarin aiemmissa kirjoissa kuvattujen asioiden taustoja. Teksteissä sukupuolten suhteet näyttävät historiallisesti muuttuneina. Aiemmissakin teoksissa oli ollut merkittävää eron tekeminen menneisyyteen. Niin *Suuren illusionin* kahden sukupolven kuin *Appelsiininsiemenen* nuorison ja vanhemman polven erojen kohdalla korostui, että elettiin muutoksen aikakautta.

Kokonaisuudessaan Helsinki-trilogia on yhdistelmä historiallista romaania ja kehitysromaanin. Keskeinen asia on suomalaisen yhteiskunnan modernisaatioprosessi.⁷²⁹ Trilogian ensimmäisen romaanin, *Miehen ja haaveen* peruslähtökohtiin kuuluu Waltarin tuotannossa tyypilliseen tapaan päähenkilöiden jakautuminen idealisteihin ja realisteihin. Teossarjan päähenkilöiden kautta seurattava sukulinja muodostuu idealisteista. Heidät kuvataan sisältäpäin sekä sivuosan realisteista, jotka kuvataan ulkoapäin.⁷³⁰ Teoksen kaksi veljestä, idealisti Elias ja realisti Lauri, toimivat eri tavoin. 1800-luvun vaihtoehtojen pohjalta kummankaan avioliitto ei ole onnellinen ainakaan seksuaalielämän osalta.

Elias lähtee romaanissa kotoaan Hämeestä Helsinkiin työhön. Sivustystä hakeva työmies omaksuu kirjallisuudesta ja taiteesta uudenlaisen käsityksen naisista ja avioliitosta. Käsitys on idealistinen ja romanttinen. Romanttiseen kuvaan puolisosta eivät sovi oman yhteiskuntaluokan naiset. Hänen kerrotaan hakevan saavuttamatonta.⁷³¹ Muuttunut käsitys yhdistyy teoksessa tiedonhankintaan ja ihanteisiin sosiaalisesta ja sivistyksellisestä noususta. Elias pyrkii itsensä henkiseen kehittämiseen ja yksilöllisyyteen. Tässä prosessissa yksilöllisen rakkauden tarve korvaa agraariyhteisössä avioliittoon liittyvät aineelliset tarpeet. Taustalla on myös äidin ja kummisedän, lautamies Aaronin vaikutus nuorukaisen ihanteeseen itsestään.⁷³²

Ihanteellisuudesta huolimatta miehen ruumiin kerrotaan havahtuvan naisten läheisyyteen. Teoksen idealistiselle veljelle seksuaalisuus on houkuttelevuudestaan huolimatta ahdistavaa, kun taas realisti-veljelle se on tavanomainen miehen elämään kuuluva asia. Eliaksen kieltäytymisen vastakohtana Lauri nauttii alkoholista ja seksuaalisuudestaan. Elämän nautinnot esiintyvät Laurille luonnollisina. Joitain asioita saattoi myöhemmin katua, mutta sen jälkeen elää kuin ennenkin. Teoksessa tällainenkaan suhtautuminen ei tarjoa ongelmatonta elämää. Piikatytön tulo raskaaksi vie miehen avioliittoon.⁷³³

Eliaksen ensimmäinen seksikokemus kuvataan ahdistavaksi. Juomisen seurauksena työtoverin vaimo viettelee miehen. Kun nainen kuvataan lihoneeksi, mustasilmäiseksi ja Eliasta pidemmäksi, sukupuolisuhteen vääränlai-

⁷²⁸ Michel Foucault on käsitellyt tapaa kirjoittaa seksuaalisuudesta vapautumisen historiana (esim. Foucault 1978/1998, 35–42, 61–65).

⁷²⁹ Skyttä 1995, 13–14.

⁷³⁰ Envall 1994, 52. Vastakohtakuvauksen idean Waltari oli omaksunut Paul Morandilta (Lehtola 1991, 134; Saarenheimo 1982, 71).

⁷³¹ *Mies ja haave* (1933) 100–101, 135–136.

⁷³² Skyttä 1995, 44–45.

⁷³³ *Mies ja haave* (1933) 93–94, 135–136, 178, 180, 188–191.

suutta kuvataan monin tavoin.⁷³⁴ Lihavuus ei kuulunut 1930-luvulla enää naisihanteeseen, eikä mustasilmäisyys suomalaisuuteen. Kun nainen on miestä pidempi ja seksissä aloitteellinen, hänessä on piirteitä, joita on voitu ajatella maskuliinisina. Kokemuksen jälkeen mies hankaa itsensä karkealla harjalla. Hän tuntee häväisseen itsensä vuodattaessaan siemenensä riettaan vaimon syliin. Raamatullinen kielenkäyttö kertoo osaltaan Eliaksen ahdistuksen syystä. Uskonnollisen kasvatuksen pohja tekee seksuaalisuudesta ahdistavaa. Teoksen kertoja ymmärtää Eliasta, mutta muistuttaa tämän tehneen vain sen, minkä kaikki muutkin tekivät.⁷³⁵

Haavekuvien sijaan Elias kuitenkin päätyy avioliittoon silitysliikkeessä työssä olleen Marin kanssa. Työtätekevä nainen ei tunnu saavuttamattomalta. Naisen huolenpidon pyykinpesuineen, parsimisineen ja silittämisineen Elias yhdistää mielessään omaan äitiinsä.⁷³⁶ Eliaksen voi nähdä palaavan agraariin naisihanteeseen. Romanttisen rakkauden sijaan agraarissa puolisonvalinnassa keskeistä oli työkyky, joka näkyy myös kansanelämän kirjallisissa kuvauksissa.⁷³⁷ Työvänavioliiton piirteisiin kuuluu se, että nainen on miestä vanhempi. Liitossa ei toteudu tältä osin porvarillinen avioliittoihanne.⁷³⁸

Mari kuuluu evankelisiin. Hänen uskonsa antaa hänelle varmuuden ja poistaa ahdistuksen. Myöhemmin uskonnollisuus kasvaa muotoon, jossa hän haluaa kieltää mieheltään maallisen kirjallisuuden. Evankelisessa liikkeessä sinänsä kaunokirjallisuuden harrastus oli hyväksyttyä, toisin kuin Marin kuvauksessa. Muutenkaan herännäisyyden ja evankelisuuden oleelliset vastakohtat ja niistä johtuneet kiistat eivät heijastu teoksen kuvauksessa. Mari ei etsi hengellistä kotiaan, vaan evankelisuus on hänelle itsestään selvyys. Se on tullut isänperintönä.⁷³⁹

Aikalaisarvosteluissa Marin kuvausta kiitettiin jyrkän hedbergiläisyyden kuvauksena,⁷⁴⁰ tai ylipäänsä hyvänä henkilökuvauksena⁷⁴¹ tai moitittiin elottomaksi⁷⁴². Marin uskonnollista asennetta kuvattiin Suomen Sosialidemokraatissa ahdasmieliseksi, suvaitsemattomaksi ja fanaattiseksi. Sen nähtiin kuristavan miehen niin henkisesti kuin fyysisesti. Ahdasmielisydestä kielteisessä mielessä puhui myös suojeluskuntalehti Rajan Turva.⁷⁴³

Uskonnollisuus tulee merkittäväksi avioparin seksielämässä. Mies oli kuvitellut vihkimisen jälkeen kaiken olevan luvallista ja oikein. Naiselle miehen kiihko sen sijaan on lihan synti. Naisen omassa ruumiissa tuntuva nautinto jotta tämän rukoilemaan anteeksiantoa. Puolisoiden seksielämä päättyy vaimon raskaaksitulon, jolloin tarkoitus on täytetty. Raskauden kohdalla käy ilmi, ettei

⁷³⁴ *Mies ja haave* (1933) 183.

⁷³⁵ *Mies ja haave* (1933) 184–185.

⁷³⁶ *Mies ja haave* (1933) 207–209, 225–226; Skyttä 1995, 47.

⁷³⁷ Heikinmäki 1981, 36–37; Nieminen 1993, 21; Häggman 1994, 136; kirjallisista kuvauksista Moilanen 2008, 130–132.

⁷³⁸ *Mies ja haave* (1933) 222; ks. Markkola 1994, 51

⁷³⁹ *Mies ja haave* (1933) 238, 287; Lehtola 1991, 47, 51–53.

⁷⁴⁰ Haminan Lehti 16.11.1933.

⁷⁴¹ Imatra 1933:45; Sosialisti 26.10.1933; Ylioppilaslehti 1933:21.

⁷⁴² Esim. Kaleva 29.10.1933.

⁷⁴³ Suomen Sosialidemokraatti 20.10.1933; Rajan Turva 1933:11–12.

Mari tunne ihmisruumiin toimintoja hyvin.⁷⁴⁴ Uskonnon seksuaalikielteisyys ulottuu teoksessa avioliittoonkin asti. Teoksen ajatusmaailmassa myös nainen on (hetero)seksuaalinen olento, joka tahtomattaankin reagoi miehen kosketukseen. Seksuaalikielteisyys ja 1930-luvun käsitys luonnollisesta seksuaalisuudesta asettuvat vastakkain. Naista ei esitetä seksuaalisesti kylmäksi vaan seksuaalisuutensa uskonnollisista syistä tukahduttavaksi.⁷⁴⁵ Tekstissä rakentuu kuva aikakaudesta, jossa naisilla ei ole tietoa lisääntymisbiologiastaan.

Osa teoksen aikalaisarvostelijoista kommentoi kuvattua avioliittoa.⁷⁴⁶ Kyseinen avioliitto saatettiin nähdä ristiriitaiseksi miehen terveen luonnon kanssa. Suomen Nuorison Liiton Pyrkijä-lehdessä Eliaksen joutuminen siveellisesti tuomittaville poluille nähtiin seuraukseksi avioliiton sukupuolisesta ristiriidasta.⁷⁴⁷ Miehen käyttäytymisen ajateltiin johtuvan siitä, että avioliitto ei tyydytä luonnollisia seksuaalisia tarpeita. Teoksen avioliittokuvausta tosin moitittiin myös liian freudilaiseksi. Tässä yhteydessä käsitteen voi nähdä viittaavan lähinnä seksuaalisuuden korostamiseen, joksi konservatiiviset kommentoijat 1930-luvulla psykoanalyysin tyypillisesti tyypistivät.⁷⁴⁸

Miehen kerrotaan teoksessa upottavan ruumiilliset tunteensa työhönsä.⁷⁴⁹ Energian suuntaaminen työhön on ratkaisu, joka toisaalta viittaa 1930-luvunkin valistuksessa esitettyyn seksuaalisuuden taltuttamiseen ruumiillisilla harjoituksilla ja toisaalta seksuaalisuuden sublimointiin, kohdistamiseen toiseen korkeampaan tarkoitukseen, josta Freud oli kirjoittanut.⁷⁵⁰

Lapsi saa nimekseen Toivo Johannes, isän suomalaisen sivistyksen toiveiden ja äidin vakaumuksen mukaan. Synnytyksen jälkeen aviollinen yhdyselämä jatkuu jonkinaikaa, mutta päättyi pian uuteen raskauteen. Tällä kertaa taistelu seksielämän keskeyttämisestä on aiempaa rajumpi, Elias solvaa ja lyö Maria, mutta alistuu lopulta. Mari näkee itsensä Jumalan tahdon työväliseinä, jonka on pakotettava Elias siivoon elämään. Pakottaa Eliaksen näkemään, että tämä on väärässä.⁷⁵¹ Tekstissä esitetty naisen velvollisuus miehen luonnon taltuttajana esiintyy niin naisjärjestöjen teksteissä kuin 1800-luvun kansankirjailijoiden teoksissa. Naisten korkeammaksi koettu siveellisyys toi naisille miesten sivistys- ja siveellistämistehtävän.⁷⁵²

Teoksen päähenkilön kohdalla nousee esiin Waltarille tyypillinen uskonnon ja intohimon ristiriita. Elias kokee körttien ja evankelisten uskon kieltävän heiltä kaikki lihalliset nautinnot. Niiden korvaukseksi he saavat rauhan. Intohimon maailman ja uskon antaman rauhan vastakkaisuus löytyy jo *Kuolleen*

⁷⁴⁴ *Mies ja haave* (1933) 232–233, 235–237.

⁷⁴⁵ Vrt. Envall 1994, 49.

⁷⁴⁶ Esim. Suomen Pienviljelijä 31.10.1933; Savon Sanomat 21.10.1933.

⁷⁴⁷ Esim. Uusi Aura 22.10.1933. Pyrkijä 1933:12.

⁷⁴⁸ Uusi Aura 22.10.1933; ks. Ihanus 1994, 197.

⁷⁴⁹ *Mies ja haave* (1933) 235–237.

⁷⁵⁰ Ks. esim. Freud 1971, 292–294; Kalha 2005, 289. *Palavassa nuoruudessa* päähenkilö kokee olevansa toisinajattelija katsoessaan, että urheilevat ja voimakkaat miehet kärsivät eniten sukupuolikysymyksestä, vaikka Suomessa urheilun olisi pitänyt olla ruumiillinen ja sielullinen yleislääke kaikkeen (*Palava nuoruus* (1935) 332).

⁷⁵¹ *Mies ja haave* (1933) 259, 261–263.

⁷⁵² Markkola 2002, 279–281; Häggman 1994, 190–193; Helén 1997, 148–154; Ollila 2000, 170–171; ks. Moilanen 2008, 143.

silmistä.⁷⁵³ Teoksessa ristiriita ratkeaa alistumiseen. Eliaksen haave suomenkielistä sivistyksestä, johon teoksen nimikin viittaa, toteutuu hänen poikiensa aloittaessa koulun, mutta hän ei tunne enää innostusta. Eliaksen innostuksen voi nähdä myös täyttäneen tehtävänsä tuottaessaan seuraavan sukupolven, jonka voi trilogiassa nähdä nousevan lopulta elämän tarkoitukseksi. Miehen ahdistus päättyy uskoontuloon, joka poistaa hänen pelkonsa ja epäilynsä. Tämän kuvataan päättävän hänen kehityksensä itsenäisenä yksilönä.⁷⁵⁴ Tällaisen kehitystarinan arvostelijat saattoivat nähdä vanhoillisena.

Maaseudun esiintyminen kaupunkia terveellisempänä paikkana ei ole teoksessa itsestäänselvyys. Romaanin veljesten isä on alkoholisoitunut ja katke- roitunut mies, jonka käsissä tila on mennyt rappiolle. Tekstissä suomenkielinen talonpoika, joka oli 1930-luvulla mielikuvissa ideaalin suomalaisuuden ilmentymä, esiintyy rappion kuvaston kautta.⁷⁵⁵ Yleisempään degeneraatioajatukseen veljesten isä liittyy siinä, että hänen tilansa on peritty, perintöomaisuutta, jota ei ole osannut ylläpitää. Uuden paremman polven täytyy sen sijaan rakentaa itse menestyksensä. Koko trilogian tasolla maaseutu ei kuitenkaan esiinny näin synkkänä. Trilogian alussa maaseutu on synkkä tausta, josta eteenpäin haluavat nuorukaiset haluavat päästä eroon. Vuosikymmenten mittaan se kuitenkin näyttäytyy turvapaikaksi ja jopa unelmien kohteeksi jonne sivistynytkin mies haaveilee rakentavansa kodin. Isoisän polvi suuntautuu pois päin maalta, kirjailijan oma polvi näkee maaseudun vaihtoehtona.⁷⁵⁶

Teoksessa esitetyn ajatuksen alkoholismin periytymisestä useat arvostelijat jakoivat. Ajatus isältä peritystä ”verestä”, joka johtaa ongelmiin alkoholin kanssa, esiintyi useissa arvosteluissa.⁷⁵⁷ Perinnöllisyys oli jo 1900-luvun alun raittiuskirjoituksissa ollut laaja-alainen käsite, joka yhdistyi tavalla tai toisella hermoston kuntoon. Alkoholin ajateltiin rappeuttavan hermostoa, joka johti alkoholille alttiiseen perimään. Juoppojen kurjuus periytyi näin heidän lapsil- leen.⁷⁵⁸

Teoksen arvosteluissa maaseudun terveellisyys ja kaupungin vaarallisuus näkyivät esimerkiksi siinä, että katsottiin kaupungin lyövän leimansa puhdas- mieliseen maalaisnuorukaiseen, joka siellä sortuu juopotteluun ja irstailuun.⁷⁵⁹ Myös Viljo Kajo kiitteli Waltarin tehneen teräviä huomioita terveen maalais- sielun heräämisestä kaupunkilaiskulttuurin keskellä tavattavien intohimojen edessä. Maaseutukuvauksen saamaan huomiota korostaa se, että useat arvoste- lijat kiinnittivät veljesten äitiin huomiota.⁷⁶⁰ Maaseudun äitiyden kuvaamisessa, vaikka vain muutamalla sivulla koko laajassa teoksessa, oli arvostelijoiden sil-

⁷⁵³ *Mies ja haave* (1933) 330–331; ks. novelli *Auringonlaskun saari* (*Kuolleen Silmät* (1926) 7–30); Mäkinen K 1989b, 175.

⁷⁵⁴ *Mies ja haave* (1933) 336, 354, 359.

⁷⁵⁵ *Mies ja haave* (1933) 9–12. Rappeutuneen tilan kuvaamisen taustalla voi olla suullista perimätietoa Waltarin omasta suvusta (Waltari 1980, 4; Rajala 2008, 35).

⁷⁵⁶ Laurila 1982, 82.

⁷⁵⁷ Esim. *Käkisalmen Sanomat* 28.10.1933; *Länsi-Suomi* 9.11.1933; *Pohjois-Pohja* 25.11.1933; *Vaasa* 24.10.1933. Waltari itse myös esitti kohdallaan alkoholismin suku- rasitteena, ks. Waltari 1980, 16–17, 22; Rajala 2008, 25.

⁷⁵⁸ Uimonen 1999, 161, 163–164.

⁷⁵⁹ *Kansan Lehti* 11.11.1933.

⁷⁶⁰ Karjala 15.10.1933; äitiyteen huomiota kiinnitti esim. Lotta-Svärd 1933:17.

missä positiivista arvoa teokselle maaseudun ja äitiyden arvoa korostavana ajankohtana.

Maaseudun ja kaupungin kohdalla esitetään eroja seksuaalimoraalissa. Kaupungissa Elias kuulee prostituutiosta ja bordelleista, joita kaupungissa on useita. Hän kuulee myös, että säätyläiset ja ylioppilaat käyttävät piikoja kuin omaisuuttaan, minkä vuoksi neljäsosa Helsingin lapsista syntyi avioliiton ulkopuolella. Aviottomat lapset tosin eivät Eliaksen kotiseudullakaan olleet tuntemattomia, mutta siellä sitä pidettiin häpeänä. Ihanteelliselle Eliakselle on järkytys erityisesti ylioppilaiden käytös, koska nämä ovat saaneet niin paljon sivistystä. Erikoisena asialle Eliakselle tulee myös se, kuinka hänen tuntemansa työmiehen avioliitto sisältää yhdessäeloa ennen vihkimistä.⁷⁶¹ Teksti tekee eroa maaseudun ja kaupungin välille tavalla, joka oli 1800-luvun normien ja normipuheen kannalta totta. Aineellisessa todellisuudessa maaseudun ja kaupungin välillä ei niin ratkaisevaa ollut eroa vaan myös maaseudulla ”ennenaikaisina” syntyneiden lasten määrä oli suuri ja esiaviollista seksuaalisuutta siedettiin. Aviottomien lasten määrä Helsingissä tosin oli 1800-luvulla selvästi korkeampi kuin muualla maassa.⁷⁶²

Teoksessa kerrotaan kuinka kaupunkiin maalta saapunut työväki yltyy käyttämään helposti ansaittua rahaa, koska entiset perhesiteet ovat katkenneet. Ulkonainen kuri on höltynyt, kun maalta saapunut työmies ei ole enää vastuussa teoistaan vanhemmilleen ja esimiehilleen. Ulkoinen sivistys ei hillitse alkuperäisiä viettejä, joten raakuus ja väkivaltaisuus ovat miehen merkit.⁷⁶³ Teksti sisältää ajatuksen, että kaupunkiin siirtyneet työläiset ovat poissa patriarkaalisesta järjestelmästä, joka on aiemmin hillinnyt ihmisen luonnollista väkivaltaista käyttäytymistä. Ajatuksen voi nähdä liittyvän esimerkiksi raittiusliikkeen 1800-luvulla tekemään kansalaiskasvatustyöhön, jossa kontrollista kansalaisuuteen vapautuvan työväestön on sivistyttävä ja kasvettava siveellisiksi yksilöiksi. Tämä oikeuttaa heille esimerkiksi äänioikeuden.⁷⁶⁴ Miehen väkivaltaisuus esiintyy tekstissä luonnonvoimana, jota sivistyksen pitäisi hillitä. Tähän projektiinhan naiset ajateltiin työntekijöiksi. Romaanin päähenkilön Eliaksenkin vaimo Mari näkee tehtäväkseen pakottaa miehensä siivoon elämään.⁷⁶⁵

Myös teoksen arvostelijat viittasivat Helsingin patriarkaalisen luonteen häviämisestä nykyisen kaupungin syntyessä.⁷⁶⁶ Tämän voi nähdä viittaavan esimerkiksi Eliaksen suhtautumiseen mestariin, joka on aluksi hänelle ihanne. Suomen Sosiaalidemokraatissa nähtiin ammattikuntalaitoksen viettävän loistovuosiaan aikana, jolloin Elias saapui kaupunkiin.⁷⁶⁷ Mestari Kreespakin asenne Eliakseen onkin tyypillinen ammattikuntalaitoksen patriarkaaliselle mestarioppipoika-suhteelle. Mestarilla on täysi määräysvalta, mutta hän oli myös vastuussa oppipojastaan. Ammattikuntalaitoksen perinteeseen viittaavat monet

⁷⁶¹ *Mies ja haave* (1933) 108, 175–176.

⁷⁶² Saarimäki 2010, 52–56, 62; Nieminen 1951, 289.

⁷⁶³ *Mies ja haave* (1933) 176–177.

⁷⁶⁴ Ks. Sulkunen ja Alapuro 1987, 144; Sulkunen 1987, 157.

⁷⁶⁵ *Mies ja haave* (1933) 263.

⁷⁶⁶ Esim. Haminan Lehti 16.11.1933.

⁷⁶⁷ Suomen Sosialidemokraatti 20.10.1933.

asiat Kreespekin talossa. Näihin kuuluvat esimerkiksi huonekunnan yhteiset ateriat, yhteinen kirkossakäynti ja oppipojan asunto mestarin luona. Virikkeitä tämän patriarkaalisen elämänmenon kuvaamiseen Waltari tuntee saaneen Heikki Wariksen väitöskirjasta, joka kuvaa Helsingin Kallion työläiskaupunginosan syntyä.⁷⁶⁸ Myös herätyskristillisissä reformiliikkeissä, jotka pyrkivät ratkaisemaan kaupungistumisen ongelmia, katsottiin ettei huonekuntiin perustuva järjestelmä enää pystynyt vastaamaan teollistumisen ja kaupungistumisen haasteisiin. Tällaisiin liikkeisiin kuuluivat myös vankilatyö ja merimieslähetys, joissa Waltarin isä oli toiminut pappina.⁷⁶⁹ NMKY, jonka toiminnassa nuori Waltarin oli mukana, oli alkujaan syntynyt korvaamaan nuorille miehille patriarkaalisen moraalisen valvonnan, josta työnantajat huolehtivat.⁷⁷⁰

Teoksessa rakentuu kuvaus historiallisesta muutoksesta yhden miehen kokemana. Agraariyhteisön kollektiivisuudesta tuleva mies muuttuu kaupungissa yksilöksi samaan aikaan kun yhteiskunnan patriarkaalisuuden kuvataan muutenkin rapistuvan. Avioliitossa yksilöllisen tunteen merkitys kasvaa taloudellisten seikkojen sijaan. Kirjoittamisajankohtansa käsityksiä historiaan teos heijastaa kuvaamalla seksuaalisuuden luonnonvoimana, jota uskonto kahlitsee. 1800-luvun avioliitto, josta puuttuu 1900-luvun luonnollisuus, muodostuu näin onnettomaksi.

3.2.2 Sivistyneen miehen luonto

Romaanin *Sielu ja liekki* (1934) myöhemmässä lukemisessa on korostunut se, että päähenkilö Toivo Kustaan esikuvana on ollut Waltarin isä.⁷⁷¹ Aikalaiskriittikeissä asiahan ei juuri tullut ilmi. Waltari itse huomautti siitä muistellessaan 1970-luvulla. Tällöin myös tuli esiin esimerkiksi isän kirjallisen tuotannon ja vanhempien kirjeenvaihdon käyttäminen teoksen lähdeaineistona.⁷⁷² Jos korostetaan kovin paljon sitä, kuinka Waltari oli ”uskollinen tuntemilleen tosiasioille”⁷⁷³, saattaa jäädä huomaamatta se miten Waltari käytti tosiasioita ja rakensi aineistosta kokonaisuuden, jossa hänen näkemyksensä aikakaudesta ilmeni. Esimerkiksi seurustelusta luodaan teoksessa tietty kuva, joka liittyy sekä aika-kauteen että Waltarin kuvaukseen idealisteista.

Trilogian aiemmasta osasta toistuu teema kahdesta erilaisesta veljeksestä (idealistista ja realistista). *Sielun ja liekin* kertoja osoittaa lukemattomin tavoin, kuinka eri tavalla Toivo ja Samuel suhtautuvat eri tilanteisiin. Samuelilla on järki-ihanne, joka johtaa järkiavioliittoon. Toivon ehdottomuuden ja idealismin vastakohtana Samuelin elämän ohjeena on kultainen keskitie. Ero näkyy myös

⁷⁶⁸ Lehtola 1991, 35–36; ks. Waltari 1980, 231.

⁷⁶⁹ Markkola 2002, 108, 133–137; Rajala 2008, 15–23; Waltari 1980, 6–7, 23–24, 29, 47.

⁷⁷⁰ Markkola 2002, 108, 133–137; Tosh 2007, 18, 107; Rajala 2008, 15–23; Waltari 1980, 6–7, 23–24, 29, 47, 76–77. NMKY:n toimintaa Suomessa edisti Waltarin isän piireihin kuulunut Paavo Virkkunen, joka oli myös kristillisen sukupuolivalistuksen pioneereja (Jalava 2013; Markkola 2007, 61; Rajala 2008, 16).

⁷⁷¹ Esim. Rajala 2008, 264–266; Envall 1994, 53.

⁷⁷² Waltari 1980, 234, 249.

⁷⁷³ Rajala 2008, 264.

ulospäin. Menestyneenä miehenä Samuel on lihonut, mutta hänen silmänsä ovat kylmät ja tarmokkaat. Toivolla taas sielu näkyy kasvoista.⁷⁷⁴

Toivon ihanteellisuuden kerrotaan kehittyvän kouluaikana. Luokkatoveri tutustuttaa Toivon Tolstoin ja Järnefeltin aatteellisiin teoksiin. Erityisen tärkeänä hän antaa luettavaksi Järnefeltin *Puhtauden ihanteen*. Teoksen taustalla oli Tolstoin askeettinen sukupuoli-ihanne, jonka mukaan ihminen on kaksijakoinen olento, jossa aistillisuus kuuluu ihmisen häntä alentavaan elämelliseen puoleen. Näin seksuaalietiikan normiksi tuli taistelu sukupuoliviettä vastaan. Koska täydellinen pidättyvyys eli puhtauden ihanne oli kuitenkin ihmiselle mahdoton, Tolstoi hyväksyi avioliiton ja siinä sukupuoliyhteyden lapsien hankkimiseksi. Suomeen näitä aatteita välitti Arvid Järnefelt aatteellisissa kirjoituksissaan ja kaunokirjallisissa töissään.⁷⁷⁵

Waltarin romaanin päähenkilöön ajatukset tekevät suunnattoman vaikutuksen. Vihdoinkin sukupuoliasioita käsitellään kuten kaikkia muitakin asioita puhtaan järjen kautta. Aiemmin ne ovat ahdistaneet häntä ja hän pelkäsi ruumistaan, koska nautinto on syntiä. Likaisia ajatuksia hän on yrittänyt estää voimistelemalla ja kävelemällä ruumiinsa väsyksiin. Toivo innostuu täydellisen puhtauden ajatuksesta. Lihanhimo ja nautinto olivat sama asia, tapahtuivatpa ne missä muodossa tahansa. Avioliittokin hyveellisti vain näennäisesti. Ajatus-ten innoittamana hän kirjoittaa oman uskontunnustuksensa, jonka mukaan hän haluaa olla hyvä ja puhdas sanoissa ja teoissa ja auttaa jokaista sorrettua. Heikkous on suurin pahe. Itseään kohtaan täytyy olla ankara, muita kohtaan lempeä ja suvaitsevainen. Kohdassa voi nähdä yhtäläisyyksiä *Suuren illusionin* Pikkuveljen julistukseen.⁷⁷⁶ Molemmissa kohdissa nuori mies ratkoo heräävän seksuaalisuutensa ongelmaa tiukalla ohjelmajulistuksella. Siinä missä 1920-luvun miehellä keskeistä oli degeneraatioteoriaan liittyvä ajatus biologisesta perimästä, vuosisadan vaihteen miehen kilvoittelu kuvataan uskonnollisesti motivoituneena. Tolstoilais-järnefeltiläinen puhtausihanne, joka teoksessa edustaa vuosisadan vaihteen miehen ratkaisua, on äärimmäinen sukupuolieettinen oppi.⁷⁷⁷

Kuten aiemmassa romaanissa isällään, Toivolla on nuorena haavekuva naisesta. Hän osoittaa pyhää ja jumaloivaa kunnioitusta haaveidensa naista kohtaan, jota edustaa hänen luokkatoverinsa sisar Helena. Toivon suhtautuminen Helenaan on epäruumiillista. Jo naisen näkeminen syömässä tuottaa hämmentyneitä tunteita. Kun Toivo näkee uimassa olevan Helenan alastomana, hän tuntee vihastuttavan aistimuksen ruumiissaan ja häpeää. Toivo ei tiedä onko

⁷⁷⁴ *Sielu ja liekki* (1934) 196, 213, 229, 310–312; Envall 1994, 57.

⁷⁷⁵ *Sielu ja liekki* (1934) 23–25; Nieminen 1951, 156–159; ks. myös Niemi 2005, 127–130; Karkama 2010, 157–172; Jalava 2005b, 279–280; Ripatti 2002, 148–151. Waltari puhuu *Kirjailijan muistelmissa* nuoruuden ehdottomuuden tarpeestaan, joka ajoi kärsimään omasta ristiriitaisuudesta, tunne-elämän ambivalenttiudesta. Siihen vaikutti kodin teologisen sukuperinteen lisäksi tolstoilais-järnefeltiläinen puhtauden ihanne (Waltari 1980, 112–113; ks. myös Mäkinen K 1989b, 188). Waltarin isän kirjastossa oli muun muassa Arvid Järnefeltin että Leo Tolstoin aatteelliset kirjoitukset. (Ks. Waltari 1980, 94–95.)

⁷⁷⁶ *Sielu ja liekki* (1934) 27–29; ks. *Suuri illusioni* (1928) 172–173.

⁷⁷⁷ Helén 1997, 173. Degeneraatioteoriasta ja yksilöllisestä kilvoittelusta ks. Uimonen 1999, 152, 190. Yksilön keskeisyydestä Järnefeltin tolstoilaisuudessa ks. Jalava 2006b, 279–280.

hän kestänyt kokeen. Tietoiset ajatukset ovat puhtaita, mutta ruumis tuntuu kohoavan kapinaan henkeä vastaan.⁷⁷⁸ Kohdassa konkretisoituu teoksessa esiintyvä ristiriita kristillisen – tai tolstoilais-järnefeltiläisen – puhtausihanteen ja biologisen, luonnollisen ruumiin välillä. Näin trilogian kahdessa ensimmäisessä osassa uskonto törmää biologiseen seksuaaliseen tarpeeseen myös avioliitossa. Ensimmäisessä osassa miehen seksuaalisuus jää tyydyttämättä aviopuolison uskonnollisen vakaumuksen vuoksi, toisessa osassa naisen. Molemmissa tapauksissa kysymyksessä on selkeästi henkilökohtainen vakaumus, eikä yhteisön painostus.

Sielussa ja liekissä merkittäviin aatteisiin, joihin päähenkilö joutuu ottamaan kantaa kuuluu naisasialiike. Siitä teoksessa keskustelevat Toivo, ystävänsä Konrad, tämän sisar Helena ja heidän isänsä. Viimeksi mainittu puhuu ajasta, jolloin kaikki naiset ovat Minna Canthin kaltaisia – korttia pelaavia, sikaria polttavia ja alkoholia nauttivia. Nuorten mukaan naisasialiikkeessä kysymys ei kuitenkaan ole naisen miehistymisestä vaan siitä, että naisen on tuotava ihmiskunnalle omintakeinen lisänsä. Hänen on saatava vapaus kehittää niitä henkisiä ominaisuuksia, jotka tekivät hänet miehiä paremmiksi ja jalommiksi. Naisen herkkä ja lahjomaton tunne on takeena kaikkien yhteiskunnallisten vääryyksien hävittämisestä.⁷⁷⁹ Nuorten kuva vastaa aikakauden naisasialiikkeen jakamia käsityksiä naisellisista ominaisuuksista, joiden tuonti yhteiskuntaelämään ratkaisisi erilaisia siveellisyysongelmia. Naisten korkeampi siveellisyys poistaisi kaksinaismoraalin.⁷⁸⁰ 1880-luvulla siveellisyysasia oli noussut julkisuudessa runsaasti keskustelluksi ja kiistellyksi asiaksi. Erityisesti naiset nostivat julkisuuteen asioita, joita ei pidetty heille sopivina.⁷⁸¹ Romaanissa näitä aikakauden julkisia keskusteluja käydään perhepiirissä.

Myöhemmin Helena esittää kuinka tavatonta haaskausta ja vääryyttä on, että nainen on kytketty kodin ja keittiön piiriin. Ulkomailla asiat ovat jo toisin, rakennetaan taloja, joissa on yksi suuri keittiö, josta talon kaikki perheet saivat ruokansa. Ruoka on parasta ja maukkainta, koska sen tekevät parhaat ruuanvalmistajat. Samalla voi olla varma sen hygieenisyydestä. Samalla tavoin hygieenistä olisi, että lapset viettäisivät aikaansa suurissa, valoisissa hoitoloissa. Tällöin äidit vapautuisivat omaa, itsenäistä työtään suorittamaan.⁷⁸² Helenan keskuskeittiöhaave on samankaltainen, josta *Appelsiininsiemenessä* nuori pari haaveili. Sekin haave on jotain, mikä ei toteudu, vaan niin *Appelsiininsiemenessä* kuin samaa aikaa ja tilannetta kuvaavassa *Palavassa nuoruudessa*, trilogian seuraavassa osassa, naisen toimintapiiriksi vakiintuu lopulta perheenemännyys tai asema kotirouvana. Esitellyt haaveet olivat 1930-luvulla enää utopististen sosialistien ajamia, kun työläisnaisjärjestötkin olivat omaksuneet perheenemännyys-

⁷⁷⁸ *Sielu ja liekki* (1934) 33–34, 69, 82.

⁷⁷⁹ *Sielu ja liekki* (1934) 32.

⁷⁸⁰ Markkola 2002, 279–281; Häggman 1994, 190–193; Helén 1997, 148–154; Ollila 2000, 170–171; ks. Moilanen 2008, 143.

⁷⁸¹ Markkola 2002, 165.

⁷⁸² *Sielu ja liekki* (1934) 63–64.

ideologian. Keskuskeittiötalojen rakentaminen Helsinkiin päättyi 1930-luvun aikana.⁷⁸³

Helenan ajatusten lähde kerrotaan myös tekstissä. Helena on lukenut ruotsalaista kirjailijaa Ellen Keytä, jonka mukaan rakkaus on avioliiton ainoa edellytys ja hengen avioliitto on yhtä pyhä kuin kirkon siunaama. Helenalle onkin häpeä, ettei Suomessa siviiliavioliitto vielä ole mahdollinen. Nainen olisi miehelleen samalla toveri, äiti ja rakastajatar.⁷⁸⁴ Toisin kuin naisasialiikkeen valtavirta, Key oli 1890-luvun alussa luopunut absoluuttisen sukupuolimoraalin ajatuksesta ja korottanut äitiyteen yhdistyneen sukupuolirakkauden naisen elämän perusarvoksi. Avioliittoinstituutio oli tässä toisarvoinen. Tämän johdosta Suomessa hänet miellettiin vapaan rakkauden kannattajaksi, jota naisasialiikkeen enemmistö vastusti.⁷⁸⁵ Waltarin romaanin kirjoitusaikana Key kuului naisasialiikkeen historiaan, mutta hän oli myös noussut uudelleen esiin julkisuudessa vuonna 1926 tapahtuneen kuolemansa johdosta. Waltarille Keyn ajatusten välittäjänä voi nähdä hänen akateemisen opettajansa Rolf Lagerborgin, joka sai Keyltä vaikutteita omaan seksuaaliradikalismiinsa. Useista Waltarin kaunokirjallisissa teksteistä löytyy epäsuoria viittauksia Lagerborgiin.⁷⁸⁶

Ongelmaksi Helena nostaa myös vaatimuksen naisen koskemattomuudesta, johon sisältyy naisen tietämättömyys mikä hänen ruumiiseensa liittyy.⁷⁸⁷ Trilogian kahdessa ensimmäisessä osassa miespäähenkilöiden vaimojen kohdalla ilmenee heidän tietämättömyytensä lisääntymisestä. 1800-luvulla naisasialiikkeen tärkeitä kysymyksiä oli onko siveellisempää puhua seksuaalisuudesta kuin olla tietämättä. Tyttöjen kasvatusta, joka kätki avioliiton ruumiillisen todellisuuden naisilta, oli 1800-luvulla useiden pohjoismaisten kirjoittavien naisten kritiikin kohteena.⁷⁸⁸

Helena korostaa, että naisen on oltava tietoisesti puhdas, jolloin hänellä on myös oikeus vaatia mieheltä puhtautta. Mies pitää kohottaa naisen tasolle, sen sijaan että joidenkin tapaan vaadittaisiin naiselle samaa seksuaalista vapautta kuin miehelle.⁷⁸⁹ Näkemys myötäilee naisasialiikkeen valtavirran käsityksiä seksuaalisuudesta, missä absoluuttinen sukupuolimoraali haluttiin koskemaan miehiäkin. Kun Waltarin teos käsittelee näitä 1800-luvun lopun ja vuosisadan vaihteen keskusteluita, se tuo esiin kirjoittamisajankohdan kanssa erilaisen tilanteen. 1800-luvulla naisasialiikkeen yleisesti ajama absoluuttinen sukupuolimoraali oli 1930-luvulla vanhanaikainen. Esimerkiksi moraalireformiliikkeessä toimineiden miesten 1920–1930-luvuilla kirjoitetuissa elämäkertoissa toimimisen absoluuttisen sukupuolimoraalin puolesta ei enää esiintynyt ansiona.⁷⁹⁰

⁷⁸³ Nevalainen 2012, 9, 162–163; Ollila 1993, 68–70; Markkola 1994, 186–189; Sulkunen 1989, 83–88; Turunen A 2011, 342–343.

⁷⁸⁴ *Sielu ja liekki* (1934) 64–65.

⁷⁸⁵ Kinnunen 1993, 37; Jalava 2005b, 384; Rajainen 1973, 58–60; Nieminen 1951, 168–171; Aalto M 2000, 188, 191.

⁷⁸⁶ Ks. Jalava 2005b, 385; Waltari 1980, 141–143; ks. esim. *Palava nuoruus* (1935) 324.

⁷⁸⁷ *Sielu ja liekki* (1934) 65.

⁷⁸⁸ Markkola 2002, 317–320; Tuohela 2008, 61.

⁷⁸⁹ *Sielu ja liekki* (1934) 65.

⁷⁹⁰ Markkola 2002, 352–355; Jalava 2013.

Toisen kerran, kun seurueessa on nautittu viiniä, Helena puhuu antiikin ajoista, jolloin Spartassa naiset saattoivat kilpakentällä esiintyä alastomina ja ihmisen kauneuden ruumiillistumina. Kansanjoukot katselivat heitä ylevän ihastuksen vallassa. Nykyaika on kurjaa, kun alastomuuttakin pidetään syntinä. Oikeasti mies, joka ei voi katsella alastonta naista tuntematta likaista himoa on kurja ja halveksittava.⁷⁹¹ Teksti palaa samanlaisiin puhtausihanteisiin, joita *Suuressa illusionissa* esitettiin 1920-luvun uusina asioina. Alastomuusliikkeet, joihin viitataan ja joiden sanomaan Helenan voi ajatella puheensa perustavan, olivat syntyneet jo 1900-luvun alussa. Niiden 1920-luvulle jatkunutta vaikutusta näkyy esimerkiksi *Suuressa illusionissa* ja *Yksinäisen miehen junassa*.⁷⁹²

Helenan ihanteet eivät kuitenkaan toteudu hänen elämässään, vaan hän päätyy isänsä järjestämään avioliittoon teollisuuden palveluksessa olevan majurin kanssa. Myöskään Konrad ei säilytä ihannetta, vaan ajattelee nyt heidän olleen lapsia puhuessaan neljä vuotta aiemmin ihanteista. Ne tuntuvat hänestä myöhemmin vain epäterveeltä ja hysteeriseltä romantiikalta. Aiemmat ihanteet esitetään lapsellisuuksina, joista on kasvettu eroon. Konradin ja Helenan taipuminen järkiavioliiton kannattajiksi on Toivolle kova tilanne, ihanteen murskautuminen.⁷⁹³ Yläluokkaiseen naiseen turhaan rakastuneena alemmasta luokasta kohonneena ylioppilaana Toivo liittyy myös kirjallisuuden nousukaskuvausten perinteeseen.⁷⁹⁴ Uutta suomenkielistä sivistyneistöä edustavalle miehelle ruotsinkielisestä yläluokasta tuleva nainen on lopulta tavoittamaton.

Toivo jatkaa kuitenkin elämistään ihanteensa mukaan. Siinä missä hänen veljensä Samuel näki avioliitossa etuja uralle, Toivo pitää huoruutena rakkauttomia avioliittoja. Hänellä kerrotaan olevan ihanteellinen käsityksensä rakkaudesta, ymmärtäväisestä naisesta miehen toverina ja hänen parhaiden ajatusten tukena.⁷⁹⁵ Naisten asemaa Toivo pohtii myös ollessaan opettajana tyttökoulussa. Hän huomaa, että naiset eivät olekaan usein miehen täyden kunnioituksen arvoisia.

Useimmat naiset jäivät kehityksessään tyhmiksi, tunteellisiksi olennoiksi, joita oli mahdoton kohdella tasaveroisina ja jotka vain kaipasivat miestä, joka ottaisi heidät haltuunsa ja käskisi heitä. Mutta se oli kasvatuksen tulos ja tulevaisuus oli muuttava sen niinkuin niin monta muutakin asiaa.⁷⁹⁶

Toivon, vuosisadan vaihteen miehen, käsitys naisista siis on, että he ovat oppineet kasvatuksen kautta ei-tasaveroisiksi, miehistä riippuvaisiksi. Kasvatuksella asiaa voisi muuttaa.

Koulussa eräs oppilaista on hänen vuokraemäntänsä tytär Maria, 18-vuotias tyttö, joka on puhkeamassa naiseksi. Maria on ihastunut Toivoon eikä Toivo voi olla havaitsematta hänen ruumistaan. Yksinäinen elämä pienessä kaupungissa tekee Toivon vastaanottavaiseksi. Marian tunteissa Toivoon on

⁷⁹¹ *Sielu ja liekki* (1934) 79.

⁷⁹² Ks. Hau 2003; Hapuli 1995, 198–200; Hapuli 1993, 103–105; Frigård 2008, 88–89, 190; *Yksinäisen miehen juna* (1929) 72–73.

⁷⁹³ *Sielu ja liekki* (1934) 171.

⁷⁹⁴ Ks. Rojola 2009, 20.

⁷⁹⁵ *Sielu ja liekki* (1934) 200.

⁷⁹⁶ *Sielu ja liekki* (1934) 230.

pohjalla miehen ihailu ja muiden tyttöjen kadehtima asema sekä mahdollisuudet, jotka avioliitto avaa – esimerkiksi koti Helsingissä. Toivon tunteet Mariaa kohtaan kuvataan syttyvän tämän ulkonäön perusteella. Tämä johtaa lopulta siihen, että hänen kerrotaan suistuvan aistiensa viettelykseen.⁷⁹⁷ Mies ei voi siis vastustaa luontoa, joka vetää häntä nuoren naisen puoleen. Naiselle avioliitto merkitsee parempaa asemaa sekä sosiaalisesti että taloudellisesti. Kuvauksessa on piirteitä Waltarin yleisemmästä puheesta aistillisuudesta, joka liittyy hänellä yleensä kristilliseen syntikäsitykseen ja ajatuksesta, että kyseessä ovat luonnolliset, biologiset halut ja seksuaalisuus. Kertoja ei tosin missään kohtaa anna Toivolle synninpäästöä sen pohjalta, että tämän toiminta olisi biologista ja luonnollista.

Teoksessa tapahtumakulkua kuvataan etenevänä tragediana, jota Toivo ei voi estää. Kerronta puhuu suoraan häntä uhkaavasta vaarasta onnettomana keväänä. Teoksen arvostellut Olavi Paavolainen tulkitsi siinä esiintyvän vanhan käsityksen naisesta ja rakkaudesta miehen turmelijana, jota uudempi ja luonnollisempi aatesuunta psykoanalyysistä Lawrenceen vastustaa. Paavolainen ihmetteli, että Waltari kaikesta valistuneisuudestaan huolimatta kirjoitti ilman kritiikkiä tai ironiaa sukupuolisesta rakkaudesta pelkästään likaisuuden ja häpeällisyyden mielikuviin liittyen. Samantapaista kritiikkiä esitti myös Rafael Koskimies.⁷⁹⁸

Avioliittoon johtavaa kehitystä kuvataan myös naisten tietoisena toimintana. Romanin kertoja ilmaisee, että Toivo ei huomaa Marian mahdollisesti tahallaan antavan vihjeitä kiintymyksestään. Toivo ei ajatellut, että Marian äiti oli jo tehnyt tietoisia tai tiedostamattomia laskelmia ottaessaan tulevaisuuden kannalta lupaavan miehen luokseen asumaan. Markku Envall tulkitsee, että teoksessa avioliittoon johtaneet tapahtumat esitetään onnettomuutena, johon syylliseksi esitetään tytär ja naittamishaluinen äiti.⁷⁹⁹ Syylliseksi onnettomuuteen nousee teoksessa myös miehen luonto, joka tekee mahdottomaksi vastustaa naista.

Toivon kerrotaan tuntevan Mariaa kohtaan suojaavaa hellyyttä, joka perustuu ajatukseen tytön avuttomuudesta. Niinpä hän haluaa herättää tämän sielun, kasvattaa hänestä ihmisen ja suojella häntä kaikilta arkielämän vaaroilta ja vastuksilta. Tässä prosessissa Toivon naisihanteen kerrotaan muuttavan muotoaan salatajuisesti eli tiedostamattomasti. Enää hän ei ajatellut naista henkisenä toverina ja tukena vaan näki Marian lapsenpiirteet.⁸⁰⁰ Ihanne muotoutuu selkeästi 1800-luvun porvarillisen avioliittoihanteen suuntaan, jossa vaimoan vanhempi mies toimii tämän suojelijana ja opastajana.⁸⁰¹

Pari päättyy kihloihin suudelmien ja syleilyjen jälkeen. Maria pelkää tuleensa suudelmasta raskaaksi. Syleilyn jälkeen hän on vakuuttunut neitsyyden menetyksestä. Heidän täytyy kihlautua. Toivon kuvataan tietävän koko ajan

⁷⁹⁷ *Sielu ja liekki* (1934) 237–239, 254–257.

⁷⁹⁸ *Sielu ja liekki* (1934) 236, 246; Paavolainen *Suomalaisessa Suomessa* (Suomalainen Suomi 1934:6); Koskimies *Valvoja-Ajassa* (Valvoja-Aika 1935:1).

⁷⁹⁹ *Sielu ja liekki* (1934) 240; Envall 1994, 58.

⁸⁰⁰ *Sielu ja liekki* (1934) 240–241.

⁸⁰¹ Ks. Häggman 1994, 87–88, 99–101.

tekevänsä erehdyksensä ja tilanteen vieneen hänet umpikujaan. Hänen himonsa tyttöön tekee hänestä likaisen ja huonon miehen. Hänelle on vaikeaa, että ruumis hallitsee henkeä. Miestäkin vaivaa raskaudenpelko, koska kertojan mukaan hän ei ole niin hyvin selvillä yksinkertaisista, fysiologisista tosiseikoista.⁸⁰² Mieskään ei kuvauksen mukaan täysin varmasti tunnu tietävän mitä yhdynnässä tapahtuu. Teoksessa lisääntymiseen liittyvän tietämättömyyden esitetään koskeneen myös sivistyneistöön kuuluvaa miestä vuosisadan vaihteessa. Esitetty kuva vuosisadan vaihteen seksuaalisesta tietämättömyydestä ei vakuuttanut kaikkia lukijoita 1930-luvulla. Jotkut teoksen arvostelijat huomauttivat, että kuvaus työstä, joka luulee tulevansa suudelmasta raskaaksi, on liioittelua.⁸⁰³

Teoksessa mies kokee itsensä syylliseksi tilanteeseen. Vaikka nuori hyvin kasvatettu tyttö ei olisikaan saanut heittäytyä miehen syliin, kyseessä on kuitenkin rakastunut, kehittymätön lapsi, joka ei ollut vastuussa teostaan. Mies kokee kärsineensä tappion, häväisseen oman miehuutensa ja murtaneen korjaamattoman aukon luonteeseensa.⁸⁰⁴ Toivon kristillistä vakaumusta ei voi näissä kohdin erottaa maskuliinisuuden ihanteista. Itsehillinnän vaatimus nousee sekä kristillisestä vakaumuksesta, että miesihanteesta. Erityisesti protestantismissa intohimojen hallinta ja seksuaalinen ja henkinen puhtaus olivat vahvoja vaatimuksia.⁸⁰⁵ Teksti tuntuu sisältävän ajatuksen, että tällainen hillintä ei ole mahdollista, vaan siitä tulee luonnonvastaista. Kriisi johtaa miehen itsemurhaajatuksiin. Unessa mies kuitenkin näkee silmiensä edessä sanat ”Sinun edestäsi annettu”. Tuliset kirjaimet polttavat Toivon kättä niin, että siinä on aamulla jälki. Panu Rajalan mukaan kohdassa Waltarin pro gradun ajatuksia sovelletaan oikeaan tai kuviteltuun elämään.⁸⁰⁶ Eroottista kriisiä seuraa uskonnollinen. Kääntymystä seuraavat Toivon teologiset opinnot ja päätyminen papiksi.

Kun teoksen pariskunta avioituu, naiselle avioliitto merkitsee vapautumista äidin holhouksesta, esimerkiksi vapautta laittaa hiuksensa kuten haluaa sekä asemaa vaimona, jota miehen oppilaat ja työtoverit kunnioittavat. Avioliitossa keskeisenä esiintyy mahdollisuus aikuisuuteen avioliiton kautta. Kuvauksessa Marialle ei ole tärkeintä romanttinen tunneside. Myöhemmin teoksessa Maria ja hänen ystävänsä ihmettelevät naisia, jotka hylkäävät naisen parhaan osan ja menevät opiskelemaan. Mies, koti ja lapset ovat oikean todellisen naisen maailma.⁸⁰⁷ Kun Toivo lopulta perustaa perheen, hänen vaimonsa ei jaa naisasiaisten ajattelua, johon mies tutustui nuorena. Teoksessa ajatukset tuntuvat näin jäävän taakse.

Toivolle avioelämä tarkoittaa lihan tuskaa ja iloa. Kun nainen haluaa miehen syleilyjä, mies kokee sen kevytmielisyytenä ja aistillisuutena. Nainen ei ymmärrä miksi mies ei anna hänen tuntea näitä ihmeellisiä ruumiillisia tunteuksia. Mieskin haluaa vaimoaan ja vihaa itseään sen vuoksi. Hänen kerrotaan yrittävän kieltää aineen, joka sitten kostaa hänelle. Kieltäytyminen seksuaalises-

⁸⁰² *Sielu ja liekki* (1934) 255–264.

⁸⁰³ Esim. Pohjois-Savo 27.11.1934; Suomalainen Suomi 1934:6.

⁸⁰⁴ *Sielu ja liekki* (1934) 265.

⁸⁰⁵ Mosse 1996, 48.

⁸⁰⁶ *Sielu ja liekki* (1934) 267–273; Rajala 2008, 265.

⁸⁰⁷ *Sielu ja liekki* (1934) 285–286, 347–348.

ta nautinnosta avioliitossa seuraa tolstoilais-järnefelttiläistä ihannetta.⁸⁰⁸ Toivon kohdalla esitetään tapahtuman sama aviollinen ongelma kuin hänen vanhemmillaan, joskin nyt siten, että mies on uskonnon takia seksuaalisuutensa tukahduttava. Aineellinen seksuaalisuus on kuitenkin tekstissä sekä miehiä että naisia ohjaava asia, jota vastaan taistelemisen tuottaa tuskia.

Avioliitossakin osoittautuu, että pari ei tunne ihmisruumista. Marian tullessa raskaaksi kumpikaan ei arvannut sitä Marian huonon olon syyksi, vaan asia paljastuu vasta lääkärissä. Raskaus on pariskunnalle onnellinen asia, mutta raskaana olo aiheuttaa elämään rajoituksia. Niin kauan kuin tilaa ei huomannut, saattoi häveliäisyssyyden estämättä kulkea ulkona.⁸⁰⁹ Vaikka pariskunta onkin sivistyneistöä, Marian käytöstä ajatellessa on hyvä huomata, että suomalaisessa kansanomaisessa kulttuurissa raskautta peiteltiin ja naisten ei ollut sopivaa liikkua julkisilla paikoilla raskauden näkyvässä vaiheessa. Romaanin kirjoittamisajankohtana Suomessa oli alkanut neuvolatoiminta, joka oli vastakkainen salailukäytännölle.⁸¹⁰ Tekstin kuvaus raskauden piilottamisesta siis toimi kuvauksena entisestä ajasta, jossa lisääntyminen ei ollut samalla tavalla luonnollista, kuin kirjoittamisajankohdan uudessa ja sivistyneessä ajattelussa. Trilogian seuraavassa osassa, joka sijoittuu 1930-luvulle, nuori aviopari ei näe raskaudessa salattavaa ja hävettävää, vaan järkyttyy kun siitä puhutaan karkeasti.⁸¹¹

Teoksen kuva Mariasta on negatiivinen. Hänestä käytetään sanoja kuten tyhmä, kehittymätön, epäkäytännöllinen, kuriton, huonotapainen, kevytmielinen, lapsellinen ja yksinkertainen. Mariasta puuttuvat myös kainous ja naisen arvokkuus. Hän voi olla hyväsydäminen, mutta vaikuttaa siltä, että kuvauksen arvomaailmassa sillä ei ole kovin suurta merkitystä älykkyyteen ja järkevyyteen verrattuna. Teoksen arvosteluissa Maria kuvattiin usein miestänsä älyllisesti alemmalla tasolla olevaksi.⁸¹² Marian piirteiden kohdalla kyse ei kuitenkaan ole välttämättä pysyviksi esitetyistä piirteistä vaan asioista, joiden on mahdollista muuttua, kuten Toivo itse naisia pohtiessaan oli todennut. Teoksen lopussa Toivo kuolee ja Maria jää leskenä raskaaseen vastuuseen. Marian kohtalo on teoksen lopussa ja trilogian kolmannessa osassa suomalaisen sukuromaanin tradition mukainen. Leskeksi jäänyt nainen kehittyy aikuiseksi ihmiseksi ja vastaamaan yksin perheestään.⁸¹³

3.2.3 1700- ja 1900-lukujen kauneusihanteet

Kirjoittamishetken verrattavaa historiallista tilannetta kuvataan myös Hämeenlinnan kaupungin juhlanäytelmässä *Hämeenlinnan kaunotar* (1939), jonka Karisto julkaisi myös kirjana samana vuonna. Alaotsikkona on ”komedianhenkinen porvarillisidylli” ja teos sijoittuu 1780-luvun puoliväliin. Näytelmä on

⁸⁰⁸ *Sielu ja liekki* (1934) 291–292. Tolstoilais-järnefelttiläisestä puhtausihanteesta avioliitossa ks. Karkama 2010, 158–159.

⁸⁰⁹ *Sielu ja liekki* (1934) 293, 302.

⁸¹⁰ Ks. Helsti 2000, 258, 284; Saarimäki 2010, 94–96.

⁸¹¹ *Palava nuoruus* (1935) 432–433.

⁸¹² Lehtola 1991, 104; arvosteluista esim. Aamulehti 4.12.1934; Kotimaa 18.12.1934; Maa-kansa 21.11.1934.

⁸¹³ Lehtola 1991, 107; Szoporo Nagy 1986, 83.

selkeästi henkilöiltään ja juoneltaan kevyt. Sen rakkausjuonta voikin Panu Rajalan tavoin sanoa kaavamaiseksi.⁸¹⁴ Mielenkiintoisinta näytelmässä onkin se, millä tavalla 1700-lukua kuvataan 1930-luvun arvomaailmasta käsin. Huvinäytelmän menestymisen kannalta on merkittävää, että näytelmän sisältämät arvot eivät olleet ristiriidassa sen yleisön maailmankuvan kanssa.

Näytelmän päähenkilöinä ovat sisarukset Aurora ja Rosa. Ensiksi mainittu on näennäisesti teoksen otsikon mukainen Hämeenlinnan kaunotar. Auroran kerrotaan olevan tunteilevan haaveellinen kun Rosa tahtoo olla vain tavallinen reipas porvaristyttö. Auroran mainitaan kiinnittävän ulkomuotoonsa huomiota ja keimailevan. Esimerkein teos esittää hänet hienostelevana ja pinnallisena. Käytös on teatraalista, välillä hän melkein pyörtyy. Rosan mukaan Aurora ei voi lähteä kävelyretkille, koska päivähän voisi polttaa hienon hipiän, kengät likistävät ja kalanluut kuristavat.⁸¹⁵ Aurora on siis tietoinen kauneudestaan ja arvostaa ulkoisia asioita elämässä. Hänen kauneutensa on oman aikakautensa mukaista, vanhemman eurooppalaisen ideaalin mukaisesti iho on vaalea ja vartalo on muotoiltu korsetilla. Nämä piirteet erottavat Auroran 1900-luvulla kehittyneestä kauneusihanteesta, jossa rusketus on noussut suosituksi ja ruumiin vapaus ja luonnollisuus pukeutumishanteeksi.⁸¹⁶

Teoksen todelliseksi kaunottareksi nouseekin Rosa. Hän ei ota vakavasti haaveellisia puheita. Rosa ei pidä ulkonäköään kuvaamisen arvoisena ja peiliin katsoessaan hän toteaa ymmärtävänsä miksi Aurora kiinnostaa häntä enemmän. Hän pitää kauneudestaan puhumista pilkkana, koska hänen hipiänsä on palanut punaiseksi auringonpaisteessa. Ulkoilmaelämän lisäksi todellisen kaunottaren piirteisiin näytelmässä kuuluu työteliäisyys. Äidin puhuessa porvarisemännän velvollisuuksista, joihin kuuluu jopa talinkeitto, Aurora on kauhuissaan. Rosa sen sijaan näkee työnteon kuuluvan heille.⁸¹⁷

Näytelmässä tulee esiin myös sukupuoliasioiden luonnollisuus. Rosa puhuu apteekkioppilaan kanssa kukkien hedelmöitymisestä, jota Linné on tutkinut. Oppilas toteaa kukan osien elävän ikään kuin luonnollisessa ja viattomassa avioyhteydessä. Rosan isästä tällainen puhe on sopimatonta. Jumala ei olisi voinut luoda mitään niin haureellista.⁸¹⁸ Näytelmässä tulee siis esiin uusi luonnontieteellinen tieto, johon liittyvät luonnolliset sukupuoliasiat. Esimerkissä lisääntyminen asetetaan konkreettisesti luonnolliseen yhteyteen. Samalla näytelmään syntyy humoristista kontrastia vanhan polven moralismin ja nykyaikaisen sukupuoliasioista tietämisen välille. Uuden sukupolven tieto ja luonteva suhtautuminen sukupuoliasioihin oli ollut Waltarin teoksissa esillä jo *Suuressa illusionissa*.

Sisarukset päätyvät näytelmässä avioliittoon erilaisten juonenkäänteiden kautta. Rikas kauppias Ingeberg vaatii Auroraa itselleen, koska tämän isä on velkaa hänelle. Isä kuitenkin on sitä mieltä, että neidon on itse sanottava tah-

⁸¹⁴ Rajala 1998, 145.

⁸¹⁵ *Hämeenlinnan kaunotar* (1939) 8, 15–19, 25, 146.

⁸¹⁶ Turunen A 2011, 305–307; aiemmasta kalpeusihanteesta ks. Ollila 2000, 206; Dijkstra 1986, 123.

⁸¹⁷ *Hämeenlinnan kaunotar* (1939) 9–10, 12, 20, 47, 146.

⁸¹⁸ *Hämeenlinnan kaunotar* (1939) 74–76.

tonsa. Kun isä kertoo kosinnasta Auroralle, näiden välillä muodostuu dialogi, jossa isä luettelee syitä, kuten miehen rumuus, vanhuus, ja lihavuus, joiden perusteella hän ei sovi nuoren naisen puolisoiksi. Tytär sen sijaan laskee miehen omaisuutta kohta kohdalta ja suostuu tälle mielellään vaimoksi.⁸¹⁹ Näytelmän komiikka rakentuu tässä kohdassa sille, että katsoja odottaa isän yrittävän pakottaa tytärtä järkiavioliittoon ja tyttären haluavan rakkautta. Sen sijaan isä ei olekaan patriarkaalinen tyranni vaan edustaa tunteita ja tytär tavoittelee rakkautta sijasta omaisuutta. Huumori syntyy kontrastista siihen kuinka 1700-lopulta kautta koko 1800-luvun arvosteltiin erilaisia pakko- ja spekulatioavioliittoja. Kirjallisuudessa pohdituimpia asioita oli onnellisen avioliiton mahdollisuus.⁸²⁰

Toisin kuin sisarensa, Rosa päätyy rakkausavioliittoon. Näin hänet näytelmässä asetetaan selkeästi edustamaan myönteisiä arvoja ja sikäli osoitetaan todelliseksi kaunottareksi. Sisarusten vastakkainasettelun kautta esiinnousevat oikean kauneuden piirteet, joiden mukaan näytelmässä naiset arvotetaan. Rosa on tietämättään kaunis ja hänen kauneutensa tulee luonnollisuudesta, joka nostetaan keinotekoisista arvokkaammaksi. 1930-luvun kontekstissa luonnollisuus oli vastareaktio 1920-luvun ilmiöille ja meikkauksen, muodikkuuden ja kulutuksen ihanteiden varaan rakentuvalla naisihanteelle.⁸²¹ Kauneuden luonnetta Waltarin voi nähdä käsitelleen suomentaessaan Vivan Huberin 1936 ilmestyneen teoksen *Kauneus ja sen ehdot: ruumiinkulttuuri, kauneudenhoito, kaunistusvälineet*. Tässä yhteydessä Waltari sai luoda suomenkieleen kauneudenhoitoon liittyvää sanastoa.⁸²² Huberin kirjassa ruumiinkulttuurin käsittely muodostaa kirjan laajimman osan ja kaunistamisvälineet lyhimmän. Ensisijainen kauneuden lähde teoksessa siis oli hyvin hoidettu ruumis, jota täydennettiin kaunistamisvälineillä. Arja Turusen mukaan Suomen Nainen -lehdessä korostettiin 1920-luvun puolivälissä kauneuden salaisuuden olevan sisäinen kauneus ja terveydestä huolehtiminen, ei keinotekoiset aineet. 1937 lehdessä kuitenkin puhuttiin jo ryppyjen hoidosta kyseenalaistamatta sen tarpeellisuutta.⁸²³

Kun näytelmä asettaa vastakkain työteliään ja reippaan Rosan ja passiivisen Auroran, naisideaali kytkeytyy sekä pidempään suomalaiseen perinteeseen, että sotienvälisellä ajalla nousseeseen urheilullisuuden ja luonnollisuuden korostamiseen. Suomalaisessa talonpoikaisessa naisideaalissa työkyky ja työteliäisyys olivat keskeisellä sijalla.⁸²⁴ Näytelmän kritiikki Auroran hienostelua ja yläluokkaan pyrkimistä kohtaan liittyy luontevasti talonpoikaisessa kulttuurissa herroihin kytkettyyn epäluuloon ja nousevan keskiluokan yläluokkaan koskevaan kritiikkiin.⁸²⁵

⁸¹⁹ *Hämeenlinnan kaunotar* (1939) 115–116, 178–180.

⁸²⁰ Häggman 1994, 153.

⁸²¹ Turunen A 2011, 321.

⁸²² Huber 1936, 7; Kurjensaari 1958, 36–37.

⁸²³ Turunen A 2011, 208–209.

⁸²⁴ Ks. Moilanen 2008, 130–132.

⁸²⁵ Nousevasta keskiluokasta ja työstä ks. Ollila 2000, 70–71; talonpoikaiskulttuurista ks. Moilanen 2008, 102–108. Työnteosta ylä- ja keskiluokkaa erottavana tekijänä yleisemmin Tosh 2007, 13.

3.3 Nykyaikainen koti, perhe ja kasvatust

3.3.1 Nuoret parit ja instituutio

Waltari palasi Helsinki-trilogian kolmannen osan, *Palavan nuoruuden* (1935), myötä oman ajan kuvaajaksi. Myöhemmin Waltari korosti romaaninsa aineiston pohjautumista omiin lapsuuden ja opiskeluaikojen kokemuksiin, mikä on osaltaan johtanut teoksen käyttämiseen kirjailijan elämää kuvaavana aineistona.⁸²⁶ Teoksessa, kuten koko Helsinki-trilogiassa Waltari käytti omia ja sukunsa vaiheita aineistona, mutta kertoakseen jotain yleispätevämpää. *Palava nuoruuskaan* ei pyri kertomaan erikoistapauksesta, vaan useissa kohdin viitataan kuinka teoksen pariskunta tekee samoin kuin sadat nuoret ihmiset.⁸²⁷ Useat aikalaisarvostelijat kritisivat teosta ”pinnebergiläisyydestä”. Hans Falladan menestysromaanin oli muodostunut jo käsitteeksi aikakauden Suomessa. Waltari itse piti Falladan teosta yleisinhimillisen pätevänä teoksena, jonka nykyajan jokainen alistetussa asemassa elävä ihminen saattoi tuntea omakseen.⁸²⁸

Palavan nuoruuden päähenkilö Juhani ei ole joukkoliikkeisiin mukaan menevä vaan uuden ajan pieniä yksinäisiä. Päähenkilön kuvataan vierastavan sekä oikeistolaista että vasemmistolaista aktivismista, joita kuvataan Juhaniin suoje-luskunnan, AKS:n ja Lapuan liikkeen toimintaan osallistuvan veljen ja vasemmistolaisen serkun hahmoissa. Itsenäiseen elämään astuminen tarkoittaa hänelle rahan ansaitsemista ja opiskelun velkojen maksamista.⁸²⁹ Pienen miehen hahmo muistuttaa enemmän Falladan romaanin päähenkilöä kuin varhaisen menestyksen saavuttanutta Waltaria kyseisenä aikana. ”Pieni mies” oli 1930-luvulla käsite, joka kuvasi röyhkeämpien menestyjien jalkoihin jäävää puurtajaa.⁸³⁰

Juhanin aikuiselämä keskittyikin teoksessa perheen ympärille. Hänen työelämänsä esiintyy erilaisena kuin Waltarilla itsellään, jolla työhön kuului selkeästi myös taiteilijan työn erityispiirteet, joita käsittelen kirjailijan perhe-elämää koskevassa luvussa. Waltaria ja Juhania yhdistävät kuitenkin työn merkittävyys ja ajatus aikuiseen elämään astumisesta työn ja vastuun kautta.

Juhani tutustuu tulevaan vaimoonsa Kyllikkiin lomalla. Koska he tutustuvat uimarannalla, Juhanin kerrotaan tuntevan naisen ruumiin mutta katselevan mieluummin silmiin, jotka katsoivat häneen avoimesti. Kyllikki on pitkähäkö, kasvot ovat karkeapiirteiset mutta älykkäät. Lyhyt tukka on vaalea ja pehmeä, vartalo on suora ja voimakas. Juhani kokee hänessä jotain epämääräisen tuttua. Ensimmäinen ruumiillinen kosketus tapahtuu kun Kyllikki nojaa tove-

⁸²⁶ Esim. Waltari 1980, 254–255. Esimerkiksi *Kirjailijan muistelmissa* trilogiasta on otettu paikoitellen lainauksia kuvaamaan Waltarin tai hänen sukunsa elämää. Ks. esim. Waltari 1980, 122, 244, 248.

⁸²⁷ *Palava nuoruus* (1935) 402.

⁸²⁸ Hartikainen 1993, 1; *Joka kerran keksitään...* (1934).

⁸²⁹ *Palava nuoruus* (1935) 316, 361, 381, 387–389.

⁸³⁰ Koivunen 1999, 289–290; Koivunen 2003, 219–220. Falladan romaanin *Mikä nyt eteen, Pinneberg?* (suom. 1933) alkukielinen nimi *Kleiner Mann – was nun?* (1932) viittaa suoraan päähenkilönsä Pinnebergiin pienenä miehenä.

rillisesti käsivartensa Juhanin olkapäähän.⁸³¹ Puolison valinnassa Juhanin kohdalla tuntuvat painavan eniten toverillisuus ja samankaltaisuus itsensä kanssa. Kun teoksissa yleensä naisten kauneutta kuvaillaan runsaasti, ulkonäön vaatimattomuus teoksessa tuntuu korostetulta piirteeltä. Juhanin ja Kyllikin suhteessa on samankaltaisuutta *Appelsiininsiemenen* Elsaan ja Kaihin, jotka myös nähneet toisensa uimapuvuissa ja joilla ruumis ei ole ongelma. Näissä, samoin kuin *Suuren illusionin* Pikkuveljen ja hänen tyttänsä kohdalla, esitetään, että salaamaton nykyaika on vähemmän ongelmallinen kuin aiempi salailukulttuuri ja tarjoaa paremmat lähtökohdat suhteelle. Ruumiillinen läheisyys on enemmän toverillista kuin eroottista.

Pariskunnan seurustelu johtaa rakkaudentunnustamiseen, suudelmiin ja lopulta yhdyntään. Kun teostrilogian aiemmassa osassa oli kuvattu, kuinka Juhanin isä joutui pelkän kiihkeän syleilyn vuoksi kihloihin, Juhanin sukupolvelle kihlautuminen on vapaaehtoista. Pariskunta voi harjoittaa seksiä ilman, että se pakottaa avioliittoon. Juhanin rakkaus naiseen ei ole enää niin kuin edellisillä sukupolvilla erotiikan ja uskonnon taistelutannerta. Tämän voi nähdä kuvaavan modernin maailman elämäntapojen maallistumista.⁸³²

Waltari kirjoitti nuoren perheen elämästä runsaasti 1930-luvun alkupuolella. Taustalla voi luontevasti nähdä kirjailijan oman perheen perustamisen. Elämäkerrallisuus oli myös piirre, joka korostui Waltarin myöhemmin muistellessa teoksia ja niiden syntyä, ja joka on vaikuttanut vahvasti teosten myöhempiin tulkintoihin kirjallisuudentutkimuksessa. Vuosikymmenen alussa Waltari kirjoitti nuoren perheen elämässä erityisesti *Appelsiininsiemenessä* (1931) ja pakinoissa. Pakinoita vakavampi aiheen käsittely tapahtui vielä *Palavassa nuoruudessa* (1935).

Appelsiininsiemenen nuori pari suunnitteli yhteiseksi kodiksi taloudellisesti dublettia jostain keskuskeittiötalosta. He selviäisivät ilman palvelijaa, eihän selaista nykyaikana kukaan käyttänyt. Riittäisi että siivooja kävisi pari kertaa viikossa. Kahden huoneen asunnossa heille löytyisi omat huoneet, jolloin miehen työskennellessä kotona voisi Irenellä olla vieraita. Nainen saisi olla täysin vapaana, kukaan ei enää kieltäisi häntä eikä hänen tarvitsisi tehdä mistään tiliä.⁸³³ Pariskunnan suunnitelma kertoo keskiluokan muuttuneesta taloudellisesta tilanteesta. Palvelijakysymyksen vaikeutuminen ja virkamiesten reaali-palkkojen alentuminen olivat tuoneet kotitalouden hoitamisen keskiluokkaistenkin naisten elämäntehtäväksi. Tätä auttoi kehittyvä kodintekniikka, joka mainoksissa teki perheenemännästä modernin ja teknologiaorientoituneen.⁸³⁴

Suunnitelma tarkoittaa myös jatkoa teoksen ylioppilasnaisen vapaaseen elämään. Avioliitto ei tarkoittanut itsenäisyyden menettämistä vaan itse asiassa suurempaa vapautta kuin kotona asuessa oli ollut. Kohdan voi nähdä liittyvän 1920- ja 1930-luvun keskusteluun modernien naisten vapaudesta. Vapaampi elämäntapa oli osaltaan lisännyt pelkoja, että naiset eivät enää halua perhettä

⁸³¹ *Palava nuoruus* (1935) 401–403.

⁸³² Ks. *Palava nuoruus* (1935) 408–409; Skyttä 1995, 76.

⁸³³ *Appelsiininsiemen* (1931) 340.

⁸³⁴ Ollila 1993, 68; Haavisto 2011a, 49, 52–53; Lepistö 1994, 218–222.

vaan vapaata elämää ja ylellisyyttä.⁸³⁵ Romaanissa mies toivoo nykyaikaista avioliittoa, jossa on yhtä paljon toveruutta kuin erotiikkaa. Yhteinen koti merkitsisi, että Irene olisi häntä aina vastassa töistä tullessa. Irene voisi myös koettaa laittaa jonkin verran ruokaa.⁸³⁶ Nykyaikainen toverillinen avioliittokin siis tarjoaisi miehelle naisen hoitaman kodin, joka on turvapaikka työelämän ras-kaudesta. Tämä oli kuulunut keskiluokkaiseen perheideaaliin jo 1800-luvulta lähtien. Romaanin ideaali liittyy ajatukseen uudenaikaisesta parisuhteesta, joka esimerkiksi uusissa avioliitto-oppaissa merkitsi suhteen perustumista sekä fyysiselle että henkisel- le vetovoimalle. Sukupuolielämä oli noussut suhteen perustaksi.⁸³⁷

Palava nuoruus tarjoaa Waltarilta toisen version vähävaraiseen sivistyneis- töön kuuluvan kodin perustamisesta. Ajallisesti romaani sijoittuu melko lähelle vuoteen 1930 sijoittuvaa *Appelsiininsiementä*. Romaanissa esimerkiksi mainitaan kansanäänestyksen kieltolaista määrätyn toimeenlaitettavaksi. Pariskunnan elintaso on alempi kuin aikaisemmassa romaanissa. *Palavan nuoruuden* vähäva- rainen pariskunta on kuitenkin kotiinsa tyytyväinen. Kodin kuvauksessa koros- tuu se, että tavarat ovat käytettyjä tai alennusmyynnistä hankittuja. Pariskun- nan ensimmäinen joulukin kuvataan pieneksi ja onnelliseksi vähäisine lahjoi- neen ja kinkunpalasineen. *Appelsiininsiemenen* verrattuna vähävaraisuus koros- tuu enemmän. Tämä liittyy tietysti myös päähenkilömiesten ammatteihin. *Ap- pelsiininsiemenen* Ilmari on arkkitehti, *Palavan nuoruuden* Juhani yliopistokoulu- tuksestaan huolimatta vain mainostoimiston stilisti.⁸³⁸ Aikalaisarvostelijoiden puhe Juhanista Pinneberg-hahmona ei tunnu kaukaa haetulta, siksi paljon teok- sessa korostetaan pariskunnan pienuutta ja yhdessäolon onnea samalla tavoin kuin Falladan romaanissa.

Molemmissa Waltarin romaaneissa pariskunnan eteen tulee kysymys nai- sen työssäkäymisestä. *Appelsiininsiemenen* Irenelle professoriperheen tyttärenä työnteke ei ole tuttua. Myöskään opiskeleminen ei ole määrätietoista ja ammat- tiin tähtäävää. Hänelle naimisissa olevana naisena työssä oli kysymys elämän mielekkyyden hankkimisesta, ei toimeentulosta. Tämän mielekkyyden romaa- nissa Irene saa lopulta äitiydessä. Lapsi merkitsee myös perheen yhtenäisyyden ylläpitäjää.

Palavan nuoruuden Kyllikki on naimattomana käynyt töissä ja tuonut kotiin palkkansa. Kyllikki kuuluu opiskelleisiin naisiin, joilla on keskiluokkainen työ. Hän on ylioppilas ja työskentelee osuusliikkeen konttorissa. Hänellä on ollut osuutensa perheen elatuksessa. Tässä teemassa teos on ”pinnebergiläinen” eli lähempänä Falladan romaania kuin Waltarin elämää.⁸³⁹ Pian naimisiin menon jälkeen pariskunta havaitsee saavansa lapsen. Heille se on kielteinen asia talou- dellisen epävarmuuden takia. Abortin Juhani kuitenkin näkee itsekunnioituk- sensa hävittävänä asiana. He päättävät pitää lapsen. Tässäkin teemat muistut-

⁸³⁵ Conor 2004, 217; Roberts 1994, 120.

⁸³⁶ *Appelsiininsiemen* (1931) 357.

⁸³⁷ Helén 1997, 312; keskiluokkaisesta perheideaalista Tosh 2007, 54–55; Häggman 1994, 193–194.

⁸³⁸ *Palava nuoruus* (1935) 391, 417–418, 420; *Appelsiininsiemen* (1931) 363.

⁸³⁹ *Palava nuoruus* (1935) 402, 410; ks. Fallada 1938, 25.

tavat Falladan romaania, jossa raskaaksi tulo on vähävaraiselle keskiluokkaiselle parille ongelma.⁸⁴⁰ Samalla tavoin pariskunnan ongelmat kärjistyvät miehen työpaikan menetykseen niin Waltarilla kuin Falladallakin.⁸⁴¹ Yhtäläistä on myös pariskunnan kamppailu rajalla, kuuluuko sivistyneistöön vai työläisiin. Kyllikki esimerkiksi lopulta synnyttää yksityissairaalassa, vaikka rahanpuute on viemässä heidät yleiseen synnytyslaitokseen.⁸⁴²

Parin toimeentulo-ongelmia lisää myös se, että Kyllikki menettää työnsä kun hänen työpaikaltaan irtisanotaan naimisissa olevat naiset, jotta muut saisivat työtä. Työnantaja esittää siis saman perustelun, jonka tuleva aviomies Waltarin humoristisessa *Ilmeellisessä Joosefissa* (1938), naimisissa oleva nainen vie työpaikan sitä tarvitsevalta.⁸⁴³ Yleisesti suhtautuminen äitien työssäkäyntiin muuttui 1920-luvulla aiempaakin kielteisemmäksi. Työläisnaiset joutuivat taloudellisen pakon vuoksi työskentelemään, mutta naimisissa olevien naisten työskentelemiseen keskiluokkaisissa ammateissa pidettiin itsekkyytenä. Esimerkiksi Saksassa naimisissaolevien naisten työssäkäyntiä rajoitettiin lailla 1930-luvun alussa.⁸⁴⁴

Molemmissa romaaneissa miehen elämän keskeinen asia on huolehtia perheen toimeentulosta. Tätä teoksissa kuvataan keskiluokan näkökulmasta. *Palavassa nuoruudessa* teema nostetaan julkilausutusti esiin päähenkilö Juhanin kokiessa, että työväestö ei tarvitse puolustajaa vaan varaton, hiljainen, sivistynyt porvaristo.⁸⁴⁵ Teos nostaa teemaa esiin myös kuvauksella Juhanin tuntemista köyhistä yliopisto-opiskelijoista, joilla ei pulakauden takia mahdollisuutta saada opintolainaa. Kuvauksessa opiskelija selviää innostuksella tietoon asunnottomuudesta ja ruuan puutteestakin. Samasta aiheesta Waltari oli kirjoittanut vuotta aikaisemmin nimimerkillä Suomen Kuvalehteen. Kirjoituksessa esitellään ylioppilaiden tekemiä töitä tiilenkantajasta omenien viljelijään. Tekstissä myös mainitaan kauniista toveruudesta, joka ilmenee vaimon tehdessä työtä elättääkseen opiskelevan miehensä.⁸⁴⁶

Appelsiininsiemenessä pariskunnan suhteesta vähitellen katoaa intohimo jo ennen avioliittoa. Häyönäkään kokeneella parilla ei ole mitään uutta koettavaa ja myöhemmin avioliiton aikana Irene torjuu Ilmarin sängyssä. Nykyaikainen avioliitto sellaisena kuin Ilmari sitä toivoi, toveruutta ja erotiikkaa sisältävänä, ei tunnu toteutuvan. Toveruuskaan ei vaikuta täydelliseltä, koska nainen ei ymmärrä miehen työtä.⁸⁴⁷ Uudenlainen avioliitto vaikuttaa tekstissä kärsivän tappion miesten ja naisten erilaisuudelle, sukupuolierolle, joka tulee ilmi sekä seksuaalisuuden että työn kohdalla. Kuten aiemmin on kuvattu, Ilmarin ja Irenen sekä henkilökohtaisen elämän, että avioliiton kannalta lapsi tulee ratkaisuksi ja tarkoitukseksi.

⁸⁴⁰ *Palava nuoruus* (1935) 422–423; Fallada 1938, 10–15.

⁸⁴¹ *Palava nuoruus* (1935) 428; Fallada 1938, 104.

⁸⁴² *Palava nuoruus* (1935) 436.

⁸⁴³ *Palava nuoruus* (1935) 422; *Ilmeellinen Joosef* (1938) 174.

⁸⁴⁴ Sulkunen 1989, 82; Lähteenmäki 1995, 250–251; Helén 1997, 219; Martikainen 2010, 200; von Ankum 1997, 4; Hentilä 1999, 167–173; Hentilä 2001, 173.

⁸⁴⁵ *Palava nuoruus* (1935) 230.

⁸⁴⁶ *Palava nuoruus* (1935) 443; *Itsensä elättävä ylioppilas* (1934).

⁸⁴⁷ *Appelsiininsiemen* (1931) 367, 373, 394, 423, 427.

Palavassa nuoruudessa lapsi tuo pariskunnan suhteeseen syvän vastuunalaisuuden tunteen. Lapsen kuvataan tekevän elämän vaikeaksi, mutta myös kasvattavan isänsä kypsään miehuuteen. Juhanin elämä tuntuu toivottomalta, mutta hetket, joina perhe on yhdessä, ovat onnellisia.⁸⁴⁸ Lapsi esiintyy molemmissa romaaneissa avioliiton keskuksena. Myöhemmän romaanin pienten ihmisten kuvauksessa perhe muodostaa turvapaikan elämän ongelmien keskellä.

3.3.2 Kuriton nuoriso ja vanhemmat

Waltarin teoksista nykyajan nuorisoa ja vanhempia sen kasvattajina kuvaavat varsinkin romaani *Appelsiininsiemen* (1931) ja näytelmä *Kuriton sukupolvi* (1936). Niiden kohdalla Waltarin versiokirjailijailijuus näkyy hyvin selkeästi. Näytelmän voi nähdä romaanin teemojen kehittelynä.⁸⁴⁹ Teosten henkilöhahmoissa ja osassa juonta on samankaltaisuutta. Näytelmän kohdalla sekä kirjailija itse että kriitikot kiinnittivät huomiota siihen, että Waltari nyt käsittelee nuorisoa myös kriittisesti.

Appelsiininsiemenen arvostelijat esittivät teoksen kuvaavan uudenlaista nuorisoa.⁸⁵⁰ Vain yksittäiset arvostelijat viittasivat siihen, ettei sukupolvi ole erilainen kuin aiemmat.⁸⁵¹ Nuorison muutos saatettiin nähdä aikakauden mukanaan tuomana.⁸⁵² Arvostelut rakensivat pääosin kuvaa Waltarin teoksen totuudenmukaisuudesta, mutta varauksiakin nuorisokuvauksen suhteen esitettiin. Osa arvostelijoista katsoi ettei teosta saa yleistää nuorisoon.⁸⁵³ Vasemmistolaisista näkökulmaa edusti Sylvi-Kyllikki Kilven näkemys, että teos kertoo keski-luokkaisen nuorison asennoitumisesta, jossa merkitystä on vain rakkauskysymyksillä, ei Kilven kaipaamalla yhteiskunnallisilla asioilla. Toisaalta teoksessa voitiin nähdä sukupuolitunteen yhdistävän nuorisoa yli luokkarajojen.⁸⁵⁴ Helsingin ulkopuolisissa lehdissä esiin nostettiin teoksen kuvaavan helsinkiläisnuorison rappioilmiöitä, tai pääkaupungin sairautta. Kuvattu ongelmanuoriso siis olisi erityisesti kaupungin, ei maaseudun ilmiö. Maalaisliittolaisessa Lallissa teoksen henkilöt nähtiin sivistyksen rappioittamina oppineistona, jonka sijaan kannattaisi kuvata varsinaista kansaa.⁸⁵⁵ Useat arvostelijat kiinnittivät huomiota jopa huolestuneina siihen, että kyseessä on juuri sivistyneistön nuoriso. Taustalla voi nähdä sivistyneistön merkityksen perheideaalin muodostajana Suomessa 1800-luvulta asti.⁸⁵⁶ Ideaalia määrittäneen ryhmän esikuvallisuus kyseenalaistui arvosteluissa.

Lasten ja vanhempien välillä arvostelijat näkivät olevan syvän juovan. Tämä voitiin esittää teoksen kuvaamaan tapaukseen liittyvänä tai yleisemmin

⁸⁴⁸ *Palava nuoruus* (1935) 439, 445, 447.

⁸⁴⁹ Ks. Rajala 1998, 78.

⁸⁵⁰ Esim. Kakkola 31.12.1931; Suomen Sosialidemokraatti 18.10.1931.

⁸⁵¹ Esim. Rovaniemi 17.10.1931.

⁸⁵² Esim. Hyvinkään Sanomat 27.10.1931

⁸⁵³ Esim. Länsi-Uusimaa 17.11.1931; Kansan Työ 12.11.1931; Valvoja-Aika 1932:1.

⁸⁵⁴ Kilpi Kansan Lehdessä (Kansan Lehti 31.10.1931); ks. Palkkatyöläinen 6.11.1931.

⁸⁵⁵ Ilkka 5.11.31; Itä-Savo 10.11.1931; Pohjois-Savo 20.10.1931; Lalli 14.11.1931.

⁸⁵⁶ Esim. Ruovesi 18.12.1931; Aamulehti 19.12.1931; ks. Häggman 1994, 23–25.

aikakauden ilmiönä.⁸⁵⁷ Teoksen nähtiin kuvaavan esimerkiksi perhesiteiden höltymistä, kotien rikkiinäisyyttä tai aikakauden nuoren ja vanhan polven risti-riitoja.⁸⁵⁸ Esimerkiksi Turunmaassa esitettiin entisenlaisen kotielämän kadonneen, minkä vuoksi aikuiset ja lapset elävät omaa elämäänsä.⁸⁵⁹ Uudenlaisessa tilanteessa alttiina nykyajan vaikutteille nuorten aistielämän tai vaistojen epäiltiin heräävän liian aikaisin.⁸⁶⁰ Kun arvosteluissa puhutaan esimerkiksi vanhempien poissaolosta kotoa,⁸⁶¹ on vaikea löytää teoksesta kohtaa mihin arvostelija varsinaisesti viittaa. Teos tuntuukin antaneen mahdollisuuden arvostelijoille esitellä kirjan ulkopuolelle laajenevia näkemyksiään nykyajan tilanteesta ja sen syistä.

Waltarin voitiin nähdä asettavan vanhemmat, jotka eivät seuraa tarpeeksi lastensa tekemistä, kanssasyllisiksi näiden hairahduksiin.⁸⁶² Tältä pohjalta teosta saatettiin myös suositella vanhemmille, jotta he pääsevät lähemmäksi lapsiaan.⁸⁶³ Käsityksiä kotien merkityksestä heijastaa Savon Sanomien ja Turunmaan arvostelijoiden ajatus, että teoksen nuorten lopullisen sortumisen oli estänyt sivistyneen kodin ja koulun kasvatuksen vaikutus.⁸⁶⁴ Tämä saattoi sisältää myös ajatuksen siitä, kuinka paljon huonompi tilanne on heikommin sivistyneillä ja koulutetuilla siis työväestöllä. Kun Suomessa keskusteltiin ongelmanuorisosta, erityisesti kaupunkityöväestön pojat huolestuttivat viranomaisia.⁸⁶⁵

Näytelmä *Kuriton sukupolvi* kuvaa professori Varavaaran perhettä. Professori on uppoutunut täysin tutkimustyöhönsä. Hänen vaimonsa on kotirouva, joka pyrkii esiintymään nuorena ja olemaan lastensa toveri. Aikuistumassa olevat lapset keskittyvät omaan elämäänsä ja suhtautuvat alentuvasti vanhempiinsa. Käännös näytelmässä tapahtuu kun professori rakastuu poikansa tyttöystävään Marjaan. Nuoret tekevät asiasta pilaa ja professori lähtee kotoaan. Seuraavassa kohtauksessa hän herää hotellihuoneesta. Hän on ollut useamman päivän juomassa ja pelaamassa korttia. Perhe löytää hänet hotellista vaatien häneltä anteeksipyyntöä. Hän palaakin kotiin, mutta ottaa perheessä vallan. Lapsilta hän edellyttää opiskelua ja hyviä tapoja, vaimoltaan käyttäytymistä ikänsä mukaisesti. Kun asiat ovat korjaantuneet, professori lupaa demokratian paluuta perheeseen.

Näytelmän esityksestä tai tekstistä kirjoitetuissa arvosteluissa toistuivat useat samat näkemykset kuin *Appelsiininsiemenen* kohdalla. Teoksen nuorisosa nähtiin valikoineen vapaasti ajan virtauksista itselleen sopivat.⁸⁶⁶ Tämän olivat mahdollistaneet vanhemmat, jotka eivät olleet ylläpitäneet kuria.⁸⁶⁷ Näin teok-

⁸⁵⁷ Esim. Palkkatyöläinen 6.11.1931

⁸⁵⁸ Esimerkit järjestyksessä Pohjois-Savo 20.10.1931; Lahti 17.10.1931 ja Uusi Aura 16.11.1931; Sosialisti 12.12.1931.

⁸⁵⁹ Turunmaa 31.10.1931.

⁸⁶⁰ Savon Sanomat 22.10.1931; Turunmaa 31.10.1931.

⁸⁶¹ Esim. Lahti 17.10.1931.

⁸⁶² Esim. Kaiku 3.11.31.

⁸⁶³ Maakansa 30.3.1932.

⁸⁶⁴ Savon Sanomat 22.10.1931; Turunmaa 31.10.1931.

⁸⁶⁵ Kaarninen 2003, 220.

⁸⁶⁶ Kansan Voima 17.4.1937.

⁸⁶⁷ Esim. Karjala 7.3.1937; ks. myös Hyvinkään Sanomat 16.3.1937.

sen kritiikin voitiin nähdä kohdistavan erityisesti vanhempaan sukupolveen.⁸⁶⁸ Teos muodostui kasvattajille opettavaksi.⁸⁶⁹ Waltari itse tarjosi tällaista tulkintaa Kansallisteatterin ohjelmalehtiseen kirjoittamassaan tekstissä. Siinä todettiin ettei olisi haitaksi, jos näytelmä saisi vanhemman polven edustajat tuntemaan piston omassatunnossaan. Suoraviivaisessa tulkinnassa, kuten Vernerin Vesterdahlin Karjalassa esittämässä, voitiin teoksen nähdä todistavan että kurin palautuksen myötä nuorissa hyvä terve aines pääsee näkyviin.⁸⁷⁰

Vanhempien aseman muutoksen ulkoisena merkinä Waltarin romaanissa ja näytelmässä esiintyy vanhempien, jopa isän, sinuttelu. *Kurittoman sukupolven* isää sinuttelevat kaikki, vain hyväkäyttöksinen Marja pyytää tahatonta sinuttelea anteeksi. *Appelsiininsiemenessä* nuoret puhuvat helsinkiläislangia, joka erottaa heidät sovinnaisesti puhuvista aikuisista.⁸⁷¹ Kielenkäyttö huolestutti teoksen arvostelijoita, jotka nostivat esiin kuinka teoksessa esiintyy koululaiskielitä.⁸⁷² Arvostelijat pitivät melko yleisesti slanginkäyttöä huonona tyylinä tai peräti mauttomuutena.⁸⁷³ Sanaston voitiin katsoa osoittavan, että kuvattu nuoriso on vain katupoikia ja -tyttöjä sanan huonoimmassa merkityksessä.⁸⁷⁴ Viisi vuotta myöhemmän *Kurittoman sukupolven* kohdalla kielestä puhuttiin lähinnä sen käytön kautta. Esimerkiksi lasten moitittiin ivaavan vanhempiaan tai puhuvan heille julkeasti.⁸⁷⁵ Näytelmän lopussa isän ojentaessaan perhettään yksi hänen korjaamistaan asioista on juuri kielenkäyttö, esimerkiksi lasten tuli käyttää oikeita nimiään, eikä niiden slangimuotoja, Japista tulee taas Jaana. Teoksen lopussa siis myös kieli palautetaan kuriin. Kurinpalautus ja oikeanlainen kielenkäyttö saatettiin ymmärtää hyvin vakavastikin, kuten nuorisoseuralehti Pirkijän arvostelussa, jossa toivottiin isän omasta kielenkäytöstä kirosojen poistoa, jotta hänen toimintansa perheen tuomarina olisi selvemmin oikeutettua.⁸⁷⁶

Eräänä vanhempien kadonneen auktoriteetin piirteenä sekä *Appelsiininsiemenessä* että *Kurittomassa sukupolvessa* on tiedon arvostuksen menettäminen. Romaanissa teema on sen yleissävyn mukaisesti vakava, näytelmässä humoristinen. Tietoa ja laajempaa katsetta maailmaan edustaa molemmissa teoksissa perheen isä, vanha professori. Heidän ikänsä ei tosin ole yksiselitteinen, molemmat kuvatut miehet ovat vielä työelämässä, vaikka *Appelsiininsiemenen* professori onkin elämänsä ehtopuolella.⁸⁷⁷

Romaanissa isän arvo rakentuu teoksessa juuri tietoon, ei asemaan. Kun hän lähtee matkalle, hän joutuu vaimon ja tyttären vaatimuksesta ottamaan matkalaukun ja menemään junassa toiseen luokkaan, eikä repun kanssa kolmanteen, kuten hän itse haluaisi. Konkreettisesti professorin arvostama tieto ja

⁸⁶⁸ Esim. Nya Argus 1937:5.

⁸⁶⁹ Esim. Lahden Teatteri uutiset 1937.

⁸⁷⁰ Rajala 1998, 93; Waltari 1999, 103; Karjala 7.3.1937.

⁸⁷¹ Ks. *Appelsiininsiemen* (1931) 17; *Kuriton sukupolvi* (1937) 57; Kruth 1982, 70–72.

⁸⁷² Esim. Aamulehti 19.12.1931.

⁸⁷³ Esim. Etelä-Suomi 7.11.1931; Helsingin Sanomat 16.10.1931; Imatra 1931:45; Karjalantamm 24.10.1931; Keskisuomalainen 3.11.1931; Ylioppilaslehti 1931:19.

⁸⁷⁴ Uudenkaupungin Sanomat 26.11.1931.

⁸⁷⁵ Esim. Kansan Voima 17.4.1937; Pirkijä 1937:4; Valvoja-Aika 1937:4

⁸⁷⁶ Pirkijä 1937:4.

⁸⁷⁷ Ks. Envall 1994, 24.

nykyajan pinnallisuus näkyvät hänen käydessään ennen junamatkaa lehtikioskilla. Myynnissä on runsaasti mahdollisimman helppotajuisia värikkäitä aikakauslehtiä. Professorilla on onneksi mukana Historiallinen aikakauskirja, joten hän ei jää ilman lukemista matkalla.⁸⁷⁸ Teoksen kuvaus nykyajan pinnallisuudesta viittaa siihen, ettei pelkästään nuoriso arvosta sivistystä aiempaa vähemmän. Yleisesti ylempien virkamiehistön ja oppineiston kuten professoreiden arvostus oli laskenut itsenäisyyden aikana. Vasemmistossa ja maalaisliitossa julkisen rahan käyttö yläluokan palkkoihin ei nauttinut suosiota. Kasvaneet opiskelijamäärät vaativat yhä enemmän työtä verrattuna aikaisempaan vapautteen.⁸⁷⁹

Appelsiininsiemenen professori pyrkii ymmärtämään laajemmalla katsoen myös nuorisoa. Historianprofessorina hän suhteuttaa ilmiöt aikaansa. Professori pyrkii siten olemaan objektiivinen tarkkailija samaan tapaan kuin myöhemmin romaanissa *Surun ja ilon kaupunki* (1936) kirjailija pyrkii katsomaan asioita puolueettomasti. Myös *Kurittoman sukupolven* professori tavoittelee työssään ikuisuutta.⁸⁸⁰ Samalla tavoin kuin Waltarilta arvostelijat kaipasivat objektiivisuutta kuvauksissaan, teoksissa laajempi objektiivinen katse nousee arvostetuimmaksi. Sen edustajina teoksissa esiintyvät kypsät miehet, joita nuoriso ei välttämättä arvosta.

Kurittoman sukupolven kohdalla arvostelijat nostivat esiin sen, että siinä käsiteltiin henkisen työn aliarvostamista. Kokoomuslaisessa Vaasa-lehdessä näytelmän todettiin kritisoivan kehitystä, jossa urheiluvoitto on väärin laitettu tie-teellisen saavutuksen edelle. Samoin konservatiivisessa kulttuurilehti Valvoja-Ajassa kiiteltiin Waltarin taittavan peistä oikean asian puolesta.⁸⁸¹ Asetelma konkretisoituu näytelmässä, kun perheen poika Pelle voittaa seurojen välisissä kilpailuissa 800 metrin juoksun ja professori esittelee kansainvälisessä konferenssissa urauurtavan teoriansa. Pellen saavutuksesta on lehdessä kuvallinen juttu kahdella palstalla, professorin toistakymmentä vuotta vieneestä työstä kahdeksan riviä. Perhe on sisäistänyt arvojärjestyksen niin, että kun kotiin saapuu reportteri tekemään professorista haastattelua, oletetaan hänen tulleen haastattelemaan Pelleä. Reportteri tosin ei ole kovin kiinnostunut tutkimuksesta, vaan kaipaa enemmän hauskoja yksityiskohtia professorista.⁸⁸²

Ruumiillisen kunnan merkitys ilmenee myös *Appelsiininsiemenessä*, jossa perheen professori-isä mainitaan useissa kohdin ruumiillisesti mitättömänä. Isän ja tyttären kävellessä yhdessä kadulla tytär on isäänsä pitempi.⁸⁸³ Kun lapset ovat myöhään juhlimassa, professori odottaa heitä eteisessä nähdäkseen millaisessa kunnossa he tulevat. Häntä itseään tilanne myös loukkaa.

⁸⁷⁸ *Appelsiininsiemen* (1931) 67–68.

⁸⁷⁹ Häggman 2012, 253–256.

⁸⁸⁰ *Appelsiininsiemen* (1931) 86–87; *Surun ja ilon kaupunki* (1936) 139; *Kuriton sukupolvi* (1937) 59–60.

⁸⁸¹ Ks. esim. Arvosteleva luettelo 1937; Vaasa 12.3.1937; Valvoja-Aika 1937:4.

⁸⁸² *Kuriton sukupolvi* (1937) 49–52, 68–79.

⁸⁸³ *Appelsiininsiemen* (1931) 28.

Hän, vanha isä, professori, istumassa kovalla tuolilla eteisessä odottaen lastensa kotiintuloa. Aamutakissa, ohuin, paljain säärin, – enemmän groteskina kuin arvokkaana edustaen kasvatuksen ja perheen auktoriteettia.⁸⁸⁴

Kohtauksessa isän auktoriteetin menetys korostuu tämän ulkoisessa olemuksessa. Isä ei ole enää minkäänlainen patriarkka, eikä hänen yhteiskunnalliseen asemansa näy kotona. Taru Tapioharjun näkemys, että perheen isä on patriarkaalinen itsestäänselvyys,⁸⁸⁵ yksinkertaistaa asiaa. Teoksen kerronta korostaa hänen ajattelunsa merkitystä, mutta samanaikaisesti teoksesta käy ilmi, ettei hänen asemansa ole itsestään selvä.

Pojan palatessa kotiin professori yrittää moittia tätä, mutta kokee ettei sillä ole merkitystä. Professori kokee itsensä täysin voimattomaksi. Kertoja antaa kuitenkin ymmärtää, että pojalle isän moitteilla on merkitystä. Isän tunne pojan kovuudesta ei vastaa todellisuutta. Samoin Irene-tyttären palatessa kotiin humalaisena neljän jälkeen isä järkyttyy, eikä kykene tekemään mitään. Äänetön moite kuitenkin vaikuttaa tyttäreeseen, vaikka tämä ei sitä näytä.⁸⁸⁶

Kurittomassa sukupolvessa alkoholinkäyttö on perheen nuorison keskuudessa tavallista. Nuoret ja perheen äiti nauttivat alkoholia yhdessä. Kriitikot arvostelivat kohtausta siksi, että äiti osallistui alkoholin nauttimiseen.⁸⁸⁷ Nuorison alkoholinkäyttö asiana tuntuu Waltarin teksteissä vuosikymmenen myötä keventyneen, jonka voi liittää myös siihen, että *Appelsiininsiemen* julkaistiin kielto-lakiaikana. Esimerkkinä siitä kuinka Waltarin teksteissä käsitellään aiempaa keveämmin nuorison suhdetta alkoholiin voi mainita 1938 Hopeapeilissä julkaistun pakinan. Siinä todetaan, että nykyaikainen isä hikoaa kuullessaan ensi kertaa tyttärensä suusta sanan krapula.⁸⁸⁸ Alkoholinkäyttöön liittyvät asiat eivät siten ole tuntemattomia Waltarin pakinoiden kuvaamien keskiluokkaisten perheiden tyttärillekään.

Kurittomassa sukupolvessa kurin puute nousee jo alussa merkittäväksi piirteeksi. Näytelmän nuorille isä ei ole ollut oikea isä, koska hän ei ole ottanut osaa heidän harrastuksiinsa tai antanut selkään.⁸⁸⁹ Isyys ei ole siten nuorille pelkkää ohjausta, mutta tämäkin piirre siihen kuuluu. Pakinoidessaan isyydestä samana vuonna naistenlehti Hopeapeilissä Waltari kiinnitti huomiota myös isän rooliin esittäessään luulevansa, että isä usein jää vain verotusobjektiksi, jolta ruvetaan leffarahat. Samalla rahalla isä lunastaa itsensä irti muista velvollisuuksistaan lapsiaan ja perhettään kohtaan.⁸⁹⁰ Waltari oli aiemmin lehdessä käsitellyt perheen elatuksesta huolehtivaa ansioisää. Hän esitti ansioäitiyden olevan ihailtua, kun taas ansioisä on jotain niin luonnollista ja itsestään selvää, että se unohdetaan.⁸⁹¹ Waltarin väite työssäkävien äitien ihailusta on ristiriidassa käsityksen kanssa, että 1920-luvulla äitien työssäkävintiin suhtautuminen

⁸⁸⁴ *Appelsiininsiemen* (1931) 319.

⁸⁸⁵ Tapioharju 2010, 108.

⁸⁸⁶ *Appelsiininsiemen* (1931) 327, 334–335.

⁸⁸⁷ Esim. Suomen Sosialidemokraatti 23.1.1937.

⁸⁸⁸ *Isä tytär* (1938) 19.

⁸⁸⁹ *Kuriton sukupolvi* (1937) 19.

⁸⁹⁰ *Isä ja lapsi* (1937) 14.

⁸⁹¹ *Entäs ansioisä?* (1936).

muuttui yhä kielteisemmäksi.⁸⁹² Tekstiä voi pitää reagoitina tilanteeseen, jossa naisten ansiotyö näkyi yhä enemmän julkisuudessa.

Sekä Waltarin romaanissa että näytelmässä professori-isät ihastuvat opiskelijatyttöön. *Appelsiininsiemenessä* professori pohtii Goethea, joka saattoi vielä vanhuudenheikkoudessaankin rakastua nuoriin tyttöihin. Goethen esikuvan seuraamista voi nähdä myös esimerkiksi professori V. A. Koskenniemen ihastuksissa. Koskenniemi myös yhdisti kirjoituksissaan ja yksityisissä keskusteluissaan luovan työn tekemisen ja tarpeen rakastumisiin.⁸⁹³

Appelsiininsiemenen arvostelijat eivät juuri kiinnittäneet rakastumiseen huomiota. Asiaa kutsuttiin korkeintaan viattomaksi ihastumiseksi.⁸⁹⁴ Enemmän arvostelijat käsittelivät ihanteellisesti kuvatun tytön kovaa kohtaloa.⁸⁹⁵ *Kurittoman sukupolven* kohdalla ihastukseen puuttuivat useat arvostelijat.⁸⁹⁶ Tässäkin tapauksessa asiaa voitiin kutsua viattomaksi. Tosin Lauri Aho piti asiaa sellaisena, jolta luonnollisesti reagoiva ihminen sulkisi vastaanottavat aistimensa. Kaikille aikalaisillekaan professorin ja opiskelijan suhde ei siis ollut ongelmaton.⁸⁹⁷

Nykyajan isyyttä käsitellessään Waltarin teokset päättyivät yleissävynsä mukaisesti. Vakavassa romaanissa *Appelsiininsiemen* perheen isä kuolee lopussa, näytelmässä isä taas ottaa perheessä vallan ja järjestää asiat kuntoon. Isän ensireaktio tosin on jättää perhe ja ruveta itse elämään vapaasti. Kokoomuslaisen Vaasa-lehden arvostelijalle tällainen oli vallankumouksellinen pyrkimys, jonka mies kuitenkin lopulta voittaa ja nousee ankaraksi ojentajaksi perheelleen.⁸⁹⁸ Arvostelija siis näki näytelmän kehitystarinana, joka päätyi oikeaan lopputulokseen. Näytelmä oli mahdollista nähdä melko suoraviivaisesti, ottamatta huomioon sen huumoriin liittyvää monitulkintaisuutta. Samanlaista tulkintaa edusti myös nuorisolle suunnatun Nuoren Voiman arvostelija, joka näki näytelmän perustarkoituksena alistumisen yhteiskunnan kokonaisuuteen. Vaikka työn ja järjestyksen piiriin palattiin vanhemman käden ohjaamana, arvostelija katsoi nuorten tehneen niin pohjimmiltaan mielellään.⁸⁹⁹

Appelsiininsiemenen kohdalla arvostelijat moittivat yleisesti sitä kuinka vanhemmat viettivät aikaansa kodin ulkopuolisissa harrastuksissa, vaikka todellisuudessa teoksen perheenäidillä ei ole omia harrastuksia. Sen sijaan *Kurittomassa sukupolvessa* perheen äiti esiintyy aktiivisena lasten kasvattamatta jättäjänä. Lasten mukaan hän vastustaa kaikkia kieltoja. Äiti haluaa itseään kohdeltavan vanhempana ystävänä, eikä äitinä. Hän pyrkii pitämään itsensä sekä henkisesti että ruumiillisesti nuorena. Henkistä ylläpitoa hän on viimeksi har-

⁸⁹² Esim. Sulkunen 1989, 82.

⁸⁹³ *Appelsiininsiemen* (1931) 392; ks. Häikiö 2010, 310–315; Waltari 1980, 291, 404.

⁸⁹⁴ Rovaniemi 17.10.1931.

⁸⁹⁵ Esim. Valvoja-Aika 1932:1.

⁸⁹⁶ Esim. Maakansa 11.3.1937; Suomalainen Suomi 1937:4; Suomen Sosialidemokraatti 23.1.1937.

⁸⁹⁷ Maaseudun Tulevaisuus 23.1.1937; Lauri Aho Valvoja-Ajassa (Valvoja-Aika 1937:4); vrt. Pöysä 1998, 426.

⁸⁹⁸ Vaasa 12.3.1937.

⁸⁹⁹ Nuori Voima 1937:3.

joittanut kuuntelemalla luennoitsijaa, jolla on ihmeelliset tummat silmät.⁹⁰⁰ Kuvaus antaa vaikutelman kaikkien piirteiden pinnallisuudesta, myös kasvatustideaalin.

Arvostelijat nostivat äitiä kuvatessaan esiin erityisesti nuorten kanssa veljeilyyn ja ryyppäämisen. Uudistuva Kasvatus- ja Opetustyö -lehdessä näytelmän nähtiin todistavan kasvatuksessa määräävän johdon merkitystä. Näytelmässä myös äidistä kasvatetaan vakava ja asemansa tunteva vaimo ja äiti. Maaseudun tulevaisuudessa tässä yhteydessä viitattiin myös siihen, että äiti jättää kaikki taloushuolet palvelijattarien varaan.⁹⁰¹ Taloustöiden jättämisen muiden hoidettavaksi voi nähdä olleen sekä emännän että perheen äidin ideaalin vastaista. Välttämättä hahmoa ei nähty aina erityisen kielteisenä, hänet saatettiin kuvata myös naisellisen rakastettavaksi,⁹⁰² jolloin hahmon pinnallisuus ja ulkonäkökeskeisyys voidaan käsittää ajatellun yleisesti naisellisiksi piirteiksi.

Äidin kodin ulkopuolelle suuntautuvaan elämään kuuluu myös de "villikarjuun", eversti Harjulaan. Hän selittää syyksi siihen yksinäisyyden, kun hänen miehensä ei enää huomannut häntä keskittyessään työhönsä. Lapsille suhde on tuttu asia, isälle yllätys. Myös perheen tytär on ollut aiemmin everstiin rakastunut ja jopa yrittänyt pettyneenä itsemurhaa.⁹⁰³ Upseerihahmo esiintyy myös toisessa Waltarin teoksessa huonona rakastumisen kohteena. *Ihmeellisessä Joosefin* (1938) nuorella naispäähenkilöllä on ollut suhde majuriin, joka on kuitenkin osoittautunut vain isän rahojen perässä olevaksi. Upseerilta molempien teosten naiset ovat hakeneet väkevää käsivartta. *Ihmeellisen Joosefin* Karinille majurin kasvatkin olivat mahdollisimman avoimet ja miehekkäät, kunnes epärehellisyys paljastui.⁹⁰⁴ Sotilasarvoon ja miehekkääseen ulkomuotoon liittyviä odotuksia miehet eivät täyttäneet. Upseereihin ei teoksissa liitetä automaattisesti mitään kunnioitettavia piirteitä, vaikka Waltarin teksteissä maanpuolustukseen suhtauduttiin yleisesti myönteisesti.

Näytelmä sisältää mielenkiintoisesti kaksi avioliiton ulkopuolista suhdetta. Vaimon suhde on koominen ja naiivi, miehen ihanteellinen. Vastakkainasettelu ei pelkästään ole yksittäistapaus, koska *Appelsiininsiemenessä* vanhan miehen rakastuminen nuoreen tyttöön liitetään korkeakulttuuriin. Ilmiö siis kuvataan yleisemmäksi, ehkä jopa luonnolliseksi.

Kun isä laittaa näytelmän lopussa perheen kuriin, tämä koskee myös äitiä. Isä määrää tämän jatkossa lihomaan kunniallisesti rinnallaan. Äidin pyrkimys esiintyä ikäänsä nuorempana kuuluu siis myös korjattaviin asioihin. Hänen kasvatusteoriansa ovat jo poistuneet käytöstä isän ottaessa lasten toiminnan valvontaansa. Perheen yhtenäisyys täydellistyy, kun perheen johdon ottanut mies riittää myös lopussa vaimolleen "villikarjuksi".⁹⁰⁵ Isän aseman korjaaminen pelastaa myös vanhempien suhteen.

⁹⁰⁰ *Kuriton sukupolvi* (1937) 11, 22–24. Vrt. Rajala 1998, 85.

⁹⁰¹ Esim. Suomen Sosialidemokraatti 23.1.1937; Uudistuva Kasvatus- ja Opetustyö 1937:2; Maaseudun Tulevaisuus 23.1.1937.

⁹⁰² Lakeus 9.3.1937.

⁹⁰³ *Kuriton sukupolvi* (1937) 14–15, 111–115.

⁹⁰⁴ *Kuriton sukupolvi* (1937) 113; *Ihmeellinen Joosef* (1938) 14.

⁹⁰⁵ *Kuriton sukupolvi* (1937) 110, 137.

3.3.3 Kirjailijan perhe

Kun Waltari siirtyi objektiivisuuteen pyrkivään kerrontaan 1930-luvun alussa, kirjailijaan itseensä suoraan liittyvät henkilöhahmot vähenivät. Itsestään enemmän tai vähemmän verhotusti hän kuitenkin kirjoitti edelleen keveämmisissä novelleissa ja pakinoissa. Waltari erotteli 1935 kirjailijaoppaassaan todellisen novellin ja tilapäisnovellin, joka on kirjoitettu ansiomielessä. Waltari selkeästi erotteli tuotantoaan vakavampaan varsinaiseen ja kevyempään tekstiin, jonka tarkoituksena oli rahoittaa varsinaista tuotantoa.⁹⁰⁶ Näissä hän saattoi edelleen kertoa elämästään tai kirjoittaa tavalla, joka mahdollisti tekstien lukemisen omaelämäkerrallisina. Tässä yhteydessä keskeisiä olivat Waltarin vuosina 1932–1939 julkaisemat perhe-elämään liittyvät tekstit. Niissä aikalaislukijat ovat voineet nähdä yhteyttä kirjailijaan itseensä.

Kirjailijan perhe tuli Kansan Kuvalehden lukijoiden nähtäville maaliskuussa 1932 kirjoituksen *Herra hoitaa vauvaa* myötä. Jutun kuvituksessa kirjailijan kuvaan oli yhdistetty vauva niin, että näytti kuin hän pitäisi toisella kädellä savuketta ja toisella lasta. Muuten kolmannessa persoonassa kerrotussa tarinassa ei mainita pariskunnan tai lapsen nimiä.⁹⁰⁷ Ainut nimeltä mainittu on lastenhoitaja, ”neiti Kainola”. Alun perin vaimo ei ollut ajatellut hankkia hoitajaa, koska heillä on palvelijakin ja vauvalla äidinäiti ja isoäiti. Viidennen päivän iltana tilanne oli kuitenkin käynyt sellaiseksi, että mies oli laittanut lehteen ilmoituksen. Kirjoituksessa koti esiintyy keskiluokkaisena ydinperheenä, jolla on sekä palvelija että lastenhoitaja. *Appelsiininsiemenessähän* nuoripari oli todennut, ettei kenellekään nykyaikana ole enää palvelijaa.⁹⁰⁸ Lastenhoitoon sopivaksi työntekijöiksi kodissa nähdään äidin lisäksi palvelija ja molempien äidit.

Kirjoituksessa mies ja vaimo keskustelevat lastenhoidosta. Mies haluaa lapsen ruokinnassa noudatettavan säännöllisiä ruoka-aikoja vetoamalla siihen, mitä Arvo Ylppö sanoo kirjassaan. Samoin hän kieltää ottamasta lasta syliin sen huutaessa, koska se on rikoksenteko itseä, lasta ja yhteiskuntaa kohtaan. Rouva kuitenkin laittaa lapsen miehen syliin ja myöhemmin syöttää tätä enemmän kuin pitäisi. Tämän jälkeen lapsi vajoaa rauhalliseen uneen.⁹⁰⁹ Miehen tieto lastenhoidosta perustuu siten kirjatietoon. Tekstissä viitatus teoksen voi nähdä olevan Arvo Ylppön *Äiti pikkulapsensa hoitajana* tai suppeampi *Neuvoja pikkulapsen hoidossa ja ruokinnassa*. Molemmista oli julkaistu useampia painoksia vuoteen 1932 mennessä. Viittaaminen Ylppön teoksiin kytkee tekstiä osaltaan lastenhoidon kehittymiseen tieteelliselle pohjalle kansanomaisen käsitysten sijaan.⁹¹⁰ Molemmat Ylppön teokset olivat suunnattuja juuri äideille ja lastenhoitajattarille. Ylppö edusti lasten terveyden suhteen merkittävää auktoriteettia lastentau-

⁹⁰⁶ *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 101–103, 117–119; Waltari 1980, 392.

⁹⁰⁷ Kirjailijan tytär Satu oli syntynyt 4.1.1932 (Waltari 1980, 219). Lehdessä oli aiemmin ilmestynyt avioparin elämää kuvaava kirjoitus *Herra haastaa riitaa* (1932). Siinäkään pariskunnalla ei ole nimiä, eikä esimerkiksi miehen ammattia yksilöidä tarkasti.

⁹⁰⁸ *Herra hoitaa vauvaa* (1932) 22; *Appelsiininsiemen* (1931) 340.

⁹⁰⁹ *Herra hoitaa vauvaa* (1932) 22–23.

⁹¹⁰ Ks. Helsti 2000,283. Ensiksi mainitun teoksen menestyksestä Tarkka 1980, 32.

tiopin varsinaisena professorina ja Helsingin yleisen lastensairaalan ylilääkärinä.⁹¹¹

Osaltaan kirjoitus pyrkii komiikkaan esittämällä miehen tietämättömyyden ja tukeutumisen kirjaviisauteen. Miehen näkemys lapsen ruokailuaikojen täsmällisyydestä on itse asiassa ehdottomampi kuin Ylpön laajemmassa teoksessa.⁹¹² Vaikka teksti ei ota suoraa kantaa siihen, mikä on oikea tapa hoitaa lasta, äidin ja lastenhoitajan toiminta saa hyväksynnän ainakin myönteisessä kuvauksessa tyytyväisestä lapsesta.

Tekstissä miehen pyrkimys hoitaa vauvaa saa vastaansa naisten huvittuneisuuden. Miehen saadessa lapsen syliinsä, hänet kuvataan hämmentyneeksi. Tilanteessa hän ei myöskään pysty toimimaan oppiensa mukaan, vaan yrittää rauhoittaa lasta hyräilemällä. Mies ei siis kirjoista pysty saamaan tarpeeksi tietoa. Naisten alueeksi lastenhoito määrittyy myös sitä kautta, että tekstissä kerrotaan naisten muodostavan selkeän rintaman miestä vastaan.⁹¹³

Lastenhoidossa miehen idealismin huvittavuutta korostetaan myös siten, että hän lausuu Koskenniemen runon, jossa lapset ovat kansakunnan kevät. Lausumisen kuitenkin katkaisee lapsen huuto.⁹¹⁴ Kuten usein myöhemminkin Waltarin teksteissä, idealistin kohtaaminen tosielämän kanssa muodostaa koomisuutta. Idealismi yhdistyy tekstissä miesten maailmaan. Kirjoituksessa miehen pyrkimys esiintyä auktoriteettina esiintyy useaan kertaan koomisena. Itseironisen tyyllilajin ehkä mahdollistaa se, että lastenhoito koetaan naisten alueeksi, jolla avuttomuus ei ole epämiehekästä. Pikemminkin miehekkyyys rakentuu erosta naiseen. Tämä piirre tekstissä korostuu.

Kirjailijasta ja lapsesta lukijat saivat lukea lisää loppuvuodesta satukoelmasta *Kiinalainen kissa* (1932), jossa yhden kertomuksen nimi on *Vauva*. Pakinoivassa tekstissä isä vähän hämillään leikkii tyttären kanssa. Mutta kun joku tulee, hän vetäytyy kiireesti entiselle paikalleen, sillä ei ole sopivaa, että isä sekaantuu tyttärensä varhaiskasvatukseen. Isän kuulumattomuus tyttären kasvatukseen esitetään leikkisässä sävyssä. Lapset kuuluvat naisten alueeseen, joka on miehelle hämmentävää. Tarinassa miehen todetaan tuntevan pelon väristyksiä joutuessaan vastaamaan hetken lapsen huvittamisesta äidin ja isoäidin ollessa ulkona. Isä onnistuukin huvittamaan vauvaa aikansa, kunnes tämä purskahattaa itkuun. Onneksi äiti tulee juuri silloin, ottaa lapsen haltuunsa ja katsoo vauvan kanssa miestä syyttävin ja paheksuvin ilmein.⁹¹⁵

Muissakin Waltarin 1930-luvun keveissä pakinoissa keskeiset henkilöt edustavat kaupunkilaista keskiluokkaa. Tapahtumien keskipisteenä on yleensä koti.⁹¹⁶ Kodissa henkilöinä esiintyvät mies ja vaimo, lapsi ja kotiapulainen. Mie-

⁹¹¹ Ylppö 1925, 6; Ylppö 1932, 3; Korppi-Tommola 2007, 787.

⁹¹² *Herra hoitaa vauvaa* (1932) 22; Ylppö 1925, 40–41.

⁹¹³ *Herra hoitaa vauvaa* (1932).

⁹¹⁴ *Herra hoitaa vauvaa* (1932) 23.

⁹¹⁵ *Kiinalainen kissa* (1932) 162–170.

⁹¹⁶ Ks. *Eräs suomalainen murhenäytelmä* (1933); *Maisteri käy sairaalassa* (1933); *Vähän käytetty auto* (1933); *Viikonloppu kesähuvilassa* (1933); *Mies, joka valehteli vaimolleen* (1934); *Mies herää unesta* (1935); *Huviretki* (1935); *Lehtori tutustuu tekniikkaan* (1935); *Telttä paistinpannu, mukavat kengät ja ikuisia ajatuksia* (1935).

hen ammatti on yleensä koulutettu ja keskiluokkainen, kuten maisteri, kamreeri tai lehtori.

Syksyllä 1933 kahdessa kirjoituksessa esiintyvät isä ja tytär, Mika ja Satu.⁹¹⁷ Pakinoilla Waltari toi perhe-elämäänsä julkisuuteen. Osaltaan tekstit, joissa kirjailija ja hänen perheensä esiintyivät henkilöihahmoina omilla nimillään, loivat mahdollisuutta lukea muitakin samanlaisia piirteitä sisältäviä tekstejä omaelämäkerrallisina. Kirjailija perheineen näkyi myös useissa haastatteluissa eri aikakauslehdissä.⁹¹⁸

Pakinassa *Ensimmäinen vuosi on pahin* (1934) Waltari käsittelee avioliittoa. Tekstin nimeämätön minäkertoja neuvoo naimisiin menevää ystäväänsä. Neuvoissa naisen kiinnostuksen puute miehen työhön osoittautuu myönteiseksi, koska tämä ei silloin tule neuvomaan miestänsä. Naisten ja miesten välillä kerrotaan olevan ero kyvykkyydessä ajatella asioita periaatteelliselta kannalta ja synteettisesti. Naiset ajattelevat ja toimivat yksittäisten seikkojen varassa. Tämä on pysyvä tosiasia, vaikka vuosikymmeniä onkin puhuttu naisen ajattelu- ja arvostelukyvyn tasaveroisuudesta. Tämä johtaa riitoihin, joista avioliitto kuitenkin selviää, kun mies vain myöntää olleensa väärässä. Tällaisista miesten ja naisten ajattelun peruseroavaisuuksista Waltari kirjoitti pakinoissa myöhemminkin.⁹¹⁹ Pakinaa vakavammin Waltari kirjoitti *Palavassa nuoruudessa* (1935) miten päähenkilö havaitsee naiiviksi aiemman ajatuksensa siitä, että vaimon tulisi jakaa miehen harrastukset ja olla työtoveri myös henkisellä alalla. Samalla tavalla *Appelsiininsiemen* Ilmarin vaimo ei ymmärrä miehensä työtä.⁹²⁰ Ajatuksissa toveriavioliitoista ajateltiin puolisojen jakavan avioliitossa harrastukset ja kiinnostuksen kohteet.⁹²¹ Waltarin teksteissä ihanteiden esitetään kohtaavan sukupuolieron, miesten ja naisten erilaisuuden.

Eeva-lehden pyynnöstä Waltari 1934 ns. haastatteli perhettään. Tekstissä hän kertoo avioliitostaan, jossa on ohitettu ensimmäiset myrskyisät vuodet. Avioparilla on erimielisyyksiä, mutta yleensä niissä vaimo osoittautuu olevan oikeassa.⁹²² Waltarin humoristisissa pakinoissa miehen heikkous vaimon vahvempaa tahtoa vastaan on toistuva teema. Kirjailija määrittelee, ettei hänestä voi tulla hyvää kasvattajaa, koska ensimmäiseksi hän tajuaa omat virheensä. Kasvattajaksi teksteissä osoittautuukin perheen äiti, joka on voimakasluontoisempi. Lapsen voimakasta tahtoakaan teksteissä ei uskota ainakaan isältä perityksi.⁹²³

Teksteissä toistuvat humoristiset avioparin kamppailut, jotka päättyvät miehen alistumiseen. Toisaalta, kuten lastenhoidossa, myös perhe-elämän ja sen

⁹¹⁷ *Onnen maa* (1933); *Daniel jalopeurain luolassa* (1933).

⁹¹⁸ Ks. Seura 1935:30, 6-7; Hopeapeili 1937:2, 9; Suomen Kuvalehti 1938:29; Kirjojen maailma 1939:4, 4-5; Aika ja mies 1939:1, 2; Suomen Kuvalehti 1939:6, 211.

⁹¹⁹ *Ensimmäinen vuosi on pahin* (1934) 98-102. Pakinoista ks. esim. *Mies ja nainen – kaksi maailmaa* (1937).

⁹²⁰ *Palava nuoruus* (1935) 419; *Appelsiininsiemen* (1931) 367.

⁹²¹ Sølund 2000, 124-127; Ollila 1998, 65; Hapuli 1995, 163; ks. myös Leskelä-Kärki 2006, 442. Käsitettä käytettiin toisessa merkityksessä sosialistisissa teksteissä, joissa se tarkoitti yhdyselämää ilman vihkimistä (Räisänen 1995, 127).

⁹²² *Maailma pysyy pystyssä ilman meitäkin* (1934).

⁹²³ Esim. *Mies ja hänen koiransa* (1935); *Se oli vallan hirmuinen tapaus* (1934) 16; *Kiinalainen kissa* (1932) 161.

tunteiden maailmassa ei ole välttämättä miehisyttä heikentävää että ei ole vahvoilla. Miehen vierauden naisen alueella voi pikemminkin nähdä vahvistavan hänen ei-naisuuttaan, miehisyttään. Miehen heikkous on tietenkin myös koominen elementti, joka perustuu odotukseen siitä, että hän olisi perheenpää. Pakinoissa siis viitataan samaan muutokseen, isän ja perheenpään aseman katoamiseen, jota käsitellään *Appelsiininsiemenessä* ja *Kurittomassa sukupolvessa*.

Laajemmin Waltari määritteli isän ja lapsen suhdetta Waltari pakinoidessaan tammikuun 1937 Hopeapeilissä. Kirjoituksessa todetaan isillä olevan yleisesti käsitys, että varhaislapsuudessa lapsi kuuluu äidin kasvatettavaksi ja isän rooli kasvaa myöhemmin. Käytännössä tilanne kuitenkin jähmettyy ja monen isän osaksi jää maksajan rooli. Isän rooli jää pieneksi sukupolvien kokemusten ja perinnäistapojen myötä. Waltarin mukaan on myösisiä, jotka tekevät lasten kanssa retkiä ja lukevat heille satuja. Useammin kuitenkin tuollaisesta kerskailaan, koska se ei ole jokapäiväistä.⁹²⁴

Waltarin pakinoissa isälle on miellyttävä leikkiä lapsen kanssa, mutta oikeasti hän ei pitkään jaksa, koska työt rasittavat. Isä muistaa leikit tyttären kanssa jokapäiväisinä, vaikka ne olisivat niin harvinaisia. Samoin käy tyttärelle. Koska äiti on aina läsnä, häntä ei muisteta erityisesti.⁹²⁵

Romaanissa *Surun ja ilon kaupunki* (1936) yksi henkilöahmoista on kirjailija. Hän on aloittamassa romaania, joka muistuttaa teosta, jonka henkilöahmo hän on. Teoksen kirjailijahahmo muistuttaa monien ulkoisten piirteidenkin kautta Waltaria sellaisena, kuin hän oli pakinoissaan itsensä ja perheensä kuvannut. Nimeltä tosin ei mainita kuin perheen koira Dju. Myös teoksen kirjailijan kodista avautuu sama näköala kuin Waltarin asunnosta Töölössä.⁹²⁶

Teoksen kirjailijalle hänen taiteellinen työnsä on ensisijaista. Teoksen kerrotaan syntyvän surusta ja pettymyksestä, pakosta ja palaen. Kirjoittaminen on murhetta ja yleensä vahvempaa kuin muu elämä.⁹²⁷ Kirjailijalle työ on elämäntehtävä, jonka takia hänen on kulutettava itsensä. Tehtävänä on etsiä ihminen paljaimmillaan. Kirjailijan tehtävänä on siis etsiä yleisinhimillistä. Kirjoittaessaan hän näkee kauemmaksi kuin kuvaamansa henkilöt. Kirjoittaminen merkitsee kurottamista kohti ikuisuutta. Työtä tehdessä hänen tulee kerta kerralta menettää enemmän itsestään. Ajatus voi viitata sekä subjektiivisuuden vähenemiseen ja objektiivisuuteen siirtymiseen että mahdollisesti Raamattuun, jossa Johannes Kastajan tuli työssään vähetä Jeesuksen tieltä.⁹²⁸ Romaanin taiteilijan täytyy itse pienentyä toisin sanoen tehdä uhrauksia taiteen edestä.

Romaanin kirjailija kuvataan vähäpätöiseksi ja sellaiseksi itsensä kokevaksi. Hän on vain pieni, arka, raukkamainen ihminen.⁹²⁹ Itseä väheksyvät vertailut tapahtuvat kirjassa samalla kun korostetaan taiteellisen työn merkittävyyttä.

⁹²⁴ *Isä ja lapsi* (1937).

⁹²⁵ *Isä ja tytär* (1938) 18; *Isä ja lapsi* (1937).

⁹²⁶ Ks. *Surun ja ilon kaupunki* (1936) 41–50, 271; Envall 1994, 34, 39, 400.

⁹²⁷ *Surun ja ilon kaupunki* (1936) 42–44, 62, 226.

⁹²⁸ *Surun ja ilon kaupunki* (1936) 106, 139, 226, 273; Raamattu 1992: Joh. 3:30.

⁹²⁹ *Surun ja ilon kaupunki* (1936) 228; ks. myös *Surun ja ilon kaupunki* (1936) 43, 273; Huuh-tanen 1982, 291.

Tämä tiivistyy romaanin viimeisessä virkkeessä, jossa pieni ihminen ja suuri työ asetetaan rinnakkain.

Huomenna on uusi työpäivä ja uusi tuska, uusi, kuluttava palo sisimmässä, mutta niin on oleva, kun vajaata sydäntä kalvaa jano absoluuttiseen ja pienen, virheellisen ja heikon ihmisen sisimmässä liikahtaa ikuinen.⁹³⁰

Teoksessa kirjailijan vaimo tulee esiin aamulla tämän herättyä miehensä ja tyttärensä pitämiin ääniin. Mies on kyllä varoittanut tytärtä, että äitiä ei saa herättää, koska naiset hermostuvat liian varhaisesta herättämisestä. Vaimon mielestä mies jankuttaa kirjastaan – aloittaisi jo sen tekemisen. Mies toteaa tehneensä parhaan ansaitakseen heille elannon, jonka vaimo ottaa moitteena tuhlaavaisuudesta. Ansiotyön ja taiteellisen kutsumuksen ristiriita tulee esiin kirjailijan pohtiessa sitä, että ikuisuuden valo ei tee ihmistä kylläiseksi.⁹³¹

Vaimon rooli taiteilijamiehensä rinnalla on olla kodin selkäranka. Hän vastaa kaikesta epämiellyttävästä silloin kun mies keskittyy työhönsä. Silloin mies voi olla lapsenomainen. Hän voi olla lannistunut tai riehakas tai vain henkisesti poissaoleva. Työhönsä keskittyvän taiteilijan vertaaminen lapseen voi liittyä siihen, että teoksessa lapsen kerrotaan olevan täysin itsekeskeinen ja itsekäs. Lapsi on maailmansa keskipiste. Teoksen kirjailijalle tytär on elämän myönteisiä asioita, mutta myös huomiota vaativa. Työ tuntuu olevan miehen elämässä keskeistä. Useimmiten tytär tulee esiin jotain vaativana, miehen työtä häiritsevänä. Varsinainen lapsenhoito kuuluu äidille. Romaanissa mies istuu hiljaa mietteissään, kun äidin ja tyttären tahdot iskevät vastakkain äidin laittaessa tytärtä nukkumaan.⁹³²

Teoksessa miehen työ esiintyy keskeisenä hänen elämänsä alueena. Miehen todelliset tavoitteet elämässä ovat kodin ulkopuolella. Työ nousee arkipäivän yläpuolelle. Kysymyksessä on taiteellinen työ, mutta laajemminkin tekstissä voi nähdä maailmojen eron. Maailmat jakaantuvat miesten julkisen työn alueeseen ja kotiin, jonka voi nähdä esiintyvän naisten alueena. Miesten alueella on korkeampi abstraktion taso kuin konkreettisella naisten alueella. Kun Waltarin varhainen tuotanto näki suhteessa merkittävänä toveruuden ja samankaltaisuuden, viimeistään avioliittokuvauksissa esitetään miesten ja naisten eroavan toisistaan merkittävästi. Erot esitetään kokemukseen perustuvina havaintoina, joita on edeltänyt käsitys samankaltaisuudesta ja mahdollisuudesta henkiseen toveruuteen.

⁹³⁰ *Surun ja ilon kaupunki* (1936) 314.

⁹³¹ *Surun ja ilon kaupunki* (1936) 44–48, 228.

⁹³² *Surun ja ilon kaupunki* (1936) 45–46, 225, 231–233, 269–270.

4 LUONNOLLISTEN SUKUPUOLTEN AIKA?

4.1 Kasvava maine ja tuotanto

4.1.1 Kirjoituskilpailujen voittaja

Kurittoman sukupolven menestyksen jälkeen Waltarilta ilmestyi näytelmä *Mies rakasti vaimoaan*. Helsingin Kansanteatterin johtaja Eino Salmelainen oli Waltarilta pyytänyt uutta komediaa. Waltari kirjoitti vakavan, lähes traagisen komedian, jossa teemana on aviollinen uskottomuus. Ensi-iltaan näytelmä tuli syksyllä 1937. Menestys ei ollut aiemman komedian luokkaa, eikä näytelmää julkaistu kirjana.⁹³³ Teatterimaailmaan kirjoittaneelle Vappu Roosille kyse oli ai-noasta nykyhetken ongelmia käsittelevästä näytelmästä. Hänen mukaansa näytelmän kärki tähtää kunnollisen porvarillisen moraalien puolustukseksi satiirisoiden taiteilijamaailman vapaampia rakkauskäsityksiä. Valitettavasti poro-porvarillisissa piireissä näytelmän kärkeä ei ole ymmärretty, vaan se on leimattu moraalittomaksi.⁹³⁴ Samalla tavoin Suomalaisessa Suomessa Kaarlo Marjanen esitti, että Waltarin näytelmässä toistuu *Kurittoman sukupolven* teema jossa aviomies lopulta muuttuu tarmokkaaksi ja pakottaa vaimonsa palaamaan kodin rauhaan.⁹³⁵ Yleensä näytelmän vakavaa pohjaa ei Panu Rajalan mukaan ymmärretty vaan sitä pidettiin kevyenä komediana.⁹³⁶ Näytelmä osaltaan jatkoi Waltarin tuotannossa linjaa, jossa oli mahdollista käsitellä vaikeita asioita, mutta jotka päättyivät onnelliseen loppuun ja harmonian palautumiseen.

Vuonna 1937 Waltari menestyi kirjoituskilpailuissa. Kirjailijan innokkuutta osallistua kilpailuihin on katsottu tarpeeksi vastata kritiikkiin.⁹³⁷ Kilpailuissa teokset kilpailivat anonyymeinä, ilman Waltarin ristiriitaisia merkityksiä sisältäneen kirjailijanimen vaikutusta. Ensimmäinen kilpailuvoitto Waltarille tuli

---

⁹³³ Rajala 1998, 105–106, 115.

⁹³⁴ R[oo]s 1938, 84, 93, 95.

⁹³⁵ Marjanen 1937, 593–594.

⁹³⁶ Rajala 1998, 115.

⁹³⁷ Esim. Envall 1994, 73; Rajala 2008, 340.

Akhmaton, auringosta syntynyt -näytelmästä. Vakava näytelmä sijoittui kolmannelle sijalle Aleksis Kiven -näytelmäkilpailussa. Muinaiseen Egyptiin sijoittunut näytelmä nähtiin Waltarille yllättävänä alueena. Waltari julkaisi samaan aikaan kauteen ja osin samoja henkilöitä sisältävän historiallisen romaanin *Sinuhe egyptiläinen* kahdeksan vuotta myöhemmin.

Palkintolautakuntaan kuulunut K. S. Laurila kertoi lautakunnan yllättyneen kun kuultiin näytelmän tekijäksi Waltari, jolle aihetta pidettiin liian etäisenä ja korkeana. Waltarin ei uskottu sitä valitsevan tai siitä kykenevän kirjoittamaan. Laurila kiittelikin kirjailijan harvinaista henkistä liikkuvuutta.⁹³⁸ Laurilan tekstissä korostuu hämmennys siitä, että kevyen *Kurittoman sukupolven* kirjoittaja oli tehnyt vakavan aatedraaman.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura julkaisi näytelmän samana vuonna. Ensiesitys oli Kansallisteatterissa lokakuussa 1938. Panu Rajalan mukaan kritiikki ylisti näytelmän kauneutta ja syvähenkistä sanomaa. Erityisen myönteinen oli Helsingin Sanomissa julkaistu Lauri Viljasen arvostelu, joka kiitti sekä tekstiä että Wilho Ilmarin ohjausta.⁹³⁹ Yrjö Kivimiehen arvostelu *Valvoja-Ajassa* ja Kaarlo Marjasen Suomalaisessa Suomessa olivat myös myönteisiä, vaikka pitivätkin teosta enemmän lukunäytelmänä, jonka näytelmällisyydessä on heikkouksia. Samansuuntaisesti asian koki myöhemmin sekä kirjailijalla itse että tutkija Panu Rajala.⁹⁴⁰

Seuraavan Waltarin näytelmän aiheen tarjosi salanimellä M. Ritvala julkaistu kevyt viihderomaani *Ilmeellinen Joosef* (1938). Salanimi ei varsinaisesti pysynyt tuntemattomana, esimerkiksi Arvostelevan luettelon Helvi Karahka totesi tekijän tunnetuksi. Nimi selvisi kirjaimien järjestystä vaihtamalla.⁹⁴¹ Teoksen pohjalta kirjoitetun näytelmän ensi-ilta oli helmikuussa 1939 Tampereen Teatterissa. Näytelmä julkaistiin tekijän omalla nimellä. Karahkan lisäksi romaanin oli arvostellut vain nimimerkki Argus eli Eino Railo Uudessa Suomessa. Näytelmä herätti hiukan enemmän huomiota. Täydellisesti näytelmä teiltiin Kansan Lehdessä, mutta Aamulehti ja Tampereen Sanomat pitivät sitä kuitenkin näyttämökelpoisena.⁹⁴² Kaarlo Marjanen näki näytelmässä hyvää ja huonoa, todistuksen kameleonttimaisesta lahjakkuudesta. Ylioppilaslehdessä komedian nähtiin ajavan asiansa hauskuuttajana, jos ei odottanut sen enempää.⁹⁴³ Näytelmä siis kuuluu osana Waltarin 1930-luvun lopun teoksia, jotka osaltaan muodostivat kuvaa hänen lahjakkuudestaan, mutta myös keveydestään.

Waltari nousi paljon keskustelluksi henkilöksi Yrjö Kivimiehen toimittamassa keskustelukirjassa *Pidot tornissa*. Teoksen pohjana olivat keväällä 1937 hotelli Tornin kabinetissa käydyt keskustelut, joihin osallistui joukko kulttuuri-vaikuttajia. Keskustelijoista puuttuvat ääripäät, marxilaiset ja konservatiiviset teologit. Osallistujia ei voi kuitenkaan yksinkertaistaa liberaaleiksi. He edusti-

⁹³⁸ Laurila 1937, 139, 148.

⁹³⁹ Rajala 1998, 141. Ks. myös Ylioppilaslehti 1938:12.

⁹⁴⁰ Valvoja-Aika 1938, 456–457; Suomalainen Suomi 1938:8; Laurila 1937, 151; Waltari 1980, 276; Rajala 1998, 138.

⁹⁴¹ Arvosteleva luettelo 1938, 107.

⁹⁴² Rajala 1998, 121.

⁹⁴³ Marjanen Suomalaisessa Suomessa (Suomalainen Suomi 1939:4); Ylioppilaslehti 1939:5.

vat monenlaisia mielipiteitä. Keskustelijat esiintyivät nimimerkeillä, mutta heidät tiedettiin ja tunnistettiin jo teoksen ilmestyessä.⁹⁴⁴

Kaarlo Marjanen (teoksen nimimerkki ”Kriitikko”) esitti Waltarin pohtivan vain sitä millä näkee markkina-arvoa. Myöhemmin Martti Haavio (”Dossentti”) totesi väitettävän, että Waltari koskettelee ajan elämänhermoa teoksissaan. Haaviolle Waltari kuitenkin oli pseudopohdiskelija, jolla ei esimerkiksi ole kokemusta ylioppilaselämästä, jonka vuoksi hän tekee virheitä kirjoittaessaan suomalaisesta ylioppilaasta. Haavio ihmetteli miksi näin vähän elämää tuntevaan kirjailijaan tunnetaan kiinnostusta. Panu Rajala näkee ylioppilaspolitiikassa aktiivisesti toimineen Haavion halunneen Waltariltakin suhdetta AKS:n ja aitosuomalaisuuteen. Tatu Vaaskivi (”Kirjailija”) vastasi Waltarin menestyksen salaisuudeksi sen, että hänen antamansa valekuva käy täydestä. Suomalaisilla ei ole ketään muutakaan. Kaarlo Marjanen esitti, että Waltarin tuotannossa keskeistä ovat haikeus ja tunteilevaisuus. Niiden avulla hän kykenee käsittelemään sellaisiakin aiheita, jotka muilta kiellettäisiin. Täditkin voivat lukea häneltä sellaista mitä eivät muiden kirjoittamina voisi, koska hän suree niin haikeasti. Ne, jotka eivät kehtaa ostaa ns. tosikertomuksia, voivat ostaa kanonisoidun maisteri Waltarin tuotteita. Tosikertomukset edustivat totena myytyjä kuvitteellisia tarinoita, joita pidettiin Waltarin kirjailijaoppaassa rehellisiä roskalehtiä heikompana aineistona.⁹⁴⁵

Elsa Enäjärvi-Haavio (”Rouva Tohtori”) totesi Waltaria kritisoitavan runsaasti huolimatta siitä, että hän todellinen painosten herra. Waltarin menestyksen hän näki johtuvan reklaamista eli kustantajan onnistuneesta mainostuksesta. Enäjärvi-Haavio tunnusti *Kuriton sukupolvi* -näytelmän olevan Waltarin suurimpia voittoja ja tämän kykenevän tarttumaan elämänhermoon.⁹⁴⁶ Keskustelussa vedettiin rajaa taidekirjallisuuden ja halvan viihteen välille ja Waltarin nähtiin kuuluvan jälkimmäiseen tai ainakin olevan luisumassa siihen.⁹⁴⁷ Keskustelussa Waltari yhdistettiin siis kaupallisuuden useammalla tavalla. Sovitteleva Enäjärvi-Haaviokin esitti mainostuksen keskeisyyden Waltarille, ja Marjanen näki kirjailijan aihevalintojen ja niiden käsittelytavan pohjautuvan kaupallisen menestyksen hankkimiseen.⁹⁴⁸

Kirjallisuuspiireissä Waltarin ongelmaksi nähtiin viihteellisyys. Kirjallisuustaistelun seurauksena voi nähdä sekä vasemmiston kielteisen että konservatiivien myönteisen suhtautumisen. A. E. Jokipii esitti sivistyneistön ja kirkon suhdetta pohtivassa teoksessaan, että Eino Railon ja Waltarin viimeiset tuotteet olivat esimerkkejä siitä miten uskontokysymystä ja kirkkoa on käsitelty kaunokirjallisuudessa ymmärtämyksellä. Valtaosan kirjailijoista Jokipii näki sellaisina, joiden persoonallinen katsomus ei ole sopusoinnussa kristinuskon eikä varsin-

⁹⁴⁴ Mikkeli 1999, 17–19; Rajala 2008, 333.

⁹⁴⁵ Kivimies (toim.) 1937, 185, 188, 190; Rajala 2008, 334–335; *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 125–126; ks. myös Tarkka 1980, 376–378.

⁹⁴⁶ Kivimies (toim.) 1937, 213.

⁹⁴⁷ Mikkeli 1999, 26.

⁹⁴⁸ Marjasen kohdalla voi motivoivina tekijöinä nähdä Rajalan (2008, 334) tavoin edellisvuotisen kirjallisuustaistelun, jossa Marjanen menetti arvokkaan asemansa Uuden Suomen kirjallisuuskriittikkona.

kaan kirkollisen katsomuksen kanssa.⁹⁴⁹ Jokipii siis katsoi Waltarin tuotannon palvelevan kirkkoa ja samalla liitti hänet samaan joukkoon konservatiivisen Railon kanssa.

Konservatiivien myönteistä suhtautumista edusti myös K. S. Laurilan teoksessa *Taistelu taiteesta ja siveellisyydestä* esittämä myönteinen näkemys *Vieras mies tuli taloon* -teoksen moraalista. Laurilan tuomitsemiin kirjailijoihin kuuluu esimerkiksi Iris Uurto, joka oli Laurilalle seksuaalisesti saastaista ja tendenssiltaan bolševistinen. Myös Juhani Tervapään (Hella Wuolijoki) näytelmät, vaikka ”puhtaampia” kuin Uurron teokset, olivat siveellisesti epäilyttäviä. Laurilan teoksen voi katsoa jatkoksi kirjallisuustaistelulle, jossa Laurila oli puolustanut Waltaria.⁹⁵⁰

Kuvaa Waltarin poliittisesta suuntautumisesta rakensivat esimerkiksi lehthaaastattelut. Lahti-lehden haastattelussa joulukuussa 1937 hän kertoi myönteisesti ”uudesta Saksasta”, jossa hän oli matkallaan käynyt. Waltari totesi Skandinavian maissa esitettävän saksalaisvastaista propagandaa, joka oli tuonut hänellekin ennakkoluuloja, mutta jotka olivat haihtuneet. Maan ilmapiiriä hän piti vapauttavana ja rohkaisevana.⁹⁵¹ Haastattelu yhdisti Waltaria osaltaan esimerkiksi V. A. Koskenniemen edustamaan kirjailijoiden ja kulttuuripiirien saksalaisuuntaukseen, joka suhtautui ymmärtävästi Saksan uuteen kansallissosialistiseen hallintoon. Merkittävä ero oli juuri suhtautumisessa esimerkiksi Saksassa tapahtuneisiin sananvapauden rajoituksiin, joita vasemmisto ja liberaalit nostivat esiin.⁹⁵²

Waltarin Helsingin koulujen lukukirjaksi kirjoittama *Helsinki kautta vuosisatojen* (1937) vastaanotettiin melko myönteisesti. Kritiikkiä teoksen historiakuvasta tuli myös. Ilta-Sanomissa moitittiin teosta ryssävihan levittämisestä koululaisille. Sosialisti-lehti saikin lokakuussa julkaista jutun, joka kertoi Helsingin kansakoulujen tarkastusneuvoston ottaneen teoksen käsiteltäväkseen. Neuvosto piti ryssävihan kasvattamista lapsessa uskonnollisten ja siveellisten periaatteiden vastaisena. Laatokka ja Karjala lehdissä sen sijaan nostettiin esiin toiseen kirjan kohtaan viitaten, että oli sopimatonta puhua karjalaisista ryssinä, vaikka puhutaankin vuosisatojen takaisesta tilanteesta.⁹⁵³

Suomen Sosialidemokraatissa Sylvi-Kyllikki Kilpi näki teoksessa koululaisille suunnatun vaarallista sotasankaruuden ihannointia ja esitystä ruotsin-

⁹⁴⁹ Jokipii 1937, 113–114. Aapeli Erhard Jokipii (1893–1968) oli teoksen ilmestyessä Kirkon seurakuntatyön keskusliiton sihteeri. Myönteisessä suhtautumisessa Waltariin voi nähdä myös suhdeverkoston vaikutusta. Jokipii oli ollut Kalliolla pappina muutamia vuosia Waltarin isän jälkeen ja kirjoittamisajankohtana Jokipiin poika Mauno oli oppilaana Helsingin Suomalaisessa Normaalilyseossa, jonka näkyvä alumni ja historiankirjoittaja Waltari oli. (Kuka kukin on 1966, 324; Finne (toim.) 1937, 325.)

⁹⁵⁰ Laurila 1938, 151–156, 158–166; Koivisto 2011, 244; HUUHTANEN 1984, 35–36; JUUTILA 1999, 382; HUUHTANEN 1979, 213. Kaarle Sanfrid Laurila (1876–1947) oli Helsingin yliopiston taidefilosofian ylimääräinen professori vuodesta 1929 lähtien sekä valtion draamallisen lautakunnan puheenjohtaja vuodesta 1931, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kaunokirjallisen valiokunnan jäsen 1914–1934 ja Kordelinin säätiön kirjallisen jaoston puheenjohtaja vuodesta 1924. (Sola ja Tudeer (toim.) 1940, 463).

⁹⁵¹ Lahti 29.12.1937.

⁹⁵² Ks. Häggman 2001b, 437–440; Lassila 2002, 124–125; Karkama 1999, 60–70; Paasivirta 1984, 433–435; Häikiö 2010, 350–362.

⁹⁵³ Ilta-Sanomien 22.10.1937; Sosialisti 22.10.1937; Karjala 8.9.1937; Laatokka 19.10.1937.

kielisten suomenkielisiin kohdistamasta halveksunnasta. Vuoden 1918 kuvaukseen Kilpi ei myöskään ollut tyytyväinen. Waltari esitti tapahtumat vapaussotana, jossa punaiset tarttuivat aseisiin venäläisten rinnalla. Kilpi korosti unelman itsenäisestä Suomesta työväenluokalle yhtä rakkaaksi kuin muille. Kilpi kuitenkin suositteli teosta myös työväenjärjestöjen käyttöön, kunhan ohjaaja korjaa virheellisyydet käytön yhteydessä. Myös vasemmistolaisessa Kirjallisuuslehdessä teosta kritisoitiin – semminkin kun Ajan Suunta oli kehunut teoksen isänmaallisuutta, valkoisuutta ja yhteiskuntaluokkien yhteenkuuluvuutta korostavaa henkeä. Lehdessä IKL:n äänenkannattajan lainaus riitti teoksen luonnehdinnaksi. Ajan Suunta taas mainitsi teoksen parhaaksi suositukseksi, että Sylvi-Kyllikki Kilpi oli sen henkeä kritisoinut.⁹⁵⁴

Suomalaisuutta, kieleen liittyvänä sivistystaisteluna Waltari korosti entisen koulunsa, Suomalaisen Normaalilyseon Veikko-lehteen kirjoittaessaan. Samaan sävyyn hän kirjoitti Norssin historiasta koulun historiakirjaan sekä artikkelin Suomen Kuvalehteen.⁹⁵⁵

Näkyvin ja merkittävin tapahtuma Waltarin kirjailijanuralla 1937 oli voitto WSOY:n pienoisromaanikilpailussa. Yhtiö mainosti kilpailua runsaasti. Mainoksessa korostettiin kilpailuun saapuneiden töiden suurta määrää. Se esitettiin suurempana kuin missään toisessa pohjoismaisessa romaanikilpailussa.⁹⁵⁶ Kilpailun palkintolautakunnassa oli puheenjohtajana V. A. Koskenniemi, jäsenenä Rafael Koskimies ja Martti Haavio. Professorista ja kahdesta dosentista koostuva raati oli akateemisesti arvovaltainen.⁹⁵⁷ Waltarille kilpailu merkitsi mahdollisuutta saada kirjalliselta eliitiltä julkista tunnustusta.

Waltarin voittajateos *Vieras mies tuli taloon* on kolmiodraama, jossa vieras mies, Aaltonen, saapuu tilanhoitajaksi kaupungista muuttaneen avioparin omistamalle maatilalle. Tilanomistaja Alfred on pahasti alkoholisoitunut ja maalaiselämä on hänellä ainoana mahdollisena parannuskeinona. Vieras mies hoitaa rappeutuneen talon asiat kuntoon. Samalla hänen ja tilanomistajan vaimon välille syntyy suhde. Lopussa mustasukkainen aviomies ampuu vieraan miehen. Tämän jälkeen vaimo tappaa hänet kirveellä ja piilottaa ruumiin talon vanhan isännän avustuksella.

Kirjan arvostelut ilmestyivät lehdistössä pääasiassa marraskuussa 1937. Teoksen takakannessa julkaistiin otteita palkintolautakunnan jäsenten lausunnoista, jotka tarjosivat lukijoille lähtökohdan teoksen tulkintaan. Kaikki jäsenet kehuivat teoksen rakennetta, Koskenniemi ja Koskimies myös psykologista näkemystä. Ensiksi mainittu nosti esiin myös naispäähenkilön ja romaanin eurooppalaisen tason ja todennäköisen menestyksen maailmalla.⁹⁵⁸

⁹⁵⁴ Suomen Sosialidemokraatti 12.9.1937; Kirjallisuuslehti 1937:16–17, 256; Ajan Suunta 17.9.1937.

⁹⁵⁵ *Mitä merkitsee Norssin henki* (1937); *Suomalaisen Normaalilyseon vaiheita. Historiikka ajoista 1867–1887–1937* (1937); *Taistelun ja voittojen koulu* (1937). Ks. myös Meinander 1994, 25.

⁹⁵⁶ WSOY:n kirjasanommat 1937:13, 2; ks. myös esim. Suomen Kuvalehti 1937:39, 1489; Kirjojen maailma 1937:3–4, 3; Suomen Kuvalehti 1937:43, 1679.

⁹⁵⁷ Häggman 2001b, 427; Rajala 2008, 340.

⁹⁵⁸ *Vieras mies tuli taloon* (1937) takakansi.

Waltarin oma kertomus teoksen synnystä julkaistiin Suomen Kuvalehdessä 22.1.1938. Waltari kertoo tekstissä tarinan pohjautuvan lehti uutiseen. Samalla hän vastasi kritiikkiin teoksen epäuskottavuudesta. Kyseessä on tosipohjainen tarina. Waltari myös kertoi toisenkin käsikirjoituksensa tulleen lunastetuksi julkaistuksi, mutta jätetyn pois, kun voittajateos paljastui hänen tekemäkseen.⁹⁵⁹

Monet arvostelijat pitivät teosta Waltarin parhaana.⁹⁶⁰ Kirjailija tai teos kohotettiin useissa arvosteluissa kirjallisuuden kärkiluokkaan. Parhaaksi pani Maaseudun Tulevaisuudessa Waltarin ystävä Olli Nuorto. Hän vakuutti, että jos suomalainen kirjailija saa seuraavan kymmenen vuoden aikana Nobelin, tulee se Waltarille. Nuorron myönteisyys saattoi näkyä lehteä kauemmaksikin, koska hän myös osallistui radio-ohjelman tekoon pienoisoromaanikilpailusta.⁹⁶¹

Waltarin tuotteliaisuus ja työkykyisyys korostuivat jälleen sekä arvona⁹⁶² että moitteena kaupallisuudesta⁹⁶³. Jälleen syytettiin myös yleisön maun imartelusta.⁹⁶⁴ Teoksen loppuratkaisu oli merkittävin syy suhtautua teokseen kielteisesti.⁹⁶⁵ Samoin moitittiin tarinan rumuutta ja raakuutta.⁹⁶⁶ Yleisesti teos herätti tunteita, Loviisan Sanomien arvostelijan kokemus teoksen hengettömyydestä ja sanaköyhyydestä jäi yksittäiseksi kritiikin aiheeksi.⁹⁶⁷ Erityisesti keskustelua syntyi, kun kirjasta esitettiin radiossa katkelma. Näyttelijä Yrjö Tuominen valitsi lukemakseen kohdaksi teoksen viimeisen luvun kaksine tappoineen. Esitystä seurasi lukuisia mielipidekirjoituksia.⁹⁶⁸

Kirjallinen eliitti suhtautui yleisesti teokseen myönteisesti. Lähtökohtana olivat tietysti vaikutusvaltaisen palkintoraadin näkemykset. Kielteisten arvostelujen kirjoittajat usein asettivat itsensä tavallisten lukijoiden joukkoon.⁹⁶⁹ Arvostelijat viittasivat tällöin enemmän ”lukijaan” kolmannessa persoonassa, kuin itseensä todetessaan esimerkiksi, että lukijan eettiset tunteet kärsivät teoksesta. Etäännytyksestä huolimatta arvosteluissa voi havaita niiden kirjoittajien emotionaalisen suhtautumisen teokseen. Kirjoittajille oli selkeästi ollut lukiessa sekä

⁹⁵⁹ *Vieras mies tuli kilpailuun* (1938). Panu Rajala on melko suoraviivaisesti yhdistänyt romaanin Hartolassa tapahtuneeseen tappoon, jossa on yhtäläisyytenä kirjaan surma-aseena käytetty kirves (Rajala 2008, 341. Vrt. Haavikko 1978, 3). Myöhemmin paikkaansa pitämättömästi esitettiin Waltarin voittaneen alun perin myös toisen palkinnon (Häggman 2001b, 429–430; Rajala 2008, 343).

⁹⁶⁰ Ahjo 1937:5; Itä-Savo 20.11.1937; Aamulehti 22.11.1937.

⁹⁶¹ Hyvinkään Sanomat 12.11.1937; Lalli 30.11.1937; Maakansa 9.11.1937; Turun Sanomat 12.12.1937; Maaseudun Tulevaisuus 4.11.1937; ks. Suomen Kuvalehti 1937: 41, 1577. Nuorto ja Waltari olivat ystäväystyneet jo opiskeluaikoinaan (Waltari 1980, 157).

⁹⁶² Ilmatar 8.2.1938

⁹⁶³ Karjalan Ääni 11.11.1937.

⁹⁶⁴ Ks. esim. Työläisopiskelija 1937:8; Partio 2003, 80.

⁹⁶⁵ Ks. esim. Etelä-Suomi 13.11.1937; Länsi-Suomi 5.11.37; Häggman 2001, 430.

⁹⁶⁶ Kaleva 18.11.1937; Karjalan Ääni 11.11.1937; Pohjolan Sanomat 18.12.37.

⁹⁶⁷ Loviisan Sanomat 26.11.1937.

⁹⁶⁸ Rajala 2008, 347–349. Teoksesta kirjoittivat Uuteen Suomeen 29.11.1937 I. Risku, 2.12.1937 nimim. Uskonnon opettaja, Petsamolainen, Teuri ja Äiti, 5.12.1937 nimim. Juristi, 10.12.1937 Olli Nuorto ja Aatos Julia Lahti, 14.12.1937 Reino Lento ja 22.12.1937 P. H.

⁹⁶⁹ Partio 2003, 52.

vastenmielisyyden, että ihastuksen tunteita. Kokonaisuudessaan teos sai kuitenkin myönteiset arvostelut.⁹⁷⁰

Osaksi kirjallisuustaistelun takia vasemmistolaiset lehdet suhtautuivat Waltariin epäillen. Sosiaalidemokraattien äänenkannattajista Työläisnuoriso kirjoitti myönteisesti, Uusi Aika kielteisesti.⁹⁷¹ Puolueen pää-äänenkannattajassa teoksesta ei ollut arvostelua.

Maija Savutie nosti esiin Työläisopiskelijassa Waltarin Helsinki-trilogian, jossa tämä ei ollut rehellinen yhteiskunnallisessa käsittelyssä. Uudessa teoksessa Waltari paisutteli yleisön maun mukaisesti alkoholistin konnamaisuutta ja lopun verisyyttä. Savutien mukaan työläislukija vaistoaa varmaankin tällaisen helpommin kuin muut. Samoin hänestä maaseudun ja kaupungin vastakkainasettelu oli teoksessa samankaltaista kuin aikakauden saksalaisessa kirjallisuudessa. Katri Vala Tulenkantajissa moitti samansuuntaisesti teoksen moraalia: mies on sairas, mutta päähenkilöt pieksevät tämän SA-joukkojen tyyliin. Lukutavassa alkoholistin kova kohtelu yhdistettiin kansallissosialistisessa Saksassa tapahtuvaan degeneroituneiksi leimattujen vainoon. Suomen Pienviljelijässä teosta pidettiin häpeäpilkkuna Waltarin tuotannossa. Loistava tyyli ei auta kun sisältö on raaka. Sairas mies tapettiin kostoksi.⁹⁷²

Vaikka Waltarin teoksen sijoittumista maaseudulle ihmeteltiin, aiheenvallinnan yllättävyyttä lievensi se, että jo Helsinki-trilogian ensimmäinen osa, *Mies ja haave* (1933) alkoi maaseudulta. Useat arvostelijat huomioivat, että aviopari oli alun perin kaupunkilaisia.⁹⁷³ Osa arvostelijoista ei pitänyt uskottavana, että kaupunkilaisnainen hankkisi maatilaa – sen vuoksi, että hän kuuluu sivistyneistöön⁹⁷⁴ tai että hänen aikaisempi elämänsä juoden, tupakoiden ja tanssien Helsingin kapakoissa ei ole antanut pohjaa karjanhoitoon. Aiempi elämä pystyttiin näkemään eri tavoin, Länsi-Suomi -lehdessä kapakkaelämäksi kuvattu toiminta oli V. A. Koskenniemelle seurapiirilämää.⁹⁷⁵ Teoksessa naisen elämäästä selviää ainoastaan, että tämä oli vaurastuneen leipurin tytär, joka pystyi pitämään isänsä rahoilla kutsuja. Isä oli välillä juovuksissa ja tytärkin maistoi mielellään. Naisella oli miehensä kanssa hieno koti ja hän oli suorittanut tutkimuksia. Kapakka mainitaan vain Alfredin muistoissa omasta kaupunkielämästään.⁹⁷⁶

Kaupungin ja maaseudun vastakkaisuus teoksessa todettiin useassa arvostelussa.⁹⁷⁷ Ilta-Sanomien Vappu Roos pohti vastakkainasettelun aitoutta – onko kyseessä Waltarin itsetilitys vai vain taiteilijan oikku. Useampi arvostelija kui-

⁹⁷⁰ Ritva Haavikon mukaan hänen käytettävissään olleista 53 kritiikistä 34 oli myönteistä, kielteisiä 14 ja neutraaleita neljä. (Haavikko 1978, 6) Minna Partion mukaan myönteisiä arvosteluita oli 33 eli noin puolet (Partio 2003, 102). Käyttämistäni 51:stä arvostelusta myönteiseksi tulkitsen 40, kielteiseksi 10. Lukujen erot vaihtelevat muun muassa sen mukaan, minkälaisia tekstejä kukin on tulkinut kirja-arvosteluiksi.

⁹⁷¹ Työläisnuoriso 24.11.1937; Uusi Aika 11.11.37.

⁹⁷² Työläisopiskelija 1937:8; Tulenkantajat 1937:47; Suomen Pienviljelijä 9.12.1937.

⁹⁷³ Esim. Helsingin Sanomat 31.10.1937; Ilta-Sanomat 4.11.1937; Itä-Savo 20.11.1937.

⁹⁷⁴ Valvoja-Aika 1937:12; Uusi Aika 11.11.1937.

⁹⁷⁵ Länsi-Suomi 5.11.1937; Koskenniemi Valvoja Ajassa (Valvoja-Aika 1937:12).

⁹⁷⁶ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 76, 99, 101, 118, 173.

⁹⁷⁷ Esim. Helsingin Sanomat 31.10.1937; Ilmatar 8.2.1938; Hyvinkään Sanomat 11.11.1937.

tenkin piti kirjan näkemystä maaseudusta ja kaupungista totuudenmukaisena.⁹⁷⁸ Maaseudun Tulevaisuudessa Olli Nuorto esitti kaupungin kiireen tappavan ihmisen ennen aikojaan tai vievän mielisairaalaan. Teoksessa vieras mies tulee murtuneena tehtaalta, mutta paranee maalla. Katri Vala sen sijaan ivaili tällaista kuvausta tehtaan pahuudesta.⁹⁷⁹

Myöhemmin merkittäväksi nostettu yhteys D. H. Lawrence'n *Lady Chatterleyn rakastajaan*⁹⁸⁰ ei saanut aikalaisarvostelijoilta juuri huomioita. Ainoastaan Katri Vala esitti suoraan Waltarin plagioineen Lawrence'n romaania. Kaksi palkintolautakunnan kirjallisuudentutkijaa tosin viittasivat arvosteluissaan Lawrenceen.⁹⁸¹ Toisaalta teoksen ja sen jatko-osan *Jälkinäytöksen* käsittely toi esiin myös erot Lawrenceen suhtautumisessa. Uudessa Suomessa Eino Railo kehui Waltaria siksi, että tämä oli kohottanut käsittelynsä Lawrenceelle tyypillisen matolan sukupuolitason yläpuolelle ilmapiiriin, jossa keskeisinä kysymyksinä ovat siveelliset ongelmat, kysymys siitä onko ihminen siveellinen tahto-olento vai vaistojensa orja. Vaikka konservatiivinen Railo ei pitänytään Waltarin teosta onnistuneena, hän näki sen olevan kuitenkin korkeammalla tasolla kuin Lawrence'n, jonka tuotantoon hän suhtautui kielteisesti. Lawrencea useiden muiden vasemmistolaisien tavoin ihaileva Vala katsoi sen sijaan Waltarin liian Lawrence'n puhtaan rakkauskuvauksen sadismilla ja väkivallalla.⁹⁸²

Eniten arvostelijat vastustivat loppuratkaisua, jossa nainen ja vanha mies piilottavat aviomiehen ruumiin. Aiheesta kirjoitettiin laajasti myös sanomalehtien yleisönosastoissa. Etelä-Suomen arvostelija korosti, ettei tarvitse olla moralisti, että vaistot nousevat kohtausta vastaan.⁹⁸³ Moralismi esiintyi siis kielteisenä asiana. Mieluummin esitettiin loppuratkaisu luonnollisen moraalin ja terveen luonnon vastaisena. Nimenomaan rikoksen salaamiseen ja naisen jäämiseen rankaisematta puututtiin monessa arvostelussa tai yleisönosastokirjoituksessa.⁹⁸⁴ Myös Maakansan arvostelussa, jossa teosta muuten käsiteltiin myönteisesti, moitittiin loppuratkaisun jättävän tympääntymisen tilaan.⁹⁸⁵ Useampi arvostelija myös näki Waltarin kuvaavan rikosta hyväksyvässä sävyssä.⁹⁸⁶ Asiaan otti kantaa myös vuotta myöhemmin professori K. S. Laurila, jonka mukaan Waltarin myötätunto on kärsineen ihmisen, vaikka rikoksenkin tehneen, puolella. Usean kirjailijan, erityisesti vasemmistolaisen Iris Uurron tuotannon siveet-

⁹⁷⁸ Ilta-Sanomien 4.11.1937. Esim. Iisalmen Sanomat 11.11.1937; Kansan Voima 27.11.1937; Lahti 6.11.1937.

⁹⁷⁹ Maaseudun Tulevaisuus 4.11.1937; Tulenkantajat 1937:47.

⁹⁸⁰ Ks. Rajala 2008, 346; Envall 1994, 81–86.

⁹⁸¹ Vala Tulenkantajissa (Tulenkantajat 1937: 47); Koskimies Uudessa Suomessa (Uusi Suomi 7.11.1937); Koskenniemi Valvoja-Ajassa (Valvoja-Aika 1937:12).

⁹⁸² Railon arvostelu *Jälkinäytöksestä* (Uusi Suomi 23.10.1938); Tulenkantajat 1937: 47; Envall 1994, 73. Lawrenceen suhtautumisesta ks. Lappalainen 1993, 96–99; Railon Lawrence-käsityksistä ks. Ihanus 1994, 172–173; Valan ja muiden vasemmistolaisien suhtautumisesta Koivisto 2011, 235, 240.

⁹⁸³ Ks. Rajala 2008, 349; Etelä-Suomi 13.11.1937; ks. myös Pohjolan Sanomat 18.12.1937.

⁹⁸⁴ Partio 2003, 79; ks. esim. Helsingin Sanomat 31.10.1937; Suomen Pienviljelijä 9.12.1937.

⁹⁸⁵ Maakansa 9.11.1937.

⁹⁸⁶ Esim. Länsi-Suomi 5.11.1937; Kaleva 18.11.1937.

tömäksi tuominneelle Laurilalle siveellisyys riippui tekijän omasta sisäisestä suhteesta hyvään ja pahaan. Teoksen kokonaisuutta hän piti siveellisenä.⁹⁸⁷

Toinen Waltarin moraalien kohdistuva syyte oli, että kyseessä oli herkuttele erikoisuudella.⁹⁸⁸ Kirjailijan jopa voitiin nähdä rakastavan likaa, jolloin kyse ei ollut realismista vaan waltarismista.⁹⁸⁹ Mielenkiintoisesti Itä-Savon ja Kalevan arvostelijat liittivät teoksen suomalaisten väkivaltaisuuteen, joka edellisen mukaan näkyi tilastoissakin. Kalevassa suomalaisia kutsuttiin jopa murhakan-saksi. Taustalla saattoi vaikuttaa Veli Verkon 1920-luvulla tekemä vertaileva tutkimus, jonka mukaan Suomessa henkirikosten määrä on muita Pohjoismaita korkeampi. Etelä-Suomen arvostelija ei pitänyt tappoa naisen työnä, varsinkaan kirveellä tehtynä. Tulenkantajissa Katri Vala ei uskonut raskaana olevan naisen tekemään murhaan. Vasemmistolainen Vala suhtautui Waltariin muutenkin epäluuloisesti, mutta yhdisti myös ajattelussaan äitiyden ja pasifismin. Hänelle saattoi ajatus henkirikoksen tekevästä tulevasta äidistä olla mahdoton.⁹⁹⁰ Eräs arvostelijoista ymmärsi rikoksen salaamisen teoksen lopussa, koska naisen odottaman lapsen vapaus oli turvattava.⁹⁹¹

Useat arvostelijat näkivät teoksen loppuratkaisun joka hyväksyttävänä itsepuolustuksena,⁹⁹² tai inhimillisesti tai psykologisesti perusteltuna⁹⁹³. Arvostele-
van luettelon Onni Tolvanen esitti myös, että emäntä, vieras mies ja vaari eivät jää teostaan rangaistusta vaille, vaikka sitä ei näykään tarinasta.⁹⁹⁴ Ilmatar-
ren myöhäisessä arvostelussa kirjailija todettiin puolueettomaksi kuvaajaksi, joka ei voi mitään maailman hyvyydelle ja pahuudelle. Arvostelija viittasi tässä yhteydessä lehti uutiseen teoksen pohjana. Waltarin kuvaus teoksensa taustasta oli tuttu. Teoksen etiikkaa ei tuominut liioin kirkon pää-äänenkannattajassa Kotimaassa Aukusti Oravala, joka näki sen todistavan synnin hirveistä voimista. Oravala näki teoksen todistavan siitä, että sitä mitä kylvää, myös niittää. Myöhemmin toimittaja Jussi Virtanen syytti Oravalaa teoksen siveellisesti alhaisen tason peittämisestä, mutta arvostelija pysyi kannassaan. Lehdessä siis kirjallista eliittiä lähempänä ollut teologian tohtori ja kirjailija Oravala näki teoksen moraalien hyväksyttävänä, kun sen tuomitsi maallikko.⁹⁹⁵ Savo-lehdessä loppu näh-

⁹⁸⁷ Laurila 1938, 151–156; ks. Laurila 1938, 157–166; Koivisto 2011, 244; Juutila 1999, 382. Yleisemmin siveellisyyksäityksistä teoksessa Kuisma 2002, 75–85.

⁹⁸⁸ Pohjolan Sanomat 18.12.1937.

⁹⁸⁹ Etelä-Suomi 13.11.1937.

⁹⁹⁰ Itä-Savo 20.11.1937; Kaleva 18.11.1937; Etelä-Suomi 13.11.1937; Tulenkantajat 1937:47; Verkon tutkimuksesta Mattila 1999, 171; Valan ajattelusta Saarenheimo 1984, 210–211, 246–247; Juutila 1989, 380–381; Valan Waltari-näkymyksistä Saarenheimo 1984, 236, 250–251, 257–258; Valan arvostelusta vrt. Rajala 2008, 346–347.

⁹⁹¹ Vaasa 6.11.1937.

⁹⁹² Ks. esim. Arvosteleva luettelo 1937. Partion (2003, 56) mukaan myönteisissä arvoste-
luissa suurin kategoria oli sellaisia, joissa loppuratkaisua pidettiin ennustettavana ja
loogisena.

⁹⁹³ Ilta-Sanomat 4.11.1937; Pyrkijä 1937:21; Työn Suunta 18.11.1937; Lahti 6.11.1937.

⁹⁹⁴ Arvosteleva luettelo 1937.

⁹⁹⁵ Ilmatar 8.2.1938; Kotimaa 5.11.1937; Virtanen 1937; Oravala 1937. Aukusti Oravala (1869–1951) oli pappi ja kirjailija, jonka huomattavimpana teoksena pidetään Paavo Ruotsalaista kuvaavaa romaania *Erämaan profeetta* (1916) (Heikinheimo (toim.) 1955, 562).

tiin suorastaan sovinnaisena, koska rikos sai siinä rangaistuksensa.⁹⁹⁶ Ilmeisesti arvostelija näki aviomiehen tapon oikeutettuna rangaistuksena, eikä nähnyt ongelmaa kostossa.

Nekin arvostelijat, jotka eivät välttämättä ottaneet lopun eettisyyteen kantaa, kiinnittivät huomiota sen raakuuteen.⁹⁹⁷ Aiheen epämiellyttävyyttä toi esiin useammalta arvostelijalta näkemyksen, että kirjailijan pitäisi kuvauksellaan vapauttaa ja kirkastaa ihmissielua tai osoittaa elämän tarkoituksiksi yleviin päämääriin pyrkimisen.⁹⁹⁸ Näkemyksiä voi verrata siihen, mitä Waltari kaksi vuotta aiemmin oli vaatinut kirjallisuustaistelun yhteydessä. Tämän moraalisten arvojen vartijana toimimisen muisti myös arvostelija, jonka eettisiä arvoja teoksen loppu loukkasi.⁹⁹⁹

4.1.2 Kirjailijan vastaus kritiikkiin

Alkuvuodesta 1938 Suomen Kuvalehden lukijat saivat luettavaksi Waltarin selostuksen palkintoromaanin synnystä. Waltari oli kieltäytynyt tavallisesta haastattelusta. Ne tuottivat hänelle pelkkiä ikävyyksiä.¹⁰⁰⁰ Toimintatavassa oli leikitelyä, koska Waltari oli julkaisuaikaan edelleen lehden toimitussihteeri.

Waltari kertoo tarpeesta naamioida itsensä. Kustantaja halusi uuden tekijän voittajaksi ja hän ei ole kustantaja- ja arvostelijapiireissä *persona grata*. Waltari kertoo kustantajan henkilökunnalle ja kirjailijatovereilleen korostaneensa ennen kilpailua suurta työmääräänsä. Tämä estää kilpailuun osallistumisen. Koska kilpailuaikaa pidennettiin, hän ehti kirjoittaa myös kaupunkilaismiljööseen sijoittuvan ja nykyaikaa käsittelevän pienoisoromaanin. Jälkimmäinen teos oli helposti yhdistettävissä Waltariin. Varsinaisen kilpailutyönsä Waltari oli antanut naispuolisen konekirjoittajan kirjoittaa puhtaaksi eri kirjoituskoneella, jota kirjailija itse käytti ja merkitä myös muutaman korjauksen naisen käsialalla. Waltarin mukaan naiskirjailijoilla on yleensä hyvä onni romaanikilpailuissa.

Toisen käsikirjoituksensa Waltari lähetti omalla koneellaan kirjoitettuna ja omalla käsialallaan tehdyin korjauksin. Hän saattoi odottaa palkintolautakunnan arvaavan tekijän. Lisäksi hän julkaisi tiedon tulevasta uudesta näytelmästään, jotta vaikuttaisi mahdottomalta uskoa hänen ehtineen kirjoittaa *Vieras mies tuli taloon* -teoksen.¹⁰⁰¹

Kirjoituksella Waltari rakensi ja vahvisti monia piirteitä kirjailijakuvassaan. Waltari esiintyi tuotteliaana ja kirjallisten piirien epäsuosiossa olevana. Waltariin liitettyä käsitystä laskelmoivana tekijänä teksti ei ainakaan heikentänyt, vaikka se tuskin oli kirjailijan tarkoitus.

⁹⁹⁶ Savo 3.11.1937.

⁹⁹⁷ Esim. Kaakkois-Suomalainen 9.11.1937; Peltomies 5.11.1937.

⁹⁹⁸ Ensimmäisestä esim. Etelä-Suomi 13.11.1937; jälkimmäisestä Karjalan Ääni 11.11.1937.

⁹⁹⁹ Etelä-Suomi 13.11.1937.

¹⁰⁰⁰ *Vieras mies tuli kilpailuun* (1938) 98.

¹⁰⁰¹ *Vieras mies tuli kilpailuun* (1938) 98–99. Naiskirjailijoiden menestyksellä Waltari voi viitata Otavan aiempaan romaanikilpailuun, jonka Auli Nuolivaara voitti teoksella *Paimen, piika ja emäntä*. Agraarimiljööseen sijoittunut romaani voitti kilpailun, toiseksi tuli Iris Uurron levottoman kaupunkielämän kuvaus *Rakkaus ja pelko*. Otava mainosti 1937 voittoisia naisia kokonaisella esitteellä (Tarkka 1980, 389–391).

Kustantajan lehdessä lokakuussa 1938 Waltari kertoi väittelyn, joka *Vieras mies tuli taloon* -teoksesta oli syntynyt, johtaneen uuden teoksen kirjoittamiseen. Waltari totesi osan hyökkäyksistä asiattomiksi, mutta osan sellaisiksi, että ne antoivat sysäyksen pohtia aihetta vielä uudelleen. Pohdinta toi sisäisen pakon kirjoittaa uusi romaani. Teoksen sisällöstä hän ei halunnut kertoa, mutta korosti nyt käsittelevänsä tapausta yhteiskunnallista taustaa vasten, kun aiempi teos oli puhtaasti yksilöllinen, inhimillinen. Waltarin ajatus päättyi muutamien arvostelijoidenkin käyttöön, jotka eivät maininneet, että tulkinta tulee kirjailijalta itseltään. Waltarin haastattelussa esittämiä ajatuksia käytettiin myös teoksen mainostuksessa.¹⁰⁰²

Waltari kertoi teoksen rakenteeltaan lähenevän salapoliisiromaanina, joiden lukeminen on hänellä harrastuksena. Kirjoituksessa Waltarin kirjailijakuvaa rakennetaan myös kertomalla tämän olevan vasta 30-vuotias, kertomalla tulossa olevista näytelmästä ja elokuvakäsikirjoituksesta sekä mainitsemalla *Vieras mies tuli taloon* -teoksen lukuisista käännöksistä. Käännökset todella merkitsivät Waltarille kansainvälistä menestystä ja tuotannon menestys muutenkin sitä, että hän saattoi irtisanoutua 1938 Suomen Kuvalehdestä ja ryhtyä vapaaksi kirjailijaksi.¹⁰⁰³

Jälkinäytöksessä (1938) aiemmassa teoksessa tapahtuneet tapot selvitetään. Rikostutkintaa seuraa oikeudenkäynti, jossa nainen tuomitaan kahdeksi vuodeksi vankilaan hätävarjelun liioitteluna tehdystä taposta.

Vaikka uuden teoksen saamista arvosteluissa enemmistö olikin myönteisiä, niin toisin kuin aiemman teoksen kohdalla, ylistäviä lausuntoja tuli vain muutamalta kriitikolta.¹⁰⁰⁴ Teoksen tasoon liittyviä moitteita sen sijaan tuli esimerkiksi Ylioppilaslehdestä ja Uuden Suomen Eino Railolta.¹⁰⁰⁵ Kriitikkissä myös ajateltiin, että Waltarin tuotteliaisuus ja suuntautuminen vähäarvoisempaan tuotantoon merkitsi sitä, että ongelmana ei ollut hänen moraalinsa vaan ammattimoraalinsa. Tekijä pystyisi enempään, jos hänellä ei olisi niin kiire tuottaa uusia teoksia kirjakauppoihin.¹⁰⁰⁶ Heikomman jatko-osan kirjoittamisen saatettiin nähdä vaarantavan myös alkuperäisen teoksen.¹⁰⁰⁷ Muutama arvostelija piti taloudellisia syitä jatko-osan kirjoittamisen motiivina. Kirjailijat ovat nykyään liikemiehiä, todettiin Laatokassa.¹⁰⁰⁸

Useampi arvostelija nimesi teoksen salapoliisiromaaniksi,¹⁰⁰⁹ tai ainakin sitä muistuttavaksi¹⁰¹⁰. Tähän liittyi usein myös arvotusta, kun teoksen esimer-

¹⁰⁰² Kirjojen maailma 1938:3, 5, 15; arvosteluista ks. ks. Ilta-Sanomat 22.10.1938; Satakunnan Kansa 1.11.1938; mainoksista esim. Kotiliesi 1938:21; Suomen Kuvalehti 1938:42.

¹⁰⁰³ Kirjojen maailma 1938:3, 5, 15; Rajala 2008, 355–357.

¹⁰⁰⁴ Ks. esim. Hämeen Kansa 5.11.1938; Ilta-Sanomat 22.10.1938; Suupohjan Sanomat 8.11.1938.

¹⁰⁰⁵ Ylioppilaslehti 1938:14; Uusi Suomi 23.10.1938.

¹⁰⁰⁶ Nuori Karjala 15.11.1938; ks. esim. Turun Sanomat 13.11.1938; Suomalainen Suomi 1938:8.

¹⁰⁰⁷ Turun Sanomat 13.11.1938.

¹⁰⁰⁸ Esim. Karjala 13.11.1938; Työläisnuoriso 23.11.1938; Laatokka 19.11.1938.

¹⁰⁰⁹ Esim. Työläisnuoriso 23.11.1938; Uusi Suomi 23.10.1938; Uusi Aura 30.10.1938; Aamulehti 11.11.1938; Elanto 11.11.1938; Kristillinen Kasvatus 1938:9; Loviisan Sanomat 11.11.1938.

kiksi mainittiin muistuttavan helppohintaista salapoliisiromaania tai Eino Railon todetessa Uudessa Suomessa teoksen jäävän taidekirjallisuuden rajan alapuolelle.¹⁰¹¹

Motiiviksi teoksen kirjoittamisella nähtiin Waltarin halu tyydyttää lukijakuntaa,¹⁰¹² sovittaa aikaisempi teos,¹⁰¹³ tyynnyttää moittijoita¹⁰¹⁴ tai tuoda oman kantansa esiin¹⁰¹⁵. Aamulehden O. A. Kallio tosin esitti, että Waltari ei ollut loukkaantunut kielteisistäkään arvosteluista, koska niistä sai mainosta.¹⁰¹⁶ Kriitikko yhdisti näin monen muun tavoin Waltariin kaupallisuuden ja laskelmoinnin.

Useat arvostelijat muistuttivat siitä, että aiemmasta teoksesta oli syntynyt väittelyä ja mistä kohussa oli kyse. Useimmiten syynä mainittiin raaka loppuratkaisu¹⁰¹⁷ mutta ajoittain myös aviorikos.¹⁰¹⁸ Arvostelijat saattoivat paheksua teosta¹⁰¹⁹ tai kertoa sitä varhemmin paheksutun.¹⁰²⁰ Paheksujien joukkoon kuului myös kirjalliseen eliitin edustajana Eino Railo. Hän oli noussut Uuden Suomen arvostelijan asemaan Waltarin käynnistämän kirjallisuustaistelun avulla, osaksi sen takapirunakin. Railo näki suuren yleisön kapinan syntyneen siitä, että terve järki ja normaali tunne loukkaantuivat teoksen tosiasioiden tuntemattomuudesta, saastan kuvaamisesta ja lopun raa'asta tappokohtauksesta. Railo katsoi, että jos nainen ei olisi tehnyt murhaa, hän olisi herättänyt myötätuntoa. Lapsen saamisen kautta sallimus olisi myös tarjonnut naiselle kaikkein kauden parhaimman lohdutuksen.¹⁰²¹ Railon tekstissä voi nähdä ajatuksen, että Aaltosen kuolema tuo myötätunnon naisen puolelle aviorikoksesta huolimatta. Sallimukseen viittaaminen kytkee vielä osaltaan Railon tekstin kristilliseen viitekehykseen, siis myös sen moraaliin.

Kohua pohdittaessa todettiin aiemman teoksen käsittelyn antaneen murheellisen kuvan suuren yleisön kirjallisesta tasosta. Suuri yleisö unohti, ettei teos ole mikään oppikirja, jonka siveellisyyttä pitäisi valvoa. Salon Sanomien arvostelija korosti, että oikea arvostelu antoi teokselle jakamattoman tunnustuksen. Arvostelija liitti itsensä näin kirjalliseen eliittiin ja professionaalisten arvostelijoiden joukkoon erottuen suuresta yleisöstä. Eliitin edustaja, Rafael Koskimies, puhui myös yleisön reaktiosta Valvoja-Ajassa. Hänkin nosti esiin, ettei kyse ollut todellisesta tapahtumasta, vaan taiteesta. Lohdutukseksi kirjailijalle hän tarjosi tietoa siitä, että myös Sofokleen ja Shakespearen näytelmien kohtaukset ovat aikanaan aiheuttaneet pahoinvointia ja pyöräytystä.¹⁰²²

¹⁰¹⁰ Esim. Satakunnan Kansa 1.11.1938; TUL 8.11.1938; Maakansa 26.10.1938; Laatokka 19.11.1938.

¹⁰¹¹ Turun Sanomat 13.11.1938; Uusi Suomi 23.10.1938.

¹⁰¹² Aamulehti 11.11.1938; Ilta-Sanomat 22.10.1938.

¹⁰¹³ Elanto 11.11.1938; Savo 28.10.1938; TUL 8.11.1938; Työn Suunta 5.11.1938.

¹⁰¹⁴ Maakansa 26.10.1938.

¹⁰¹⁵ Maakansa 26.10.1938; Valvoja-Aika 1938:11.

¹⁰¹⁶ Aamulehti 11.11.1938.

¹⁰¹⁷ Esim. Itä-Savo 5.11.1938; Kaleva 23.10.1938; Keskipohjanmaa 1.11.1938; Uusi Aura 30.10.1938; Lalli 5.11.1938; Valvoja-Aika 1938:11.

¹⁰¹⁸ Esim. Kaleva 23.10.1938; Keskipohjanmaa 1.11.1938.

¹⁰¹⁹ Esim. Keskipohjanmaa 1.11.1938; Lalli 5.11.1938.

¹⁰²⁰ Esim. Uusi Aura 30.10.1938; Maakansa 26.10.1938; Kaleva 23.10.1938.

¹⁰²¹ Uusi Suomi 23.10.1938.

¹⁰²² Salon Sanomat 22.10.1938; Valvoja-Aika 1938:11.

Ajateltiin myös, että moraalisen tuomion langettajissa oli monia, joita ei kiinnostanut kirjallisuus vaan oman siveellisen ylemmydentunnon kohottaminen toiset tuomitsemisella.¹⁰²³ Kansan Lehdessä Maija Savutie esitti kyseessä olevan porvarillisen moraalin, joka tarttuu kirjailijan siveelliseen tarkoitukseen, vaikka kirjailijalta pitäisi edellyttää lahjomattomuutta elämän edessä.¹⁰²⁴ Savutie itse ei teoksesta innostunut, mutta halusi kritisoida käsittelyssä näkemäänsä porvarillista moraalialia.

Sekä ns. suuren yleisöön, että kirjailijaan kohdistuvaa ivallisuutta löytyy pohdinnoista, riittääkö Waltarin uudessa teoksessa annettu kahden vuoden tuomio, vai pitääkö Waltarin kirjoittaa vielä yksi jatko-osa, jossa tuomiota kovennettaisiin. TUL-lehdessä epäiltiin, että se voisi olla liikaa vaadittu jopa vastaanottavaiseksi osoittautuneelta Waltarilta. Jatkon syntymistä pohtivat muutamamat muutkin. Työläisnuorisossa nähtiin pilkallisesti uusien teoksien aiheet myös naisen vankila-ajassa ja lapsen syntymisessä.¹⁰²⁵

Jälkinäytöksen kohdalla moraalinen arviointi kohdistui naiseen ja siihen kuinka hän suhtautuu tekemäänsä tappoon. Useat arvostelijat olivat pettyneitä kun teoksessa ei kuulla naisen pohdintaa taposta.¹⁰²⁶ Kaiku-lehdessä nainen tuomittiin pelkäksi avionrikkojaksi ja murhaajaksi, joka ei osaa hävetä vaikka on rikkonut elämän tärkeimpiä siveyslakeja. Aamulehden O. A. Kallio piti omituisena, että naisen sielunliikkeitä ja omantunnon kolkutusta ei kuvata, vaikka tämä kuitenkin on ylioppilas ja pari vuotta opintoja suorittanut. Kallio näki siten opinnot ja sivistyksen asiaksi, joka johtaa syvempään ajatteluun ja eettisempään toimintaan. Sama ajatus oli myös toisella kirjallisuudentutkijalla, Eino RAILLOLLA. Hän ihmetteli naisen tunteettomuutta ja sitä että rikos ei järkyttänyt sivistynyttä naista.¹⁰²⁷

Psykologiaa arvostelijan työssään korostanut Tatu Vaaskivi näki teoksen ajatukseksi, että tuomion ulkonainen lieventäminen merkitsisi sisäistä vapautusta. Näin syyllisyyden ongelma saa keveän käsittelyn. Hän koki sisäisen ratkaisujen sijaan teoksen tarjoavan vain oikeudenkäynnin ja vankilan.¹⁰²⁸ Toinen arvostelija tosin esitti, että vaikka nainen ei kadu, hän saa tyydytystä odottaessaan joutumistaan sovittamaan rikosta. Tämä tuottaa yhteiskuntakelpoisuuden.¹⁰²⁹ Arvostelevan luettelon Onni Tolvanen jää yksittäiseksi ääneksi todetessaan teoksen kuvaavan päähenkilön sielunliikkeet ulkoisten eleiden kautta. Waltarin kirjailijaoppaan ohjeisiin kuului, että henkilöiden puheissa ja toiminnassa kuvastuu heidän luonteensa. Sielullisten toimintojen yksityiskohtaisesta kuvailusta hän ei ollut innostunut.¹⁰³⁰

¹⁰²³ Nuori Karjala 15.11.1938.

¹⁰²⁴ Kansan Lehti 9.11.1938.

¹⁰²⁵ TUL 8.11.1938; Työläisnuorisoo 23.11.1938. Ks. myös Sisä-Suomi 29.11.1938; Laatokka 19.11.1938.

¹⁰²⁶ Esim. Sisä-Suomi 29.11.1938; Suomalainen Suomi 1938:8; Kristillinen Kasvatus 1938:9

¹⁰²⁷ Kaiku 13.11.1938; Aamulehti 11.11.1938; Railo Uudessa Suomessa (Uusi Suomi 23.10.1938).

¹⁰²⁸ Suomalainen Suomi 1938:8. Vaaskiven näkemyksistä psykologian merkityksestä kirjallisuudelle ks. Ihanus 1994, 164.

¹⁰²⁹ Karjala-Inkeri 17.11.1938.

¹⁰³⁰ Arvosteleva luettelo 1938; *Aiotko kirjailijaksi?* (1935) 69–73.

Monen muun tavoin Ylioppilaslehden arvostelija totesi päähenkilön sielullisen kehityksen jäävän syrjään mutta teoksen antavan kiintoisan kuvan yhteiskunnan suhtautumisesta rikokseen.¹⁰³¹ Waltarin kuvausta arvostettiin esimerkiksi Ilta-Sanomissa ihmisyyden pohjasakan ruotimisesta. Kristillinen kasvatus-lehdessä ankarinta rangaistusta vaativa yleinen mielipide miellettiin farisealaisuudeksi, jonka toisella puolen olivat harvat ihmiselämää ja sen erheitä syvemmin ymmärtävät henkilöt.¹⁰³² Tässä yhteydessä myös puhuttiin siitä, että tulee ottaa huomioon rikoksen psykologinen tausta, jonka sivuuttavia käsityksiä teoksessa kuvataan.¹⁰³³ Tutkimuksessa on nähty Waltarin siirtäneen arvosteluiden ja mielipidekirjoitusten tuomitsevia ajatuksia suoraan kyläyhteisön reaktioihin.¹⁰³⁴ Tämän aikalaiskriitikoista huomasi Uuden Auran arvostelija todeten suuren yleisön puhuvan kuin kaikuna lehtikirjoituksista. Eino Railon mielestä Waltari taas oli asettunut naisen puolelle ja esittää muut väärässä olevina. Railon mielestä Waltari teki väärin liittäessään suureen yleisöön väärin halpamaisuuden ja juoruilunhalun.¹⁰³⁵

Useat arvostelijat pohtivat onko Waltarin myötätunto rikollisen puolella. Kirjailijan katsottiin yrittävän saada lukijan myötätunnon tai säälin rikollisen puolelle.¹⁰³⁶ Vasemmistolainen Maija Savutie näki Waltarin myötätunnon naista kohtaan tosiasiana, mutta ei ruvennut arvottamaan sitä. Ensimmäisen teoksen kilpailuvoittoon nostanut Rafael Koskimies näki teoksessa Waltarin oman ihmillisen kannanoton, joka personoitui vanhassa viisaassa tuomarissa.¹⁰³⁷ Muutkin kiittivät teosta humanista evankeliumista.¹⁰³⁸ Hieman lievemmin ratkaisun oikeaksi nosti useampi arvostelija.¹⁰³⁹ Fiktiossa kuvattua rikosta ja siitä langetettu rangaistusta käsiteltiin kuin tositapahtumaa. Arvostelijoiden ottamaa tuomarin roolia kuvaa, kuinka Lallin arvostelija epäili, ettei tuomion lievyys kaikkia tyydyttänyt, mutta totesi sen riittävän hänelle.¹⁰⁴⁰

Teosta verrattiin todellisuuteen, kun pohdittiin oliko oikeuskäsittely ja tuomio juridisesti pätevää.¹⁰⁴¹ Elannossa moitittiin, että kylmään järkeen pohjautuva juridiikka oli korvattu hellillä tunneseikoilla. Helsingin Sanomissa Lauri Viljanen piti rangaistusta pehmeätunteisena ja hieman lapsellisena. Ranskassa tuomio olisi ollut sopivampi.¹⁰⁴² Ilmeisesti hän viittasi käsitykseen, että tuomioita Ranskassa voitiin lieventää jos kyseessä oli intohimorikos. Ylioppilaslehdenkin arvostelija totesi, että teos ei tyydytä juristeja, varsinkin kun syyte aviori-

¹⁰³¹ Ylioppilaslehti 1938:14; myös Satakunnan Kansa 1.11.1938.

¹⁰³² Ilta-Sanomien 22.10.1938; Kristillinen Kasvatus 1938:9.

¹⁰³³ Karjalan Suunta 19.11.1938.

¹⁰³⁴ Envall 1994, 88–93; Rajala 2008, 351.

¹⁰³⁵ Uusi Aura 30.10.1938; Railo Uudessa Suomessa (Uusi Suomi 23.10.1938). Ks. myös Keskipohjanmaa 1.11.1938.

¹⁰³⁶ Ks. Savo 28.10.1938; Uusimaa 29.10.1938.

¹⁰³⁷ Savutie Kansan Lehdessä (Kansan Lehti 9.11.1938); Koskimies Valvoja-Ajassa (Valvoja-Aika 1938:11).

¹⁰³⁸ Savon Sanomat 3.11.1938.

¹⁰³⁹ Ks. Arvosteleva luettelo 1938; Hämeen Kansa 5.11.1938; Salon Sanomat 22.10.1938; Suupohjan Sanomat 8.11.1938.

¹⁰⁴⁰ Lalli 5.11.1938.

¹⁰⁴¹ Ks. esim. Itä-Savo 5.11.1938; Vaasa 22.10.1938.

¹⁰⁴² Elanto 11.11.1938; Helsingin Sanomat 30.10.1938.

koksesta hylätään asianajajan tempun avulla. Teoksessa aviorikos jää oikeudessa todistamatta todistajien puutteessa.¹⁰⁴³

Aikalaistulkintaan vaikutti vielä osaltaan marraskuussa 1938 ensi-iltaan tullut Wilho Ilmarin ohjaama elokuvaversio. Elokuvaa mainostettiin teoksena voimakkaista ihmisistä, väkevästä intohimoista ja maan sekä työn ihmeellisestä, sovittavasta voimasta.¹⁰⁴⁴ Kohua aiheuttanut aviorikosta ja loppuratkaisua siis pyrittiin tekemään ymmärrettäväksi korostamalla aikakauden pyhiä arvoja, maaseutua ja työtä, joiden pohjalta suomalaisuutta oli perinteisesti rakennettu.

Waltarin käsikirjoittamassa elokuvassa yhdistettiin teosparin molemmat osat ja muutettiin alkuperäisen voittajaromaanin loppuratkaisua: Aaltonen jäi henkiin, Alfredin ruumista ei kätketty eikä nainen odottanut lasta. Lopulta nainen saa vain ehdollisen rangaistuksen ja palaa tilalle Aaltosen kanssa. Panu Rajala pitää muutoksia ennen muuta elokuvan tuottajan Toivo Särkän vaikutuksena.¹⁰⁴⁵ Koska käsikirjoitus joka tapauksessa oli Waltarin nimissä, voi nähdä tässäkin yhteydessä syntyvän kuvan kirjailijasta, joka taipuu kirjallisuuden ulkopuolisiin vaatimuksiin ehkä turvatakseen kaupallisen menestyksensä.

Yrjö Koivukari kysyi Ahjon joulunumerossa, sumuttaako Waltari Suomen kansan oikeustajua elokuvassa. Hänestä Waltarin pyrkimys kääntää myötätunto pelkästään naiseen epäonnistuu, sillä ajatteleva lukija tai katsoja näkee sairaan miehen ra' an sorron. Koivukari ehdotti Waltarille, että tämä kirjoittaisi teoksen jossa Aaltosen sijasta taloon tuleekin naispalvelija, jolla toisin kuin emännällään on myötäelämisen kyky. Näin hän vaistoa miehen hermosairauden aiheuttajat ja parantaa tämän.¹⁰⁴⁶ Kannanotot, joissa naisille, varattiin mahdollisuus miehen tervehdyttämiseen, ovat mielenkiintoisia. Parantuminen oli mahdollista eikä kyseessä ole degeneraatio. Toisaalta naiset velvoitettiin huolehtimaan miehen terveydestä. Ajattelutapa liittyy laajempaan käsitykseen naisten korkeammasta siveellisyydestä ja velvollisuudesta miesten moraalien ylläpitäjänä.¹⁰⁴⁷

Waltarin kirjailijakuvan poliittista puolta rakentavina voi pitää Suomen Kuvalehdessä 1939 ilmestyneitä matkakertomuksia. Kertomuksessa Pohjoismaisen kirjailijaneuvoston kokouksesta Osllossa korostuu yhteistyö ja lämmin tunnelma. Ruotsin kirjailijaliiton puheenjohtaja on ehdottanut suomen ottamiseksi tasavertaiseksi kieleksi kirjailijaliittojen pää-äänenkannattajassa. Waltari arvelee mahdolliseksi, että Suomen ei tarvitse olla yksin itsenäisyyttään puolustamassa.¹⁰⁴⁸ Kirjoitus vihjaa kieliriidan taaksejäämiseen ja yhteistyön mahdollisuuden tilanteessa, jossa maanpuolustus sitä tarvitsee.

Seuraava matkakertomus sijoittuu Saksaan, josta hänellä on myönteisiä kokemuksia. Waltari toteaa toistamiseen, että skandinaavisen lehdistön otsikot

¹⁰⁴³ Ylioppilaslehti 1938:14; *Jälkinäytös* (1938) 182–189.

¹⁰⁴⁴ Ks. Uusitalo ja Toiviainen 2011, 40. Mainonnasta ks. Seura 1938:47, 21; Suomen Kuvalehti 1938:47, 1872.

¹⁰⁴⁵ Rajala 2008, 352–353.

¹⁰⁴⁶ Koivukari 1938, 24. Yrjö Koivukari (1901–1979) oli kirjailija ja Ahjon päätoimittaja, joka aiemmin oli toiminut IKL:n julkaiseman kulttuurilehti Pohjatuulen päätoimittajana 1933–1934 (Launonen (päätoim.) 1981, 207).

¹⁰⁴⁷ Ks. esim. Häggman 1994, 145–147, 190–193; Markkola 2002, 279–281; Helén 1997, 151–154; Ollila 2000, 170–171.

¹⁰⁴⁸ *Tuntematon Skandinaavia* (1939).

juutalaisvainoista saivat hänet epäileväksi. Waltari mainitsee saapuneensa Berliiniin muutama päivä suurten juutalaismellakoiden jälkeen. Hän kertoo hämmästyneensä sitä, että ihmiset saattoivat puhua mielipiteistään vapaasti. Häneen oli pumpattu niin paljon ennakkoluuloja. Vaikka Waltarin tekstissä puhutaan vain skandinaavisten lehtien luomasta kuvasta, juutalaisten kohtelu Saksassa oli noussut Suomessakin esiin kun elokuussa 1938 Helsinkiin saapui ryhmä juutalaisia pakolaisia.¹⁰⁴⁹

Waltari kertoo kuinka Berliini on muuttunut, 1920-luvun lopulla se oli Euroopan henkinen kaatopaikka, mutta nyt sieltä on hävinnyt hysteerinen leima.¹⁰⁵⁰ Uuden hallinnon tuoma järjestys on siten parempi kuin Weimarin Saksan. Aiempaan ”hysteriaan” vertaaminen tuo mielikuvan terveemmästä kaupungista. Saksan järjestelmään Waltari ei ota tätä suuremmin kantaa. Hän toteaa tosiasiana Saksassa ratkaistavan Euroopan kohtalon. Hänen mukaan maa kieltää arvoja, joita meidät on kasvatettu pitämään inhimillisen elämän perusarvoina. Toisaalta kyseessä on ehkä ainoa Euroopan maa, jossa nuoret uskaltavat mennä naimisiin ja saada lapsia tulevaisuutta pelkäämättä.¹⁰⁵¹

Seuraavassa matkakertomuksessaan hän korostaa nykyisen Saksan yllättävämmäksi ja leimaavimmaksi piirteeksi nuorista ihmisistä heijastuvaa iloa ja vapautuneisuutta. Heidän ei tarvitse enää ajatella omasta puolestaan uskoessaan johtajaansa. Tämä tekee heistä vahvoja ja on saanut asetehtaat eri maissa täyteen toimintaan. Saksa haluaa rauhaa, mutta ei pelkää sotaa. Rauhantahtoisuudesta kirjoittaessaan Waltari on samoilla linjoilla kuin V. A. Koskenniemi omissa matkakuvauksissaan.¹⁰⁵² Waltari kumoo kauhukertomukset kansallissosialistisesta Saksasta. Sananvapaus on yhä voimassa juutalaismellakoidenkin, eli kristalliyön jälkeen. Hän ei suoranaisesti puolusta tai tue järjestelmää, mutta näkee siinä myös hyviä puolia. Waltari läheni näin esimerkiksi Koskenniemen edustamaa myönteistä suhtautumista Saksaan.¹⁰⁵³ Vanhemmasta kollegastaan poiketen Waltari ei ollut vanhastaan Saksan ihailija, joten hänen myönteiset kommenttinsa kohdistuivat nimenomaan uuteen järjestelmään.¹⁰⁵⁴

4.1.3 Salapoliisiromaniko Waltarin omin laji?

Waltari näkyi eniten viihteellisemmässä julkisuudessa. Tammikuussa 1938 julistetun Pohjoismaisen salapoliisiromanikilpailun tulokset saatiin seuraavan vuoden alkupuolella. Waltarin *Kuka murhasi rouva Skrofin?* voitti kilpailun Suomen osalta. Kotimaisessa mainonnassa Waltarin teos oli näkyvämmän esillä kuin Ruotsin, Tanskan ja Norjan kilpailuvoittajat. Tämä ehkä siksi, että Otava sai sen ensimmäisenä kirjakauppoihin ilman suomentamisen viemää aikaa. Te-

¹⁰⁴⁹ *Tuntematon Saksa* (1939) 90; Torvinen 1984, 84–95.

¹⁰⁵⁰ *Tuntematon Saksa* (1939) 90.

¹⁰⁵¹ *Tuntematon Saksa* (1939) 91.

¹⁰⁵² *Hyttystä ammuttiin tykillä* (1939) 184; ks. esim. Koskenniemi 1937, 215–219.

¹⁰⁵³ Ks. Häggman 2001b, 440; Karkama 1999, 60–68; Häikiö 2010, 350–362.

¹⁰⁵⁴ Suhtautumisesta saksalaisiin ks. Järvelä 2006, 57–61; Waltari 1980, 189–190; *Palava nuoruus* (1935) 101–102.

oksen markkinoinnissa korostettiin, että palkintolautakunnan mukaan teos on kansainvälistä tasoa.¹⁰⁵⁵

Teos sai yleisesti myönteiset arvostelut. Kielteisinä arvosteluista voi nähdä vain kolme,¹⁰⁵⁶ sen sijaan teoksen tasoa kansainväliseksi kutsui lähes kaksikymmentä kirjoittajaa¹⁰⁵⁷. Pyrkijässä muistutettiin Waltarin olevan pohjimmiltaan vakava tekijä, jolle pitäisi alkaa valmistella Nobel-ehdokkuutta yksipuolisen F. E. Sillanpään sijaan. Laajemmin salapoliisiromaanin kirjoittaminen ei kuitenkaan nostanut Waltarin arvostusta merkittävänä kirjailijana. Arvostelevassa luettelossakin Helle Kannila totesi, että salapoliisiromaanit eivät yleensä kuulu yleisiin kirjastoihin hankittaviin teoksiin, mutta Waltarin teoksen voi kotimaisena saavutuksena ja harmittomana liittää isompien kirjastojen kokoelmiin.¹⁰⁵⁸

Kirja-arvosteluissa kysyttiin onko Waltari löytänyt lajinsa. Kun kirjallisen eliittiin kuuluvat Yrjö Kivimies Suomalaisessa Suomessa, O. A. Kallio Aamulehdessä ja Eino Railo Uudessa Suomessa viittasivat Waltarin löytäneen oman lajinsa salapoliisikirjallisuudessa, kyseessä eivät olleet pelkästään myönteiseksi tarkoitettut kommentit. Kallio epäili, kuinka suuri saavutus suomalaiselle kirjallisuudelle lajissaan nokkela teos oli. Waltarin aiemman *Jälkinäytöksen* kielteisesti arvostellut Railo muistutti E. T. A. Hoffmanin ja Edgar Allan Poen osoittaneen, ettei salapoliisikirjallisuuden tarvitse olla vierasta taiteellekaan. Kauhukirjallisuudesta väitellyt Railo ei suhtautunut sinänsä kielteisesti lajityyppiin, vaikka edusti konservatiivista käsitystä kirjallisuudesta.¹⁰⁵⁹ Kriittistä kommentoitiin myös Ylioppilaslehdestä, jossa viitattiin Kivimiehen toteamukseen Waltarin oman alan löytymisestä. Arvostelija näki kirjailijalla olevan syytä vakavaan miettimiseen.¹⁰⁶⁰ Tampereen Sanomissa toivottiin Waltarin vähäksi aikaa jättävän muut työt ja täyttävän kotimaisessa kirjallisuudessa aukon keskittymällä salapoliisiromaanisiin. Uudessa Huomenessa samaa pelättiin.¹⁰⁶¹

Waltarin teoksen voi nähdä myös pyrkineen vastaamaan viihdekirjoittamisen kyseenalaisuuteen. Teoksessa on minäkertoja, joka on nuori ja kokematon mies. Varhaiset minäkertojat saatettiin julkisuudessa yhdistää kirjailijaan itseensä, *Rouva Skrofin* kertoja sen sijaan eroaa selvästi siitä kuvasta, joka Waltarista oli alkanut muodostua 1930-luvun lopulla. Waltarin julkaistussa tuotannossa minäkertoja oli viihteellistä *Ihmeellistä Joosefia* lukuun ottamatta ollut poissa käytöstä asepalveluskuvauksen jälkeen. Kirjailijaoppaassa kerrontatapa liitettiin subjektiivisuuteen ja teosten arvosteluissa kolmannen persoonan käyttö yhdistettiin objektiivisuuteen. Kerronta erotti teoksen Waltarin vakavasta

¹⁰⁵⁵ Ks. esim. Suomen Kuvalehti 1939:5, 195; Suomen Kuvalehti 1939:6, 211.

¹⁰⁵⁶ Etelä-Saimaa 9.2.1939; Savon Suunta 4.3.1939; Varsinais-Suomi 14.2.1939.

¹⁰⁵⁷ Etelä-Suomi 2.2.1939; Arvosteleva luettelo 1939; Heinolan Sanomat 14.2.1939; Hufvudstadsbladet 15.2.1939; Kaakkois-Kannas 17.2.1939; Kalajokilaakso 4.3.1939; Karjalainen 7.2.1939; Karjalan Suunta 11.2.1939; Keski-suomalainen 9.2.1939; Kymenlaakson Suunta 25.2.1939; Luo Lippujen! 1939:5; Maaseudun Tulevaisuus 2.2.1939; Pieksämäki 31.3.1939; Pohjois-Karjala 4.2.1939; Rajaseutu 1939:1-2; Uusi Aura 4.2.1939; Vapaa Työ 16.2.1939; Viikon kirja Yleisradiossa 7.2.1939.

¹⁰⁵⁸ Pyrkijä 1939:4; Arvosteleva luettelo 1937, 78-79.

¹⁰⁵⁹ Suomalainen Suomi 1939:6; Aamulehti 8.2.1938; Uusi Suomi 1.2.1939. Railosta Riikonen 2006, 42-43.

¹⁰⁶⁰ Ylioppilaslehti 1939: 10.

¹⁰⁶¹ Tampereen Sanomat 21.2.1939; Uusi Huomen 1939:3.

tuotannosta. Heta Pyrhösen mukaan poikamainen minäkertoja edustaa teoksen toissijaisuutta Waltarin kirjailijudessa. Pojan rooli mahdollisti poikamaisen pelin, jota salapoliisiromaanin kirjoittaminen merkitsi verrattuna vakavaan kirjailijan varsinaiseen tuotantoon. Kun viihdekirjallisuuden lukemiseen ja kirjoittamiseen liitetään modernistisessa kirjallisuudessa feminiinisyyttä, pojan rooli ja kirjoittaminen taitavana ironisena leikkinä estivät kirjailijan femininisoitumisen.¹⁰⁶² Ironisen roolin ottaminen mahdollisti viihteen kirjoittamisen.

Waltarin kaupallisuuteen viitattiin salapoliisiromaanin arvosteluissa usein, esimerkiksi Aamulehden O. A. Kallio katsoi kirjailijan voivan olla tyytyväinen kevätmarkkinoiden alkamiseen, Etelä-Suomen pakinoitsija Arijoutsu oli muistavinaan ensiksi Waltarin olevan tehtailija, mutta korjasi sitten tittelin kirjailijaksi ja Uusimaassa kysyttiin, eikö olisi arvokkaampaa jättää jälkipolville pysyvä perintö kuin kerätä rahamääriä jokaisesta kilpailusta. Vaasan pakinoitsija Veräjän Mikko näki asian myönteisenä, koska kirjailijain tulot eivät kovin suuria. Hän esitti ansaitsemiskyvyn miehen merkinä ja katsoi Waltarin edelleen olevan myös taideromaanin tekijämies.¹⁰⁶³

Useat arvostelijat viittasivat, yleensä huumorilla, Waltarin ylivoimaisuuteen kilpailuissa.¹⁰⁶⁴ Helsingin Sanomissa nimimerkki Leikari eli Erkki Kivijärvi totesi Waltarista tulleen kirjallisilla kilpatantereilla samanlainen ilmiö kuin Paavo Nurmesta aikanaan hiilimurskaroilla.¹⁰⁶⁵ Yhteishyvän Marketta taas katsoi suomalaisen hitauden kääntyneen nurinpäin Waltarissa ja vertasi tätä Jesse Owensiin. Hän myös epäili, että ehkä vielä keksitään keinot sulkea tämä vaarallinen kilpailija pois radalta.¹⁰⁶⁶

Urheiluvirtausten lisäksi arvosteluissa puhuttiin myös kirjoittamisesta teollisuutena. Waltarin toivottiin tuovan salapoliisiromaanin alalle kotimaista tuotantoa, jota pitäisi suosia ulkomaisen sijaan.¹⁰⁶⁷ Esimerkiksi Uudessa Hämeessä muistutettiin, että salapoliisikirjallisuuskin rasittaa kauppataasetta. Ensimmäinen asiaan viitannut oli Eino Railo, joka aiemmin oli kirjoittanut siitä, että suomalaisten pitäisi pyrkiä omavaraisuuteen kirjallisuuden alalla.¹⁰⁶⁸ Laajalle levinneessä Uudessa Suomessa julkaistun arvostelun voi ajatella vaikuttaneen muihinkin.

Salapoliisiromaanin kirjoittaminen nosti taas esiin kysymyksen siitä, kuuluuko Waltari taiteen ja korkeakulttuurin alueelle. Samanlaisia kysymyksiä saattoi herättää hänen toimintansa elokuvakäsikirjoittajana. Elokuva lukeutui lajina matalaan massakulttuuriin, mutta kahdella 1939 ensi-iltaan tulleella Waltarin käsikirjoittamalla elokuvalla oli kuitenkin kansallisia arvoja, jotka nostivat

¹⁰⁶² Pyrhönen 2004, 33–34.

¹⁰⁶³ Aamulehti 8.2.1938; Etelä-Suomi 2.2.1939; Uusimaa 4.2.1939; Vaasa 5.2.1939.

¹⁰⁶⁴ Etelä-Suomi 2.2.1939; Heinolan Sanomat 14.2.1939; Kaiku 2.2.1939; Kansan Lehti 7.2.1939; Karjala 5.2.1939; Keskipohjanmaa 9.2.1939; Maaseudun Tulevaisuus 2.2.1939 (Pakina); Svenska Pressen 4.2.1939.

¹⁰⁶⁵ Helsingin Sanomat 31.1.1939 (Leikari). Vrt. Rajala 2008, 372.

¹⁰⁶⁶ Yhteishyvä 1939:7.

¹⁰⁶⁷ Esim. Turun Sanomat 17.2.1939; Helsingin Sanomat 17.4.1939; Pohjois-Pohja 9.3.1939; Savon Sanomat 9.2.1939; Suomen Urheilulehti 6.2.1939; Turunmaa 3.3.1939.

¹⁰⁶⁸ Uusi Häme 7.2.1939; Railo Uudessa Suomessa (Uusi Suomi 1.2.1939). Railosta Häggman 2008, 357; Immonen 1987, 16; Paasivirta 1984, 432–433.

kirjoittajankin asemaa. Ensimmäinen Waltarin käsikirjoittama 1939 ensi-iltaan tullut elokuva oli *Helmikuun manifesti*. Elokuva käsittelee Suomen historiaa helmikuun manifestista itsenäistymiseen ja sisällissotaan asti. Mainostuksessa elokuvalla luotiin asema kansallisena merkkitaipauksena, valtavana tuotantona, joka on myös historiallisesti todenmukainen. Sitä levitettiin myös tavallista enemmän. Itsenäisyystaistelu suomenkielisten työnä korostui teoksessa, josta puuttuivat ruotsinkieliset kokonaan. Teos edusti osaltaan vapaussotatulkintaa, jossa tapahtumat esitettiin lähes yksinomaan taisteluna venäläisiä miehitysjoukkoja vastaan. Vuoden 1918 kuvauksessakin punakaartilaiset olivat lähinnä venäläisiä. Suomalaisen työmiehen oleminen mukana selitetään sillä, että hän on joutunut ryssien pettämäksi. Elokuva tarjosikin työväestölle mahdollisuuden tulla mukaan kansakunnan rakentamiseen tunnustettuaan erehdyksensä.¹⁰⁶⁹ Tällaisessa historiakuvauksessa on yhtäläisyyttä siihen, jota Waltari rakensi *Helsinki kautta vuosisatojen* -teoksessa, jossa punaisella puolella kaatuneen poika toteaa isänsä taistelleen urheasti, mutta tulleen johtajiensa pettämäksi. Tällainen maltillinen valkoinen tulkinta yleistyi 1930-luvun loppua kohden.¹⁰⁷⁰

Elokuva sai useimmissa porvarillisissa lehdissä myönteisen vastaanoton. Kimmo Laineen mukaan kuvaavaa on, että arvostelijat, jotka hyväksyivät elokuvan tarjoaman version historiallisten tapausten kulusta, näkivät myös sen kerronnan kiinteänä ja loogisena. Sosiaalidemokraattisten lehtien arvostelijoiden silmissä teos näkyi hajanaisena historiallisena kuvakokoelmana. Näkemys erot palautuvat kysymykseen historiallisesta toimijuudesta, erityisesti työläisten asemasta. Se, mikä oikeistolehtien kriitikoille oli johdonmukaisesti kerrottua historiallista totuutta, oli vasemmiston ja keskiryhmän lehtien kriitikoille valikoitua ja puolueellista. Sisällissodan kuvauksen osa vasemmiston ja keskustan kriitikoista näki subjektiiviseksi, yksipuoleiseksi ja epähistorialliseksi. Työn Voiman kriitikon mukaan käsikirjoitus, kuten Waltari yleensäkin, ei nähnyt työläisissä mitään hyvää.¹⁰⁷¹ Vasemmistossa ollut käsitys Waltarista kielteisesti työläisiin suhtautuvana kirjailijana oli siis jo vakiintunut. Myöskään elokuvan ja eräiden Waltarin tekstien tarjoama historiatulkinta, jossa kansallinen yhtenäisyys ylitti luokkaerot, ei mennyt siis vasemmistossa läpi.

Toinen kansallisesti merkittävä elokuva oli *Seitsemän veljestä*, joka saapui vihdoinkin valkokankaille lokakuussa 1939. Romaanin kuvaamista elokuvaksi olivat eri tahot suunnitelleet jo vuodesta 1919 asti. Ainoaksi käsikirjoittajaksi elokuvaan oli merkitty Waltari, vaikka käsikirjoitus suureksi osaksi oli Kalle Kaarnan käsialaa. Suomen Filmitoimiston johtaja Toivo Särkkä uskoi Waltarin nimen myyvän paremmin.¹⁰⁷² Waltarin asemaa yleisön silmissä valinnan voi nähdä myös vahvistaneen, kun hänen nimensä yhdistettiin Aleksis Kiveen tilanteessa, jossa Kiven nostaminen kansalliskirjailijaksi oli vahvimmillaan. Sotienvälisenä aikana *Seitsemän veljestä* kanonisoiitiin kansallisromaaniksi erityisesti Viljo Tarkiaisen tutkimusten johdosta.¹⁰⁷³

¹⁰⁶⁹ Laine Kimmo 1999, 253–255, 260–261, 271, 285, 295–298; Hirvenoja 2005, 23–29.

¹⁰⁷⁰ *Helsinki kautta vuosisatojen* (1937) 92–93; Paasivirta 1984, 397.

¹⁰⁷¹ Laine Kimmo 1999, 296–297.

¹⁰⁷² Laine Kimmo 2007, 57, 65–66; Uusitalo ja Toiviainen 2011, 56.

¹⁰⁷³ Laine Kimmo 2007, 53; Häggman 2012, 322–325; Tarkiainen K 1987, 252–253.

4.2 Luonto ja ihminen

4.2.1 Luonnolliset ja luonnottomat miehet ja naiset

Vuoden 1937 pienoisromaanikilpailun perusteella aikakauden odotuksia näyttää vastanneen parhaiten psykologinen ja eroottinen ihmissuhdekuvaus. Lunastetuista pienoisromaneista Waltarin lisäksi myös Pentti Haanpään ja Artturi Leinosen teoksissa on samankaltainen kuvio naisesta kahden miehen välissä. Lawrencelainen aidon rakkauden ja muodollisen suhteen ero on mukana kaikissa kolmessa kirjassa. Yhteiskunnan ja sukupuoliroolien modernisaatio näyttää tulleen hyväksytyksi teemaksi. Eroottisuuteen liittyvä moraaliongelmani.¹⁰⁷⁴

Romaanin *Vieras mies tuli taloon* kolmiodraama sisältää vahvan luonnollisuuden ja luonnottomuuden vastakkainasettelun. Kaupunki on teoksessa luonnontonta, maaseutu luonnollisuutta. Teoksen maahenkisyys saattaa johtua Waltarin kilpailustrategiasta. Naamiointistrategia näyttää johtaneen Waltarin luomaan teokselle hyvin vähän itseään muistuttavan sisäistekijän.¹⁰⁷⁵ Aikalaisarvostelijat eivät tällaista mahdollisuutta juuri huomanneet. Teoksesta löydettiin vakava sanoma tai jopa tendenssi. Tosin jotkut katsoivat Waltarin myötäilleen yleistä maahenkistä mielipidettä saadakseen teokselleen menekkiä.

Romaanin henkilöasetelmassa voi havaita symmetrian. Tilan emäntänä oleva nainen ja vieras mies ovat kumpikin onnettomasti naimisissa. Kummankin avioliitto on solmittu kaupungissa, joka on romaanissa myyttisen pahan paikka. Kaupunki, yhteiskunta ja sen laki ovat synnyttäneet ja taanneet tasapainottomat avioliitot, joissa terve on liitetty sairaaseen ja hyveellinen turmeluneeseen. Terveiden puolisoitten ero sairaista ja yhteenliittyminen tapahtuu maan ja luonnon, ei ihmisten lain, oikeudella. Samalla tavoin teoksessa mies on ansainnut maan työllään. Maa on hänen omansa maan lain mukaan, vaikka ei ihmisten.¹⁰⁷⁶

Maaseudun luonnollisuuteen yhdistetään maatyömiehen vapaus verrattuna tehdastyöläisen massaan kuulumiseen. Tämä liittyy teoksen sekä valkoisen Suomen vapaan talonpojan ideaaliin, että maatyömiesten maskuliiniseen ideaaliin, jossa miehuus syntyi omasta työstä.¹⁰⁷⁷

Markku Soikkeli sijoittaa teoksen vaeltajan näkökulmasta kerrottuihin tai ylipäänsä sosiaalisesti vapaamman henkilön elämästä kertoviin kulkuriromansseihin. Näkökulmassa keskeisenä on vaeltava mies, joka on pettynyt ja tyytymättömän identiteettiin, joka hänellä on degeneroituneen sivilisaation parissa. Soikkelin tulkinnassa mies muuttaa sekä omaa että naisen identiteettiä. Nainen itse ei voi muuttaa identiteettiään. Kulkuriromanssissa naisen välineellisyys miehen muutoksessa ilmenee selvimmin. Toisensuuntaiseen tulkintaan päätyy Juhani Koivisto, joka löytää teoksesta uudenlaisen naiskuvan, jossa nainen päät-

¹⁰⁷⁴ Koivisto J 1998, 252–253.

¹⁰⁷⁵ Envall 1994, 79–80.

¹⁰⁷⁶ Envall 1994, 77–80; *Vieras mies tuli taloon* (1937) 164.

¹⁰⁷⁷ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 11; ks. Ahlbäck 2010, 17, 63.

tää itse elämästään eikä alistu miehen ohjailtavaksi.¹⁰⁷⁸ Aikalaisarvostelijathan pitivät naista teoksen päähenkilönä ja toimijana. Oletettavasti aikalaiset eivät lukeneet teosta ensisijaisesti miehen kehityskertomuksena, vaikka miehen rooli naisen muuttumiseen nostettiin usein esiin. Aikalaisarvostelija kuvasi miehen tuoneen taloon henkeä, joka elävöittää ja uudistaa jopa kivettyneen ja kylmän naisen.¹⁰⁷⁹

Teoksessa kielteisinä asioina esiintyvät kaupunki, sivistys, yhteiskunta ja laki. Arvojen kantajina ovat maaseutu, luonto, ruumiillinen työ ja luonnon oikeus. Kirjaviisauden sijaan tärkeitä on maan viisaus, luonnon salainen tieto.¹⁰⁸⁰ Kahtiajako on teoksessa johdonmukainen ja sen voi nähdä liittyvän Waltarin kilpailustrategiaan, jossa teoksen ajatusmaailma on täytynyt viedä mahdollisimman kauas kaupunkilaisen, yliopistotutkinnon suorittaneen henkisen työn tekijän arvoista. Näin ollen Taru Tapioharjun tulkinta, että kyseinen teos ilmaisee Waltarin tuotannon ytimen olevan maaseudulla,¹⁰⁸¹ on liioitteleva.

Romaanin arvot kiinnittyvät myös 1930-luvun suomalaisuuteen vetoavaan puheeseen, jossa käytettiin usein selkeitä hyvä-paha -akselilla liikkuvia dikotomioita kuten maaseutu-kaupunki, agraari-teollinen, suomalainen-kansainvälinen. Ensimmäisen maailmansodan jälkeisissä antimodernistisissä liikkeissä haettiin epävarmaan tilanteeseen parannusta vaatimalla paluuta agraariin pohjaan.¹⁰⁸²

Naisen kuvaus lähtee työnteosta. Hän on työtä tekemässä vieraan miehen saapuessa, toisin kuin miehensä joka istuu pöydän ääressä. Naisen ääntä kuvataan selväksi ja matalaksi hänen puhutellessaan kiihtynyttä miestä. Käsien kuvataan olevan voimakkaat ja kauniit. Toisaalta niiden mainitaan olevan työn rumentamat ja kovettuneet. Maan kerrotaan antavan omilleen varhaisen vanhuuden ja kuluttavan naiset rumiksi ennen aikojaan. Nainen on suora ja pitkä, kaunis surussa, ylpeydessä ja tahdon lannistumattomuudessa.¹⁰⁸³

Naisen kasvojen ovat jäykät ja sulkeutuneet. Hänen kerrotaan hylänneen ruumiinsa, tehneen itsensä vastenmieliseksi valitakseen kahdesta pahasta pienemmän. Kyse on siis siitä, että nainen pyrkii välttämään miehessään seksuaalisia tunteita. Aaltosen tarjotessa apuaan työssä sanakin saa naisen ruumiin jäykkyytensä.¹⁰⁸⁴ Naisen kuvaus sisältää sekä tämän myönteisen työteliäisyyden ja kauneuden sekä elämäntilanteen tuottaman jäykkyyden ja sulkeutuneisuuden. Teoksen arvostelijat kulkivat teoksen linjoilla kuvatessaan naista esimerkiksi sisäisesti jalona¹⁰⁸⁵, tahtoaan ja minuuttaan toteuttavana naishahmona¹⁰⁸⁶. Erityisesti viitattiin voimakkuuteen ja luonteen lujuteen.¹⁰⁸⁷ Silmään pistää yksittäisen arvostelijan maininta, jossa hänen todetaan olevan ”verevä emäntä”,

¹⁰⁷⁸ Soikkeli 1998, 140, 153–154, 262; Koivisto J 1998, 253.

¹⁰⁷⁹ Ks. Itä-Savo 20.11.1937.

¹⁰⁸⁰ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 60, 128; Envall 1994, 79; Minkkinen 1989, 238–239.

¹⁰⁸¹ Tapioharju 2010, 261.

¹⁰⁸² Mikkeli 1997, 323; Greenslade 1994/2010, 241–242, vrt. Jalava 2005a.

¹⁰⁸³ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 11–12, 16–17, 23, 32, 65, 96, 153, 165.

¹⁰⁸⁴ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 10, 25, 57.

¹⁰⁸⁵ Pohjois-Pohja 23.11.1937.

¹⁰⁸⁶ Turun Sanomat 12.12.1937.

¹⁰⁸⁷ Esim. Uusimaa 20.11.1937; Valvoja-Aika 1937:12.

jonka rakastajaksi ”isäntärenki” tulee.¹⁰⁸⁸ Arvostelija tuo näin teoksen käsitte-
lyyn myös luokkanäkökulman, jossa asiaa käsitellään yhteiskunnalliselta kan-
nalta, eikä teoksen tapaan luonnollisuuden näkökulmasta.

Naisen vastakohtana teoksessa on Aaltosen vaimo. Tämä on miestään
vanhempi ja houkutelut miehen avioliittoon. Nainen oli kiinnostuneempi hu-
vittelusta kuin kotona olemisesta. Hän palaa huvitteluista suu maalattuna ja
haisten viinalta.¹⁰⁸⁹ Suhteen hierarkia on siis sekä iän että naisen tekemän aloit-
teen kannalta vääränlainen. Kaupunkilaisiin huvituksiin yhdistetään alkoholi ja
meikkaamisesta puhutaan sanavalinnalla, jolla prostituutioon on viitattu myös
varhemmissa Waltarin teksteissä.

Nainen ei myöskään oikeasti välitä lapsesta, vaan pukee tätä välillä kau-
niisiin vaatteisiin näyttääkseen muille, mutta välillä jättää lapsen heitteille. Aal-
tosen mukaan nainen oli huora, joka osti hänet ruumiillaan. Muilta miehiltä hän
sai rahaa pukuihin, koruihin, elokuviin, viinaan ja tanssiin. Aaltonen on lähte-
nyt heidän kodistaan kun selvisi, ettei lapsi ole hänen.¹⁰⁹⁰

Teoksen kaksi miestä muodostavat vastakohtaparin. Tämän sinänsä nä-
kyvän jaon tiivistä aikalaisista Ahjon arvostelija kuvatessaan Aaltosen olevan
nimenomaan biologisesti terve mies, kun Alfred on sairas. Alfredin ja Aaltosen
vastakohtaisuutta rakennetaan teoksessa johdonmukaisesti. Ruumiillisesti Aal-
tosta kuvataan jänteväksi ja lihaksikkaaksi. Niska on vahva ja hartiat ovat vä-
kevät. Hän on laiha, ruumiissa ei ole tarpeetonta lihaa. Ruumiin kuvaus sisältää
ajatuksen miehestä työtä tekevänä. Alfredilla sen sijaan on veltot kasvot, siner-
vät kohoumat silmien alla, pehmeä, tukka, osaksi jo kalju pää, auki lepsahtanut
suu ja lihavat poskipäät. Leuka on naismaisen pehmeä. Adjektiiveilla viitataan
ennenaikaiseen ikääntymiseen ja ruumiilliseen pehmyteen. Miehen heikkou-
det ovat teoksessa usein sellaisia, että ne voidaan tulkita feminiinisyydeksi. Hä-
nen vaimonsa puheäänihän esiintyy matalana verrattuna miehen ajoittaiseen
kimeä-äänisyyteen. Teoksessa kerrotaan Aaltosen vaistoavan, että myös Alfre-
din sielu kuin turvonnut sieni. Näin teos tarjoaa näkökulman, että Alfredin si-
säistä voi arvioida hänen ulkomuotonsa perusteella.¹⁰⁹¹

Teoksen alussa Aaltonen tuntee eläneensä aiemmin saman tilanteen ja
tunnistaa Alfredissa tutun mieshahmon. Aaltosen näkemä mies voisi olla yhtä
hyvin hänen oma, kaupunkiin liittyvä vastenmielinen minäkuvansa. Aaltosen
kohdalla teoksessa puhutaan kaupungin tehdastyön tuhoisasta vaikutuksesta.
Suomalaisissa hermoterveiden oppaissa maataloustyö nostettiin ihannetilaksi
hermoterveiden ylläpitoon. Teollisuustyön esitettiin vaikuttavan kielteisesti
miesten hermostoon.¹⁰⁹² Kun mies näkee alkoholistin, hän näkee degeneroituneen
yksilön, joka hänestäkin olisi voinut luonnottoman kaupungin ja teolli-
suustyön vaikutuksesta tulla.

¹⁰⁸⁸ Pohjolan Sanomat 18.12.1937.

¹⁰⁸⁹ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 138–140.

¹⁰⁹⁰ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 140–142, 144.

¹⁰⁹¹ Ahjo 1937:5; *Vieras mies tuli taloon* (1937) 12, 17, 27, 40, 156; miehen sisäisen ja ulkoi-
sen yhteydestä länsimaisessa ajattelussa ks. Mosse 1996, 56–76.

¹⁰⁹² Soikkeli 1998, 147; Uimonen 1999, 102–103, 130–131; *Vieras mies tuli taloon* (1937) 99.

Suomalaisessa kansanomaisessa ajattelussa juoppo oli muiden miesten vertainen, jos kykeni tekemään työtä.¹⁰⁹³ Teoksessa Alfredin kelvottomuus rakentuukin juuri hänen työkyvyttömyydelleen. Työkykyä teoksessa kuvataan esimerkiksi kuvailtaessa henkilöhahmojen käsiä. Alfredin käsi on pehmeä, toimeton. Aaltosen mielestä se sopi vain hävittämään, tappoi mullan. *Jälkinäytöksessä* viitataan kahteen kertaan Aaltosen vaimon palleroisiin käsiin, joista ei tule mieleen työnteko.¹⁰⁹⁴ Ruumiillinen työnteko ja siihen yhdistyvä terveys liittyvät teoksessa myös naiseen. Pehmeys ja naismaisuus kuitenkin liitetään yhteen. Aaltosen vaimosta kerrottaessa korostuu tämän vartalon pehmeys, kun taas tilan naisella on voimakas työtätekevä ruumis. Henkisesti hän on kätkenyt itsestään kaiken mikä on *pehmeää, heikkoa ja naista*. Teoksessa ei määritellä pelkästään *naista* näin selkeästi, vaan myös *mies* määritellään, kun teoksessa nainen kutsuu Aaltosta auttamaan. Tällöin kaikki mikä hänessä oli miestä, itsensä unohtavaa ja altista, vastaa tähän kutsuun.¹⁰⁹⁵

Alfredin kielteiseen kuvaan yhdistetään epärehellisyys. Hänen kerrotaan katsovan vältellen ja viekkaasti. Teoksessa käy myös ilmi hänen tutkineen Aaltosen tavaroita salaa. Aaltosen kysyessä teoksen alussa tilanhoitajan paikkaa Alfred menettää malttinsa, eikä siis omaa miehekästä itsehillintää.¹⁰⁹⁶ Vaimo onkin lopulta havainnut miehensä tahdon yhtä pehmeäksi kuin leuan ja lihaksettoman ruumiin. Aaltosen mukaan sen sijaan kaiken voi, jos tahtoo.¹⁰⁹⁷

Alfredin työtapa kuvataan reuhtovaksi. Hän ei tavoita ”maamiehen työn hiljaista, tyyntä tahtia.”¹⁰⁹⁸ Kuvaus viittaa yleiseen ajatukseen kaupunkilaisen kuluneista hermoista. Vaikka Alfredin kohdalla hermojen kulumisen taustalla on alkoholi,¹⁰⁹⁹ rasittuvuus yhdistettiin yleisesti myös kaupunkielämän nopeuteen. Sekä hermoterveyttä käsittelevät terveysoppaiden kirjoittajat, että degeneraatioteorian muotoilijat yhdistivät modernin kaupunkielämän hermojen heikkenemiseen.¹¹⁰⁰ Vaikka degeneraatioteoria oli menettänyt lääketieteessä asemansa jo 1920-luvulla, populaarikulttuurissa ajatukset säilyivät pidempään.¹¹⁰¹ Waltarin omassa työnkuvauksessa ajatus henkisen työn hermoja kuluttavasta voimasta verrattuna maaseudun ja ruumiillisen työn rauhoittavuuteen on toistuva. Mielenkiintoinen vertailukohta teoksen ideaaliselle ruumiillisen työn tekijälle on Waltarin julkinen kuva itsestään keski-ikäistyvänä, lihovana ja kaljuuntuvana.¹¹⁰² Teoksessa kaupungin turmelema nainen ja Aaltonen parantuvat ja vapautuvat menneisyydestään ruumiillisen työn tekemisellä. Ajatuksen taustaa voi löytää kirjoittamisajankohtaa kauempaakin, koska suomalaisessa kansan-

¹⁰⁹³ Apo 2001, 256.

¹⁰⁹⁴ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 23, 95–96; Minkkinen 1989, 237; *Jälkinäytös* (1938) 170, 173; Envall 1994, 92.

¹⁰⁹⁵ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 63, 65, 99, 141.

¹⁰⁹⁶ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 12–13, 37. Itsehillinnästä maskuliinisena hyveenä ks. Mosse 1996, 48; Ahlbäck 2010, 174–175.

¹⁰⁹⁷ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 32, 84.

¹⁰⁹⁸ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 55.

¹⁰⁹⁹ Esim. *Vieras mies tuli taloon* (1937) 69.

¹¹⁰⁰ Uimonen 1999, 7, 75–77, 170; Greenslade 1994/2010, 17; Mattila 1999, 36; ks. myös Helén 1997, 270.

¹¹⁰¹ Greenslade 1994/2010, 258; vrt. Mattila 1999, 41.

¹¹⁰² Esim. Rajala 1998, 77–78.

omaisessa ajattelussa työhön liitettiin puhdistavaa vaikutusta esimerkiksi saastaiseksi koetun synnyttämisen yhteydessä.¹¹⁰³

Alfredin nautinnon lähteenä ovat tilaisuus moittia toista, itsensä uhriksi tuntemisen nautinto sekä nautinto ajatuksesta että voisi tuottaa vaimolleen kipua. Alfredin nautinnot ovat sadistisia ja masokistisia. Niiden seksuaalisuus ei kuulu teoksessa luonnolliseksi kuvattuun, lisääntymiseen kytkeytyvään heteroseksuaalisuuteen. Aaltoselle nainen on myös potentiaalinen äiti. Alfredin seksuaalisuus esiintyy epäterveenä myös siinä, että hänellä on seinällään kuvia lyhyttukkaisista alastomista naisista. Lyhyet hiuksethan olivat 1920-luvun kaupunkilaisen uuden naisen symboleista tunnetuin, joten epäterve seksuaalisuus yhdistetään teoksessa hyvin osoittelevasti kaupunkilaisuuteen. Seksuaalinen keinotekoisuus ilmenee myös Alfredin ihmetellessä sitä, että hänen vaimonsa ei syty hänen kosketuksestaan, vaikka hän kokee olevansa etevä rakastaja.¹¹⁰⁴ Tässä korostuu se, että seksuaalisuus on teoksessa luonnollista, ei opeteltavissa olevaa tekniikkaa.

Sadistisuus paljastuu myös, kun Alfredin esitetään tuntevan nautintoa eläimen tappamisen ajatuksesta. Myöskään metsästäjänä Alfred ei siis ole ravinnonhankkija vaan pelkäänsä sadistista nautintoa etsivä. Lopussa hän yrittää ampua Aaltosta selkään ja onnistuttuaan tappamaan hänet kehuu teollaan.¹¹⁰⁵ Pelkuruuteen kytkeytyy teoksessa nautinto tappamisesta.

Vastakohtat tulevat esiin myös Aaltosen ja Alfredin konflikteissa. Kun Alfred käy vaimonsa kimppuun hänellä kuvataan olevan herännyt *vimma* ja hän tuntee voitonriemua väkivallan tuomasta vallasta naiseen. Pahoinpitelyn keskeyttävä Aaltonen nostaa Alfredin niskasta ja paiskaa lattiaan. Hän lyö tätä kämmenellä molemmille poskille, vie kamariin ja lukitsee oven. Vasta tämän tehtyään rupeaa vapisemaan. Toiminnassa Aaltonen pysyy rauhallisena. Hän muistuttaa sellaista aikakauden sotilasihannetta, jossa itsehillintä ohjaa vaisto- maista toimintaa.¹¹⁰⁶

Myös vanha Hermannin esitetään teoksessa luonnollisena miehenä. Kun vieras mies tulee teoksen alussa ensimmäistä kertaa taloon, Hermannin on naisen tavoin työskentelemässä, Alfredin ollessa toimeton. Hermannin on itsensä hillitsevä ja käskävä mies, joka huoneestaan ulospyrkivän Alfredin metelöidessä yöllä käskää hiljaisuuden. Toisessa yhteydessä hän taltuttaa humalaisen tilanomistajan pampppua käyttäen. Särönä tässä kuvauksessa on vain maininta Hermannin äänessä olleesta lähes tahallisesta ärsyttämishalusta tämän kutsuessa Alfredia pois ryyppäämästä. Hermannin kohdalla luonnollinen työtätekevä ruumiskaan ei ole ristiriidaton. Vanhemmiten se on muuttunut vihattavaksi ja sitä kuvataan entiseksi palvelijaksi, joka nyt on este. Luonnollisen seksuaalisuuden teeman kannalta mielenkiintoinen on myös Hermannin ajatus, että rikkaana hän olisi palkannut nuoren vahvan naisen viereensä lämmittämään. Maata lähellä eläneenä hän ei kokenut ajatusta pahaksi tai luvattomaksi.¹¹⁰⁷

¹¹⁰³ Soikkeli 1998, 144; ks. Helsti 2000, 94, 142.

¹¹⁰⁴ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 16, 42, 101, 124–126, 191.

¹¹⁰⁵ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 182, 201, 205.

¹¹⁰⁶ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 149–151; Mosse 1990, 162–163, 167.

¹¹⁰⁷ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 11–12, 56–57, 68, 71–72, 74, 112, 114.

Seksuaalisuuden luonnollisuus ylettyy siten myös vanhan miehen lämmön kaipuuseen, eikä siihen liittyvää rahan maksamista kytkeä esimerkiksi kaupunkien prostituutioon. Hermannin kuvan säröistä huolimatta tämän elämän loppu esitetään teoksessa rauhallisena tyytyväisyytenä talon uudesta noususta. Lopussa Hermann ”siunaa” Aaltosen ja naisen seuraajikseen. Konkreettisesti tämä tapahtuu testamenttaamalla puolet omaisuudestaan naiselle.¹¹⁰⁸

Teoksen kertoja on mielipidetasolla puolueeton, mutta eläytyjänä ja sävyttäjänä hän antaa vallan Alfredia kohtaan tunnetulle halveksunnalle.¹¹⁰⁹ Tekstissä Alfredissa tehdään vastenmielinen ja hänet epäinhimillistetään useissa kohdin kutsumalla elukkamaiseksi, eläimeksi tai hänen suustaan kitana.¹¹¹⁰ Alfredia ei tekstissä usein kutsuta omalla nimellään, vaan hän on teoksen kertojalle ajoittain vain ”Alfred-niminen mies”. Sekä teoksen henkilöt että kertoja viittaavat Alfrediin nimettömästi vain kamarissa asuneena miehenä.¹¹¹¹ Miehen yksilöllisyys ja inhimillisuus häivytetään näin tekstissä.

Arvostelijoiden näkemyksen Alfredin tilasta voi jakaa niihin, joilla hän oli ensisijaisesti juoppo, juoppohullu tai mielisairauden rajoilla, sairas tai parantumaton alkoholisti.¹¹¹² Alfredin tilan syynä nostettiin esiin esimerkiksi juoppous ja huono elämä, heikko luonne ja alkoholinhimo, tai kaupungin vaikutus.¹¹¹³ Alfredia kuvataan hyvin vastenmieliseksi, mutta arvostelijat ilmaisivat harvoin suoraan hänen vastenmielisyyttään. Kalevan arvostelijan tiivistys Alfredista kaikin puolin iljettävänä tai Pohjois-Pohjan näkemys hänestä enemmän eläintä kuin ihmistä muistuttavana jäivät yksittäisiksi maininnoiksi.¹¹¹⁴ Hufvudstadsbladetin Hans Kutter käytti Alfredista käsitettä degeneroitunut ja Rafael Koskimies totesi degeneraation piirteen näyttäytyvän teoksen onnettomassa aviomieheessä.¹¹¹⁵ Degeneroitumista ilmiönä ei arvosteluissa käsitelty. Alfredin kohdalla myöskään perinnöllisyyttä ei nostettu esiin, vaikka alkuperäinen teos viitaaakin Alfredin alkoholismiin perinnöllisyyteen.

Helsingin Sanomissa Lauri Viljanen piti sairaan miehen kuvausta epäinhimillisen hirvittävänä ja koki laajemmin aviopuolisoiden suhteen kuvauksessa tulevan näkyviin Waltarin taipumuksen kiduttavaan ja inhottavaan.¹¹¹⁶ Arvosteluissa alkoholismi esiintyy enemmän sairautena kuin huonona käytöksenä, johon teoksessa käytetty puhe sairaudesta myös antaa lähtökohdan. Teoksen ilmestymisvuoden alusta lähtien voimassa olleessa alkoholistilaissa tai sen perusteluissa ei otettu kantaa alkoholismiin sairausluonteisuuteen tai muuten keskusteluissa olleeseen perinnöllisyyteen. Lain sisältämä yhteiskunnallinen näkö-

¹¹⁰⁸ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 168; Envall 1994, 76.

¹¹⁰⁹ Envall 1994, 79.

¹¹¹⁰ Esimerkit järjestyksessä *Vieras mies tuli taloon* (1937) 71, 79, 72.

¹¹¹¹ Esim. *Vieras mies tuli taloon* (1937) 61, 70, 207.

¹¹¹² Ensimmäisestä esim. Rovaniemi 25.11.1937, toisesta esim. Pohjolan Sanomat 18.12.1937; Turunmaa 3.11.1937; Savo 3.11.1937, kolmannesta esim. Ahjo 1937:5; Helsingin Sanomat 31.10.1937; Kaakkois-Suomalainen 9.11.1937; Savon Sanomat 4.11.1937; Kaleva 18.11.1937.

¹¹¹³ Esimerkit järjestyksessä Kotimaa 5.11.1937, Itä-Savo 20.11.1937, Ilta-Sanomat 4.11.1937.

¹¹¹⁴ Kaleva 18.11.1937; Pohjois-Pohja 23.11.1937.

¹¹¹⁵ Hufvudstadsbladet 1937: 322; Uusi Suomi 7.11.1937.

¹¹¹⁶ Helsingin Sanomat 31.10.1937.

kulma, jossa merkittävintä oli hallinnoida asiaalisia aineksia, oli 1930-luvulla vallitseva tapa jäsentää alkoholin väärinkäyttöä.¹¹¹⁷

Mahdollisuudesta ottaa avioero huomautti useampi arvostelija. Esimerkiksi Suomen Pienviljelijän arvostelija ja Katri Vala Tulenkantajat-lehdessä korostivat miehen olevan sairas, jolloin naisen tulisi toimittaa mies hoitoon ja ottaa avioero. Myös teoksen palkintoon nostanut V. A. Koskenniemi piti teoksessa epäuskottavana, että nainen ei ota avioeroa, vaikka mies on niin vastenmielinen. Avioeron mahdollisuutta korostaa se, että vuonna 1929 säädetyssä uudessa avioliittolaissa puolison jatkuva huumaavien aineiden väärinkäyttö oli peruste avioerolle.¹¹¹⁸

Teoksessa nainen kokee, että kaupunkien mieto sivistys velvoittaa ihmisen uhraamaan kaiken parantaakseen sairaan, joka ei ole vastuussa teoistaan. Pahuus, petos, valhe ja vastuuttomuus ovat sairautta, sanovat valehtelevat lääkärit. Nainen on menettänyt uskonsa tieteellisiin sanoihin ja käsityksiin sairaudesta. Hän on onnellinen, ettei joutunut synnyttämään lasta, jonka piirteissä tuntisi miehen tarmottomuuden, valheellisuuden ja himokkuuden. Ajatus heijastelee degeneraatioteorioissa ollutta perinnöllistä alkoholismia ja hermosairauksien yhteyttä, jonka mukaan sairaiden lapset ovat alttiimpia alkoholismille ja päinvastoin.¹¹¹⁹ Nainen kantaa samalla tavoin huolta perimän siirtymisestä seuraavalle sukupolvelle kuin *Suuren illusionin* Pikkuveli, joka pyrki pitämään itsensä puhtaana tulevan sukupolven takia. *Vieraan miehen* naisen kohdalla ei kuitenkaan nosteta esiin asian yhteiskunnallista ulottuvuutta kuten *Suuressa illusionissa*.

Alfredin juoppous verenperintönä ilmenee myös Hermannin ja Aaltosen keskustelussa. Alkoholismi ja taantuminen esiintyvät siis teoksessa perinnöllisenä. Perinnöllisyys ei välttämättä liity pelkästään alkoholismia käsittämiseen sairautena ja käsityksiin degeneraatiosta. Myös suomalaisessa kansanomaisessa ajattelussa oli olemassa ajatus juoppouden periytymisestä, ”juopposuviusta”.¹¹²⁰

Maaseudun ja kaupungin vastakkainasettelussa maaseutu on ihmiselle terveyden ja luonnollisuuden paikka. Luonnollisuus tarkoittaa teoksessa lisääntymiseen liittyvää heteroseksuaalisuutta, joka tapahtuu terveiden yksilöiden välillä. Vaikka sukupuolet edustavat yhteensopivaa erilaisuutta, maskuliinisuus nousee feminiinisyttä arvokkaammaksi. Naisen kuvauksessa on useita maskuliiniseksi katsottavia piirteitä, jotka arvotetaan myönteisesti. Miehen feminiiniset piirteet sen sijaan edustavat rappiota, jonka lähteinä ovat kaupunki ja alkoholinkäyttö. Tällainen mies ei teoksessa edusta enää oikeaa ihmistä.

¹¹¹⁷ Tarnaala 2006, 219–222.

¹¹¹⁸ Suomen Pienviljelijä 9.12.1937; Tulenkantajat 1937:47; Koskenniemi Valvoja-Ajassa (Valvoja-Aika 1937:12); Avioliittolaki 234/1929, § 74, tarkemmin lain soveltamisesta Grönvall 1930, 210–211; Mattila 1999, 267. Vrt. Apo (2001, 272), jonka mukaan agraariyhteisössä avioeron ottaminen ei juoppoudenkaan yhteydessä ollut helppoa.

¹¹¹⁹ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 86–89; Uimonen 1999, 163–164; Greenslade 1994/2010, 172; Mattila 1999, 48–54.

¹¹²⁰ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 55; Apo 2001, 270.

4.2.2 Yhteiskunta ja luonnollinen rakkaus

Naisen ja Aaltosen suhde kuvataan luonnollisena rakkautena. Rakkauden syntyminen työnteon yhteydessä johtaa siihen, että naisen hermosairas jäykkyys sulaa. Tämä tapahtuu samaa tahtia kevään etenemisen kanssa. Nainen ja luonto elävät samaa vaihetta. Aaltosen tullessa maa ja nainen heräävät. Naisen seksuaalinen jäykkyys katoaa miehen hellässä kosketuksessa. Myös naisen ruumis alkaa kukoistaa hänen odottaessaan miehen lasta. Ruumiin kerrotaankin olevan hyvä maa, johon mies oli kylvänyt siemenen. Naisen ja maan yhteys jatkuu teoksessa syksyn tullessa, jolloin maa antaa sadon ja nainen odottaa lasta.¹¹²¹

Suhteen luonnollisuuden pyhyys korostuu siinä, että naisen ja miehen syöminen yhdessä rinnastuu ehtoolliseen. Alfredin yrittäessä koskea naiseen tämän ollessa raskaana nainen lyö häntä, koska hän kokee ruumiinsa nyt olevan pyhä.¹¹²²

Luonnollisen seksuaalisuuden kuvaukset vertautuvat naisen ja Alfredin avioliittoon. Teoksen keskivaiheilla nainen menee Alfredin kutsumana yöllä tämän kamariin alistuneena. Naisen sisimmässä kerrotaan vihlovan naurun sanovan, että hän on vihitty Alfrediin Jumalan ja ihmisten edessä. Jumala on hänelle menettänyt merkityksensä, koska teoksessa todetaan, ettei hänellä ole ollut vuosiin enää mitään mitä rukoilla. Aviosuhde toimii teoksessa prostitutiiona kun nainen teollaan ostaa taloon joksikin aikaa rauhan.¹¹²³

Arvostelijat suhtautuivat eri tavoin vieraan miehen ja naisen rakkauteen. Luonnollisuuden teemaa jatkaen rakkauden voitiin kertoa puhjenneen tai heränneen.¹¹²⁴ Useimmissa arvosteluissa suhde nähtiin myönteisenä rakastumisena.¹¹²⁵ Maaseudun Tulevaisuudessa Olli Nuorto maalaili kuinka Aaltosen kädet saavat maan kasvamaan hedelmää, naisen sydäimestä sulamaan jääkuoren ja hän alkaa elää, kukkia ja rakastaa.¹¹²⁶ Naisen kokemista teoksen päähenkilönä kuvastuu myös se, että useat arvostelijat puhuivat erityisesti naisen rakastumisesta.¹¹²⁷ Uuden Ajan arvostelijan tapa kuvata miehen ottavan naisen omakseen jäi poikkeukseksi.¹¹²⁸ Muutama arvostelija kiinnitti huomiota johdonmukaiseen työtoveruuden ja rakastumisen kehittymiseen.¹¹²⁹ Työn ohessa kehittyvien tunteiden voi nähdä tehneen rakastumisesta hyväksyttävämmän, koska se kytkee työnteon ja parisuhteen tavalla, joka eri muodoissa oli suomalaisen maaseudun elämän kuvauksissa mukana.¹¹³⁰

Arvostelijat reagoivat eri tavoilla ongelmaan, että avioliiton ulkopuolista suhdetta kuvattiin myönteisesti. Esimerkiksi Turunmaan arvostelija totesi, että

¹¹²¹ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 120, 161, 183–184; Minkkinen 1989, 237–238.

¹¹²² *Vieras mies tuli taloon* (1937) 129–130, 199; Envall 1994, 84.

¹¹²³ *Vieras mies tuli taloon* (1937) 75, 84–86.

¹¹²⁴ Ks. esim. Rovaniemi 25.11.1937; Pyrkijä 1937:21; Lahti 6.11.1937.

¹¹²⁵ Esim. Peltomies 5.11.1937; Kaakkois-Suomalainen 9.11.1937; Savo 3.11.1937; Savon Sanomat 4.11.1937; Suomalainen Ylioppilas 1937:9.

¹¹²⁶ Maaseudun Tulevaisuus 4.11.1937.

¹¹²⁷ Esim. Uusimaa 20.11.1937; Vaasa 6.11.1937; Aamulehti 22.11.1937.

¹¹²⁸ Uusi Aika 11.11.1937.

¹¹²⁹ Itä-Savo 20.11.1937; Valvoja-Aika 1937:12.

¹¹³⁰ Ks. Moilanen 2008, 129–138.

juoppohullun miehen kanssa naimisissa oleva nainen joutuu pakostakin kiinnittämään huomiota vieraaseen mieheen. K. S. Laurila kuvasi taidetta ja siveellisyyttä käsittelevässä teoksessaan suhdetta syväksi kiintymykseksi. Laurila ei tarkentanut suhteen laatua, mutta korosti kuvattujen avioliittojen kelvottomuutta. Ahjon Lauri Heles, joka kuvasi vieraan miehen biologisesti terveeksi, totesi naisen olevan terve ja tyydyttämätön naaras. Teoksesta hän löysi freudilaisen vaistojen ilmapiirin.¹¹³¹

Aviorikoksesta puhui harva arvostelija. Länsi-Suomessa miehen kuvattiin olevan kuin koulupoika, kun talon emäntä vie hänet keskellä sunnuntaipäivää aitan sänkyyn. Teoksen moitittiin kuvaavan aviorikoksen hyväksyttävässä sävyssä. Toinen teemaa kielteisesti käsitellyt oli Kalevan arvostelija, joka katsoi kyseisenlaisen kuvauksen olevan muotia romaaneissa. Aviorikosta enemmän häntä kuitenkin vaivasi rangaistuksetta jäänyt tappo. Kotimaan Aukusti Oravala totesi suhteen olevan luvaton, mutta arvosteli teoksen sinänsä hyvin myönteisesti.¹¹³²

Jälkinäytös-romaanissa aiemman teoksen rakkauskertomusta katsotaan yhteiskunnan kannalta. Yhtenä konkreettisena merkinä tästä on, että henkilöt saavat täydet nimet. Avioparin sukunimi on Jönsson. Naisen etunimi on Astrid. Poliisitutkinnassa Alfredin piilotettu ruumis löydetään ja tapausten kulku selvitetään. Oikeusistunnossa Astrid Jönsson tuomitaan kahdeksi vuodeksi vankilaan hätävarjeluun liioitteluna tehdystä taposta.

Aiemman teoksen luonnonoikeus joutuu antamaan jonkin verran periksi yhteiskunnan oikeudelle, mutta kahden vuoden rangaistus ei ole pitkä elämän ja luonnon mittakaavassa, mikä teoksessakin tulee ilmi. Luonnon ja Jumalan oikeuskäsitykset esitetään samansuuntaisina. Yhteiskunnallisesti teos jakaantuu viisaisiin säilyttäjiin, joita edustaa käräjätuomari sekä ns. kunnan ihmisiin, jotka matalamielisesti kiivailevat. Sukupuolista siveellisyyttä maaseudulla valvoo laihakasvoinen kuivasti puhuva opettaja, joka lautamiehenä toimiessaan vaatii kovempaa rangaistusta naiselle, koska siveellisyyksikäsitkset ovat höltyneet kylässä.¹¹³³ Tässä voi nähdä rakennettavan vastakkainasettelua maaseudun luonnollisen seksuaalisuuden ja vanhan polven sivistyneistön tiukempien käsitysten välillä.

Yhteiskunnallinen näkökulma tuo teokseen myös ihmisten väliset luokkaerot. Luokkaero tulee esiin jo teoksen alussa nimismiehen selvitellessä kylän juoruja. Hän kyselee onko emännän ja rengin välillä ollut jotain. Aaltonen ei ole enää puheentasolla tilanhoitaja vaan renki. Nimismiehen ajatuksissa emännän ja rengin suhde on sopimaton, mutta luonto ei katso sopivaisuutta. Hän miettii, että ihmisen pitää kuitenkin olla luonnon yläpuolella. Synnyttäminenkin oli saatu antiseptisissä tiloissa tapahtuvaksi, niin ettei siinäkään ollut enää mitään sopimatonta.¹¹³⁴

Aiemmassa teoksessa luonnollisina esitetyt asiat näytetään muuttuvan irvokkaiksi yhteiskunnan katseen alla. Astridin asianajaja ei usko naisen ja Aalto-

¹¹³¹ Turunmaa 3.11.1937; Laurila 1938, 152–153; Ahjo 1937:5.

¹¹³² Länsi-Suomi 5.11.1937; Kaleva 18.11.1937; Kotimaa 5.11.1937.

¹¹³³ Envall 1994, 89–90; *Jälkinäytös* (1938) 236.

¹¹³⁴ *Jälkinäytös* (1938) 13, 19–20.

sen suhteeseen, vaan pitää asiakastaan frigidinä.¹¹³⁵ Kun aiemmassa teoksessa Astridin käytöksen on selitetty johtuvan hänen epäluonnollisesta avioliitostaan johtuneista kärsimyksistä, *Jälkinäytöksen* yhteiskunta näkee asian aikakauden lääketieteellisen puheen kannalta. Lääketieteellisiin teorioihin naisen seksuaalisuudesta kuului ajatus epänormaalista, kylmästä eli frigidistä, naisesta.¹¹³⁶

Teoksessa käsitellään myös onnettoman avioliiton ratkaisemista avioeron kautta, jonka edellisen teoksen arvostelijat olivat nostaneet esiin. *Jälkinäytöksessä* nuori nimismies ja vanhempaa viisautta edustava lääkäri keskustelevat asiasta. Lääkärin mukaan Alfredin tapaiset miehet eivät suostu avioeroon. Mies olisi voinut heittäytyä sairaaksi ja selittänyt naisen hakevan eroa päästäkseen elatusvelvollisuudesta. Nimismies mainitsee mahdollisuutena myös uuden alkoholisilainkin. Tohtori toteaa huollon maksavan ja kuntien mieluummin ottavan rahat siitä pois.¹¹³⁷

Naisellisuudesta teos tarjoaa ristiriitaisen kuvan. Ristiriidan kokee mielenkiintoisesti juuri viisas tuomari. Hänen vaimonsa edustaa perinteistä naisellisuutta. Hän ei kykene ymmärtämään Astridin tarmokasta, kovaa ja jäykkää naisluonnetta. Hän oli ollut vastarinnassa kun hänen miehensä antoi tyttärille luvan lähteä opiskelemaan ja töihin. Se oli hänestä sopimatonta ja epänaissellista.¹¹³⁸

Aaltosen vaimo on vielä nuorehko nainen, joka maalaistalon isännän silmään on mukavan pehmeä, ketterästi liikahteleva ja virkeäsilmainen naisihminen, jota kyllä mielellään katseli. Todistajana esiintyminen on naisen elämän kohokohtia. Hän on pukeutunut ja meikannut mahdollisimman hyvin, mutta hänen olemuksessaan kuvataan olevan jotakin tuhruista ja huolimatonta. Tuomarille nainen on jollain hämärällä tavalla kuin uudenaikainen irvikuva siitä, mikä hänen vaimossaan oli aikoinaan viehättävimmän naisellista.¹¹³⁹ Naisellisuuteen teoksessa liitetty pehmeys, koristeellisuus ja heikkous ovat tuomarille myönteisiä asioita, mutta nykyaikaisena versiona vastenmielisiä. Vanhemman ajan herrasväen naisellisuuden piirteet kuvataan teoksessa irvokkaiksi, kun ne ovat siirtyneet nykyaajan työväenluokkaiseen naiseen.

4.3 Vuosikymmenen lopun miehet ja naiset

4.3.1 Minkälaisen rakkauden vuoksi rouva Skrof kuoli?

Teoksen nimessä esiintyvään kysymykseen, *Kuka murhasi rouva Skrofin*, vastaus oli teoksessa yksiselitteinen. Tappaja oli taiteilija Kurt Kuurna. Hän ja hänen ystävänsä Kaarlo Lankela molemmat rakastivat rouvan tytärpuolta Kirsti Skro-

¹¹³⁵ *Jälkinäytös* (1938) 133.

¹¹³⁶ Ks. Helén 1997, 285–330.

¹¹³⁷ *Jälkinäytös* (1938) 53–54.

¹¹³⁸ *Jälkinäytös* (1938) 141–142.

¹¹³⁹ *Jälkinäytös* (1938) 156, 168–170.

fia. Kuurna kertoo, että hän päätti uhrautua parhaan ystävänsä puolesta ja surmasi Lankelan onnen tiellä olleen rouva Skrofin.

Kuurnan motiivit saattoivat olla moniselitteisemmät. Halutessaan lukija voi ajatella, että Kuurna on Kirstiä enemmän rakastunut Lankelaan.¹¹⁴⁰ Kuurna korostaa kuinka paljon heidän ystävyytensä on merkinnyt hänelle.

Vain se on tehnyt elämän minulle elämisen arvoiseksi. Ja vuodet, jotka olemme eläneet yhdessä, ovat olleet suurenmoisia, ihanan järjettömiä vuosia.

Hän kuitenkin ymmärsi, ettei Lankelan elämä voinut jatkua entisellään, vaan hän tarvitsi vaimon.¹¹⁴¹ Komisario Palmunkin sanat vahvistavat tulkintaa, koska Palmu toteaa Kuurnan motiivina olleen

Rakkaus, väärin käsitetty toveruuden tunne.¹¹⁴²

Kuurnan mahdollinen homoseksuaalisuus on teoksessa piilotettua. Waltarin 1920–1930-lukujen teksteissä ei esiinny niinkään homoseksuaalista tyyppiä. Oikeastaan teksteissä homoseksuaalisuus esiintyy yhtenä dekadenssin piirteenä. Vaikka Kuurna seksuaalisuuttaan ei määritellä tarkasti, joka tapauksessa hän jatkaa Waltarin yläluokkaisen dekadenssin kuvauksia. Tällaiseen dekadenssiin usein keskiluokka yhdisti juuri homoseksuaalisuuden.¹¹⁴³ Kuurnan feminiinisyys liittyy hänet myös toisaalta Waltarinkin lukemien seksologien kuten Richard von Kraff-Ebingin käsityksiin, joissa homoseksuaalinen henkilö on sukupuoleltaan invertoitunut. Homoseksuaaliset teot eivät olleet niissä niin tärkeitä, kuin henkilön identiteetti, joka oli muuttunut vastakkaista sukupuolta edustavaksi. Seksologiassa yleinen tendenssi oli heteroseksualisoida homoseksuaalinen halu, jolloin miestä haluavan miehen täytyi olla feminiininen.¹¹⁴⁴

Kuurna on teoksessa boheemi surrealismiin suuntautunut taiteilija. Hän asuu Lankelan kanssa yhdessä ja heidät tunnetaan Helsingin yöelämässä parivaljakkona, jonka toinen puoli on harvoin kaukana toisesta. Kuurna on

mustatukkainen, hintelä älymystönuorukainen, jonka suupielten hermostuneet piirteet ja kahvinruskeidensilmien vilkas elehtiminen kuvastivat tiettyä taiteilijan herkkyyttä. Hänellä oli hyvin kauniit valkoiset kädet, ja hän oli ilmeisesti liiankin tietoinen siitä.¹¹⁴⁵

Kuurna kertoo olevansa osa pitkän suvun rappeutumisilmiötä. Kurströmin suku aateloitiin jo 1600-luvulla ja Kuurna on sen viimeinen edustaja.¹¹⁴⁶ Se miten Kuurnasta teoksessa kerrotaan ja miten hän määrittelee itseään, liittyy hänet

¹¹⁴⁰ Juvonen 2002, 131. Teoksen pohjalta kuvatussa elokuvassa *Kaasua, komisario Palmu!* (1961) motiivia on yksinkertaistettu ja elokuvasta on tullut tiettävästi ensimmäinen suomalainen elokuva, jonka loppuratkaisussa päähenkilö paljastuu homoseksuaaliseksi. (Ibid.)

¹¹⁴¹ *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) 232.

¹¹⁴² *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) 227.

¹¹⁴³ Ks. Mosse 1996, 68.

¹¹⁴⁴ Storr 1998, 15–16, 25; Waltari 1980, 140; Juvonen 2002, 132.

¹¹⁴⁵ *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) 67.

¹¹⁴⁶ *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) 78–79, 148.

sellaiseen homoseksuaalin kuvaan, joka esimerkiksi Oscar Wildestä syntyi hänen homoseksuaalisia tekojaan koskevan oikeudenkäyntinsä yhteydessä 1890-luvulla. Tämä kuva yläluokkaisesta, naismaisesta, moraalittomasta ja dekadentista esteetikosta muodostui homoseksuaalin stereotyyppiaksi. 1930-luvun Britanniassa Wildeen saatettiin vielä viitata degeneroituneena, mutta enemmän ironisessa sävyssä.¹¹⁴⁷ Samaa sävyä on Kuurnan puheissa itsestään. Voi tulkita, että hahmon esitetään tuntevan vanhentuneet tieteelliset esitykset rappeutuneesta homoseksuaalista ja viittaavan niillä humoristisesti itseensä.

Minäkertojan mukaan Lankela on miehinen mies. Tällä hän viittaa sekä tämän ruumiilliseen voimaan että toimintaan, kuten nuoruudessa Kuurnan hengen pelastamiseen. Lankelan maskuliinisuuteen verrattuna Kuurna on pienikokoinen. Teoksen minäkertoja näkee tämän opiskelemiensa psykologisten teorioiden mukaan johtavan alemmuuskompleksiin.¹¹⁴⁸ Ystävyysuhteen osapuolet eivät joka tapauksessa ole tasavertaisia yksilöitä.¹¹⁴⁹ Kuurnan voi nähdä feminiinisenä hahmona esimerkiksi kun teoksessa kerrotaan Lankelan lentäjän-työstä. Kuurna on seurannut kentän laidalla sydän tärysten Lankelan taitolentotemppeja. Kun Lankela menee Kirsti Skrofin kanssa naimisiin, nämä jatkossa lentävät aina yhdessä.¹¹⁵⁰ Kuurnan asema muistuttaa enemmän vanhempaa parisuhdeajatusta, jossa on maskuliininen aktiivinen toimija sekä feminiininen kohde. Kirstin ja Lankelan suhde sen sijaan on nykyaikaisen toverillinen.

Murhan motiivi oli ongelmallinen aikalaislukijoille. Useat teoksen arvostelijat pitivät teoksen heikkoutena murhan epäuskottavaa motiivina.¹¹⁵¹ Helsingin Sanomien Erkki Kivijärvi piti sitä *litteräärisenä*.¹¹⁵² Murhan motiivina kuvattiin esimerkiksi yleväksi, romanttiseksi ja niin ylhäisen jaloksi, että se ei mahdollinen oikeassa elämässä.¹¹⁵³ Maija Savutie yhdisti rikoksen epäitsekkiät motiivit, uhrautuvan toveruuden ja epäitsekkiään rakkauden, Waltarin kirjojen tuttuun pyrkimykseen puhdashenkisyyteen. Maaseudun tulevaisuudessa esitettiin, että yllättävää murhan syytä tekisi mieli sanoa jopa kauniiksi. Sinimustan nuorison äänenkannattajassa, Luo lippujen! -lehdessä, ei pidetty miehistä toveruutta uskottavana murhan motiivina.¹¹⁵⁴ Arvostelijat pohtivat runsaasti sitä oliko murhan motiivi psykologisesti perusteltu. Psykologisuus oli selkeästi käsitteenä jo

¹¹⁴⁷ Greenslade 1994/2010, 21, 24, 123; Bland 1998, 193.

¹¹⁴⁸ *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) 198. Waltarin versiokirjailijuutta ajatellen ei ole yllättävää, että Kuurna ei ole ainut maskuliinisemmän miehen puolesta uhrautuja Waltarin 1930-luvun teksteissä. *Surun ja ilon kaupungissa* (1936) nuori poika, jota koulun rehtori pitää sairaalloisena ja sielullisesti kieroona kasvaneena, tunnustaa rikkomuksen, jota ei ole tehnyt. Oikea tekijä on hänen suoraselkäinen ja leveäharteinen koulutoverinsa. Tunnustuksen tehnyt poika kuvataan rehtorin näkökulmasta hinteläksi ja abnormiksi. Pojan tunnustus on rehtorin mielestä asia, joka kuuluu enemmän lääkärille kuin koulunjohtajalle. (*Surun ja ilon kaupunki* (1936) 198–199).

¹¹⁴⁹ Vrt. Envall 1994, 153.

¹¹⁵⁰ *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) 231, 236.

¹¹⁵¹ Esim. Arvosteleva luettelo 1939; Helsingin Sanomat 17.4.1939; Kansan Työ 10.2.1939; Karjala 5.2.1939; Keskipohjanmaa 9.2.1939; Luo Lippujen! 1939:5; Pohjois-Karjala 4.2.1939; Talous ja koti 1939:5; Varsinais-Suomi 14.2.1939.

¹¹⁵² Helsingin Sanomat 17.4.1939

¹¹⁵³ Esimerkit järjestyksessä Ilkka 5.4.1939; Kaleva 16.2.1939; Talous ja koti 1939:5.

¹¹⁵⁴ Savutie Kansan Lehdessä (Kansan Lehti 7.2.1939); Maaseudun Tulevaisuus 2.2.1939; Luo Lippujen! 1939:5.

vakiintunut tässä vaiheessa arvostelijoiden käyttöön. Arvostelijoiden teksteissä motiivi siis käsitettiin jaloksi toveruudeksi. Homoseksuaalisuuteen ei viitattu peitelystikään, joka kertoo erilaisista lukemistavoista. Nykyisellään suhdetta luetaan paljon helpommin homoseksuaalisuuden kautta.¹¹⁵⁵

Homoseksuaalisuuteen ja taiteilijuuteen liittyviä teemoja Waltarin teoksissa on jo aiemmin. *Suuressa illusionissa* epänormaalia seksuaalisuutta käytettiin madame Spindelin kohdalla tehokeinona.¹¹⁵⁶ Myös saman romaanin maisteri Hellaksen yläluokkaisiin dekadentteihin piirteisiin kuuluu biseksuaalisuus. Kuvaukset ovat samansuuntaisia 1930-luvun alan homoseksuaalisuuden kuvaukset Riku Sarkolan, Martti Merenmaan ja Elsa Soinin romaaneissa. Homoseksuaalisuus on teoksissa eräänlaista eksotiikkaa, johon liittyy taiteellisuus ja patologinen leima. Tällaisissa kuvauksissa homoseksuaalisuus toimii vain eräänlaisena nykyaikaisen kaupunkilaiselämän kuvauksen rekvisiittana.¹¹⁵⁷ Aiheesta on selkeästi ollut tietynlaista muodikkautta. Romaanien tekijät eivät olleet vielä asemaansa vakiinnuttaneita kirjailijoita. Tällaiset 1920- ja 1930-luvun vaihteen muotiaiheet tuntuvat 1930-luvun lopulla sopineen Waltarille käsiteltäviksi enää tuotannon kevyemmässä, leikittelyvässä puolessa. Tässä mielessä hahmon paluussa on samaa kuin *Kurittomassa sukupolvessa* ja *Ihmeellisessä Joosefissa*, jossa moderni nykyaikainen nuori tuodaan nyt komediaan, ei vakavaan käsittelyyn sopivana hahmona.

Toinen esimerkki taiteilijuuden ja homoseksuaalisuuden yhdistämisestä löytyy esimerkiksi Waltarin vuoden 1933 kulttuuripoliittisesta kirjoituksesta *Tyhjiä tynnyreitä*. Siinä hän mainitsee nykyhetken suurimman ranskalaisen kirjailijan André Giden olevan vanha saarnaaja, homoseksuaalisti ja tällä hetkellä bolševikki.¹¹⁵⁸ Homoseksuaalisuus ei tekstissä esiinny varsinaisesti uhkaavana asiana, vaan piirteenä, joka kertoo kirjallisuuden kyseenalaisesta tilanteesta. Suureen kirjailijaan liitettyjä sanoja ei esitetä myönteisinä. Epätavallista asian esiin nostaminen ei ollut. Esimerkiksi Lauri Viljanen kritisoi ranskalaiskirjailijan teosten myönteisiä homoseksuaalisuuden kuvauksia.¹¹⁵⁹

Samalla vuosikymmenellä vuonna Waltari kirjoitti myös useamman tekstin homoseksuaalisesta taiteilijasta mainitsematta homoseksuaalisuutta.¹¹⁶⁰ Waltari tunsu ystävänsä Uuno Kailaan seksuaalisen suuntautumisen, mutta hänen kirjoittamistaan muistokirjoituksista on vaikea löytää mitään viitteitä siihen. Kailaan kohdalla Waltari tosin kirjoittaa alemmuudentunnosta, jonka hän yhdistää surulliseen lapsuuteen. Tämä on johtanut loppumattomaan taisteluun oman heikkouden tunteen kanssa. Waltarin teksteissä Kailas todetaan ehdottomaksi luonteeksi. Tinkimättömyys taiteilijana johti yksinäisyyteen, jossa ei ole

¹¹⁵⁵ Esimerkiksi kun kirjoitin Mika Waltari -seuran vuosikirjaan artikkelin (Järvelä 2008), jossa mainitsin Kuurnan tekevän murhan rakkaudesta Lankelaan, julkaisun toimittaja lisäsi artikkeliin omin luvun otsikon, jossa puhutaan lemmestä, näin yksinkertaista rakkauden luonteen romanttiseksi tai seksuaaliseksi.

¹¹⁵⁶ Juvonen 2002, 129.

¹¹⁵⁷ Tihinen 2007, 127–129. Ks. myös Hapuli 1995, 170–171.

¹¹⁵⁸ *Tyhjiä tynnyreitä eli kolinaa ammattikirjailijan aivokopassa* (1933) 73–74.

¹¹⁵⁹ Lappalainen 1993, 77.

¹¹⁶⁰ *Uuno Kailaan kuolinsanomien saapuessa...* (1933); *Uuno Kailas In memoriam* (1933); *Uuno Kailas – ihminen* (1933); *Punajuova, kauneus jäi...* (1933).

kotia, ei jälkeläisiä, ei rakkautta.¹¹⁶¹ Waltarin tekstissä Kailaan elämän viimeiset vuodet olivat kirkastumisen, miehuuden ja ristiriitojen selkeytymisen aikaa. Tässä hän viittaa Kailaan isänmaallisiin runoihin, jotka entinen kapinoitsija kirjoitti ”miehuutensa päivinä”¹¹⁶². Kailaan jälkeenjääneissä runoissa Waltari näki-kin esiintyvän miehuuden ihanteen, jossa korostuu tyyneys ja itsekuri. Waltari korostaakin tältä pohjalta, että tällaisena aikana jokaisen nuoren ihmisen velvollisuus on kasvaa itsenäiseksi ja harkitsevaksi *mieheksi*.¹¹⁶³ Waltarin tekstissä ensimmäiseksi huomio saattaa kiinnittyä ilmeisen tahattomaan ihmisen ja miehen samaistamiseen, mutta tekstissä korostuu myös kasvaminen ja kehittyminen, johon runoilijankin kohdalla viitataan. Runoilija kehittyi kapinallisesta kypsäksi mieheksi.

Kirjoitusten yhtenä motiivina voi pitää taiteilijana ihaillun ystävän maineen korottamista. Tähän liittyy myös tuotannon isänmaallisuuden korostaminen.¹¹⁶⁴ Homoseksuaalisuuden mainitseminen tässä yhteydessä olisi ollut tietysti mahdotonta 1930-luvulla. Toisaalta homoseksuaalisuus ei Waltarin teksteissä esiintynyt identiteetti- ja piirteinä, vaan yhtenä yksilön ongelmakohtana. Niinpä puheen traumaista ja alemmuudentunteesta voi katsoa käsittelevän asiaa, jota ei voi mainita. Kypsytminen miehuuteen on kuitenkin ratkaissut näitä ongelmia. Kailaan käsittely tekstissä muistuttaa Harri Kalhan analysoimaa Magnus Enckellin homoseksuaalisuuden käsittelyä taidehistoriallisissa teksteissä. Kertomatta mitä taiteilija oikeastaan uhrasi taiteen edestä, teksteissä toistuvat kuvaukset uhrauksista, taistelusta ja ponnistuksista taiteen eteen. Sen vuoksi maallinen sai jäädä ja henki nousta ruumiin yläpuolelle.¹¹⁶⁵

Kun Waltari kirjoitti Kailaan novelleista kirja-arvostelun 1936, hän korosti Kailaan järkyttävää mielisairautta, joka oli synkistänyt hänen miehuutensa. Novellien aiheiston hän näki liikkuvan psykopatologian rajamailla. Waltarin tulkinnan voi nähdä liittyvän Tatu Vaaskiven 1930-luvun esseissään aloittamaan tapaan käsitellä Kailasta psykopatologisena tapauksena, jonka tulkinnassa keskeistä ovat homoseksuaalisuus ja skitsofrenia. Tulkinta psykopatologisesta poikkeusyksilöstä sopi hyvin romanttisen nerokäsityksen kehukseen.¹¹⁶⁶

Waltarin teksteissä on 1900-luvun alkupuolella eurooppalaisessa kirjallisuudessa yleisen yläluokkaisen dekadenssin kuvaukseen kuuluvia piirteitä. Näihin liittyy kirjailijan henkilöhistorian ja aikakauden erityispiirteitä. *Rouva Skrofissa* murhaaja, uhri ja pääepäilty ovat kaikki perimältään ruotsinkielistä yläluokkaa. Mitä pidempi ja syvempi yläluokkainen verenperintö on, sitä degeneroituneempi perinnön kantaja. Kuurna on moraalisesti rappeutunut, kun rouva Skrof ja Lankela ovat vain heikkoja. Asetelman voi tulkita johtuvan suomenkielisten ruotsinkielisiä tuntemasta epäluulosta. Ruotsinkielisen yläluokan asema on perittyä, kun taas ylöspäin pääseminen sosiaalisesti on edellyttänyt

¹¹⁶¹ *Uuno Kailas In memoriam* (1933) 52.

¹¹⁶² *Uuno Kailas – ihminen* (1933) 11.

¹¹⁶³ *Punajuova, kauneus jäi...* (1933) 17.

¹¹⁶⁴ Ks. myös *Punajuova, kauneus jäi...* (1933) 17.

¹¹⁶⁵ Kalha 2005, 67, 291.

¹¹⁶⁶ *Uuno Kailaan jälkeenjääneet novellit* (1936); Lassila 2002, 103; Ihanus 1994, 165; homoseksuaalisuuden psykopatologisoivasta käsittelystä ks. myös Kalha 2005, 214.

koulutusta ja kovaa työntekoa. Teoksessa ainoa täysin suomalaisen verenperinnön omaava Kirsti tarvitaan parantamaan heikentyntä perhettä.¹¹⁶⁷

Ruotsinkielisen yläluokan kuvaaminen epäilyttävänä oli linjassa Waltarin sotienvälisen ajan tekstien kanssa. Hän oli kuvannut omalla työllään sivistyneistöön nousevia suomenkielisiä erityisesti Helsinki-trilogiassa nostaten samalla kielitaistelun esiin. Osaltaan kuvaus sopii myös hyvin perinteisen salapoliisiromaanin ajatusmaailmaan, jossa usein heijastuu keskiluokan käsitys yläluokan rappiosta.

4.3.2 Pääkaupungin nuoria naisia

Romaani *Ihmeellinen Joosef* ilmestyi 1938 M. Ritvalan tekijänimellä. Se ei herättänyt huomiota, vaikka salanimi oli helppo yhdistää Waltariin. Vähälle huomiolle jäi myös kirjailijan romaanin pohjalta laatima näytelmä, joka ilmestyi kirjailijan omalla nimellä.¹¹⁶⁸ Eila Pennasen mukaan teos oli kirjoitettu jo 1931 ja hän näkee sen myöhäisen julkaisun sopineen hyvin Waltarin tuotannon viihteelliseen vaiheeseen.¹¹⁶⁹ Romaanin julkaiseminen joitain samoja piirteitä sisältäneen *Kurittoman sukupolven* jälkeen tuntuukin luontevalta. Teoksen voi nähdä *Appelsiinsiemenen* teemojen keveänä kehittelynä samaan tapaan kuin *Kurittoman sukupolven*.

Kirjan naispäähenkilö Karin Lauraeus on minäkertoja. Karin on vanhaa kulttuurisukua, jonka omaisuutta hänen isänsä on onnella kasvattanut.¹¹⁷⁰ Ensimmäistä kertaa Waltarin minäkertojana on nainen. Minäkertojaa Waltari ei ollut myöskään julkaistuissa romaaneissaan käyttänyt *Suuren illusionin* jälkeen. Yleisilme on humoristinen. Alaotsikko ”vakava ajanvieteromaani” määrittelee sen viihteeksi ja lähinnä leikittelee sanalla vakava. Teoksen huumorissa keskeistä on kevyt suhtautuminen moniin kysymyksiin, joita *Appelsiinsiemenessä* käsiteltiin vakavasti. Waltarin nuoruuden tuotannossa merkittävät teemat naisten ja miesten välisistä suhteista ja nuorisosta käsitellään huumorilla. *Ihmeellisen Joosefin* ilmestymisaikana ne eivät ilmeisesti edustaneet enää Waltarille vakavia teemoja. Kuten *Surun ja ilon kaupungissa* oli määritelty, kirjailijan tehtävänä oli kurottaa kohti ikuisuutta, eikä ajan pintailmiöiksi koettuja asioita. Taru Tapioharju esittää Waltarin marginalisoineen ”uuden naisen” ilmiön *Ihmeellisessä Joosefissa*. Tämä liittyy hänen laajempaan tulkintaansa ilmiön marginalisoimisesta tai marginalisoitumisesta Waltarin 1930-luvun puolivälistä lähtien julkaissuissa teoksissa.¹¹⁷¹ Naisen muuttumisen käsittely Waltarin teoksissa todella väheni ajanjaksolla ja toisenlaiset teemat saivat tilaa. Tämän näkeminen intentionaalisenä marginalisointina edellyttää kuitenkin oletusta, että ”uusi nainen” olisi ollut Waltarille tietoisesti käsitelty kysymys. Tälle ei ole tukea.

¹¹⁶⁷ Pyrhönen 2004, 28.

¹¹⁶⁸ Tutkimuksessakin teos on jäänyt vähälle huomiolle. Romaania on käsitellyt Taru Tapioharju väitöskirjassaan (Tapioharju 2010) ja näytelmää Panu Rajala (1998, 117–122).

¹¹⁶⁹ Pennanen 1982, 137. Rajala (2008, 327) tosin puhuu teoksesta vuonna 1938 kirjoitetuna.

¹¹⁷⁰ *Ihmeellinen Joosef* (1938) 91.

¹¹⁷¹ Tapioharju 2010, 31, 288, 294–298, 300, 308.

19-vuotias Karin edustaa 1930-luvun nuorta naista. Karinin elämän kuvaus on monessa mielessä samantapainen kuin *Appelsiininsiemen* Irenen. Nuorison elämässä keskeistä on huvittelu kahviloissa. Karin edustaa myös nykyaikaisen naisen kuvastoa sillä, että hän ajaa autoa. Auton merkkikin on Buick eli sama, joka on *Appelsiininsiemenessä* ja Michael Arlenin *Vihreässä hatussa*.¹¹⁷²

Aiemmin vakavasti käsiteltyihin asioihin kuului nuoren naisen seurustelu miesten kanssa. Nyt Karinin kolme ”juttua” sisältävät enemmän komiikkaa kuin tragiikkaa. Ensimmäinen on ollut koulupoika Juho, ”paha poika”. Toinen oli Karinin lomamatkalla Ranskassa tapaamansa insinööri, joka sai hänet hotel-lihuoneeseensa, josta tämä ei päässyt pois kuin huutamalla. Karinille tämä opetti, että hän oli ollut kokematon luullessaan miehen ja naisen voivan toverillisesti huvitella yhdessä. Kolmas oli noin neljäkymmenen ikäinen majuri, joka edusti miehekästä tyyppiä. Valitettavasti kävi ilmi, että hän havitteli vain rahaa.¹¹⁷³

Karinin kertomien juttujen kautta käsitellään Waltarin aiemmin käsittelemiä teemoja. *Suuri illusioni* esitti puhtaan toveruuden uuden ajan rakkauden ilmiönä, mutta nyt asia esitetään nuoruuden naiiviutena. Suhde vanhempaan mieheen, joka *Appelsiininsiemenessä* oli vakava ja raskas asia, esiintyy nyt kevyenä episodina. Minäkertoja myös katselee tapahtumia myöhemmästä näkökulmasta, jossa ne eivät ole yhtä vakavia kuin tapahtumahetkellä. Taru Tapioharju tulkitsee, ettei äänessä ole nuori nainen, vaan patriarkaalinen ja konservatiivinen kertoja, koska nuori nainen ei puhuisi tällä tavoin itseironiaa käyttäen rakkausjutuistaan.¹¹⁷⁴ Tulkinnassa jää perustelematta miksi nuori nainen ei voisi näin puhua, varsinkin kun 1920-luvulla erityisesti naisten kirjoittamissa suomalaisissa ajanvieteromaaneissa rakkauteen kohdistuva ironia oli tyyppillistä.¹¹⁷⁵

Appelsiininsiemenessä nousi esiin nuorten naisten kohtaama seksuaalinen ahdistelu. *Ihmeellisessä Joosefissa* vanhempien miesten huomiota ei käsitellä vietielämän pimeänä puolena vaan harmittomana ja luonnollisena asiana. Karinin kaverin isä mainitaan kiltiksi sedäksi, joka mielellään hiukan taputteli nuoria tyttöjä tarkoittamatta sillä mitään pahaa. *Appelsiininsiemenessä* seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan uhka tuli aivan tavallisten miesten taholta, mutta *Rouva Skrofissa* tekijä on yksittäinen rikollinen, saarnaaja Mustapää. Waltarin salapoliisiromaanit edustavat lajin perinteistä muotoa, jossa rikos on yksilöllinen eikä yhteisöllinen ongelma ja rikoksen ratkaisija palauttaa maailmaan turvallisuuden ja järjestyksen.¹¹⁷⁶

Naisen työssäkäynti ja elämän merkityksellisyys, joka *Appelsiininsiemenessä* nousi esiin Irenen avioliiton kohdalla, kuitataan Joosefin kannanotolla, että Karinin ei kannata tehdä työtä, jota joku toinen tekisi paremmin. Karin myös työnteolla veisi paikan joltakulta, joka sitä oikeasti tarvitsee.¹¹⁷⁷

¹¹⁷² *Ihmeellinen Joosef* (1938) 9, 53; Tapioharju 2010, 302.

¹¹⁷³ *Ihmeellinen Joosef* (1938) 13–15.

¹¹⁷⁴ Tapioharju 2010, 300–301.

¹¹⁷⁵ Malmio 1999, 293–294.

¹¹⁷⁶ *Ihmeellinen Joosef* (1938) 22; ks. *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) 112, 128; Mäkelä 1994, 114; ks. Ruohonen 2008, 125; Pennanen 1970, 319.

¹¹⁷⁷ *Ihmeellinen Joosef* (1938) 174.

Erityisesti huumori liittyy romanssiin, joka on lähtökohdaltaan epätodennäköinen. Teoksen nimihenkilö, Joosef Huttunen, on likinäköinen sekä hämillisesti ja avuttomasti käyttäytyvä nuori mies.¹¹⁷⁸ Joosef osoittautuu teoksessa vaatimattomasta ulkonäöstä huolimatta sankariksi sekä älynsä että nyrkkeilykykynsä ansiosta.

Luokkaeron ongelma, joka oli läsnä *Appelsiininsiemenessä* professorin tyttären ja yksinhuoltajaäidin arkkitehti-pojan suhteessa, on teoksessa myös esillä. Karinin perhe on varakas ja Joosef kuuluu vähävaraiseen sivistyneistöön. Molemmissa teoksissa nainen on yläluokkaisesta perheestä, joka aiheuttaa keski-luokkaiselle miehelle ongelman avioliiton kannalta. *Ihmeellisessä Joosefissa* ongelma ratkaistaan antamalla Joosefille yllättävä tulonlähde. Teoksen lopussa Joosef päättää käyttää psykologian opintojaan hyödyksi. Hänen mukaansa työllä ja rehellisyydellä ei pääse kovin pitkälle maailmassa. Käytännöllisellä elämänuralla rahaa ansaitsee parhaiten vetoamalla ihmisen alhaisimpiin vaistoihin, joista Joosef on valinnut tietämättömyyden ja taikauskoisuuden. Hän on ruvennut ennustajaksi.¹¹⁷⁹ Huumorin valossa käsitellään sekä Waltarin teksteissä että suomalaisessa yhteiskunnassa ja kirjallisuudessa keskeistä työn eetosta. Kun *Appelsiininsiemenessä* mies elättää perheensä ahkeruudella, niin *Ihmeellisessä Joosefissa* ratkaisu perustuu oveluuteen. Samalla vastakkainasettelu noudattelee Waltarin keskeistä jakoa idealisteihin ja realisteihin. Joosefin suhtautuminen pyhäksi arvoksi koettuun työhön on tässä jaottelussa realistinen. Rahan ansaitsemisen sattumanvaraisuus on noussut teoksessa esiin jo Karinin isän kohdalla, jonka omaisuus karttui avioliiton kautta ja liiketoimissa lähinnä onnella.

Vuosikymmenen viimeinen Waltarin romaanien nuoren naisen hahmo on Kirsti Skrof, rouva Skrofin tytärpuoli. Hänkin esiintyy kevyessä teoksessa, jota sen enempää Waltari kuin aikalaisarvostelijatkaan eivät nähneet vakavana puheenvuorona kysymykseen nykyajan nuorisosta.

Rouva Skrof on pyrkinyt estämään perinnöllisten taipumusten nousun Kirstissä. Tämän isä oli alkoholisti ja onnenonkija, joka nai rouvan tämän rahojen vuoksi. Rouva on saanut asianajan kanssa tytärpuolen ymmärtämään jättämään haaveet työurasta ja jäämään auttamaan äitipuoltaan.¹¹⁸⁰ Tähän ratkaisuun jopa komisario Palmu suhtautuu ivallisesti. Näin annetaan ymmärtää, että nuorelle naiselle valinnanmahdollisuus ja itsenäinen työura ovat mahdollisia.

Kirstin reaktio ankaraan kasvatukseen on edustanut sekä alistumista että halua olla paha tyttö. Rouva Skrof pyrkii naittamaan Kirstin Lankelalle, jotta tämä vakiintuisi kunnollisen naisen vaikutuksesta ja omaisuus pysyisi kasassa. Komisario Palmu epäilee, etteivät kaikki nuoret sopeudu tällaiseen rodunjalostukseen.¹¹⁸¹ Rouva Skrofin suunnittelema ratkaisu edustaa sekä järkiavioliittoa että ajatusta naisesta miestä jalostavana ja sivistävänä. Tämän ratkaisun tarjoaa vanhempi nainen, joka selkeämmin edustaa sukupolvea, joka koki asian näin. Ratkaisun kohteena ovat teoksessa nuoret, jotka pitävät tärkeänä rakkausavioliittoa ja tasaveroista suhdetta. Kokonaisuudessaan teos ei kiellä rouva

¹¹⁷⁸ *Ihmeellinen Joosef* (1938) 25.

¹¹⁷⁹ *Ihmeellinen Joosef* (1938) 213–215.

¹¹⁸⁰ *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) 43–44.

¹¹⁸¹ *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) 46–47, 106.

Skrofin ajatuksia, koska Lankelan elämä teoksen lopussa todella tasaantuu avioliiton vaikutuksesta. Ylipäänsä teoksessa ratkaisu, joka ei ulkoapäin pakolla edistettynä sovellu, osoittautuu hyväksi vapaaehtoisena.

Teoksen sivuhenkilönä olevan ravintolatanssijattaren kautta esitetään *Vie-raasta miehestä* poikkeavaa kuvaa kaupunkien viihdekulttuurista. Mahdollisesti kilpailustrategisista syistähän *Vieras mies* yhdisti kaupunkiin voimakkaasti paheellisuuden. *Rouva Skrofissa* konservatiivinen mies pitää tanssijatarta paheellisuuden edustajana, joka yrittää rahallisesti hyötyä varomattomasta nuorukaisesta. Myöhemmin kuitenkin selviää, että naisella on invalidimies ja pieni lapsi, joita hän elättää tanssijana. Ammattiin liitetään sensaationhakuisuutta, mutta todellisuudessa se on raskasta ruumiillista työtä. Juoruja hän ei pyri kitkemään, koska ne ovat vain mainosta hänelle. Poliisiammatissa epäileväksi oppinut komisario Palmu ei tosin aluksi usko myöhemmin todeksi osoittautuvaa tarinaa. Viihde ja paheellisuus eivät siis liity yhteen. Mainosarvoa huonolla maineella on niin romaanin tanssijattarelle kuin Waltarin kirjailijaoppaan mukaan kirjailijallekin.¹¹⁸² Hahmona tanssijatar on sellainen, joka rikoskirjallisuudessa tai viih-teessä olisi helposti voinut olla kuvattu stereotyyppisenä kohtalokkaana naise-na, joita esimerkiksi Waltarin vuosikymmentä aiemmissa kauhunovelleissa esiintyi. Ensimmäisessä varsinaisessa rikosromaanissaan Waltari ei kuitenkaan käytä tällaisia kaupunkielämän turmeltuneisuuteen liitettyjä kuvia.

4.3.3 Nuoret miehet ja vanhojen viisaus

Nuoruuden kuvaajana esiinnousseen Waltarin teoksissa jo *Appelsiininsiemenessä* vanhan professorin kuvaus nousi Markku Envallin näkemyksen mukaan henkilökuvausiksi vaikuttavimmaksi. Samankaltainen, mutta humoristisempi professorihahmo esiintyy myös *Kurittomassa sukupolvessa*. Vahvoja vanhoja miehiä edustavat myös *Vie-raan miehen* Hermannin, *Jälkinäytöksen* Tuomari Mielonen ja *Rouva Skrofin* komisario Palmu.¹¹⁸³ Merkittävä ero on, että aiempien teosten professorihahmot ovat olleet ongelmissa nuorten maailmassa, jossa heidän perinteinen tietonsa ei ole riittänyt. Perheenisinä tai aviomiehinä he eivät ole olleet täysin tilanteen hallussa pitäviä. Hermannin ja Palmun ovat poikamiehiä, joilla on isällinen suhtautuminen nuorempiin. Heidät kuvataan vapaampina, koska heillä ei romanttisia tunteita ja he saavat olla omat itsensä omine omalaatuisina luonteenpiirteineen. Nuorempien epävarmemman tieteellisen maailmankuvan sijaan heillä on käsityksensä absoluuttisesta totuudesta.

Myöhempien teosten vanhat viisaat miehet eivät ole automaattisesti hierarkian huipulla. Tuomari Mielonen joutuu nimellisesti neuvottelemaan valamiesten kanssa tuomiosta ja komisario Palmun esimies on häntä nuorempi ja kokemattomampi. *Vie-raan miehen* Vanhan Hermannin on merkittävä omassa ympäristössään, mutta kaupunkilaisten sukulaistensa näkökulmasta maaseudun suuri mies ei ole merkittävä. Sukulaiset pitävät isona asiana, että ovat an-

¹¹⁸² Kuka murhasi rouva Skrofin? (1939) 53, 175–177, 180–181, 211; Aiotko kirjailijaksi? (1935) 21.

¹¹⁸³ Envall 1994, 23; Rajala 2008, 351–352.

taneet Hermannille nukkumapaikan keittiöstään tämän käydessä kaupungissa, mutta eivät ehdi tämän hautajaisiin. Perunkirjoitukseen he ehtivät tulla.¹¹⁸⁴

Rikosta selvittämässä on *Jälkinäytöksessä* nuori nimismies Valkjärvi, joka on lähtöisin kaupungista. Nimismies edustaa nuoruutta ja uskoa lainsäädännön ja viranomaisten mahdollisuuksiin. Tämä näkyy intona hoitaa virkaansa. Nimismiehen valtaa välillä työtään tehdessään jopa metsästämissä riemu.¹¹⁸⁵ Kokemusta ja viisautta edustavat ennen muuta tuomari Mielonen ja myös kunnanlääkäri Oras.

Lääkärin roolina on ennen tuomarin saapumista olla vastapaino nimismiehelle. Lääkärin kanssa keskustellessa nimismies esimerkiksi uskoo alkoholilain ja -hoidon ratkaisevan ongelmia. Lääkäri on epäilevämpi. Kun pojat kivittävät putkaa, jossa Astrid on vangittuna, lääkäri yhdistää asian Uuden testamentin tarinaan kivitysrangaistuksesta. Lääkärin ja nimismiehen keskustellessa lääkärin mielestä nimismies näkee nuorena kaikki asiat selvinä ja suurpiirteisenä.¹¹⁸⁶ Hän siis viittaa siihen, että vanhempana tajuaa asioiden monimutkaisuuden.

Tuomari Mielonen kuvataan jäyhäksi, ärähteleväksi vanhaksi mieheksi. Hän on kasvattanut kuusiheikkosen lapsijoukon ja lähestyy nyt eläkeikää. Tuomarille lain kirjain ei aina noudata sen henkeä. Laki ei ole erehtymätön. Tässä hän eroaa nuoresta ja kokemattomasta nimismiehestä, joka seuraa lain kirjainta. Tuomarin kyvykkyys ei tule esiin pelkästään epäsuorasti, vaan hänen vaistonsa kerrotaan kouliintuneen erehtymättömästi erottamaan huonon hyvästä. Kokemus on siis antanut ominaisuuden, jota ei saa opiskelemalla kirjoista. Kun rangaistuksesta teoksen lopussa päätetään, tuomari antaa rauhallisena lautamiesten kiistellä aikansa ja esittää sitten perustellun kantansa, josta tulee oikeuden päätös. Kovempaa tuomiota lautamiehistä vaatii vain opettaja, joka näkee siiveillisyyden paikkakunnalla olevan höltymässä, johon pitäisi vastata varoittavalla esimerkillä.¹¹⁸⁷ Tuomarin humanimpi näkemys kuitenkin voittaa. Kokonaisuudessaan siis teoksessa viisaus löytyy vanhoista ja kokeneista, jotka ymmärtävät laajemmin elämää. Envall näkee Waltarin yhteiskunnallisesta ajattelusta ilmaisevan paljon se, että kyseessä ovat juuri maltilliset konservatiivit, jotka ovat tasapainottava osa yhteiskunnassa.¹¹⁸⁸

Kuka murhasi rouva Skrofin? -teoksessa komisarion käytännönläheinen viisus korostuu vertailussa teoksen kirjaviisaaseen apulaiseen, teoksen minäkertojaan. Siinä missä Palmu on lähtökohtaisesti mies ja teoksen rikollinen Kuurna ja pääepäilty Lankela kehittyvät ja miehistyvät, minäkertoja jää pojaksi.¹¹⁸⁹

Palmu puhuttelee pojaksi niin minäkertojaa, Kuurnaakin kuin Lankelaakin. Palmulla on isällinen asenne jopa esimieheensä. Myös Kirsti Skrofiin suhtau-

¹¹⁸⁴ *Jälkinäytös* (1938) 115.

¹¹⁸⁵ *Jälkinäytös* (1938) 6, 81.

¹¹⁸⁶ *Jälkinäytös* (1938) 53–54, 94–95, 113; Envall 1994, 90.

¹¹⁸⁷ *Jälkinäytös* (1938) 137–139, 206, 236–239.

¹¹⁸⁸ Envall 1994, 89.

¹¹⁸⁹ Pyrhönen 2004, 33.

tuminen on isällistä.¹¹⁹⁰ Palmu onkin immuuni nuorten naisten viehätysvoimalle, joka johtaa minäkertojan harhaan useampaan kertaan.¹¹⁹¹

Palmu on aloittanut uransa juoksupojasta ja on itseoppinut. Hänen apulaisensa on opiskellut lakia ja suorittanut alemman oikeustutkinnon. Minäkertojalta on myös varallisuutta, eikä hänen tarvitse elää pelkästään poliisin palkalla. Apulaisen opintoihin kuuluu myös psykologia, joka antaa hänelle mahdollisuuden esittää teorioita, joista Palmu ei yleensä innostu. Vanhemman miehen psykologinen silmä perustuu kokemukseen opintojen sijasta. Samalla tavoin apulainen on Palmua kiinnostuneempi seuraamaan ohjesääntöä.¹¹⁹²

Apulaisen mielikuvitus on vilkas, kun Palmun kohdalla korostuu tosiasioiden keskeisyys. Murhaajankin Palmu lopulta pääättelee sulkemalla muut vaihtoehdot pois. Erehtymättömyys ei kuulu Palmun piirteisiin. Minäkertojakin on ajoittain oikeassa. Hänen vaistonsa sanoo, että Lankela ei voi olla murhaaja ja hän myös epäilee Kuurnaa. Osittain hän on myös oikeassa Kuurnan ja Lankelan suhteen psykologiaa miettiessään.¹¹⁹³ Lopultahan murhan motiivi on psykologinen, eikä ns. käytännöllinen kuten esimerkiksi raha.

Kokemuksen hintana teoksessa voi nähdä Palmun ikääntymisen. Hän on hieman ruumiikas”, eikä käytä mielellään jalkojaan. Fyysisen ponnistelun työläys nouseekin useampaan kertaan Palmun kohdalla esiin. Lihavuus on myös hänelle hiukan arka asia. Sama ruumiillinen epämukavuus vanhenemisen yhteydessä tuli esiin myös *Jälkinäytöksen* tuomari Mielosessa, eikä *Vieraan miehen* Hermannillekaan ruumiin rapistuminen ole helppoa.¹¹⁹⁴

Vanhenemisen tunnot liittävät hahmot myös kirjailijaan itseensä, vaikka tämä oli huomattavasti henkilöahmojaan nuorempi. Waltari korosti omaa ikääntymistään ja ruumiin rapistumista useissa kirjoituksissa ja haastatteluisissa 1930-luvulla.¹¹⁹⁵ Ruumiin rajat esiintyivät myös kirjailijan työssä romaanissa *Surun ja ilon kaupunki* (1936), jonka kirjailijalle kirjoittaminen on myös ruumiillista toimintaa. Kirjoittamisen jälkeen kädet ovat voimattomat ja kasvoissa on hikipisaroita. Romaanissa kirjailijalla on työssään kiire, koska hänen aikansa on vähenemässä. Miehen sydän on voimakas, mutta tarvitaan vain pieni särkyminen keuhkojen arassa koneistossa, niin kaikki on lopussa. Miehen ruumiillisten rajojen käsittely liittyi selkeästi kirjailijan henkilöhistoriaan, mutta sen keskeytyksen voi nähdä myös liittyvän ruumiinkulttuurin korostumiseen 1920–1930-luvuilla.¹¹⁹⁶ Kirjailijakaan ei voinut enää olla ruumiin yläpuolella.

Kirjailijan teksteissä vanhat perinteisen tiedon ja kokemuksen kantajat nousevat arvoonsa. Nuorten kirjaviisaus ei auta ilman kokemusta. Vaikka vanhempien maalaisjärkisten miesten viisaus ei olekaan teoksissa aukotonta, niin

¹¹⁹⁰ *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) 15, 100.

¹¹⁹¹ Esim. *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) 118, 179–181.

¹¹⁹² *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) 19, 57, 59–60, 185, 198.

¹¹⁹³ Ks. *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) 176, 205, 224, 227; Envall 1994, 151.

¹¹⁹⁴ *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) 17, 20, 96, 160; ks. esim. *Jälkinäytös* (1938) 146; *Vieras mies tuli taloon* (1937) 112.

¹¹⁹⁵ Rajala 1998, 77–78; Rajala 2008, 320.

¹¹⁹⁶ *Surun ja ilon kaupunki* (1936) 62–63, 226. Waltari ajatteli kuolevansa nuorena isänsä tavoin ja uskoi vahvasti perinnöllisten sairauksien merkitykseen. Tämä johti osaltaan tiiviiseen työtahtiin. (Waltari 1980, 16–17, 22; Rajala 2008, 25).

se edustaa suurten linjojen näkemyksiä, jotka Waltarin teksteissä on nostettu arvoonsa. Detaljeihin jääminen esiintyy Waltarilla naisille tyypillisenä piirteenä, jota suurten linjojen tiedemiehillä ei ole. Nuorten miesten, kuten nuoren kirjailijankin kohdalla vahvuus on, että heistä voi vielä tulla kypsiä miehiä.

5 SUKUPUOLTEN MAAILMAT KIRJAILIJAKUVASSA, TEKSTEISSÄ JA VASTAANOTOSSA

5.1 Kirjailijakuvan kehitys

Mika Waltari saavutti 1920-luvun lopulla nopeasti aseman tunnettuna kirjailijana. Esikoisromaani *Suuri illusione* (1928) toi hänelle aseman, jossa odotukset olivat korkealla. Waltarin keskeiseksi lajiksi muodostui proosa erityisesti romaanien muodossa, vaikka hän julkaisi ensimmäisinä kirjailijavuosinaan myös runoja. Esikoisromaanin ilmestyessä kirjailija oli 20-vuotias ja hänen kypsymisensä tuli keskeisiä teemoja kirja-arvosteluissa. Niissä kirjailija ei ollut lähtökohdaltaan mies, vaan poika, jonka tarvitsi kasvaa. *Yksinäisen miehen junan* (1929) kohdalla tämä korostui erityisesti. Teoksen voi nähdä kirjailijan kehitystarinana. Sellaisena arvostelijat sitä käsittelivät. Herkkä taiteilijuus, jota teoksen minäkertojana toiminut kirjailija edusti, ei saavuttanut vastakaikua. Ainakaan nuoren miehen, joka ei ollut vielä osoittanut miehuuttaan, ei sopinut kirjoittaa hermostuneisuudesta ja tunteista. Toisaalta arvostelijoista ei ollut uskottavaa, kun teoksen minäkertoja miehityessään tappeli ja muutenkin seikkaili.

Nuorisokysymyksen käsittelyssä Waltarille muodostui tietynlaatuinen asiantuntija-asema. Kirjailijan teokset otettiin yleensä vastaan vakavina puheenvuoroina nykynuorisosta, jonka ajateltiin poikkeavan aikaisemmasta. Puheenvuorot, joissa nuorison tilanteessa ei nähty mitään erikoista, jäivät yksittäisiksi. Waltarin teosten käsittelyssä nousee esiin myös suomalaisen kirjallisen keskustelun piirre, johon on usein viitattu: teoksia verrataan ns. todellisuuteen eikä kirjalliseen perinteeseen. Waltarin teosten arvosteluista nousevat poikkeuksina esiin ne ammattikriitikkojen kirjoitukset, joissa kirjailijan kuvauksia verrataan muuhun kirjallisuuteen ja esimerkiksi kansainvälisiin virtauksiin. Arvosteluissa myöskään ei yleensä vedottu taiteen vapauteen tai hyväksytyä ajatusta taiteesta itsetarkoituksena. Toistuvasti arvosteluissa nousi esiin vaatimus, että kirjallisuuden on tarjottava enemmän kuin elämän kuvaamista, esimerkiksi myönteisiä arvoja.

Tuotteliaisuus ja nopeasti saavutettu suosio herättivät jo varhain kysymyksiä tuotannon viihteellisyydestä ja kaupallisuudesta. Waltarin stereotyyppiseksi yleisöksi koettiin usein nuoret naiset, mikä yhdisti kirjailijan osaltaan viihteellisyyteen. Kun naisia ajateltiin massakulttuurin kuluttajiksi, heidän suosimansa kirjailija ei voinut kuulua taiteentekijöihin.

Waltari julkaisi asepalvelusaikaansa kuvaavan teoksen *Siellä missä miehiä tehdään* vuonna 1931. Kirjailijan miehistymisen kuvauksena teos ei saanut pelkästään myönteistä vastaanottoa. Taiteellisessa mielessä sitä ei juuri kiitelty. Sen sijaan suojeluskuntia ja puolustusvoimia lähellä olleet arvostivat teoksen aatteellista sisältöä. Teos merkitsi ensimmäistä tilannetta, jossa vasemmistossa alettiin suhtautua epäillen Waltariin. Vertailtaessa teosta asepalveluskuvauksena Pentti Haanpään *Kenttään ja kasarmiin* (1928) korostuivat Waltarin erilaiset yhteiskunnalliset lähtöasetelmat verrattuna Haanpäähän. Tähän eivät kiinnittäneet pelkästään vasemmistolaiset huomiota. Pääkaupunkilaisen yliopistosivistyksen saaneen miehen kokemuksia ei nähty yleistettäväksi.

Asepalvelureportaasi merkitsi Waltarin kiinnittymistä kotimaisiin arvoihin. Nuoruudentuotanto oli aatteellisesti ollut ambivalenttia. Sitä oli ollut mahdollista tulkita eri lähtökohdista eri tavoin. Kansainvälissä maisemissa liikku- nut esikoisromaanikin oli ollut mahdollista lukea aatteellisena teoksena, jossa nuorison uusi sukupolvi valitsee pinnallisen elämän sijasta tulevaisuudenuskon. Myönteinen kuvaus puolustusvoimista liitti kirjailijan nyt valkoisen Suomen arvomaailmaan, vaikka Waltarin kirjailijaihanne jatkossa korostikin puolueet- tomuutta. Aiemmin myös vasemmistolaiset arvostelijat olivat saattaneet kiittää Waltarin yhteiskunnallisia näkemyksiä, vaikka hänen tuotantonsa heikkoutena pidettiin asioiden jäämistä yksilömoraaliselle tasolle yhteiskunnallisen sijasta. Nyt nämä maininnat jäivät enää yksittäisiksi, vaikka varsinaista kuvaa oikeisto- laisesta kirjailijasta ei vielä vasemmistolehdistöön ollutkaan syntynyt.

Kirjailijakuvassa miehistymistä auttoi Waltarin siirtyminen minämuotoi- suudesta kolmannen persoonan käyttöön 1930-luvulle siirryttäessä. Kirjailijan koettiin kehittyvän objektiiviseksi kypsäksi kuvaajaksi. Miehen aikuisuuteen kuului kohoaminen katsomaan asioita objektiiviselta tasolta. Arvosteluissa käsi- tys fiktion mahdollisuudesta objektiivisuuteen eli vahvana. Helsinki-trilogia (1933–1935) merkitsi myös aiheena täysipainoista kirjallisuutta. Sarja alkoi maa- seudulta ja trilogian kuvaus suomalaisuuden noususta sopi hyvin aikakauden ideaaleihin. Vaikka kirjailija ei ottanut kielipoliittisesti kantaa kuin kohottamal- la Aleksis Kiven Runebergin tilalle kansalliskirjailijaksi, hänen käsittelemänsä aiheet sopivat aikakauden suomalaisuusliikkeen aatemaailmaan.

Uskonnolla oli ollut Waltarin tuotannossa jo varhain suuri merkitys. Edesmennyt isä ja Waltarin nuoruuden tekstien julkaisussa auttanut setä olivat pappeja. Esikoisromaanista lähtien Waltarin teosten seksuaalisuuskuvauksia moitittiin, mutta tuotantoa pystyttiin lukemaan myös kristillisiä ihanteita tuke- vana. Papin poikana Waltari oli myös henkilö, jolla voitiin nähdä olevan poten- tiaalia oikeiden arvojen edustajaksi. Kouluvuosina merimieslähetykselle kirjoi- tetuissa teksteissä arvomaailma oli kansankirkollinen. Konservatiivisten kristil- listen piirien suosioon Waltari pääsi viimeistään kirjallisuustaistelussa, jossa

hän esiintyi vahvasti kommunisminvastaisena ja vaati kirjallisuuden arviointiin aatteellisia perusteita.

Waltarin nuoruudentuotannon julkinen käsittely loi kuvan nuorten naisten tai koulutyttöjen suosimasta kirjailijasta. Tällainen suosio merkitsi tuotannon yhdistämistä viihteeseen ja massakulttuuriin, jonka kuluttajiksi naiset stereotyyppisesti ajateltiin. Waltari ei kaihtanut myöskään kirjoittamisen lajeja, jotka lisäsivät tällaista kytköstä. Hän julkaisi 1930-luvun alkupuolelle asti runsaasti tilapäisnovelleja aikakauslehdissä ja kirjoitti myöhemmin esimerkiksi elokuvakäsikirjoituksia.

Helsinki-trilogian (1933–1935) kaksi ensimmäistä osaa saivat myös valtiopalkinnon. Kirjailija nousi 1930-luvulla Suomen kirjailijaliiton ja Pen-klubin johtokuntaan. Hän sai useilta tahoilta virallista tunnustusta. Arvostus näkyy myös kirjallisuushistorioihin tulleissa maininnoissa kirjailijasta. Waltarin suosijana ei pidetty enää pelkästään koulutyttöjä. Aikakaudella viihteen ja taiteen erottelu ei ollut niin tiukkaa, ettei molempien puolella liikkunut tekijä olisi mahtunut kirjalliseen eliittiin.

Waltari korosti ammattikirjailijuuttaan, jossa kirjailija tekee myös vähempiarvoisia töitä elättääkseen itsensä ja perheensä. Waltarin rakensi itsestään kuvaa, jossa taiteilija oli myös työllään perheensä elättävä mies. Vasemmistolaisille Waltari saattoi edustaa porvarillisen kirjailijuuden rappiota. Muutkin saattoivat kutsua kirjailijaa tehtailijaksi tai esittää taloudellisen hyödyn esimerkiksi aiheidenvalinnan motiiviksi. Kaupallisuus ja yleisön maun mielistely olivat toistuvia syytöksiä. Waltari nimettiin kauppakirjailijaksi.

Helsinki-trilogian viimeisen osan, *Palavan nuoruuden* (1935), saamasta kriittistä liikkeelle lähtenyt ns. kirjallisuustaistelu merkitsi Waltarin kirjailijakuvan aiempaa suurempaa politisoitumista. Lehtidebatissa Waltari syytti kirjallisuusarvostelua vasemmiston myötäilystä ja sai maineen kirjallisuuden politisoijana. Waltariin liitetty leima oman edun tavoittelusta vahvistui kohussa.

Palava nuoruus (1935) merkitsi myös Waltarin nousua vähävaraisen sivistyneistön asian esiintuojaksi. Ryhmä oli 1930-luvulla ilman vahvaa poliittista tukijaa. Kokoomuslehdistö tuki Waltaria, mutta vasemmisto ja liberaalit olivat toisella kannalla. Vasemmistolaiset pitivät vähävaraisen sivistyneistön puolustamista työväenvastaisuutena. Waltari ei sitoutunut kirjoituksissaan poliittisesti, mutta hänen teoksiaan voitiin kuitenkin lukea kielitaistelua tukevina ja suomenmielisyyttä edistävinä. Sisällissodasta teoksissa esiintyi vapausotatulkinta, jossa venäläisten tueksi oli tullut johtajiensa harhauttamia työläisiä.

Waltari osallistui useampiin nimimerkillä järjestettyihin kirjoituskilpailuihin. Kolmatta sijaa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran näytelmäkilpailussa seurasivat voitot WSOY:n pienoisromaanikilpailussa ja pohjoismaisen salapoliisiromaanikilpailun Suomen osasta. Kilpailut, jotka arvosteltiin ilman tietoa tekijästä, sopivat hyvin Waltarille jonka kirjailijanimeen liittyi ristiriitaisia käsityksiä. Pienoisromaanikilpailussa kirjailija sovitti teoksen tyylin ja aihepiirin erilaiseksi kuin aiemman tuotantonsa.

Kirjailijan asema ja arvostus näkyivät myös teoksen *Vieras mies tuli taloon* (1937) vastaanotossa. Teos sai kirjallisuuseliitiltä pääosin myönteiset arviot. Jo-

pa useat konservatiiviset kulttuurieliitin edustajat pitivät sitä taiteellisen arvon lisäksi moraalisesti oikeana. Teoksen moraali saikin kritiikkiä osakseen yleisön-osastokirjoittajilta ja pienempien lehtien arvostelijoilta, jotka puhuivat mielellään kansan tai yleisen mielipiteen nimissä. Vasemmistolainen arvostelu suhtautui teokseen pääosin kielteisesti ja teoksen aatemaailma voitiin yhdistää kansallissosialistiseen Saksaan.

Vuosikymmenen lopulla kysymys Waltarin asemasta taiteen tekijänä nousi vielä uudelleen esiin. Salapoliisiromaani kilpailun voittanut *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939) herätti kysymyksiä siitä onko Waltari löytänyt oman lajinsa. Salapoliisiromaani sai lähes yksimielisen kiittävät arvostelut, mutta sen tekijän suhteen esitettiin epäilyjä. Waltarin asema vakavana taidekirjailijana kyseenalaistui jälleen.

Waltarin kirjailijakuvasta voi hahmottaa sotienvälisen kirjoittavan miehen maailman. Miehiseen kirjoittamiseen kuuluivat kypsyys ja objektiivisuus. Kirjailijan työ suuntautui ikuisuuteen, eikä päivänkysymyksiin. Se erosi feminiiniin liitetystä viihteestä ja massakulttuurista. Waltarin halu olla työllään elantonsa ansaitseva ammattikirjailija oli osaksi kirjoittamisen miehisiä arvoja vastaan, sillä se merkitsi myös vähempiarvoisen kirjoittamista. Toisaalta siinä korostui työnteko, joka oli keskeinen identiteetti- ja sivistyneistön kuin talonpoikaiston miehelle.

5.2 Uusi ja vanha miehisyys

Sekä Waltarin teksteissä että eräiden teosten kuten *Suurin illusionin* arvosteluissa nousivat esiin käsitykset ensimmäisen maailmansodan vaikutuksista sukupuolten välisiin suhteisiin. Miesten murtuminen, joka ilmeni sotaneuroosin muodossa, esiintyi myös Waltarin kirjoituksissa. Tieteessä esimerkiksi Sigmund Freudin myötä oli yleistynyt käsitys siitä, että hermosairaudet koskevat miehiäkin. Hysteria ei ollut enää pelkästään naisen seksuaalisuuteen liittyvää oireilua.

Nykyaikaisen miehen ongelmat hahmottuivat myös *Suuren illusionin* (1928) minäkertojassa. Älyllinen mies elää hermoillaan eikä vaistoillaan. Kirjailijan lukemien filosofien Friedrich Nietzschen ja Henri Bergsonin ajattelussa korostui vaistomaisuuden ja intuition merkitys. Teosten arvosteluissa kirjallisesti orientoituneemmat arvostelijat, kuten Roland af Hällström, saattoivat liittää sodanjälkeiset tyytit eurooppalaiseen kirjallisuuteen, eivätkä suomalaisen todellisuuteen. Elsa Enäjärvi ja V. A. Koskenniemi pitivätkin AKS:n jäseniä parempina esimerkkeinä nuorista suomalaisista kuin Waltarin elämään kyllästyneitä tyyppejä.

Suuressa illusionissa (1928) ja samoihin aikoihin ilmestyneissä teksteissä Waltari jakoi kuvaamansa henkilöt kahteen sukupolveen, maailmansodan eläneisiin ja uuteen sukupolveen. Uuden sukupolven miestä teoksessa edustaa minäkertojan nuorempi veli, urheilullinen tyyppi, jonka seurustelu tyttöystävänsä kanssa tapahtuu ilman seksuaalisia ongelmia puhtaan toveruuden hen-

gessä. Teoksessa puhtaampi ja terveempi elämä on mahdollista myös kaupungissa, eikä edellytä pakoa maalle.

Henkinen työ esiintyy teksteissä hermostoa rasittavana. Siihen auttavina kuvattiin aikakauden terveysvalistuksen hengessä urheilua tai maatyötä. Kirjailija esitti itsensä ahkerasta kirjallisesta työskentelystä huolimatta laiskana, mikä tarkoitti ruumiillisen työn karttamista. Waltarin kuvauksessa miehisyydestä työ on keskeisiä asioita. *Yksinäisen miehen junassa* (1929) minäkertoja, kirjailija itse, jättää nuoruuden taakseen ja tarttuu vakavaan työhön. Teosta on mahdollista lukea taiteilijaromaanina, mutta siinä ja muussakin Waltarin tuotannossa miehelle keskeistä työtä ei ole rajattu taiteeseen.

Vaikka nuori Waltari kuvasi sodan kielteisiä vaikutuksia miesten henkiseen terveyteen, asepalveluksen ja suojeluskuntatoiminnan kuvaus ovat aikakauden valkoisen Suomen linjojen mukaisia. Suojeluskuntatoiminta miehistää teksteissä kirjailijan veljeä ja asepalvelus tätä itseään. Miehistyminen tapahtuu oppimalla tottelemaan, ruumiillisen kunnon parantumisella ja tulolla osaksi miesten yhteisöä. Waltarin asepalveluskuvauksen *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) keskeisenä temana on miesten toveruus.

Ajatus itsekurista esiintyy muissakin Waltarin teksteissä miehisyyden merkinä, mutta asepalveluksen yhteydessä se korostuu. Itsekurin piirteisiin kuuluu alistuminen tottelemaan, jolloin yksilöllisyyden sijasta palvelaan suurempaa kokonaisuutta. Aiemmissa teksteissä Waltari oli kaivannut kollektiivia ja yhdistävää asiaa. Asepalveluskuvauksessa isänmaallisuus ja miesten yhteisö täyttivät tämän toiveen.

Waltarin tausta teki helpoksi asepalvelukseen sopeutumisen. Kirjailijan edustamille keskiluokkaisille kaupunkilaisille nuorille asepalvelus merkitsi katkosta koulun jälkeen. Sen tarjoama tunnustus miehenä merkitsi heille enemmän mitä itsenäisille maatyöntekijöille, joiden miehisuus oli jo työssä todistettua. Waltarin tausta myös takasi hänelle aseman johtajakoulutuksessa ja sen sisältämän arvon. Asettuminen koulutettavan rooliin merkitsi vain vaihetta, jota seurasi ylempi asema. Tällaisia asemaan liittyviä eroja teos ei huomionnut. Waltarin tekstissä luokkaeroja ei kasarmeiden toveruudessa ole. Arvosteluissa tämä herätti kritiikkiä. Muutkin kuin vasemmistolaiset arvostelijat toivat esiin, että Waltarin kuvaus koskee vain hänen omaa ryhmäänsä.

Perheen perustaminen kuvataan miesten miehistymiseen liittyvänä. Asepalveluksen suorittaneet miehet ovat aikuisia, joiden edessä on työ ja perheen perustaminen eli kypsä porvarillinen miehuus. Kehityksen kautta heistä tulee täysivaltaisia yhteiskunnan jäseniä. Teoksessa perheen perustaminen on yksi osa aikuisuutta. Näytelmässä *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) esiin nousee isyyden merkitys miehelle. Se on työuraa arvokkaampi asia ja edustaa kuolemattomuutta. Mies kurkottelee kohti ikuisuutta isyyden avulla.

Waltarin 1933–1935 julkaisema Helsinki-trilogia kuvasi kaupungin ja kaupunkilaisten muutoksen 1800-luvulta hänen omiin aikoihinsa. Trilogiassa ihminen, jota edustaa erityisesti teoksen miespäähenkilöt, kehittyy moderniksi yksilöksi. *Miehessä ja haaveessa* (1933) maaseudulta kaupunkiin lähtevä mies irtautuu aikaisemmasta yhteisöstään ja kehittyy kaupungissa yksilöksi. Sosiaaliseen

nousuun pyrkimisessä ja puolisonvalinnassa alkaa painaa yksilöllinen tunne enemmän kuin agraarinen ihanne hyvästä työhmisestä. Miehen haaveista lopulta teoksessa toteutuu ajatus hänen poikiensa osuudesta suomalaiseen sivistykseen. Työmiehen pojat nousevat suomenkieliseen sivistyneistöön. *Sielussa ja liekissä* (1934) nuori mies tutustuu aikakauden aatteisiin, kuten naisasiaan, ja omaksuu idealistisen elämänasenteen. Idealismi ei teoksessa kuitenkaan kannata, vaan avioliitto pohjautuu seksuaalisuuteen, jota mies yrittää kahlita tolstoilaisjärnefelttiläisen puhtausihanteen mukaisesti. *Palavassa nuoruudessa* (1935) trilogian kolmatta sukupolvea edustava poika kasvaa aikuiseksi itsenäistyvässä Suomessa. Pojan välityksellä käsitellään vähävaraisen sivistyneistön kysymystä. Teoksessa miehelle keskeiseksi tulee perhe, joka muodostaa turvapaikan. Isäksi tulo kasvattaa miehen teoksessa kypsään miehuuteen. Lapsi onkin romaanissa samalla tavoin kuin *Appelsiininsiemenessä* perheen keskeinen yhdistävä asia.

Kypsä miehuus esiintyy kuitenkin Waltarin romaaneissa erilaisena kuin ennen. Isä ei ole patriarkka, vaan nykyaikaiset arvot kyseenalaistavat hänen asemaansa. *Appelsiininsiemenessä* ja *Kurittomassa sukupolvessa* kuvattujen nuorien isät ovat vanhoja professoreita. He edustavat teoksissa tietoa ja viisautta, joka ylettyy yli hetkellisyyden. Tämän tiedon arvo on kuitenkin kyseenalaistettu. Ruumiillisuus on aikakaudella merkittävämpää kuin äly. Aiempi auktoriteetti on kateissa. Pakinoissaan Waltari kirjoitti myös isyydestä, jonka hän näki jäävän helposti elättäjyyden tasolle.

Waltarin teksteissä vuosikymmenen loppua kohden vahvistuivat vanhempien viisaiden miesten hahmot. Heillä on pidemmälle menevää näkemystä kuin nuorilla, jotka eivät heitä aina arvosta. Tavoitteena heillä on samoin kuin Waltarin kirjailijaihanteissa pyrkiä kohti ikuisuutta, absoluuttista totuutta. Yleisemmin he edustavat maltillista konservatismia, joka tätä kautta nousee arvostetuksi Waltarin tuotannossa. Aikakaudella, jossa ruumiillisuus ja ruumiinkunto olivat nousseet keskeiseen asemaan, viisaat miehet eivät elä pelkästään aivoillaan. Heidän ruumiilliset puutteensa ja vanhenemisensa tulee teksteissä esiin. Samaan aikaan kirjailija itse kuvasi itseään vanhenevana miehenä.

5.3 Ongelmallinen seksuaalisuus

Lajityypistä riippumatta Waltarin varhaisessa tuotannossa seksuaalisuus esiintyy syntinä, himona tai intohimona. Niin kauhunovelleissa kuin uskonnollisissa runoissa seksuaalisuus ja syntisyys liittyvät yhteen. Seksuaalisuuteen liepeillä on sukupuolitaudin uhka. 1900-luvun alkupuolella vahvistuneiden käsitysten mukaisesti Waltarin miehet ja naiset ovat seksuaalisia. Heitä koskettavat viettitoiminnan aikaansaamat ongelmat. Taustana Waltarin käsittelyssä on muun muassa Sigmund Freudin tuotanto, johon kirjailija tutustui 1920-luvun lopulla.

Seksuaalisuus ja intohimoisuus esiintyvät Waltarin varhaistuotannossa usein etäännyttynä eksoottiseen miljööseen tai vieraisiin kansallisuuksiin. Erityisesti itämaisuus ja seksuaalisuus yhdistyvät kuten vuosisadanvaihteen de-

kadentissa kirjallisuudessa. Alkuperäistä seksuaalisuutta edustavat myös mustaihoiset, joita kuvataan Euroopan suurkaupungeissa.

Waltarin naiskuvauksissa on piirteitä vuosisadanvaihteen kirjallisuuden kohtalokkaiden naisten hahmoista. Naisiin ja seksuaalisuuteen liittyy uhkaa. Kohtalokkaat naiset ovat nimenomaan naisia, eivät tyttöjä. Varsinkin nuorta miestä vanhemmat naiset ovat seksuaalisuudeltaan uhkaavia. Taustalla vaikutti porvarillinen parisuhdeihanne, jossa puolisoaan vanhempi mies toimii vaimonsa ohjaajana ja opastajana.

Suuressa illusionissa kuvataan myös dekadentteja miehiä. Heitä edustava kirjailija Hellas katsoo itse olevansa katoavaa ja tuhoutuvaa sukupolvea. Mies, jonka sukupuoli ja seksuaalinen identiteetti ei ole selvä, lukeutuu teoksessa katoavaan ryhmään. Waltari ei ollut ainoa kirjoittaja, jonka teksteissä dandyhahmot tai homoseksuaaliset miehet olivat jäänteitä vuosisadanvaihteen dekadenssista. Heidän tilalleen olivat marssimassa maskuliinisemmat miehet.

Tällaisiin hahmoihin tehdään ero myös *Yksinäisen miehen junassa* (1929). Siinä minäkertoja-kirjailija, ottaa fyysisesti yhteen dandyhahmon, homoseksuaalisen munkin ja työväenluokkaisen merimiehen kanssa. Hän joutuu kohtaamaan sekä feminiinisen ja maskuliinisen sekoittavan, heteroseksuaalisuuden kyseenalaistavan ja fyysistä voimaa edustavat miehen. Keskiluokkainen mies selviää näistä kohtauksista fyysisesti kyvykkäänä ja sukupuolisen ja seksuaalisen identiteettinsä säilyttävänä.

Nykyaikaisen seksuaalisuuden ongelmakohtiin kuuluu lisäksi homoseksuaalisuus, jota käsitellään turmeltumisen kuvaston kautta. Teksteissä sitä ei nähdä modernin käsityksen mukaisesti ihmisen identiteetti-piirteenä. Naisilla tällainen turmeltuneisuus voi olla myös muodikasta, jonka vuoksi sitä esitetään. Miesten seksuaalisuuden kielteiset puolet tulevat teksteissä esiin kuvauksina miehistä, jotka ahdistelevat nuoria naisia tai poikia. Kyse ei ole yksiselitteisesti poikkeusyksilöistä, vaikka kukaan ahdistelijoista ei olekaan teosten keskeisiä henkilöitä.

Dekadenssia edustaa myös esimerkiksi tuomari Waldhoff *Appelsiininsiemessä* (1931). Yläluokkaista rappiota teoksessa edustaa ruotsinkielinen mies, kun varsinainen myönteisesti kuvattu miespäähenkilö on suomenkielistä nuorta sivistyneistöä. Waltari kirjoitti myönteisesti suomenkielisestä sivistyneistöstä. Sen sijaan arvosteluissa saatettiin tuon sivistyneistön tilaa kauhistella Waltarin kuvauksen perusteella. Esimerkiksi maalaisliittolaisten lehtien arvosteluissa kritiikkiä kohdistui myös suomenkieliseen kaupunkilaiseen sivistyneistöön, jonka nuorison rappiota teosten katsottiin kuvaavan.

Ruotsinkielisen yläluokan dekadenssi, johon liittyi myös homoseksuaalisuutta, tuli esiin vielä Waltarin ensimmäisessä varsinaisessa salapoliisiromaanissa *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939). Sävyiltään kevyessä romaanissa yläluokan turmeltuneisuus ja rodun heikkeneminen on enemmän humoristisia kuin vakavia asioita. Rodunjalostus on asia, jolle teoksen viisas vanha komisario Palmu pikemminkin naureskelee.

Teoksessa murhaajan mahdollinen homoseksuaalisuus on piilotettua, eivätkä teoksen arvostelijat siihen viitanneet. Toisen miehen puolesta uhrautuva

mies nähtiin pikemminkin jalona, jolloin rakkaudessa ei nähty seksuaalista sävyä. Waltarin 1920–1930-lukujen teksteistä ei löydy varsinaista homoseksuaalista tyyppiä. Seksuaalisuus ei ole koko yksilöä määrittävä tekijä, vaan se on vain yksi, yleensä turmeltuneisuuden piirre. Homoseksuaalisuushan ei Waltarille ollut tuntematon asia. Se oli tullut vastaan niin kirjallisuudessa kuin elämässäkin, esimerkiksi Uuno Kailaan kohdalla. Kun Waltari kirjoitti Kailaasta tämän kuoleman jälkeen, Kailaan perheettömyys selitetään tämän ehdottomuudella taiteilijana. Tekstissä mainitsematon homoseksuaalisuus tuntuu olevan piirre, johon viitataan kun puhutaan ristiriidoista ja ongelmista, jotka taiteilija kuitenkin lopulta voitti kypsyen miehuuteen.

Waltarin esikoisromaani on korostetun kaupunkilainen ja siinä kaupunkielämänkin on mahdollista olla terveellistä, kuten teoksen urheilullisen Pikkuveljen kohdalla huomataan. Mutta jo *Appelsiininsiemenessä* (1931) alkoi esiintyä myönteistä kuvausta maaseudusta kaupunkia terveellisempänä. Aikakaudella aidon suomalaisuuden katsottiin yleensä löytyvän maaseudulta ja maatyön tarjoavan parhaan terveyden.

Romaanissa *Vieras mies tuli taloon* (1937) maaseudun ja kaupungin vastakainasettelu on selkeämpi kuin muussa Waltarin tuotannossa. Taustalla tässä voi nähdä sen, että teos on kirjoitettu pienoisromaanikilpailuun. Kilpailustrategian mukaisesti teoksen maailmankuva vastaa pikemminkin 1930-luvun odotuksia kuin Waltarin ajattelua. Teoksessa kaupunki on henkisesti ja ruumiillisesti turmeleva ja edustaa keinotekoisuutta. Maaseutu taas luonnollisuuden paikka, jossa ihminen tervehtyy. Maaseudun luonnollisuus tarkoittaa selkeitä sukupuolirooleja, jotka esitetään luonnosta tulevana. Eräät maskuliiniseksi luettavat arvot tosin yhdistävät molempien sukupuolten parhaita edustajia: työtehtäisyys, ruumiin vahvuus ja terveys sekä tahdon keskeisyys.

5.4 Modernit naiset ja luonnollisuus

Nuoren Waltarin teksteissä suhtauduttiin myönteisesti 1920-luvun naisten muutoksen merkkeihin. Urheilullisuus ja liikkuvuus esiintyivät myönteisinä. Kauneusideaaliin kuului rusketus ja aktiivisuus. Waltari kirjoitti myönteisesti esimerkiksi naisten autoilusta. Toisaalta monissa Waltarin uuden naisen kuvauksissa oli piirteitä myös vanhemmasta kohtalokkaasta naisesta. Vuosisadanvaihteen dekadenssin hahmot kuten Salome ja sfinksi yhdistyivät modernin naisen piirteisiin *Suuren illusionin* (1928) Caritaksessa. Kielteisiin naisellisiin piirteisiin teksteissä liitetään myös turhamaisuus ja materialismi, joka tulee esiin esimerkiksi tavarataloissa.

Myönteisin kuvaus teksteissä tulee moderneista tytöistä. *Suuressa illusionissa* (1928) päähenkilön veljen tyttöystävä on reipas ja urheilullinen. Hahmo kytkeytyy teoksen tiukkaan sukupolvijakoon, jossa vanhempi sukupolvi kantaa mukanaan seksuaalisuuteen liittyviä ongelmia, joista uusi luonnollisesti elävä sukupolvi on vapaa. Samanlaista kuvausta löytyy muistakin Waltarin saman ajan teksteistä. Samalla tavoin kuin tyttökirjallisuuden poikatyttökuvau-

uksissa, Waltarin teksteissä tytöllä voi olla poikamaisia harrastuksia, jotka vapauttavat tytönroolin rajoista. Myönteisesti kuvatut tytöt harrastavat asioita, joita poikien on tapana tehdä. He voivat pukeutua aiemmin vain miesten vaate-tukseen kuuluneisiin päällyshousuihin menettämättä naisellisuuttaan. Tällaiset hahmot ovat teksteissä nuorten miesten romantiikan kohteita. Kuvauksissa keskeistä on edelleen ulkonäkö, mutta heihin ei liity aistillisuutta. Miesten ja naisten suhteissa korostuu toverillisuus. Toverillinen suhde teksteissä voi miehillä syntyä tyttöihin, jotka eivät vielä ole naisia. Mies ja nainen voivat seurustella ja esimerkiksi matkustaa yhdessä puhtaana toveruuden merkeissä. Tällaisessa suhteessa sukupuolisuuden ongelmat ratkeavat avoimuuteen. Suhteessa ei ole teeskentelyä tai pakkoa. Waltarin esikoisromaanissa tällaista kutsutaan uudeksi onnelliseksi näkemykseksi.

Nuorten suhtautuminen ruumiillisuuteen ja alastomuuteen kuvataan teksteissä luonnolliseksi. Ruumiin kohdalla keskeistä on seksuaalisuuden sijaan kauneus kuten aikakauden ruumiinkulttuuri- ja alastomuusliikkeissä. Uusi näkemys ruumiista tulee esiin myös esimerkiksi Waltarin 1930-luvun lopulla kirjoittamassa näytelmässä *Hämeenlinnan kaunotar*, jossa 1700-luvun kalpeuteen ja keinotekoisuuteen kytkeytyvät kauneusihanteet näyttävät naurettavilta. Siinä terveyteen ja luonnollisuuteen liittyvä kauneus muistuttaa talonpoikaisia ihan-teita työteliäisyydestä.

Uusi näkemys tarkoittaa myös hyvää tulevaisuuden kannalta, koska esikoisromaanin nuori mies kantaa huolta perimästään. Hän ei halua jättää turmeltunutta perimää jälkeläisilleen, vaan elää niin, että terveys periytyy. Waltarin teksteissä puhutaan näissä yhteyksissä paljon synnistä, mutta kristilliseen kieleen yhdistyy luontevasti aikakauden populaarit käsitykset rodun paranemisesta ja huononemisesta eli degeneraatiosta. Perinnöllisyys nousee keskeiseksi myös Helsinki-trilogiassa, jossa kuvatussa suvussa miesten taipumus alkoholismille on toistuva teema. Samaan kysymykseen palataan vielä romaanissa *Vieras mies tuli taloon* (1937), jossa perinnöllinen alttius alkoholismille on vienyt miehen rappiolle. Teoksessa naisen kauhukuviin kuuluu rappeutuneen verenperinnön vieminen eteenpäin. Sekä teoksessa että sen arvosteluissa alkoholismien ja mielisairausten yhdistelmää käsiteltiin sairautena. Kaksi arvostelijaa puhuikin degeneraatiosta.

Esikoisromaanissa ja muussa Waltarin varhaistuotannossa nousee esiin nykyaikainen tapa suhtautua seksuaalisuuteen. Helsinki-trilogiassa kuvataan aiempaa suhtautumista, joka näyttää ongelmallisena erityisesti kristillisen seksuaalikielteisyyden takia. Kuvatuista kolmesta sukupolvesta kahden ensimmäisen kohdalla avioliitto on seksuaalisesti epätydyttävä, joka johtaa esimerkiksi miehen liialliseen alkoholinkäyttöön. Elämä kuvataan jatkuvana kamppailuna lankeemuksia vastaan. Kuvauksessa seksuaalisuuden kahlitseminen näyttäytyy luonnonvastaisena. Kolmannen sukupolven, joka elää kirjoittamisajankohdassa, elämässä kristillinen seksuaalimoraali ei ole enää keskeinen. Seksuaalisuuden ongelmaa ei tosin kuvata niin yksinkertaisesti ratkaistuksi kuin *Suuren illusionin* (1928) uuden sukupolven tapauksessa, mutta se ei myöskään muodosta elämää dominoivaa elementtiä. Myös varhaistuotantoa leimaava seksuaalisuuden ja

synnin yhdistäminen on jäänyt taakse. Avioliittokin on nyt vapaaehtoinen ratkaisu, eikä seksuaalisuuden ja sopivaisuuskäsityksien muodostama pakko. Nykyaikainen sukupolvi eroaa aiemmista myös siinä, että sillä on luontevasti käsitys lisääntymisbiologiasta, joka aiemmille sukupolville oli piilotettu asia.

Seksuaalisuuden luonnollisuus tulee esiin vahvasti myös romaanissa *Vieras mies tuli taloon*. Teoksen kilpailustrategian mukaisesti se yhdistyy luontoon vuodenvaihteen mukaisesti niin, että nainen on maa, johon mies istuttaa siemenen. Aviorikosta teoksessa kuvataan yhdistämällä se luonnollisuuteen ja työhön niin, että teoksen arvostelijatkin sen pääosin hyväksyivät. Teoksen synnyttämä kohu johtuikin enemmän siitä, että sen lopussa kuvataan tappo, joka jää rankaisematta.

5.5 Perhe nykyajassa

Varhaisten tekstien modernit tytöt, jotka eivät ole vielä naisia, voivat olla ongelmatomasti suhteessa mieheen. Avioliitto ja kysymys perheen perustamisesta kuitenkin nostavat esiin uusia kysymyksiä. *Appelsiininsiemenessä* (1931) avioliitto merkitsee naiselle vapautta ja itsenäistä asemaa. Avioliiton myötä nuori nainen muuttaa vanhempiensa kotoa omaansa.

Teoksen nuori pari pyrkii erottumaan aiemmasta korostamalla avioliiton sisältävän toverillisuutta ja eroottisuutta. Kyse on siis toveriavioliitosta, joka oli noussut yleiseksi puheenaiheeksi aikakaudella. Sen ihanteissa miehelle ja naisella on yhteisiä kiinnostuksen kohteita ja he sopivat seksuaalisesti yhteen. Teoksessa seksuaalinen kokeneisuus ei kuitenkaan tarkoita seksuaalista avio- onnea, koska avioliitossa ei ole tarjolla mitään uutta.

Näytelmässä *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930) ja romaanissa *Appelsiininsiemen* (1931) käsiteltiin modernien naisten suhdetta äitiyteen. Molemmissa odottamaton raskaus vie naisen valintatilanteeseen. Näytelmän arvosteluissa nousi esiin pelot naisten itsekkyydestä, joka johtaisi lapsettomuuteen. Teemaa pidettiin yleisesti ajankohtaisena ja todistavan nykyajan ajattelutavoista. Näytelmässä esiin nousee ajatus yksinäisen naisen mahdollisuudesta lapseen. Itsenäinen ura ei näytelmässä edusta naiselle onnea. Abortinkäsittelyssä varsinkin vasemmistolaiset arvostelijat kritisoivat Waltaria keskittymisestä vain yksilösiveelliseen puoleen. Näytelmää ei nähty yhteiskunnallisena.

Romaanissa nuori nainen päätyy pitämään lapsen, joka täydellistää hänen avioliittonsa. Äitiys merkitsee romaanissa todellista rakkautta ilman itsekkyyttä ja aistinautintoja. Tämä sai arvostelulta myönteisen vastaanoton ja nousi kiitellyimpiin asioihin.

Appelsiininsiemenessä naisen työssäkäynti on hänen identiteettiinsä kuuluva asia. Taloudellista pakkoa työssäkäyntiin ei ole, eikä siitä myös nähdä suurta taloudellista hyötyä. Kysymys on enemmän siitä, kuinka saada mielekkyyttä elämäänsä. Opinnot ja työ eivät sitä kuitenkaan tarjoa, vaan ratkaisuksi tulee lapsi. *Palavassa nuoruudessa* (1935) kuvatun perheen vaimo on ennen avioliittoa käynyt töissä ja tuonut osuutensa perheen elatukseen. Avioituminen merkitsee

työpaikan menetystä, jonka taloudellista vaikutusta raskaaksi tulo lisää. Teoksen kuvauksessa vähävaraisesta sivistyneistöstä naisten työssäkäynnillä on taloudellista merkitystä.

Waltarin perhe-elämän kuvauksissa, jotka ovat yhdistettävissä hänen omaan perheeseensä, käydään läpi nuoren parin elämän realiteetteja. Näiden kuvataan tulleen kokemuksen kautta tutuiksi. Pariskunta ei selviä ilman palvelijoita. Lapsellekin tarvitaan hoitaja. Toisin kuin toveriavioliiton ihanteissa, avioliiton myötä esitetään osoittautuneen, että vaimo ei voi ymmärtää miehensä työtä. Naisten ja miesten erilaisuus, sukupuoliero, estää tällaisen ihanteen toteutumisen. Waltarin perhettä käsittelevissä pakinoissa kirjailijaisä on vaimoaan heikompi tahtoinen. Perheenpään aseman menetys toimii huumorin välineenä. Samalla tavoin kuin *Appelsiininsiemenessä* ja *Kurittomassa sukupolvessa*, myös kirjailijan omassa perheessä isä ei ole enää auktoriteetti. Kuvauksissa miehen pienuus korostuu myös, koska se vertautuu hänen työnsä merkittävyyteen. Kirjailija kuvaa itsensä pienenä ihmisenä, mutta työnsä, taiteen, suurena.

Waltarin 1920-luvun mahdollisuuksien ja muutosten ajan teksteissä modernit naishahmot tarjosivat lupauksen uudenlaisesta suhteesta miehen ja naisen välillä. Nämä uudet naiset eivät eronneet miehestä niin paljon harrastuksiltaan kuin aiemmin ajateltiin eronneen. Heidän tapauksessaan perinteisesti naisellisiksi katsottujen piirteiden merkitys on vähentynyt. Mies ja nainen ovat tovereita, joiden suhde sisältää luonnollista, ongelmatonta erotiikkaa. Heidän maailmansa eivät ole niin erilaisia.

Teksteissä alkaa 1930-luvun myötä nousta merkittäväksi porvarillinen perhe, jossa korostuvat miesten ja naisten erot. Kahden toveruksen sijaan rooleiksi tulee aviomies ja -vaimo. Mies on kadottanut entisen auktoriteettiasemansa, hän on herra enää vain humorististen pakinoiden nimissä. Hänen roolinsa on tuoda palkka kotiin. Miehen edustama julkinen maailma ja tehtävät siellä ovat kuitenkin arvokkaita. Niissä kypsän aseman saavuttaminen on arvokasta, vaikka sen merkitys pinnallisessa nykyajassa onkin vähentynyt. Oman maailmansa lisäksi hän voi nauttia myös kodista, naisen maailmasta.

SUMMARY

Two separate worlds? Gender in the authorial image, works and reception of author Mika Waltari between the years 1925 and 1939.

Introduction

This study examines gender in the authorial image, works and reception of the author Mika Waltari (1908–1979) between the years 1925 and 1939. These are approached from a gender historical perspective. Sources for the study are both the author's texts from the period and the book reviews of them. The study concerns the meanings which are attributed to "men" and "women" in these sources.

Earlier studies of Waltari have mostly used a biographical method. In this study the context is concerned more with Finnish and European discussions about changing gender relations between the world wars.

Development of Mika Waltari's authorial image

Mika Waltari became a highly debated author in the late 1920s, as he was only 20 years old, when his first novel, *Suuri illuusioni* ('The Grand Illusion', 1928) was published. His young age became a central theme in book reviews. The author was not regarded as a grown-up man, but rather as a boy, who needed to mature.

Waltari's early books were, however, taken as serious debates about modern youth. It was felt that the young generation of the 1920s and 1930s differed from earlier generations. In these debates, novels were compared to "reality" instead of literary traditions. This has been seen as typical of Finnish literary discussions. Only some professional critics discussed these novels in terms of other literary works and international ideas.

Waltari was a highly productive writer who achieved great success, and questions were raised as to whether he was mainly a commercial writer. It was constantly asked if his works represented entertainment. The stereotypical picture understood Waltari's audience to consist of young women. When women were thought of as consumers of entertainment, the writer they favored could not be considered a respectable author. Waltari also wrote short stories for popular magazines and screenplays, contradicting the modernist idea of a serious writer.

Highly influential on Waltari's authorial image were his memoirs of military service, collected in a book called *Siellä missä miehiä tehdään* ('Where Men Are Made', 1931). The book was not celebrated as a major literary work, but was greeted with satisfaction by representatives of the armed forces and the Civil Guard. The positive description of military service linked Waltari to the ideals of "white Finland". On the other hand, writers in newspapers supporting the Social Democratic Party and even some non-socialist writers did criticize Waltari for forgetting his socio-economic past. Waltari's experiences of the middle-class town-dweller were not thought to be universal.

The authorial image of Mika Waltari became manlier in the 1930's. This is partly because he started using third person narrative in his novels, which was viewed as a more objective form than first person narrative. Objectivity was understood as a central ideal of manly writing. Authors' works should concentrate on eternal truths, and not on the superficiality of modern times. Generally, objectivity in fiction was believed to be possible.

Between the years 1933 and 1935 Waltari's Helsinki trilogy (*Mies ja haave*, *Sielu ja liekki* and *Palava nuoruus*) was published. Its topics reflected Finnish national ideals at the time of its publication. The novels begin with a description of agrarian society, thereafter focusing on the development of Finland's capital. The main theme in the novels is the rise of Finnish-speaking culture. The first and second novel in the series received a state literary prize. The author was also elected to the board of management of some literary institutions, such as the Union of Finnish Writers.

Manliness

The topic of World War I's influence on gender relations was discussed in Waltari's early works. The effect of war on men's nerves is one theme that arises in them. Waltari had read, for example, Sigmund Freud's writings and was aware of the new theories about mental disorders.

In *Suuri illusioini* and many contemporary texts Waltari talked about the old generation and new generation. The old generation had been adults during the war years, the new generation had reached maturity after the war. In Waltari's first novel the ideal example of a member of the new generation was a sports-loving young man. His courtship of a girl is without sexual problems. A young man and woman could see each other as comrades. Pursuing sports means they can live a healthy life in the city. Most typically, Finnish writers in the 1920s recommend rural life as the healthier alternative.

In Waltari's first novel the decadent writer and member of the old generation is thought to be part of a vanishing world. A man without a clear gender-identity or heterosexual orientation has no place in the new world. In the texts homosexuality is discussed as a vice, not as an identity. In the novel *Appelsiininsiemen* ('Orange Pip', 1931) an upper class Swedish-speaking man is depicted as decadent. The decadence of the upper classes is also a theme in Waltari's first detective novel, *Kuka murhasi rouva Skrofin?* ('Who Murdered Mrs. Skrof?', 1939).

Waltari represented mental work as being nerve-consuming in his texts. Both in Waltari's works and Finnish health education, sport and farming work are recommended for the improvement of nerves. Although Waltari wrote about the effect of war on men's nerves, in his works military service and participation in the Civil Guard make men healthy. In *Siellä missä miehiä tehdään* Waltari makes an association between submission, military service, becoming a loyal, responsible and useful male citizen, and getting married. He made comradeship among conscripted soldiers the key theme of the book.

In the Helsinki trilogy Waltari described the development of the modern man. Agrarian man becomes an individual in the city. Man is no longer tied to

agrarian society and its norms. An individual man can aim at social ascent. In the trilogy this development is linked to the rise of Finnish-speaking culture. The last part of the trilogy describes the growth of a young man belonging to the low-income educated class in newly independent Finland. As in many other books of that period, the home is the central place for Waltari's "little man".

Fathers are no longer patriarchs in Waltari's description of family life. The man is no longer an authority in the family and modern values have no respect for his knowledge. In Waltari's novel *Appelsiininsiemen* and the play *Kuriton sukupolvi* ('Unruly Generation', 1936) fathers represented wisdom and knowledge, but they do have no authority over the family. For modern people physicality is more important than knowledge. Wise old men became notable figures in Waltari's writings in the 1930's. Just as in Waltari's ideals for writers, they search for eternal truths. The moderate conservatism they represented became something valued in Waltari's works.

New woman and eternal woman

Many of Waltari's representations of women are reminiscent of the fin de siècle's femme fatale. Women and sexuality pose a danger to men. In Waltari's early works sexuality is presented as a sin, lust or passion. Men and women have a sex drive, which causes problems. In Waltari's early works sexuality and passion are often depicted as happening in exotic places and between foreign nationals. As in fin de siècle decadent literature, the orient and sexuality are connected.

"New Woman" is often represented positively in Waltari's 1920's works. The pursuit of sports and mobility are depicted as positive phenomena. Having a tan and being active are part of the ideal of beauty. Waltari also wrote positively about car-driving women. Many of Waltari's descriptions of new woman, however, had features of the femme fatale. Femininity was presented as superficial and materialistic, something which can be seen in department stores.

Waltari wrote positively about modern girls. They could have boyish hobbies, which liberated them from the social restrictions of girls. They lose nothing of their femininity even when wearing trousers. Modern man can have romantic ideas about these girls. Comradship is a central theme in courting. Openness removes the problematics of sex. In the novel *Appelsiininsiemen* it is hoped that marriage will contain both companionship and the erotic. This, then, means a marriage of companionship. Husband and wife should have common interests and hobbies.

The attitude of modern men and women toward sexuality and corporality is depicted as natural. As in the naturist movement of the time, beauty is more important than sexuality in the body. In the Helsinki trilogy earlier Christian anti-sexuality is depicted as ruining marriages and causing health problems. Restricting sexuality is depicted as unnatural.

New attitudes to sexuality are also depicted as being healthy for future generations. In Waltari's first novel a young man is concerned about his heredity. He worries about the way he lives. An unhealthy life could mean

degenerate children. Heredity is also discussed in the Helsinki trilogy. The men of the family described have an hereditary tendency to alcoholism. The same problem also caused the downfall of the husband in the novel *Vieras mies tuli taloon* (*A Stranger Came to the Farm*, 1937). The novel depicts rural life as healthy and natural. This also means clear gender roles, which are described as being nature-based.

In the play *Jättiläiset ovat kuolleet* ('The Giants Are Dead', 1930) and the novel *Appelsiininsiemen*, the theme of modern women and motherhood is discussed. Many reviewers of the play were concerned about the selfishness of modern women. It was feared it would prevent them from becoming mothers. In the novel the main female character chooses to have a baby, which means fulfillment of her marriage. Motherhood is depicted as true love without selfishness and hedonism. The book reviews commended this solution.

When Waltari wrote about family life in the 1930's, the ideals of companionship marriages seemed to have proved unrealistic. A wife cannot understand her husband's work. Gender difference means that women and men cannot really understand each other. Waltari's depiction of family life became centered on bourgeois values where the man is the wage-earner and public life is his real world.

LÄHTEET**MIKA WALTARIN JULKAISUT TUTKIMUSAJANJAKSOLTA**

Kaikki alkuperäislähteinä käytetyt Mika Waltarin tekstit tutkimusajanjaksolla julkaistut löytyvät liitteestä 1.

VIITATUT MIKA WALTARIN JULKAISUT TUTKIMUSAJANJAKSOLTA**1925**

Jumalaa paossa. Kertomus Jumalan johdattuksesta. Helsinki: Suomen Merimieslähetykseura.

Kello. Kirjoittanut Nequiquam. – Nuori Voima 1925, s. 347–350.

1926

Kuolleen silmät. Kertomuksia tuntemattoman ovilta. Kirjoittanut Kristian Korppi. Helsinki: Schildt.

Murtuvin siivin. Kirjoittanut Kristian Korppi. – Uusi Suomi, sunnuntailiite 21.11.1926.

Näkymätön johdattaja. – Joulu ulapoilla ja kotona 1926, s. 15–16.

Satu kerjurista ja prinsessasta. Runo. – Nuori Voima 1926, s. 333.

Sun silmäs. Runo. Kirjoittanut Kristian Korppi. – Nuoret runoilijat 1926, s. 66.

1927

Hautausmaalla I-II. Runo. Kirjoittanut Untamo Raakki. – Työläisnuoriso 7.9.27.

Kolme kiväärinkuulaa. – Kirjoittanut Kristian Korppi. – Seura 1927:6-7, s. 34–37.

Parisin tavarataloja. – Kuluttajain lehti 1927:23, s. 9-10.

Sinun ristisi juureen. Porvoo: WSOY.

1928

Joulu, samettikoira ja minä. – Kuluttajain lehti 1928:43–44, s. 15.

Kirje, joka kertoo ranskalaisista lapsista. – Pääskynen 1928, s. 243–246.

Modernismi, saxophon, D-juna ja minä. – Nuori Voima 1928, s. 403–404.

No 21. Kristian Korppi. – Seura 1928:8, s. 5-7.

Nykyajan romantiikkaa. Kirjoittanut Perroquet. – Seura 1928:5, s. 13–14.

Olipa kerran Pariisissa... – Kansan Kuvalehti 1928:50, s. 4-5.

Pikakuvia tämän päivän Pariisista. – Kansan Kuvalehti 1928:29, s. 10–11.

Pikkuveli lähti leiripäiville. – Joulu-Lotta 1928, s. 28–29, 32.

Studio 28. Ajatuksia filmistä. Perroquet. – Seura 1928:9, s. 10–11.

Suuri illusioni. Romaani. Porvoo: WSOY.
 Uuteen maailmaan. Runo. – Nuori Voima 1928, s. 71–72.
 Valtatiet. Kirjoittaneet Mika Waltari ja Olavi Lauri [Olavi Paavolainen].
 Helsinki: Otava.

1929

Aili, Bonzo ja Suuri saippuapallo. – Pääskysen joulukontti 1929, s. 9–11.
 Baarituolit vierekkäin. – Aitta 1929: 10, s. 52–55.
 Dshinnistanin prinssi. Satuja. Porvoo: WSOY.
 Impressionoja kesästä. – Seura 1929: 11–12, s. 4–5.
 Johtaja ja yksityissihteeri. – Lukemista kaikille 1929: 10, s. 10–11.
 Juttu valloitetusta vankilasta. – Hakkapeliitan joulukuukausi 1929, s. 51–52.
 Miehen paluu eli Romaanikirjailija Härkäsen kummallinen seikkailu. –
 Lipeäkala 1929, s. 282–290.
 Miesihanne. – Jousimies 1929, s. 75–76.
 Muukalaislegioona. Runoja. Porvoo: WSOY.
 Paris, paris, paris, paris... Runosikermä. – Tulenkantajat 1929, s. 289–290.
 Paul Morand. Sodanjälkeinen ranskalainen kirjailija. – Nuori Suomi 1929, s. 94–
 104.
 Ruhtinasöitä. – Aitta 1929: 5, s. 54–56.
 Syyskuu. Runo. – Nuori Voima 1929, s. 299.
 Tähtisade. – Aitta 1929:3, s. 28–31.
 Viisitoistavuotias. – Aitta 1929: 9, s. 19–24.
 Yksinäisen miehen juna. Porvoo: WSOY.

1930

Huhu kulkee... – Kansan Kuvalehti 1930: 30, s. 11.
 Jouluyö Atlas-vuorilla. – Hakkapeliitan joulukuukausi 1930, s. 52–54.
 Jättiläiset ovat kuolleet. Novelleja ja näytelmä. Porvoo: WSOY.
 Kaksi miestä kohtaa toisensa yössä. – Aitta 1930: 12, s. 48–55, 85.
 Kevätsade. – Uutta Kylvää 1930, s. 73–76.
 Leirin sunnuntai. – Suomen aliupseeri 1930, s. 206–207, 219.
 Oodi kevääälle. – Ylioppilaslehti 1930, s. 274–275.
 Pinnan alla. – Aitta 1930:2, s. 40–43.
 Prinsessan joululahja. – Nuori Voima 1930: 11–12, s. 335–336.
 Rykmentti marssii. – Uusi Suomi, sunnuntailiite 24.8.1930.
 Suomalainen baari Montparnassella. – Lipeäkala 1930, s. 124–133.
 Toinen yö Monte Carllossa. – Kiki 1930: 10, s. 1–14.
 Välähdyksiä Pariisista. – Kansan Kuvalehti 1930: 10, s. 12–13.

1931

"Appelsiininsiemen". – Kirjojen maailma 1931:4, s. 52–53.

Appelsiininsiemen. Romaani. Porvoo: WSOY.

Kuinka teos "Siellä missä miehiä tehdään" syntyi. – Kirjojen maailma 1931:2, s. 20–21.

Siellä missä miehiä tehdään. Porvoo: WSOY.

1932

Herra haastaa riitaa. – Kansan Kuvalehti 1932:8, s. 22–23.

Herra hoitaa vauvaa. – Kansan Kuvalehti 1932:13, s. 22–23.

Kiinalainen kissa ja muita satuja. Porvoo – Helsinki: WSOY.

1933

Daniel jalopeurain luolassa. – Kansan Kuvalehti 1933:16, s. 18–19.

Eräs suomalainen murhenäytelmä. – Lipeäkala 1933, s. 112–122.

Maisteri käy sairaalassa. – Suomen Punaisen Ristin Joulutervehdys 1933, s. 8–9, 31.

Mies ja haave. Romaani. Porvoo – Helsinki: WSOY.

Onnen maa. – Kansan Kuvalehti 1933:41, s. 10–11.

Punajuova, kauneus jäi... (Uuno Kailas, Punajuova.) – Pohjatuuli näyttenumero 1933, s. 16–17.

Tyhjiä tynnyreitä eli kolinaa ammattikirjailijan aivokopassa. – Suomalainen Suomi 1933, s. 73–75.

Uuno Kailaan kuolinsanomien saapuessa... – Helsingin Sanomat 23.3.1933.

Uuno Kailas – ihminen. – Kansan Kuvalehti 1933:21, s. 10–11.

Uuno Kailas. In memoriam. – Aamu 1933, s. 52–53.

Viikonloppu kesähuvilassa. – Kansan Kuvalehti 1933:32, s. 22–23.

Vähän käytetty auto. – Kansan Kuvalehti 1933:29, s. 20–21.

1934

Ensimmäinen vuosi on pahin - kaikki muu selviää itsestään. – Lipeäkala 1934, s. 92–105.

Itsensä elättävä ylioppilas. Kirjoittanut Periskooppi. – Suomen Kuvalehti 1934, s. 1816–1817.

Joka kerran keksitään... (Hans Fallada, Joka kerran keksitään...) – Maaseudun Tulevaisuus 16.8.1934.

Katri Vala palaa elämään. (Katri Vala, Paluu.) – Maaseudun Tulevaisuus 17.11.1934.

Maailma pysyy pystyssä ilman meitäkin. – Eeva 1934:9, s. 12–13.

Mies, joka valehteli vaimolleen. (Psykologinen tutkielma.) – Suojattu Koti 1934:1, s. 8–9.

Se oli vallan hirmuinen tapaus. – Karjaväen Joulu 1934, s. 14–16.

Sielu ja liekki. Romaani. Porvoo – Helsinki: WSOY.

1935

- Aiotko kirjailijaksi? Tuttavallista keskustelua kaikesta siitä, mitä nuoren kirjailijan tulee tietää. Porvoo - Helsinki: WSOY.
- Avoin kirje Lauri Viljaselle. Romaanin "Palava nuoruus" arvostelun johdosta. - Helsingin Sanomat 29.10.1935.
- Huviretki. - Suomen Kuvalehti 1935, s. 1312-1313.
- Lehtori tutustuu tekniikkaan. - Suomen Kuvalehti 1935, s. 1246-1247.
- Mies herää unesta. - Suojattu Koti 1935:4, s. 9-10.
- Mies ja hänen koiransa. Psykologinen tutkielma. - Lipeäkala 1935, s. 78-92.
- Palava nuoruus. Romaani. Porvoo - Helsinki: WSOY.
- Romaani nuoresta rakkaudesta. (Eino Railo, Kuin uni ja varjo.) - Maaseudun Tulevaisuus 19.10.1935.
- Telttä, paistinpannu, mukavat kengät ja ikuisia ajatuksia. - Suomen Kuvalehti 1935, s. 1050-1051.

1936

- Entä ansioisä? - Hopeapeili 1936:1, s. 14-15.
- Kirjallisuutemme tienhaarassa. - Uusi Suomi 12.1.1936.
- Kirjallisuutemme tienhaarassa - kaikesta huolimatta. - Uusi Suomi 19.1.1936.
- Surun ja ilon kaupunki. Romaani. Porvoo - Helsinki: WSOY.
- Uuno Kailaan jälkeensä jääneet novellit. (Uuno Kailas, Novelleja.) - Maaseudun Tulevaisuus 16.4.1936.

1937

- Helsinki kautta vuosisatojen. Historiallisia lukukappaleita. Helsinki-lukukirja 2. Helsinki: Otava.
- Isä ja lapsi. - Hopeapeili 1937:1, s. 14-15.
- Kuriton sukupolvi. Vakava komedia. Porvoo - Helsinki: WSOY.
- Mies ja nainen - kaksi maailmaa. - Hopeapeili 1937:3, s. 15-32.
- Mitä merkitsee Norssin henki. - Veikko 1936-37, s. 141.
- Suomalaisen Normaalilyseon vaiheita. Historiikka ajoista 1867-1887-1937. - Helsingin Suomalainen Normaalilyseo 1887-1937. Juhlajulkaisu. Helsinki: Otava 1937, s. 9-94.
- Taistelujen ja voittojen koulu. - Suomen Kuvalehti 1937, s. 1518-1519, 1540, 1542.
- Vieras mies tuli taloon. Porvoo - Helsinki: WSOY.

1938

- Ihmeellinen Joosef eli elämä on seikkailu. Vakava ajanvietteromaani. Kirjoittanut M. Ritvala. Porvoo - Helsinki: WSOY.
- Isä ja tytär. - Hopeapeili 1938:2, s. 18-19.

Jälkinäytös. Jatko romaaniin "Vieras mies tuli taloon". Porvoo - Helsinki: WSOY.

Vieras mies tuli kilpailuun. - Suomen Kuvalehti 1938, s. 98-99.

1939

Hyttystä ammuttiin tykillä. - Suomen Kuvalehti 1939, s. 184-185.

Hämeenlinnan kaunotar. Kolminäytöksinen komedianhenkinen porvaris-idylli 1780-luvun Hämeenlinnasta. Hämeenlinna: Karisto.

Kuka murhasi rouva Skrofin? Helsinki: Otava.

Tuntematon Saksa. - Suomen Kuvalehti 1939, s. 90-91.

Tuntematon Skandinavia. - Suomen Kuvalehti 1939, s. 58-59.

MIKA WALTARIN TEOKSIA KOSKEVAT KIRJALLISUUSAR- VOSTELUT

Alkuperäislähteinä käytetyt Mika Waltarin teosten kirjallisuusarvostelut tutkimusajanjaksolta löytyvät liitteestä 2.

SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

Aamu 1928-1939

Ahjo 1936-1939

Aika ja mies 1936-1939

Elokuva-Aitta 1932-1939

Forum 1934-1939

Hakkapeliitta 1929-1935

Helsingin Sanomat 4.4.1926-12.5.1927, 1.3.-23.4.1933, 29.9.-13.11.1935.

Hopeapeili 1936-1939

Kansan Kuvalehti 1927-1934

Kirjallisuuslehti 1932-1938

Kirjasanomat. WSOY. 1935-1939

Kirjojen maailma (WSOY:n kirjallinen lehti) 1929-1939

Miehen muoti 1932-1935

Mies 1936-1937

Nuori Voima 1929-1930, 1934-1939

Nya Argus 1928-1939

Otavan Uutisia 1938-1939

Pyrkijä 1937-1938

Päiväkirja 1936-1938

Pääskynen 1929, 1931-1933

Seura 1927–1929
 Seura (Yhtyneiden Kuvalehtien) 1935–1939
 SF-uutiset 1935–1939
 Sininen kirja 1928–1930
 Suomalainen Suomi 1930–1939
 Suomen Aliupseeri 1930–1931
 Suomen Kinolehti 1938
 Suomen Kuvalehti 1928, 1931–1939
 Suomen Nainen 1928–1933
 Suomi-Filmin uutisaitta 1935–1936
 Säästäjä 1934–1937
 Teatterimaailma 1937–1939
 Tulenkantajat 1937
 Uusi Aura 17.11.1931–27.11.1931, 13.1.1936–21.1.1936, 23.11.1937–21.12.1937
 Uusi Suomi. Sunnuntailiite 4.7.1926–10.7.1932
 Uusi Suomi 7.1.1936–27.1.1936
 Valvoja-Aika 1928–1939
 Ylioppilas 1932–1933
 Ylioppilaslehti 1927–1939

MUUT ALKUPERÄISLÄHTEENÄ KÄYTETYT TEKSTIT

Asunta, Heikki 1936. "Kirjallisuutemme tienhaarassa." – Uusi Suomi 16.1.1936.
 Eskola, Katarina (toim.) 2000. Yhdessä: Martti Haavion ja Elsa Enäjärvi-Haavion päiväkirjat ja kirjeet 1928–1939. Helsinki: WSOY.
 Fallada, Hans 1938. Mikä nyt eteen, Pinneberg? Alkuteos Kleiner Mann – was nun? Suomentanut Lauri Hirvensalo. Neljäs painos. [1. painos 1933] Porvoo – Helsinki: WSOY.
 Finne, Jalmari (toim.) 1937. Oppilasmatrikkeli. Teoksessa Helsingin Suomalainen Normaalilyseo 1887-1937. Juhlajulkaisu. Helsinki: Otava.
 Freud, Sigmund 1971. Seksuaaliteoria. Suomentanut Erkki Puranen. Jyväskylä: Gummerus.
 Grellmann, Hans 1932. Finnische Literatur. Breslau: Ferdinand Hirt.
 Grönvall, F. (toim.) 1930. Uusi avioliittolainsäädäntö selityksineen. Toinen painos. Porvoo: WSOY.
 Gulin, Lennart, Halla, Lauri, Lehtonen, Aleks, Sormunen, Eino ja Tunkelo, J. H. (toimituskunta) 1929. Suomen kirkon elämää 1. Julkaissut Suomen kirkon seurakuntatyön keskusliitto. Helsinki: Otava.
 Gulin, Lennart, Halla, Lauri, Lehtonen, Aleks, Sormunen, Eino ja Tunkelo, J. H. (toimituskunta) 1930. Suomen kirkon elämää 2. Julkaissut Suomen kirkon seurakuntatyön keskusliitto. Helsinki: Otava.

- Huber, Vivan 1936. Kauneus ja sen ehdot: ruumiinkulttuuri, kauneudenhoito, kaunistusvälineet. Suomentanut Mika Waltari. Helsinki: Kustannusliike Kuvataide.
- Jokipii, A. E. 1937. Sivistyneet ja kirkko. Maamme vapaamielisten virtausten ajatuksia kirkosta. Synodaalikirjoitus Tampereen hiippakunnan pappeinkokoukseen lokakuussa 1937. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Kajava, Viljo 1990. Aika rakastaa, aika laulaa. Runoilija muistelee. Toimittanut Kristiina Lyytinen. Helsinki: Otava.
- Kallio, O. A. 1929. Uudempi suomalainen kirjallisuus II. Murrosten aika. Toinen tarkastettu ja uusittu painos. Porvoo: WSOY.
- Kilpi, Sylvi-Kyllikki 1933. Uuden Saksan kansalliseepos. – Suomen Sosialidemokraatti 5.11.1933.
- Kivimies, Yrjö (toim.) 1937. Pidot tornissa. Gummerus: Jyväskylä – Helsinki.
- K[oi]vukari], Y[rj]ö 1938. Sumuttaako Waltari suomenkansan oikeustajuntaa? – Ahjo 1938:5.
- Koskenniemi, V. A. 1933. Horst Wessel. – Uusi Suomi 16.7.1933.
- Koskenniemi, V. A. 1937. Havaintoja ja vaikutelmia ”Kolmannesta valtakunnasta”. Teoksessa Koskenniemi, V. A., Teokset V. Porvoo: WSOY.
- Kurjensaari, Matti 1958. Mika Waltarin oma ääni. Teoksessa Mika Waltarin juhla-kirja. 50-vuotispäivänä 19.9.1958. Porvoo: WSOY.
- Kurjensaari, Matti 1962. 30-luvun vihainen nuori mies. Helsinki: Tammi.
- Laurila, K. S. 1937. Huomioita Suomalaisen kirjallisuuden seuran näytelmäkilpailusta. – Valvoja-Aika 15, 139-151.
- Laurila, K. S. 1938. Taistelu taiteesta ja siveellisyydestä. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Marjanen, Kaarlo 1936a. ”Kirjallisuutemme tienhaarassa” ja arvostelun moraali. – Uusi Suomi 17.1.1936.
- Marjanen, Kaarlo 1936b. Vastausta edelliseen. – Uusi Suomi 19.1.1936.
- Marjanen, Kaarlo 1937. Helsinkiläistä ja viipurilaista teatteria. – Suomalainen Suomi 5(8), 586-597.
- Nykyaikainen nuori [nimim.] 1931. ”Appelsiininsiemen” Uuden Auran nimim. E. T:lle. [Vastine teoksen Appelsiininsiemen arvosteluun] – Uusi Aura 22.11.1931.
- Oravala, Auk. 1937. Edellisen johdosta. [Vastaus Jussi Virtasen vastineeseen teoksen Vieras mies tuli taloon arvostelusta.] - Kotimaa 10.12.1937.
- Paavolainen, Olavi 1929. Nykyaikaa etsimässä. Esseitä ja pakinoita. Toinen painos. Helsinki: Otava.
- Paavolainen, Olavi 1932. Suursiivous, eli kirjallisessa lastenkamarissa. Jyväskylä: Gummerus.
- Pakarinen, Simo 1934. Suomalainen kirjallisuus 1930-1932. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 57. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- R. 1933. Tulenarka romaani. – Ilkka 10.11.1933.
- R[oo]s, V[appu].: Antakaa meille ajankohtaisia kotimaisia näytelmiä. – Teatterimaailma 1938:5, 84, 93, 95.

- Raamattu 1992. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos.
- Seppänen, Unto 1933. Romaani vallankumousnuorisosta. – Kouvolan Sanomat 11.11.1933.
- Tarkiainen, Viljo 1934. Suomalaisen kirjallisuuden historia. Yleinen kirjallisuuden historia 1. Helsinki: Otava.
- Tikkanen, Eino 1931. [Vastine nimimerkille Nykyaikainen nuori teoksen Appelsiininsiemen arvostelusta.] – Uusi Aura 22.11.1931.
- U. T. 1933. Eräs saksalainen kohtalo. – Ajan Suunta 8.11.1933.
- Vaaskivi, Tatu 1937. Vaistojen kapina. Modernin ihmisen kriisi. Jyväskylä – Helsinki: Gummerus.
- Vanhanaikainen nuori [nimim.] 1931. Ajatuksia ”Appelsiininsiemenestä”. [Vastine nimimerkille Nykyaikainen nuori teoksen Appelsiininsiemen arvostelusta.] – Uusi Aura 27.11.1931.
- Virtanen, Jussi 1937. [Vastine Auk. Oravalalle teoksen Vieras mies tuli taloon arvostelusta.] – Kotimaa 10.12.1937.
- Waltari, Mika 1942. Isästä poikaan. Romaani kolmen sukupolven Helsingistä. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Waltari, Mika 1957. Vallaton Waltari. Porvoo - Helsinki: WSOY.
- Waltari, Mika 1964. Jumalaa paossa. Teoksessa Oskar Paarma et al. (toim.) Ei enää entiseen tapaan. E. G. Gulin 70-vuotias 29.12.1963. Tampereen hiippakunnan XV vuosikirja. Tampere: Tampereen hiippakunta.
- Waltari, Mika 1965. Miten elin 30-luvun. Teoksessa Toini Havu (toim.) Ilon ja aatteen vuodet. Hämeenlinna: Karisto.
- Waltari, Mika 1968. Viidennen painoksen ilmestyessä. Teoksessa Mika Waltari, Suuri illusioni. Viides painos. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Waltari, Mika 1976. Mika Waltari ja Suuri illusioni. Teoksessa Ritva Haavikko (toim.) Kirjailijat puhuvat. Tulenkantajat. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 327. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Waltari, Mika 1978. Ihmisen ääni. Nöyryys - intohimo. Toimittanut Ritva Haavikko. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Waltari, Mika 1980. Kirjailijan muistelmia. Toimittanut Ritva Haavikko. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Waltari, Mika 1999. Mika Waltarin näytelmät. Toimittanut Irina Björkman. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Waltari, Toimi 1914. Mitä sanoo Raamattu isille ja äideille? Kotikasvatusyhdistyksen julkaisuja N:o 7. Porvoo: WSOY.
- Viljanen, Lauri 1935. Vastaus edelliseen. [Vastine Mika Waltarin kirjoitukseen Avoin kirje Lauri Viljaselle. Romanin ”Palava nuoruus” arvostelun johdosta.] – Helsingin Sanomat 29.10.1935.
- Ylppö, Arvo 1925. Äiti pikkulapsensa hoitajana ja ruokkijana. Kolmas painos. Helsinki: Otava.
- Ylppö, Arvo 1932. Neuvoja pikkulapsen hoidossa ja ruokinnassa. Lääkintähallituksen julkaisemia kirjasia. Helsinki.

LAIT

Avoliittolaki 1929. 234/13.6.1929.

JULKAISEMATTOMAT OPINNÄYTTEET JA TUTKIMUKSET

- Aalto, Leena 1990. Mika Waltarin Egypti – historiallisen miljöön funktioita Mika Waltarin romaanissa *Sinuhe Egyptiläinen*. Jyväskylän yliopisto. Kirjallisuuden (kotimainen linja) pro gradu -tutkielma.
- Haavisto, Henna 2011a. Huomiolla hallittu. Modernin naisen elämäntyö Aittalehdessä 1927-1930. Turun yliopisto. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Kulttuurihistorian pro gradu -tutkielma.
- Hartikainen, Susanna 1993. Der Bestseller von Gestern. Hans Falladan vastaanotto Suomessa. Mikä nyt eteen, Pinneberg? -romaanin katoaminen eilispäivän bestselleriksi. Jyväskylän yliopisto, kirjallisuuden laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Heiskanen, Heli 1998. "Minä ainakin pidän itseäni modernina." Caritas Mika Waltarin Suuressa illusionissa. Oulun yliopiston taideaineiden ja antropologian laitos. Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma.
- Haavikko, Ritva 1980b. Mika Waltari, luova kirjailija. Näkökulmia Mika Waltarin luomisprosessiin ja *Fine van Brooklyn* Mika Waltarin tuotannossa. Helsingin yliopiston kotimaisen kirjallisuuden laitos. Kotimaisen kirjallisuuden lisensiaatintutkimus.
- Järvelä, Juha 2006. Sukupuoli ja kansallisuus Mika Waltarin teksteissä 1925-1930. Jyväskylän yliopisto. Suomen historian pro gradu -tutkielma.
- Kemppainen, Kari 1991. Waltarin Suuri illusioni ja 1920-luvun aatemaailma. Oulun yliopisto. Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma.
- Kruth, Tuula 1982. Siemenestä kasvaa puu: Mika Waltarin Appelsiininsiemen sotienvälisen helsinkiläisnuorison kuvaajana. Turun yliopisto. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma.
- Lehtola, Anna-Maija 1991. Mika Waltarin Helsinki-trilogian teemoja. Helsingin yliopisto, Kotimaisen kirjallisuuden laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Nevalainen, Laika 2012. Rationalisoitua säännömukaisuutta. Helsinkiläiset ja turkulaiset keskuskeittiötalot 1900-1920-luvuilla. Helsingin yliopisto. Talous- ja sosiaalhistorian pro gradu -tutkielma.
- Partio Minna 2003. Intention ja reseption valtataistelu: Mika Waltarin pienoisromaanin *Vieras mies tuli taloon* vastaanottoprosessi. Joensuun yliopisto. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma.
- Salava, L. A. 1958. Suomalaisia salanimiä ja nimimerkkejä. Moniste. Jyväskylän yliopiston kirjaston hallussa.
- Skyttä, Marjukka 1995. Modernin miehen synty: Mika Waltarin *Isästä poikaan* -trilogia. Turun yliopisto. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma.
- Tuomi, Sanna-Marja 1991. Mika Waltarin Helsinki-trilogian ainekset. Helsingin yliopisto, Kotimaisen kirjallisuuden laitos. Pro gradu -tutkielma.

Vehkalahti, Kaisa 2000a. Kohtalokas tyttöikä. Tyttöyden representaatiot 1920-luvun naistenlehdissä. Turun yliopisto. Kulttuurihistorian lisensiaatintutkimus.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Aalto, Minna 2000. Vapauden ja velvollisuuden ristiriita: kehitysromaanin mahdollisuudet 1890-luvun lopun ja 1900-luvun alun naiskirjallisuudessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 790. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ahlbäck, Anders 2004. Där pojkar blir män. Manlighetskonstruktion i finländska tidskrifter för värnpliktiga 1890-1940. *Historisk Tidskrift för Finland* 89(2).
- Ahlbäck, Anders 2006a. Mitä miehen on kestettävä: kokemuksia suomalaisesta sotilaskoulutuksesta 1920- ja 1930-luvuilta sukupuolihistorian valossa. Suomentanut Ville Kivimäki. Teoksessa Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa: suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki: Minerva.
- Ahlbäck, Anders 2006b. Som en piskad hund – bilder och motbilder av manlighet i den finska värnpliktsarmén kring år 1930. *Scandia* 72(1).
- Ahlbäck, Anders 2010. *Soldiering and the Making of Finnish Manhood. Conscription and Masculinity in Interwar Finland, 1918-1939*. Doctoral Thesis in General History. Åbo: Åbo Akademi University.
- Ala, Juha 1999. *Suomi-neito ja suojelusikä. Sortovuosien psykohistoriaa*. Gaudamus: Helsinki.
- Alanko-Kahiluoto, Outi 2008. Lukijasta lukemiseen, tulkinnasta elämykseen. Teoksessa Outi Alanko-Kahiluoto ja Tiina Käkelä-Puumala (toim.) *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. 3., tarkistettu painos. Tietolipas 174. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Alapuro, Risto 1973. *Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla*. Valtiotieteellisen Yhdistyksen julkaisusarja, Poliitiikan tutkimuksia 14. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Alapuro, Risto 1980. *Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan*. Teoksessa Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja ja Tom Sandlund, *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Alapuro Risto 1997. *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Hanki ja jää. Helsinki: Tammi.
- Ankum, Katherine von 1997. Introduction. In Katherine von Ankum (Ed.) *Women in the Metropolis: Gender and Modernity in Weimar Culture*. *Weimar and Now: German Cultural Criticism* 11. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.

- Apo, Satu 2001. Viinan voima: näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 759. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Bagerius, Henric & Lagerlöf Nilsson, Ulrika (red.) 2011. Moderna historier. Skönlitteratur i det moderna samhällets framväxt. Lund: Nordic Academic Press.
- Barthes, Roland 1968/1993. Tekijän kuolema, tekstin syntymä. Suom. Lea Rojola ja Pirjo Thorel. Teoksessa Barthes, Roland, Tekijän kuolema, tekstin syntymä. Toimittanut Lea Rojola. Tampere: Vastapaino.
- Biederman, Hans 1989/2002. Suuri symbolikirja. Suomentanut ja toimittanut Pentti Lempiäinen. Saksankielinen alkuteos Knauer Lexikon der Symbole (1989). Kuudes painos. Helsinki: WSOY.
- Bland, Lucy 1998. Trial by Sexology?: Maud Allan, Salome and the 'Cult of the Clitoris' Case. In Bland, Lucy and Doan, Laura (Eds.) Sexology in Culture: Labelling Bodies and Desires. University of Chicago Press.
- Casseres, Rudy de ja Salomaa, Raimo 1988. Karl Detmold. Mika Waltarin tuntematon salanimi. Parnasso 38(3).
- Casseres, Rudy de ja Salomaa, Raimo 1999. Jälkisanat. Teoksessa Mika Waltari, Viisi ässää ja muita kertomuksia. Helsinki: WSOY.
- Conor, Liz 2004. The Spectacular Modern Woman. Feminine Visibility in the 1920s. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Cunningham, Gail 2002. "He-Notes": Reconstructing Masculinity. In Angelique Richardson and Chris Willis (Eds.) The New Woman in Fiction and in Fact: Fin-de-siècle Feminisms. Basingstoke: Palgrave.
- Dijkstra, Bram 1986. Idols of Perversity. Fantasies of Feminine Evil in Fin-de-Siècle Culture. New York - Oxford: Oxford University Press.
- Ekman-Salokangas, Ulla, Aalto, Eeva-Liisa ja Salokangas, Raimo (toim.) 1988. Suomen lehdistön historia 5. Hakuteos Aamulehti - Kotka Nyheter. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771-1985. Kuopio: Kustannuskiila.
- Ekström, Nora 2011. Kirjoittamisen opettajan kertomus. Kirjoittamisen opettamisesta kognitiiviselta pohjalta. Jyväskylä Studies in Humanities 160. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Envall, Markku 1984. Kirjailijoiden kentät ja kasarnit. Varusmieselämän kuvaukset Suomen kirjallisuudessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 410. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Envall, Markku 1994. Suuri illusionisti. Mika Waltarin romaanit. Helsinki: WSOY.
- Envall, Markku 2001. Kuka auttoi Palmua. Teoksessa Envall, Markku, Henkiinjäämisen suunnitelma ja muita esseitä kirjallisuudesta. Helsinki: WSOY.
- Envall, Markku 2003. "Muistan erästä vainajaa" - Mitä Kailaan "Syysaamussa" todella tapahtuu? - Parnasso 53(2), 70-72.
- Envall, Markku 2007. Waltari, Mika (1908-1979). Teoksessa Matti Klinge et al. (päätoim.) Suomen kansallisbiografia 10: Trana-Österman. Studia biographica 3:10. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Faderman, Lilian 1981/1997. Surpassing the Love of Men. The Women's Press.

- Foucault, Michel 1969/1977. What Is an Author? In Michel Foucault, *Language, Counter-memory, Practice. Selected Essays and Interviews*. Edited by Donald F. Bouchard. Translated from the French by Donald F. Bouchard and Sherry Simon. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Foucault, Michel 1970/2006. Mikä tekijä on? Alkutekstistä "Qu'est-ce qu'un auteur" suomentanut Markku Lehtinen. – Nuori Voima 1/2006.
- Foucault, Michel 1974/1998. Tiedontahto. Teoksessa Michel Foucault, *Seksuaalisuuden historia*. Suomentanut Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus.
- Frigård, Johanna 2008. Alastomuuden oikeutus: julkistettujen alastonvalokuvien moderneja ideaaleja Suomessa 1900-1940. *Bibliotheca Historica* 114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Gay, Peter 1984/1999. *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud*. Vol. 1: Education of the Senses. New York – London: W.W. Norton & Company.
- Greenslade, William 1994/2010. *Degeneration, Culture and the Novel 1880-1940*. First published 1994. Cambridge University Press.
- Haavikko, Ritva 1978. Mika Waltari ja kaksi pienoisoromaania. Teoksessa Mika Waltari, *Vieras mies tuli taloon. Fine van Brooklyn*. Helsinki: Suuri Suomalainen Kirjakerho.
- Haavikko, Ritva 1980a. Lukijalle. Teoksessa Mika Waltari, *Kirjailijan muistelmia*. Toimittanut Ritva Haavikko. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Haavikko, Ritva 1982a. Demoninen nainen ja tuhoava rakkaus Mika Waltarin teoksissa. Teoksessa Ritva Haavikko (toim.) *Mika Waltari – mielikuvituksen jättiläinen*. Helsinki: WSOY.
- Haavikko, Ritva 1982b. Lukijalle. Teoksessa Ritva Haavikko (toim.) *Mika Waltari – mielikuvituksen jättiläinen*. Helsinki: WSOY.
- Haavikko, Ritva 1983. Elämän risteysasemalla. Hyvinkää Mika Waltarin kehityksessä ja teoksissa. Hyvinkään vuosikirja.
- Haavikko, Ritva 2008. *Mika Waltari – valloittaja*. Helsinki: WSOY.
- Haavikko, Ritva ja Sala, Kaarina (toim.) 1987. Kirjailijahaastattelut. *Tietolipas* 103. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Haavisto, Henna 2011b. Siveettömät saalistajat ja säädylliset sulottaret. Valta-kamppailu modernin naisen elämäntyylistä vuoden 1927 *Aitta*-lehdessä. Teoksessa Ilana Aalto, Lauri Boxberg, Ulla Ijäs ja Heli Paalumäki (toim.) *Vallan teoriat historiantutkimuksessa*. *Historia Mirabilis* 7. Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- Hakala, Hellevi 2012. Romanttinen oppimäärä kohti ihanteellista kansalaisuutta. Teoksessa Ilona Kempainen, Kirsti Salmi-Niklander ja Saara Tuomala (toim.) *Kirjoitettu nuoruus: aikalaistulkintoja 1900-luvun alkupuolen nuoruudesta*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 117. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Hall, Stuart 1997a. Introduction. In Stuart Hall (Ed.) *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

- Hall, Stuart 1997b. The Work of Representation. In Stuart Hall (Ed.) Representation. Cultural Representations and Signifying Practices. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Halmesvirta, Anssi 1995. Kansallisen vastustuskyvyn puolesta. Konrad Reijon-Waara ja degeneraation idea 1880–1918. Teoksessa Merja Lahtinen (toim.) Historiallinen arkisto 105. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Halmesvirta, Anssi 1998. Vaivojensa vangit. Kansa kysyi, lääkärit vastasivat – historiallinen vuoropuhelu 1889–1916. Jyväskylä: Atena.
- Halmesvirta, Anssi 2001. Sukupuolihygienia ja nuorisopolitiikka. Teoksessa Sulevi Riukulehto, Anssi Halmesvirta ja Kari Pöntinen, Poliittikkaa lastenkirjoissa. Tietolipas 178. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hapuli, Ritva, Koivunen, Anu, Lappalainen, Päivi, Rojola, Lea 1992. Uutta naista etsimässä. Teoksessa Teoksessa Onnela (toim.) 1992.
- Hapuli, Ritva 1989. Naisia rakastavat naiset. Lesbolaisuuden ja siihen liittyneen homoseksuaalisuuden määrittäminen Euroopassa vuosien 1880–1930 välisenä aikana. Sosiaali- ja terveysministeriö, Tasa-arvojulkaissuja, sarja D: Naistutkimusraportteja 1/1989. Helsinki.
- Hapuli, Ritva 1992. ”Ja huulissa pari pisaraa verta”: Vampyyri kohtalokkaan naisen kuvastossa. Teoksessa Onnela (toim.) 1992.
- Hapuli, Ritva 1993. Kadonneen nykymiehen etsintä – 1920-luvun maskuliinisuuksien kuvia. Teoksessa Pirjo Ahokas, Martti Lahti ja Jukka Sihvonen (toim.) Mieheyden tiellä. Maskuliinisuus ja kulttuuri. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 39. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hapuli, Ritva 1995. Nykyajan sininen kukka. Olavi Paavolainen ja nykyaika. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 628. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hapuli, Ritva 1996. Moraalin raunioilla: naisen ja naiskuvan muutos Sittengeschichte der Nachkriegszeit -teoksen valossa. Teoksessa Leena Rossi ja Hanne Koivisto (toim.) Monta tietä menneisyyteen. Toinen painos. Turun yliopisto, historian laitos, Julkaisuja 33. Turku.
- Hapuli, Ritva 2000. Ihminen ensimmäisen maailmansodan pyörteissä. Teoksessa Immonen et al. (toim.) 2000.
- Hau, Michael 2003. The Cult of Health and Beauty in Germany: A Social History 1890–1930. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Hearn, Jeff, Lattu, Emmi ja Tallberg, Teemu 2003. Minne mies menossa. Miehiä koskevan tutkimuksen kehitys Suomessa. Naistutkimus 16(1), 18–29.
- Heikinheimo, Ilmari (toim.) 1955. Suomen elämäkerrasto. Porvoo - Helsinki: WSOY.
- Heikinmäki, Maija-Liisa 1981. Suomalaiset häätävät. Talonpoikaiset avioliiton solmintaperinteet. Helsinki: Otava.
- Heinonen, Visa 1998. Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa. Bibliotheca Historica 33. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

- Hekma, Gert 1989. A history of sexology social and historical aspects of sexuality. In Jan Bremmer (ed.) *From Sappho to de Sade. Moments in the History of Sexuality*. London: Routledge.
- Helén, Ilpo 1997. Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. Helsinki: Gaudeamus.
- Hellemann, Jarl 2002. Kirjalliset liikemiehet: kustantajakuvia. Helsinki: Otava.
- Helsti, Hilka 2000. Kotisyntytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 785. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hentilä, Marjaliisa 1999. Keikkavaaka ja kousikka: kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalvelu-aikaan. Helsinki : Edita.
- Hentilä, Marjaliisa 2001. Mitä maksaa? Kaupan työn kehitys naisten matalapalkka-alaksi. Teoksessa Marjatta Rahikainen ja Tarja Räisänen (toim.) "Työllä ei oo kukkaan rikastunna": naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla. Tietolipas 176. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hirvenoja, Eero J. 2005. Helmikuun manifesti: elokuvaepos politiikan pyörteisessä. Lähikuva 1/2005, 22-40.
- Hirvonen, Maija 2000. Salanimet ja nimimerkit. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjaston julkaisuja 16. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Hosiaisuus, Yrjö 1987. Tutkituimmat suomalaiset kirjailijat "Luetteloiden" mukaan. Julkaisussa Uutelo 1987.
- Hosiaisuus, Yrjö 2007. Matkalippuja Yksinäisen miehen junaan. Mika Waltarin seurassa Euroopasta Orienttiin. Teoksessa Yrjö Hosiaisuus, Maria Laakso, Hannu Suutela ja Pekka Tammi (toim.) Kirjallisia elämyksiä. Alkukivistä toiseen elämään. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1147. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Huhtala, Liisi 1989. Hengästyttävää olla moderni - Elsa Soini. Teoksessa Maria-Liisa Nevala (toim.) Sain roolin johon en mahdu: suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Helsinki: Otava.
- Huhtala, Liisi ja Riikonen, H. K. 2000. Kirjallisuudentutkimus. Teoksessa Päiviö Tommila (päätoim.) Suomen tieteen historia 2. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet. Helsinki: WSOY.
- Huuhtanen, Päivi 1972. Waltarin varhaisen romaanituotannon kehityksestä. Julkaisussa Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 26.
- Huuhtanen, Päivi 1976. Vihreän hatun varjo - Michael Arlen ja Mika Waltari. Teoksessa Ritva Haavikko (toim.) Rivien takaa. Nykykirjallisuuden tutkimusta kirjailijahaastattelujen pohjalta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 326. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Huuhtanen, Päivi 1979. Tunteesta henkeen. Antipositivismi ja suomalainen estetiikka 1900-1939. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 341. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Huuhtanen, Päivi 1982. Aika, ikuisuus ja kaunis turhuus - Mika Waltarin taidekäsitys. Teoksessa Ritva Haavikko (toim.) Mika Waltari - mielikuvituksen jättiläinen. Helsinki: WSOY.

- Huuhtanen, Päivi 1984. 1930-luvun kirjallinen keskustelu. Teoksessa Hurma ja paatos: näkökulmia 1920- ja 1930-luvun kirjallisuuteen. Toimituskunta Ulla-Maija Juutila, Kerttu Saarenheimo ja Päivi Lappalainen. Turun yliopisto, kirjallisuuden ja musiikkitieteen laitos, sarja A, n:o 9. Turku.
- Hypén, Tarja-Liisa 1999. Kuvassa oikealla Juhani Aho. Suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen Aho-kuva 1880-luvulta 1990-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 722. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hyrkkänen, Markku 1995. Merkitysten kontekstit ja kontekstien merkitys. Teoksessa Markku Ihonen ja Yrjö Varpio (toim.) Helmi simpukka joki. Kirjallisuushistoria tänään. Tietolipas 137. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hyrkkänen, Markku 2002. Aatehistorian mieli. Tampere: Vastapaino.
- Hyttinen, Elsi 2012. Kovaa työtä ja kohtalon oikkuja. Elvira Willmanin kamppailu työläiskirjallisuuden tekijyydestä vuosisadanvaihteen Suomessa. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, Scripta lingua Fennica edita, osa 335. Turku.
- Häggman, Kai 1994. Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Häggman, Kai 2001a. Kaunokirjallisuus: lähteitä ja inspiraatiota historiantutkijalle? Historiallinen Aikakauskirja 99 (1), 18–24.
- Häggman, Kai 2001b. Piispankadulta Bulevardille. Werner Söderström Osakeyhtiö 1878–1939. Helsinki: WSOY.
- Häggman, Kai 2008. Paras tawara maailmassa: suomalainen kustannustoiminta ja kirjakauppa 1800-luvulta 2000-luvulle. Helsinki: Otava.
- Häggman, Kai 2012. Sanojen talossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1890-luvulta talvisotaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1348. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Häikiö, Martti 2010. V. A. Koskenniemi – suomalainen klassikko 1: Lehtimies, runoilija, professori 1885-1938. Helsinki: WSOY.
- Häkkinen, Antti 1995. Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939. Helsinki: Otava.
- Ihanus, Juhani 1994. Vietit vai henki. Psykoanalyysin varhaisvaiheet Suomessa. Helsinki: Yliopistopaino.
- Ihonen, Markku 1992. Museovaatteista historian valepukuun. T. Vaaskivi ja suomalaisen historiallisen romaanin murros 1930-1940-luvulla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 573. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Immonen, Kari 1987. Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918-39. Helsinki: Otava.
- Immonen, Kari et al. 2000. Lukijalle. Teoksessa Immonen et al. (toim.) 2000.
- Immonen, Kari, Hapuli, Ritva, Leskelä, Maarit ja Vehkalahti, Kaisa (toim.) 2000. Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800-1900-lukujen vaihteen sukupuolisuudesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Jalava, Marja 2005a. Ikuinen talonpoika ja kivierämaan nomadit – maaseudun ja kaupungin vastakohtaisuus Oswald Spenglerin Länsimaiden perikadossa. Teoksessa Timo Joutsivuo ja Markku Kekäläinen (toim.) Kaupunkikuvia ajassa. Historiallinen arkisto 119. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jalava, Marja 2005b. Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914. Bibliotheca Historica 98. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jalava, Marja 2006. Kansakunnan miestä muokkaamassa. Historiallinen Aikakauskirja 104 (1), 5–17.
- Jalava, Marja 2012. The University in the Making of the Welfare State: the 1970s Degree Reform in Finland. Frankfurt am Main: Lang.
- Jalava, Marja 2013. Isien äänen äärellä – Paavo Virkkusen Agathon Meurman I–III. Teoksessa Marja Jalava, Tiina Kinnunen ja Irma Sulkunen (toim.) Kirjoitettu kansakunta: Sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa. Historiallinen Arkisto 136. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jauss, Hans Robert 1970/1983. Kirjallisuushistoria kirjallisuustieteen haasteena. Suomentanut Maria-Liisa Nevala. Teoksessa Maria-Liisa Nevala (toim.) Kirjallisuudentutkimuksen menetelmiä. Tietolipas 94. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Johannisson, Karin 1994. Den mörka kontinenten. Kvinnan, medicinen och finde-siècle. Stockholm: Norstedts.
- Johannisson, Karin 2012. Melankolian huoneet. Alakulo, ahdistus ja apatia sisälämme. Suomentanut Ulla Lempinen. Jyväskylä: Atena.
- Jokinen, Arto 1999. Suomalainen miestutkimus ja -liike: muutoksen mahdollisuus. Teoksessa Arto Jokinen (toim.) Mies ja muutos: kriittisen miestutkimuksen teemoja. Tampere: Tampere University Press.
- Jokinen, Arto 2003. Miten miestä merkitään? Johdanto maskuliinisuuden teoriaan ja kulttuuriseen tekstintutkimukseen. Teoksessa Arto Jokinen (toim.) Yhdestä puusta. Maskuliinisuuksien rakentuminen populaarikulttuureissa. Tampere: Tampere University Press.
- Jokinen, Arto 2010. Kriittinen mies ja maskuliinisuustutkimus. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi ja Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Kimmo 1997. Suomalaisen lukemisen maisemaihanteet. SoPhi: Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 14. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 56. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Juutila, Ulla-Maija 1989. Vapaarytminen runo puhkeaa kukkaan eksoottisessa puutarhassa – Katri Vala. Teoksessa ” Maria-Liisa Nevala (toim.) Sain roolin johon en mahdu: suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Helsinki: Otava.
- Juutila, Ulla-Maija 1999. Syvään uurrettua – Iris Uurto naiskirjailijana 1930-luvun kulttuurisella kentällä. Teoksessa Pertti Karkama ja Hanne Koivisto (toim.) Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemail-

- masta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 758. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Juvonen, Tuula 2002. Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia. Homoseksuaalisuuden rakentuminen sotienjälkeisessä Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Järvelä, Juha 2008. Mika ja me muut miehet. Julkaisussa Illusioni: Mika Waltari -seuran vuosikirja 2008.
- Järvelä, Juha 2010. Sopiko Waltari 1920–1930-luvuilla kirjastoihin? Julkaisussa Illusioni: Mika Waltari -seuran vuosikirja 2010.
- Järvelä, Juha 2013. Waltari ja sukupuolten maailmat. Helsinki: Avain.
- Kaarninen, Mervi 2003. Nuoren tasavallan nuorison ongelmat. Teoksessa Sinikka Aapola ja Mervi Kaarninen (toim.) Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura: Julkaisuja 32. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 909. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kaartinen, Marjo 2004. Neekerikammo. Kirjoituksia vieraan pelosta. Turun yliopisto, kulttuurihistoria: Turku.
- Kaarto, Tomi 2008. Romanttinen tekijäkäsitys, tekijän kuolema ja kirjailijafunktio. Teoksessa Outi Alanko-Kahiluoto ja Tiina Käkelä-Puumala (toim.) Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä. 3., tarkistettu painos. Tietolipas 174. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kalela, Jorma 2000. Historiantutkimus ja historia. Hanki ja Jää. Helsinki: Gaudemus.
- Kalha, Harri 2005. Tapaus Magnus Enckell. Historiallisia tutkimuksia 227. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kalemaa, Kalevi 1984. Raoul Palmgren – suomalainen toisinajattelija. Helsinki: Tammi.
- Kalemaa, Kalevi 2005. Kurjensaari, Matti (1907-1988). Teoksessa Matti Klinge et al. (päätoim.) Suomen kansallisbiografia 5: Karl-Lehtokoski. *Studia biographica* 3:5. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karkama, Pertti ja Sallamaa, Kari 1982. Palmgrenin linja. Raoul Palmgrenin tutkijan ja kriitikon työ 1933-1978. Teoksessa Ilkka Liikanen ja Kari Sallamaa (toim.) Palmgrenin työ. Raoul Palmgrenin yhteiskunnallisen ajattelun ja tutkijakuvan piirteitä sekä tuotannon bibliografia. Oulun yliopisto, kirjallisuuden laitos, julkaisuja 4. Oulu.
- Karkama, Pertti 1998. Ideologista sodankäyntiä. Näkökulma Mika Waltarin pienoisromaniin Antero ei enää palaa. Teoksessa Auli Viikari (toim.) 40-luku. Kirjoituksia 1940-luvun kirjallisuudesta ja kulttuurista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 700. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karkama, Pertti 1999. Runoilija ideologina. V. A. Koskenniemen poliittiset näkemykset 1930-luvulla. Teoksessa Pertti Karkama ja Hanne Koivisto (toim.) Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 758. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Karkama, Pertti 2010. Vallan orjat ja ihmisarvo. Arvid Järnefeltin ajatusmaailma. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1241. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karkulehto, Sanna 2007. Kaapista kaanoniin ja takaisin: Johanna Sinisalonen, Pirkko Saision ja Helena Sinervon teosten queer-poliittisia luentoja. *Acta Universitatis Ouluensis. B, Humaniora* 81. Oulu: Oulun yliopisto.
- Karonen, Vesa 1985. Haanpään elämä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 419. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karttunen, Johanna 1990. Muuttuuko taiteilijan rooli? Lähtökohtia 1920-luvun taiteilijaromaanin tutkimiseen. Teoksessa Tuija Takala ja Juha Hyvärinen (toim.) *Tutkielmia suomalaisesta modernismista*. Taiteiden tutkimuksen laitos, Sarja A, N:o 21. Turku: Turun yliopisto.
- Keränen, Esko 1984. Muuttuva työnkuva. Toimitustyön differentioitumiskehitys Suomen sanomalehdistössä. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja n:o 24. Helsinki.
- Keskinen, Mikko 2008. Teksti ja konteksti. Teoksessa Outi Alanko-Kahiluoto ja Tiina Käkelä-Puumala (toim.) *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. 3., tarkistettu painos. Tietolipas 174. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kinnunen, Tiina 1993. Ylistyslaulu naisellisuudelle. Johdatus Ellen Keyn feministiseen teoriaan. *Naistutkimus* 6(3).
- Kinnunen, Tiina 2001. Ennakkositoutumuksista ymmärtämiseen - naishistorian ulottuvuudet. Teoksessa Sari Autio, Sari Katajala-Peltomaa ja Ville Vuolanto (toim.) *Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi*. Tampere: Vastapaino.
- Kitunen, Eero 2007. Romanttisista sankareista teräksisiin sotilaisiin: uusi ihminen ensimmäisessä maailmansodassa ja kansallissosialistisessa Saksassa. Ajankohta: poliittisen historian vuosikirja 2007, 126-144.
- Kivilaakso, Katri ja Ratinen, Suvi 2010. Tekijän ääni. Kirjailijahaastattelut arkistoissa ja tutkimuksessa. Teoksessa Elsi Hyttinen ja Katri Kivilaakso (toim.) *Lukemattomat sivut. Kirjallisuuden arkistot käytössä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 930. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kivimäki, Sanna 2002. Kirjallisuuden järjestykset, suomalaisuus ja tunteet. Teoksessa Tuula Gordon, Katri Komulainen ja Kirsti Lempiäinen (toim.) *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- Kivimäki, Ville 2004. Mies, armeija ja vastarinta: Arndt Pekurisen kohtalo kriittisen mieshistorian valossa. Julkaisussa *Historiallinen aikakauskirja*. 102 (3), 347-357.
- Klinge, Matti 1968a. Ylioppilaskunnan historia. Kolmas osa 1872-1917. Porvoo - Helsinki: WSOY.
- Klinge, Matti 1968b. Ylioppilaskunnan historia. Neljäs osa 1918-1960. Porvoo - Helsinki: WSOY.
- Klinge, Matti 1983. Vihan veljistä valtiososialismiin. Toinen painos. Helsinki: WSOY.

- Kohtaamispaikkana Akateeminen: ensimmäiset sata vuotta 1993. Helsinki: Akateeminen kirjakauppa.
- Koivisto, Hanne 2000. Miesintellektuelli ja rakastamisen vaikeus. Teoksessa Immonen et al. (toim.) 2000.
- Koivisto, Hanne 2011. Poliittikkaa, erotiikkaa ja kulttuuritaistelua. Kirjoituksia suomalaisesta vasemmisto-ölymystöstä 1930-luvulta. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Koivisto, Juhani 1998. Leipää huudamme ja kiviä annetaan. Pentti Haanpään 30-luvun teosten kytkentöjä aikansa diskursseihin, todellisuuteen ja Raamattuun. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 714. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koivisto, Juhani 1999. "Kansallisesti ajatteleva hyväksyy mielellään..." - Kansalliset arvot Pentti Haanpään ja Artturi Leinosen teoksissa ja niiden vastaanotossa sotien välillä. Teoksessa Tero Koistinen, Piret Kruuspere, Erkki Sevänen ja Risto Turunen (toim.) Kaksi tietä nykyisyyteen: tutkimuksia kirjallisuuden, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 755. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koivisto, Päivi 2006. Tekijän ylösnousemus. Saisio - Larsson - Wein - Saisio. Teoksessa Kurikka ja Pynttari (toim.) 2006.
- Koivunen, Anu 1992. Näkyvä nainen ja "suloinen pyöritys". Naiset tähtinä ja tähtien kuluttajina 1920-luvun suomalaisessa elokuvajournalismissa. Teoksessa Onnela (toim.) 1992.
- Koivunen, Anu 1995. Isänmaan moninaiset äidinkasvat. Sotavuosien suomalainen naisten elokuva sukupuoliteknologiana. SETS-julkaisu 2. Turku: Suomen elokuvatutkimuksen seura.
- Koivunen, Anu 1999. Vieras nainen tuli talon ja muita sukupuolijuonia - Niskavuoren naiset ja 1930-luvun kulttuurikriisi. Teoksessa Pertti Karkama ja Hanne Koivisto (toim.) Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 758. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koivunen, Anu 2003. Performative Histories Foundational Fictions. Gender and Sexuality in Niskavuori Films. *Studia Fennica Historica* 7. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kokko, Katriina 1996. Yksin lapsen kanssa. Aviottomia äitejä 1900-alun Helsingissä. Teoksessa Marjatta Rahikainen (toim.) Matkoja moderniin. Historiallinen arkisto 107. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kokko, Marja 1998. Sisaret, toverit. Naisten järjestäytyminen, ryhmätietoisuus ja kansalaistuminen Jyväskylässä 1800-luvun lopulta 1930-luvulle. *Studia historica Jyväskyläänsä* 57. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Korppi-Tommola, Aira 2007. Ylppö, Arvo (1887-1992). Teoksessa Matti Klinge et al. (päätoim.) Suomen kansallisbiografia 10: Trana-Österman. *Studia biographica* 3:10. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Kortelainen, Anna 2002. Albert Edelfeltin fantasmagoria: nainen, "Japani", tavaratalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 886. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kortelainen, Anna 2003. Levoton nainen. Hysterian kulttuurihistoriaa. Helsinki: Tammi.
- Koskela, Lasse 1999. Täyttä nykyaikaa. Teoksessa Lea Rojola (toim.) Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724: 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koskela, Lasse ja Rojola, Lea 2000. Lukijan ABC-kirja. Johdatus kirjallisuuden nykyteorioihin ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksiin. 2. painos. Tietolipas 150. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koski, Miia-Susanna 2000. Akka ratissa. Naisten autoilu 1920-, 1930- ja 1990-luvuilla. Teoksessa Ismo Vähäkangas (toim.) Sata lasissa. Turun Historiallinen Arkisto 54. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Koskimäki, Paula 1992. Mahdollisuuksien valtatiet. Teoksessa Onnela (toim.) 1992.
- Kovala, Urpo 2001. Anchorages of Meaning: the Consequences of Contextualist Approaches to Literary Meaning Production. Scandinavian University studies in the Humanities and Social Sciences vol. 21. Frankfurt am Main: Lang.
- Kovala, Urpo 2007. Kokemus, rakenne vai konteksti? Reseptiotutkimuksen vaihteita ja jännitteitä. Teoksessa Erkki Vainikkala ja Henna Mikkonen (toim.) Nykyaika kulttuurintutkimuksessa. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 86. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Krogerus, Tellervo 1988. Anna-Maria Tallgren. Tutkimus kriitikontyöstä ja sen taustoista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 484. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Krogerus, Tellervo 1992. Kirjallinen linja. Valvoja ja Aika 1907-1922. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 576. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuisma, Oiva 2002. K. S. Laurila. Teoksessa Oiva Kuisma (toim.) Suomalainen estetiikka 1900-luvulla. Tietolipas 184. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuka kukin on 1966. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Helsinki: Otava.
- Kurikka, Kaisa ja Pynttari, Veli-Matti (toim.) 2006. Tekijyyden tekstit. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1072. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kurikka, Kaisa 2006. Peili, lamppu ja vankila vai anonymiteetin utopia? Johdatus tekijyyden teksteihin. Teoksessa Kurikka ja Pynttari (toim.) 2006.
- Kylmämetsä-Kiiski, Onerva 1980. Kristian Korpista Leo Arneen. Katsaus Mika Waltarin salanimi- ja nimimerkkikirjoituksiin. Julkaisussa Sananjalka. Suomen kielen seuran vuosikirja 22.
- Kylmämetsä-Kiiski, Onerva 1982. Waltarin novelliastiikka. Teoksessa Ritva Haavikko (toim.) Mika Waltari - mielikuvituksen jättiläinen. Helsinki: WSOY.

- Kylmämetsä-Kiiski, Onerva 1992. Sinuhe, simpukka ja sydän. Kirjailija Mika Waltari ja hänen taiteilijakuvauksensa Neljä päivänlaskua. Teoksessa Tarja-Liisa Hypén (toim.) Pakeneva keskipiste. Tutkielmia suomalaisesta taiteilijaromaanista. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, sarja A, n:o 26. Turku.
- Kähkönen, Marjut 2004. Ei kenenkään veli. Naiskirjailijuuden metaforat Helvi Hämäläisen lyriikassa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 970. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laine, Kristiina 1989. Virkamiesten palkat poliittisena kysymyksenä vuosina 1928–1929. Teoksessa Eero Kuparinen (toim.) Työ tekijäänsä kiittää: Pentti Virrankoski 60 vuotta 20.6.1989. Turun historiallinen arkisto 44. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Laine, Kimmo 1999. Pääosassa Suomen kansa. Suomi-filmi ja Suomen Filmitelvisuus kansallisen elokuvan rakentajina 1933–1939. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 732, Suomen elokuva-arkiston julkaisuja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laine, Kimmo 2007. Seitsemän veljestä, kahdeksan käsikirjoitusta. Teoksessa Henry Bacon, Anneli Lehtisalo ja Pasi Nyyssönen (toim.) Suomalaisuus valkokankaalla – kotimainen elokuva toisin katsoen. Helsinki: Like.
- Lappalainen, Päivi 1984. Kritiikki puolustusasetelmissä – kirjallisuustaistelu v. 1936. Teoksessa Hurma ja paatos: näkökulmia 1920- ja 1930-luvun kirjallisuuteen. Toimituskunta Ulla-Maija Juutila, Kerttu Saarenheimo ja Päivi Lappalainen. Turun yliopisto, Kirjallisuuden ja musiikkitieteen laitos, sarja A, n:o 9. Turku.
- Lappalainen, Päivi 1990. ”Koko Euroopalle sa kättä annat.” Tulenkantajien kosmopoliittisuus ja sen yhteys modernismiin. Teoksessa Tuija Takala ja Juha Hyvärinen (toim.) Tutkielmia suomalaisesta modernismista. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, Sarja A, N:o 21. Turku.
- Lappalainen, Päivi 1993. Elämä ja teokset. Lauri Viljasen kirjallisuuskäsityksen ääriäviä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 584. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lappalainen, Päivi 1999. Kulttuurikriisi. Teoksessa Lea Rojola (toim.) Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724: 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lassila, Pertti 1987. Uuden aikakauden runous. Ekspressionistinen tematiikka 1910- ja 1920-luvun suomenkielisessä lyriikassa. Helsinki: Otava.
- Lassila, Pertti 2002. Keisarin kankurit ja muita kirjoituksia kirjoista ja kirjailijoista. Helsinki: Yliopistopaino.
- Launonen, Hannu (päätoim.) 1981. Suomen kirjailijat 1917-1944: pienoiselämäkerrat, teosbibliografiat, tutkimusviitteet. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 365. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laurila, Aarne 1982. Elämyksiä ja historiaa. – Mika Waltari Helsingin kuvaajana. Teoksessa Ritva Haavikko (toim.) Mika Waltari – mielikuvituksen jättäläinen. Helsinki: WSOY.

- Lepistö, Vuokko 1994. Joko Teillä on primuskeitin? Kotitalousteknologian saatavuus ja tarjonta Helsingissä 1800-luvun puolivälistä 1910-luvun lopulle. *Historiallisia tutkimuksia* 181. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Leskelä-Kärki, Maarit 2006. Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 1085. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Liikanen, Ilkka ja Manninen, Pauli 1982. Realisti vai utopisti? Teoksessa Ilkka Liikanen ja Kari Sallamaa (toim.) *Palmgrenin työ. Raoul Palmgrenin yhteiskunnallisen ajattelun ja tutkijakuvan piirteitä sekä tuotannon bibliografia*. Oulun yliopisto, kirjallisuuden laitos, julkaisuja 4. Oulu.
- Liljeström, Marianne 1996. Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Liljeström, Marianne 2004. Kokemukset ja kontekstit historiankirjoituksessa. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskusteluja metodologiasta*. Tampere: Vastapaino.
- Lütgens, Annelie 1997. The Conspiracce of Women: Images of City Life in the Work of Jeanne Mammen. In Katherine von Ankum (Ed.) *Women in the Metropolis: Gender and Modernity in Weimar Culture*. Weimar and Now: German Cultural Criticism 11. Berkeley - Los Angeles - London: University of California Press.
- Lyytikäinen, Pirjo 1997. Narkissos ja sfinksi. Minä ja Toinen vuosisadan vaihteen kirjallisuudessa. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 678. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lähteenmäki, Maria 1995. Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910-30-luvun Suomessa. *Bibliotheca Historica* 2. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Löfström, Jan 1999. Sukupuoliero agraarikulttuurissa: "se nyt vaan on semmoinen". *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 757. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Makkonen, Anna 1982. Marko Tapion Aapo Heiskasen viikatetanssi-romaanin syntyprosessista. *Helsingin yliopiston Yleisen kirjallisuustieteen, teatteritieteen ja estetiikan laitoksen monistesarja* 10. Helsinki.
- Malmio, Kristiina 1999. Älykästä sukkeluutta ja reipasta realismia - 1920-luvun ajanvietekirjallisuus. Teoksessa Lea Rojola (toim.) *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724: 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Markkola, Pirjo 1994. Työläiskodin synty. *Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. *Historiallisia tutkimuksia* 187. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Markkola, Pirjo 1997. Constructing and Deconstructing the 'Strong Finnish Woman': Women's History and Gender History. *Historiallinen aikakauskirja* 95(2), 153-160.
- Markkola, Pirjo 1999. Koti, asunto, kortteeri. Näkökulmia suomalaisten työläiskotien historiaan. Teoksessa Elina Katainen, Anu Suoranta, Kari Teräs ja

- Johanna Valenius (toim.) *Koti kaupungin laidalla. Työväestön asumisen pitkä linja. Väki Voimakas 12.* Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Markkola, Pirjo 2002. *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860-1920.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 888. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Markkola, Pirjo 2003. *Moninainen maalaisnuoriso.* Teoksessa Sinikka Aapola ja Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata.* Suomalaisen nuorison historia. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura: Julkaisuja 32. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 909. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Markkola, Pirjo 2007. *Mannen som moralreformist. Manligheten och prostitutionkontrollen i Finland vid sekelskiftet 1900.* In Anna Jansdotter & Yvonne Svartström (eds.) *Sedligt, renligt, lagligt. Prostitution i Norden 1880-1940.* Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Martikainen, Elina 2010. "Sotaa, sitä tarvitaan." - Maria Jotunin kuvaus 1930-luvusta. *Historiallinen Aikakauskirja* 108(2), 194-205.
- Martikainen, Elina 2012. *Sankarikuolema sodanjälkeisessä kaunokirjallisuudessa.* *Historiallinen Aikakauskirja* 110(1), 68-82.
- Mattila, Markku 1999. *Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti.* *Bibliotheca Historica* 44. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Mauriala, Vesa 2005. *Uutta aikaa etsimässä. Individualismi, moderni ja kulttuurikritiikki tulenkantajien elämässä 1920- ja 1930-luvulla.* Helsinki: Gaudeamus.
- Meinander, Henrik 1994. *Towards a bourgeois manhood: boys' physical education in Nordic secondary schools 1880-1940.* *Commentationes scientiarum socialium* 47. Helsinki: Finnish Society of Sciences and Letters.
- Meinander, Henrik 1999. *Tasavallan tiellä. Suomi Kansalaissodasta 2000-luvulle.* Suomentanut Paula Autio. Helsinki: Schildts.
- Melkas, Kukku 2006. *Historia, halu ja tiedon käärme Aino Kallaksen tuotannossa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1063. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Melman, Billie 1988. *Women and Popular Imagination in the Twenties. Flabbers and Nymphs.* Basingstoke: Macmillan.
- Mikkeli, Heikki 1997. *Sivistyneistö, älymystö ja kansa sotien välisessä Suomessa.* Teoksessa Pertti Karkama ja Hanne Koivisto (toim.) *Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä.* Tietolipas 151. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mikkeli, Heikki 1999. *Tornin pidot: korkokuva 30-luvusta?* Teoksessa Pertti Karkama ja Hanne Koivisto (toim.) *Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 758. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Minkkinen, Tarja 1989. *Nimetön nainen ja tosi mies Mika Waltarin teoksessa "Vieras mies tuli taloon".* Teoksessa Sinikka Tuohimaa ja Tarja Minkkinen

- (toim.) Päähenkilönä nainen. Esseitä naiskirjallisuuden tutkimuksesta. Oulun yliopiston kirjallisuuden ja kulttuuriantropologian laitoksen julkaisuja. A: Kirjallisuus: 1. Oulu.
- Moilanen, Laura-Kristiina 2008. Talonpoikaisuus, säädyllisyys ja suomalaisuus 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomenkielisen proosan kertomana. *Jyväskylä Studies in Humanities* 105. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Mosse, George L. 1990. *Fallen Soldiers. Reshaping the Memory of the World Wars*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- Mosse, George L. 1996. *The Image of Man. The Creation of Modern Masculinity*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- Musikka, Sirkka 1958. Mika Waltarin tuotanto. Teoksessa Mika Waltarin juhla-kirja. 50-vuotispäivänä 19.9.1958. Porvoo: WSOY.
- Mäkelä, Matti 1994. Mätämunia ja surrealistieja. Kaupunkiromantiikka ja urbaani dekadenssi Mika Waltarin Palmu -teoksissa. Teoksessa Johanna Matero ja H. K. Riikonen (toim.) *Murhaava miljö: tutkielmia dekkarikirjallisuuden ympäristökuvauksista*. Turun yliopisto, Sarja A, n:o 30. Turku.
- Mäkelä, Matti 2002. *Leveäharteinen ajattelijä*. Toinen painos. Helsinki: WSOY.
- Mäkinen, Helka 1997. "Toiseutta" näyttämöllä. Oscar Wilden Salomen vastaanotto Suomessa vuosisadan vaihteessa. Teoksessa Helka Mäkinen (toim.) *Lihasta sanaksi. Tutkimuksia suomalaisesta teatterista*. Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen, teatteritieteen ja estetiikan laitoksen julkaisusarja n:o 2. Helsinki.
- Mäkinen, Kari 1989a. Kirjallisuuden moraali vai moraalinen kirjallisuus. Kes-kustelun taustaa 1930-luvulta. Teoksessa Arto Haapala et al. (toim.) *Kirjal-lisuuden filosofiaa*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Mäkinen, Kari 1989b. Unelma jälkikristillisestä kulttuurista ja uskonnosta. Tu-lenkantajien oppositio kansankirkollista arvomaailmaa vastaan 1924–1930. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 145. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Männistö, Tiina 2003. Haluathan tulla todelliseksi naiseksi? Naisruumiin tuot-taminen Suomessa ilmestyneissä nuoren naisen oppaissa 1890–1972. Turun Yliopisto, Historian laitoksen julkaisuja 63. Turku.
- Nenno, Nancy 1997. *Femininity, the Primitive and Modern Urban Space: Josephine Baker in Berlin*. In Katherine von Ankum (Ed.) *Women in the Me-tropolis: Gender and Modernity in Weimar Culture*. Weimar and Now: German Cultural Criticism 11. Berkeley – Los Angeles – London: Universi-ty of California Press.
- Nevala-Nurmi, Seija-Leena 2012. Perhe maanpuolustajana. Sukupuoli ja suku-polvi Lotta Svärd- ja suojeluskuntajärjestöissä 1918-1944. *Acta Electronica Universitatis Tamperensis* 1178. Tampere: Tampere University Press.
- Niemi, Juhani 2005. Arvid Järnefelt. Kirjailija ajassa ja ikuisuudessa. Suomalai-sen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1037. Helsinki: Suomalaisen Kirjalli-suuden Seura.
- Nieminen, Armas 1951. Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaali-kysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sää-

- ty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, sarja A:6. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Nieminen, Armas 1993. Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D, nro 27/1993. Helsinki: Väestötutkimuslaitos, Väestöliitto.
- Nousiainen, Kevät ja Pylkkänen, Anu 2001. Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus. Forum iuris: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki.
- Nummi, Jyrki 2009. Vieras mies tuli taloon. Mika Waltari ja kirjallisuudentutkimus. *Bibliophilos* 68(3), 19-24.
- Nygård, Stefan 2003. "Det skapande livets oberäkneliga insats." Bergson, Finland och 1910-talets antipositism. *Historisk Tidskrift för Finland* 88(4).
- Nyman, Jopi ja Roivas, Marianne 2003. Kirjallisia sukupuolia. Sukupuolen näkökulma kirjallisuudentutkimuksessa. Teoksessa Marianne Roivas ja Risto Turunen (toim.) Mikä ero? Kaksikymmentä kirjoitusta yhteiskunnasta, kulttuurista ja sukupuolesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Näränen, Pertti 1995. Mies ja hysteria – erottamattomat? Teoksessa Mikko Lehtonen (toim.) Aatamin puvussa. Liaanilla Hemingwaystä Köniigiin. Tampereen yliopisto. Yleinen kirjallisuustiede, Julkaisuja 28. Tampere.
- Oinonen, Paavo ja Mähkä, Rami 2012. Fiktio kulttuurihistorian tutkimuksen lähteenä ja kohteena. Teoksessa Asko Nivala ja Rami Mähkä (toim.) Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä. *Cultural History – Kulttuurihistoria* 10. Turku: Turun yliopisto.
- Onnela, Tapio (toim.) 1992. Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 574. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ollila, Anne 1993. Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. *Historiallisia tutkimuksia* 173. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Ollila, Anne 1998. Emäntä, äiti vai kotirouva? Naisen roolin muuttuminen perheessä. Teoksessa Kirsi Tuohela (toim.) Naisen ja perheen historia: oheislukemisto. 3. uud. painos. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja. Turku: Turun yliopisto.
- Ollila, Anne 2010. Kirjoituksia kulttuurista sukupuolesta ja historiasta. *Historiallinen arkisto* 132. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Paasivirta, Juhani 1984. Suomi ja Eurooppa 1914–1939. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Paavolainen, Jaakko 1983. Biografisen tutkimuksen ongelmia. Teoksessa Maria-Liisa Nevala (toim.) Kirjallisuudentutkimuksen menetelmiä. *Tietolipas* 94. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Palén, Pentti 1963. Kerho 33. Teoksessa Aarne Laurila, Leo Meller, Tauno Peltomäki ja Pentti Palén (toim.) Nuoren Voiman Liiton historia. Helsinki: Akateeminen kustannusliike.

- Palmgren, Raoul 1989. Kaupunki ja tekniikka Suomen kirjallisuudessa: kuvauslinjoja ennen ja jälkeen Tulenkantajien. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 506. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltonen, Matti 1997. Kerta kiellon päälle. Suomalainen kieltolakimentaliteetti. Vuoden 1733 juopumusasetuksesta kieltolain kumoamiseen 1932. Helsinki: Hanki ja jää.
- Pennanen, Eila 1982. Mika Waltari seikkailu- ja salapoliisikirjailijana. Teoksessa Ritva Haavikko (toim.) Mika Waltari - mielikuvituksen jättiläinen. Helsinki: WSOY.
- Pennanen, Eila 1970. Ajanvietekirjallisuus. Teoksessa Suomen kirjallisuus 8: Kirjallisuuden lajeja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Otava.
- Pietikäinen, Sari ja Mäntynen, Anne 2009. Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Pihlainen, Kalle 2001. Kaunokirjallisuus ja totuudellisuuskysymysten ylittämisen historiantutkimuksessa. Teoksessa Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki (toim.) Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen. Tietolipas 175. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pihlainen, Kalle 2003. Kaunokirjallisen tiedon käyttö historiantutkimuksessa - esimerkkinä Josef Skvoreckýn Ihmismielten insinööri. Teoksessa Henri Terho (toim.) Hetkiä historiassa. Cultural History - Kulttuurihistoria 2. Toinen, osittain korjattu painos. Turku: Turun yliopisto.
- Praz, Mario 1930/1970. *The Romantic Agony*. Second edition. Translated from the Italian "La carne, la morte e il diavolo nella letteratura" (1930) by Angus Davidson. London - New York: Oxford University Press.
- Pylkkänen, Anu 2009. Trapped in Equality. Women as Legal Persons in the Modernisation of Finnish Law. *Studia Historica* 78. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pöysä, Jyrki 1998. Tunteiden paloa. Rakastuminen elävöitymisen kuvana elokuvassa Kuriton sukupolvi (1957). Teoksessa Jyrki Pöysä ja Anna-Leena Siikala (toim.) Amor, genus & familia: kirjoituksia kansanperinteestä. Tietolipas 158. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pyrhönen, Heta 2004. Five-finger Exercises: Mika Waltari's Detective Stories. In *Orbis Litterarum* 59: 23-38.
- Rajainen, Maija 1973. Naisliike ja sukupuolimoraali. Keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 91. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Rajala, Panu 1982. Appelsiininsiemenestäkin versoo verraton ajankuva. Julkaisussa *Eteläsuomalainen* 5/1982.
- Rajala, Panu 1993. Korkea päivä ja ehto. F. E. Sillanpää vuosina 1931-1964. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 595. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rajala, Panu 1998. Noita palaa näyttämölle. Mika Waltari parrasvaloissa. Helsinki: WSOY.

- Rajala, Panu 2008. *Unio mystica. Mika Waltarin elämä ja teokset*. Helsinki: WSOY.
- Riikonen, H. K. 2006. Railo, Eino (1884–1948). Teoksessa Matti Klinge et al. (päätoim.) *Suomen kansallisbiografia 8: von Qvanten-Sillanpää*. *Studia biographica* 3:8. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ripatti, Mikko 2002. Arvid Järnefelt kasvatusajattelijana. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 203. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Rissanen, Paavo 1982. Valtakunnan illuusio. Uskonnollinen kokemus ja ajattelu Mika Waltarin tuotannossa. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 133. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.
- Roberts, Mary Louse 1994. *Civilization Without Sexes. Reconstructing Gender in Postwar France, 1917-1927*. University of Chicago Press.
- Roiko-Jokela, Heikki 1997. Kuka oli Vilho Helanen? Teoksessa Heikki Roiko-Jokela ja Heikki Seppänen (toim.) *Etelän tien kulkija - Vilho Helanen (1899–1952)*. Jouko X. Jyväskylä: Atena.
- Roiko-Jokela, Heikki 2011. "Suur-Suomi on yhtä kuin isänmaa": Akateemisen Karjala-Seuran suomalaisuustyö. Teoksessa Mikko Uola (toim.) *AKS:n tie. Akateeminen Karjala-Seura isänmaan ja heimoaateen asialla*. Helsinki: Minerva.
- Rojola, Lea 1992. Oman sielunsa hullu morsian. Mirdjan matka taiteen maailmassa. Teoksessa Tarja-Liisa Hypén (toim.) *Pakeneva keskipiste. Tutkielmia suomalaisesta taiteilijaromaanista*. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, sarja A, n:o 26. Turku.
- Rojola, Lea 1993. [Johdanto:] Tekijän kuolema. Teoksessa Roland Barthes, Tekijän kuolema, tekstin syntymä. Toimittanut Lea Rojola. Tampere: Vastapaino.
- Rojola, Lea 1996. Ero. Teoksessa Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Rojola, Lea 2004. Sukupuolieron lukeminen. Feministinen kirjallisuudentutkimus. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskusteluja metodologiasta*. Tampere: Vastapaino.
- Rojola, Lea 2009. Sivistyksen ihanuus ja kurjuus - suomalaisen nousukkaan tarina. Teoksessa Kukku Melkas, Heidi Grönstrand, Kati Launis, Maarit Leskelä-Kärki, Jussi Ojajarvi, Tutta Palin ja Lea Rojola, *Läpikulkuihmisiä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1248. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rossi, Leena-Maija 2010. Esityksiä, edustamista ja eroja: Representaatio on politiikkaa. Teoksessa Tarja Knuutila ja Aki Petteri Lehtinen (toim.) *Representaatio. Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ruohonen, Voitto 2008. Kadun varjoisalla puolella: rikoskirjallisuuden ja yhteiskuntatutkimuksen dialogeja. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1193. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Räisänen, Arja-Liisa 1995. Onnellisen avioliiton ehdot: sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaisissa 1865-1920. *Bibliotheca Historica* 6. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Saarenheimo, Kerttu 1966. Tulenkantajat. Ryhmän vaiheita ja kirjallisia teemoja 1920-luvulla. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Saarenheimo, Kerttu 1969. Pyramidiuni. Piirteitä tulenkantajien runoudesta. *Suomi* 115:1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saarenheimo, Kerttu 1982. Tulenkantaja Mika Waltari. Teoksessa Ritva Haavikko (toim.) *Mika Waltari – mielikuvituksen jättiläinen*. Helsinki: WSOY.
- Saarenheimo, Kerttu 1984. Katri Vala. Aikansa kapinallinen. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Saarenheimo, Kerttu 2001. Elina Vaara. Lumotusta prinsessasta itkuvirsien laulajaksi. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 822. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saarimäki, Pasi 2010. Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit: esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla. *Jyväskylä Studies in Humanities* 138. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sallamaa, Kari 1994. Kansanrintaman valo. Kirjailijaryhmä Kiilan maailmankatsomus ja esteettinen ohjelma vuosina 1933-1943. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 609. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Salmela, Anu 2012. Hysterinen, turmeltunut, langennut? Naisen itsetuhon teema Minna Canthin myöhäistuotannon sukupuoliteknologiana. *Nais-tutkimus* 25 (2), 17–29.
- Salokangas, Raimo 1987. Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehdimarkkinoilla. Teoksessa Päiviö Tommila (päätoim.) *Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan*. Kuopio: Kustannuskiila.
- Scott, Joan Wallach 1986/1999. *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*. In Joan Wallach Scott, *Gender and the Politics of History*. Revised edition. New York: Columbia University Press.
- Scott, Joan Wallach 1999a. Introduction. In Joan Wallach Scott, *Gender and the Politics of History*. Revised edition. New York: Columbia University Press.
- Scott, Joan Wallach 1999b. Some More Reflections on Gender and Politics. In Joan Wallach Scott, *Gender and the Politics of History*. Revised edition. New York: Columbia University Press.
- Scott, Joan Wallach 1999c. Women's History. In Joan Wallach Scott, *Gender and the Politics of History*. Revised edition. New York: Columbia University Press.
- Seppinen, Ilkka 2005. Kittilä, Urho (1897–1977). Teoksessa Matti Klinge et al. (päätoim.) *Suomen kansallisbiografia 5: Karl-Lehtokoski*. *Studia biographica* 3:5. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sevänen, Erkki 1994. Vapauden rajat. Kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918–1939. Suomalaisen

- Kirjallisuuden Seuran toimituksia 612. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sevänen, Erkki 1997. Ensimmäisen tasavallan poliittinen tilanne ja kirjallisen älymystön toimintastrategiat. Teoksessa Pertti Karkama ja Hanne Koivisto (toim.) Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä. Tietolipas 151. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sievänen-Allen, Ritva 1993. Tyttö venheessä. Elsa Enäjärvi-Haavion elämä 1901–1951. Toinen painos. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Siltala, Juha 1994. Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan. Toinen painos. Helsinki: Otava.
- Sipilä, Jorma 1994. Miestutkimus – säröjä hegemonisessa maskuliinisuudessa. Teoksessa Jorma Sipilä ja Arto Tiihonen (toim.) Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan. Helsinki: Gaudeamus.
- Showalter, Elaine 1985. *The Female Malady. Women, Madness and English Culture 1830-1980*. New York: Pantheon Books.
- Soikkeli, Markku 1998. Lemmen leikkikehässä. Rakkauskurssin sovellutukset 1900-luvun suomalaisessa rakkausromaanissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 716. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Soilevuo Grønnerød, Jarna 2005. Miesten kesken, naisen silmin. Tutkijanaisen naistutkimusta miesten välisistä suhteista. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 77. Joensuu.
- Soilevuo Grønnerød, Jarna 2008. Kriittinen miestutkimus, maskuliinisuus ja miehen kategoria: nuorten rokkarimiesten sukupuoli. Teoksessa Kai Åberg ja Lotta Skaffari (toim.) Moniääninen mies: maskuliinisuuden kulttuurinen rakentuminen musiikissa. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 95. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sola, Solmu ja Tudeer, L. O. Th. (toim.) 1940. Helsingin yliopisto: Opettajat ja virkamiehet vuodesta 1828. Täydennys vuoden 1938 loppuun. II: L-Ö. Helsinki: Söderström & Co.
- Søland, Birgitte 2000. *Becoming modern: Young Women and the Reconstruction of Womanhood in the 1920s*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Sulamaa, Kaarle 2011. Akateemisen Karjala-Seuran ideologia. Heimoaatetta, aitosuomalaisuutta ja kansankokonaisuuden tavoittelua. Teoksessa Mikko Uola (toim.) AKS:n tie. Akateeminen Karjala-Seura isänmaan ja heimoaatteen asialla. Helsinki: Minerva.
- Suoninen, Eero 2009. Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen, Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino.
- Spinkkilä, Tuula 2000. Elämän pitäisi olla toisenlaista. Iris Uurto ja sukupuolten sota. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 770. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Storr, Merl 1998. Transformations: Subjects, Categories and Cures in Krafft-Ebing's Sexology. In Bland, Lucy and Doan, Laura (Eds.) Sexology in Culture: Labelling Bodies and Desires. University of Chicago Press.
- Sulkunen, Irma ja Alapuro, Risto 1987. Raittiusliike ja työväestön järjestäytyminen. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanne, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius (toim.) Kansa liikkeessä. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Sulkunen, Irma 1987. Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanne, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius (toim.) Kansa liikkeessä. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Sulkunen, Irma 1989. Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Helsinki: Hanki ja Jää.
- Szopori Nagy, Lajos 1986. Suomalainen sukuromaani. Suomentanut ja tekijän kanssa lyhentänyt Viljo Tervonen. Suomi 137. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tapioharju, Taru 2010. Tyttö kaupungissa. Uuden naisen diskurssi Mika Waltarin 1920- ja 1930-luvun Helsinki-romaneissa. Acta Universitatis Tamperensis 1511. Tampere: Tampereen Yliopisto.
- Tarkka, Pekka 1980. Otavan historia. 2. osa, 1918–1940. Helsinki: Otava.
- Tarkiainen, Kari 1987. Viljo Tarkiainen – suomalainen humanisti. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 470. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tarkiainen, Kari 2007. Tarkiainen, Viljo (1879–1951). Teoksessa Matti Klinge et al. (päätoim.) Suomen kansallisbiografia 9: Siltanen–Tott. Studia biographica 3:9. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tarnaala, Eerik 2006. Kuinka alkoholismista tuli sairaus 1950-luvulla. Teoksessa Matti Peltonen, Kaarina Kilpiö ja Hanna Kuusi (toim.) Alkoholien vuosisatata. Suomalaisen alkoholilojen käänneitä 1900-luvulla. Historiallinen arkisto 122. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tihinen, Juha-Heikki 2007. Hurmaavat homot – tulenkantajien ja muiden kuvia miesten homoseksuaalisuudesta. Teoksessa Kati Mustola ja Johanna Pakkanen (toim.) Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Helsinki: Like.
- Tiirakari, Leeni 1997. Taistelevat lukumallit. Minna Canthin teosten vastaanotto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 658. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Torvinen, Taimi 1984. Pakolaiset Suomessa Hitlerin valtakaudella. Helsinki: Otava.
- Tosh, John 2007. A Man's Place. Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England. New Haven and London: Yale University Press.
- Tuohela, Kirsi 2008. Huhtikuun tekstit: kolmen naisen koettu ja kirjoitettu melankolia 1870-1900. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1161. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Turunen, Arja 2011. "Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?" Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumisohjeet ja niissä rakentuvan naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889-

1945. Kansatieteellinen arkisto 53. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Turunen, Risto 1995. Musta lammas ja hyvät paimenet: populaari- ja massakulttuurin institutionaalista asemasta. Teoksessa Tero Koistinen, Erkki Sevänen ja Risto Turunen (toim.) Musta lammas: kirjoituksia populaari- ja massakulttuurista. Kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimuksia n:o 8. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Uino, Ari 1989. Kielitaistelu ja "uusi suomalaisuusliike" 1918–1939. Teoksessa Päiviö Tommila (päätoim.) Herää Suomi: suomalaisuusliikkeen historia. Kuopio: Kustannuskiila
- Uimonen, Minna 1999. Hermostumisen aikakausi. Neuroosit 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomalaisessa lääketieteessä. *Bibliotheca Historica* 50. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Uola, Mikko 1982. Sinimusta veljeskunta: Isänmaallinen kansanliike 1932-1944. Helsinki: Otava.
- Uusitalo, Kari ja Toiviainen Sakari 2010. Valkokankaan Waltariana. Mika Waltarin elokuvat. Helsinki: WSOY.
- Valkama, Leevi 1985. "Oikean epiikan" kriteeri Koskenniemellä. Teoksessa Touko Siltala (toim.) Kurkiauran varjo: esseitä V. A. Koskenniemestä. Helsinki – Porvoo – Juva: WSOY.
- Waters, Chris 1998. Havelock Ellis, Sigmund Freud and the State: Discourses of Homosexual Identity in Interwar Britain. In Bland, Lucy and Doan, Laura (Eds.) *Sexology in Culture: Labelling Bodies and Desires*. University of Chicago Press.
- Weeks, Jeffrey 1989. *Sex, Politics and Society. The regulation of sexuality since 1800*. Second edition. London and New York: Longman.
- Vehkalahti, Kaisa 2000b. Jazztyttö ja naistenlehtien siveä katse. Teoksessa Immonen et al. (toim.) 2000.
- Weitz, Eric D. 2007. *Weimar Germany: Promise and Tragedy*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Wintle, Sarah 2002. *Horses, Bikes and Automobiles: New Women on the Move*. In Angelique Richardson and Chris Willis (Eds.) *The New Woman in Fiction and in Fact: Fin-de-siècle Feminisms*. Basingstoke: Palgrave.
- Virtanen, Artturi 1958. Suomen kirjakaupan ja kustannustoiminnan vaihteita. Helsinki: Suomen Kustannusyhdistys.
- Vuori, Jaana 2004. Sukupuolen ja seksuaalisuuden retorinen analyysi. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskusteluja metodologiasta*. Tampere: Vastapaino.

LIITE 1

MIKA WALTARIN JULKAISTUT TEKSTIT 1925–1939

Luettelossa seuraavien lehtien nimet on lyhennetty: Helsingin Sanomat (HS), Kansan Kuvalehti (KK) Maaseudun Tulevaisuus (MT), Nuori Voima (NV), Suomen Kuvalehti (SK). Jos teksti on julkaistu myöhemmin kokoelmassa, se on merkitty hakasulkeisiin alkuperäisen julkaisun jälkeen. Uudelleenjulkaisujen osalta luettelo ei ole kattava. Käytetyt lyhenteet: Illusioni: Mika Waltari -seuran vuosikirja (I), Joulutarinoita, 1985 (Jt), Kiinalainen kissa: satuja ja tarinoita 1928–1946, 1983 (KK), Lukittu laatikko ja muita kertomuksia, 1978 (LL), Matkakertomuksia, 1988 (Mk), Mikan runoja ja muistiinpanoja, 1979 (MR), Novelleja, 1943/Nainen tuli pimeästä, 1988 (NTP), Vallaton Waltari, 1957 (VW), Viisi ässää, 1999 (VÄ).

1925

Teokset

Jumalaa paossa. Kertomus Jumalan johduksesta. Helsinki: Suomen Merimieslähetykseura.

Erilliset kirjoitukset

Heinäkuun satu. Kirjoittanut Karl Detmold. – Juttutupa 1925: 31. [I 2004]
 Hänen elämänsä runo. Kirjoittanut Karl Detmold. – Juttutupa 1925:42, s. 1. [VÄ]
 Ikuinen rakkaus. Runo. Kirjoittanut Nequiquam. – NV 1925, s. 344.
 Kaksi tuntia. Kirjoittanut Karl Detmold. – Juttutupa 1925:39, s. 1-2. [VÄ]
 Kello. Kirjoittanut Nequiquam. – NV 1925, s. 347-350. [I 2006]
 Kevät on tullut. Runo. – NV 1925, s. 310.
 Kuoleva merimies. Runo. – Merimiehen ystävä 1925, s. 127.
 Merimiehen jouluilta. Runo. – Joulu ulapoilla ja kotona 1925, s. 1. [Jt]
 Oliko se vain houreuni...? Kirjoittanut Karl Detmold – Juttutupa 1925: 10.
 Pieni tarina suuresta rakkaudesta. Kirjoittanut Karl Detmold. – Juttutupa 1925: 37.
 Pillerit. – NV 1925, s. 357-358.
 Runo runoista. Runo. Kirjoittanut Nequiquam. – NV 1925, s. 345.
 Sinulle. Runo. Kirjoittanut Karl Detmold. – Juttutupa 1925: 32.
 Syksyn viesti. Runo. Kirjoittanut Nequiquam. – NV 1925, s. 816.

1926

Teokset

Kuolleen silmät. Kertomuksia tuntemattoman ovilta. Kirjoittanut Kristian Korppi. Helsinki: Schildt. [Kokoelman novelleja myös teoksessa LL]

Erilliset kirjoitukset

Chanson monotone. Runo. Kirjoittanut Kristian Korppi. – Nuoret runoilijat 1926, s. 60. [MR]
 Hautausmaalla. Kirjoittanut Karl Detmold. – Juttutupa 1926:20, s. 1-2. [VÄ]
 Ijäisyysperspektiivi. Kirjoittanut Karl Detmold – Juttutupa 1926:21, s. 1. [VÄ]
 Kevätlaulu. Runo. – Omaisemme vierailta mailla 1926.
 Laviini. Runo. Kirjoittanut Kristian Korppi. – Tulenkantajat III. 1926, s. 170. [MR]
 Mielipuoli. Runo. Kirjoittanut Kristian Korppi. – Nuoret runoilijat 1926, s. 60.
 Murtuvin siivin. Kirjoittanut Kristian Korppi. – Uusi Suomi, sunnuntailiite 21.11.1926. [VÄ]
 Nuori saarnamies. Runo. – Joulu ulapoilla ja kotona 1926. [MR]
 Näkymätön johdattaja. – Joulu ulapoilla ja kotona 1926, s. 15-16.
 Parturituvan narri. Kirjoittanut Karl Detmold. – Juttutupa 1926:4, s. 1. [VÄ]

- Pieni kirkko. Runo. – Pikkukirkon joulu 1926, s. 7.
 Rarahu. Kirjoittanut Karl Detmold. – Juttutupa 1926:13, s. 1. [VÄ]
 Satu kerjurista ja prinsessasta. Runo. – NV 1926, s. 333. [I 2004]
 Satu miehestä (Omistettu tohtori Toivo Waltarille hänen oltuaan 25 vuotta merimieslähetystyössä). Runo. – Merimiehen ystävä 1926, s. 53–54.
 Satu saiturin rakkaudesta. Kirjoittanut Karl Detmold. – Juttutupa 1926:9, s. 1. [VÄ]
 Savonarola. Runo. – Ihminen. (Uusi sarja) 1926, s. 134; Nuoret runoilijat 1926, s. 64–65 (Kirjoittanut Kristian Korppi.) [MR]
 Sfinksi. Runo. – Ihminen. (Uusi sarja) 1926, s. 214.
 Sun silmäs. Runo. Kirjoittanut Kristian Korppi. – Nuoret runoilijat 1926, s. 66.
 Talvinen kuva. Runo. Kirjoittanut Kristian Korppi. – Nuoret runoilijat 1926, s. 51. [MR]
 Tarina suuresta retkusta. Kirjoittanut Karl Detmold. – Juttutupa 1926: 8.
 Tuntematon tie. Runo. – NV 1926, s. 234; Nuoret runoilijat 1926, s. 59 (Kirjoittanut Kristian Korppi.) [MR, Jt]
 Unten Vineta. Runo. Kirjoittanut Kristian Korppi. – Nuoret runoilijat 1926, s. 67–68. [MR]
 Vain pieni tarjoilijatyttö... Kirjoittanut Karl Detmold. – Juttutupa 1926: 19, s. 1. [VÄ]
 Vanhan kapteenin kuolema. Runo. Omaisemme vierailta mailla 1926, s. 7.
 Yön lintu. Runo. Kirjoittanut Kristian Korppi. – Nuoret runoilijat 1926, s. 62–63.

Arvostelut

- Isänmaallinen romaani. (Vilho Helanen, Ankarat tähdet.) Kirjoittanut Kr[istian] K[orppi]. – HS 18.12.1926.
 Uskonnollista kirjallisuutta. (B. H. Päivänsalo, Gennersaretin rannoilla. Jeesus-kuvauksia Palestiinan valaistuksessa.) Kirjoittanut M.W. – HS 3.11.1926.

1927

Teokset

Sinun ristisi juureen. Porvoo: WSOY.

Erilliset kirjoitukset

- '1927'. Teräsköydet – Karannut veturi. Runosikermä. – Ylioppilaslehti 1927, s. 345.
 Hautausmaalla I-II. Runo. Kirjoittanut Untamo Raakki. – Työläisnuorisio 7.9.27.
 Hukkuva merimies. Runo. – Omaisemme vierailta mailla 1927, s. 18.
 I+I=I". Kirjoittanut Kristian Korppi. – Seura 1927:11–12, s. 30–32.
 Jouluaattona. Runo. – Ylioppilaslehti 1927, s. 47. [Jt]
 Judas Iskariot. Runo. Kirjoittanut Untamo Raakki. – Työläisnuorisio 10.8.1927. [MR]
 Jäljet hiekassa. Runo. – Tulenkantajat IV. 1927, s. 55.
 Kadotettu paratiisi. Runo. – Jouluilta 1927, s. 12.
 Kesä. Runo. – KK 1927: 25, s. 7.
 Kevätaamu. Runo. – NV 1927, s. 228.
 Kirkastus. Runo. – Omaisemme vierailta mailla 1927, s. 2. [MR]
 Kirkonkello. Runo. – NV 1927, 236.
 Kohtalo. Runo. Kirjoittanut Kristian Korppi. – NV 1927, s. 16.
 Kolme kiväärinkuulaa. – Kirjoittanut Kristian Korppi. – Seura 1927:6-7, s. 34–37. [VÄ]
 Kristus-pää. Runo. – KK 1927:15, s. 2. [MR]
 Kummituslaiva. Runo. Kirjoittanut Kristian Korppi. – Työläisnuorisio 29.6.1927.
 Kuolema. Runo. – Tulenkantajat IV. 1927, s. 56. [MR]
 Luostarikkammio. Runo. – Pikkukirkon joulu 1927, s. 32.
 Merimiehen laulu. Runo. – Merimiehen ystävä 1927, s. 52.
 Mielipuoli. Runo. Kirjoittanut Untamo Raakki. – Työläisnuorisio 10.8.1927.
 Neitsyt Maarian kuva. Runo. – Tyttöjen oma kirja IV. 1927, s. 5-7.

Nukkuvat liput. Kirjoittanut Perroquet. – Seura 1927: 8, s. 19. [Mk]
 Onnellinen nauru. Runo. – Uusi Suomi sunnuntailiite 3.7.1927. [MR]
 Pariisiin hallit. – Kuluttajain lehti 1927:21, s. 6-7.
 Pariisiin kasvot. – KK 1927:28, s. 3-4. [Mk]
 Parisin tavarataloja. – Kuluttajain lehti 1927:23, s. 9-10.
 Pikakuvia Pariisista. – NV 1927, s. 405–407. [Mk]
 Pitkä perjantai. Runo. – Ylioppilaslehti 1927, s. 217.
 Polttava katu. Runo. – NV 1927, s. 584.
 Pyhä Maaria Äiti. Runo. – Kuluttajain lehti 1927, 9.6.1927.
 Pääsiäisaamu. Runo. – HS 17.4.1927.
 Ruumissaatto. Runo. Kirjoittanut Untamo Raakki. – Työläisnuorisio 27.7.1927.
 S.K.S.K Toveruusliitto. – Merimiehen ystävä 1927, 5-6, s. 95.
 San Cristobal. Runo. – NV 1927, s. 680–681.
 Sininen tähti. Runo. – Kuluttajain lehti 1927, 30.5.1927.
 Suomen Kokki- ja Stuerttikoulun Toveruusliitto. – Merimiehen ystävä 1927:4, s. 62–63.
 Syystunnelma. Runo. Kirjoittanut Karl Detmold. – Juttutupa 1927: 44.
 Unohdetun sotilaan hauta. Runo. – Joulu-Lotta 1927, s. 4.
 Valkea kukka. – Pääskynen joulukontti 1927, s. 1-5. [KK]
 Vanha tietäjä. Runo. – Merimiehen ystävä 1927, s. 5. [MR, Jt]
 Viisi ässää. Kirjoittanut Kristian Korppi. – Viikkosanomat 1927: 9, s. 7-8. [VÄ]
 Yö Pariisissa. Kirjoittanut Perroquet. – Seura 1927:6-7, s. 29–31. [Mk]
 Äiti maa. Runo. – NV 1927, s. 392. [MR]

Arvostelut

Uskonnollista kirjallisuutta. (B. H. Päivänsalo, Jerusalemissa. Jeesuksen elämä Palestiinan valaistuksessa.) Kirjoittanut M. W-ri. – HS 20.2.1927.

1928

Teokset

Suuri illusioni. Romaani. Porvoo: WSOY.
 Valtatiet. Kirjoittaneet Mika Waltari ja Olavi Lauri [Olavi Paavolainen]. Helsinki: Otava.

Suomennokset

Gripenberg, Bertel, Melinin komppania. Runo. – Hakkapeliitta 1928, s. 546–547.

Erilliset kirjoitukset

Aivojen filmi. Se, minkä me kaikki näimme, – mitä minä näin – kesä, – pikajuna – ja piletti-
 vihko. Runosikermä. – Seura 1928: 10, s. 6-7, 8. [Mk]
 Amerikkalaistuva Eurooppa. – Kuluttajain lehti 1928: 17, s. 13–14.
 Auto. Runo. – KK 1928:7, s. 8.
 Ballaadi kuuhulluista merimiehistä. Runo. – NV 1928, s. 684–685.
 Ballaadi lipusta ja katkerista miehistä. Runo. – Joulu-Lotta 1928, s. 11.
 Enkeliballaadi. Runo. – Tulenkantajat 1928, näyttenumero s. 3. [I 2004]
 Imatra. Kirjoittanut Perroquet. – Seura 1928: 6-7, s. 6-7.
 Johtaja Joonas Granit ja tuntematon herra. – Aitta 1928:10, s. 44–48. [VÄ]
 Joulu. Runo. – Seura 1928, joulunumero, s. 11. [Jt]
 Joulu, samettikoira ja minä. – Kuluttajain lehti 1928:43–44, s. 15. [Jt]
 Kesäinen Helsinki. Kirjoittanut Perroquet. – Seura 1928: 6-7, s. 14. [Mk]
 Kirje, joka kertoo ranskalaisista lapsista. – Pääskynen 1928, s. 243–246.
 Kivipatsaitten ja punaisten purjeitten maa. – KK 1928:39, s. 9, 12–13. [Mk]
 Konstantinopoliin. Runo. – NV 1928, s. 143. [MR, Mk]

- Kuolevan lohdutus. Runo. – Koti 1928, s. 114.
- Kuolleet kaupungit. Runo. – Aitta 1928: 4, s. 16. [I 2004 ja 2008]
- Legenda yksinäisestä miehestä. – Punaisen ristin joulu 1928, s. 3-5.
- Maaailman valloittajat. Runo. – Aitta 1928: 4, s. 17. [MR]
- Mannekiininukke, metro ja Monsieur Dupinin rakkaus. Kirjoittanut Kristian Korppi. – Seura 1928:1, s. 12-14. [I 2006 ja VÄ]
- Modernismi, saxophon, D-juna ja minä. – NV 1928, s. 403-404. [I 2004]
- Neitsyt Maaria ja Pyhä Teresa. – Tyttöjen oma kirja VII, s. 9-15. [KK]
- No 21. Kirjoittanut Kristian Korppi. – Seura 1928:8, s. 5-7. [VÄ]
- Nuoruus. Runo. – Nuori Suomi 1928, s. 22-23. [MR]
- Nykyajan romantiikkaa. Kirjoittanut Perroquet. – Seura 1928:5, s. 13-14.
- Olipa kerran Pariisissa... – KK 1928:50, s. 4-5.
- Pikakuvia tämän päivän Pariisista. – KK 1928:29, s. 10-11. [Mk, I 2006]
- Pikkuveli lähti leiripäiville. – Joulu-Lotta 1928, s. 28-29, 32.
- Pääsiäisihme. Runo. – KK 1928: 14, s. 8.
- Sadun maailma. Runo. – Pääskynen 1928, s. 170.
- Satu Kimistä ja Kaista, jotka matkustivat kuuhun elefantilla. – Pääskynen joulukontti 1928, s. 24-28. [KK, Jt]
- Satu Kissasta, joka sai siivet. – Pääskynen 1928, s. 287-289.
- Sokea mies. Runo. – Jouluilta 1928, s. 13.
- Studio 28. Ajatuksia filmistä. Perroquet. – Seura 1928:9, s. 10-11.
- Suurkaupungin kevät. Runo. – Seura 1928: 5, s. 3.
- Suurpolitiikan pyörteissä. – Hakkapeliitta 1928, s. 1288-1289.
- Uuteen maailmaan. Runo. – NV 1928, s. 71-72.
- Vihreä sumu. Kirjoittanut Perroquet. – Seura 1928: 12, s. 6-7. [VÄ]

1929

Teokset

- Dshinnistanin prinssi. Satuja. Porvoo: WSOY. [Sisältyy teokseen KK]
- Muukalaislegioona. Runoja. Porvoo: WSOY.
- Yksinäisen miehen juna. Porvoo: WSOY.

Suomennokset

- Hemingway, Ernest, Montparnasse. Runo. – Waltari, Mika, Yksinäisen miehen juna (1929), s. 267.

Erilliset kirjoitukset

- 23,30 - pikajuna Viipuriin. Runo. – Tulenkantajat 1929, s. 97. [MR, I 2006]
- Aili, Bonzo ja Suuri saippuapallo. – Pääskynen joulukontti 1929, s. 9-11. [KK, Jt]
- Baarihuolit vierekkäin. – Aitta 1929: 10, s. 52-55.
- Belgrad – maalaistyttö. – KK 1929:37, s. 9. [Mk]
- Eksoottinen Suomi. – Seura 1929: 8-10, s. 35-36. [Mk]
- Gazi Mustafa Kemal. – NV 1929, s. 297-298. [Mk]
- Impressionoja kesästä. – Seura 1929: 11-12, s. 4-5.
- Johtaja ja yksityissihteeri. – Lukemista kaikille 1929: 10, s. 10-11. [VÄ]
- Juttu valloitetusta vankilasta. – Hakkapeliitan joulu 1929, s. 51-52.
- Keväinen fantasia. Runo. – Ylioppilaslehti 1929, s. 233.
- Kevät. Runo. – Seura 1929:8-10, s. 12-13. [MR]
- Kevät, kausaliteettilaki ja hammasharja. – NV 1929, s. 148-149.
- Kirjailija heinätoissa. (Kulttuurihistoriallinen tutkimus) – Uusi Suomi, sunnuntailiite 25.8.1929.

- Merkkillinen kertomus Konstantinopelistä. – Uusi Suomi, sunnuntailiite 29.9.1929. [Mk]
 Miehen paluu eli Romaanikirjailija Härkäsen kummallinen seikkailu. – Lipeäkala 1929, s. 282–290.
 Mies, joka keksi ajatuksen siirron lait. – NV 1929, s. 147, 179–180. [VÄ]
 Miesihanne. – Jousimies 1929, s. 75–76.
 Minä lähden Konstantinopeliin, I-III. – KK 1929:31, s. 6-7; 32; 33, s. 7-8. [Mk]
 Ovikello soi keskellä yötä. – Lukemista kaikille 1929: 31, s. 9-10. [VÄ]
 paris, paris, paris, paris... Runosikermä. – Tulenkantajat 1929, s. 289–290. [MR]
 Paul Morand. Sodanjälkeinen ranskalainen kirjailija. – Nuori Suomi 1929, s. 94–104. [I 2004]
 Pummareita ja seikkailijoita. – Kuluttajain lehti 1929: 49, s. 11. [Mk]
 Pääsiäinen. Runo. – Ylioppilaslehti 1929, s. 181.
 Ruhtinasöitä. – Aitta 1929: 5, s. 54–56. [VÄ]
 Satu koneesta, joka teki hiiriä. – Pääskynen 1929, s. 31–32, 46. [KK]
 Siellä asutaan kahviloissa. – KK 1929: 35, s. 6-7. [Mk]
 Soihdunkantajat. Nuoren Voiman liiton Kotkassa 4.-6.1.1929 pidettyjen talvijuhlien juhlaruno. Runo. – NV 1929, s. 38–39. [MR]
 Suuri paraati, punainen ämpäri ja Lohikäärme. – Pääskynen 1929, s. 249–296. [KK]
 Syyskuu. Runo. – NV 1929, s. 299.
 Tähtisade. – Aitta 1929:3, s. 28–31. [VÄ]
 U.S.A. Runo. – Aitta 1929:12, s. 97.
 Viisitoistavuotias. – Aitta 1929: 9, s. 19–24. [Myös teoksessa Jättiläiset ovat kuolleet (1930) nimellä Puhtain nuoruus]

Arvostelut

- Shelley'n runoja. (P. B. Shelley, Shelley'n runoja. Suom. Jaakko Tuomikoski.) – NV 1929: 17–18, s. 292.
 Mika Waltari arvostelee Jeesus Barabbasta. (Hjalmar Söderberg, Jeesus Barabbas. Luutnantti Jägerstamin muistelmia.) – Tulenkantajat 1929, s. 339.

1930

Teokset

- Jättiläiset ovat kuolleet. Novelleja ja näytelmä. Porvoo: WSOY. [Novelleja julkaistu myös teoksessa LL]

Suomennokset

- Goll, Ivan ja Claire, "Poèmes de jealousy". Neljä runoa. – Tulenkantajat 1930, s. 141.

Erilliset kirjoitukset

- Hamina, lauantai, RUK. Runo. – Nuori Suomi 1930, s. 118–120.
 Huhu kulkee... – KK 1930: 30, s. 11.
 Jouluaatto, vuokra-auto ja onnellinen loppu. – KK 1930: 49–50, s. 46–48 ; Kulkuset 1930, s. 12, 14, 30–32. [VW, Jt]
 Joulu-yö Atlas-vuorilla. – Hakkapeliitan joulu 1930, s. 52–54. [Jt]
 Kaksi miestä kohtaa toisensa yössä. – Aitta 1930: 12, s. 48–55, 85.
 Kasarmin ilta. – Joulu-Lotta 1930, s. 12–13.
 Kevätsade. – Uutta Kylvöä 1930, s. 73–76.
 Kirjat elävät. – Ylioppilaslehti 1930, s. 296–297.
 Kirsti, leikkikoira ja minä. – Laskiaispulla 1930, s. 8-9. [KK]
 Kohtalo ja autobussi. – KK 1930:25, s. 9-11.
 Laulu pihalta, (joka oli tuskallinen ja ihana ja syyttävä, jota en uskaltanut kirjoittaa.) Runo. – Vapaussodan Invaliidi 1930, s. 89.

- Leirin sunnuntai. – Suomen aliupseeri 1930, 206–207, s. 219.
 Loistava maailma I-II. – Uusi Suomi, sunnuntailiite 15.2.1930 & 23.2.1930. [Mk]
 Matkaseuraa. – SK 1930, s. 258–259.
 Minotaurus ja kaksikymmentä neitsyttä. – Uusi Suomi, sunnuntailiite 20.4.1930. [Mk]
 Moottori epäkunnossa. – KK 1930: 18, s. 16–17. [VÄ]
 Myrskylaulu. Runo. – Ylioppilaslehti 1930, s. 335.
 Oodi keväälle. – Ylioppilaslehti 1930, s. 274–275.
 Parranajovesi, raitiovaunu ja herra Karhin rakkaus. – KK 1930:6, s. 14–15. [VÄ]
 Pinnan alla. – Aitta 1930:2, s. 40–43. [VÄ]
 Prinsessan joululahja. – NV 1930: 11–12, s. 335–336. [Jt]
 Runo isänmaalle. Runo. – Forssan lehti 5.12.30, Uudenmaan sanomat 1930:5.
 Rykmentin koira. – KK 1930:39, 20–21.
 Rykmentti marssii. – Uusi Suomi, sunnuntailiite 24.8.1930.
 Sotamies Pärstän toipumisloma. – Hakkapeliitta 1930, 1277–1278.
 Suomalainen baari Montparnassella. – Lipeäkala 1930, 124–133.
 Tekijän sana [näytelmään Jättiläiset ovat kuolleet]. – Suomen Kansallisteatterin ohjelma
 näytäntökautena 1930–1931. [Mika Waltarin näytelmät (1999), s. 11.]
 Toinen yö Monte Carllossa. – Kiki 1930: 10, 1–14. [VW, LL]
 Täti Hortensian kaunein satu. – Pääskynen 1930, 293–296, 301. [KK, Jt]
 Välähdyksiä Pariisista. – KK 1930: 10, 12–13.
 Yö Helsingissä. – Aitta 1930:9, 34–40. [VÄ]
 Yö Monte Carllossa. – Aitta 1930: 6, 54–57, 60, 62–64. [Jättiläiset ovat kuolleet (1930)]
 Äiti ja poika puhuvat. – Uusi Suomi, sunnuntailiite 26.1.1930. [VÄ]

1931

Teokset

- Appelsiininsiemen. Romaani. Porvoo: WSOY.
 Keisarin tekohampaat. Romaani. Kirjoittanut Kapteeni Leo Rainio [Mika Waltari ja Armas J.
 Pulla]. Jyväskylä: Gummerus.
 Siellä missä miehiä tehdään. Porvoo: WSOY.

Suomennokset

- London, Jack, Liian paljon kultaa. – KK 1931:45, 24–25.

Erilliset kirjoitukset

- "Appelsiininsiemen". – Kirjojen maailma 1931:4, s. 52–53.
 Ensimmäiset askeleet. – Uusi Suomi. Sunnuntailiite 27.9.31. [VÄ]
 Ensimmäinen ulkomaanmatka. – SK 1931, s. 1714–1715. [VÄ]
 Hentomielinen mies. – Kotiliesi 1931, s. 1085–1086. [Jt]
 Herra Lehtonen käy kiromantikon luona. – KK 1931:18, s. 14–15. [VÄ]
 Herra on sairaana. – KK 1931:35, s. 26–27. [VÄ]
 Insinööri toimisto Axel & Berg. – Kiki 1931:7, s. 3–15.
 Joululaulu. – Uusi Suomi. Sunnuntailiite 20.12.31. [Jt]
 Joululoma ja valokuva. – NV 1931, s. 338–342. [Jt]
 Kaikki on hyvin, mutta... – Nuori Suomi 1931, s. 104–111. [Jt]
 Kengät, jotka kävelevät itseksensä. – Pääskynen 1931, s. 13–18. [KK]
 Kuinka teos "Siellä missä miehiä tehdään" syntyi. – Kirjojen maailma 1931:2, s. 20–21. [I
 2004]
 Kuokkala – impreonisseja. Runo. – Terijoen kylpylälehti 1931:2, s. 4.
 Lapsi. – Uusi Suomi. Sunnuntailiite 24.5.31. [VÄ]
 Miehen prinssiipit ja kylpyhuoneen maalaus. – Lipeäkala 1931, s. 30–38. [VW]

Niinkin voi sattua kesällä. – Kiki 1931:11, s. 3-14. [VÄ]
 Onni on oikullinen. – Suomen aliupseeri 1931, s. 377-378, 407-409.
 PK ja murheellinen tulitikku. Näytelmä. – RUK XIX. 1931, s. 23-25.
 Spanieli. – KK 1931:25-26, s. 40, 42, 44.
 Triest. – KK 1931:51-52, s. 24-25. [Jt]
 Täysihoidolassa. – KK 1931:40, s. 22-23. [VW]
 Valkeat syreenit. – Kiki 1931:5, s. 3-14.
 Yö sairaalassa. – Suomen Punaisen Ristin Joulutervehdys 1931, s. 20-21. [Jt]

Arvostelut

Eva Hirn: Raamin pojat heräävät. – NV 1931:6, s. 164.
 Laveata tietä. (Valentin Vaala, Laveata tietä.) – KK 1931: 16.

1932

Teokset

Kiinalainen kissa ja muita satuja. Porvoo – Helsinki: WSOY. [Sisältyy teokseen KK]
 Punainen madonna. Kirjoittanut Kapteeni Leo Rainio [Mika Waltari ja Armas J. Pulla]. Jyväskylä: Gummerus.
 Älkää ampuko pianistia! Kirjoittanut Kapteeni Leo Rainio [Mika Waltari ja Armas J. Pulla]. Jyväskylä: Gummerus.

Suomennokset

Dixelius, Hildur, Papintyttären poika. Porvoo – Helsinki: WSOY.
 Dixelius, Hildur, Pojanpoika. Jatkoa ”Papintyttären tarinaan” ja ”Papintyttären poikaan”. Porvoo – Helsinki: WSOY.
 Lauesen, Marcus, Ja nyt odotamme laivaa. Romaani. Porvoo – Helsinki: WSOY.
 Stolpe, Sven, Kuoleman odotushuoneessa. Romaani. Porvoo: WSOY.

Erilliset kirjoitukset

Aloitekykyä. – Lipeäkala 1932, s. 155-167. [VW]
 Aurinkolaulu. Runo. – Ylioppilaslehti 1932, s. 185. [MR]
 Elämän rakkaus. – Ylioppilas 1932 näyten. 2. s. 14-15. [I 2006]
 Eräs joululahja. – Kodittomien joulu 1932, s. 25-26. [Jt]
 Herra haastaa riitaa. – KK 1932:8, s. 22-23. [VW]
 Herra hoitaa vauvaa. – KK 1932:13, s. 22-23. [VW]
 Herra Huimapää ja prinsessa Tuhkimo. – Kiki 1932:10, s. 105-116. [VÄ]
 Isoäiti. – Kotilieden joulu 1932, s. 21-27, 7. [Jt]
 Keittiömies Petterin Onni. – Hakkapeliitan Joulu 1932, s. 36-38. [VW, Jt]
 Kiusaus. – NV 1932, s. 324-326. [NTP]
 Lennä, Pegasos! Kaikille aloitteleville kynäilijöille ja erikoisesti NVL:oon pyrkijöille. – NV 1932, s. 77-79.
 Mies kävelee talvista tietä. – KK 1932:51-52, s. 34-36. [NTP]
 Petturit. – Nuori Suomi 1932, s. 90-97. [VÄ]
 Pimeys. – Vapaussodan Invaliidi 1932, s. 75-76.
 Poika palaa kotiin. – KK 1932:21, s. 10-11. [NTP]
 Ratkaisu. – KK 1932:29-30, s. 26-28.
 Ryöstö porraskäytävässä. – KK 1932:47, s. 24, 28. [VÄ]
 Satu sairaasta prinsessasta. – Pääskysen Joulukontti 1932, s. 41-43. [KK]
 Tanssiravintola "Kalkutta". I. Hovimestari Johansson. II. Johansonin poika. – Kiki 1932:2, s. 3-21, 5, s. 3-12. [VÄ]

Arvostelut

- Naisten romaani (Jo van Ammers-Küller, Eeva ja omena.) – MT 13.12.1932.
 Metalliseppele. (Heikki Asunta, Metalliseppele.) – MT 13.12.1932.
 Humoristinen romaani. (Eino Auer, Naisten oma maailma.) – MT 12.11.1932.
 Felix Dahn: Taistelu Roomasta I-II. – NV 1932:4, s. 100.
 Naisten romaani. (Helvi Eriksson, Minä olen sinun vaimosi.) – MT 3.11.1932.
 Suomalainen seikkailija ja hänen Afrikkansa. (C.T. Eriksson, Seikkailujeni Afrikka.) – MT 6.12.1932.
 Romaani Hämeen kansasta. (Jalmari Finne, Saapasvarsi.) – MT 6.12.1932.
 Hilja Haahden koti puhuu. (Hilja Haahti, Kotini puhuu.) – MT 8.10.1932.
 Elsa Heporaudan pienoisnovellit. (Elsa Heporauta, Lintu löi ruutuun.) – MT 18.10.1932.
 Naislääkäriin romaani. (Katri Ingman, Tunteemattoman varjo.) – MT 25.10.1932.
 Yleistajuinen isänmaanhistoria. (Isänmaan historia I-III.) – MT 20.12.1932.
 Santeri Ivalon lapsuudenmuistelmat. (Santeri Ivalo, Alkutaival.) – MT 15.12.1932.
 Kenraali Jalanderin muistelmat. (Aino Ackté Jalander, Kenraali Bruno Jalanderin muistelmia Kaukaasiasta ja Suomen murroskaudelta.) – MT 29.11.1932.
 Uskonnollinen teos. (Eeli Jokinen, Toivon porteilla.) – MT 20.12.1932.
 Uskonnollisia runonäkyjä. (William Jokinen, Matkanäkyjä.) – MT 15.11.1932.
 Maria Jotunin farssikomedialla. (Maria Jotuni, Kurdin prinssi.) – MT 15.11.1932.
 Eräkirja. (A.E. Järvinen, Suurissa metsissä.) – MT 4.10.1932.
 Romaani Unkarin tuhosta. (Arvi Järventaus, Savuava maa.) – MT 5.11.1932.
 Huomattava historiallinen romaani. (Lempi Jääskeläinen, Taistelu vallasta.) – MT 25.10.1932.
 Ikuisia runoja. (Uno Kailas, Runoja.) – MT 6.12.1932.
 Kiirastuli. (Olavi Kallio, Kiirastuli.) – MT 6.12.1932.
 Kansallisen elämäkerraston uusi osa. (Kansallinen elämäkerrasto. IV.) – MT 22.9.1932.
 Erämaan mies. (Yrjö Karilas, Wallin, erämaan mies.) – MT 13.12.1932.
 Heränneen kansan elämää. (Olavi Kares, Heränneen kansan elämää.) – MT 22.12.1932.
 Korvenraivaajan romaani. (Urho Karhumäki, Korpiherra.) – MT 29.11.1932.
 Unto Karrin sukuromaani. (Unto Karri, Virta painaa.) – MT 8.10.1932.
 Hetki ikuisen edessä. (Arvi Kivimaa, Hetki ikuisen edessä.) – MT 15.11.1932.
 Onnistunut novellikokoelma. (Yrjö Koivukari, Alastomat kasvot.) – MT 15.10.1932.
 Talonpoikaisromaani. (Viljo Kojo, Aika rientää.) – MT 3.12.1932.
 Uusi romaaneja, (Toivo Korpilinna, Voittajat tulevat.) – MT 1.10.1932.
 Nykyaikainen romaani. (Otto Kosonen, Meno ja paluu.) – MT 11.10.1932.
 Psykologinen romaani. (Unto Koskela, Lehdetön puu.) – MT 12.11.1932.
 Neljätoistavuotias Selma Lagerlöf. (Selma Lagerlöf, Nuoren tytön päiväkirja.) – MT 20.12.1932.
 Merenmaan uusi romaani. (Martti Merenmaa, Rakkauden erämaassa.) – MT 3.12.1932.
 Eino Leinon elämä. (L. Onerva, Eino Leino. Runoilija ja ihminen. I-II.) – MT 15.12.1932.
 Kirjallinen merkkitapaus. (Toivo Pekkanen, Tehtaan varjossa.) – MT 3.11.1932.
 Jarmo Pohjanpalo: Australiaa kynällä ja kameralla. – NV 1932:6-7, s. 164.
 Historiallinen seikkailukertomus. (Armas J. Pulla, Kuninkaan korpraali.) – MT 11.10.1932.
 Ajanvietettä. (Hellä Raila, Käärmetyttö.) – MT 25.10.1932.
 Kirja kauniista kesästä. (Eino Railo, Mennyt kesä.) – MT 29.11.1932.
 Uskonnollisia runoja. (Vilho Rantanen, Tähtisilta.) – MT 11.10.1932.
 Sensatiota ja viikkolehtiromantiikkaa. (Ylpö Salonen, Suvun kirous.) – MT 1.12.1932.
 Kolme nuorisonkirjaa. (A. Sapper, Soittajapoika, Johanna Spyri, Mitähän Dorista tulee & Dori työssä.) – MT 15.11.1932.
 'Enkelten kiusaaja'. (Riku Sarkola, Enkelten kiusaaja.) – MT 25.10.1932.
 Proosamestarimme uusi romaani. (F. E. Sillanpää, Miehen tie.) – MT 29.11.1932.

- Kaksi ajanvietekirjaa. (Laura Soinne, Miehen vankina & Kalle Väänänen, Kaksi nuorta sydäntä.) – MT 5.11.1932.
- Uusia romaaneja. (Elsa Soini, Rouva Johtaja) – MT 1.10.1932.
- Ajanvietettä. (Aili Somersalo, Mutkan takana.) – MT 11.10.1932.
- Romaani Viron kansan kohtalosta. (Ester Ståhlberg, Kohti päivän nousua.) – MT 20.12.1932.
- Maila Talvion tarkoitusromani. (Maila Talvio, Ne 45 000.) – MT 3.11.1932.
- Suuri romaani virolaisen talonpojan työstä. (A. H. Tammsaare, Totuus ja oikeus.) – MT 11.6.1932.
- Älykkäitä pakinoita. (Tuulia, Elämä ja Eeva.) – MT 6.12.1932.
- Joulun hauskin kirja. (Tatu Valkonen, Kun rikkaista tuli rumpaleita.) – MT 20.12.1932.
- Saksalainen mestariromani. (Jakob Wassermann, Mauriziuksen oikeusjuttu.) – MT 18.10.1932.
- Musta runotar. (Lauri Viljanen, Musta runotar.) – MT 22.12.1932.
- Kaukainen tuuli. (Einari Vuorela, Kaukainen tuuli.) – MT 20.12.1932.

1933

Teokset

Mies ja haave. Romaani. Porvoo – Helsinki: WSOY.

Suomennokset

Ewers, Hanns Heinz, Horst Wessel. Eräs saksalainen kohtalo. Porvoo – Helsinki: WSOY.

Erilliset kirjoitukset

- Daniel jalopeurain luolassa. – KK 1933:16, s. 18–19. [VW]
- Eräs suomalainen murhenäytelmä. – Lipeäkala 1933, s. 112–122.
- Hampaat kiinni mustaan leipään. – Nuori Suomi 1933, s. 117–125.
- Herääminen. – Jousimies 1933, s. 36–39. [NTP, LL]
- 'Kapinalliset naiset'. – Kotiliesi 1933, s. 737–738. [I 2006, Jt]
- Kirjailijan joulu. – KK 1933:51, s. 26–27. [VW, Jt]
- Kohtalo. – Kotiliesi 1933, s. 818–819. [Laajempaa teoksessa Jt nimellä Ratkaisun edessä]
- Maisteri käy sairaalassa. – Suomen Punaisen Ristin Joulutervehdys 1933, s. 8-9, 31.
- Merkitty mies. – Hakkapeliitta 1933, s. 1263–1265.
- Miehen synnit. – Lukemista kaikille 1933:10, s. 8–9. [VÄ]
- Onnen maa. – KK 1933:41, s. 10–11. [KK, VW]
- Rangaistuskomppanian joulu. – Hakkapeliitan Joulu 1933, s. 56–58. [VW, Jt]
- Salaseura "Hurjat Hosujat". – NV 1933, s. 336–341. [NTP]
- Satu valkoisesta elefantista. – Pääskysen Joulukontti 1933, s. 17–25. [KK]
- Tanska nousee - Ruotsi laskee - eläköön tukeva, rehellinen romaani! – Ylioppilas 1933:10, s. 13–14.
- Tarina lapsuudenystävästä. – Karjaväen Joulu 1933, s. 7-9. [VW]
- Tuoretta verta, lehmä ja lempeä Hathor. – Ylioppilaslehti 1933, s. 167–168.
- Tyhjiä tynnyreitä eli kolinaa ammattikirjailijan aivokopassa. – Suomalainen Suomi 1933, s. 73–75.
- Uuno Kailaan kuolinsanomien saapuessa... – HS 23.3.1933 sekä teoksessa Uuno Kailas. Muistojulkaisu (1933).
- Uuno Kailas - ihminen. – KK 1933:21, s. 10–11.
- Uuno Kailas. In memoriam. – Aamu 1933, s. 52–53.
- Viikonloppu kesähuvilassa. – KK 1933:32, s. 22–23. [VÄ]
- Vähän käytetty auto. – KK 1933:29, s. 20–21. [VW]

Arvostelut

- Totinen Agapetus. (Agapetus, Totinen torvensoittaja.) – MT 3.10.1933.
- Leikillinen romaani. (Eino Auer, Raha on valttia.) – MT 21.12.1933.
- Romaani Kiinasta. (Pearl S. Buck, Hyvä maa.) – MT 6.5.1933.
- Valtameren kirjailija. (Joseph Conrad, Narkissoksen neekeri.) – MT 6.5.1933.
- Reipas tyttöromaanin. (Tuomi Elmgren-Heinonen, Ann-Mari Italiassa.) – MT 12.12.1933.
- Nykyaikainen komedia. (John Galsworthy, Nykyaikainen komedia. I. Valkoinen apina.) – MT 14.9.1933.
- Mestariromaanin toinen osa (John Galsworthy, Nykyaikainen komedia. II. Hopealusikka.) – MT 2.11.1933.
- Hilja Haahden uusi romaani. (Hilja Hahti, Kadotettu kirje.) – MT 28.11.1933.
- Uskonnonilaisia runoja. (Jaakko Haavio, Taivaan ovella.) – MT 11.11.1933.
- 'Metsäsuomalaisen apostoli.' (Ilmari Heikinheimo, Kaarle Aksel Gottlund, elämä ja toiminta. I.) – MT 25.2.1933.
- 'Psykologisen romaanin voittokulku'. (Aune Heinonen, Kun talo on valmis, tulee kuolema.) – MT 11.4.1933.
- Voimakas psykologinen romaani. (Elsa Heporauta, Suuri yö.) – MT 18.11.1933.
- Historiallinen kertomus. (Hilda Huntuvuori, Piispa Tuomas.) – MT 28.12.1933.
- Seikkailukirja. (Kaarlo Hänninen, Nuori sissipäällikkö.) – MT 12.12.1933.
- Katri Ingmanin uusi romaani. (Katri Ingman, Rakas taikka.) – MT 2.11.1933.
- Elämän oppilaana. (Isoäiti, Elämän oppilaana.) – MT 9.12.1933.
- 'Rakkauden faskistit'. (Vaasaan Jaakko, Rakkauden faskistit.) – MT 2.11.1933.
- Arvid Järnefeltin jälkeenyäännyt romaani. (Arvid Järnefelt, Lalli.) – MT 5.12.1933.
- Jännittävä nuorisonkertomus. (Ilmari Jäämaa, Sininen nuoruus.) – MT 14.10.1933.
- Viimeinen Weckrooth-romaanin. (Lempi Jääskeläinen, Onni on oikullinen.) – MT 12.10.1933.
- Punajuova, kauneus jäi... (Uuno Kailas, Punajuova.) – Pohjatuuli näyttenumero 1933, s. 16–17
- Uuno Kailaan jälkeenyäänneet runot. (Uuno Kailas, Punajuova.) – MT 18.11.1933.
- Historiaa ja seikkailua. (Aarno Karimo, Armfeltin lähetti.) – MT 19.12.1933.
- Kansallinen suurteos. (Aarno Karimo, Kumpujen yöstä. IV.) – MT 12.1.1933.
- Työn ja miehuuden ylistäjä. (Urho Karhumäki, Halki vuorten.) – MT 21.12.1933.
- Vaikuttava romaani. (Unto Karri, Lunastetut päivät.) – MT 31.10.1933.
- Patruunan tytär. (Ilmari Kianto, Patruunan tytär.) – MT 14.11.1933.
- Romaani vanhasta Oulusta. (Erkki Kivijärvi, Tervaporvari.) – MT 12.10.1933.
- Runoilijan voitto. (Arvi Kivimaa, Nuorukainen.) – MT 24.10.1933.
- Helena ja valhe. (Unto Koskela, Helena ja valhe.) – MT 19.12.1933.
- Sillinkuristajan kokemuksia. (Unto Koskela, Valaskaloild ruakka prakkamass.) – MT 13.4.1933.
- Siirtolaisromaanin. (Hillevi Koski, Oman tunnon tiellä.) – MT 19.12.1933.
- Nuoret kasvot. (Otto Kosonen, Nuoret kasvot.) – MT 14.12.1933.
- 'Historiallinen seikkailukertomus'. (J. K. Kulomaa, Niilo Matinpojan lippumiehet.) – MT 30.9.1933.
- Muistelmia muukalaislegioonasta. (Kaarlo Kurko, Saharan legioonat.) – MT 27.4.1933.
- 'Henkien taistelu'. (Joel Lehtonen, Henkien taistelu.) – MT 25.11.1933.
- Menneisyys puhuu. (Artturi Leinonen, Hakkapeliitat II.) – MT 7.11.1933.
- Nuorison seikkailukirja. (Verner Louhivuori, Rehti mies eli Jussi Variksen seikkailuja Suomessa ja Venäjällä.) – MT 14.10.1933.
- Santeri Alkion elämäkerta. (Niilo Luakka, Santeri Alkio. Henkilökuvan ja elämäntöyön piirteitä.) – MT 12.1.1933.
- Aino Malmbergin jälkeenyäännyt teos. (Aino Malmberg, Johtajia.) – MT 28.3.1933.
- Suomen tytöt pustalla. (Helga Nuorpuu, Suomen tytöt pustalla.) – MT 20.5.1933.
- Lapin lumoissa. (Aaro A. Nuutinen, Lapin lumoissa.) – MT 16.5.1933.
- Yön ja päivän runoilija. (L. Onerva, Yö ja päivä.) – MT 21.12.1933.

- Romaani avioerokysymyksestä. (Outi, Eroavat tiet.) – MT 3.6.1933.
 Toivo Pekkasen intiimi näytelmä. (Toivo Pekkanen, Sisaruksset.) – MT 14.12.1933.
 Sininen hämäre. (Lauri Pohjanpää, Sininen hämäre.) – MT 28.12.1933.
 Raamatunsuomennokset. (A. E. Puukko, Raamatunsuomennokset.) – MT 3.6.1933.
 'Lempeä korvanleikkaaja'. (Kapteeni Leo Rainio, Lempeä korvanleikkaaja.) – MT 2.11.1933.
 Maailmankirjallisuus suomalaisin silmin katsoen. (Eino Railo, Yleisen kirjallisuuden historia. I.) – MT 27.6.1933.
 Romaani miehestä ja kohtalosta. (Eino Railo, Silkkihuivi ja virsikirja.) – MT 28.11.1933.
 Uskonnollinen nuorisoromaani. (Hanna Rauta, Sipivaarin kasvatti.) – MT 4.5.1933.
 Reipas seikkailukirja. (Jussi Routa, Seikkaileva kadetti.) – MT 26.9.1933.
 Tuohitorven mailta. (Ahti Rytönen, Tuohitorven mailta.) – MT 16.5.1933.
 Yhteiskunnallinen romaani. (Tyyne-Maija Salminen, Elämä jatkuu.) – MT 3.10.1933.
 Napuen taistelun romaani. (Martti Santavuori, Napue.) – MT 7.3.1933.
 Humeristinen seikkailuromaani. (Jalmari Sauli, Kuu-Joonas käy sotaa.) – MT 24.10.1933.
 Jalmari Sauli lasten kirjailijana. (Jalmari Sauli, Kolmen elämän kuulusista.) – MT 6.5.1933.
 Kotimaisen täysihoidolan romaani. (Salme Setälä, Tuli on irti.) – MT 16.5.1933.
 Kertojamestarimme kirjoituspöydältä. (F. E. Sillanpää, Virran pohjalta.) – MT 28.3.1933.
 'Nuoren tuomarin morsian'. (Elsa Soini, Nuoren tuomarin morsian.) – MT 28.10.1933.
 Eräs tendenssikirja. (Ester Ståhlberg, Katso, unennäkijä tulee.) – MT 19.12.1933.
 Elämäkerrallinen suurteos. (Gunnar Suolahti, Nuori Yrjö-Koskinen.) – MT 21.12.1933.
 Suomen kansalliskirjallisuus. (Suomen kansalliskirjallisuus XI.) – MT 4.2.1933.
 Runoanalyysia. (V. Tarkiainen, O. Manninen runoilijana.) – MT 28.12.1933.
 Suomalainen Leninin elämäkerta. (Juha Timonen, Lenin.) – MT 4.3.1933.
 Mielikuvitusromaani. (Lauri J. Toivonen, Uponnut maa.) – MT 31.10.1933.
 Kaunis pienoisoromaani. (Tuulia, Paljain käsin.) – MT 25.11.1933.
 Sigrid Undsetin uusi romaani. (Sigrid Undset, Ida Elisabet.) – MT 14.11.1933.
 Kaunis runokokoelma. (Elina Vaara, Kohtalon viulu.) – MT 12.12.1933.
 Kesän hauskin kirja. (Hilja Valtonen, Vaimoke.) – MT 3.6.1933.
 Kirja erämetsistä. (K. M. Wallenius, Ihmismetsästäjiä ja erämiehiä.) – MT 21.12.1933.
 Tatu Valkonen muistelee nuoruuttaan. (Tatu Valkonen, Hänestä tuli virkanyrkki.) – MT 9.12.1933.
 Heräävä Saksa. (V. J. Vatanen, Adolf Hitler.) – MT 19.9.1933.
 Teuvo Pakkalan kirjailijakuva. (N. P. Virtanen, Teuvo Pakkala.) – MT 3.6.1933.
 Einari Vuorelan valitut runot. (Einari Vuorela, Korpirastas.) – MT 28.12.1933.
 Kaunis muistelmateos. (Emma Irene Åström, Elämäni ja ystäväni.) – MT 21.12.1933.

1934

Teokset

Sielu ja liekki. Romaani. Porvoo – Helsinki: WSOY.

Suomennokset

Karlin, Alma M., Yksin maailman ääriin. Naisen elämyksiä inkain valtakunnassa ja kaukaisessa idässä. Porvoo – Helsinki:

Hammerton, J. A., Muinaisajan ihmeet I-II. (1934–1935) Suomeksi toimittaneet Ilmari Jäämaa ja Mika Waltari. Porvoo – Helsinki: WSOY.

Toimitukset

Nuoret runoilijat 1934. Porvoo – Helsinki: WSOY.

Erilliset kirjoitukset

Aurinkohyrrä. – NV 1934, s. 332–334. [VÄ]

Ensimmäinen vuosi on pahin - kaikki muu selviää itsestään. - Lipeäkala 1934, s. 92-105.
[NTP, LL]

He astuvat elämään... - KK 1934:22, s. 19, 26. [VW]

Helsingin uudet ja entiset kasvot. - Uusi Suomi. Sunnuntailiite 3.6.1934.

Ihminen on hyvä. - SK 1934, s. 990-991, 998. [NTP]

Impressionija Kouvolasta. - Kouvolan Sanomat 11.1.1934.

Itsensä elättävä ylioppilas. Kirjoittanut Periskooppi. - SK 1934, s. 1816-1817.

Juhlapäivä. - Säästäjä 1934, s. 166-167. [NTP, Jt]

Kaksi rakkautta - KK 1934:18, s. 18-19. [Teoksessa NTP nimellä Suomalaista rakkautta.]

Kalastava ja kävelevä teatteri. Kirjoittanut Periskooppi. SK 1934, s. 1262-1263.

Kotiinpaluu. - Suojattu Koti 1934:2, s. 4-5, 14. [Jt]

Kuvalehti haastattelee koululaisia. - Kirjoittanut Periskooppi. SK 1934, s. 1189.

Laukaus. - Hakkapeliitta 1934, s. 794-796.

Maailma pysyy pystyssä ilman meitäkin. - Eeva 1934:9, s. 12-13.

Mies, joka valehteli vaimolleen. (Psykologinen tutkielma.) - Suojattu Koti 1934:1, s. 8-9.

[VW]

Muistoja "neidin" ja "tohtorin" ajoilta. - KK 1934:5, s. 14-15, 18.

Naisurheilua ja naisellisuutta. Kirjoittanut Periskooppi. - SK 1934, s. 1148-1149.

Niin se alkoi. Laukaukset, jotka vapisuttivat maailmaa. - KK 1934:26, s. 6-7.

Nuori Henrik. - Maan Jouluku 1934, s. 6-7. [Jt]

Oli kerran pieni poika. - SK 1934, s. 1774-1775, 1790. [NTP]

Oma maa ja oma maja. - Pellervo 1934, s. 202-204. [VW]

Omenapuut. - Nuorten Pellervo 1934, s. 302-304. [NTP]

Pehmeä sydän. - Hurttiukko 1934, s. 14-17. [VÄ]

Puoli vuosisataa miesten pukuja. - Miehen muoti 1934:3, s. 3.

Routavuosien salaperäinen suomalainen. - MT 29.12.1934.

Se oli vallan hirvittävä tapaus. - Karjaväen Jouluku 1934, s. 14-16. [VW]

Sivu teatteria. - Eeva 1934:10, s. 8, 27; 11: s. 12, 12: s. 14.

Tuskallinen tilanne. - Uusi Suomi. Sunnuntailiite 9.9.1934. [Teoksessa VW nimellä Naapurimme Andersson.]

Uudet nuoret runoilijat. - KK 1934:13, s. 8

Veteraanit kertovat. - Nuori Suomi 1934, s. 146-151.

Äiti on sairas. - Suomen Punaisen Ristin Joulutervehdys 1934, s. 8-9. [NTP]

Arvostelut

Agapetus kukkatarhassa. (Agapetus, Kukkatarhassa) - MT 8.3.1934.

Ammers-Küllerin uusi romaani. (Jo van Ammers-Küller, Prinssi tuntematon.) - MT 18.12.1934.

Isänmaallisia runoja. (Heikki Asunta, Leirinuotio) - MT 26.4.1934.

Klassillinen romaani. (Honoré de Balzac, Taikatalja.) - MT 1.11.1934.

Ruotsalaisen pikkukaupungin romaani. (Hjalmar Bergman, Markurellien perhe.) - MT 20.9.1934.

Tuntematon Amerikka. (Louis Bromfield, Varhainen syksy.) - MT 16.8.1934.

Wang Lungin pojat. (Pearls S. Buck, Pojat.) - MT 31.5.1934.

Romaani kiinalaisesta äidistä. (Pearl S. Buck, Äiti. - MT 6.12.1934.

Pätevä rikosromaani. (Freeman Wills Crofts, Kuin varas yöllä.) - MT 31.5.1934.

Englannin "Pinneberg". (G. Warwick Deeping, Vanhaa ja uutta viiniä.) - MT 29.3.1934.

Sotamarsalkka Mannerheimin elämäkerta. (Kai Donner, Sotamarsalkka Mannerheim.) - MT 13.12.1934.

Uusi käännösromaanisarja. (Kristian Elster, Kultainen nuoruus.) - MT 24.5.1934.

Menneen vuosisadan arkielämää. (Elämää Suomessa 1800-luvulla suomalaisten tutkijain esittämänä.) - MT 14.4.1934.

- Uskonnollinen aateromaani. (Ellida Erling, Vastatuuleen.) – MT 2.6.1934.
- Ervastin jälkeenyäännyt romaani. (Pekka Ervasti, Suuri seikkailu.) – MT 1.12.1934.
- Psykologinen jännitysromaani. (Edourd Estaunié, Salaperäinen rouva.) – MT 20.9.1934.
- Joka kerran keksitään... (Hans Fallada, Joka kerran keksitään...) – MT 16.8.1934.
- Faustin toisen osan suomennos. (J. W. v. Goethe, Faust II.) – MT 22.12.1934.
- Islanti puhuu. (Kristmann Gudmundsson, Myrskyn mentyä.) – MT 20.9.1934.
- Tähden johtaessa. (Hilja Haahti, Tähden johtaessa.) – MT 20.9.1934.
- Historiallisen romaanin uudistaja. (Lauri Haarla, Nuori pirkkalaispäällikkö.) – MT 17.11.1934.
- Alaston totuus. (John Hamlin, Työmiehenä Venäjällä.) – MT 8.3.1934.
- Komea matkakirja. (Henning Haslund-Christensen, Jabunaa.) – MT 4.12.1934.
- Romaani Ahvenanmaalta. (Jarl Hemmer, Huomenlahja.) – MT 4.12.1934.
- Välähdys sokeain maailmasta. (Elsa Heporauta, Hiljainen ääni katveesta.) – MT 13.12.1934.
- Psykologinen avioliittoromaani. (Helvi Hämäläinen, Lumous.) – MT 6.11.1934.
- Vilpittömyys ei ole aina eduksi. (Katri Ingman, Vilpittön sielu.) – MT 13.10.1934.
- Romaani rälssiläänistä. (Eemeli Jaakkola, Neljän vuosisadan sukutalo.) – MT 4.12.1934.
- Valloitusretki maailmanrunouteen. (Yrjö Jylhä, Runon pursi.) – MT 13.12.1934.
- Eläinkertomuksia. (A. E. Järvinen, Salojen suuria ja pieniä.) – MT 26.4.1934.
- Järventaus ajaa veturissa. (Arvi Järventaus, Ja eläinten henki oli rattaissa.) – MT 13.10.1934.
- Romaani karhusta. (A.E. Järvinen, Salojen valtias.) – MT 13.10.1934.
- Luostariromaani. (Lempi Jääskeläinen, Nunna.) – MT 6.11.1934.
- Persoonallisuuden ongelma uuden psykologian valossa. (Eino Kaila, Persoonallisuus.) – MT 15.5.1934.
- Eräs romaaniluonnos. (Unto Karri, Mirja ja Markus.) – MT 13.11.1934.
- Johtajia ja politiikkaa. (Johannes Karma, Poliitiikan voimamiehiä.) – MT 2.6.1934.
- Karhumäki käy tuonelassa. (Urho Karhumäki, Ukkonen uhkaa.) – MT 3.11.1934.
- Kokousohjelmistoa. (Yrjö Karilas, Nuorten kokouksia.) – MT 4.10.1934.
- Hämeen vainioilta. (Aune Kivikoski, Hämeen vainioilta.) – MT 24.5.1934.
- Vapaamittaisia runoja. (Yrjö Koivukari, Taivas meren takana.) – MT 17.5.1934.
- Onnistunut novellikokoelma. (Viljo Kojo, Viimeinen auringonnousu.) – MT 4.12.1934.
- Koskenniemen Kivi-teos. (V. A. Koskenniemi, Aleksis Kivi.) – MT 6.12.1934.
- Riippumattolukemista. (Aune Laakso, Pyy pivossa.) – MT 2.6.1934.
- Klassillisia matkailupakinoita. (Ernst Lampén, Suomea samoilemassa.) – MT 15.5.1934.
- Lausuntarunoja. (Larin Kyösti, Uusia balladeja ja legendoja.) – MT 15.12.1934.
- D. H. Lawrence. (D. H. Lawrence, Pojat ja heidän rakkautensa.) – MT 15.12.1934.
- Joel Lehtosen jälkeenyäänneet runot. (Joel Lehtonen, Hyvästijättö lintukodolle.) – MT 22.12.1934.
- Nurmijärven poika. (J. V. Lehtonen, Nurmijärven poika.) – MT 13.10.1934.
- Suuri suomalainen romaani. (Artturi Leinonen, Hakkapeliitat III.) – MT 31.5.1934.
- Romaani tropiikista. (Madelon Lulofs, Kumipuu.) – MT 6.12.1934.
- Ranskalainen käänösromaani. (André Maurois, Perhepiiri.) – MT 24.5.1934.
- Romaani satamalakosta. (Martti Merenmaa, Laiva on lastattu.) – MT 15.12.1934.
- Suuriruhtinaan tunnustuksia. (Aleksanteri Mihailovitsh, Venäjän suuriruhtinaana.) – MT 6.11.1934.
- Kaunis käänösromaani. (Charles Morgan, Lähde.) – MT 15.12.1934.
- Miehekäs esikoisteos. (Aaro Murros, Ehkä me vielä jaksamme nousta.) – MT 1.11.1934.
- Kevyt kesäromaani. (Helga Nuorpuu, Morsiamen valmentaja.) – MT 24.5.1934.
- Älyä ja iloa. (Olli, Häiritetty iltarauha.) – MT 6.11.1934.
- Onervan uudet novellit. (L. Onerva, Häistä hautajaisiin.) – MT 22.12.1934.
- Nerokas hullu. (Giovanni Papini, Gog.) – MT 1.3.1934.
- Seikkailuromaani. (John Parkkila, Punainen rutto.) – MT 15.5.1934.
- Jylhä novellikokoelma. (Samuli Paulaharju, Tunturien yöpuolta.) – MT 13.10.1934.

- Kahden naisen sankaritarina. (Helmi Pekkola, Jumalan poluilla Islamin erämaassa.) – MT 21.6.1934.
- Pikkukaupungin varjossa. (Toivo Pekkanen, Kauppiain lapset.) – MT 6.11.1934.
- Simo Penttilä lyö valtin pöytään. (Simo Penttilä, Sierranuevan sulotar.) – MT 4.10.1934.
- Tuli on irti. (Leo Pesonen, Tuhkana tuuleen.) – MT 16.8.1934.
- Irti kahleista. (K. A. Pohjakallio, Kahlehdittua nuoruutta.) – MT 6.12.1934.
- Hyvät toverukset. (J. B. Priestley, Hyvät toverukset.) – MT 1.12.1934.
- Alja Rahmanovan päiväkirja. (Alja Rahmanova, Ylioppilaita, rakkautta, kuolemaa.) – MT 20.9.1934.
- Kaunis, kirjallinen voitto. (Eino Railo, Havuseppele.) – MT 4.10.1934.
- Yleisen kirjallisuuden historia. (Eino Railo, Yleisen kirjallisuuden historia. II.) – MT 15.5.1934.
- Jääkärien sairaanhoitajattaren muistelmat. (Saara Rampanen, Jääkärien matkassa itärintamalla.) – MT 15.12.1934.
- Rouva Kristiina opettaa käyttäytymistä. (Rouva Kristiinan kirja.) – MT 8.12.1934.
- 'Iso liha' tanssii. (J. F. Ruotsalainen, "Iso liha" tanssii kuutamossa.) – MT 29.3.1934.
- Romaani työläisnuorisosta. (Tyyne-Maija Salminen, Tehtaantyttö.) – MT 4.12.1934.
- Nuorisonkirja. (Aune Sarkanen, Rikas Etelka.) – MT 19.5.1934.
- Poika elää vapaussodan. (Unto Seppänen, Voittoon.) – MT 3.11.1934.
- Sillanpään eepillinen sarja. (F. E. Sillanpää, Ihmiset suviyössä.) – MT 15.12.1934.
- soi Totinen Agapetus. (Yrjö Soini, Jaarlin sisar.) – MT 6.12.1934.
- Suomalaisen kirjallisuuden historia. (V. Tarkiainen, Suomalaisen kirjallisuuden historia.) – MT 1.3.1934.
- Esikoisrunokokoelma. (Yrjö Teppo, Multa laulaa.) – MT 15.12.1934.
- Venäjän sivistyneistön murhenäytelmä. (Tatjana Tsernavin, Pako Neuvosto-Venäjältä.) – MT 8.3.1934.
- Katri Vala palaa elämään. (Katri Vala, Paluu.) – MT 17.11.1934.
- Kymmenentuhatta sivua elämäntuskaa. (Valentin, Ei pidä ajatella.) – MT 27.11.1934.
- Romaani työttömyydestä. (Väinö Voipio, Puolitie.) – MT 8.12.1934.
- Einari Vuorelan sonetit. (Einari Vuorela, Kullanhuuhtoja.) – MT 15.12.1934.

1935

Teokset

- Aiotko kirjailijaksi? Tuttavallista keskustelua kaikesta siitä, mitä nuoren kirjailijan tulee tietää. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Kirjateollisuusasioimisto osakeyhtiö 1910–1935. Helsinki.
- Palava nuoruus. Romaani. Porvoo – Helsinki: WSOY.

Suomennokset

- Gudmundsson, Kristmann, Kaukainen ranta. Romaani. Porvoo – Helsinki: WSOY.

Toimitukset

- Nuori Ikaros. Toim. Arvi Kivimaa, Mika Waltari, E. J. Ellilä. Porvoo – Helsinki: WSOY.

Erilliset kirjoitukset

- Arabian kruunaamaton kuningas. Onko eversti Lawrence kuollut? – MT 22.6.1935.
- Avoin kirje Lauri Viljaselle. Romaanin "Palava nuoruus" arvostelun johdosta. – HS 29.10.1935.
- Den finska litteraturen av i dag. – Den finska litteraturen: sammanställd och utgiven till frjärde nordiska författarkongressen av Suomen kirjailijaliitto. Helsinki: Suomen kirjailijaliitto, s. 18–21.

- Elämä on rikas. – Joulu-Lotta 1935, s. 12–14.
 Hiilet hehkuvat. – SK 1935, s. 1986–1987. [NTP, Jt]
 Hiljainen hetki. – Vapaussodan Invalidi 1935, s. 97–99. [VÄ]
 Huviretki. – SK 1935, s. 1312–1313. [NTP]
 Hyvyys ja rauha. – Maan Joulu 1935, s. 14–15. [Jt]
 Iltaruskon aikaan. – Säästäjä 1935, s. 177–178, 180. [VÄ]
 Jotka tuulta kylvävät. – SK 1935, s. 1612–1613.
 Kamreeri Miettinen kertoo joululomastaan. – Kodittomien Joulu 1935, s. 7–9. [Jt]
 Kohtalo ja hänen koiransa. – Seura 1935:48, s. 16–17. [VÄ]
 Koti ja taivas. – MT 21.12.1935. [Jt]
 Kun virasto alkoi urheilla. – Suojattu Koti 1935:2, s. 4–6. [VW]
 Lehtori tutustuu tekniikkaan. – SK 1935, s. 1246–1247. [VW]
 Maailmanhistorian uneksijakuningas. – MT 2.2.1935. [I 2004]
 Mies etsii lapsuuttaan. (Julkaisematon prologi romaaniin "Palava nuoruus".) – Nuori Ikaros 1935, s. 28–30. [I 2004]
 Mies herää unesta. – Suojattu Koti 1935:4, s. 9–10. [NTP]
 Mies ja hänen koiransa. Psykologinen tutkielma. – Lipeäkala 1935, s. 78–92. [NTP, LL]
 Mikä on ollut elämäni ylpein hetki? [Vastaus kiertokyselyyn.] – Seura 1935:41, s. 11.
 Pakinaa – Aamulehti [joulukuun lopussa 1935].
 Pienen mustan koiran joulu. – Pääskysen Joulukontti 1935, s. 17–20. [KK, Jt]
 Poika herää lapsuudestaan. – NV 1935, s. 324–325.
 Runous ja sen lukijat. – Kansan Voima 12.10.1935; Nuorisoseura 1936:9.
 Taistelu Helsingin seudusta. – MT 16.11.1935.
 Taistelu öljystä. Juoksevan kullan, veren ja vallanhimon jättiläisdraama. – MT 23.3.1935.
 Teltta, paistinpannu, mukavat kengät ja ikuisia ajatuksia. – SK 1935, s. 1050–1051. [VW]
 Tyttö katsoi äitiään. – Joulutunnelma 1935. [Jt]
 Unelmien kude. – Joulukynttilät 1935, s. 11–13. [Jt]
 Vanha hyvä Helsinki. Pankinjohtaja, Näyttelijä ja Kauppaneuvos muistavat kerran olleensa poikia. – SK 1935, s. 552–555.

Arvostelut

- Aino Ackté'n muistelmat. (Aino Ackté, Taiteeni taipaleelta.) – MT 19.12.1935.
 Valoisa romaani. (Agapetus, Asessorin naishuolet.) – MT 2.11.1935.
 Loistava historiallinen romaani. (Hervey Allen, Anthony Adverse. I.) – MT 6.7.1935.
 Suurromaanin toinen osa. (Hervey Allen, Anthony Adverse II.) – MT 19.10.1935.
 Miehuuden ylistys. (Heikki Asunta, Mastolyhty.) – MT 3.12.1935.
 Shpalernan vankeja. (Into Auer, Kalterijääkärit. III.) – MT 7.11.1935.
 Maan suola. (Kersti Bergroth, Heräjä, armas synnyinmaa.) – MT 3.12.1935.
 Virkeä ajanvieteromaani. (Sigrid Boo, Rakas oma minä.) – MT 30.3.1935.
 Uusi Kiina. (Pearl S. Buck, Hajalle mennyt suku.) – MT 28.9.1935.
 Vanhaa viiniä uudessa nassakassa. (F. Csepreghy, Punainen laukku.) – MT 28.9.1935.
 Mestarin elämä. (Karl Ekman, Jean Sibelius.) – MT 12.12.1935.
 Jalo, voimakas romaani. (Ronald Fangen, Mies rakasti vanhurskautta.) – MT 17.12.1935.
 La Fontaine'in eläinrunoja suomeksi. (Jean de La Fontaine, Tarinoita. Suom. Yrjö Jylhä.) – MT 19.12.1935.
 Kansallista ja aatteellista itsetutkiskelua. (Jaakko Forsman, Mihin olemme menossa?) – MT 4.4.1935.
 Kotien kuvateos. (Gallen-Kallelan Kalevala-taidetta. Toim. Onni Okkonen.) – MT 14.3.1935.
 Hieno ensi-ilta Kansallisteatterissa. (Jean Giraudoux, Tessa.) – MT 24.10.1935.
 Naimapuuhia Kansallisteatterissa. (Nikolai Gogol, Naimapuuhat.) – MT 30.11.1935.
 Kalevalan maailma. (Martti Haavio, Suomalainen muinaisrunouden maailma.) – MT 9.3.1935.

- Suolamerestä suolamereen. (Lauri Haarla, Nuori pirkkalaispäällikkö.) – MT 2.11.1935.
 Kaunis runokokoelma. (Saima Harmaja, Sateen jälkeen.) – MT 29.10.1935.
 Loistava matkakirja. (Henning Haslund-Christensen, Kesytön Aasia.) – MT 17.12.1935.
 Katuojan vettä. (Helvi Hämäläinen, Katuojan vettä.) – MT 12.12.1935.
 Mainio karjalaisromaani. (Iivo Härkönen, Juhlahattu.) – MT 12.12.1935.
 Kirja maailmankaikkeudesta. (James Jeans, Maailmankaikkeus.) – MT 18.4.1935.
 Sibeliuksen juhlanäytännöt Kansallisteatterissa. (Jokamies.) – MT 12.12.1935.
 Järventauksen uutuus. (Arvi Järventaus Hyljätty kylä.) – MT 7.9.1935.
 Vanha Viipuri vielä kerran. (Lempi Jääskeläinen, Taistelu Viipurista.) – MT 31.10.1935.
 Karhumäen novellit. (Urho Karhumäki, Tuli ja leimaus.) – MT 3.12.1935.
 Uusi pienoisoromaani. (Unto Karri, Ovella.) – MT 12.12.1935.
 Runon ja kärsimyksen Karjala. (Ilmari Kianto, Vienankarjala – Kalevalan kehto.) – MT 9.3.1935.
 Kaiho ja elämä. (Arvi Kivimaa, Kaiho ja elämä.) – MT 2.11.1935.
 Palaamatonta aikaa etsimässä. (Erkki Kivijärvi, Tiimalasissa valuu hiekka.) – MT 26.10.1935.
 Klassillinen näytelmä Kansallisteatterissa. (Heinrich v. Kleist, Holmburgin prinssi.) – MT 16.11.1935.
 Ikuinen nuoruus. (V. A. Koskenniemi, Onnen antimet.) – MT 14.12.1935.
 Vihtori Kosolan muistelmat. (Vihtori Kosola, Viimeistä piirtoa myöten.) – MT 25.5.1935.
 Suomalaisen sahanrakentajan romaani. (J. K. Kulomaa, Esteiden yli.) – MT 3.1.1935.
 Rohkea Pegasos. (Matti Kuusi, Runon ja raudan kirja.) – MT 18.5.1935.
 Alkavan kevään esikoisteos. (Jussi Lainio, Pohjolan elinkautisia.) – MT 28.3.1935.
 Voimakkaan tunteen romaani. (Artturi Leinonen, Keväästä kevääseen.) – MT 14.12.1935.
 Tytöt heräävät elämään. (Kaija Lintumaa, Elosalamat.) – MT 2.11.1935.
 Maailman avomielisin diplomaatti. (R. H. Bruce Lockhart, Mennyt loisto.) – MT 2.11.1935.
 Hyvä nuorisonromaani. (Verner Louhivuori, Urkkijat kintereillä. Jussi Variksen seikkailuja Suomessa ja Venäjällä. II.) – MT 14.3.1935.
 Katkennut miekka. (Paul Marttina, Miesten syöjiltä sijoilta.) – MT 19.10.1935.
 Tarina hyvästä miehestä. (Martti Merenmaa, Vilpitön usko.) – MT 19.12.1935.
 Suuriruhtinas maanpaossa. (Aleksanteri Mihailovitsh, Suuriruhtinas kaikesta huolimatta.) – MT 19.10.1935.
 Karjalan pakolaisten romaani. (Onttoni Miihkali, Uusi isänmaa.) – MT 3.12.1935.
 Mauri Jökain elämäkerta. (Kálmán Mikszáth, Maurio Jókai.) – MT 14.3.1935.
 Niebelungein laulu. (Niebelungeinlaulu. Suom. Toivo Lyy.) – MT 3.1.1935.
 Esikoisorunokokoelma. (Oiva Paloheimo, Vaeltava laulaja.) – MT 17.12.1935.
 Tuusulan taiteilijasiirtola. (Eino Palola, Runoja, värejä, säveleitä.) – MT 19.12.1935.
 Nykyaikainen rakkausnovelli. (Toivo Pekkanen, Ihmisten kevät.) – MT 21.5.1935.
 Simo Penttilä – herra ja ylhäisyys. (Simo Penttilä, Kreivi Kolontsov unohtaa.) – MT 8.10.1935.
 Venäjän sivistyneistön murhenäytelmä. (Alja Rahmanova, Avioliitto punaisessa myrskysssä.) – MT 7.9.1935.
 Romaani nuoresta rakkaudesta. (Eino Railo, Kuin uni ja varjo.) – MT 19.10.1935.
 Suurteos jatkuu. (Eino Railo, Yleinen kirjallisuuden historia. III.) – MT 25.5.1935.
 Romaani tästä päivästä. (Reino Rauanheimo, Kultavasikka.) – MT 26.9.1935.
 Suurteos itsenäisyssenaatista. (Erkki Räikkönen, Svinhufvud ja itsenäisyssenaatti.) – MT 19.12.1935.
 Nuoren työläisäidin romaani. (Tyyne-Maija Salminen, Tuntematon huomen.) – MT 14.11.1935.
 Suomalainen filosofian historia. (J. E. Salomaa, Filosofian historia.) – MT 7.5.1935.
 Nuoren italialaisen runot. (Luigi Salvini, Pohjoisessa metsässä.) – MT 4.4.1935.
 Leikillinen romaani. (Jalmari Sauli, Pormestari pakenee.) – MT 28.9.1935.
 Unto Seppänen uudella tiellä. (Unto Seppänen, Särkynyt nimikilpi.) – MT 3.12.1935.

- Herttainen Serp. (Serp, Intiassa kuukin on kummempi.) – MT 2.11.1935.
 Etappijääkärin muistelmakirja. (Jussi Sihvo, Etappijääkärinä meren hengessä.) – MT 18.4.1935.
 Kiihkeä romaani. (Elsa Soini, Isänsä tytär.) – MT 3.12.1935.
 Uusi, iloton Venäjä. (Marika Stiernstedt, Mitä Venäjällä näin.) – MT 25.5.1935.
 Pulavuosien maaseutu. (Juuse Tamminen, Takuu.) – MT 28.9.1935.
 Viron talonpoikaiskansan eepos. (A. H. Tammsaare, Totuus ja oikeus.) – MT 3.12.1935.
 Syyskauden alkajaiset Kansallisteatterissa. (Gertrude Tonkonogy, Kolmikulmainen kuu.) – MT 12.9.1935.
 Suomalaisen kansansielun kuvaaja. (Heikki Toppila, Tulisilla vaunuilla.) – MT 29.10.1935.
 Kapinoiva nuoriso. (Iris Uurto, Kypsyminen.) – MT 31.10.1935.
 Hilja Valtonen seitsemäs romaani. (Hilja Valtonen, Tarvaatar.) – MT 16.4.1935.
 Tatu Valkonen muistelee lapsuuttaan. (Tatu Valkonen, Tatu tapaa Ilonan.) – MT 26.10.1935.
 Valentin on vakava. (Valentin, Melkein vakava.) – MT 22.10.1935.
 Salamyhkäinen aselaiva. (K. A. Wegelius, Aselaiva.) – MT 19.12.1935.
 Hieno runoilijatutkimus. (Lauri Viljanen, V. A. Koskenniemi. Hänen elämänsä ja runoutensa.) – MT 15.10.1935.
 Ajanvieteromaani rakkaudesta. (Tavi Ylämaa, Sinä saavut.) – MT 29.6.1935.
 Komea elämäkertateos. (Stefan Zweig, Marie Antoinette.) – MT 17.12.1935.

1936

Teokset

Joululahjasäkeitä. Runoja. Helsinki: Suomalainen kirjakauppa. [Jt]
 Surun ja ilon kaupunki. Romaani. Porvoo – Helsinki: WSOY.

Suomennokset

Frank, Josef Maria, Peer ja Petra. Romaani. Porvoo – Helsinki: WSOY.
 Gummerus, Herman, Pildsudsksi. Uuden Puolan luoja. Porvoo – Helsinki: WSOY.
 Huber, Vivan, Kauneus ja sen ehdot: ruumiinkulttuuri, kauneudenhoito, kaunistusvälineet. Helsinki: Kustannusliike Kuvataide.
 Wiecher, Ernst, Majurinrouva. Kertomus. Porvoo – Helsinki: WSOY.

Erilliset kirjoitukset

Entä ansioisä? – Hopeapeili 1936:1, s. 14–15.
 Hajanaisia mietteitä hajanaisesta kirjallisuudesta. – Forum 1936:4, s. 5-6.
 Hirveä päivä. Runo. – SK 1936, s. 1934–35. [Jt]
 Insinööri Jalovaaran uskomaton seikkailu. – Suomen Punaisen Ristin Joulutervehdys 1936, s. 18–19, 37–41. [Jt]
 Kirjallisuutemme tienhaarassa. – Uusi Suomi 12.1.1936.
 Kirjallisuutemme tienhaarassa - kaikesta huolimatta. – Uusi Suomi 19.1.1936.
 Kun mies lihoo. – Aika ja Mies 1936:3, s. 10–11. [VÄ]
 Maailma pakenee menneisyyteen. – Forum 1936:7, s. 5-7.
 Meidän Kirstimme kotityrannina. – SK 1936, s. 208, 224.
 Miehen vaarallinen ikä. – Mies 1936:1, s. 4-5.
 Pieni villipeto. – Kodittomien Joulukuukausi 1936, s. 22–24. [Jt]
 Pikkujouluun kerromme sadun urhoollisesta Pörristä. Runo. – SK 1936, s. 1766–1767. [Jt]
 Poika, joka pelkäsi. – NV 1936, s. 329–332. [Teoksessa NTP nimellä Pelkuri.]
 Retkeilijän keittokirja. – Lipeäkala 1936, s. 38–42. [VW]
 Riimikronikka joulukirjoista. Runoja. – Kirjojen maailma 7/1936. [Jt]
 Sininen puku. – Aika ja Mies 1936:2, s. 16–17, 24. [VÄ]

Suomalainen lauantaiehtoo. – Yhdyslehti. Yhtyneet Kuvalehdet oy:n asiamiesjulkaisu
1936:4, s. 1-36.

Suomen lukkoa taotaan. – SK 1936, s. 370.

Tämän päivän kirjallisuuden suuntaviivat. – NV 1936, s. 5-7.

Uusi rakennusmaa. – SK 1936, s. 1606-1608. [NTP]

Yllätys isälle. – Kotiliesi 1936, s. 970-971. [VW, Jt]

Arvostelut

Italialainen huvinäytelmä Kansallisteatterissa. (Benedetti, En tunne sinua enää.) – MT
30.4.1936.

Vedenpaisumus Kansallisteatterissa. (Henning Berger, Vedenpaisumus.) – MT 24.9.1936.

Tiikerikirja. (Bengt Berg, Tiikereitä) – MT 17.10.1936.

Viimeinen tsaarin aave. (Essad Bey, Nikolai II.) – MT 9.5.1936.

Maineikkaita romaaneja. (Björnsterne Björnsön, Liput liehumassa; Gerhard Hauptman,
Atlantis; Henryk Sienkiewicz, Kunnian kentällä.) – MT 22.12.1936.

Sankariäiti. (Pearl S. Buck, Maanpaossa.) – MT 12.12.1936.

Oman aikamme historia. (Chr. A. R. Christensen. Maailman tapahtumat eilen ja tänään. I-
II.) – MT 9.7.1936. ja 22.12.1936.

Suuri ilta Kansallisteatterissa. (F. M. Dostojevski & Gaston Baty, Rikos ja rangaistus.) – MT
24.10.1936.

Maan runoa. (Eero Eerola, Maan virsiä.) – MT 26.11.1936.

Värikäs historiallinen romaani. (Johan Fabricius, Marietta.) – MT 19.9.1936.

Mariettan poika. (Johan Fabricius, Mariettan poika.) – MT 28.11.1936.

Saksan Dickens. (Hans Fallada, Kummisetä ja Rosemarie.) – MT 1.10.1936.

Mies etsii totuutta. (Ronald Fangen, Paljaalla pohjalla.) – MT 27.10.1936.

Ihmishengen häikäisevin seikkailu suomalaisessa asussa. (J. W. v. Goethe, Faust. Otto
Mannisen suomennos.) – MT 2.4.1936.

Ainutlaatuista historiaa. (Robert Graves, Claudius jumala ja hänen vaimonsa Messalina.) –
MT 22.12.1936.

Nerokas historiallinen romaani. (Robert Graves, Minä Claudius.) – MT 27.2.1936.

Kirja punaisen armeijan mahtimiehistä. (Roman Gul, Punaiset marsalkat.) – MT 18.4.1936.

Suodattimen lävitse. (Hilja Haahti, Mahdottomuus mahdolliseksi.) – MT 5.11.1936.

Lentävä seikkailija. (Richard Halliburton, Lentävä matto.) – MT 25.1.1936.

Sulkeutunut rengas. (Knut Hamsun, Rengas sulkeutuu.) – MT 22.12.1936.

Suomalainen suurteos maailmansodasta. (J.O. Hannula, Maailmansodan historia. II.) – MT
14.11.1936.

Uusi runoja. (Saima Harmaja, Hunnutettu.) – MT 17.10.1936.

Romaani Tampereen nousuajasta. (Esti Heiniö, Ojan takana.) – MT 12.11.1936.

Laiha juhannus. (Elsa Heporauta, Saaren juhannus.) – MT 1.10.1936.

Hauska matkakirja. (Arvo A. Himberg, Loistolaivalla maapallon ympäri.) – MT 25.1.1936.

Urheilumme riimikronikoitsija. (Reino Hirvisieppä, Ateenasta Berliiniin.) – MT 31.3.1936.

Helvi Hämäläinen runoilijana. (Helvi Hämäläinen, Aaverakastaja.) – MT 9.5.1936.

Vilpitön sielu vapautuu. (Katri Ingman, Vapautuva.) – MT 29.9.1936.

Santeri Ivalon juhailta Kansallisteatterissa. (Santeri Ivalo, Kustaa Eerikinpoika.) – MT
3.10.1936.

Jotakin uutta. (William Jokinen, Jumalan puutarhassa.) – MT 27.10.1936.

Nuorekasta runoa. (Heikki Jylhä, Askelten kirja.) – MT 28.11.1936.

Järventauksen runoa. (Arvi Järventaus, Gönczölin vaunut.) – MT 26.11.1936.

Kevyttä historiaa – heleää romantiikkaa. (Lempi Jääskeläinen, Keisari rakastuu.) – MT
29.9.1936.

Uuno Kailaan jälkeensä jääneet novellit. (Uuno Kailas, Novelleja.) – MT 16.4.1936.

Kultamitaliromaani. (Urho Karhumäki, Avoveteen.) – MT 14.11.1936.

- Murrosvaiheessa. (Unto Karri, Milloin palaa Meeri.) – MT 17.11.1936.
- Saksan runon kuningasaarre. (Arvi Kivimaa, Laulujen virta.) – MT 31.10.1936.
- Suomen rakennustaiteen kansanmestarit. (Heikki Klemetti, Suomalaisia kirkonrakentajia 1800-luvulla.) – MT 23.5.1936.
- Kirjallisia vuorosanoja. (Rafael Koskimies, Kirjallisia näköaloja.) – MT 8.12.1936.
- Suurta runoa. (V. A. Koskenniemi, Tuli ja tuhka.) – MT 8.12.1936.
- Metsien vapauden ja villien metsien kuvaaja. (Jussi Lainio, Metsien vapaudessa.) – MT 9.5.1936.
- Romaani Hollannin Intiasta. (Madelon Lulofs, Toinen maailma.) – MT 17.9.1936.
- Maailmankirjallisuuden kultainen kirja jatkuu. (Maailmankirjallisuuden kultainen kirja. Slaavil. kirj. kultainen kirja.) – MT 27.10.1936.
- Elämä oli levoton päivä. (Sulevi Manninen, Levoton päivä.) – MT 17.12.1936.
- Englantilainen näytelmä Kansallisteatterissa. (W. Somerset Maugham, Päävoitto.) – MT 20.2.1936.
- Köyhän miehen romaani. (Martti Merenmaa, Köyhän kesä.) – MT 17.11.1936.
- Violainen historiallinen romaani. (Mait Metsanurk, Mägisten nuori päällikkö.) – MT 1.12.1936.
- Tartuffe-uusinta Kansallisteatterissa. (Molière, Tartuffe.) – MT 21.3.1936.
- Kuuluisaksi käynyt kirja. (Matti E. Mäkelä, Goebenin amiraali puuttuu historian kulkuun.) – MT 22.12.1936.
- Nuoren valtameren ihmeellinen romaani. (Charles Nordhoff & James Norman Hall, Kapina laivassa.) – MT 23.5.1936.
- Harras, kaunis romaani. (Auni Nuolivaara, Paimen, piika ja emäntä.) – MT 27.10.1936.
- Suvinen Saimaa. (Aaro A. Nuutinen, Saimaa.) – MT 9.7.1936.
- Esikoisrunoja. (Aulis Ojajärvi, Partaan puu.) – MT 12.12.1936.
- Olli on aina Olli. (Olli, Purhopirhiäinen.) – MT 12.11.1936.
- Paavolainen näkee uuden maailman. (Olavi Paavolainen, Kolmannen valtakunnan vieraina.) – MT 12.12.1936.
- Sortovuosien kultainen kirja. (Eino I. Parmanen, Taistelujen kirja. I.) – MT 16.4.1936.
- Kenraali Heikkilä rauhoittaa Sonoran. (Simo Penttilä, Herra ja ylhäisyys.) – MT 7.4.1936.
- Viimeinen porras. (Ilmari Pimiä, Viimeinen porras.) – MT 3.12.1936.
- Pushkinin pääteos suomeksi. (Aleksander Pushkin, Jevgeni Onegin.) – MT 16.4.1936.
- Romaanitehdas. (Alja Rahmanova, Uusien ihmisten tehdas.) – MT 20.10.1936.
- Kirjallisuuden historian suurta aikaa. (Eino Railo, Yleisen kirjallisuuden historia. IV.) – MT 5.11.1936.
- Mies palaa maalle. (Reino Rauanheimo, Hiljainen pirtti.) – MT 22.12.1936.
- Ranskan kansalliseepos suomeksi. (Rolandin laulu. Suom. Yrjö Jylhä.) – MT 22.12.1936.
- Katriinan tarina. (Sally Salminen, Katriina.) – MT 3.12.1936.
- Tulevaisuuden lyyra. (Lea Sarasto, Havuneulanen.) – MT 9.7.1936.
- Unen ja kauneuden runoilija. (Kaarlo Sarkia, Unen kaivo.) – MT 5.11.1936.
- Rakkauden runoa. (Sata laulua rakkaudesta. Koonnut Olli Nuorto.) – MT 1.12.1936.
- Uuteen elämään. (Jalmari Sauli, Vanha savenvalaja.) – MT 21.11.1936.
- Yksinäinen mies metsässä. (Urho Savisaari, Metsän laulu.) – MT 9.5.1936.
- Rahaa Kansallisteatterissa. (G. B. Shaw, Miljoonaperijätär.) – MT 5.9.1936.
- Kilpakosioita Kansallisteatterissa. (R. B. Sheridan, Kilpakosijat.) – MT 21.11.1936.
- Aurinkoista iltapäivää kohti. (F. E. Sillanpää, Viidestoista.) – MT 7.5.1936.
- Selambit. (Sigfrid Siwertz, Selambin perhe.) – MT 9.7.1936.
- 'Kuningas Oidipus' Kansallisteatterissa. (Sofokles, Kuningas Oidipus.) – MT 31.12.1936.
- Tutkimus persoonallisuuden kasvusta. (Kalle Sorainen, Juhani Siljo oman minuutensa rakentajana.) – MT 31.3.1936.
- Kananhoidon erikoistuntijana Neuvosto-Venäjällä. (Arne Ström, Setä, anna leipää.) – MT 28.5.1936.

- Nykyaikainen avioliittoromaani. (Maija Suova, Sokkosilla.) – MT 17.10.1936.
 Oppikoulunopettajan romaani. (Hugo Swensson, Oppikoulunopettaja Paul Hoffman.) – MT 23.5.1936.
 Maila Talvion Helsinki-romaani. (Maila Talvio, Hopealaiva.) – MT 12.12.1936.
 Maila Talvio puhuu. (Maila Talvio, Terveisiä.) – MT 1.10.1936.
 Tetin pakinoita. (Tet, Suloisia aikaihmisää.) – MT 28.11.1936.
 Eräs suomalainen naiskohtalo. (Tuulia, Sininen ikkuna.) – MT 14.11.1936.
 Sigrid Undsetin esikoisromaani. (Sigrid Undset, Jenny.) – MT 27.10.1936.
 Orja on orja taivaassakin. (Iris Uurto, Rakkaus ja pelko.) – MT 27.10.1936.
 Vaasaan-Jaakkoo. (Vaasaan-Jaakkoo, Kaikkien Vihtorien yliveto.) – MT 12.11.1936.
 Elämän ongelmat tieteen valossa. (H. G. Wells, Julian Huxley & George P. Wells, Elämän ihmeet. I.) – MT 17.11.1936.
 Kevyttä. (Gunnar Widegren, Karuselliperhe.) – MT 22.12.1936.
 Ukko-Pekka Kuvina. (H. J. Viherjuuri ja Heikki Kekoni, Ukko-Pekka.) – MT 17.12.1936.
 'Abessinian valkoisen keisarin' muistelmat. (Eric Virgin, Abessinian keisarin neuvonantajana.) – MT 7.4.1936.
 Suurkuvausten ensimmäinen osa. (Vuosisatamme kuvina. I. Toim. H. J. Viherjuuri ja Asmo Alho.) – MT 25.2.1936.
 Aikamme historiaa kuvina. (Vuosisatamme kuvina. II. Toim. H. J. Viherjuuri ja Asmo Alho.) – MT 22.12.1936.
 Koirat katselevat sinua. (Yrjö Yläne, Koirakirja.) – MT 28.5.1936.
 Puolalainen näytelmä Kansallisteatterissa. (Stefan Zeromski, Luntakin valkeammaksi.) – MT 16.1.1936.

1937

Teokset

- Helsinki kautta vuosisatojen. Historiallisia lukukappaleita. Helsinki-lukukirja 2. Helsinki: Otava.
 Kuriton sukupolvi. Vakava komedia. Porvoo – Helsinki: WSOY.
 Vieras mies tuli taloon. Porvoo – Helsinki: WSOY.
 Yö yli Euroopan. 3-näytöksinen draama Suomen kesästä 1933. Helsinki: Tekijä.

Suomennokset

- Gudmundsson, Kristmann, Maan lapset. Romaani. Porvoo – Helsinki: WSOY.

Erilliset kirjoitukset

- Beata Älvansgrundin rakkaus. Ballaadi Helsingin keväästä v. 1710. – Suomen Punaisen Ristin Joulutervehdys 1937, s. 16–17, 40–41. [Teoksessa NTP nimellä Helsingin kevät.]
 Ei se ainakaan huono ollut. – SK 1937, s. 2002–2003
 Eräs lapsuudenmuisto. – NV 1937, s. 306–307.
 Hopeasiivet Euroopan yllä. – SK 1937, s. 1956–1957.
 Ihana, mieletön kevät. – Kuosi ja kausi 1937:6.
 Isä ja lapsi. – Hopeapeili 1937:1, s. 14–15.
 Kirjailija ja ohjaaja. – Teatteri ja näyttelijä 1937, s. 68–70.
 Kun mies rakastaa. – Hopeapeili 1937:5, s. 20–21.
 Mies ja nainen – kaksi maailmaa. – Hopeapeili 1937:3, s. 15–32. [VÄ]
 Mitä jokaisen tulee tietää lehmästä. Neuvoja lehmän ostajille. – Lipeäkala 1937, s. 40–41.
 Mitä merkitsee Norssin henki. – Veikko 1936–37, s. 141.
 Nuoren Antonin jouluaatto. – Aika ja Mies 1937:6, s. 10–11. [Jt]
 Nuori mies rakasti. – Suojattu Koti 1937:3, s. 6–7.

On ikävä maalle. – Nuorten Pellervo 1937, s. 300–301. [Teoksessa VW nimellä Havulinna in memoriam.]
 Rakastunut tytär. – Jousimies 1937, s. 52–53.
 Ratkaiseva ilta. – Hopeapeili 1937:9, s. 16–17, 32.
 Saima Harmajan muistoksi. – NV 1937, s. 156.
 Satu Joulupukin suurimmasta salaisuudesta. – Pääskysen Joulukontti 1937, s. 42–45. [KK, Jt]
 Suomalaisen Normaalilyseon vaihteita. Historiikkia ajoista 1867–1887-1937. – Helsingin Suomalainen Normaalilyseo 1887–1937. Juhlajulkaisu. Helsinki: Otava 1937, s. 9-94.
 Taistelujen ja voittojen koulu. – SK 1937, s. 1518–1519, 1540, 1542.
 Vain krapuja. – Seura 1937: 33. [VÄ]
 Vain nuori poika. – Säästäjä 1937, s. 193–196. [Teoksessa NTP nimellä Huutokaupassa.]
 Vanha mies herää kevääseen. – Suojattu Koti 1937:1, s. 6-7, 14. [NTP]
 Yksinäisen miehen matka uuteen maailmaan. – SK 1937, s. 1426–1427, 1444.
 Äideille. – Puutarha 1937:5.

Arvoistelut

Agapetus viettää Hilman-päiviä. (Agapetus, Hilman-päivät.) – MT 23.11.1937.
 Selma Anttilan kaunis romaani. (Selma Anttila, Pyryn perhe.) – MT 18.9.1937.
 Croftsia suomeksi. (F. W. Crofts, Lentokone lähtee 12.30.) – MT 9.10.1937.
 Kevyttä vakavaa. (Dagmar Edqvist, Kolme miestä ja Cecilia.) – MT 6.3.1937.
 Värikästä unohdusta. (Johan Fabricius, Venetsian seikkailu.) – MT 20.5.1937.
 Kuin suola ja myrsky. (Ronald Fangen, Jo tällä puolen.) – MT 11.12.1937.
 etsijän tiellään. (Ronald Fangen, Kaksintaistelu.) – MT 19.10.1937.
 Amerikkalaisen sanomalehtimiehen muistelmat. (Negley Farson, Erään maailmanmatin muistelmia.) – MT 27.5.1937.
 Kalastavan kissan katu. (Jolán Földes, Kalastavan kissan katu.) – MT 19.1.1937.
 Ruotsin akatemian kannanilmaus (Roger Martin di Gard, Thibault'n suku. Osa 1.) – MT 21.12.1937.
 Nuorta Ruotsia. (Gösta Gustaf-Janson, Ukko tulee.) – MT 21.12.1937.
 Historiallisia novelleja. (Lauri Haarla, Marketan kosto.) – MT 1.6.1937.
 Ruotsin romanttista keskiaikaa. (Werner v. Heidenstam, Folkungien suku.) – MT 11.3.1937.
 Saksalaisen lääkärin romaani. (Herman Hoster, Monet ovat kutsutut.) – MT 4.12.1937.
 Voi aseettomia! (Matti Hurme, Mommila.) – MT 11.12.1937.
 Runoilijarealistin uusi romaani. (Helvi Hämäläinen, Tyhjä syli.) – MT 21.12.1937.
 Huvittavaa ja jännittävää menneisyyttä. (Väinö Ikonen, Vanhaa Suomen Turkua.) – MT 19.1.1937.
 Oman kirjansa vanki. (Katri Ingman, Oman leikkensä vanki.) – MT 9.10.1937.
 Välitöntä kerrontaa. (Heikki Jartti, Juhannussaunassa.) – MT 1.4.1937.
 Yrjö Jylhän runoilijavoitto. (Yrjö Jylhä, Risti lumessa.) – MT 9.10.1937.
 Runon loistoa. (Yrjö Kaijärvi, Maan viini.) – MT 23.11.1937.
 Runoilijan kaipaus. (Antero Kajanto, Savuava ranta.) – MT 3.6.1937.
 Onni alkaa huomenna. (Stefan Kierzynski, Onni alkaa huomenna. Kansallisteatteri.) – MT 16.9.1937.
 Romaani Juho Lallukasta. (Erkki Kivijärvi, Kauppaneuvos.) – MT 16.12.1937.
 Kulttuurikeskustelua. (Arvi Kivimaa, Teatterivaeltaja.) – MT 11.12.1937.
 Runoilija vuoritiellä. (Arvi Kivimaa, Vuorille.) – MT 30.11.1937.
 Varmaan tekevätkin. (Veikko Korhonen, Miehet sen tekevät.) – MT 10.4.1937.
 Puheita kansallisista aiheista. (V. A. Koskenniemi, Miekka ja taltta.) – MT 18.9.1937.
 Tiede etsii sielua. (Sven Krohn & Åke Tollet, Jälleen löydetty sielu.) – MT 11.3.1937.
 Leinosen voittoisa ilta Kansallisteatterissa. (Artturi Leinonen, Profeetta.) – MT 25.3.1937.
 Suuri valhe. (Artturi Leinonen, Suuri valhe.) – MT 29.5.1937.
 Tulevaisuutta louhimassa. (Jari Louhija, Kaksiteräinen miekka.) – MT 21.12.1937.

- 'Maailman eniten myyty romaani.' (Margaret Mitchell, Tuulen viemää.) – MT 23.11.1937.
 Kaupunki ja maa. (Vilhelm Moberg, Käytös alennettu & Uneton.) – MT 23.12.1937.
 Tsushiman saaren luona. (A. Novikov-Priboi, Tsushima.) – MT 30.10.1937.
 Kaksi nerokasta pienoisnäytelmää. (Eugene O'Neill, Traania & Ristin paikka.) – MT 18.9.1937.
 'Hulluuden punainen kipuna.' (Olavi Paavolainen, Lähtö ja loitsu.) – MT 16.12.1937.
 Laiva syöksyy sumuun. (Edouard Peisson, Lähtenyt Liverpoolista...) – MT 10.4.1937.
 Pekkasen suuri romaani. (Toivo Pekkanen, Isänmaan ranta.) – MT 16.10.1937.
 Etusivun juttu Kansallisteatterissa. (Simo Penttilä, Etusivun juttu.) – MT 15.5.1937.
 Puolalaisen mestarin romaani. (Wladyslaw St. Reymont, Luvattu maa.) – MT 20.5.1937.
 "Sankarihusaari" Kansallisteatterissa. (Sankarihusaari.) – MT 17.4.1937.
 Suuri aika. (Martti Santavuori, Hiiltynyt lehti.) – MT 1.4.1937.
 Suuri Shakespeare-ilta Kansallisteatterissa. (W. Shakespeare, Kuningas Lear.) – MT 6.3.1937.
 Laatokan Karjalan vaiheita. (Ingwald Sourander, Salmin pitäjän vaiheita ja piirteitä Laatokan-Karjalan historiasta.) – MT 20.5.1937.
 Menneisyydestä nykypäivään. (Suomalaiset kertojat.) – MT 30.11.1937.
 Juhlailta Kansallisteatterissa. Akseli Tolan "Asarian" ensiesitys. (Akseli Tola, Asaria.) – MT 7.10.1937.
 Toppilan sadunomainen romaani. (Heikki Toppila, Siernaporin kuningas.) – MT 16.10.1937.
 Yön ja auringon runoilija. (Elina Vaara, Yön ja auringon kehät.) – MT 30.11.1937.
 Vaaskiven Sillanpää-biografia. (T. Vaaskivi, F. E. Sillanpää.) – MT 23.11.1937.
 Hauskaa ja iloista. (Hilja Valtonen, Nykyhetken tyttölapsi.) – MT 10.4.1937.
 Jännitystä. (Edgar Wallace, Kuminaamarimiehet; Wyndhan Martyn, Viidennen avenuen erakko; Earl Derr Biggers, Avaimeton talo.) – MT 3.6.1937.
 Wodehousea suomeksi. (P. G. Wodehouse, Onnenpotku.) – MT 18.9.1937.
 Jälleen jännitystä. (W. A. Wolff, Mary Duganin oikeusjuttu; John D. Carr, 1001 yön salaisuus; Dorothy L. Sayers, Luonnoton kuolema.) – MT 18.9.1937.
 Einari Vuorelan uusia runoja. (Einari Vuorela, Unhoituksen maa.) – MT 21.12.1937.
 Maria Stuartin elämänsalaisuus. (Stefan Zweig, Maria Stuart.) – MT 11.12.1937.

1938

Teokset

- Akhnaton, auringosta syntynyt. Prologi ja 5 näytöstä. Toimituksia 207. Helsinki: SKS.
 Ihmeellinen Joosef eli elämä on seikkailu. Vakava ajanvieteromaani. Kirjoittanut M. Ritvala.
 Porvoo – Helsinki: WSOY.
 Jälkinäytös. Jatko romaaniin "Vieras mies tuli taloon". Porvoo – Helsinki: WSOY.

Erilliset kirjoitukset

- Isä ja tytär. – Hopeapeili 1938:2, s. 18–19.
 Kevyitä ajatuksia komediasta ja koomillisesta. – Me näyttelijät. Helsinki 1938, s. 81–84.
 Kosto. – [Levitetty tekijätoimiston välityksellä maaseutulehtiin.] [NTP, LL]
 Ranskalainen marraskuu. – Teatterimaailma 1938:1, s. 8-9.
 Suomalaisilla kirjailijoilla tänä vuonna menestystä ulkomailla. [Haastattelu]. – MT 24.12.1938.
 Tekijän puolustuspuhe [näytelmään Mies rakasti vaimoan] – Parrasvalot 1938:10.
 Tuhat kilometriä elävää teatteria. – SK 1938, s. 648–649.
 Vaatimaton joulurunno. Runo. – Joulutunnelma 1938. [MR, Jt]
 Vieras mies tuli kilpailuun. – SK 1938, s. 98–99. [I 2006]

Arvostelut

- Sinisten rakuunain romaani. (Curt Berg, Siniset rakuunat.) – MT 15.3.1938.

- Lähetysaarnaaajan romaani. (Pearl S. Buck, Herran soturi.) – MT 19.2.1938.
- Mihin maailma on menossa? (Karel Capek, Salamannerisota.) – MT 13.9.1938.
- Muuan tie menestykseen. (Dale Carnegie, Miten saan ystäviä, menestys, vaikutusvaltaa.) – MT 15.10.1938.
- Romaani buurien vaelluksesta. (Stuart Cloete, Vierivät vankkurit.) – MT 17.11.1938.
- Englantilainen lääkäriromaani. (A. J. Cronin, Sisärengas.) – MT 24.9.1938.
- Kirja Pontius Pilatuksesta. (W. P. Crozier, Pontius Pilatuksen kirjeet.) – MT 22.10.1938.
- Vallankumous syö lapsiaan. (Essad Bey, Stalinin sisäinen sota.) – MT 19.5.1938.
- Kypsyyskoe. Kevään viimeinen ensi-ilta Kansallisteatterissa. (Ladislaus Fodor, Kypsyyskoe.) – MT 12.5.1938.
- Ajanvietteeksi. (Jolán Földes, Naimiskauppa.) – MT 24.3.1938.
- Nobelin kruunaama. (Roger Martin du Gard, Thibaultin suku. Kaunis vuodenaika.) – MT 3.3.1938.
- Keltainen maantie. (Eino Hosia, Orjantappuratie.) – MT 19.5.1938.
- Kummitusratsastajat. (Eino Hosia, Tulipunaiset ratsastajat.) – MT 6.10.1938.
- Jännittävää. (David Hume, Kuoleman talo & Earl Dorr Biggers, Pudonnut kukka.) – MT 19.5.1938.
- Jännitystä. (David Hume, Cardby ja poika & Kehän varjossa.) – MT 19.2.1938.
- Kylä palaa. (Helvi Hämäläinen, Kylä palaa.) – MT 23.4.1938.
- Kaunis pienoisoromaani. (Katri Ingman, Elämän multa.) – MT 3.11.1938.
- Laulun lintu. (Viljo Kajava, Hyvästi muuttolintu.) – MT 22.10.1938.
- Suomalaisen kirjankuvitustaiteen merkkiteos. (Kalevala. Kuv. Matti Visanti.) – MT 30.4.1938.
- Pannaan mieleen tytön nimi. (Marita Kalima, Kahleet.) – MT 18.10.1938.
- Itä-Uudenmaan nousu. (T. J. Ketonen, Adjutanttina ja komendanttina vapaussodassa.) – MT 15.2.1938.
- Tuulten sylissä. (Arvi Kivimaa, Saari tuulten sylissä.) – MT 17.11.1938.
- Uusi runousoppi. (Rafael Koskimies, Yleinen runousoppi.) – MT 15.3.1938.
- Kevään lyyrillinen esikoisteos. (Kalle Lassila, Maan ja meren lauluja.) – MT 23.4.1938.
- Amerikan kuriton sukupolvi. (Sinclair Lewis, Tuhlaajavanhemmat.) – MT 3.11.1938.
- Pimeyttä vastaan. (Andreas Markusson, Mies, joka taisteli pimeyttä vastaan.) – MT 3.11.1938.
- 'Itsevaltiaan kuolema' Kansallisteatterissa. (D. Mereshkowski, Itsevaltiaan kuolema.) – MT 12.3.1938.
- Toinen osa "Tuulen viemää". (Margaret Mitchell, Tuulen viemää.) – MT 24.3.1938.
- Lyhyt Leino-elämäkerta. (Olli Nuorto, Eino Leino.) – MT 23.4.1938.
- Kiitos hetkistä, herra Olli. (Olli, Paistista päästyä.) – MT 22.10.1938.
- Italian uutta kertomataidetta. (Aldo Palazzeschi, Materassin sisarukset.) – MT 4.6.1938.
- Ongelmallinen tsaari. (Maurice Paléologue, Aleksanteri I.) – MT 17.11.1938.
- Jaloa taidetta. (Toivo Pekkanen, Levottomuus.) – MT 6.10.1938.
- Simo Penttilä kalpenee. (Simo Penttilä, Kalpea kamala.) – MT 19.5.1938.
- Suomalainen torpanpoika. (Hanna Rauta, Kalle Antinpoika.) – MT 4.6.1938.
- Lisää Jalnasta. (Mazo de la Roche, Jalnan perhe.) – MT 30.4.1938.
- Kehitysromaani. (Elias Saarinen, Elämän kumma kudos.) – MT 15.10.1938.
- Viimeinen puritaani. (George Santayana, Viimeinen puritaani.) – MT 9.4.1938.
- Jännittävää. (Dorothy L. Sayers, Mainosmurha; David Hume, Cardby ja lohikäärme; David Hume, Vankilan portit auki.) – MT 6.10.1938.
- Puhujain aarreaitta. (W. O. Streng-Renkonen, Siivekkäitä sanoja ja sivistyssanoja.) – MT 6.10.1938.
- 'Saunasta saunaan' Kansallisteatterissa. (Kl. U. Suomela, Saunasta saunaan.) – MT 27.1.1938.
- Oppikoulunopettajan romaani. (Hugo Swensson, Hjalmar Willén ja hänen luokkansa.) – MT 4.6.1938.

- Kuohuttava kirja. (Arne Sörensen, Nykyajan ihminen.) – MT 23.4.1938.
 Pyörteitä. (Elsa Tervo, Pyörremyrsky.) – MT 9.4.1938.
 Hieno esikoisrunokokoelma. (Aale Tynni, Kynntilänsydän.) – MT 1.11.1938.
 Valiohuumoria. (Vaasan-Jaakkoo, Valiojutut.) – MT 9.4.1938.
 Mitkä lunnaat? (Aleksi Valkeakylä, Lunnaat.) – MT 24.3.1938.
 Kesä tulee. (Hilja Valtonen, Hätävara.) – MT 19.5.1938.
 Pädagogos käyttää stilusta. (Martius Varro, Caesar katsoo pohjoiseen.) – MT 22.10.1938.
 Köyhän lapsen isänmaa. (Olavi Veenkivi, Köyhän lapsen isänmaa.) – MT 9.4.1938.
 Mahtava romaani. (Franz Werfel, Kuulkaa Herran ääntä. I-II.) – MT 15.10.1938.
 Runon uhri. (Lauri Viljanen, Näköala vuorelta.) – MT 17.11.1938.

1939

Teokset

- Hämeenlinnan kaunotar. Kolminäytöksinen komedianhenkinen porvaris-idylli 1780-luvun
 Hämeenlinnasta. Hämeenlinna: Karisto.
 Kuka murhasi rouva Skrofin? Helsinki: Otava.

Suomennokset

- Lindfors, Gustav V., Finlaysonin tehtaat Tampereella I. 1820–1907. Helsinki.

Erilliset kirjoitukset

- Hannu Suolanhakijan tarina. – Säästäjäin Sarka 1939: näyten:o s. 4-6. [NTP]
 Hyttystä ammuttiin tykillä. – SK 1939, s. 184–185. [Mk]
 Hyvästi joulupukki. – Joulutunnelma 1939. [Jt]
 Hämeenlinna hymyilee. – SK 1939, s. 48–49.
 Ihmeellinen Joosef. [Tekijän huomautus näytelmään] – Parrasvalot 1939:8 sekä Suomen
 Kansallisteatterin ohjelma näytäntökautena 1938–1939.
 Joululahjamme 1939. – Pellervo 1939:11.
 Joulun kukat 1939. – Puutarha 1939:1.
 Pronssin ääressä. – MT 7.10.1939.
 Rakas rauhaton Ranska. – SK 1939, s. 390–391. [Mk]
 Sanan tullessa. Runo. – SK 1939, s. 1882. [MR]
 Suomalainen vala. – SK 1939, s. 1639.
 Tuntematon Saksa. – SK 1939, s. 90–91. [Mk]
 Tuntematon Skandinavia. – SK 1939, s. 58–59. [Mk]
 Tuntematon Sveitsi. – SK 1939, s. 230–231. [Mk]

Arvostelut

- Partiolaisuuden synty. (Robert Baden-Powell, Upseerivuositani.) – MT 12.10.1939.
 Rouva Johtajan romaani. (Hjalmar Bergman, Johtaja, rouva Ingeborg.) – MT 17.6.1939.
 Norjalainen ajanvieteromaani. (Sigrid Boo, Mutta muuten meillä oli hauskaa.) – MT
 1.6.1939.
 Hans Carossaa suomeksi. (Hans Carossa, Lääkäri Gion.) – MT 13.5.1939.
 Ohjeita puhujille. (Herbert Casson, Hyvä puhuja.) – MT 25.4.1939.
 Dreiseria suomeksi. (Theodore Dreiser, Jennie Gerthardt.) – MT 1.4.1939.
 Miljoona hautaa Siperiassa. (Edwin Erich Dwinger, Valkoisen ja punaisen välillä.) – MT
 28.11.1939.
 'Juhlayö'. (Helvi Erjakka, Juhlayö.) – MT 1.6.1939.
 'Kuudennessa kerroksessa'. (Alfred Gehr, Kuudes kerros. Kansallisteatteri.) – MT 2.3.1939.
 Elävää kirjallisuutta. (Nikolai Gogol, Kuolleet sielut.) – MT 18.4.1939.
 Justianuksen Bysantti romaanissa. (Robert Graves, Valtamarski Belisarius.) – MT 27.6.1939.

- Punainen tanssijat. (Nikolai Gubsky, Tanssiva kreivitär.) – MT 17.6.1939.
- Suomen puolustaminen. (Wolf H. Halsti, Suomen puolustaminen.) – MT 21.11.1939.
- Kaksi Frank Helliä. (Frank Heller, Kadonnut suurherttua & Suurherttuan öljysota.) – MT 27.6.1939.
- Romaani parantolamaailmasta. (Hermann Hoster, Alppiparantola.) – MT 18.3.1939.
- Alakuloinen nuoruus. (Eyvind Johnson, Elettiin vuotta 1914 & Tällaista on elämäsi.) – MT 13.5.1939.
- In memoriam. (Arvi Järventaus, Itkevien pajujen maa.) – MT 20.6.1939.
- Kotimainen salopoliisiromaani. (Tauno Karilas, Nokinen jälki.) – MT 7.10.1939.
- Uljasta ajanvietettä. (Ilmari Kelo, Tulta ja tuulta.) – MT 18.3.1939.
- Hakkapeliittain historiaa. (Arvi Korhonen, Hakkapeliittain historia. I.) – MT 27.5.1939.
- Hermolepoa hermosodassa. (V. Hämeen-Anttila, toim., Kuudes "Hyvää yötä".) – MT 21.11.1939.
- 'Hajuvesikauppa' Kansallisteatterissa. (Nicolaus László, Hajuvesikauppa.) – MT 12.1.1939.
- Kirje tyttärelle. (John F. Leeming, Kalle Kimalaisen tarina.) – MT 21.11.1939.
- Laulajan perintö. (Eino Leino, Valitut teokset. I.) – MT 13.5.1939.
- Leinon valitut näytelmät. (Eino Leino, Valitut teokset. II.) – MT 12.10.1939.
- Ratkaiseva ase. (Jaakko Leppo, Propaganda, Ratkaiseva ase.) – MT 1.4.1939.
- Nuorisoromaani Kiinasta. (Elisabeth Foreman Lewis, Nuori Fu.) – MT 13.5.1939.
- Runoilijan lapsuutta. (Harry Martinson, Nokkoset kukkivat.) – MT 21.3.1939.
- 10 000 kruunun palkintoromaani. (Max Mauser, Hai seuraa laivaa.) – MT 18.3.1939.
- Suolanmakuinen matkakirja. (Håkan Mörne, Ruijan rannoilta Petsamon perukoille.) – MT 17.6.1939.
- Pohjoismaiden geopolitiikka. (Vitalis Pantenburg, Venäjä uhkaa pohjolaa.) – MT 25.4.1939.
- 'Taistelujen kirjan' kolmas osa. (Eino I. Parmanen, Taistelujen kirja. III.) – MT 16.3.1939.
- Kenraali Heikkilä ja 12 kavala naista. (Simo Penttilä, Minä en naura rakkaudelle.) – MT 1.4.1939.
- Vapauttava romaani. (Marjorie Kinnan Rawlings, Elämän kevät.) – MT 7.10.1939.
- Hupaisa seuranäytelmä. (Serp, Sankaritar.) – MT 1.4.1939.
- Viehättävä englantilainen romaani. (R. C. Sherriff, Vihreä veräjä.) – MT 10.6.1939.
- Ajankohtaisen uskonliikkeen henkilöitä. (Sven Stolpe, Oxford-ryhmän muotokuvia.) – MT 1.4.1939.
- Mennyttä aikaa muistellen. (August Strindberg, Punainen huone.) – MT 25.4.1939.
- Voimakas historiallinen romaani. (Aleksi Tolstoi, Tsaari Pietari I.) – MT 21.3.1939.
- Soturin elämä. (Ernst Udet, Hävittäjälentäjän elämä.) – MT 12.10.1939.
- Valentinin parhaita pakinoita. (Valentin, Pätittäin.) – MT 28.11.1939.
- Chopin-näytelmä Kansallisteatterissa. (Jaroslav Waszkiewicz, Vieraantunut sydän.) – MT 7.10.1939.
- 'Meidän kaupunkimme' Kansallisteatterissa. (Thornton Wilder, Meidän kaupunkimme.) – MT 30.11.1939.
- Hauskaa kesää. (P. G. Wodehouse, Kesäinen kuutamo.) – MT 13.5.1939.
- Maisteri ja pukki. (Einari Vuorela, Turhuuden mylly.) – MT 25.4.1939.

LIITE 2

MIKA WALTARIN TEOSTEN ARVOSTELUT 1925–1939

Luettelossa Mika Waltarin omalla ja salanimillä kirjoittamien ja toimittamien teosten arvostelut.

Jumalaa paossa (1925)

Uusi Suomi 23.12.1925 B. H. Päivänsalo.

Kuolleen silmät (1926)

Arvosteleva luettelo 1926, 127–128 Helle Cannelin

Uusi Suomi 20.1.1927 Lauri Aho

Sinun ristisi juureen (1927)

Aamulehti 23.6.1927 J. W. Wallinheimo
Arvosteleva luettelo 1927, 86 Lauri Pohjanpää

Helsingin Sanomat 6.3.1927 -o -r

Ilkka 20.7.1927 J. A.

Iltalehti 22.4.1927 U. T.

Kotimaa 12.4.1927 E. S.

Länsi-Suomi 30.3.1927 Unto Koskela

Länsi-Uusimaa 22.4.1927 M. H-mo

Merimiehen Ystävä 1927:5-6 Toivo Winter

Pohjois-Savo 23.4.1927 V. I. Mikkonen

Tampereen Sanomat 15.4.1927 L.R.B.

Vartija 1927:5-6 V. H.

Suuri illusio (1928)

Aamu 1929:1 Erkki Kivijärvi

Aamulehti 9.12.1928 Roland af Hällström

Arbetsbladet 9.1.1929 Elmer Diktonius

Arvosteleva luettelo 1928, 131 Ilmari Havu

Elanto 31.10.1929 Elmer Diktonius

Etelä-Suomi 15.1.1929 K. S-nta

Helsingin Sanomat 23.11.1928 Elsa Enäjärvi

Hämeen Maa 11.12.1928 R-o K-la

Hämeen Sanomat 21.11.1928 -tt-

Iltalehti 29.12.1928 Hugo Jalkanen

Itä-Savo 15.1.1929 A. L.

Jämsän Sanomat 3.5.1929 -o -o

Kajaani 3.12.1928 S. K.

Kaleva 18.11.1928 M. P.

Kansan Työ 14.12.1928 -i-n

Karjala 18.11.1928 Viljo Kojo

Keskisuomalainen 14.2.1929 K. K.

Kristitty Ylioppilas 1929:1 Ester Soini

Kuluttajain Lehti 1928:43–44

Kunnallisia Sanomia 30.11.1928 V. S.

Laatokka 14.3.1929 E. V-e

Lahti 24.11.1928 E. S-ri

Länsi-Savo 7.5.1929 Vri

Länsi-Suomi 23.11.1928 R. R.

Maaseudun Tulevaisuus 22.11.1928 E. R.

Nuorisoseura 1929:1-2 Paavo Montonen

Nya Argus 1929:7 Erik Kihlman

Pohjois-Savo 1.12.1928 V. I. Mikkonen

Pohjolan Sanomat 4.12.1928 Augustinus

[Tauno Tattari]

Pyrkijä joulunumero 1928 M. A.

Rauman Lehti 4.12.1928 Sr.

Riihimäen Sanomat 28.11.1928 V. L-nen

Rovaniemi 27.11.1928 U. E. U.

Satakunnan Kansa 21.11.1928 Yrjö Mikael

Palmroth-Wasunta

Savonmaa 20.4.1929 E. H.

Sininen Kirja 1928:9

Studentbladet Kalevi Granqvist

Suomen Nainen 1928:27–28 Tyyni Haapanen-Tallgren

Suomen Sosialidemokraatti 12.12.1928 V. P.

Tampereen Sanomat 28.11.1928 Fanny Davidsson

Tulenkantajat 1928: näyttenumero Erkki Vala

Tulenkantajat 1929:1-2 Olavi Paavolainen

Työläisnuoriso 5.12.1928 Untamo Utrio

Tähystäjä 1929:11 ELI [E. Siippanen]

Uusi Aika 15.12.1928 -a

Uusi Suomi 18.11.1928 Rafael Koskimies

Uusmaalainen 19.12.1928 T. V. Paavonkallio

Uusmaan Työmies 18.12.1928 T. S. J.

Vaasa 15.11.1928 L. L.
 Valvoja-Aika 1928:11–12 V. A. Kosken-
 niemi
 Vapaus 14.12.1928 P. H.
 Viikko-Sanomat 24.11.1928 A.
 Ylioppilaslehti 1929:7 E. R-ä

Valtatiet (1928)

Aamulehti 31.5.1928 O. A. Kallio
 Arbetarbladet 10.8.1928 Elmer Diktonius
 Arvosteleva luettelo 1928, 33 Onni Tolva-
 nen
 Elanto 31.8.1928 Elmer Diktonius
 Iltalehti 13.10.1928 Unto Seppänen
 Jokaviikko 3.6.1928 Jarno Pennanen
 Kaleva 25.5.1928 W. P.
 Keski-Pohjanmaa 12.5.1928 L. H.
 Kotimaa 12.6.1928 J. S.
 Pohjois-Savo 31.5.1928 J. M.
 Pohjolan Sanomat 16.5.1928 A. E. A.
 Päivän uutiset (näytenumero) 15.6.1928
 Pohjan Akka
 Suomen Nainen 1928:22 Jeannette [Tyyni
 Tuulio]
 Suomen Sosialidemokraatti 2.6.1928 V. P.
 Svenska Pressen 26.6.1928 Hagar Olsson
 Tampereen Sanomat 24.5.1928 Fanny
 Davidson
 Viborgs Nyheter 15.5.1928
 Ylioppilaslehti 1928:13 E. A. W.

Dshinnistanin prinssi (1929)

Arvosteleva luettelo 1929, 171 Tyyni
 Haapanen-Tallgren
 Itä-Savo 11.4.1929 E. J. M.
 Keski-Uusimaa 14.5.1929 A. L.
 Laatokka 30.4.1929 E. V-e
 Naisten Ääni 1929:7 Hilja Vilkemma
 Opettajainlehti 1929:20 E. S-la
 Suomen Sosialidemokraatti 13.4.1929 -o
 Tampereen Sanomat 1.5.1929 U. W. Wa-
 lakorpi
 Tampereen Sanomat 26.4.1929 Fanny
 Davidsson
 Turun Sanomat 2.4.1929 Veikko Puro
 Uusi Suomi 14.4.1929 Rafael Koskimies
 Viikko-Sanomat 4.5.1929 M. L.

Muukalaislegioona (1929)

Arvosteleva luettelo 1929, 109 Onni Tol-
 vanen
 Etelä-Suomi 20.4.1929 K. S-nta

Helsingin Sanomat 7.4.1929 Lauri Vilja-
 nen
 Hyvinkään Sanomat 1929 -ri
 Jämsän Sanomat 3.5.1929 W. H.
 Kansan Työ 12.4.1929 -u -o
 Kansan Työ 13.7.1929 I. P.
 Laatokka 13.4.1929 E. V-e
 Naisten Ääni 1929:7 Hilja Vilkemma
 Pyrkijä 1929:4 M. A.
 Rauman Lehti 16.4.1929 Unto Koskela
 Rauman lehti 16.4.1929 Unto Koskela
 Rovaniemi 4.4.1929 A. E. A.
 Sininen Kirja 1929:3
 Suomen Nainen 1929:11 Jeannette [Tyyni
 Tuulio]
 Suomen Sosialidemokraatti 24.4.1929
 Antero Kajanto
 Suomen Sotilas 1929:15 V-o N.
 Tampereen Sanomat 1.5.1929 U. K. W.
 Tähystäjä 1929:16 Ai-Ka
 Uusi Suomi 14.4.1929 Rafael Koskimies

Yksinäisen miehen juna (1929)

Aamu 1929:10
 Aamulehti 13.1.1930 O. A. Kallio
 Aitosuomalainen 21.12.1929 M. V.
 Arvosteleva luettelo 1929, 157 Onni Tol-
 vanen
 Elanto 16.12.1929 Elmer Diktonius
 Etelä-Saimaa 21.12.1929 J-n
 Forssan Lehti 3.1.1930 J. G. Vuoriniemi
 Hakku 20.12.1929 -e-
 Helsingin Sanomat 13.12.1929 Erkki Kivi-
 järvi
 Hämeen Kansa 4.2.1930 T. R.
 Hämeen Sanomat 10.1.1930 Matti Salonen
 [Matti Kurjensaari]
 Ilkka 28.11.1929 P. A.
 Kaiku 1.12.1929 A. A. R.
 Kajaani 23.12.1929 R.
 Kaleva 15.12.1929 M. P.
 Kansan Lehti 28.11.1929 Sylvi-Kyllikki
 Kilpi
 Kansan Työ 10.12.1929 P. H.
 Karjala 1.12.1929 Viljo Kajo
 Karjalainen 21.12.1929
 Keski-Pohjanmaa 12.12.1929 L. H.
 Kokkola 19.12.1929 J. H. S.
 Kotimaa 26.11.1929 A. O.
 Kouvolan Sanomat 21.12.1929 -e-
 Laatokka 4.1.1930 E. V-e
 Länsi-Savo 19.12.1929 B.N.

Länsi-Suomi 10.12.1929 A. A.
 Maaseudun Tulevaisuus 5.12.1929 E. R.
 Nya Argus 1930:13 Erik Kihlman
 Orivesi 19.12.1929 Ripa
 Perä-Pohja A. R-ja.
 Pyrkijä 1929:12 M. A.
 Rovaniemi 26.11.1929 A. E. A.
 Satakunnan Kansa 27.11.1929 Yrjö Mikael
 Palmroth-Wasunta
 Savonmaa 28.12.1929 -a -ie
 Sininen Kirja 1929:8-9
 Sosialisti 5.12.1929 V. M-ki
 Suomen Nainen 1929:26-27 Tuulia [Tyyni
 Tuulio]
 Suomen Sosialidemokraatti 11.12.1929
 Anna-Maija (pakina)
 Suomen Sosialidemokraatti 11.12.1929
 Antero Kajanto
 Suomenmaa 18.12.1929 V. I. Mikkonen
 Tampereen Sanomat 24.11.1929 Fanny
 Davidsson
 Tulenkantajat 1930:5 ELI (pakina)
 Turun Sanomat 1.12.1929 Veikko Puro
 Työläisnuoriso 18.12.1929 -nen
 Tähytystä 30.11.1929 Tapio Piha
 Uusi Suomi 17.1.1930 Priska [Salme Setä-
 lä] (pakina)
 Uusi Suomi 24.11.1929 Rafael Koskimies
 Uusmaan Työmies 7.12.1929 S. S-nen
 Valvoja-Aika 1929:11-12 V. A. Kosken-
 niemi
 Viikko-Sanomat 21.12.1929 K. P.
 Ylioppilaslehti 10.12.1929 M-o

**Jättiläiset ovat kuolleet (kokoelma, jossa
 novelleja ja näytelmä) (1930)**

Aamu joulunumero 1930 Anna-Maria
 Tallgren
 Aamulehti 2.11.1930 Roland af Hällström
 Ajan Sana 22.12.1930 K. H-puu
 Arvosteleva luettelo 1930, 95 Onni Tolva-
 nen
 Elanto 30.10.1930 Elmer Diktonius
 Eteenpäin 11.2.1931 H. P.
 Etelä-Savo 27.11.1930 H. V.
 Etelä-Suomi 21.10.1930 T. R.
 Helsingin Sanomat 26.10.1930 Lauri Vil-
 janen
 Hufvudstadsbladet 20.11.1930 E. T.
 Hämeen Kansa 19.12.1930 G.
 Hämeenkyrön Sanomat 24.10.1930 U. W.
 Walakorpi

Ilkka 11.10.1930 A. L.
 Iltalehti 28.10.1930 Eino Palola
 Itä-Savo 17.1.1931 V. A. R.
 Kajaani 15.10.1930 -a
 Kaleva 12.10.1930 M. P.
 Kannaksen Lehti 14.10.1930 T. M-o
 Kansan Lehti 25.10.1930 Sylvi-Kyllikki
 Kilpi
 Kansan Työ 8.10.1930 -i-n
 Karjala 12.10.1930 Viljo Kojo
 Kauppalehti 9.12.1930 Y. J.
 Keskisuomalainen 20.12.1930 K. K.
 Kotimaa 18.11.1930 Antti N.
 Kouvolan Sanomat 23.10.1930 P. T.
 Kyrönmaa 19.12.1930 W. Rnvl
 Käkisalmen Sanomat 17.1.1931 E. V:la
 Laatokka 25.10.1930 E. V-e
 Lahden Sanomat 18.10.1930 J. N.
 Lahti 7.10.1930 E. S-ri.
 Länsi-Suomi 26.10.1930 -o
 Maaseudun Tulevaisuus 4.11.1930 E. R.
 Nuorisoseura 1930:10 Paavo Montonen
 Nya Argus 1931:13 E. Ed.
 Nyyrikki 8.10.1930 T. H:ki
 Orivesi 6.11.1930 V. J. K.
 Pohjois-Savo 21.10.1930 E.J. Paavola
 Pyrkijä 1930:11 M. A.
 Raitis Kansa 1931:10 T. E. Kujanen
 Rovaniemi 11.10.1930 A. E. A.
 Ruovesi 15.10.1930 T. E. K.
 Satakunnan Kansa 11.10.1930 Sissi [Hj.
 Nordling-Nortamo]
 Savo 9.11.1930 H. K-o
 Savon Sanomat 1.11.1930 Eero Hiekkala
 Sininen Kirja 1930:5-6 Kersti Bergroth
 Sosialisti 8.11.1930 I. A.
 Suomen Nainen 1930:23 Tuulia [Tyyni
 Tuulio]
 Suomen Nainen 1932:6 Zea Mays
 Suomen Sosialidemokraatti 26.10.1930 V.
 P.
 Suomen Sotilas 1930:13-15 Kirjamies
 Suomenmaa 9.10.1930 V. I. Mikkonen
 Turun Sanomat 22.12.1930 T. P.
 Turun Ylioppilaslehti 1931:1 A. V-i
 Turunmaa 11.10.1930 K. H. T.
 Työläisnuoriso 19.11.1930 K. L.
 Työläisopiskelija 1930:8 Sylvi-Kyllikki
 Kilpi
 Työtoveri 1930:6 Elmer Diktonius
 Uusi Aura 23.11.1930 K. M.
 Uusi Suomi 19.10.1930 Rafael Koskimies

Vaasa 10.10.1930 H. H.
 Valvoja-Aika 1930:10 V. A. Koskenniemi
 Vapaus 1930:6 O-mo
 Ylioppilaslehti 1931:1 Armo Nokkala
 Ylä-Vuoksi 26.11.1930 H. V.

**Jättiläiset ovat kuolleet (näytelmäesitys)
 (1930)**

Ajan Sana 25.2.1931
 Ajan Sana 26.2.1931 Lauri Haarla
 Helsingin Sanomat 26.2.1931 Olli Nuorto
 Kauppalehti 26.2.1931 T. V. T.
 Maaseudun Tulevaisuus 5.3.1931 M. L.
 Nya Argus 1931:5 E. O.
 Satakuntalainen 1931:10-11 Tapio Piha
 Suomen Sosialidemokraatti 26.2.1931
 Untamo Utrio
 Suomenmaa 26.2.1931 V. I. Mikkonen
 Svenska Pressen Raoul af Hällström
 Työn Voima 23.4.1931 T. E. Kujanen
 Uusi Suomi 26.2.1931 Hugo Jalkanen
 Valvoja-Aika 1931 Rafael Koskimies
 Ylioppilaslehti 1931:6b M-o

Appelsiininsiemen (1931)

Aamulehti 19.12.1931 O. A. Kallio
 Arvosteleva luettelo 1931, 123 Onni Tol-
 vanen
 Elanto 2.11.1931 Elmer Diktonius
 Etelä-Savo 17.12.1931 E. J. V.
 Etelä-Suomi 7.11.1931 T.
 Helsingin Sanomat 16.10.1931 Lauri Vil-
 janen
 Hufvudstadsbladet 30.10.1931 E. S-n
 Hyvinkään Sanomat 27.10.1931 -ri
 Ilkka 5.11.1931 A. L.
 Imatra 1931:45 Aini Heikka
 Itä-Savo 10.11.1931 V. A. R.
 Jämsän Lehti 23.10.1931 W. T.
 Kaiku 3.11.1931 A. A. R.
 Kaleva 6.11.1931 Y. M.
 Kansan Lehti 31.10.1931 Sylvi-Kyllikki
 Kilpi
 Kansan Työ 12.11.1931 P. H.
 Karjala 18.10.1931 Viljo Kajo
 Karjalan Ääni 9.2.1932 Servus
 Karjalanmaa 24.10.1931 A. P.
 Keski-suomalainen 3.11.1931 K. H.
 Kokkola 31.12.1931 Criticus
 Kotimaa 20.10.1931 E. S.
 Kymenlaakson Sanomat 15.10.1931 Piiska
 Laatokka 22.11.1931 E. J. W. S.

Lahti 17.10.1931 E. S:ri
 Lalli 14.11.1931 A. O.
 Liitto 1.11.1931 A. K-o
 Loviisan Sanomat 30.10.1931 J. L.
 Länsi-Suomi 16.10.1931 W. J.
 Länsi-Uusimaa 17.11.1931 V. H.
 Maakansa 30.3.1932 E. S:nen
 Naisten Ääni 1931:21 Helle Cannelin
 New Yorkin Uutiset 15.12.1931 V. T.-S
 Nya Argus 1932:3 Elmer Diktonius
 Palkkatyöläinen 6.11.1931
 Pohjois-Savo 20.10.1931 E.J. Paavola
 Rovaniemi 10.10.1931 Aapo
 Rovaniemi 15.10.1931 A.
 Rovaniemi 17.10.1931 A. E. A.
 Ruovesi 18.12.1931 T. E. K-n
 Savo 22.11.1931 J-n
 Savon Sanomat 22.10.1931 Eero Hiekkala
 Savonmaa 12.11.1931 -a -ie
 Sosialisti 12.12.1931 I. A.
 Spes Patriae 1931:7 Tiputtaja
 Suomen Sosialidemokraatti 18.10.1931 V.
 P.
 Turun Ylioppilaslehti 1931:13 Y. T.
 Turunmaa 31.10.1931 V. V.
 Uudenkaupungin Sanomat 26.11.1931
 Uusi Aura 16.11.1931 Eino Tikkanen
 Uusi Suomi 25.10.1931 Rafael Koskimies
 Valvoja-Aika 1932:1 V. A. Koskenniemi
 Warkauden lehti 14.11.1931 Ki.
 Viikko-Sanomat 7.11.1931 P.
 Ylioppilaslehti 1931:19 Vilho Suomi
 Ylä-Vuoksi 21.12.1931 E. J. V.

Keisarin tekohampaat (1931)

Arvosteleva luettelo 1931, 116 Helle Can-
 nelin
 Kaiku 6.12.1931 A. S.
 Satakunnan Kansa 16.10.31. E. U.

Siellä missä miehiä tehdään (1931)

Aamulehti 1931 O. A. Kallio
 Arvosteleva luettelo 1931, 123 Onni Tol-
 vanen
 Bibliofiili
 Elanto 16.4.1931 Elmer Diktonius
 Eteenpäin 13.4.1931 P. H.
 Etelä-Suomi 31.3.31
 Etupyörä 1931:4 Pp-poika
 Forssan Lehti 29.4.1931 -la
 Hakkapeliitta 1931:25-26 Y. Y.

Helsingin Sanomat 8.4.1931 Olavi Paavola
lainen
Hämeen Sanomat 29.3.1931 Tarkkailija
Hämeenkyrön Sanomat 17.4.1931 U. W.
Walakorpi
Ilkka 13.4.1931 A. L.
Ilmajoki 4.6.1931 Olavi Uoma
Ilves 1931:5 K. L.
Itä-Savo 23.4.1931 L.P.
Jämsän Lehti 24.4.31
Kaiku 20.5.1931 J. V. W
Kajaani 5.5.1931
Kaleva 17.4.1931 -ks-
Kannaksen Lehti 3.4.1931
Kansan Lehti 30.3.1931 Sylvi-Kyllikki
Kilpi
Kansan Voima 9.5.1931 E.
Karjala 12.4.1931 T. W. T.
Karjalan Ääni 12.5.1931 Servus
Kotimaa 1.4.1931 Kasvattaja
Kuormarenki 19.6.31
Lahden Sanomat 28.3.1931 -a
Lahti 2.4.1931 E. S:ri
Lieksan Sanomat 10.4.1931
Liitto 8.4.1931 O. H.
Lotta-Svärd 1931:8 H. R.
Maakansa 27.3.31
Maaseudun Tulevaisuus 18.4.1931 E. R.
New Yorkin Uutiset 23.5.1931 V. T.-S
Nuijasoturi 1931:6 Olavi Uoma
Nurmeksen Sanomat 14.4.1931
Nya Argus 1931:13 E. Ed.
Orivesi 2.4.1931 Nostoväkikorpraali
Perä-Pohja 28.5.1931 T. T:ri
Pohjantähti 1931:9 V. L.
Pohjois-Savo 2.4.1931 E.J. Paavola
Pohjolan Vartio 1931:7-8 A. L-ma
Riippumaton Työläinen 15.4.1931 J. K.
Rovaniemi 9.4.1931 Aapo
Satakunnan Kansa 3.4.1931 Sissi [Hj.
Nordling-Nortamo]
Savo 3.4.1931 H. K-o
Savon Sanomat 28.3.31
Savon Työmies 13.8.1931 E-o H-n
Savonmaa 16.4.1931 A. V. V.
Sotahullu
Spes Patriae 1931 Sotahullu
Spes Patriae 1931:4 Biblioifiili
Suomen Nainen 1931:9-10 Tuulia [Tyyni
Tuulio]
Suomen Sosialidemokraatti 4.4.1931 V. P.
Suomen Sotilas 1931:16-17 Artur Malin

Suomenmaa 5.4.1931 V. I. Mikkonen
Taistelija 1931:4 I. R.
Työläisnuoriso 15.4.1931 K. L.
Työläisopiskelija 1931:4 Sylvi-Kyllikki
Kilpi
Työväenopisto 1931:4-5 -st -e
Uudenmaan Sanomat 2.4.1931 Toivo V.
Narva
Uusi Aura 13.4.1931 K. M.
Uusi Suomi 2.4.1931 Rafael Koskimies
Vaasa 1.4.1931 H. H.
Valvoja-Aika 1931:4 V. A. Koskenniemi
Ylioppilaslehti 1931:11 Vilho Suomi

Kiinalainen kissa (1932)

Ajan Suunta 30.12.1932 A. K.
Arvosteleva luettelo 1932, 129 Eero Salola
Aura 1932 V. I. Mikkonen
Elanto 15.2.1932 Elmer Diktonius
Etelä-Suomi 19.11.1932 T.
Forssan Lehti 5.12.1932 J.G. Vuoriniemi
Helsingfors Journal 24/1932 G. v. N-Sn
Helsingin Sanomat 24.11.1932 Lauri Vil-
janen
Hämeen Kansa 15.11.1932 M. S.
Kaleva 1.12.1932 Rio
Kaleva 4.12.1932 M. P.
Kaleva 9.11.1932 Marttiinus
Kansakoulun Lehti 1932:23 A. K.
Kansan Työ 18.11.1932 P. H.
Karjala 15.11.1932 Viljo Kojo
Karjalan Ääni 19.11.1932 Servus
Keski-Uusimaa 30.11.1932 A. L.
Kokkola 10.12.1932 -or.-
Kotimaa 30.12.1932 Antti N.
Kymenlaakson Sanomat 21.2.1933 T. Hki
Liitto 11.11.1932 -o -i
Länsi-Suomi 15.11.1932 W. J.
Maaseudun Tulevaisuus 17.11.1932 E. L.
Opettajainlehti 1933:51 E. S-la
Pohjantähti 1932:3-4 L. H.
Pohjolan Sanomat 27.11.1932 E. H.
Satakunnan Kansa 13.11.1932 Yrjö Mikael
Palmroth-Wasunta
Savo 16.11.1932 J. L.
Suomalainen Suomi 1933:1 Unto Seppä-
nen
Suomen Sosialidemokraatti 10.11.1932 L.
Suomenmaa 20.11.1932 V. I. Mikkonen
Turun Sanomat 4.12.1932 Veikko Puro
Uudenmaan Sanomat 15.11.1932 Toivo V.
Narva

Uusi Aura 20.11.1932 E. R.
 Uusi Suomi 13.11.1932 Rafael Koskimies
 Vaasa 10.11.1932 H. H.
 Valvoja-Aika 1932:11-12 V. A. Kosken-
 niemi
 Ylioppilaslehti 1932:21 Matti Salonen
 [Matti Kurjensaari]

Punainen madonna (1932)

Aamulehti 2.4.1932 O. A. Kallio
 Arvosteleva luettelo 1932, 116 Helle Can-
 nelin
 Suomen Sosialidemokraatti 3.4.1932 K.

Mies ja haave (1933)

Aamulehti 3.11.1933 O. A. Kallio
 Ajan Suunta 30.10.1933 Lauri Haarla
 Arvosteleva luettelo 1933, 105 Onni Tol-
 vanen
 Elanto 31.10.1933 Elmer Diktonius
 Etelä-Suomen Sanomat 9.12.1933 E. K-n
 Etelä-Suomi 7.11.1933 T.
 Haminan Lehti 16.11.1933 Panu
 Helsingfors Journalen
 Helsingin Sanomat 15.10.1933 Lauri Vil-
 janen
 Hufvudstadsbladet 30.10.1933 Olaf
 Homén
 Hyvinkään Sanomat 10.11.1933 -ri
 Ilkka 25.10.1933 R.
 Itsenäinen Suomi 1933:10 Kiiski (pakina)
 Imatra 1933:45 Wiljo Heikka
 Jämsän Lehti 3.11.1933 T. W.
 Kaleva 29.10.1933 Tatu Vaaskivi
 Kansakoulun Lehti 1933:22 A. K.
 Kansan Lehti 11.11.1933 O. U. J:nen
 Kansan Työ 4.11.1933 P. H.
 Karjala 15.10.1933 Viljo Kojo
 Karjalainen 18.11.1933 Antero Kajanto
 Keski-Uusimaa 15.11.1933 A. L.
 Käkisalmen Sanomat 28.10.1933 A. K.
 Lalli 20.12.1933 -o
 Lapin Kansa 21.12.1933 E. T.
 Liitto 17.12.1933 -o
 Lotta-Svärd 1933:17 V. L.
 Länsi-Suomi 9.11.1933 I. K.
 Maaseudun Tulevaisuus 21.10.1933 V. I.
 Mikkonen
 Naisten Ääni 22.11.1933 A. K.
 Nuorisoseura 1933:9-10 Paavo Montonen
 Nya Argus 1934:2 Elmer Diktonius
 Pirkka 1.11.1933 V. P.

Pohjantähti 1935-36:2 Lempi Hanhisalo
 Pohjois-Pohja 25.11.1933 H. P.
 Pyrkijä 1933:12 A-o N.
 Rajan Turva 1933:11-12 A. V.
 Rovaniemi 14.11.1933 A. R.
 Satakunnan Kansa 25.10.1933 Yrjö Mikael
 Palmroth-Wasunta
 Satakuntalainen 4.12.33
 Savon Sanomat 21.10.1933 Eero Hiekkala
 Sosialisti 26.10.1933 I. A.
 Suomalainen Suomi 1933:5 Yrjö Kivimies
 Suomen Nainen 1933:12 Tyyni Haapa-
 nen-Tallgren
 Suomen Pienviljelijä 31.10.1933 A. Y.
 Suomen Sosialidemokraatti 20.10.1933 A.
 P.
 Suupohjan Sanomat 20.10.1933 W. R.
 Tulenkantajat 11.11.1933 -el
 Turunmaa 25.10.1933 R. H.
 Työläisnuoriso 8.11.1933 E. L.
 Uudenmaan Sanomat 21.10.1933 Reino
 Rauanheimo
 Uusi Aura 22.10.1933 Eino Tikkanen
 Uusi Suomi 15.10.1933 Rafael Koskimies
 Vaasa 24.10.1933 H. H.
 Valvoja-Aika 1934:2 Vilho Suomi
 Ylioppilas 1933:16 Toukka
 Ylioppilaslehti 1933:21 V. V.

Muinaisuutemme ihmeitä (1934)

Kotiliesi 1934:4

Nuoret runoilijat (1934)

Nuori Voima 1934:4 E. E.-H.
 Tulenkantajat 1934:14 Katri Vala
 Valvoja-Aika 1934 N. P. V.
 Ylioppilaslehti 1934:10 A. K. S.

Sielu ja liekki (1934)

Aamulehti 4.12.1934 O. A. Kallio
 Ajan Suunta 27.11.1934 O. R-ri
 Arvosteleva luettelo 1934, 102 Onni Tol-
 vanen
 Eeva 1934:12 Olavi Paavolainen
 Elanto 15.12.1934 K. R.
 Eteenpäin 24.11.1934 B. A.
 Forssan Lehti 21.12.1934 R. R.
 Hakaristi 28.12.1934 Av.
 Helsingin Sanomat 11.11.1934 Lauri Vil-
 janen
 Hufvudstadsbladet 22.11.1934 Hans Kut-
 ter

- Itä-Savo 15.12.1934 L. P.
 Kaiku 2.12.1934 Anna Leinonen
 Kainuun Sanomat 17.11.1934 J. K. K.
 Kajaani 4.12.1934 A. V.
 Kaleva 2.12.1934 Tatu Vaaskivi
 Kansan Lehti 17.11.1934 Antero Kajanto
 Kansan Työ 23.11.1934 P. H.
 Kansan Voima 22.12.1934 K. H.
 Keski-Uusimaa 17.11.1934 A. L.
 Kirjallisuuslehti 1935:1, s. 13 Raoul Palmgren
 Kotimaa 18.12.1934 Antti N.
 Käkisalmen Sanomat 1.12.1934 V. V.
 Laatokka 8.11.1934 Eino Johannes
 Lalli 20.12.34
 Lapin Kansa 22.12.1934 E. T.
 Liitto 22.12.1934 -en
 Länsi-Suomi 18.12.1934 W. J.
 Maakansa 21.11.1934 O. V.
 Maaseudun Tulevaisuus 15.11.1934 V. I. Mikkonen
 Nuori Voima 1935:1 Esko Saarinen
 Nya Argus 1935:5 Elmer Diktonius
 Palkkatyöläinen 7.12.1934 O. T:ri
 Pohjois-Savo 27.11.1934 W-a
 Rovaniemi 22.12.1934 A. R.
 Ruusu-Risti 1934: 10 T. R.
 Satakunnan Kansa 2.12.1934 Yrjö Mikael Palmroth-Wasunta
 Savo 15.11.1934 J-n
 Savon Sanomat 17.11.1934 Eero Hiekkala
 Sosialisti 5.12.1934 M-ki
 Suomalainen Suomi 1934:6 Olavi Paavolainen
 Suomen Nainen 1934:12 T. K-i
 Suomen Sosialidemokraatti 4.11.1934 Sylvi-Kyllikki Kilpi
 Teosofi 1935:1 Willie Angervo
 Turunmaa 20.11.1934 U. A-la
 Työläisnuoriso 5.12.1934 O. V.
 Uudenkaupungin Sanomat 10.11.1934 Reino Rauanheimo
 Uudenkaupungin Sanomat 13.12.34
 Uusi Aura 9.12.1934 Eino Tikkanen
 Uusi Suomi 18.11.1934 Yrjö Teppo [Yrjö Kaijärvi]
 Uusimaa 15.11.1934 H. H.
 Vaasa 1.12.1934 U. K.
 Valvoja-Aika 1935:1 Rafael Koskimies
 Warkauden Lehti 18.12.1934 V-i K-i
 Yhteishyvä 23.11.1934 -u -a
 Ylioppilaslehti 1934:24 V. V.
- Aiotko kirjailijaksi? (1935)**
 Aamulehti 30.4.1935 O. A. Kallio
 Ajan Suunta 2.4.1935 Lauri Haarla
 Arvosteleva luettelo 1935, 108 Helle Canelin
 Elanto 3.5.1935 Elmer Diktonius
 Eteenpäin 25.5.1935 U. T.
 Helsingin Sanomat 10.3.1935 Serp [Seere Salminen]
 Helsingin Sanomat 7.4.1935 Lauri Viljanen
 Hyvinkään Sanomat 2.4.1935 -ri
 Ilkka 4.5.1935 J. P.
 Ilta-Sanomat 28.3.1935 A. K.
 Kajaani 11.4.1935 V. R.
 Kaleva 14.4.1935 -ks-
 Kansan Lehti 6.4.1935 Antero Kajanto
 Kansan Työ 13.4.1935 V. P.
 Kansan Voima 30.4.1935 K. H.
 Kansanopisto 1935:9 O. V. Sirkka
 Karjala 7.4.1935 Viljo Kojo
 Karjalanmaa 30.4.1935 Urmakka [Urho Kittilä]
 Keski-Pohjanmaa 14.5.1935 E. V-gas
 Keski-suomalainen 30.4.1935 Urmakka [Urho Kittilä]
 Kirjallisuuslehti 1935:7 Raoul Palmgren
 Kylväjä 1935:18 Vihtori Karpio
 Käkisalmen Sanomat 18.4.1935 O. V.
 Maakansa 4.5.1935 Urmakka [Urho Kittilä]
 Maaseudun Tulevaisuus 7.5.1935 V. I. Mikkonen
 Mikkelin Sanomat 11.5.1935 V. E. V.
 Nuori Voima 1935:5 A. Ä.
 Nuorisoseura 1935:4 Paavo Montonen
 Pohjolan Sanomat 24.5.1935 V. S.
 Pohjolan Suunta 10.4.1935 V. H.
 Ruovesi 29.5.1935 T. E. K.
 Salon Seutu 5.4.1935 -ri
 Satakunnan Kansa 14.4.1935 L-i H-a
 Savo 15.5.1935 A. V.
 Savon Sanomat 9.4.1935 Eero Hiekkala
 Sosialisti 6.4.1935 Mylläri
 Suomen Nainen 1935:4 Critica
 Suomen Pienviljelijä 30.4.1935 E. K. K.
 Suomen Sosialidemokraatti 7.4.1935 Kaisu Mirjami Rydberg
 Tulenkantajat 1935:45 Penaali
 Turun Sanomat 12.4.1935 P-o
 Turunmaa 16.4.1935 A. A-la
 Työläisopiskelija 1935:4 T. S. J.

Työn Voima 18.5.1935 P. P-ki
 Uusi Suomi 31.5.1935 Kaarlo Marjanen
 Vapaa Karjala ja Inkeri 12.4.1935 E. P.
 Ylioppilaslehti 1935:13 T. Krn

Palava nuoruus (1935)

Aamulehti 17.11.1935 O. A. Kallio
 Ajan Suunta 11.11.1935 Lauri Haarla
 Ajan Suunta 14.11.1935 Aapo
 Arvosteleva luettelo 1935, 98 Onni Tolva-
 nen
 Elanto 10.1.1936 K. R.
 Helsingin Sanomat 27.10.1935 Lauri Vil-
 janen
 Herättäjä 13.12.1935 -e
 Ilta-Sanomat 4.11.1935 A. K.
 Itä-Savo 9.11.1935 L. P.
 Jämsän Lehti 15.11.1935 T. W.
 Kaiku 24.11.1935 Anna Leinonen
 Kainuun Sanomat 7.4.1936 K-nen
 Kaleva 6.11.1935 M. P.
 Kansan Voima 19.11.1935 K. H.
 Karjala 3.11.1935 Viljo Kojo
 Keskisuomalainen 10.11.1935 H. S.
 Keskisuomalainen 5.1.1936 J. T.
 Keski-Uusimaa 11.12.1935 A. L.
 Kirjallisuuslehti 1935:18–24 Raoul Palm-
 gren
 Kotimaa 10.12.1935 Yrjö J.E. Alanen
 Kylväjä 5.12.1935 Vihtori Karpio
 Käkisalmen Sanomat 16.11.1935 V. V.
 Laatokka 12.11.1935 S-lä
 Lahti 9.11.1935 E. S.
 Länsi-Suomi 7.11.1935 V. L.
 Maaseudun Tulevaisuus 31.10.1935 K. L.
 Maaseutu 12.5.1936 T. Hki
 Nya Argus 1936:1 Elmer Diktonius
 Nykypäivä 1935:3 Matti Kurjensaari
 (Matti Salonen)
 Opetustyö K. K. M.
 Pohjantähti 1935:3-4 Lempi Hanhisalo
 Pohjois-Pohja 7.11.1935 M. M-ä
 Pohjois-Savo 21.11.1935 A. W.
 Päiväkirja 1936:1 M. J.
 Rovaniemi 17.12.1935 N-a
 Satakunnan Kansa 10.11.1935 I. R. H.
 Savo 12.12.1935 J-n
 Savon Sanomat 30.11.1935 Eero Hiekkala
 Sosialisti 24.12.1935 M-ki
 Suomalainen Suomi 1935:6 Tatu Vaaskivi
 Suomen Nainen 1935:12 S. K.

Suomen Sosialidemokraatti 10.11.1935
 Sylvi-Kyllikki Kilpi
 Turun Sanomat 9.1.1936 Veli Villehartti
 [Arvo Suominen]
 Turunmaa 13.12.1935 A. A-la
 Työläisnuoriso 20.11.1935 K. K.
 Työläisopiskelija 1935:8 T. S. J.
 Uudenmaan Sanomat 31.10.1935 E. K.
 Uusi Aika 21.11.1935 R.
 Uusi Suomi 24.11.1935 Kaarlo Marjanen
 Uusimaa 2.11.1935 L. S-kanen
 Vaasa 1.1.1936 -la
 Valvoja-Aika 1936:2 Leo Tiainen
 Varsinais-Suomi 16.4.1936 W. J.
 Viena-Aunus 1935:11–12
 Yhdysside 1936:1 Vihtori Karpio
 Yhteishyvä 29.11.1935 -u -a
 Ylioppilaslehti 1935:21 T. Krn
 Ylä-Vuoksi 9.1.1936 O. P.

Surun ja ilon kaupunki (1936)

Aamulehti 25.10.1936 O. A. Kallio
 Ahjo 1936:5 Yrjö Koivukari
 Ajan Suunta 14.10.1936 Lauri Haarla
 Arvosteleva luettelo 1936, 107 Onni Tol-
 vanen
 Elanto 16.10.1936 K. R.
 Eteenpäin 7.11.1936 O. V-lo
 Etelä-Suomi 3.11.1936 J. V.
 Haminan Lehti 17.10.1936 T. Hki
 Helsingin Sanomat 18.10.1936 Lauri Vil-
 janen
 Häme 23.10.1936 L. A.
 Ilkka 29.10.1936 J. K.
 Ilta-Sanomat 16.10.1936 Lari
 Itä-Savo 24.10.1936 L. P.
 Kaiku 24.11.1936 Anna Leinonen
 Kainuun Sanomat 22.10.1936 J. K.
 Kalajokilaakso 14.11.1936 S. K.
 Kansan Lehti 22.10.1936 Antero Kajanto
 Kansan Työ 9.10.1936 V-ri
 Kansan Voima 27.10.1936 K. H.
 Karjala 10.10.1936 Viljo Kojo
 Karjalan Suunta 16.10.1936 I. U.
 Karjalanmaa 20.10.36
 Keskisuomalainen 17.10.1936 H. S.
 Keski-Uusimaa 28.10.1936 A. L.
 Kirjallisuuslehti 1936:20–21 Raoul Palm-
 gren
 Koulutyö 1936:4 Juhani Petäjä
 Kuluttajain Lehti 28.10.1936 Untamo Ut-
 rio

Kurun Sanomat 1936 T-o P-i
 Laatokka 20.10.1936 E. S.
 Lahti 22.10.1936 E. S.
 Lakeus 9.10.1936 Martti Santavuori
 Loviisan Sanomat 2.2.1937 S. A. T.
 Luo Lippujen! 1936:1 V. L.
 Maaseudun Tulevaisuus 13.10.1936 M. L.
 Naisten Ääni 1936:23–24 Hilja Vilkema
 Nuori Karjala 15.12.1936 V. L.
 Nuorisoseuran Joulu 1936 Paavo Montonen
 Nykypäivä 15.10.1936 Matti Kurjensaari
 (Matti Salonen)
 Oriveden Sanomat 29.10.1936 O. K.
 Pohjantähti 1936–1937:3 L. H.
 Pohjois-Pohja 3.8.1937 K.
 Pohjois-Savo 17.10.1936 Erkki Vuorela
 Pohjois-Savo 3.8.1937 U. K.
 Savo 21.10.1936 L.
 Savon Sanomat 15.10.1936 Eero Hiekkala
 Savon Sanomat 27.10.1936 T. W. P.
 Savonmaa 24.10.1936 T. H.
 Sisä-Suomi 29.10.1936 A. S.
 Suomalainen Suomi 1936:5 Tatu Vaaskivi
 Suomen Nainen 1936:11 S. Si-i
 Suomen Sosialidemokraatti 18.10.1936
 Sylvi-Kyllikki Kilpi
 Tampereen Sanomat 20.10.1936 E. P.
 Turun Sanomat 29.11.1936 P-o
 Turunmaa 10.12.1936 X.
 Työläisopiskelija 1936:7 Maija Savutie
 Työn Voima 21.10.1936 J. L.
 Työväenopisto 1936:7 -st -e
 Uudenmaan Sanomat 8.10.1936 Reino
 Rauanheimo
 Uudistuva Kasvatus- ja Opetustyö 1936:6
 K. M. M.
 Uusi Aika 15.10.1936 H. W.
 Uusi Aura 23.12.1936 Eino Tikkanen
 Uusi Suomi 15.10.1936 Arvi Kivimaa
 Vaasa 17.10.1936 Veräjän Mikko [Heikki
 Hyppönen]
 Valvoja-Aika 1936:4 Yrjö Teppo [Yrjö
 Kaijärvi]
 Varsinais-Suomi 13.11.1936 -i-i
 Vartija 1936:11–12 A. M. S.
 Veikko 1936–37:5 T. P.
 Ylä-Vuoksi 8.12.1936 E. J. V.

Akhnaton, auringosta syntynyt (1937)

Arvosteleva luettelo 1937, 77 Onni Tolva-
 nen

Helsingin Sanomat 20.10.1938 Lauri Vil-
 janen
 Helsingin Sanomat 20.10.1938 Serp [Seere
 Salminen]
 Hufvudstadsbladet 20.10.1938 E. E.
 Itsenäinen Suomi 1938:12 Olli Nuorto
 Nya Argus 1939:4 Eric Olsoni
 Nykypäivä 19.1.1938 Lauri Yrjänä Lyö-
 tinmäki
 Päiväkirja 1938:7-8 Astrid Reponen
 Suomalainen Suomi 1937:3 Kaarlo Marja-
 nen
 Suomalainen Suomi 1938:8 Kaarlo Marja-
 nen
 Svenska Pressen 20.10.1938 N. L-ou
 Valvoja-Aika 1937:3 K. S. Laurila
 Valvoja-Aika 1938 Yrjö Kaijärvi
 Ylioppilaslehti 1938:12 Hla

Helsinki kautta vuosisatojen (1937)

Ajan Suunta 17.9.1937 R. G. K.
 Arvosteleva luettelo 1937, 43–44 Kyllikki
 Nohrström
 Elanto 17.9.1937 U. T.
 Helsingin Sanomat 17.10.1937
 Ilta-Sanomat 22.10.1937 V. P.
 Kansanopisto 1937:10
 Karjala 8.9.1937 Viljo Kojo
 Kristillinen kasvatus 1937:8
 Laatokka 19.10.1937
 Pohjantähti 1937:2
 Suomen Museo 1938:1 T. Vuorela
 Suomen Sosialidemokraatti 12.9.1937
 Sylvi-Kyllikki Kilpi
 Terra 1937:3 K-o H-n
 Työväenopisto 1937:7
 Uusi Aura 3.10.1937 M. H-a
 Uusi Suomi 22.9.1937 K. N.
 Yksityiskoulu 1937:6-7

Kuriton sukupolvi (1937)

Arvosteleva luettelo 1937, 77 N. P. Virta-
 nen
 Elanto 19.3.1937 Elmer Diktonius
 Etelä-Suomi 3.4.1937 H. M.
 Helsingin Sanomat 23.1.1937 Erkki Kivi-
 järvi
 Hyvinkään Sanomat 16.3.1937 -ri
 Kansan Voima 17.4.1937 E. H.
 Karjala 7.3.1937 Verner Vesterdahl
 Kirjallisuuslehti 1937:3 M. S.
 Lahden Teatteri uutiset 1937

- Lakeus 9.3.1937 Martti Santavuori
 Maakansa 11.3.1937 U. A-la
 Maaseudun Tulevaisuus 23.1.1937 M. L.
 Nuori Karjala 15.3.1937 V. L.
 Nuori Voima 1937:3 Silmä
 Nuorisoseura 1937:3 Paavo Montonen
 Nya Argus 1937:5 Eric Olsoni
 Opetustyö 2/37 K. K. M.
 Pohjois-Savo 14.3.1937 E. V:la
 Pyrkijä 1937:4 S. K-nen
 Savon Suunta 1.4.1937 -n
 Suomalainen Suomi 1937:4 Kaarlo Marja-
 nen
 Suomalainen Ylioppilas 1937:1 Parras
 Suomen Sosialidemokraatti 23.1.1937
 Heikki Välisalmi
 Suomen Urheilulehti 26.4.1937 Viskari
 Uudistuva Kasvatus- ja Opetustyö 1937:2
 K. K. M.
 Uusi Suomi 23.1.1937 Hugo Jalkanen
 Uusi Suomi 23.1.1937 v. t.
 Vaasa 12.3.1937 H. H.
 Valvoja-Aika 1937:4 Lauri Aho
 Ylioppilaslehti 1937:4
- Mies rakasti vaimoaan (1937)**
 Ajan Suunta 18.11.1937 J. P.
 Helsingin Sanomat 18.11.1937 Eino Palola
 Huvufdstadsbladet 18.11.1937 Hjalmar
 Lenning
 Ilta-Sanomat 18.11.1937 Vappu Roos
 Naamio 1937:7-8 Olli Nuorto
 Suomalainen Suomi 1937:8 Kaarlo Marja-
 nen
 Suomen Sosialidemokraatti 18.11.1937
 Heikki Välisalmi
 Svenska Pressen 18.11.1937 Raoul af Häll-
 ström
 Uusi Suomi 18.11.1937 Olli Nuorto
 Ylioppilaslehti 1937:14 J. Pla
- Vieras mies tuli taloon (1937)**
 Aamulehti 22.11.1937 O. A. Kallio
 Ahjo 1937:5 Lauri Heles
 Arvosteleva luettelo 1937, 102 Onni Tol-
 vanen
 Etelä-Savo 8.11.1937 J. V. J.
 Etelä-Suomi 13.11.1937 J. V.
 Granskaren 1937, 166 K. M.
 Helsingin Sanomat 31.10.1937 Lauri Vil-
 janen
 Hufvudstadsbladet 1937:322 Hans Kutter
- Hyvinkään Sanomat 12.11.1937 -ri
 Iisalmen Sanomat 11.11.1937 T. R.
 Ilmatar 8.2.1938 K.
 Ilta-Sanomat 4.11.1937 Vappu Roos
 Itä-Savo 20.11.1937 V. V.
 Kaakkois-Suomalainen 9.11.1937 H. S.
 Kaleva 18.11.1937 M. P.
 Kansan Lehti 13.11.1937 Maija Savutie
 Kansan Voima 27.11.1937 K. H.
 Karjala 7.11.1937 Viljo Kojo
 Karjalan Ääni 11.11.1937 O. K-o
 Kauppalehti 26.11.1937 Perttu
 Keski-suomalainen 6.11.1937 H. S.
 Kotimaa 5.11.1937 Auk. Oravala
 Kuluttajain Lehti 17.11.1937 Untamo Ut-
 rio
 Lahti 6.11.1937 E. S.
 Lalli 30.11.1937 -o-o
 Loviisan Sanomat 26.11.1937 S. A. T.
 Länsi-Suomi 5.11.1937 V. L.
 Maakansa 9.11.1937 U. A-la
 Maaseudun Tulevaisuus 4.11.1937 Olli
 Nuorto
 Maaseudun Tulevaisuus 13.11.1937 Mar-
 jatta [Maili Laitinen] (pakina)
 Mikkelin Sanomat 29.3.1938 Tony Auer
 Nykypäivä 15.12.1937 E. J. Paavola
 Opettajain Lehti 1938:47 Lauri
 Peltomies 5.11.1937 Veep
 Pohjois-Pohja 23.11.1937 U. K.
 Pohjolan Sanomat 18.12.1937 V. S.
 Pyrkijä 1937:21 S. K-nen
 Päiväkirja 1938:1 M. J.
 Rovaniemi 25.11.1937 Paavo Hynynen
 Salmetar 8.2.1938 K.
 Satakunnan Kansa 13.11.1937 A. R. S.
 Savo 3.11.1937 J. L.
 Savon Sanomat 4.11.1937 Eero Hiekkala
 Suomalainen Suomi 1937:7 Tatu Vaaskivi
 Suomalainen Ylioppilas 1937:9 E. V.
 Suomen Aliupseeri 1937:22-24 Orava
 Suomen Nainen 1937:12 T. H.
 Suomen Pienviljelijä 9.12.1937 A. Y.
 Svensk Lärartidning 12.3.1938 Karl Lars-
 son
 Svenska Dagbladet 3.12.1937 E. W. O.
 Svenska Pressen 18.12.1937 R. R. E.
 Tulenkantajat 1937:47 Katri Vala
 Turun Sanomat 12.12.1937 Urho Venho
 Turunmaa 3.11.1937 R. H.
 Työläisnuoriso 24.11.1937 K. K.
 Työläisopiskelija 1937:8 Maija Savutie

Työn Suunta 18.11.37
 Uusi Aika 11.11.1937 V. R.
 Uusi Suomi 7.11.1937 Rafael Koskimies
 Uusimaa 20.11.1937 V. P.
 Vaasa 6.11.1937 H. H.
 Valvoja-Aika 1937:12 V. A. Koskenniemi
 Ylioppilaslehti 1937:14 A. Eg.
 Östgötakorrespondenten 3.5.1938 L. St-ck

Ihmeellinen Joosef (romaani) (1938)

Arvosteleva luettelo 1938, 107 Helvi Karahka
 Uusi Suomi 10.8.1938 Argus [Eino Railo]

Ihmeellinen Joosef (näytelmä) (1938)

Kansan Lehti 12.7.1938 L.
 Kansan Lehti 29.10.1936 Yrjö Wilén
 Maaseudun Tulevaisuus 23.3.1939 M. L.
 Nya Argus 1939:9 Eric Olsoni
 Suomalainen Suomi 1939:4 Kaarlo Marjainen
 Valvoja-Aika 1939:4 Yrjö Kaijärvi
 Ylioppilaslehti 1939:5 Hla

Jälkinäytös (1938)

Aamulehti 11.11.1938 O. A. Kallio
 Arvosteleva luettelo 1938, 112 Onni Tolvanen
 Elanto 11.11.1938 Martti Larni
 Helsingin Sanomat 30.10.1938 Lauri Viljanen
 Hämeen Kansa 5.11.38
 Ilta-Sanomat 22.10.1938 Vappu Roos
 Itä-Savo 5.11.1938 V. V.
 Kaiku 13.11.1938 Anna Leinonen
 Kainuun Sanomat 5.11.1938 J. K.
 Kaleva 23.10.1938 -ks-
 Kansan Lehti 9.11.1938 Maija Savutie
 Kansan Työ 6.11.1938 -ri
 Karjala 13.11.1938 Verner Vesterdahl
 Karjala-Inkeri 17.11.1938 E. P.
 Karjalan Suunta 19.11.1938 I. S.
 Keskipohjanmaa 1.11.1938 E. H.
 Kotimaa 1.11.1938 Yrjö J.E. Alanen
 Kristillinen Kasvatus 1938:9 M. H.
 Kuluttajain Lehti 30.11.1938 L.
 Kylväjä 19.1.1939 K. S.
 Kymenlaakson Vartio 1938:12 T. H.
 Laatokka 19.11.1938 Eino Johannes
 Lalli 5.11.1938 -to
 Loviisan Sanomat 11.11.1938 S. A. T.
 Maakansa 26.10.1938 U. A-la

Maaseudun Tulevaisuus 29.10.1938 M. L.
 Nuori Karjala 15.11.1938 V. L.
 Nyland 20.8.1939 Dag Hemdal
 Salon Sanomat 22.10.1938 P.
 Satakunnan Kansa 1.11.1938 A. P. S.
 Savo 28.10.1938 L.
 Savon Sanomat 3.11.1938 Eero Hiekkala
 Sisä-Suomi 29.11.1938 Sampo Haahtela
 Suomalainen Suomi 1938:8 Tatu Vaaskivi
 Suomalainen Ylioppilas 1938:8 M.
 Suupohjan Sanomat 8.11.1938 W. R.
 TUL 8.11.1938 P. E. S.
 Turun Sanomat 13.11.1938 U. V.
 Turunmaa 25.10.1938 K. V.
 Työläisnuoriso 23.11.1938 T. S. J.
 Työläisopiskelija 1938:9 Maija Savutie
 Työn Suunta 5.11.38
 Työn Voima 22.11.1938 -II- -tt-
 Uusi Aura 30.10.1938 E. R.
 Uusi Suomi 23.10.1938 Eino Railo
 Uusimaa 29.10.1938 L. S.
 Vaasa 22.10.1938 H. H.
 Valvoja-Aika 1938:11 Rafael Koskimies
 Varsinais-Suomi 23.10.1938 N. V.
 Viikon kirja Yleisradiossa 25.10.1938 Olli Nuorto
 Yhteishyvä 18.11.1938 V. L-n
 Ylioppilaslehti 1938:14 E. P.

Hämeenlinnan kaunotar (1939)

Arvosteleva luettelo 1939, 58 Onni Tolvanen
 Hämeen Sanomat 21.1.1939 (pakina)

Kuka murhasi rouva Skrofin? (1939)

Aamulehti 8.2.1939 O. A. Kallio
 Arbetet 23.2.1939 ..el.
 Arvosteleva luettelo 1939, 78-79 Helle Kannila
 Astra 1939:5
 Etelä-Saimaa 9.2.1939 O. J.
 Etelä-Suomi 2.2.1939 Arijoutsu [Heikki Marttila]
 Garm 1939:3 H. E-n.
 Heinolan Sanomat 14.2.1939 V. K.
 Helsingin Sanomat 17.4.1939 Erkki Kivijärvi
 Helsingin Sanomat 31.1.1939 Leikari [Erkki Kivijärvi] (pakina)
 Helsingin Sanomat 31.1.1939 Serp [Seere Salminen] (pakina)
 Hufvudstadsbladet 15.2.1939 A.-M. G.

- Ilkka 5.4.1939 L. L.
 Ilta-Sanomat 11.2.1939 Vappu Roos
 Kaakkois-Kannas 17.2.1939 A. S.
 Kaiku 2.2.1939 A. E. A.
 Kalajokilaakso 4.3.1939 A. T.
 Kaleva 16.2.1939 -ks-
 Kansan Lehti 7.2.1939 Maija Savutie
 Kansan Työ 10.2.1939 V. H. H.
 Karjala 5.2.1939 Vernerin Vesterdahl
 Karjalainen 7.2.1939 A. L. H.
 Karjala-Inkeri 11.5.1939 E. P.
 Karjalan Suunta 11.2.1939 I. S.
 Keskipohjanmaa 9.2.1939 E. H.
 Keski-suomalainen 9.2.1939 H. S.
 Kouvolan Sanomat 18.2.1939 A. S.
 Kuluttajain Lehti 1939:6 Untamo Utrio
 Kymenlaakson Suunta 25.2.1939 U. L-nen
 Käsityö ja Teollisuus 1939:4 V. P.
 Luo lippujen! 1939:5 V. L.
 Länsi-Suomi 17.6.1939 Aku S.
 Maaseudun Tulevaisuus 2.2.1939 M. L.
 Maaseudun Tulevaisuus 2.2.1939 Marjatta [Maili Laitinen] (pakina)
 Paikallissanomat 20.4.1939 E P-maa
 Pieksämäki 31.3.1939 J-n
 Pohjanmaan Sana 7.3.1939 K. P.
 Pohjois-Karjala 4.2.1939 -nt-
 Pohjois-Pohja 9.3.1939 A. L.
 Pohjois-Savo 20.4.1939 Erkki Vuorela
 Pyrkijä 1939:4 S. K-nen
 Rajaseutu 1939:1-2 I. Ht.
 Satakunnan Kansa 2.2.1939 E. U.
 Savo 3.2.1939 W. K-i
 Savon Sanomat 9.2.1939 Eero Hiekkala
 Savon Suunta 4.3.1939 I.
 Sisä-Suomi 10.2.1939 Aapo
 Suomalainen Suomi 1939:6 Yrjö Kivimies
 Suomen Urheilulehti 6.2.1939 H. V.
 Svenska Pressen 4.2.1939 Bertie
 Talous ja koti 1939:5 J. A.
 Tampereen Sanomat 21.2.1939 E. P.
 Teekkari 1939:3 Esko
 Turun Sanomat 17.2.1939 K. N.
 Turunmaa 3.3.1939 X.
 Työn Voima 28.2.1939 E. J.
 Uusi Aura 4.2.1939 -nl-
 Uusi Huomen 1939:3 H. R.
 Uusi Häme 7.2.1939 H. J.
 Uusi Suomi 1.2.1939 Argus [Eino Railo]
 Uusimaa 4.2.1939 H. H.
 Vaasa 5.2.1939 Veräjän Mikko [Heikki Hyppönen]
 Vapaa Työ 16.2.1939 P.
 Varsinais-Suomi 14.2.1939 W. J.
 Veikko 1938-39:5 J. V.
 Viikon kirja Yleisradiossa 7.2.1939 Olli Nuorto
 Yhteishyvä 1939:7 Marketta
 Ylioppilaslehti 1939:10 S. V.